Registered No. B. 436.

સુન્દરી સુબોધ

यत्र नार्यस्तु पूज्यन्ते रमन्ते तत्र देवताः । मनु

(પ્રસન્ન દેવતા રહે ત્યાં પામે સન્માન સુન્દરી)

સર્વાંગે સ્ત્રીઓ માટે પ્રકટ થતું માસિક

પ્રકાશક

બન્ધુસમાજ.

ઈ સ ૧૯૦૬ સપ્ટેમ્બર
વિ સ ૧૯૬૨ ભાદ્રપદ

વિષયસૂચન

લવાજમની પહોંચ.

(ત્રીજાવર્ષપેટેની.)

૪૨૬ નં. ૬૦૯ રા. શેઠ પ્રભુલાલ પ્રેમચંદ	વ. ૩	ધોરાજી	૧—૪—૦
૪૨૭ નં. ૬૧૦ ડૉ. કથારીયાકર. એમ બી	વ. ૩	કલકત્તા	૧—૪—૦
૪૨૮ નં. ૧૧૪ પ્રોફેસર આનન્દશંકર બાપુભાઇ	વ. ૩	અમદાવાદ	૧—૪—૦
૪૨૯ નં. ૪૦૧ રા. ગજેન્દ્રરાય કૃષ્ણરાય મેહ	વ. ૩	અમદાવાદ	૧—૪—૦
૪૩૦ નં. ૭૬૭ રા. નરસિંહરાવ ભોળાનાથ	વ. ૩	ગ્લાગીરી	૧—૪—૦
૪૩૧ નં. ૧૭૨ રા. હિરાલાલ રણછોડલાલ મુનીમ	વ. ૩	મુંબાઇ	૧—૪—૦
૪૩૨ નં. ૫૧૩ રા. શા. રાયચંદ ફતેચંદ	વ. ૩	ભાવનગર	૧—૪—૦
૪૩૩ નં. ૩૧૬ રા. રસિકલાલ કૃષ્ણશંકર	વ. ૩	અમદાવાદ	૧—૪—૦
૪૩૪ નં. ૧૨૯ રા. છગનલાલ નરસિંહલાલ કાનોમા	વ. ૩	અમદાવાદ	૧—૪—૦
૪૩૫ નં. ૧૩૫ રા. લાલભાઇ ચુનીલાલ	વ. ૩	અમદાવાદ	૧—૪—૦
૪૩૬ નં. ૬૭૮ સૌ. બ્હેન હિરાકુંવર	વ. ૩	મુંબાઇ	૧—૪—૦
૪૩૭ નં. ૬૭૮ રા. ભીમરાવ કુંવરજી દેશાઇ	વ. ૩	મુંબાઇ	૧—૪—૦
૪૩૮ નં. ૨૦૧ જૈન શ્વેતામ્બરીના મે. કેશરલાલ રાયચંદ	વ. ૩	માણસા	૧—૪—૦
૪૩૯ નં. ૧૧૮ રા. મણિલાલ નથુભાઇ ડોસી	વ. ૩	અમદાવાદ	૧—૪—૦
૪૪૦ નં. ૨૦ રા. હરિપ્રસાદ ગલાભાઇ છત્રપતિ	વ. ૩	અમદાવાદ	૧—૪—૦
૪૪૧ નં. ૧૧૩ સૌ. ચન્દ્રબા	વ. ૩	અમદાવાદ	૧—૪—૦
૪૪૨ નં. ૨૧૧ રા. બાલાભાઇ કેશરીસીંઘ	વ. ૩	અમદાવાદ	૧—૪—૦
૪૪૩ નં. ૪૩૯ રા. મણીલાલ ગોવધનદાસ	વ. ૩	અમદાવાદ	૧—૪—૦
૪૪૪ નં. ૩૧૯ રા. પરશોત્તમ લલ્લુભાઇ	વ. ૩	અમદાવાદ	૧—૪—૦

(ચોથા વર્ષ પેટેની)

૧ નં. ૬૧૧ રા. છગનલાલ પરમાનંદદાસ	વ. ૪	મુંબાઈ	૧—૪—
૨ નં. ૨૭૪ રા. સૌ. મનવંતબા	વ. ૪	મુંબાઇ	૧—૪—
૩ નં. ૪૧૦ છગનલાલ હીમચંદ	વ. ૪	દાહોદ	૧—૪—
૪ નં. ૪૯૭ રા. બળવંતરાય એમ. દિક્ષિત	વ. ૪	મુંબાઇ	૧—૪—
૫ નં. ૫૨૪ રા. મણીલાલ શંકરજી બક્ષી	વ. ૪	માંગરોળ	૧—૪—
૬ નં. ૬૭૬ ડાકવાળા પુરૂષોત્તમ હીમતલાલ	વ. ૪	અમદાવાદ	૧—૪—
૭ નં. ૬૦૩ શેઠ જમનાદાસ ટી. મંગળદાસ	વ. ૪	મુંબાઇ	૧—૪—
૮ નં. ૫૫૨ રા. એન. એન પારેખ	વ. ૪	ચિંચણ	૧—૪—
૯ નં. ૫૫૩ મીસ કમળાબાઇ	વ. ૪	ચિંચણ	૧—૪—
૧૦ નં. ૫૫૪ રા. વિઠ્ઠલદાસ શંકરલાલ ઓઝા	વ. ૪	ચિંચણ	૧—૪—
૧૧ નં. ૬૭૩ રા. શેઠ લલ્લુભાઇ હરગોવનદાસ	વ. ૪	ચિંચણ	૧—૪—
૧૨ નં. ૬૭૯ રા. ભીમરાવ કુંવરજી દેશાઇ	વ. ૪	મુંબાઇ	૧—૪—
૧૩ નં. ૫૮ રા. મણિશંકર આનન્દજી	વ. ૪	પોરબંદર	૧—૪—
૧૪ નં. ૨૩૭ રા. હિમ્મતલાલ ચમ્પકલાલ	વ. ૪	ભાવનગર	૧—૪—
૧૫ નં. ૬૮૦ રા. મોતીલાલ અમુલખરાય	વ. ૪	અમદાવાદ	૧—૪—
૧૬ નં. ૬૮૧ સૌ. કમળાગૌરી હરિલાલ	વ. ૪	અમદાવાદ	૧—૪—

[illegible]

સુન્દરીસુબોધ.

વર્ષ ૪ થું] ઈ. સ. ૧૯૦૬ સપ્ટેમ્બર—ભાદ્રપદ વિ. સ. ૧૯૬૨. [અંક ૧ લો.

ज्ञानसुगन्ध.

(रागप्रभात.)

जागोरे बाळकडा म्हारा ! हु आवी रमती,
हुं आवी रमती आ केवी आकाशे भमती ! जा०
पण तमने खोळती हु आ घसमसती आवी,
ने तम काजे लहेर मीठी आ हर्षभरी लावी ! जा०
प्रेमी कमळने खीलव्या केवा भेटीने भावे !
ए कोमळता ने ए प्रेम ज तम काजे लावे,— जा०
स्नेहे ने उत्साहे मुजने जोइ रहे घेला !
ए रंगे रंगावा, न्हाला, जागोरे व्हेला !— जा०
फूले फूले चळकतां में मोतीडां वेर्यां,
रमती भमती ल्हेरे आवी लाडे खेलेयों;— जा०
उच्चा पेला पर्वत केवा में रंग्या व्हाले !

ते मुख उरथी अमृतधारा काढीने म्हाले.— जा०
ने काई मधुरा रागो गाता लीन बन्या मुखमा;
ए रागो सुणवाने, व्हाला; उठो झटपटमां !— जा०
जागो रे बाळकडा मुख ! ए रंग सहू खोशो,
आ म्हारो शणगार रुपाळो पछी क्यांथी जोशो !— जा०
तो व्हाला ! उठो रे झटपट, उछळे उर म्हारु,
मुख सुंदर रंगे रंगीने, आळसडी टाळुं— जा०
ईश्वरने नमिये आपण, छे तेनीज जग-क्यारी;
जागो रे व्हाला मुज व्हेला ! रहाशो स्यो भारी ! जा०

विलासिका.

કાવ્યકુંજ.

બાલે ! હો ખીલજે.

ખીલજે, ખીલજે, બાલે ! હો ખીલજે;
ધરજે શુચિ પ્રફુલ્લતા પ્રાણે, બાલે ! હો ખીલજે;
ખીલજે, મીઠડિ ! ખીલજે: બાલે ! હો ખીલજે.
જો ! જો ! ઉન્નત વ્યોમનો રાજ,
જો ! વર્ષે જ્યોતિના પ્રકાશ,
ત્હારે હૈયે ભરે શા ઉલ્લાસ;
હસતી રમતી ખીલજે,
બાલે ! હો ખીલજે.
ઉતરે નન્દનવનના અનિલ,
હસે ! મીઠા મીઠા એના વેણુ.
સુખશું ખીલજે—ખીલજે,
બાલે ! હો ખીલજે.

શંકરનાં ચંદ્રમુખી સર્યાં કૈલાસનીર,
પલાળે પાદ ત્હારાં જાગે જીવનચીર;
એમાં સતીનાં સત્યાં એમાં સતીના નૃત્ય;
હૈયે ધરી બાલે! ખીલજે;
હસતી રમતી ખીલજે,
બાલે! હો ખીલજે.

મૂળજી દુર્લભજી વેદ.

અમારૂં ગત વર્ષ.

આભાર.

આર્ય સંસારના જર્જરિત થઈ પડેલા પુરાણા મન્દિરના પાયારૂપ મનાતી સ્ત્રીદશાનો પતિત સ્થિતિમાંથી પુનરૂદ્ધાર કરવા તરફ યતકિંચિત્ પ્રયાસ કરનાર આ "સુન્દરીસુબોધ" પોતાના નવીન—ચોથા—વર્ષના ઉદયકાળનાં દર્શન દે છે એ તેના વાચકોને સુવિજ્ઞાત જ છે. આ મંગલમય સમયે તે અલ્પ વૃક્ષના બાલજીવનને અનેક પ્રકારે પોષણ આપી તેમાં મનોહરતા, પ્રફુલ્લતા તથા ફળદ્રુપતાના અમૃતમય રસો પૂરનાર, ગ્રાહકો, લેખકો, મિત્રો તથા સહાયકોરૂપી તત્વોનો અત્યન્ત આભાર માનતાં અમને અગાપ આનન્દ થાય છે. પોતાના જીવનહેતુની સફલતાના માર્ગે જે કાંઈ સેવા આ પત્ર અત્યાર સુધીમાં બજાવી શક્યું છે, તેને માટે સર્વ ધન્યવાદ દેશોદયની ઉચ્ચ ભાવનાથી પ્રેરાતાં અમારાં ગુર્જર બન્ધુભગિનીનાં સહૃદય હૃદયોને જ યોગ્ય છે, એમ સ્વીકારી ગત વર્ષનું કાંઇક પુનરાવલોકન કરવા રજા લઇએ છીએ.

*** વિષયાવલોકન.**

ગયા વર્ષ દરમીઆન પ્રસિદ્ધ થયેલા વિષયોની નામાવલી અનુક્રમણિકારૂપે યોજવાની હોવાથી અત્રે માત્ર તેમનું દિગ્દર્શન કરવું જ પુરતું થઈ પડશે. કાવ્યકુંજના વિભાગમાં એકંદર ૧૩ કાવ્યો પ્રસિદ્ધ થયાં હતાં. તેમાં ગ. કવિનું "ફૂલડાં કટોરી" અને રા. લલિતત્વરિમલનું "સતી સીમન્તિનીને" એ બે રસ તથા ઉચ્ચ કલ્પનાથી પૂર્ણ કાવ્યો તરીકે, તથા રા. વસન્તવિનોદીનું "ગુર્જરીસ્તવન" સ્ત્રીવર્ગને ગાવામાં ઉપયોગી થઈ પડે તેવા દેશભક્તિના કાવ્ય તરીકે,

---

* આ વિષયાવલિમાં તેમજ અન્ય સ્થળે બન્ધુસમાજના સભાસદોના લેખોનું કથન કરવામાં આવ્યું નથી.

ઘણાં સુન્દર તથા ઉત્સાહક છે; અમારાં વાચકોને આ છેલ્લું કાવ્ય સ્મરણમાં રાખી સંગીતના પ્રસંગોએ તેનો ઉપયોગ કરવા, તથા મિત્રમંડળ પાસે કરાવવા, અમારી ભલામણ છે. બે બાલગીતો–"તારાને આવાહન" અને "માતા અને બાલક"–પણ બાળશિક્ષણને સહાયકારક થઈ પડે તેવાં છે. વાર્તાલહરીના વિભાગમાં વિવિધ વિષયો પરત્વે અને હેતુ પુરઃસર ઘડાયલી ૧૧ ન્હાની વાર્તાઓ ચીતરાઈ હવી જે વાચકવર્ગને રસિક અને બોધદાયક થઈ પડવાનું અમને જણાવવામાં આવ્યું છે. વીજળી આદી કુદરતનાં તત્વોનું જ્ઞાન મેળવવાથી મનુષ્ય તેને પોતાના કાબુમાં લઈ તેની પાસે કેવાં ચમત્કારી કામો કરાવે છે એ "અજ્ઞાન અને વિજ્ઞાન" ની વાર્તાના લેખકે ઘણી રમુજભરેલી રીતે દર્શાવ્યું છે. વિદ્યાકલાનો વિભાગ પણ વિવિધ પ્રકારના વિષયોથી રંગાયલો હતો. તેમાં વિજ્ઞાનશાસ્ત્રના વિષયમાં ૧, વૈદક સંબંધી ૫, પાકશાસ્ત્ર પરત્વે ૩ અને ગુંથણકળાને અંગે ૩, લેખો આલેખાયલા હતા, અને તે સર્વ સ્ત્રીવર્ગને આવશ્યક ગણાતું વ્યવહારિક જ્ઞાન આપવામાં પોતાની ઉપયોગીતા સિદ્ધ કરી ચૂક્યા હતા. વિવિધવિહાર, રમણીમણિમાળા, આનન્દાશ્રમ તથા પત્રપુષ્પાંજલિ–એ વિભાગોમાના વિષયોએ પણ પોતાનું ઉપયોગી કાર્ય કર્યું હતું. વિવિધ ગ્રંથ–ઉદ્યાનમાંનાં સુન્દર અને ઉપયોગી વિચારપુષ્પોની "રસમય ચુંટણી" થી જ્ઞાન-સુગન્ધનો સુવાસ લગભગ પ્રત્યેક માસે પ્રસરી રેહેતો હતો. વર્તમાનરંગ તથા સમયતરંગ, સામાયિક બનાવોના તથા સ્ત્રીસાહિત્યના દર્શન તથા વિવેચનથી અમારા વાચકોને વર્તમાન સમયના પ્રવાહમાં પાછળ ન પડવા દેતાં તેની સાથે જ રાખવાની સેવા બજાવે છે એ નિર્વિવાદ છે. ગત વર્ષે અમારા સ્વાગતમન્દિરમા વાસ કરનાર અનેક પુસ્તકોમાંથી સ્થળના અતિ સંકોચને લીધે માત્ર બાર જ પુસ્તકોનુ, અનુક્રમના ધોરણે, અવલોકન કરી શકાયું છે. અન્ય પુસ્તકોને ન્યાય આપવાનું કાર્ય નવીન વર્ષ ઉપર મુલતવી રાખવું પડયું છે, અને તે બદલ તેમના કર્તાઓની ક્ષમા યાચીએ છીએ.

સ્ત્રીલેખો તથા સ્ત્રીલેખકો.

અમને સર્વથી વિશેષ આનન્દ અમારી લેખક બગિનીઓની સુન્દર કૃતિઓનું સ્મરણ કરતાં થાય છે આ પત્રના પ્રથમ વર્ષમાં ૫ સ્ત્રીઓ તરફથી ૫ લેખો, અને બીજા વર્ષ દરમીઆન ૭ સન્નારીઓ તરફથી ૧૦ લેખો આવ્યા હતા; ગત ત્રીજા વર્ષમાં ૧૩ સ્ત્રીલેખકો તરફથી લખાઈ આવેલા ૨૦ લેખો આ પત્રમાં પ્રકટ થયા હતા, જેની નામાવલી વિશેષ રસિક થઈ પડશે.

બ્હેન નિશા—દેશ ઉન્નતિનો પાયો–બાલિકાશિક્ષણ (કેળવણી સંબંધી નિબંધ); ગૌરી (સાંસારિક વાર્તા); કેળવાયલી સ્ત્રીઓની તંદુરસ્તી (વૈદક નિબંધ).

બ્હેન સુલોચના—ઉનનું ઝબલું ગુંથવાની રીત; પુરૂષો માટે ટોપી ગુંથવાની રીત. (ગુંથણકળા.)

સૌ. મનોરમા—એક બગિનીનો આશીર્વાદ (કવિતા); "સખી સદ્‌ગુણો અંતર ધરી આનન્દમય જીવન કરો" (કવિતા).

સૌ. ત્રિભુવનતનયા—સ્ત્રીઓના સનાતન ધર્મ (સાંસારિક નિબંધ).

સૌ. સત્યમતી—પતિવ્રત (સાંસારિક નિબંધ); પ્રભુભક્તિ (કવિતા); રમણુ અને કાન્તા (સાંસારિક વાર્તા).

એક વિદુષી સન્નારી—સુન્દર (સાંસારિક વાર્તા).

સૌ. નલિની—નવરાસના વખતનો ઉપયોગ (નૈતિક નિબંધ).

સૌ. પ્રમિલા—દિવાળીના ખાવાનાની વિગત; પાક ઈત્યાદિ બનાવવાની વિગત; પાકશાસ્ત્રની વિવિધ વાનીઓ.

શ્રીમતી કમળાગૌરી—જાપાનની સુન્દરીઓ. (સામાન્ય વિષયક નિબંધ.)

સૌ. સુબુદ્ધિ—બાળકને રમવાનો ઉનનો દડો (ગુંથણકળા).

એક સન્નારી (ભરૂચ)—રોવા કુટવાનો ચાલ. (સાંસારિક નિબંધ.)

સૌ. કે. જી. (K. G.)—સ્ત્રીઓની તંદુરસ્તી. (વૈદક નિબંધ)

આ સર્વ લેખો જેટલા લખાણની સુન્દરતાથી તેટલા જ વિષયોની વિવિધતાથી આકર્ષક થઈ પડે એમ છે. વાર્તા; કવિતા; તેમજ સાંસારિક, વૈદક, નૈતિક તથા સામાન્ય જ્ઞાનવિષયક નિબંધો; સ્ત્રીકેળવણીમાં આવશ્યક ગણાતા પાકશાસ્ત્ર તથા ગુંથણકળાના શિક્ષણપાઠો—ઇત્યાદિથી અમારા સ્ત્રીલેખકવર્ગે આ પત્રની ઉપયોગિતા અનેક દિશા પ્રત્યે વિસ્તારવામાં અમને જે અનુપમ સહાય આપી છે તેને માટે તે સર્વ સન્નારીઓને જેટલો ધન્યવાદ આપીએ તેટલો ઓછો જ છે. ભવિષ્યમાં પણ તેઓ વારંવાર પોતાની સવિશેષ કૃપાના અમૃતમય સિંચનથી આ ઉછરતા પત્રને ખીલવી સુન્દર ફળવાન બનાવશે એવી સબળ આશા છે.

ગુર્જરસન્નારીઓની લેખનશક્તિ

આ પત્રમાં પ્રકટ થતા સ્ત્રીલેખો વાસ્તવિક રીતે સન્નારીઓની પોતાની કૃતિ હશે કે કેમ એ વિષયે કોઇક કોઇક સ્થળે શંકા ઉત્પન્ન થયેલી અમારા સાંભળવામાં આવી છે. તેને માટે એટલો જ ખુલાસો કરવો બસ થશે કે તેઓમાંની જે સન્નારીઓથી અમે પરિચિત છીએ તેમના લેખની વાસ્તવિકતા માટે અમને વિશ્વાસ છે; અન્યના સંબંધી બનતી તજવીજ કરતાં શંકાનું કારણ અમને મળ્યું નથી. અમારા પુરૂષ વાંચકો તથા વિવેચકોની આ શંકા તદ્દન અસ્થાને નથી. એક માસિક માટેના, ઘણી વિદ્વત્તા ભર્યા તો નહિ, તોયે કાંઇક ઠરેલ-લેખો લખી શકે એટલી ઉચ્ચ કેળવણી આપણી ગુર્જર બગિનીઓના સામાન્ય રીતે ઘણા ભાગને મળી હોય એમ પ્રસિદ્ધ રીતે જણાયું નથી એ ખરૂં છે. તથાપિ કેટલાંક કુટુંબો તેનાથી તદ્દન ભાગ્યહીન રહ્યાં નથી એ વાત પણ સત્ય છે. અને અત્યાર સુધી તેમના સામાન્ય જ્ઞાનનો પણ લેખો રૂપે આવિર્ભાવ ન થવાનું એક મુખ્ય કારણ એ હતું કે વિશેષે કરીને ગૃહસંસાર સાથે જ સંબંધ ધરાવતા પોતાના વિચારોને ગુર્જર સાહિત્યમન્દિરમાં પ્રવેશાવવા માટે અનુકૂળ દ્વાર તેમને મળતું નહતું. આ માસિક પત્ર તેનું એક ઇષ્ટ દ્વાર થઇ પડ્યું છે એવા અમારાં સ્ત્રીલેખકોના પોતાના ઉદ્દગારોથી અમને જણાવતાં સાનન્દ સંતોષ થાય છે કે સ્ત્રીકેળવણીના એક અંગનો પ્રચાર કરવામાં આ પત્ર કાંઇક અલ્પ સેવા બજાવી શક્યું છે.

અન્ય લેખકમંડળ

અમારા અન્ય માનનીય લેખકમંડળમાં પ્રો. ન્હાનાલાલ દલપતરામ કવિ. એમ. એ., દા. એન. જી. શાહ. એલ. એમ. એન્ડ એસ., રા. રા. સાકરલાલ મોતીલાલ વછરાજાની બી. એ., રા. રા. લલિતત્વરશ્મિ, રા. વસન્ત વિનોદી, રા. રા. અનિલ, રા. રા. મુગ્ધ, દા. હરિપ્રસાદ વ્રજરાય, રા. રા. અમૃતલાલ ઓધવજી, રા. રા. વિઠ્ઠલદાસ લાલદાસ રોહાવાળા, રા. રા. વિબુધ (ભ્રાતૃ સમાજ), રા. ચતુર્ભુજ નારાયણ, રા. મુલજી દુર્લભજી વેદ, રા. વિનોદ, રા. ત્ર્યંબક, રા. મંગલ,—ઇત્યાદિ સ્ત્રી-ઉન્નતિપ્રિય સ્નેહીઓ અને સહાયકોનાં ઉચ્ચ અને વિવિધ રસ ભર્યાં લખાણોથી **"સુન્દરીસુબોધ"** ના ગત વર્ષના અંકો વખતોવખત વિભૂષિત થતા રહ્યા હતા જેને માટે સહૃદય ઉપકાર દર્શાવતાં પુનઃ તેવી જ રીતે ઉપકૃત થવાની આશા રાખીએ છીએ.

ગતવર્ષની નવીનતાઓ.

ગયા વર્ષ દરમીયાન જે કાંઇ નવીન ફેરફાર આ પત્રમાં થયા છે તેમાં પ્રથમ સ્થાને તેનો જાન્યુઆરીનો અંક છે. વાચકોના સ્મરણમાં હશે કે તે અંક સર્વાંશે સ્ત્રીલેખોથી જ પ્રકટ થયો હતો. એક માસિક પત્રના આખા અંક માટે જોઇતા વિધવિધ વિષયો પરત્વેના સર્વ લેખો એકી જ વખતે અનેક સન્નારીઓ તરફથી લખાઇ આવે, એ ગુર્જર પ્રદેશમાં સ્ત્રીજ્ઞાનોદયનું શુભ ચિન્હ જ છે, અને એ શુભ ચિન્હ જોઇ અમારા સર્વ વાચકો આનન્દ પામ્યા છે એ અમને પણ સંતોષનું કારણ છે. **બીજો વધારો** પ્રત્યેક માસે સામયિક સ્ત્રીસાહિત્યનું દિગ્દર્શન કરાવવા સબંધી છે. 'વાચકભગિનીઓના જ્ઞાનાર્થે "સુન્દરીસુબોધ" ના ઝરણનું પાન કરાવ્યા ઉપરાત અન્ય ઝરણોમાંના પણ મિષ્ટ અને પુષ્ટિકારક જળના મનોહર પ્યાલા પ્રસગોપાત્ આપવા એ શ્રેયસ્કર થઈ પડશે એવી મહેચ્છાથી આ નવીન પદ્ધતિ ગત વર્ષથી અમે આરભી છે. અને તેણે ઘણાકોની પ્રીતિ સંપાદન કરી પણ છે. **ત્રીજો** સુધારો "જ્ઞાનસુગન્ધ" ના વિભાગમાંના સર્વ લેખો બાળબોધ લીપિમાં પ્રકટ કરવા વિષેનો છે, જેમા અન્ય ભાષા જાણનારા વાચકો પણ કાંઇક રસ લઇ શકે એવો હેતુ છે.

અન્તે ફરીથી અમારા સન્માનિત લેખક બન્ધુ તથા ભગિની વર્ગનો, પોતાના મનોહર લખાણોથી આ પત્રને લોકપ્રિય બનાવવા માટે; અમારા અનેક સન્મિત્રો તથા સહાયકોનો, અમને વખતોવખત પત્રોદ્વારાએ ઉત્તેજીત કરી કેટલીક કીમતી સુચનાઓ કરવા માટે; અને અમારા સર્વ ગુણજ્ઞ સ્ત્રીસન્માનક અને સ્વદેશપ્રેમી ગ્રાહક સજ્જનોનો, પ્રત્યેક વર્ષે નિયમસર અને અવિલંબે લવાજમ રૂપે ઉત્તેજન આપી પત્રના પ્રવાહને શુષ્ક ન થવા દેતા તેની સમૃદ્ધિમાં નિરંતર વિશેષ વૃદ્ધિ કરવા માટે,—અત્યન્ત આભાર માની આ વર્ષાવલોકન સમાપ્ત કરીએ છીએ, તથા નવિન વર્ષમાં પરમાત્મા અમારા સેવાકાર્યમાં વિશેષ સબળતા પૂરે એવી નમ્ર પ્રાર્થના કરી વિરમીએ છીએ.

વાર્તાલહરી.

નટખટ નાજાં.

વઢવાણ સ્ટેશનની સ્હામે એક ન્હાના પણ શોભિતા બંગલામાં એક પારસી કુટુંબ રહેતું હતું. ઘરમાં પુરૂષવર્ગમાં નોકર સિવાય કોઈ નહોતું.

આયમાય આધેડ વયનાં અને જુના મતનાં પારસી બાનું હતાં, અને તેમની પાસે આશરે વીશેક વર્ષની ખુબસુરત અને ઉદાર મનની કેળવાયેલી પીરોજા નામની ભાણેજ -પોતાની નણંદની છોકરી-હતી. આપણી વાર્તાની શરૂઆત થાય છે તે વેળા આયમાય પોતાના ધણીના ભાઈ અરદેશરની છોકરી નાજાંની વાટય જોતાં હતાં. પોતાના ભાઈની છોકરીને પોતાને ઘેર રાખવાનો હક છે અને તેથી પીરોજા દીલગીર થાય તો ત્હેની ભૂલ છે એમ આયમાય માનતાં હતાં. પીરોજા અને આયમાય વચ્ચે વાત ચાલતી હતી ત્યાં સ્ટેશન ઉપરથી મજુર પાસે પેટી ઉપડાવી એક ઓગણીસ વર્ષની સાદા પોશાકની પણ સૌંદર્યવાન બાળા ઘર તરફ આવતી જણાઈ. "આજ નાજાં હશે" એમ પીરોજાના શબ્દ સાંભળી આયમાય નિચે ગયાં ને વ્હાલથી નાજાંને ભેટયાં."ફોઇજી ? મ્હારા આવવાથી ત્હમને કાંઈ હરકત નહિ પડે એમ માનું છું." નાજાંનું આ બોલવું સાંભળી આયમાય બોલ્યાં-" એવું શું બોલે છે ? ચાલ ઘરમાં, પીરોજા વાટય જુવે છે. પીરોજા મારી બ્હેનની છોકરી છે અને ન્હાનપણથી મ્હારી પાસે જ રહી છે." બન્ને જણા ઘરમા ગયાં અને પીરોજાને મળ્યાં નાજાંએ પોતાની હકીકત નિચે પ્રમાણે કહીઃ-મ્હારા પિતાના ગુજર્યા પછી હું ભરૂચમાં એક ઓળખીતાને ત્યાં રહેતી હતી; ત્હેના છોકરાએ લગ્નનું માગું કર્યું અને મ્હેં ના પાડી તેથી તે મને પજવવા લાગ્યો. મ્હારા પિતાને તો ત્હમે માત્ર નામે જાણો છો. જો કે તે મ્હારો પિતા હતો તો પણ મ્હારે કહેવું જોઇએ કે એ શિથિલ વૃત્તિનો હોવાથી ત્હેની આબરૂ નહોતી. મ્હારી માનું તો મ્હેં મ્હો પણ જોયુ નથી એમ કહેતો ચાલે. અમે એવાં દુઃખદ સ્થિતિમાં રહ્યાં છીએ કે તે સંભારતાં કંપારી છૂટે છે. મ્હને કુટુંબને યોગ્ય કેલવણી અપાઈ નથી અને સ્થિતિ સારી ન હોવાથી મ્હારામાં વિવેક વિગેરે નહિ આવ્યા હોય તો દરગુજર કરશો." નાજાંની બોલવાની છટાથી અને આંખમાં ઝળઝળીઆં લાવી એવી નરમાશથી બોલી તેથી આયમાયનું હૃદય પીગળ્યુ અને નાજાં ઉપર વિશેષ વ્હાલ આવ્યું. પીરોજા જે શાન્ત ચિત્તે આ સર્વે સાંભળતી હતી ત્હેને કોણ જાણે કેમ નાજાં તરફ સદ્દૃત્તિ થવાને બદલે તિરસ્કાર વૃત્તિ થઇ હતી. નાજાંનું બોલવું અને એની રીતભાત ઢોંગી લાગતી હતી; પરન્તુ તે પોતાની વૃત્તિ દાબી, વિના કારણ એક નિરાધાર સ્ત્રી પ્રત્યે હલકી વૃત્તિ રાખવી યોગ્ય નહિ માની એક બ્હેનના જેવી ગણવા લાગી. કેટલાક દિવસ પછી નાજાંને ખબર પડી કે અમદાવાદના એક ધનાઢય કુટુંબના, વિદ્વાન અને સર્વ રીતે સદ્‌ગુણી પેસ્તનજી નામના પારસી યુવાન સાથે પીરોજા પરણાવવાની હતી અને મામી ભાણેજ સૌ થોડા રોજમાં જવાનાં હતાં. નાજાંને પણ સાથે લેવાનું નક્કિ થયું હતું; પે-

સ્તનજીની કીર્તી અને પેસ્તનજીનો પૈસો જગજાહેર હતો. આવા યુવાનને પીરોજા પરણી ભાગ્યશાળી થશે એ વિચારવાથી નાજાંનું હૃદય ઈર્ષ્યાથી બળી ખાખ થઈ જતું હતું, પણ બ્હારથી ડોળ રાખી પીરોજાને ખુશ રાખતી. આવા વિચાર સતત થતા હતા તેથી "પીરોજા સુખી થશે ને હું દુખી થઈશ" એ શબ્દો એક વખત આયમાયને કહેવાઈ ગયા. આયમાયે નાજાંને પડખામાં લઈ કહ્યું, "હું ત્હારી છું, પીરોજાના જેવું ત્હને પણ મળશે. ફિકર ન રાખીશ. મ્હારી પાસે ઘણાં કિમતી ઘરેણાં છે ને તે બધાં તો ત્હને આપી શકું નહિ, કારણ તે પીરોજાની માનાં છે તો પણ હું ત્હને દુઃખી નહિ થવા દઊ તે ખાત્રી રાખજે." એમ આશ્વાસન આપી એક હિરાજડિત વીંટી ઓરડામાંથી લઈ આવી નાજાંના હાથમાં મૂકી. "આ વીંટીની હું માલિક નથી, પીરોજા છે, તેમજ એ વીંટી મ્હને શોભે નહિ" એમ બોલતાં ઘડીમાં આયમાય તરફ જોતી, ઘડીમાં વીંટીને ધારી ધારી નિહાળતી અને ઘડીમાં પીરોજાની ઓરડી તરફ નજર નાંખતી ઊભી રહી. એવામાં કોણ જાણે શાએ વિચારથી વીંટી લઇ જે ઓરડામાંથી વીંટી આણવામાં આવી હતી તે ઓરડા તરફ નાજાં દોડી અને કાંઈ શોધતી હોય એમ ફાંફાં મારવા લાગી. આયમાય આશ્ચર્ય પામી પાછળ દોડયાં અને આમ કરવાનું કારણ પૂછયું. નાજાં ગભરાતા હૃદયે બોલી "મ્હને પીરોજાનો પગરવ સંભળાયો અને લાગ્યું કે પીરોજા મ્હારા હાથમાં વીંટી જોઈ ઓહોડશે તેથી અહી સંતાડી દેવા આવી, પણ કયાં મૂકવી તે સૂઝ્યુ નહિ." "મ્હારી મિલકતની હું માલેક છું. ત્હેમાં પિરોજાને શું? વળી પીરોજા એવી ઉમદા સ્વભાવની છે કે ત્હેના મનમાં ઈર્ષ્યા આવે જ નહિ. એમ છતાં ત્હારે વીંટી મૂકવી હોય તો આ બીતની અંદર સંચ છે ત્હેની અંદર મૂક. એ સંચની અંદર જ હું દરદાગીના મુકું છું."

એક દિવસ રાત્રીના બાર વાગ્યા પછી આખા વઢવાણ કાંપમાં શાન્તિ પ્રસરી રહી, છેલ્લી ગાડી થોડીવાર પ્હેલાં ગઇ હતી એટલે કોઇ પણ તરેહનો અવાજ આવતો નહોતો, છેટે કોઇ વખત કુત્રાંના ભસવાનો અવાજ દૂરથી આવતો હતો. આ વખતે પીરોજા પોતાની ઓરડીમાં દીવો ઓલવી પથારીમાં પડી પડી આલોટતી હતી. ઘડીકમાં પેરતનજીની સાથે લગ્ન થયા પછીના સુખનો વિચાર કરતી, ઘડીકમાં નાજાં સારી નિવડશે કે કેમ ત્હેનો વિચાર કરતી હતી. ઊંઘ આવતી નહોતી; એવામાં ઓરડાની બ્હાર પડાળીમાં કોઈ બેચાર આદમી ચાલતા હોય, ધીરે ધીરે વાત કરતા હોય એમ લાગ્યું. પીરોજા એકદમ ઊભી થઈ. આયમાયને બુમ પાડવાથી ચોરો નાશી જશે અને બુમ પાડે તો પણ સાંભળશે નહિ, કારણ ત્હેમનો ઓરડો દૂર છે, આ વિચારથી પાસેના ઓરડામાંથી નાજાંને ઉઠાડવી ઠીક માની અંધારામાં ત્હેના ઓરડા તરફ ગઈ. નાજાં ઉંઘતી હશે એમ માની જેવી બારણુ ઠોકવા જાય છે ત્હેવામાં નાજાં જ ત્હેની સ્હામે ઉભી. "નાજાં, ઘરમાં ચોર ભરાયા છે અને આપણે સાવધ રહેવું જોઇએ." "પીરોજા! તું ઉંઘે છે! અથવા તો સ્વપ્નામાં છે! અહિ ચોર કયાંથી? ત્હને બ્હીક લાગતી હોય તો આવ મારા ઓરડામાં સુઈ જા." નાજાં—ત્હારે મ્હારી વાત ઉપર ધ્યાન ન આપવું હોય તો ભલે. કાંઇ જરૂર નથી. હું જાતે જઈ માશીને જગાડીશ. બુમ પાડુ તો ચોરો ન્હાસી જાય અગર કોઇનું ખુન કરે." આટલું બોલી પીરોજા પાછી વળી અને બ્હાર જઈ થોડીવાર ઊભાં રહી ખાત્રી કરી કે જે અવાજ આવતા હતા તે હજી આવે છે કે કેમ. ઘરમાં સર્વત્ર અંધકાર હતો.

છતાં પીરોજા ભોમીયણ હોવાથી બધે ભમી શકી. પરન્તુ બે ડગલાં ચાલી હશે એટલામાં જે ઓરડામાં આયમાયનો સંચ હતો તે ઓરડા આગળ બે માણસને ઝીણા દિવાથી ઓરડાનું તાળું ભાગતાં જોવા ને સ્તબ્ધ જ થઇ ગઇ. સદ્દભાગ્યે આ બન્ને જણા પોતાના કાર્યમાં મશગુલ હતા એટલે પીરોજાને જોઇ સકયા નહિ. પીરોજા તરત જ નાજાંને ખાત્રી કરી આપવા દોડી. નાજાંને જોતાં જ બોલી–"નાજાં તુ ન માનતી હોય તો ચાલ ત્હને દેખાડું. ચાલ મહમદને ઉઠાડીયે." "પીરોજા એવી ગાંડાઇ કરતી ના મહમદને ઉઠાડતાં ધાંધલ થશે અને ચોરો આપણને મારી નાખશે. મૂવા પૈસા-કાલ સ્હવારે પોલીસને ખબર કરશું એટલે ચોર ને પૈસા બે મળશે, નાહક જીવને જોખમમાં ન નાખવો."

પીરોજાએ નાજાંની વાત ઉપર લક્ષ ન આપ્યું; તે મહમદને ઉઠાડવા દોડી, ત્હેની પાછળ "હું કાંઇ નાહિમત નથી" એમ કહી નાજાં દોડી અને પીરોજાની ઓરડી પાસે તેને પકડી. ઓરડીનાં બારણાં ઉઘાડી પીરોજાને અંદર હડસેલી બ્હારથી સાંકળ દઇ દીધી. પીરોજાએ ઘણીએ બૂમો પાડી પણ કોઇએ સાંભળી નહિ. બ્હારી ઉઘાડી તે તરફથી જવા વિચાર કર્યો પણ બ્હારી એટલી ઉંચી હતી કે તે તરફથી ઉતરવું જોખમ ભરેલું લાગ્યું. નાજાં વિશે, આયમાયનું શું થયું હશે એ વિશે, હજારો તર્ક વિતર્ક કરતી સ્હવારના આઠ વાગ્યા સુધી ગરીબ પીરોજા ઓરડીમાં ગોંધાઈ રહી. સ્હવારે નાજાં, આયમાય ને પીરોજા ભેગાં થયાં. "રાત્રે મહમદને ઉઠાડવા તજવીજ કરી હત તો આપણે બધાં હતાં નહતાં થાત અને તું ગાંડી બની ગઇ હતી એટલે મ્હે ત્હને ઓરડીમાં પૂરી" એમ નાજાંએ કહ્યું. "પીરોજા ! લુચ્ચાઓ બધા દાગીના લઇ ગયા અને આપણને બેહાલ બનાવી દીધાં" આયમાય ગમગીન ચ્હેરે બોલ્યાં. "દૌઇજી–મ્હારી વીંટી પણ ચોરો લઈ ગયા ! અકરમીના પડીયા કાણા. માંડમાંડ એક વીંટી મને મળી ત્યારે તે પણ રહી નહિં" "પીરોજા ? એ દાગીના ત્હારા હતા, આટલાં વર્ષ સાચવ્યાં ને લગ્ન ટાંકણે ગયા તેથી મ્હને બહુ લાગે છે". "મામીજી ત્હમે ગભરાવ નહિ, લુગડાં ઘરેણાથી માણસ સુખી થતું નથી, સ્નેહ હશે તો ત્હમે મ્હને એવે ઠેકાણે આપી છે કે લુગડાં ઘરેણાનો મ્હને મોહ નથી. જો મ્હારો ધર્મ બજાવી રહીશ તો હું સુખી જ થઇશ. માટે ફીકર ન કરશો. આપણને બચાવવા માટે ઇશ્વરનો ઉપકાર માનો." પોલીસને ખબર કરવામાં આવી–તાર મૂકાયા-દિવસ પછી દિવસ જવા માંડયા પણ ચોર કે પૈસાનો પત્તો ન લાગ્યો. માત્ર આઠ દિવસ પછી નાજાં બ્હારથી ધસમસી આવીને પોતાની વીંટી બાગમાંથી જડી એમ કહી તે વીંટી પીરોજાને આપવા આગ્રહ કરવા લાગી. પીરોજાએ ઉદાર દીલથી "એ વીંટી મ્હારે ન જોઇએ, આયમાયે ત્હને આપી છે અને મ્હારે ઘણું છે" એમ કહી નાજાંને આપી.

* * * *

ચોરીની વાત વિસારે પડી અને એક દિવસ સાંજની મેલમાં બન્ને છોકરીઓ તથા આયમાય પેસ્તનજીને ત્યાં જવા નિકળ્યાં. અમદાવાદના સ્ટેશન ઉપર પેસ્તનજીને જોતાં જ નાજાં અને પીરોજાને જૂદી જૂદી વૃત્તિઓ થઇ. એક પોતાના ભવિષ્યના પતિને સ્નેહ અને સ્મિતહાસ્યથી જોવા લાગી, તો બીજી આને પરણી પીરોજા સુખી થશે એ વિચા-

રથી બળવા લાગી. ગાડીમાં બેસી ભદ્રમાં આવેલા એક ભવ્ય બંગલા તરફ ગયાં "પીરોજા, હાલમાં તું થાકી ગઈ હઈશ માટે જરા સુ, પછી નિચે આવજે મ્હારે ત્હને વાત કહેવી છે અને કાંઈ દેખાડવું છે." આ શબ્દ નાજાંને કાને પડયા. કાંઈક શરમથી કાંઈ સ્નેહની લાગણીથી પીરોજા બોલી શકી નહોતી. નિચે મેજ ઉપર ચાહના પ્યાલા ગોઠવાયા અને પીરોજા હજી ઉપર જ હતી. પીરોજા કેમ નથી આવી, એમ જ્યારે પેસ્તનજીએ પૂછ્યું ત્યારે નાજાં બોલી "પીરોજા હેઠળ આવવા ના પાડે છે. ગમતું નથી એમ કહે છે. મ્હને પણ ગમતું નથી પણ ત્હમને ના કહી શકિ નહિ એટલે હું આવી." નાજાંની બોલવાની ઢબ એવી હતી કે પેસ્તનજીને એમ લાગ્યું કે પીરોજા બદલાઈ ગઈ છે. "શું જેને આટલા સ્નેહથી ચાહુ છું તે અન્યને ચહાતી હશે! ના-ના એમ બને જ નાહ." પરન્તુ આ ન્હાની શંકા ઉત્પન્ન થવાનું કારણ નાજાંનો ઉત્તર હતો. પીરોજાનું માથું દુઃખતું હતું અને તેથીજ તે જઇ શકી નહિ; પેસ્તનજીએ ત્હેને નીચે બોલાવી હતી તે જાણતી હતી અને તબીયતને લીધે ગમતું નથી માટે હમણાં નહિ અવાય એવું તું પેસ્તનજીને મારી તરફથી કહેજે, એમ નાજાંને સુચવ્યું હતું. નાજાએ શું કહ્યું તે આપણે જાણીયે છીએ. પેસ્તનજી વારંવાર નાજાંને પીરોજાના ન આવવાનાં કારણ પૂછવા લાગ્યો અને ત્હેનો ઉત્તર "એને નીચે આવવું ગમતું નથી" આપ્યો. પેસ્તનજીના ચિત્તમાં હજારો તર્કવિતર્ક થયા અને તે જોઈ નાજાંનું હૃદય આનંદથી ઉભરાવા લાગ્યું. પેસ્તનજી પીરોજાના વિનયનાં, સદ્‌ગુણનાં વખાણ કરતો હતો અને નાજાંને વીંટી બાબત દર્શાવેલી ઉદારતા તથા પોતાને સુખી કરવા માટે પીરોજાના પ્રયત્નો વિશે કહ્યા વિના ચાલ્યુ નહિ. આ વાત દરમિયાન નાજાં અને પેસ્તનજી એકલાં જ હતાં. આમતેમ ફરતાં નાજાંની નજર કબાટની અંદર એક સુંદર સોનાની બંગડી તરફ પડી. તે બોલી ઉઠી-"પેસ્તનજી આ બંગડી મારી માની છે અને તે મ્હને વારસામાં મળી હતી, પણ થોડા રોજ ઉપર ચોરો લઈ ગયા હતા. તે બંગડી જોતાં મ્હને મારી મા સાંભરી આવે છે" "નાજાં", એ બંગડી હાલમાં મ્હારી છે અને મ્હે પરમ દિવસ એક ફેરીયા પાસેથી લીધી છે, તે પીરોજાને લગ્નભેટ તરીકે આપવાની છે. પણ જ્યારે તું એની માલેક નિકળી છે ત્યારે તો ત્હને પાછી સોંપવી જોઇએ. પીરોજાને માટે થઇ પડશે. એ તું લે અને પીરોજાને માટે રાખવામાં આવી હતી ને આવી રીતે આવી એ વિગેરે, કહી પીરોજાનું દીલ નાહક દુખાવાની જરૂર નથી." નાજાંએ આનાકાની સાથે બંગડી લીધી. પેસ્તનજીએ એક ચોરીનો માલ રાખવો એ ગુન્હો છે અને ખરા માલેકને તે માલ સોંપવો વ્યાજબી ધારી, પોતાની પીરોજાની બ્હેનપણીને જેટલું આપીયે તેટલું ઓછું માની, નાજાંને બંગડી આપી. નાજાં તો આ પેસ્તનજી સાથેની મિત્રતાની ભેટ સમજી અને તે ઉપરથી અનેક ઊટંગો બાંધ્યાં. નાજાં ઉપર ગઈ. પેસ્તનજીનાં વખાણ પીરોજાના આગળ કર્યાં એટલું જ નહિ પણ પેસ્તનજીની આપેલી બંગડી પણ દેખાડી. નાજાંના હાવભાવ અને સુંદર કીમતી બંગડી જોતાં પીરોજા ચમકી;ને ત્હેના મનમાં ખાત્રી થઇ કે નાજાં ખટપટ કરી પીરોજાને ફાવવા નહિ દે અને ક્ષણવાર સ્ત્રીસ્વભાવ પ્રમાણે ઇર્ષ્યાએ ત્હેના હૃદયમાં વાસ કર્યો. "નાજાં. પેસ્તનજીએ સદ્‌ગૃહસ્થની માફક ભેટ આપવા માંડી પણ ત્હારે લેવી નહોતી" "પીરોજા! મ્હને કાંઈ એકજ વખત આવી ભેટો મળી નથી. પેસ્તનજીએ મ્હને બહુ દુરાગ્રહ કર્યો, સોગન ખાધા ત્યારે લેવી પડી. વળી આ વાત ત્હને જણાવવા ના પાડી હતી."

'મ્હને જણાવવા નાપાડી' આ વિચારે પીરોજાનું મગજ ભમાવ્યું. તે નાશીપાશ થઇ ગઈ. નાજાંને દુશ્મન દેખાવા લાગી. ભવિષ્ય નજર આગળ ખડું થયું અને આખી રાત્રી નિરાશા—અશ્રુ—માં ગાળી.

બીજે દિવસે પેસ્તનજી પીરોજાની વાટ જોતો રહ્યો પણ પીરોજા હેઠળ ઉતરી નહિ. ઘણા દુરાગ્રહથી નીચે આવી અને ઓરડામાં ફરતાં પેસ્તનજીએ બંગડી કરતાં ચારગણી સુંદર ને કીમતી બેરો આપવા માંડી પણ પીરોજા હાથ લાંબો કરી શકી નહિ. પેસ્તનજીના મનમાં એમ હતું કે પીરોજા એને પરણવા માગતી નથી અને તેથી ખિન્ન થયો. પીરોજાની ખિન્નતાનું કારણ નાજાંને આપેલી ભેટ હતી. આ બન્ને ખુલ્લા દિલથી પોતાની આ શંકાઓ દૂર કરવાને બદલે વિખૂટાં પડયાં અને અમદાવાદથી ઉપડી જવાની તૈયારીઓ થવા લાગી. "મ્હે જેને માટે આટલું કર્યું—જેને માટે મ્હારો જીવ અર્પવાને તૈયાર છું તે પીરોજા મ્હને મળતી જ નથી અને અહીંથી જવા માગે છે. આજ એને મળીશ જ અને ખુલ્લા દિલથી એના વિચાર જાણી લઊં" "પેસ્તનજી મ્હારી દરકાર ગણ્યા શિવાય નાજાંની સાથે મહોબત ગણે, મ્હને આપેલા વચનનો અનાદર કરે, નાજાને ભેટમાં બંગડી આપે અને તે પણ મ્હારાથી છાનાં, હું ત્હેને માટે આટલે આવી અને ત્હેને મ્હે મ્હારા મનથી પતિ માન્યો ખેર, આજથી પરણવાની વાતજ મુકી. પેસ્તનજી શીવાય બીજાને પરણવું નથી ને એને પરણવાથી તે મ્હને ચ્હાનાર નથી તો મ્હારૂં હૃદયકુસુમ આમજ સુકાવા દો." "આ પ્રમાણે પીરોજા અને પેસ્તનજી વિચાર કરતાં હતાં. પીરોજાનો વિચાર પણ બળતા ચિત્તથી પેસ્તનજીને મળવાનો હતો અને તે વાત ત્હેણે નાજાંને જણાવી હતી. નાજા ઉપર ગઇ; પીરોજા પલંગમાં પડી હતી અને ધીરે સાદે રોતી હતી. નાજાં પાસે જઈ પીરોજાને દુ:ખી જોઇ પોતે પણ ગમગીન હોય એમ દર્શાવી શાન્ત કરવા લાગી. પોતાના ગજવામાંથી ખુશબોદાર રૂમાલ કાઢયો અને તે વતે પીરોજાનું મ્હો લોઈ નાંખ્યું; થોડી વારમાં નાજાંને ઊંઘ આવવા માંડી ને તેને તે સ્થિતિમાં મુકી નાજાં નીચે ઉતરી. પેસ્તનજી દર પળે પીરોજાની વાટ જોતો હતો. 'કેમ નાજાં! પીરોજા કયાં?' "પીરોજા માથું દુ:ખે છે એટલે મ્હાગથી નહિ અવાય એમ કહે છે." આ શબ્દથી પેસ્તનજીના હોંસ ઉરી ગયા ને પોતાની ઓરડીમાં જઇ આરામ ખુરશી પર વિચાર કરતો પડયો. એક કલાક પછી નાજાં પેસ્તનજીના ઓરડામાં જઈ "પીરોજાને નવું ઔષધ જોઇએ છીએ" એમ કહી શોધ કરવા મંડી. પીરોજા મંગાવે છે, એ શબ્દે પેસ્તનજી જાગૃત થયો ને પુસ્તક ખોળવા લાગ્યો. મેજપર પડેલો ખુશબોદાર રૂમાલ હાથમાં લીધો—સૂંઘ્યો અને થાકીને અર્ધ નિદ્રિત સ્થિતિમાં ખુરશીપર પડયો. નાજાં ઓરડીમાં છે કે કેમ ત્હેનું ત્હેને ભાન રહ્યું નહિ.

* * * *

બીજે દિવસે સ્હવારમાં નાજાં પેસ્તનજીના ઓરડામાં આવી પ્રેમભાવથી બોલવા લાગી અને કહ્યું કે "હવે આપણે આપણું ખાનગી બ્હાર પાડવું જોઇએ" 'ખાનગી' શબ્દથી પેસ્તનજી ચમકયો અને સમજ્યો નહોય એમ નાજાંને ખુલાસો કરવા કહ્યું. "પેસુ—આમ શું ચાળા કરે છે. રાત્રે ત્હારી સાથે લગ્ન કરવા મ્હને આટલી આજીજી કરતો

હતો, પીરોજા તરફ ધિક્કારની લાગણી દર્શાવતો હતો અને અત્યારે આ શું." નાજાં અને પેસ્તનજી વચ્ચે આ રગઝક ચાલતી હતી અને પેસ્તનજી પોતે આવું વચન આપ્યું હોય એમ માનતો ન હોવાથી નાજાંએ સોડમાંથી એક કાગળીયું કાઢયું ત્હેના ઉપર નીચે મુજબ શબ્દો હતાઃ—હું સોગન લઇ લખી આપું છું કે હું નાજાંને પરણીશ. સહી પેસ્તનજી. તા. ૭ જુન ૧૯૦૫. આ કાગળ વાંચતાં જ પેસ્તનને નાજાં ખરેખરા રૂપમાં જણાઈ; ત્હેને રાક્ષસી માનવા લાગ્યો અને બોલ્યો "હું પીરોજા સિવાય કોઇને પરણનાર નથી." "ત્હારી સાથે લગ્ન કરૂં ત્યારે જ ખરી" એમ બોલતી નાજાં ચાલી ગઇ. આયમાય તથા પીરોજાને લખત વંચાવ્યું પીરોજાના મનમાં આ લખતથી કેવું થયું હશે તે કહેવા કરતાં અનુભવથી સમજાય એમ છે. પીરોજા પણ સ્હમજી કે પેસ્તનજી ને પોતે નાજાંની ખટપટના ભોગ થઇ પડયાં હતાં. પણ લાચાર. બીજો ઉપાય રહ્યો નહોતો. પેસ્તનજીએ "મ્હને બેભાન અવસ્થામાં નાંખી મ્હારી પાસે લખત કરાવી લીધું છે" એમ કહ્યું. પણ કોઇએ માન્યું નહિ. માત્ર પીરોજાના મનમાં વસવસો હતો અને પેસ્તનજીનો બહુ વાંક હશે એમ માનતી નહિ. પેસ્તનજીના તો હોશ જ ઉડી ગયા અને પીરોજાને અંતઃકરણથી ચ્હાતો હતો છતાં એક આબરૂની ખાતર નાજાંની સાથે પરણવું પડશે એ વિચારે ત્હેને અર્ધો ગાંડો બનાવ્યો હતો

* * * *

સાંજના આઠેક વાગ્યાથી પેસ્તનજીના ઘર આગળ બે ચાર આદમીઓ ફરતા હતા અને કોઇની વાટ જોતા હતા. નાજાં બ્હાર નીકળી અને ત્હેને એક માણસ મળ્યો. પેસ્તનજીના ઘરમાંથી ચોરી કરવાના ઇરાદાથી આવ્યા હતા અને ત્હેમાં નાજાંની મદદ માગતા હતા. નાજાંએ જણાવ્યું કે "હું પેસ્તનજીની સાથે લગન કરવામાં ફાવીશ નહિ ધારી ત્હમને બોલાવ્યા હતા, હવે મ્હારૂં લગ્ન થશે એટલે એના ઘરમાં ચોરી કરવી તે મ્હારા ઘરમાં જ ચોરી કરવા બરાબર છે માટે હું ત્હમને મદદ કરી શકતી નથી." "શું ત્યારે તું મ્હને તજી પેસ્તનજી સામે રહીશ ? કદી નહિ બને'! હું જોઇ લઇશ." આટલું બોલી પેલો માણસ અદ્રશ થયો.

પેસ્તનજી પોતાનાં લગ્ન પીરોજા સાથે થશે માની લગ્નની મ્હોટી ધામધુમ કરનાર હતો પણ આ ગમખ્વાર બનાવ પછી તેઓ અમદાવાદ લગ્ન ન કરતાં ગોધરાની અગીઆરીમાં લગ્ન કરવા ગયાં. લગ્ન થયાં ગાડીમાં બેશી નાજાં અને પેસ્તનજી ઘર તરફ વળ્યાં નાજાંના મ્હો ઉપર આનંદ, ફતેહના નિશાન હતાં ત્યારે પેસ્તનજીના ચ્હેરા ઉપર ગમગીની અસંતોષ અને તિરસ્કાર દ્દષ્ટિગોચર થતાં હતાં. પેસ્તનજીની ગાડી જમશેદજી દારૂવાળાની દુકાન આગળ આવી એટલે એકાએક એક આદમી ટોળામાંથી બ્હાર આવ્યો, ગાડી પાસે ધસ્યો અને નાજાંને છાતીમાં કટાર ભોંકી દીધી. નાજાં લગ્નના જ પોશાકમાં લોહી લુહાણ થઈ પડી અને પેલા ખુનીને પકડવામાં આવ્યો. તે જ દિવસે મેલમાં પેસ્તનજી વઢવાણ ગયો. પીરોજા ઓટલા ઉપર ખુરશી નાંખી પડી હતી. પેસ્તનજીને જોતાં સ્નેહવૃત્તિ અને સ્હેજ દ્વેષવૃત્તિ થઈ આવી. "પીરોજા પરમ દિવસ હું પરણ્યો. અને આજ ઇશ્વર કૃપાએ રાંડયો. નટખટ નાજાંને આખરે બદલો મળ્યો. ત્હેનો પિતા તથા ભાઈ મરી ગયા નથી;

તે અને તેનો ધણી પણ સોનેરી રાળીમાં મળ્યા છે. નાઝાંની મારફત તેમણે આયમાયને ઘેર ચોરી કરી. મ્હારે ત્યાં આવી ચોરી કરવા ધારી હતી, પરન્તુ નાઝાંના વિચાર બદલાયા, ત્યારા ઉપર ઇર્ષા આવી અને મ્હને પરણવા વિચાર કર્યો. નજીવા કારણને મોટું રૂપ આપી આપણા બેમાં કાંઈ જુદી વૃત્તિ ઉત્પન્ન કરી; ઘેન આવે એવી ખુશબોદાર દવાથી ત્હને હેઠળ આવી મ્હને મળવા ન દીધી, એજ દવાથી ઘેનમાં નાખી મ્હારી પાસે ખત લખાવી લીધું. નાઝાંએ મરતાં મરતાં આ હકીકત કહી. પણ પ્રિયા પીરોજા,"એકને દીલ અર્પ્યું તે બીજા કોનું નહિ બને;" એ પ્રમાણે આપણો સ્નેહ અચળ રહ્યો અને આપણો જય થયો. હવે મ્હને સ્વિકારી લે " આ ખુલાસાથી પીરોજાનું હૃદય કેટલું ઉછળ્યું હશે તે કહેવાની શી જરૂર છે. આયમાયને આ વાતથી વાકેફ કરવામાં આવ્યાં અને થોડા દિવસમાં પીરોજાનાં પેસ્તનજી સાથે ઘણી ધામધુમથી લગ્ન થયાં. એમ આ પતિપત્ની અમદાવાદમાં આનંદથી દિવસ નિર્ગમન કરે છે.

અનુવાદક—સુબન્ધુ

બન્ધુસમાજ.

બાલોદ્યાન.

બાલ મહારાજા.

" હતાં બાલો જ્યારે તરૂણપદ લેવા થતી સ્પૃહા,
મળ્યું છે જ્યારે તે મનુજ તલપે બાલક થવા. "

સુબન્ધુ.

બાળકના જેવો દુનિયામાં જુલમગાર મહારાજા થયો નથી, છે નહિ અને થવાનો નથી. રૂશિઆના ઝાર અને સુલ્તાનનો અમલ બાલ મહારાજાના અમલ આગળ વિસાતમાં નથી. નથી ત્હેને લોકભય કે નથી ત્હેને કાયદાનો ડર. જુલમગાર બાદશાહને બોલવાની પણ જરૂર પડે છે ત્યારે બાલ મહારાજાને રોવું એજ બોલવું છે. તે ધારે ત્યારે રાત્રીનો દિવસ અને દિવસની રાત્રી, રૂપમાં નહિ પણ ભાવમાં, બનાવી શકે છે. ત્હેની ત્હેનાતમાં મહારાજા એડવર્ડ સાતમાથી તે ઘેર ઘેર ભીખ માગતા ભીખારી સઘીને રહેવું પડે છે. પ્રલય કાળની ગર્જનાથી જેટલી બ્હીક ઉત્પન્ન થતી નથી, મહાન્ યુદ્ધના રણસીંગડાના અવાજથી જેટલો ત્રાસ ઉત્પન્ન થતો નથી તેટલો—ત્હેનાથી જ્યાદે એ બાલ મહારાજાની અચાનક રોવાની ચીસથી માતા, પિતા, સ્નેહીઓના હૃદયમાં ભય ઉત્પન્ન થાય છે. કોઇ પણ તરેહની સ્હેજ પણ ગંદકીની સુગ લાવનાર, બરફ જેવાં ઉજળાં લુગડાં પહેરનાર, સ્હેજ ડાઘાથી મીજાજ ખોઇ નાખનાર પુરૂષ અગર સ્ત્રી પોતાના બાલકના મલમૂત્રથી ખરડાતાં પોતાનાં જીવનને ધન્ય ધન્ય માને છે.

आलक्ष्य दन्तमुकुलाननिमित्तहासै-
रव्यक्तवर्णरमणीयवचःप्रवृत्तीन् ।
अङ्काश्रयप्रणयिन स्तनयान् वहन्तो
धन्यास्तदङ्गरजसा कलुषीभवन्ति ॥ *

એ દૂષ્યન્તના શબ્દો કોણે અનુભવ્યા નથી?

બાલ મહારાજાનું રાજ્ય વિસ્તારમાં મ્હોટું નથી; ન્હાનામાં ન્હાનું રાજ્ય એક ઝુંપડી અને મ્હોટામાં મ્હોટું રાજ્ય એક શહેનશાહનો મહેલ હોય છે. અને આટલા ન્હાના રાજ્યમાં સૌ ત્હેના હુકમને તાબે થનાર છે એટલું જોઇ પોતાની જાતને સુખી માને છે.

आत्मानं सततं रक्षेद्धनैरपिदारैरपि ।[1] એ સૂત્ર સર્વ માન્ય હોવા છતાં માતા અગર પિતા આ બાલ મહારાજાના શરીર સંરક્ષણ અર્થે પોતાનો જીવ આપવા પણ તૈયાર થાય છે. હુમાયુના બચાવ અર્થે મોગલ શહેનશાહ બાબરે ત્હેના ખાટલાની આગળ પાછળ ફરી ઇશ્વરની જે યાચના કરી હતી તે સર્વને વિદિત છે. વૃદ્ધ સંતાનને માત પિતાનો બાલક જ લેખે છે. દિવસે જંપવા દેતો નથી અને રાત્રે ઉંઘવા દેતો નથી છતાં બાલ મહારાજા તરફ કોઇને અભાવ થતો નથી. આ બાલ પુત્ર રૂપે હો-અગર પુત્રી રૂપે હો તો પણ ત્હેવા તરફ સમાન પ્રીતિ હોય છે. હિંદુ સંસારમાં કેટલાક કારણને લીધે વય વધતાં પુત્ર અને પુત્રીમાં ફેર દૃષ્ટિગોચર થાય છે.

આ બાલ મહારાજાના સંરક્ષણ અર્થે બાલ્યાવસ્થામાં જેટલા પ્રયત્ન થાય છે તેટલા જેમ જેમ ત્હેનું વય વધતું જાય તેમ તેમ ઉપાયો યોજાતા જાય તો નિઃશસય તે એક રત્ન રૂપ થઇ પડે. પરન્તુ ખેદની વાત છે કે આપણા દેશી રાજાઓને ત્હેમના ખુશામતીઓ અફિણ, દારૂની લતમાં ચ્હડાવે છે તેમ આ બાલ મહારાજાની અજ્ઞાન માતા 'બાળગોળી' આપી મહારાજાના જુસ્સાને નષ્ટ કરી ઘેની બનાવી દે છે. ખુશામતીયા જેવી રીતે રાજદરબારીઓને વ્યસનાદિ કુટેવ લગાડે છે તેવી રીતે રીતે માતા પિતા તરફથી રાખવી જોયતી તપાસને અભાવે, નોકરાદિ લોકો બાલ મહારાજાને હજારો કુટેવો પાડે છે અને ત્હેના પ-

---

* કઇ કઇ દિસંતી દંત કળિયો વણુનિમિત હસવા થકી,
ને કાલિ કાલિ બોલિ ના સમજાય તેવી તોતલી:
અંકે ચડીને બેસવા બહુ તલપતા પુતજે લિયે,
થામે મલિન વળિ અંગ ધૂળે ધન્ય તેને લેખિયે

નર્મદાશંકર. લા.

1 સ્ત્રી તેમજ ધનના ભોગે પણ આત્મનું નિત્ય રક્ષણ કરવું.

રિણામ ત્હેમને આગળ જતાં સહન કરવાં પડે છે. મહારાજાઓને યોગ્ય વસ્ત્રાભૂષણ જોઇએ એમ માની આ બાલ મહારાજાઓને વસ્ત્રાભૂષણો પહેરાવે છે પરન્તુ રાજાની માફક નિરંતર નોકર ચાકર ન હોવાથી આપણા બાલ મહારાજાઓ એકલા ફરે છે અને ધનલોભી શત્રુઓના હાથે પરાજય પામે છે એટલું જ નહિ પણ મૃત્યુ પામે છે. આ બાલ મહારાજાઓની કઇ રીતે સેવના કરવી અને ત્હેમને કયા કયા શત્રુ સ્હામે ટક્કર ઝીલવા યોગ્ય કરવાના છે તે આગળ ઉપર જોઇશું.

સુબન્ધુ

બન્ધુસમાજ.

ગૃહધર્મ.

વ્રત.

નૂતના—માતુઃશ્રી, આ સોમગંગા બેનને આ શી ટેવ પડી હશે કે બારે માસ વ્રત આડે ઉચી જ ન આવે ? એને સાતવારમાં ચારવાર એકટાંણું, તો બે દહાડા અપવાસ ! એવું તે વ્રતમાં શું હશે ?

પ્રભા—જુઓ પુત્રીઓ ! વ્રતનો હેતુ ઉત્તમ છે—અને સમયે સમયે વ્રત આદિ કરવાથી મનોવૃત્તિ નિર્મળ થાય છે. પાણીનો પ્રવાહ અને મનની ગતિ સદા નીચી જગ્યાપર જ જવા યત્ન કરે છે. પણ જેમ જળ યંત્ર વડે જળ ઉંચે મ્હડાવવામાં આવે છે, તેમ યમ નિયમથી આપણું મન પણ ઉંચે મ્હડે છે.

કપિલા—માતુઃશ્રી ! હાલ જે વ્રત થાય છે તેમાં તો કાંઇ ઉન્નત ભાવના મને નથી જણાતી.

નૂતના—એટલું જ નહીં પણ મને તો કાંઇક વિચિત્રતા જ માલુમ પડે છે. વ્રતમાં હું તો માત્ર ખોરાકફેરજ દેખું છું. દાખલા તરીકે સામાન્ય રીતે રોજ જ્યારે આપણે ઘઉં અગર બાજરીની રોટલી, દાળ, ભાત ને શાક ખાઇએ છીએ, ત્યારે વ્રતના દિવસે રાજગરો, શીંગોડાં આદિ રોટલીની ગરજ સારે છે, બટાટા, સુરણ, આદિ શાકનું કામ કરે છે શીંઘોડાના લોટની ઘેંશ, કઢીની જગાએ ખવાય છે. અને સામો, અગર મોરૈયો ભાતની ખોટ પુરી પાડે છે. હવે મિષ્ટાન્નની વાત તો દૂર જ રાખીએ.

પ્રભા—પુત્રિઓ ! મોટા પુરૂષોની ક્રિયાની સિદ્ધિ સત્વમાં સમાયલી છે, અને સાધનમાં સમાયલી નથી. મૂળ વ્રત નિયમમાં હાલ જેવી રીતે ફળાહાર ખવાય છે તેમ ખાવાનો હતો જ નહી—વ્રતના હેતુ ઇન્દ્રિયદમન અને ઇન્દ્રિયદમનથી પોતાના પ્રિયજનના હિત અર્થે આત્મભોગ.

નૂતના—માતુઃશ્રી ! ક્ષમા કરજો. મારાં અંબૂ કાકી તો વ્રતને દહાડે દોઢસો વાર ક્રોધ

કરે છે. જે દહાડે જમે તે દહાડે કેવાં રસુઝ જણાય પણ અગીઆરસ, હાજળી કે ઘર બસો* જેવા દિવસ આવ્યા હોય ત્યારે જોઇ લો એમની મઝા.

પ્રભા—પુત્રિ! ક્ષુદ્ર જન્તુઓ જેવાં અજ્ઞાન મનુષ્યોના દાખલાથી આપણે ઉન્નત બનતાં નથી. સામાન્ય જનથી કાંઇક ઉન્નત-કાંઇક વિશેષ આપણે બનીએ, ત્યારે જ આપણા જન્મનું સાર્થક થયું સમજવું. પ્રાચીન મહર્ષિઓની સ્ત્રીઓ, જેવી કે માતા અનસૂયા, સુકન્યા, અથવા રાણીઓ જેવી કે સીતા, દમયન્તીનાં જીવનવૃત્તાંત જુઓ, અને તમારાં જીવન એમના જીવન તુલ્ય બનાવવા યત્ન કરો. યાદ રાખજો! કે ખાઈપીને મસ્ત બનવાથી અને નવરાશનો સમય નિન્દા કુથલીમાં ગાળવાથી તમારૂં કદાપી શ્રેય થવાનું નથી.

કપિલા—માતુશ્રી, અમે તો જેવું દેખીએ છીએ તેવું શીખીએ છીએ. વ્રતના હેતુ ગમે તેવા ઉન્નત હશે, પણ હાલ તો માત્ર "સાપ ગયા અને લીસોટા રહ્યા" તેના જેવું રહ્યુંછે.

પ્રભા—પુત્રિ! એટલા એ લીસોટા રહ્યા છે તો સાપનું સ્મરણ થાય છે, તેમ એટલા એ લીસોટા રૂપે રહેલાં વ્રત, જેમ જેમ સ્ત્રીપુરૂષ કેળવાતા જશે, તેમ તેમ સત્યપણાને પામશે. પુત્રિઓ? તમે ખરે ખરૂં કહેજો, કે વ્રતના દિવસે તમારા મનમાં કાંઇક નવીન આનન્દ નથી થતો? કાંઇ અંતરમાં સુન્દરતા નથી લાગતી? મને તો વ્રતમાં કાંઇક એવી એવી ગહનતા-સુન્દરતા, લાગે છે કે જે અવર્ણનીય છે. જેમ સુન્દર કવિતા વાંચવાથી કવિના હૃદયને આનન્દ થાય છે, તેમ વ્રતના દિવસોમાં, વ્રત કરવાથી મને આનન્દ થાય છે.

નતના—માતુશ્રી! એવું વ્રતમાં શું રહસ્ય છે કે આપને આટલું બધું લાગે છે? મારા મનમાં તો હાલનાં વ્રતની ઢબ જોઇ કાઇક ખેદ થાય છે. જુઓને! હમણાં થોડા દહાડા ઉપર ઘરબસો ગયો. આ વ્રતમાં સામાન્ય રીતે આખો દિવસ અપવાસ કરી, સ્હાંજે ખરડી, કેળા, આદિ મેવો ખવાય છે. તે દિવસે મારા પાડોશીની વહુ તુંગભદ્રાએ એ વ્રત કરવાની હઠ લીધી. હવે એની તબીયત નરમ હશે તેથી એના પતિએ એ વ્રત કરવાની ના કહી. આ ઉપરથી તુંગભદ્રાએ પુષ્કળ કંકાસ કર્યો ને કહ્યું કે બસ તમારે ફરાળ આણી આપવો પડે છે તેમાં તમે આમ કરો છો. આખર કલેશથી કંટાળી એના પતિએ હા કહી ને તુંગભદ્રાએ વ્રત કર્યું. અને પોતાતા પરાક્રમનાં બણગા ઠેર ઠેર ફુંકતી ફરી એ નશામાં. આવી રીતે પતિની ઇચ્છા વિરૂદ્ધ કંકાસ કરી ઘણીક સ્ત્રીઓ વ્રત કરેછે. એવાં વ્રત કરતાં આપણે મઠબાજરીનો રોટલો ખાઈ, પતિસેવા કરવી એ સારૂં નહીં?

પ્રભા—પુત્રિ! અજ્ઞાન, મૂર્ખ જન્તુ જેવાં મનુષ્યોનું અનુકરણ કરવાથી હાનિ છે, એવું મેં તને એક કરતાં વધારે વાર કહ્યું છે, છતાં તું મને એવાને એવા દાખલા આપે છે એ જોઈ ખેદ થાય છે. પણ એમાં તારો વાક નથી, સમયનો વાંક છે. ખરેખરી સ્ત્રી-કેળવણી નાશ પામતી જાય છે, અને જે કેળવણી અપાય છે તેમાં સ્ત્રીઓને પુરૂષોસાથે સ્પર્ધા કરવાનું શિખવાય છે. પણ એવી કેળવણી નથી અપાતી કે જેથી સ્ત્રીઓ ઉન્નત બની, પતિભક્તિમતી થાય, પતિ એ જ પોતાનું જીવન સ્હમજે, અને પતિ એ જ પો-

* કેતકી તૃતીયા.

તાનું સર્વસ્વ સ્હમજે-"પતિની પ્રીતિ સંપાદન કરવાને પરમેશ્વરની પૂજા," એ જ મતનો હેતુ હોવો જોઇએ. અને એવો હતુ જ્યાં સુધી સ્હમજાયો નથી ત્યાં સુધી સઘળો પ્રયાસ મિથ્યા છે.

કપિલા—માતુઃશ્રી! અમારી દશા અર્ધદગ્ધ જેવી છે. અમે થોડુ ઘણું ભણ્યાં છીએ, ને પંડિતનાં ડોળ કરીએ છીએ. નથી અમારામાં અમેરીકન કે યુરોપીયન નારી જેવું જ્ઞાન અથવા નથી અમારામાં આપના જેવી દૃઢ ભાવના એટલે અમારી દશા ત્રિશંકુ જેવી થઇ છે. અધ્યાત્મ બળ અમારૂં નષ્ટ થતાં, અમે પૃથ્વીની ચીજોની લાલસાવાળાં થઇએ છીએ, અને અમારૂં ધર્મબળ નષ્ટ થતાં, અમે આમથી પણ ભ્રષ્ટ થઇએ છીએ ને તેમથી પણ ભ્રષ્ટ થઇએ છીએ. માતુઃશ્રી! કૃપા કરી અમને વ્રત, નિયમ, વિગેરેના હેતુ બતાવો ને સત્ય શું અને અસત્ય શું એ સ્હમજાવો!

પ્રભા—પુત્રિઓ! તમારી આ વિષય ઉપર જાણવાની ઇચ્છા થઈ તેથી મને આનંદ થાય છે. પણ હું તમને આ વિષયપર બોધ કરૂં તે પહેલા મારે તમને કહેવાનું કે હું તમને જે બોધ આપું, જે વ્રત આદિનાં રહસ્ય કહું તેને તિરસ્કાર દૃષ્ટિથી ન જોવાં. તેને સ્હમજવાં. તેનું મનન કરવું, પછી યોગ્ય લાગે તો માનવા ને ન ઠીક લાગે તો ન માનવું.

કારણ अज्ञश्चाश्रद्दधानश्च ।
संशयात्मा विनश्यति ॥

અજ્ઞાન, શ્રદ્ધા વગરના, અને સંશયવાળાં મનુષ્યો નાશ પામે છે, એ શ્રી ભગવદ્ ગીતાનું વાકય છે. માટે પુત્રિઓ! આજ તો અવકાશ નથી, પણ કાલ આવજો એટલે હું તમને યથાશકિત વ્રત ઉપર બોધ આપીશ.

સુમિત્ર.
બન્ધુસમાજ.

———:o:———

વિદ્યાકળા.

—વૈદ્યમંજુષા—

માનું ધાવણ. *

"વળી જાયા પ્હેલાં જનનીઉરમાંહે પય ધર્યું."

મોરબી ના. ઠં.

ખોરાકની જરૂર જન્મની સાથે જ ઉદ્ભવે છે; અને પરમ કૃપાળુ પરમેશ્વરે જન્મની સાથે જ માતાના સ્તનમાં બાલકના પોષણ અર્થે દૂધનો ભંડાર ભરી મૂકેલો હોય છે એજ સૂચવે છે કે બાલકે પોતાના પોષણ માટે અન્ય સ્થળે જવાની જરૂર નથી. પરન્તુ સ્ત્રીઓમાં અશક્તિ વિશેષ આવતી હોવાથી, અથવા પશ્ચિમ દેશના લોકોનું અનુકરણ કરવાથી, પોતાના બાલકને ધવરાવવાનું કાર્ય કાંઇ હીણપત ભર્યું લાગવા લાગ્યું છે એ ખરેખર શોકપ્રદ છે,

* અમારા સ્નેહી ડા. મુકુન્દરાય સામળ પ્રસાદે આપેલી સૂચના ઉપરથી.

માતાએ પોતે જ પોતાના બાલકને ધવરાવવું જોઇએ; આથી ગર્ભસ્થાન પોતાની મૂળ સ્થિતિએ વેળાસર આવે છે એટલું જ નહિ પણ બાલકને કોઇ પણ તરેહનો રોગ થતો નથી. હવે કઇ કઇ સ્ત્રીઓ કયા કારણથી પોતાનાં બાલકને ધવરાવતી નથી ત્હેનું અવલોકન કરીયે.

૧ શરીર તંદુરસ્ત હોય અને ધાવણ આવવાનો વાંધો હોતો નથી છતાં ઉદરનિર્વાહાર્થે મીલ કે મજૂરીમાં જાય છે તે સ્ત્રીઓ પોતાના બાલકને બરાબર ધવરાવતી નથી.

૨ ઉચ્ચ કોમની કેટલીક સ્ત્રીઓ પોતાના બાલકને ધવરાવવા ઇચ્છતી હોય છતાં અશક્તિને લીધે ધવરાવી શકતી નથી.

૩ ઉચ્ચ સ્થિતિની સ્ત્રીઓ જેઓ મેળાવડા, હરવા ફરવામાં મસ્ગુલ રહે છે તેઓ બાલકને ધવરાવવાથી હરવા ફરવામાં વિઘ્ન આવે છે માની બાલકો આયાને સોંપી દે છે.

મીલ કે મજુરીમાં જનાર સ્ત્રીઓ આયાને રાખી શકતી નથી પણ પોતાના પાડોશીઓ આડોશીને છોકરાં સોંપી જાય છે; મીલના મેનેજરોએ અને સાર્વજનિક સંસ્થા ચલાવનારાઓએ બાલકવાળી માતાઓને થોડું કામ સોંપી, માતા તરીકેની ફરજ બજાવવા રસ્તો સરલ કરી આપવો જોઇએ; આ ઉપરાંત સામાન્ય કેળવણીનો પ્રચાર થયે સારૂં પરિણામ આવવા સંભવ છે.

જે સ્ત્રીઓ રોગીષ્ટ હોવાથી બાલકને ધવરાવી શકતી નથી, ત્હેમણે આયા રાખવાને બદલે બની શકે તો વૈદકીય તપાસ થયેલા દુધના ડબ્બાનો ઉપયોગ કરવો જોઇએ અને ચોખ્ખું ગાયનું દુધ પાણીની સાથે મિશ્ર કરી આપવું. આયા રાખવાની જરૂર જ પડે તો તે આયાને જે બાળક સોંપવાનું હોય તેટલી જ વયનું બાલક હોવું જોઇએ. આયા તંદુરસ્ત હોવી જોઇએ એટલું જ નહિ પણ ત્હેના બાલકની શરીરસ્થિતિ પણ સારી હોવી જોઇએ. આયાનું વય વીશથી ત્રીશ વર્ષનું જોઇએ. આયા રાખતા પહેલાં તે કયા કુટુંબની છે, ત્હેનો સ્વભાવ કેવો છે, તેને પોતાને કોઇ પણ તરેહનો ચેપી અગર બીજો રોગ થયો હતો કે કેમ તેની પુરેપુરી તપાસ કરવી. અને સર્વ રીતે સંતોષકારક દેખાય તો જ રાખવી, નહિ તો ત્હેને સોંપી બાલકની જીંદગી ખરાબ કરશો.

કેટલીક માતાઓ પોતે નિરંતર નબળી રહે છે અને નબળી પ્રજાને જન્મ આપ્યા કરે છે એટલું જ નહિ પણ આયાને સોંપી પોતે પોતાનું કાર્ય થયું સ્હમજે છે. નબળી પ્રજા ઉત્પન્ન કરવામાં પુરૂષ તેમજ સ્ત્રીનો બન્નેનો વાંક છે અને ત્હેને માટે તેઓ બન્ને ઇશ્વર આગળ જવાબદાર છે. જ્યાં સુધી માતા તરીકેની પ્રત્યેક ફરજ અદા કરવા પોતાનામાં શક્તિ નથી ત્યાં સુધી નબળાં બાલક ઉત્પન્ન કરી ત્હેને ટુંક સમયમાં મૃત્યુને આધીન કરવાં તે એક જાતની બાલહત્યા જ છે. જેમ જેમ કેળવણીનો પ્રચાર થતો જાય છે તેમ ઉચ્ચ કેળવાયેલા વર્ગમાં આ દોષ વિશેષ દ્દષ્ટિગોચર થાય છે તે ખેદની વાર્તા છે. પોતે સશક્ત થવા પ્રયત્ન કરે અને ત્યારબાદ તંદુરસ્ત પ્રજા ઉદ્દભવે તો પછી આયા રાખવાની આવશ્યકતા નહિ રહે.

મેવાડના રાણા પ્રતાપસિંહના અમરકુમારે એક વેળા રજપુતોને ન છાજે એવા વિચાર દર્શાવ્યા હતા ત્યારે ત્હેની માતાએ કહ્યું હતું કે-"ન્હાનપણમાં એક વેળા ભૂલથી દાસીએ ધવરાવ્યો હતો એટલે દાસીના-શુદ્રના ગુણ આવ્યા લાગે છે." આ વૈદિક રીતે

જોતાં પણ અક્ષરશઃ સત્ય છે. હલકી વૃત્તિવાળી, હલકા વિચારવાળી અને હલકા કુળવાળી આયાના પયઃપાનથી અસર થયા વિના રહે જ નહિ. રાજદરબારોમાં આયાની સંખ્યા દાખલ થતી ગઇ છે એને પરિણામે ખરાં રાજબીજ નજરે પડતાં નથી.

ઇચ્છા હોય છતાં ધવરાવી ન શકે ત્હેમને તો આયા રાખવાની જરૂર છે. પરન્તુ વીસમી સદીમાં ઇવનીંગપાર્ટી, મેલાવડા, નાટક, હરવા ફરવામાં ઇત્યાદિ બાલક વિઘ્નરૂપ ન થાય માટે આયા રાખનારી કેળવાયેલી સ્ત્રીઓ તરફ તિરસ્કાર વૃત્તિથી જોઇએ તો ખોટું નથી.

*अन्तःकरणतत्वस्य दम्पत्योः स्नेहसंश्रयात् ।
आनन्दग्रन्थिरेकोऽयमपत्यमिति मध्यते ॥

ભવભૂતિ.

આવી રીતે બાલકને આનન્દગ્રન્થિ બદલે વિઘ્ન રૂપ ગણનાર સ્ત્રીઓએ લગ્ન ન કરવું એ જ ઉત્તમ છે. ઉમર લાયક થયા પછી નિશાળે મુકવાથી, અને ખાનગી શિક્ષક રાખી આપ્યાથી ફરજ અદા થતી નથી. બાલ્યાવસ્થામાં ઇશ્વરે આપેલું પય પણ આપતાં શરમાવું, ત્યાર બાદ ત્હેની માનસિક કેળવણી હાથમાં લેવાને બદલે નોકર ચાકરોને સોંપી દેવાં અને પછી આ બાલકો મહાન્ થાય એવી આશા રાખવી એ રેતીમાંથી તેલ કાઢવાના પ્રયત્ન જેવું છે.

કેટલીક વેળા એમ પણ બને છે કે કાંઇ કારણને લીધે માતાનું દુધ બાલકને માફક આવતું નથી અને એવે વખતે આયા રાખવાની જરૂર પડે છે.

પરન્તુ જ્યાં સુધી બની શકે એમ હોય ત્યાં સુધી માતાએ પોતાનું બાલક પોતે જ ધવરાવવું.

સયોજક—સુગન્ધુ.
બન્ધુસમાજ

પાક શાસ્ત્રની વિવિધ વાનીઓ.

ચોળાશિંગના લીલવાથી બનતા ઘુઘરા, ઘારી.

ચોળાશિંગને ફોલી ત્હેમાંથી લીલવા કાઢવા. શેર લીલવા લઇ ત્હેને બાફવા; બફાય એટલે એને પાણીમાંથી કાઢી નાંખી, ચોળીને લચકા જેવું કરવું. લીલવાના પ્રમાણમાં હળદર મીઠું નાખવું; પછી બે રૂપીઆભાર આદુ, અધોળ મરચાં તથા એકાદ કોથમીરની પણી (લીલા ધાણા) એ ત્રણે વસ્તુને ઝીણાં ખાંડવાં. ખાંડયા પછી તેને અર્ધો કાચલી જેટલા સુકા ટોપરાના ખમણ ભેગું ભેળવવું. આ મસાલાને લીલવાની અંદર નાખવો. તે પછી દશે ટ પાશેર ઘઉંનો લોટ લેવો ને ત્હેમાં પુરીના જેવું માણ દઇ કણક બાંધવી. પુરીના જેટલો લુવો લઇ પુરી વણવી; પછી જેવી રીતે દીવાળીમાં ખાંડ નાખી સંજોરી, ઘુઘરા બનાવીયે છીએ

---

* બાલક, દંપતીના સ્નેહનું આશ્રયસ્થાન હોવાથી બન્નેના અંતઃકરણને બાંધનાર એ જ આનંદગ્રંથી છે.

(આને વિશે આગળ કહી ગયાં છીએ) ત્હેવી રીતે મશાલા વાળો લીલવાનો લુઓ મુઠી સંભેરી; ઘુઘરા બનાવવા. તે પછી ઘી અગર તેલમાં તળી નાંખવા.

પાપડીના લીલવાના ઘુઘરા, ધારી.

આ ઘુઘરા કરવા હોય તો સારી ભરેલી પાપડી લેવી. આવી પાપડીમાંથી શેર લીલવા કાઢી બાફી, ઉપર લખેલા ઘુઘરાની માફક આ લીલવાના ઘુઘરા બનાવવા. તુવેરના ઘુઘરા પણ આજ પ્રમાણે બને છે. આ બધા ઘુઘરા તેલમાં તળવાથી સ્વાદમાં સારા લાગે છે. લીલવા બાફીને ચોળી નાંખેલા જેને પસંદ ન હોય ત્હેણે શાકની પેઠે વઘાર મૂકી વઘારવા; તેલ વધારે મુકવું અને ખારો અને હીંગ નાખવી તથા થોડુ પાણી છાંટવું. બરાબર બફાય ત્યાર પછી આદુ મરચાં વિગેરેનો મશાલો નાંખવો. બાફવામાં ઉતાવળ કર્યેથી ધારી ઘુઘરા સારાં થતાં નથી.

મેથકુટ કરવાની રીત.

દહોડ શેર ચણાની દાળ, પાશેર મગની છોતરાં વિનાની ચોખ્ખી દાળ, પાશેર અડદની દાળ, પા શેર ઘઉં તથા દોડ પા શેર ચોખા એટલી વસ્તુઓ લેવી. આ બધાને જુદુ જુદુ ધીમે તાપે લાલ થાય ત્યાં સુધી શેકવું. ત્યાર પછી અધોળ હળધરના ગાંઠીયાના કકડા પાશેર જીરૂ, અધોળ ધાણા, અધોળ તજ, બે રૂપીઆભાર લવિંગ તથા પાશેર આખાં મરચાં, આ બધાને પણ જુદું જુદું શેકી, ઝીણુ ખાંડાવી અગર દળાવી રાખવું. ઉપર કહેલા અનાજને પણ દળાવવું. ઘંટી ચોખ્ખી હોવી જોઇએ, જેથી કાચા અનાજનો લોટ ન આવે. લોટની અંદર મશાલો નાંખવો મશાલાને લોટની અંદર બરાબર ભેળવી ઝીણી ચાયણીથી ચાળી એક ડબ્બામાં ભરવું. મશાલાની સુગન્ધ ઉડી ન જાય તેવું મજબુત ઢાંકણું વાસવું. આવી રીતે મેથકુટ થાય છે. જો મેથકુટને રોટલીમાં ખાવું હોય તો એક ચમચો મેથકુટ અને એક ચમચો દહીં ભેળવી ખાવુ. ત્હેની અંદર મીઠું જોઈએ તે પ્રમાણે નાખવું. જો એ મેથકુટ ભાતમાં ખાવું હોય તો ભાતના પ્રમાણમાં ચમચો દોડ ચમચો મેથકુટ લઇ ત્હેની સાથે સારી રીતે ઘી લઇ હલાવી મીઠુ નાંખી ખાવું

સૌ. પ્રમિલા.

કુદરતના વિવિધ ચમત્કાર.

સૂર્ય અને બીજા તારાઓ.

એક દિવસ વિજ્ઞાનપ્રસાદે એક કુંડામા કંઇ છોડ વાવ્યો, જે ઉત્સુકે એક અંધારી કોટડીમાં લઈ જવાને ઉપાડ્યું. તેના બાપે પુછ્યું, તુ એ ક્યાં લઈ જાય છે ? ઉત્સુકે કહ્યુ તેને તડકો ન લાગે તેટલા માટે ઓરડીમાં મુકું છું. તેના બાપે કહ્યું એને ત્યાં જ રહેવા દે; તડકો તો એને લાગવો જોઇએ; દરેક વનસ્પતિ અને મનુષ્યને પ્રકાશ અને ગરમી તો જોઇએ જ; તે વિના વધે નહિ; વનસ્પતિને માણસની માફક હવા પણ જોઇએ.

ઉત્સુક—ત્યારે, કાકા, એ શું હવા ઝાડની અંદર જઈ શકતી હશે ?

વિજ્ઞાન—હા; આપણી માફક ઝાડ પણ શ્વાસ લે છે અને બહાર કાઢે છે; ઝાડને પણ આપણી માફક ખોરાક અને પાણી જોઇએ છીએ, અને તેઓ આપણી માફક જ ઘરડાં થાય છે અને મરી જાય છે.

ઉત્સુક—એ કયો ખોરાક ખાતાં હશે ?

વિજ્ઞાન—મેં તને આગળ કહ્યું છે તેમ પૃથ્વી ઉપર કંઇપણ નકામું જતું નથી. જૂદી જૂદી જાતનો કચરો-રાખ-ગંદકી ઈત્યાદિ સઘળાંમાંથી ઝાડ પોતાને જોઇતો પદાર્થ ખેંચી લે છે.

ઉત્સુક—કાકા, મને એક શંકા થઇ છે તે એ છે કે તમે કહ્યું છે કે સૂર્ય એક બળતો ભડકો છે; ત્યારે એ ધોળો સફેદ કેમ દેખાય છે ?

વિજ્ઞાન—હમેશાં ગરમી જ્યારે અત્યંત સખત થાય ત્યારે તે સફેત જણાય છે; તું દીવાઓ જોઇશ તો જણાશે કે વીજળીનો દીવો બીજા દીવાઓ કરતાં ઘણો સફેત હોય છે. તેનું કારણ પણ એ જ કે તેમાં ગરમી વિશેષ છે; ઓછી ગરમી હોય તો લાલ જણાય છે.

ઉત્સુક—કાકા, સૂર્ય તો તેનો તે જ છે છતાં સવારમા અને સાંજે તે લાલ જણાય છે અને બપોરે સફેત જણાય છે એનું શું કારણ હશે.

વિજ્ઞાન—મેં તને મેઘધનુસની વાત કરી ત્યારે કહ્યું હતું કે ત્રિકોણ-પાસા જેવા કાચના હીરામાંથી કેવા રંગ દીપે છે ?

ઉત્સુક—રાતા, પીળા એવા ઘણા રંગ તેમાં તો દેખાય છે.

વિજ્ઞાન—એ શાને લઇને દેખાય છે ? એવા પીળા-રાતા પદાર્થો તેમાં હોય છે ?

ઉત્સુક—ના, એ તો તમે કહ્યું હતું કે પ્રકાશનાં કિરણ તેના ઉપર પડે છે ત્યારે તે કિરણ જે રંગનાં બનેલાં હોય છે તે રંગ તેમાથી છૂટા પડે છે તે દેખાય છે.

વિજ્ઞાન—ત્યારે સવારે અને સાંજે સૂર્યનાં કિરણ પૃથ્વી ઉપર અમુક રીતે વાંકાં થઇને હવામાં થઇને પડે છે તેથી તેનો તેવો રંગ દેખાય છે.

ઉત્સુક—કાકા, એ સૂર્ય હમેશાં બળ્યા કરે છે એમ તમે કહ્યુ તો એ કોઇ દિવસ નહિ ઠરી જાય ?

વિજ્ઞાન—એમાં આકર્ષણ શક્તિ હોવાથી આસપાસથી ઘણા ખરતા તારાઓ અને એવું એવું બીજું તેમાં પડે છે તેથી તે બળ્યા જ કરે છે; જ્યારે એ પડતું બંધ થશે ત્યારે તે પણ આપણી પૃથ્વીના જેવો-નિસ્તેજ થઇ જશે.

ઉત્સુક—કાકા, એનો પ્રકાશ અને તેજ આપણને બહુ મળે છે. ખરૂં કે નહિ ?

વિજ્ઞાન—આપણને તેની જે ગરમી મળે છે તે $\frac{૧}{૨૨૦૦૦૦૦૦૦૦}$ ભાગની છે; અને પ્રકાશ પણ આપણે ભાગે ઘણો જ થોડો આવે છે.

ઉત્સુક—ત્યારે બીજા પ્રકાશનું અને ગરમીનું શું થઈ જતું હશે ?

વિજ્ઞાન—એક દીવો હોય તેની ગરમી અને તેનું તેજ તેની નજીકમાં કેટલાં પડે છે અને છેટે આવેલી ભીંતો પર કેટલાં પડે છે તે તું જાણે છે ?

ઉત્સુક—નજીકમાં વધારે તેજ અને ગરમી જણાય અને પછી તો ચોમેર તે ફેલાઇ જાય તેથી ઓછું ઓછું થતું જાય.

વિજ્ઞાન—તેજ પ્રમાણે તેની ગરમી અને તેજ પણ આકાશની ખુલ્લી જગામાં ફેલાઇ જાય છે. આકાશમાં આટલા બધા તારાઓ છે છતાં તેનું અજવાળું આપણને બહુ જણાતું નથી તેનું કારણ કે તે બહુ દૂર હોવાથી તેમનું તેજ ફેલાઇ જાય છે.

ઉત્સુક—કાકા, એ તારાઓ કેટલા હશે?

વિજ્ઞાન—નરી આંખે જોઇએ તો આકાશમાં ૬૦૦૦ જેટલા તારાઓ દેખાય છે; પણ એકી વખતે આપણને આકાશનો અરધો ભાગ જ દેખાય; તેથી લગભગ ૩૦૦૦ તારા એકી વખતે જોઇ શકાય. પણ જો ઘણાંજ સારાં સૂક્ષ્મદર્શક યંત્રવડે જોજોઇએ તો ૫૦૦,૦૦૦,૦૦૦, તારાઓ દેખાય.

ઉત્સુક—કાકા, કેટલીક વખત આકાશમાં એક જાણે સફેત પટા જેવું હોય છે જેને લોકો આકાશગંગા કહે છે તે શું હશે?

વિજ્ઞાન—ઘણાજ નાના નાના તારાઓનો (જો કે તેઓ છે મોટા, પણ આપણને નાના દેખાય છે) સમૂહ થઇને આ રસ્તા જેવું બનેલું છે, ચળકતા અને મોટા તારાઓ આકાશગંગાની આસપાસ છેટે ફેલાએલા હોય છે. લગભગ ૧૮,૦૦૦,૦૦૦ જેટલા તારાઓ એ આકાશગંગામા છે.

ઉત્સુક—કાકા, આ સૂર્ય પ્રકાશ આપે છે તે સિવાય બીજું કંઇ કરતો હશે ખરૂં?

વિજ્ઞાન—તને ટુંકામા કહું તો આપણામા બ્રાહ્મણો સંધ્યા કરે છે તેમાં સૂર્યની સ્તુતિ કરે છે, તેમાં કહ્યુ છે તે મુજબ સૂર્ય આખા જગતનું–જડ અને ચેતનનું–મૂળ છે (**सूर्य आत्मा तस्थुषश्च**) કેમકે અનાજ સૂર્યના તાપને લઇને પાકે છે, વરસાદ પણ તેને જ લઇને થાય છે, પવન પણ મેં તને કહ્યું છે તે મુજબ સૂર્યની ગરમીથી આવજા કરે છે, વૃક્ષનું પોષણ પણ તે જ કરે છે, ટુંકામાં સર્વ પ્રકારની પ્રવૃત્તિનુ આદિ કારણ શું છે તે તપાસીશું તો જણાશે કે સૂર્ય વિના બીજુ કોઈ નથી.

સાકરલાલ મોતીલાલ વછરાજાની.

વર્તમાનરંગ.

સામાયિક સ્ત્રીસાહિત્ય.

આતિથ્યની પ્રાચીન હિંદુ ભાવના—"સુદર્શન" ના જુલાઇ માસના અંકમાં આ વિષય ઉપર જે વિવેચન કરવામાં આવ્યું છે તે પ્રત્યેક સ્ત્રીપુરૂષે મનન કરવા યોગ્ય છે. 'બેસવાનું આસન, વિશ્રામસ્થાન, પાદપ્રક્ષાલનાર્થજલ અને ચોથી પ્રિયવાણી, એટલાં વાનાં સત્પુરૂષોનાં ગૃહમાં કોઈ કાલે ખૂટતાં નથીઃ ગૃહસમિપ આવેલા અતિથિને

આ ઉપરાંત નીચેના લેખો વાંચવાની અમે સૂચના કરીયે છીએ

एकनाथ आणि तुकाराम	मासिक मनोरंजन	સપ્ટેમ્બર.
स्त्रीणां रूपं पतिव्रतम्	भारतभगिनी.	સપ્ટેમ્બર.
કાશી (બનારસ)ની કેટલીક હકીકત.	કેળવણી.	ભાદ્રપદ.
બધી છોકરીયોને સાથે ગવડાવવા-નાં ગીત.	ગુજરાત શાળાપત્ર	જુલાઈ—ઑગસ્ટ.
પતિવ્રતા—સારજા.	ભારતજીવન	જુન—જુલાઈ

સુબન્ધુ—બન્ધુસમાજ.

સમયતરંગ.

એક મડમની હિંમત—હિમાલય પર્વતના ઉંચામા ઉંચા શિખરે મિસિસ બુલોક તર્કમેન નામની એક મડમ એક ભોમિયા સાથે ચઢી હતી

ભોજન મોડુ થવા માટે નાક કાપ્યું! રગુન ખાતે એક બરમીઝે વખતસર ભોજન તૈયાર નહિ કરવાના વાંક માટે પોતાની સ્ત્રીનું નાક કાપી નાખ્યુ છે.

વિધવાશ્રમ વિશે ભાષણ—ગયા માસમાં મુંબાઇ ખાતે આર્યસમાજ મંદિરમા વિદુષી વિધવા બાઇ પાર્વતીબાઇ આઠવલે એ 'વિધવાશ્રમની આવશ્યકતા અને તે પ્રત્યે પ્રજાનું કર્તવ્ય" એ વિષે ભાષણ આપ્યુ હતું

એક બાનુની સખાવત—દિલ્હીની એક ઉદાર બાનુ નવાબ અકલીમ સુલતાન બેગમ ગવર્મેંટ પેન્શનરે એક શાળાની સ્થાપના કરી છે જેમાં દરેક કોમના ગરીબ અને માબાપ વગરના છોકરા અને છોકરીઓને કેળવણી આપવામાં આવશે.

સ્વીકાર.

પુસ્તકો—વિક્રમોર્વશીય નાટક, વડનગરા કણબીની ઉત્પત્તિ અને હેમના આચારવિચાર

માસિકો—વૈદકલ્પતરૂ, ગુજરાતશાળાપત્ર, ભારતજીવન, વૈશ્યપત્રિકા, માસિક વાર્તાસંગ્રહ, સમાલોચક, જૈનધર્મપ્રકાશ, પ્રેમ, આત્માનંદપ્રકાશ, જૈનપતાકા, સુમતિ, વિદ્યાર્થીજીવન, કેળવણી, સુદર્શન, માસિકમજાહ, ઋષિવિદ્યા, આર્યધર્મપ્રકાશ, પ્રભાકર, આનંદ, વિજય, માસિકમનોરંજન

પાક્ષિક—ભારતભગિની, ગુજરાત.

સાપ્તાહિક—ગુજરાતી પંચ, હિતેચ્છુ, કોરોનેશન એડવર્ટાઇઝર

Registered No. B 436.

સુન્દરીસુબોધ.

यत्र नार्यस्तु पूज्यन्ते रमन्ते तत्र देवताः । मनु

(પ્રસન્ન દેવતા રહે, જ્યાં પામે સન્માન સુન્દરી)

સર્વોને સ્ત્રીઓ માટે પ્રકટ થતું માસિક

પુસ્તક ૪ | પ્રકાશક, | ઈ સ. ૧૯૦૬ ઑક્ટોબર
અંક ૨ | બન્ધુસમાજ. | વિ સં. ૧૯૬૨ આશ્વિન

વિષયસૂચન

વાર્ષિક લવાજમ રૂ ૧-૪-૦ પોસ્ટેજ સહિત

અમદાવાદ—યુનિયન પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ કં. લી.

સુન્દરી સુબોધ.

આપણા સુવિખ્યાત નવલકથાકાર સાક્ષરકવિ ગોવર્ધનરામભાઈના શબ્દોમાં કહીએ તો "સ્ત્રીઓ પંડિત થાય, રસજ્ઞ થાય, કુટુંબપોષક થાય, સ્વૈરથ થાય, શરીર બળવતી, રોગહીન અને "સુન્દર થાય, યોગ્યતાના પ્રમાણમાં કુટુમ્બબન્ધનમાંથી તેઓ મુક્ત-સ્વતન્ત્ર થાય ને તે મુક્તતાથી "અને સ્વતન્ત્રતાથી કુટુમ્બની મૂર્ખ ઈચ્છાઓ અને કલેશોમાંથી છુટી એ કુટુમ્બના ખરા કલ્યાણ કરવા "શક્તિમતી અને ઉત્સાહિની બને, કુટુમ્બના બાળકવર્ગને પોષણ અને શક્તિ આપે અને વૃદ્ધ વર્ગોની "કલ્યાણ વાસનાઓ તૃપ્ત કરે," પતિભક્તિપરાયણ થઈ પતિનું જીવન ઉન્નત કરે અને તેના આતર વિલાસોની ઊર્મિયોમાં પોતાના હૃદયતરંગ મેળવી દઈ મનુષ્યજીવનને દિવ્યતામય કરી નાખે અને અન્તે સ્વદેશમાં હૃદયસૂર્યનાં તેજસ્વી કિરણો સંપૂર્ણ વિસ્તારથી પ્રસારે —એજ આર્ય સુઓન્દરીના જીવનની સફલતા છે. " સ્ત્રીવિના ગૃહ નથી, ગૃહવિના પ્રજા નથી, અને પ્રજા વિના રાજ્ય નથી . "સ્ત્રીની ઉન્નતિવિના દેશની ઉન્નતિ અશક્ય છે

વર્ષ ૪ થું] ઈ. સ. ૧૯૦૬ ઑક્ટોબર—આશ્વિન વિ. સં. ૧૯૬૨. [અંક ૨ જો.

ज्ञानसुगन्ध.

साध्वी पत्नीनुं माहात्म्य—साध्वी पत्नी ए देशना उत्कर्षनु मुख्य साधन छे, एटलु खास करीने ध्यानमा राखजो : अने म्हारा मनोमन्दिरमा रहेनेज जगज्जननीस्वरूप हु जोउछु. हवे, आपणी मैयाओ मधुर, सहनशील अने नम्र थाय; पवित्र अने पतिव्रता थाय; अने पोताना हृदयमा सतीत्व अने भक्ति धारण करे; तथा समभाव अने आत्मसंयमथी पोताना आचारविचार तथा मनोविकारने वश करता शीखे; तो पछी बाळको प्रतापभर्या अने आत्मबळवाळा थाय एमां काइ संशय छे ? भविष्यनी प्रजाओमा हृदयनु तेज रेडनारी, दिव्यता सिंचनारी, अने कुटुम्बना गृह–देवालयोमा शान्ति, श्रद्धा, नीति अने धर्मनो सुवास रेलावनारी, पत्नी ज छे, अने तेथी ज हु त्हेने त्यांनी अधिष्ठाता गणु छु.

सुमन्तकृत "योगिनी".

કાવ્યકુંજ

પ્રેમગાન.

(મળેલું)

("સખી આજ રે મળ્યા પ્રભુજી વૃન્દાવનમાં " એ ચાલ)
સખી ચાલરે ગરબે રમવાને ઉમંગમાં;
રૂપેરી વસ્ત્ર ધરી નિજ અંગે.
ચંદા રમે જેની છંદમાંરે સખી ચાલરે. ૧

પતિસ્મરણ ધરી હૃદય વિષે તું
પ્રેમઘેલી થા જોઈ ચંદમાંરે સખી ચાલરે. ૨

સત્યપ્રેમ શસ્ત્રવડે પતિપ્રેમ પામશું,
ઘૂમી રહી સ્નેહજંગમાંરે. સખી ચાલરે. ૩

શુદ્ધ પ્રેમગાન થકી શુદ્ધ પ્રેમ આજરે
વ્યાપી રહ્યો અંગોઅંગમાંરે સખી ચાલરે. ૪

વિજયપતાકા ઉડાવી સત્ય સ્નેહની.
રેલાઈશું રસરંગમાંરે. સખી ચાલરે. ૫

શુદ્ધ પ્રેમદાન માગી ઈશ પાસ આજરે
આનંદીશું પતિસંગમાંરે સખી ચાલરે. ૬

વાર્તાલહરી.

વિદ્યુન્મણિ.

" અને તે કેવી હતી તે મેં ત્હને ન્હોતું કહ્યું ?—અન્યાયને,
દુઃખને ધૈર્યથી સહન કરનારી, નિર્દોષતાની તે મગરૂર,
હતી અને ઉદ્વેગમાં તે સ્વસ્થ-શાન્ત રહેતી. "*

વૉલ્ટર. એસ. લૅન્ડાર.

---

* "And did I not tell thee what she was? patient in injury, proud in innocence, serene in grief?" —Walter S. Landor.

સ્ત્રીઓએ પતિને પ્રભુ સમાન ગણવા, તેને તન, મન, ધન, સર્વસ્વ અર્પણ કરી તે સર્વ પ્રકારે સુખી થાય, દરેક રીતે તે પ્રસન્ન રહે તે માટે યત્ન કરવો એવા ઉદ્‌ગાર, એવી ઉક્તિ પુરૂષોના મુખથી નીકળતી ઘણીવાર સાંભળવામાં આવે છે. પરન્તુ પતિએ પત્ની તરફ અમુક કર્તવ્ય, અમુક ફરજો બજાવવાની છે, તેણે પત્નીને જોઈતાં સુખ સગવડ પૂરાં પાડવાં, સર્વ પ્રકારે તેને સંતુષ્ટ-પ્રસન્ન રાખવી એ પોતાનો ધર્મ છે એ ઘણા થોડા પુરૂષો સમજે છે, વિચારે છે

•

મુંબાઈમાં ચોપાટી પર "આનન્દમહેલ" નામના એક મકાનમાં એક ગુજરાતી કુટુમ્બ ભાડે રહે છે. મિ. વિદ્વન્મણિ એમ. એ. એલ્ફિન્સ્ટન કોલેજમાં ગણિતશાસ્ત્રના પ્રોફેસર છે. તેમની સ્ત્રીનું નામ પ્રસન્ન છે, હજુ સુધી તેમને સંતાનસુખની પ્રાપ્તિ થયેલી નથી.

વર્ષાઋતુનો સમય છે. ઘડિયાળમાં પાંચ વાગવા આવ્યા છે. પ્રસન્ન શગડી સળગાવી નીચે મ્હોએ વિદ્વન્મણિ માટે કાંઈ ખાવાનું તૈયાર કરે છે.

મુંબાઈમાં તેમ બ્હારગામમાં સ્ત્રીઓને જ્યાં ક્યાય આવવા જવાનું હોતું નથી ત્યાં તેઓ પોતાના પતિનો જે કાંઈ સહવાસ રહે છે તેથી પ્રસન્ન રહે છે. પતિ ક્યારે ઘેર આવે, તે સમ્બન્ધમાં તેઓ ઘણી ઉત્સુકતા—ઘણું અધીરાપણું રાખે છે. પ્રસન્નનું ઘડીકમાં શગડી તરફ ધ્યાન રહે છે, ઘડીકમાં ઘડિયાળ તરફ ધ્યાન રહે છે. સાડાચાર જોયા, પોણાપાંચ જોયા. હવે તો પાંચમાં દસ મિનિટ બાકી છે. હવે તો નીકળ્યા હશે. ક્યારે આવે, ક્યારે તેમનાં દર્શન થાય આમ વિચાર કરતી પતિની મીઠી નજરની, એકાદ મીઠા સ્મિત-એકાદ મીઠા વચનની આશા રાખતી તે શગડીને પવન નાંખતી જાય છે અને રસોઈ તૈયાર કરે છે. એ-વામાં તેની દૃષ્ટિ પૂર્વ દિશા તરફના રમ્ય, મનોહર દેખાવ તરફ જાય છે. માત્ર, પૂર્વ દિશામાં વર્ષાદ ઘમઘોર અંધાર્યો છે. પશ્ચિમના સૂર્યનો ચોખ્ખો ઉજ્જ્વલ તેજોમય પ્રકાશ, પૂર્વ તરફનાં કાળાં વાદળ અને તે નીચે દૂર પવનની મીઠી લ્હેરોથી લ્હેકી રહેલાં લીલા લીમડા, ખજૂરી આદિ વૃક્ષોની શોભામાં વધારો કરી રહ્યો છે.

આ દેખાવથી આકર્ષાઈ પંખો ભોંયપર નાંખી પ્રસન્ન બહાર અગાશીમાં આવે છે. દેખાવથી આનન્દ પામી દેવતા સતેજ કરવા પાછી ફરે છે ત્યાં જાળીમાંથી દૃષ્ટિગોચર થતા દરિયાના દેખાવથી મુગ્ધ બને છે.

સમુદ્રપર સૂર્યનાં હજારો કિરણો પડેલાં છે. અનેક સુન્દર રત્નો સપાટીપર તરતાં દેખાય છે. સમુદ્રનું "રત્નાકર" નામ તેનાં અંદરનાં રત્નો માટે છે પરન્તુ આજે તે સર્વ સુન્દર રત્ન ઉપર ઉભરાઈ આવ્યાં હોય તેમ સપાટીપર તરતાં-તરવરતાં દૃશ્યમાન થાય છે. પ્રસન્ન શગડી આગળ ઉભી રહી જૂએ છે, ત્યાં એકદમ નીસરણીપર કોઈ ઝપઝપ કરતું ચઢ્યું. પ્રસન્ને જાણ્યું કે વિદ્વન્મણિ આવ્યા.

વિદ્વન્મણિ રઘવાયા જેવો એકદમ મેડીમાં આવ્યો, મેડીનાં બારણાં ભટકાવ્યાં. કોટ કાઢી ખીંટીએ ભરવવા ગયો ત્યાં પ્રસન્નનો સાળુ જોઈ ઘણા જ ક્રોધાવેશમાં બોલી ઉઠયો "પ્રાણી તમે તમારો સાળુ અહિં મૂક્યો? કદી કહીને મ્હોં દુઃખવા આવ્યું કે આ તરફની પાંચ ખીંટીપર તમારે તમારૂં કોઈ પણ વસ્ત્ર મૂકવું નહિં, તમારાં વસ્ત્ર માટે આ બાજુની પાંચ ખીંટીઓ તમને આપેલી છે, તમને બતાવેલી છે."

ગભરાયલી, ગીગવાયલી, ગરીબ પણ સુંદર પ્રસન્ને ઉત્તર આપ્યો "વ્હાલા, હું ભૂલી, ક્ષમા કરો. ફરી તેમ નહિ થાય."

આ ઉત્તર તરફ વિદ્વન્મણિનું લક્ષ ન્હોતું. તેની દૃષ્ટિ શાકડી અને તેની આસપાસ પડેલી સામગ્રી તરફ હતી. અત્યાર સુધી તે બોલતો હતો, હવે તે ધુરકવા લાગ્યો.

"આજ પણ પૂરી, બુધવારે પૂરી, ગુરવારે પુરી, શુક્રવારે પૂરી, પૂરી જ પૂરી. બીજું કાંઈ રંધાય જ નહિ કેમ? એકનો એક ખોરાક ખાવાથી તબીયત બગડે છે એમ દાક્તરે ન્હોતું કહ્યું?"

વિદ્વન્મણિ ધીરજથી પોતાની વાત નહિ સાંભળે એમ લાગવાથી પ્રસન્ને વાંત ફેરવી. "વ્હાલા, આજ તબીયત તો સારી છે ને? કહો ન કહો પરન્તુ તમે આજ ખુશખુશીમાં, આનન્દમાં નથી."

"મારી તબીયત? મારી તબીયત આજની બગડેલી છે? આનન્દ? મને આનન્દ કેવો? કયે દહાડે મારૂં ધાર્યું, મારૂં કહ્યું થાય છે? હમેશાં મને કાંઈ દરદ, કાંઈ આફત, કાંઈ નુકશાન, કાંઈ નિરાશા! જ્યાં જાઉં ત્યાં દુશ્મન દુર્દૈવ પાછળને પાછળ. મને સુખ હોય, મને લાભ હોય, મારૂ હિત થાય, મને આનન્દ થાય એવી બાબત હું ક્યાંય જોતો નથી. ક્યારે આ દુર્ભાગ્યનો અન્ત આવશે? અધૂરામાં પૂરૂં રૌગના ભાવ પણ ગગડી ગયા છે!"

પ્રસન્ને તેને દિલાસો આપતાં કહ્યું "પણ તેમા તમે શા માટે ગભરાઓ છો? તમે ઘણા હલકા ભાવમા રૌગ લીધા છે એટલે હું ધારતી નથી કે આપણને નુકશાન હોય. કોણ જાણે છે કાલે પચીસ ટકા વધે પણ ખરા અને કદાચ ન વધે અને કદાચ નુકશાન જાય તો પણ શું? જેવું કિસ્મત. હરિની મરજી. ગભરાવું નહિ."

વિદ્વન્મણિ ફરી ગુસ્સે થઈ બોલ્યો "બસ, તમે હવે વધારે બોલશો નહિ. ધધાવ્યાપારમાં તમને સ્ત્રીઓને શી સમજ પડે? તમને સ્ત્રીઓને દ્રવ્યનો હિસાબ છે? તમારે કાંઈ પૈસો પેદા કરવો છે? તમારે તો બસ, ખાનપાન, એશઆરામ અને આનન્દ. એક પૈસો, એક પાઈ કેમ પેદા થાય છે તેની તમને ખબર છે? મિ. રૂસ્તમજી કહેતા હતા તે બરોબર કે બહુબોલાં માણસોમા બુદ્ધિ અલ્પ હોય છે."

વિદ્વન્મણિ કટાળ્યો હોય તેમ આરામ ખુરશીપર પડે છે, પછડાય છે, અને વળી બોલી ઉઠે છે? સાળુ, જ્યાં જોઉં ત્યાં મારૂં કમનસીબ આગળ ને આગળ. કાલબાદેવી આગળ ટ્રામમાં બેસવા જાઉં તો ટ્રામ ભરચક. એક જગા જોઈ બેસવા ગયો તો તળે એક પારસી જુવાનની ટોપી આવી તે ભાગી ગઈ. પારસી જુવાન પુષ્કળ ગાળો દેવા લાગ્યો, અને મારવા પણ આવ્યો. મેં માફી માગી. ટોપી માટે નુકશાની આપવા કહ્યું પણ તેણે માન્યું નહિ. મુક્કી ઉગામી તે મને મારવા ઉઠયો. લાચારીથી મારે પણ મારામારી કરવી પડત. પરન્તુ લોકો વચ્ચે પડ્યા. રૂપિઓ આપી તેનું મન મેં મનવ્યું; હાંસી થઈ, ગાળો ખાધી અને રૂપિઓ એક ગયો."

"વાર, પણ મેં તમને ગઈ કાલે પેલાં મોજાં સાંધવાને કહ્યું હતું તે પણ તમે સાંધ્યાં નહિ. સાહેબ આગળ ગયો ત્યારે મારે શરમાવું પડયું. બસ હવે તો હદ થઈ ગઈ. દિવસમાં બે ચાર કલાક ઘેર રહું તેમાં પણ કેટલો કલેશ?"

પ્રસન્ને જવાબ આપ્યો, "મે મોજાં સાંધ્યા હતાં તો ખરા તમે જાણો છો કે એ ત્રણ ઠેકાણેથી તે ફાટયાં છે. તણાવાને લીધે સાંધેલે ઠેકાણેથી ફરી ફાટયાં હશે હવે નવી જોડ લાવો તો ઠીક."

"કાંઈ પૈસા બેસતા હશે! જેટલા માથે કેશ તેટલું ઋણ છે. તમને તેની યત્કિંચિત્ ચિન્તા છે? સર્વ તરફની મને ચિન્તા છે. ઘરની ફિકર, બ્હારની ફિકર, તબીયતની ફિકર, ઘરમાં કલેશ, બ્હાર કલેશ, જ્યાં જાઉં ત્યાં સર્વત્ર કલેશ! ક્યારે આ કલેશનો અન્ત આવશે!" એમ કહી, નિશ્વાસ નાખી નિરાશ થઈ મ્હોપર બે હાથ મૂકી વિદ્વન્મણિ ચૂપ થઈ બેઠો એક મિનિટ પછી તે બોલ્યો, "હવે તો આ જીવનનો પણ અન્ત આવે તો સારૂ. એનો અન્ત આવ્યો એટલે સર્વ કલેશનો પણ અન્ત આવશે"

બિચારી પ્રસન્ન, તેનો બિચારીનો શો વાંક? દેવું કાંઈ તેને લીધે થયું ન્હોતું. વંશપરંપરાગત, સસરાનું મૂકેલું દેવું હતું વિદ્વન્મણિને કાંઈ પણ અડચણ પડતી, કોઈ પ્રકારની હરકત થતી, કોઈ પ્રકારની આધિ, વ્યાધિ યા ઉપાધિ નડતી તો તેમાં તેનો શો દોષ? તે બિચારી તો તેને હમેશાં સુખી કરવાને, પ્રસન્ન રાખવાને અહર્નિશ યત્ન કરતી છતાં દુર્ભાગ્યે તે કોઈ વિટંબણા, અડચણ યા આપત્તિમાં આવી પડે તો તે બિચારી શું કરે? વિદ્વન્મણિને કોઈ પણ દિવસ એમ વિચાર ન આવતો કે હું દુઃખી થાઉં, દુઃખી હોઉં તો પ્રસન્નને શા માટે દુઃખી કરવી હું ગભરાઉં, હું મુઝાઉં તો તેની રીસ તેનાપર શા માટે કાઢવી. સ્ત્રીને સુખદુઃખની વાત કરવી એ જૂદી અને હમ્મેશાં તેના આગળ પોતાના દુઃખના રોદણાં રોવાં, પોતાના દુર્ભાગ્યની દાઝ તેનાપર કાઢવી, તેની તે વાતથી તેને કંટાળો આપવો, એ જૂદું.

પોતાનાપર આવી પડતી આપત્તિને દબાવી નાખી સુશીલ, દીન, પતિપ્રેમપરાયણ પ્રસન્નને સુખી કરવી, ખુશ રાખવી એટલું ધૈર્ય, એટલું શાણપણ, એટલી ઉદારતા, વિદ્વન્મણિમાં ન્હોતી.

બિચારી પ્રસન્ન બોલી "વ્હાલા, હમેશાં તમે એમ કેમ બોલો છો? હમેશાં 'જીવનનો અન્ત' એ ભયાનક, ત્રાસજનક શબ્દ કેમ બોલો છો?"

વિદ્વન્મણિને શરીરે પરસેવાના રેલેરેલ વળી ગયા હતા તે બોલ્યો "હું મિથ્યા બોલતો નથી આ દુઃખી જીવન કરતાં મૃત્યુ વધારે સારૂ. અને હવે તે દૂર નથી. હું તેના વિચારમાં જ છું."

આ મર્મભેદક શબ્દોથી પ્રસન્ન ગભરાઇ ગઇ રોઇ પડી. ડસકાં ખાવા લાગી. ગદ્ગદ કંઠે તે બોલી, "વ્હાલા, હજુ તમે જુવાન છો સંસારમાં એક દિવસ દુઃખ તો બીજે દિવસ સુખ થાય છે હાલ આપણે દુઃખી છીએ તો થોડા સમય પછી સુખી થવાનો દિવસ પણ આવશે આમ હિંમત શા માટે હારો છો? તમે આમ બોલો છો તો મારી શી દશા!"

પ્રસન્નના રડવાની, બોલવાની તેનાપર કશી પણ અસર થઇ નહિ.

તે બોલ્યો "બસ હવે હું કંટાળ્યો છું."

આ પ્રકારનું જીવન આ પતિ-પત્ની આજ લગભગ ૭ માસથી ગાળતાં. ગણિતશાસ્ત્રી તરીકે વિદ્વન્મણિના સાંસારિક જીવનમાં બિલકુલ મિઠાશ ન્હોતી. સવારથી માંડી આખો દિવસ ને રાત્રી તેનું જીવન ગણિતમય જતું. સવારમાં ઉઠતાં વાંત ગણિત, કોલેજમાં ગણિત અને પાછો ઘેર આવ્યો એટલે રાત્રીના અગીઆર વાગ્યા સુધી ગણિતના પ્રશ્નોના નિર્ણયમાં તે પોતાનો સર્વ સમય વ્યતીત કરતો. કોઇ દિવસ ઘડીએક પ્રસન્નની સાથે દિલ ખોલી કાંઈ હૃદયાહ્લાદક, આનંદજનક, કાંઈ સુખ દુઃખની વાર્તા ભાગ્યે જ તેણે કરી હશે. વિશેષ કરી આ બે માસથી તો તેનો સ્વભાવ તદન બગડી ગયો હતો, અને બગડે તેમાં કાંઈ આશ્ચર્ય નથી. એક તરફથી ગણિતની મગજમારી, બીજી તરફથી ઉજાગરા, વળી દિવસમાં પાંચ પાંચ વખત ચ્હાના રગડા, ઉકાળા પીવા. જીર્ણ અજીર્ણ, ફરવું હરવું નહિ, ખોરાક ઉપર અરુચિ, જ્ઞાનતંતુની નિર્બળતા. આથી તે ઘણોજ વહેમી, ઘણોજ બ્હીકણુ, ઘણોજ ચ્હીડીયા સ્વભાવનો થઈ ગયો હતો. લગભગ દરેક વખતે તે ઉશ્કેરાયલી સ્થિતિમાં રહેતો. ગણિતના હિસાબના જવાબની માફક પ્રસન્ન તેને અધીન, આજ્ઞાંકિત રહે એ પ્રમાણે તે ધારતો. પ્રસન્ન એ પ્રમાણે આજ્ઞાંકિત રહેવાને પણ યત્ન કરતી, પરતુ તેમા કદાચ કિંચિત્ ફેરફાર પડતો તો તેની ધૂળ કાઢી નાંખતો. પોતાના સુખસગવડમાં જરા ખામી આવતી તો તે બિચારી ઉપર તે તૂટી પડતો. પોતાના પર આવી પડતી આપત્તિની, અગવડોની તે હમેશાં અતિશયોક્તિ કરી પ્રસન્નને ગભરાવી નાંખતો. ઘણા પતિ એવા હોય છે કે પોતાની સ્ત્રીને આજ્ઞાંકિત રાખવાને, તેની આગળ પોતાની મહત્તા વધારવાને, પોતાના તરફ વધારે ધ્યાન, વધારે દિલસોજી તે બતાવે, પોતાની સેવા ઉઠાવવાને દરેક સમયે તથા દરેક ક્ષણે તત્પર રહે તે માટે તેઓ પોતાની તબીયતને પોતાની માદગીને પોતાની આપત્તિને અતિશયોક્તિથી ભયંકર સ્વરૂપ આપે છે. વળી કેટલાક એવા નિર્બળ, નિઃસત્વ હોય છે કે સ્ત્રીઓની માફક, ક્યારે મોત આવે, ક્યારે દુઃખમાથી છૂટું એવા ઉદ્ગાર કાઢે છે અને આપઘાત કરીશ એમ હમેશાં કહી સ્ત્રીને ડરાવ્યા કરે છે. વિદ્વન્મણિ આ પંક્તિમાં આવી પડયો હતો.

સ્હવારથી માંડી છેક મધ્યરાત્રી સુધી—વિદ્વન્મણિ સૂઈ ર્‌હે ત્યાં સુધી, યથાશક્તિ અને ઘણી વખત પોતાની શક્તિ ઉપરાંત પણ પ્રસન્ન તેની સેવા ઉઠાવતી. બાર અને કદાચ એક વાગ્યા સુધી પણ તેને જાગવું પડતું કારણ કે વિદ્વન્મણિને ' સૂતી વખત પણ ચ્હા 'પીવા જોઈતો. બાર વાગ્યા પહેલા તે થોડીક ઉંઘ લઈ શકે પણ પોતે ગણિતના ધ્યાનમાં બેઠો હોય અને તેને કાંઈ જોઇએ તો તેને ઉઠવુ પડે, તેને જાગ્રત કરવી પડે, આથી પોતાના ધ્યાનમાં ભંગ, વિક્ષેપ પડે તે માટે તેણે તેને હમેશાં પોતે જાગે ત્યાં સુધી જાગવાને આજ્ઞા કરી હતી. પુસ્તક વાંચી પોતાનો વખત તે કાઢે પણ તેથી બત્તીનું ખર્ચ એવડું થાય ? લગભગ ૮ વાગ્યાથી ૧૨ વાગ્યા સુધીનો વખત પણ મૂગા મૂગા બેઠે કેમ જાય ! પુસ્તક વંચાય નહિ ! વાત પણ ન થાય, પહેલ વહેલી પ્રસન્ન વિદ્વન્મણિને ત્યાં રહેતી થઈ ત્યારે તે ગણિતના ધ્યાનમાં હોય તે વખત સ્વાભાવિક રીતે તેનાથી કાંઇને કાંઈ બોલી જવાતું. આથી વિદ્વન્મણિનું ધ્યાન તૂટતું અને પ્રસન્ને લખ્ખો રૂપિઆનું પોતાને નુકશાન કર્યું હોય તેવા ક્રોધાવેશમાં, ગ્લાનિમાં તે આવી જતો. પ્રસન્ન હવે ટેવાઈ ગઈ હતી, તે હમેશાં મુગી બેશી રહેતી.

પૈસો એ વિદ્વન્મણિની નિર્બળતા હતી. તેના હાથથી પૈસો છૂટતો નહિ. માત્ર ગણિ-

તનાં પુસ્તકો અને મ્હા એ અપવાદ રૂપે હતાં, તેમાં તે ખર્ચનો વિચાર કરતો નહિ. આજ ૭ માસથી તેની તબીયત બગડી હતી. પ્રસન્ન તેને ઔષધ લેવા સલાહ આપતી પરન્તુ તે ગણકારતો નહિ. બહુ હેરાન થતો ત્યારે એક બે દહાડા પૈસા આપી કોઈ દાક્તરની દવા કરે અને જરા ઠીક લાગે એટલે એકાદ ધર્માદા દવાખાનાની દવા લે. ધર્માદા દવાખાનાના દાક્તરો અને કોમ્પાઉન્ડરો કેવી કાળજીથી અને જવાબદારીથી દરદીઓની સારવાર કરે છે તે સર્વ કોઇના જાણવામાં છે. આમ તેની તબીયત તદન સારી થતી નહિ. હમ્મેશાં કાંઈ ને કાંઈ દરદના સંબંધમાં તે પ્રસન્નના આગળ બબડયા કરતો. લગભગ દરરોજ તે પોતાની આપત્તિ અને અગવડોની પોથી પ્રસન્ન આગળ ઉઘાડતો. હરરોજ તે ખાનપાનની બાબતમાં, પોતાના સુખસગવડના સંબંધમાં કાંઇક ખામી કાઢી તેના પર ખીજાતો, તેનુ મન દુખવતો. પ્રસન્ન સુખી છે કે દુ:ખી, તેને સર્વ રીતે સંતોષ છે કે ન્યૂનતા તે વિષે તે કદી વિચારતો નહિ, તે વિષે તે બિલકુલ કાળજી રાખતો નહિં. પ્રસન્ન તરફનુ પોતાનું કર્તવ્ય, પોતાની જવાબદારી તેના ખ્યાલમાં જ ન્હોતાં.

*　　*　　*　　*　　*

વિદ્યન્મણિનાં મર્મભેદક વચન સાંભળી પ્રસન્નના હોશકોશ ઉડી ગયા, તેણે પૂરૂં ખાધું પણ નહિ. રાત્રે નિશ્ચિન્ત, પૂરી ઉંઘ પણ આવી નહિ. ઉંઘમા, સ્વપ્નમાં પણ તે જ ભમભરેલા વિચાર. સ્હવારે ઉઠી તો પણ તેજ ઉદ્વેગમય, સંતાપજનક વિચાર. કામકાજમાં રોકાઇ તો પણ તે જ વિચાર.-કામકાજ કરે તો પણ ચિત્ત તે જ દુ:ખપ્રદ વિચારોમાં. વખતે ગળગળી થઈ આંસુ પણ આવી જતાં. વિદ્યન્મણિ કોલેજમાં ગયો એટલે તે એકલી પડી. કામકાજથી પરવારી લીધું.

વર્ષાદ ઝરમર ઝરમર વરસતો હતો. ઠંડો પવન આવતો હતો. જમણા હાથપર મ્હોં ટેકવી, ઉદ્વેગ અને ઉંડા વિચારોમાં, ઉશ્કેરાયલી સ્થિતિમાં પ્રસન્ન હિંચકાપર બેઠેલી છે. તે સ્વગત વિચાર કરે છે. "પતિ તરફનું સુખ નહિ, માતાપિતાનુ સુખ નહિ, પીયરમાં ફરવાનું ઠામ નહિ, વાતનો વિસામો નહિ. મુંબાઇમાં એકલી, નહિ પડોશી, નહિ સગાં વહાલાં. ન એમના મિત્રો, સુરબ્બીઓને હું ઓળખું. કોને વાત કરૂં ? એ કંઈ કરી બેસે તો આ મુંબાઇ નગરમાં મારી કેવી અવદશા ! પૈસા ખર્ચી દવા કરવા તરફ પૂરૂં લક્ષ નથી. મ્હા છોડી દેવાને સર્વે કોઈ સલાહ આપે છે, હું પણ કહીકહીને થાકી પણ એ ટેવ છૂટતી નથી અને ખોરાકપર રૂચિ નહિ, મારો વાંસો ફાટે છે, જીવ ઉદાસ રહે છે, શરીરમાં ચૈતન્ય નથી, ઉત્સાહ નથી, જ્ઞાનતંતુની નિર્બળતા, પાચનશક્તિ મંદ એવી હમેશાં ફરિયાદ કર્યા કરે છે. આ બે ચાર દિવસથી તો તેમનું મગજ પણ શાંત, સ્વસ્થ નથી. શી દશા થશે ? હા ! દૈવ, એમ કહી નિશ્વાસ નાંખી ધ્રુસકે ધ્રુસકે રડવા લાગી. દશબાર મિનિટ રડી, બંધ પડી, પણ વિચાર તેના તે જ. હું ઘર આગળ અને બ્હાર તે આત્મઘાત કરશે તો ? આવા અનેક પ્રકારના વિચારોથી, ત્રાસજનક તર્ક વિતર્કથી તે ગભરાઈ જતી, મુઝાતી. વળી તેને વિચાર આવ્યો કે "પણ હું તેમના પ્હેલાં આત્મઘાત કરૂં તો ન દેખવું કે ન દાઝવું. ના, પણ તે તો ભીરૂતા, નિર્બળતા, કર્તવ્યભ્રષ્ટતા કહેવાય. હજી પણ તેમને કોઇ પણ પ્રકારે બચાવી લેવા એ મારો ધર્મ છે અને ધર્મવિમુખ થવું એ પતિવ્રતાને કલંક રૂપ છે. આપત્તિના, અડચણના, દુ:ખના દબાણથી

ભાષાને જ વિદ્વાન્ બ્રાહ્મણો અને કદાચ અન્ય લોકો પણ વળગી રહ્યા. પરંતુ બુદ્ધના સકલ સસ્થાના પરિવર્તન સમયે સર્વે રીતે થોડો ઘણો ફેરફાર થઇ રહ્યો. અને તે પૈકીનો આ ફેરફાર ભાષા સબધી ગણી શકાય. શ્રી શકરાચાર્ય બુદ્ધધર્મનું ખડન તથા બ્રાહ્મણ ધર્મનું પુનરૂજ્જીવન કર્યું ત્યારથી તે છેક આધુનિક કાળના નાટકોના સમય સુધી, એ જ નાટકોના પાત્રોના સવાદ ઉપરથી માપી લેતાં જણાય છે કે સ્ત્રીઓને બોલવાની તેમ જ લખવાની ભાષા બીજી હતી કદાચ કેટલાકનું એમ માનવું પણ વાસ્તવિક ગણાય કે તેઓમા કેટલીક શિક્ષણ લીધેલી સ્ત્રી સસ્કારવાળી ભાષામા લખી શકતી હોય તો ના નહિ હવે એ વાત બાજુ ઉપર રહી પરંતુ ગણિતના ધારા તથા સખ્યામાં ભેદ શી રીતે હતો, તે બરાબર સમજાય નહિ એવી વાત છે. કદાચ એમ કા ન હોય કે સસ્કૃતમા વપરાતી લિપિ અને એ જ ભાષાના સખ્યા વાચક આકડાઓ પુરૂષવર્ગને શિખવાતા હોય, અને અપભ્રશના સ્ત્રી વર્ગ માટે નિર્માણ થયા હોય જો આમ અર્થ હોય તો તો વસ્તુત ભેદ સખ્યામા છે એમ કહેવુ અસ્થાને થઇ પડે.

એ ગમે તેમ હોય પરંતુ આ ભેદ ખાસ પુરૂષ વર્ગ ધારા ઘડનાર હોવાને લીધે રાખવામા આવ્યો હોય એવું તત્ત્વવેત્તા જે. એસ મીલ જેવાનું માનવું છે, તે આક્ષેપ આ દેશને ઉચિત ગણાય ક નહિ, તે વિષે જરા અવલોકન કરવું ઠીક પડશે જનસસ્થાની પ્રથમ અવસ્થામા તો સ્ત્રી અને પુરૂષોને સમાન હક હોય એવી શક્ય-માન્યતા રહી શકે. ગાર્ગી તથા મૈત્રેયી વિગેરેની તત્ત્વજ્ઞતા, ગીતા તથા દ્રોપદીની આવશ્યક રીતે ધર્મસહાયતા-ઇત્યાદિ ઉપરથી હરકોઇ સિદ્ધ કરી શકે કે તે વખતે સ્ત્રીઓને પુરૂષ સાથે સમાનતા હોવી જોઇએ. હવે તે સમયની ભાષા પણ એક જ સરખી સસ્કારવાળી હતી બોલાતી અને ખેડાતી જતી સસ્કૃત ભાષા જેવી યાજ્ઞવલ્ક્ય બોલ્યા તેવી જ ગાર્ગી અને મૈત્રેયી પણ બોલ્યા છે. પરંતુ સીતાને જો અપભ્રશ કે પ્રાકૃત ભાષા બોલતા કોઇ સ્થળે વાચવાથી જાણવામા આવેલ હોય તો તે માત્ર ભવભૂતિ કૃત નાટકોમા જ. રામાયણની સીતા રામ સાથે સસ્કૃત શુદ્ધ ભાષામા જ બોલેલ હશે, એમ તે પુરાણ ગ્રથ ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાય છે. હવે આ ઉપરથી લાગે છે કે જો સસ્કૃત ભાષા બુદ્ધના વખતથી ખેડાતી બધ થઇ અને લોકોએ સામાન્ય રીતે અપભ્રશ ભાષા સ્વીકારી, તો તેવા કોઇ સમયે જેમ પ્રાકૃત લોકોમા પ્રાકૃત ભાષાનો પ્રચાર થયો, તેવી જ રીતે સ્ત્રીવર્ગમા પણ થયો હોવો જોઇએ એમા પુરૂષ વર્ગ તેને સસ્કારવાળી ભાષા બોલવાનો પ્રતિબધ કોઇ રીતે કર્યો હોય તેને પરિણામે આ ભેદ આવ્યો હોય એમ તો ન જ મનાય. એક તરફથી બ્રાહ્મણ ધર્મનું અને સાથે સસ્કારવાળી માટે વિષમતાવાળી સસ્કૃત ભાષાનું ખડન બુદ્ધે કર્યું, તે વખતે સરળતાવાળો બુદ્ધ-ધર્મ અને સરળતાવાળી અપભ્રશ ભાષા લોકોના સ્વીકારવામાં આવ્યા. બધું સરળતાવાળું તે સારૂં કે શી રીતે, એ અતિ પ્રશ્ન આ સ્થળે ગણાય, માટે તેનું સમાધાન દૂર રાખવું ઉચિત છે તે પછી આ સરળતાવાળી ભાષા-ફરી બ્રાહ્મણી ધર્મનો ઉદ્ધાર શકરે કર્યો ત્યારે પણ છોડી દેવાઇ નહિ; કારણ કે લોકોના વિચાર વાણી અને કર્મમા એ ભાષા જ અતિ રૂઢ બની ગઇ; અને તેવા કારણોને લીધે જ વિદૂષક, સ્ત્રી-પાત્રો વિગેરે પ્રાકૃત ભાષા બોલતાં નાટકકારો બતાવે છે.

વળી.—" A woman of whatsoever age should never be mistress of her own actions." આ વાક્ય પછી એ જ હીગીનસન લખે છે કે એ

એથીઆ એથીનીઅન ગૃહસસાના ગુલામગીરીવાળા વાસમાથી તોડછોડ કરી છટકી ગઇ તેની વિરુદ્ધ ઘણા બળાત્કારનાં વચનો લખાયા અને કહેવાયા હતા. તે તો ખેદ. આ સ્થળ માટે એથન્મનુ કાઇ કામ નથી. હવે મનુના સમયમા જનસમુદાયની ધર્મ સબંધી જે અસ્તવ્યસ્ત દશા હતી, તે ઠેકાણે લાવવી જરૂરની જણાયાથી ગર્ભથી માંડીને ઠેઠ સુધી, બ્રાહ્મણથી મા ડીને તે શૂદ્ર સુધી-બધા સ્ત્રીપુરૂષો તમામની સ્થિતિ પરત્વે આચરણ માટે કાયદા ઘડવાના હતા, અને તે સમયે ગૃહવ્યવસ્થા માટે પુરૂષની સલાહની અપેક્ષા ધરાવતું ધોરણ રાખ વામા આવ્યુ, તેનુ કારણ એ ગણાય કે સ્ત્રીઓને કેળવણીમા પછાત રહેવાનું બની ગયુ અને ધર્મ તેમ અન્ય સસ્થાઓમા અત્યત ફેરફાર થઈ જવાથી અનેક પ્રકારના શુદ્ધ સસ્કારોના ભાગીદાર માત્ર પુરૂષો ન્યા ટુકામા ઉકેલી દેતા પણ એટલુ તો કહેવાય કે જ્યારે સ્ત્રીઓની કેળવણી અમુક અશે બધ થઈ ત્યારે પુરૂષવર્ગની સલાહની જરૂર અવશ્ય હોવી જ જો ઇએ, અને પુરૂષોને-તેમા બ્રાહ્મણની જ વાત માટે, તેઓને સસ્કાર કેળવણીના યથાર્થ કરતા માટે-એટલો અધિક હક હોય તો આશ્ચર્ય જેવુ નથી. હાલ પણ કેળવણી સમાન હોય તો હક સમાન છે જ

આ બધાને માટે પુષ્ટિ કરનાર પ્રમાણો અનેક છે, તેમ જ એટલાનો સવિસ્તર વાર્તા કરી શકાય એમ પણ છે, છતા સ્થળ સકોચને લીધે વધુ લખવા આગ્રહ ખાવામા જ ડાહ્યપણ માન્યુ છે

આટલું થઇ ગયા પછી હક્સલીના તથા ડાર્વિનના મતોમાના બે બોલ તપાસવા યોગ્ય છે -

*હક્સલીના અભિપ્રાય પ્રમાણે પ્રકૃતિમા સમાન ભાવ નથી એટલે કે કુદરતી સખ્યા પણ સ્ત્રી-પુરૂષમા નથી, બીજુ એ કે આને પરિણામે ઉત્કર્ષવાળી દરેક આચાર ની બાબતમા જ્યા મન કે તનનો સબધ રહેલો છે તમા અગેરાશ માદતા સ્ત્રી પુરૂષ કરતા હલકી અને ઓછપવાળી માલમ પડી છે એટલે કે તે અમુક આચાર જથ્થામા થોડી અને ગુણમા ઓછી એ રીતે સમજવુ

×ડાર્વિન પણ માને છે કે સ્ત્રીમા અત પ્રેરિત જ્ઞાન એટલે કે જલદી ગ્રહણ કરવાની શક્તિ અને અનુકરણ કરવાની શક્તિ પુરૂષ કરતા વધારે સ્પષ્ટ જોવાય એવી છે, એમ સર્વે

* "Huxley denies even the natural equality of the sexes and declares that in every excellent character, whether mental or physical, the average woman is inferior to the inferior man, in the sense of having that character less in quantity and lower in quality."

×Darwin says —It is generally admitted that with women the powers of intention or rapid perception and perhaps of imitation are more strongly marked than in man but some at least of those faculties are characteristic of the lower races and therefore of a past and lower state of civilization.

જાણે છે, પરંતુ આ જ શક્તિઓ હલકી જાતિની યોનિવાળાને ખાસ હોય છે તે પૈકીની બુદ્ધિ-વૃત્તિઓ હોવાને લીધે પુરાણકાળના અને હલકી પંક્તિના સુધારાનું ચિહ્ન ગણી શકાય.

આમાં હક્સલી તથા ડાર્વીન બન્ને જણાએ કુદરતના કાયદા તપાસી, તે પ્રમાણે સ્ત્રી-પુરૂષોનાં અવયવોનું સૂક્ષ્મ રીતે નિરીક્ષણ કરી આ અભિપ્રાય પશ્ચિમમાં પ્રસાર્યો. છતાં આધુનિક પ્રવૃત્તિ અને સુધારાબળને અંતે જોતા સહજ લાગશે કે સ્ત્રીઓની શક્તિઓ કુદરતી બક્ષીસમાં એટલી ઓછી કે હલકી નથી કે જેને લીધે તે પુરૂષ કરતાં છેક અધમભાવમા આવી રહી હોય. આ સ્થળે પ્રસ્તુત કરેલ વિષયમા અભિપ્રાય કે વિવેચન વ્યક્ત કરવાની જરૂર નથી, પરંતુ પૂર્વ અને પશ્ચિમની ગણના માટે જુદા જુદા મતો માત્ર ટાકવાનું કાર્ય હોવાથી તદનુસાર મીલનો મત ટાકવાનો બાકી રહે છે તે એ કે —"મનુષ્ય જાતિમાં પુરૂષ કુદરતી રીતે અધિક બળવાળો હોઈ તેણે જીવનકલહમાં નિર્બળ-સ્ત્રીને સાંસારિક હકોના ઉપભોગમાથી દૂર ખસેડી અને પોતે સામ્રાજ્ય ભોગવે છે."

મતમતાતર અનેક રીતિના, પંક્તિના છે તે બધાનુ મ્હેજ જ્ઞાન થાય તો "સુંદરીસુબોધ" થવામા પણ ઠીક પડે, માટે આ માત્ર દિગ્દર્શન રૂપે કરાયેલ છે. વિસ્તાર વધી પડવાની બીકને લીધે આચકો ખવાય તો બીજે અવસરે અનુકૂળતા હોયેથી પૂર્ણ વિસ્તાર થઇ રહેશે. પરંતુ આ સમયે એટલું કહેવુ પ્રાપ્ત થાય છે કે પ્રાથમિક સંસ્થાઓમા કોઈ દેશમાં સ્ત્રી-પુરૂષમા ભેદ જોવાયેલ નથી. ઋષીઓના વેદના સમયમાં જોઇશુ તો પૂર્વ દેશમા પણ અરૂંધતીને કેવુ મન્માન અને સમાનતા ભોગવાવ્યુ છે, તે સર્વને વિદિત છે, અને તેનું માન ઋષિઓને જ ઘટે છે. તે પછી ઉપનિષદ્‌મા અને તે બે વચ્ચે બ્રાહ્મણ થયા તેમા પણ, અસમાનભાવ નથી. સીતાના સમય સુધી એનુ એ જ જોયુ છે. તો હવે પશ્ચિમ તરફના મીલ સાહેબનો અભિપ્રાય તપાસી જોઇએ

મીલ કહે છે —*"એ કબૂલ કરીએ કે સ્ત્રી પોતાનુ અનેક પ્રકારનુ અશક્તપણું પોતાની ખુશીથી અને ફર્યાદ કર્યા વિના સ્વીકારી લે છે પણ તેના ઉત્તરમા એટલું જણાવવું જોઇએ કે ઘણી સ્ત્રીઓ તે બાબતની ફરીયાદ કરે છે જ; અને, જો પુરૂષના જેવી ઉંચી સ્થિતિએ ચ્હડવાની તેમની ઇચ્છાઓ સ્ત્રીપણાને અયોગ્ય છે એમ મનાવી, તેમને દાબી દેતા શીખવવામા ન આવે તો, તો ઘણી વધારે સ્ત્રીઓ પોતાની હાલની સ્થિતિ વિષે ફર્યાદ ઉઠાવે એમાં કાઇ જ વહેમ નથી"

જ્યારે સસારમા જનસંસ્થાનો વિહ્વલતા બલ્કે પારિપ્લવનો સમય આવે છે, અને રીતિરીવાજો તદ્દન ફરી જાય છે, ત્યારે સુધારો સમાજમા બંધ પડે, તે સ્વાભાવિક બનવા જેવુ છે. ધર્મનાં બંધારણોમા તેમ જ સંસારની બીજી વ્યવસ્થામા પણ બુદ્ધિના ઉદયકાળથી

* Woman, it may be agreed, accept their disabilities voluntarily and without complaint In answer it must be affirmed that many women do complain; and doubtles many more would protest, if they were not taught to repress such aspirations as unwomanly." આનો તરજુમો લેખકે કરેલો ન હોવાથી અમે કર્યો છે —તન્ત્રીઓ.

એવો તો ફેરફાર થવા લાગ્યો કે લોકોમા ભાષાથી માડી અનેક રીતિરીવાજો અને આચાર વિચારો બદલાવા માંડ્યા આવે વખતે સ્ત્રીઓને કેળવણી ન મળી શકે એ પણ સમજી શકાય એવુ છે, કારણુ કે જ્યા માડમાડ બિચારા પુરૂષો પોતાનુ હોય તેટલુ રક્ષણુ કરવાને સમર્થ બને, ત્યા તેઓને ભણાવવામા ક્યાંથી અવકાશ મળે? અને કદાચ એમ પણ ન હોય કે તે વખતે સસ્કૃત અને વેદશાસ્ત્ર વિગેરેમા માનની વૃત્તિ વધારવા સારૂ તેનુ રક્ષણુ કરતે કરતે ગોપન પણ થવા લાગ્યુ હોય સ્ત્રીઓમા કેટલીક ન શીખી શકી હોય તેમા અનેક કારણો રહી શકે, પરતુ છેવટે પોતાની અશક્તિને લીધે તેઓ સસ્કૃત મૂકી અપભ્રશને વળગી રહેવા લાગ્યા, અને મન વાળવાનો સ્વભાવ તો મીન ઉપર કહે છે તે પ્રમાણે સ્ત્રીઓનો જાતિસ્વભાવ જ છે, એટલે પ્રાપ્ત થયેલ સ્થિતિથી સતુષ્ટ થવા લાગ્યા આની સામે અમુક દેશકાળને લીધે તેઓએ કાઈ ફરીઆદ પણ ઉઠાવી નહિ, કારણ તે કાર્ય પણ જાતિપ્રકૃતિથી વિરૂદ્ધ પરતુ આજકાલ સ્ત્રીઓને ભાન થતુ જાય છે કે આવી રીતે મૂગે મૂગે સહન કર્યા જવુ એમા શીલ નથી જ સમાયુ તો ફરી આરેના અનાજ પણ કોઈ કોઈ સ્થળેથી આવતા સભળાય છે ખરા તો હવે આ સ્થળે પ્રાણુ-શાસ્ત્રના એક નિયમને આધારે એમ કહેવુ જોઈએ કે સ્ત્રીઓએ સમાનતાની વ્યવસ્થા પહેલા વ્યાપાર એવી રીતે કરવો કે (Function precedes Organisation) ને વ્યાપાર સર્વત્ર માન્ય ગણાય અને તેઓની સ્વાભાવિક મનોવૃત્તિને નિર્મળ બનાવવા તરફ વલણ થાય. સાહસ કોઈ દિશામા કે સમયમા ઉચિત ન ગણાય, અને હિમતથી કરેલ વિચારવત કાર્ય સફળ થાય ત્યારે બને તેને બીજા લોકો "સાહસ." કે "પરાક્રમ" કે "એચ્છિકેચ્છા" નામ આપે

લી. શંભુપ્રસાદ વિ. શિવપ્રસાદ મેહેતા.

હિંદનો ઉગતો સૂર્ય

(આશાગોડી)

જુઓ જુઓ હિંદ ભાણુ, જુઓ જુઓ ઉગે હિંદ ભાણુ ટેક
જળહળ જ્યોતિ પૂરે પ્રકાશે, ગાઓ સુરેન્દ્રના ગાન જુઓ૦
કુસપતિમિર આ ધીરે થાતું, દેશ-પ્રીતિ થકી દૂર. જુઓ૦
દેશ-સેવાની સુરભિ મધુરી, બાલ-કુસુમે સોહાય જુઓ૦
નૂતન કોમલ આર્ય મહિલા જન્મભૂમિના ગીત ગાય. જુઓ૦
દેશમંદિરે નિત ધર્મીઓ વિમરન્ત ધર્મનું રેંગ જુઓ૦
ભોમ બોનરજી બદ્રુદીનના, આત્મા ઊભરો પ્રાણ. જુઓ૦

પુણ્યશ્લોકી રાનાડેનું, જીવન થતું રસ-પાન જુઓ૦
બંગ પંજાબી ને દક્ષિણ ગુર્જર, આજ દિસે એકતાન જુઓ૦
દેશ-વેદિપર સર્વે થાયે, જ્ઞાતિ-ભેદ અજાણ. જુઓ૦
તનમનધનથી સર્વે લાગી, કરતા દેશકલ્યાણ. જુઓ૦

સુબન્ધુ, બન્ધુસમાજ.

અલંકારપ્રિયતા.

"અરે તું આ કોણ થઈ ગઈ? અહા! આ વખતે અને આ વેશમાં તું અતિસુન્દર દેખાય છે! પણ આટલા બધા અને આવા મૂલ્યવાન અલંકાર ત્હેં આણ્યા ક્યાંથી? અને આવડો ઠાઠમાઠ કરીને મ્હારી આજ કઈ તરફ ઉપડનાર છે?" કાંઇક હસતી અને ઠમકતી ચાલે મેડીની અંદર પ્રવેશ કરતી **કમળાને** તેના પતિ **ચમનલાલે** પુછ્યું.

આ પ્રશ્નમાળાથી કમળા કાંઇક ખચકાઈ, પણ પછી ઉત્તર દીધો "પરમ દિવસે **મન-મોહનદાસ** શેઠના વહુ પોતાની પુત્રીના લગ્નને દિવસે પોતાને ઘેર બોલાવવાને આપણા પડોશી **સવિતાગૌરીને** આમન્ત્રણ કરવા આવ્યાં હતાં. તમણે મને પણ અતિશયં આગ્રહ કરી તેમને ઘેર જવા કહ્યું હતું, તેથી અત્યારે ત્યાં જવાનું છે તે તમને કહેવા આવી છું. મ્હોટા શેઠીયાને ઘેર લગ્નસમારંભમાં જવાનું, એટલે બીજું નહીં તો શરીર ઉપર બે દાગીનાએ ઘાલવા કે નહિ?"

"તો! તે કાંઈ ચાલે? પણ ત્હેં મ્હારા પ્હેલા પ્રશ્નનો ઉત્તર આપ્યો નહિ. આ દાગિના ત્હેં આણ્યા ક્યાંથી?"

'એમાં શું કહેવું તું? આણવાતા ક્યાંથી? આ હાથમાં આવ્યા તે શરીરે પ્હેર્યા?'

"હું આ મશ્કરીમાં પુછતો નથી! ખરેખરૂં કહે, ત્હારે પીયરથી આ લાવી હોય એમ મ્હારા જાણ્યામાં તો નથી."

આ ઉપરથી કાંઇક ક્રોધિત ચ્હેરો કરી કમળા બોલી "મ્હારા પિયરીયા ગરીબ છે માટે આમ મ્હેણાં મારવાના નથી."

"નહિ, મ્હારો કહેવાનો ભાવાર્થ એ નથી! હું તો મ્હારા પ્હેલા પ્રશ્નનો જવાબ જ જાણવા માગું છું, તે દે એટલે પછી બીજી વાત."

"તે એટલું રોમી રોકીને પુછો છો શું જોઇને? કાંઈ ચોરી કરવા તો નહીં ગયા હઇએ? પોતે કરાવવા તો નહીં તે નહીં, ને વળી શરીર પર પ્હેરેલા પણ જોઈ શકાતા નથી! મુંબાઇના મ્હોટા શેઠને ઘેર લગ્ન જેવે પ્રસંગે જવું, સારા સારા ઘરની બૈરીઓ બની ઠનીને આવી હોય, અને ત્યાં હું ભૂતડી જેવી એકલું લુગડું પ્હેરીને જાઉં તે ઠીક લાગે કે? એમાં ત્હમારૂં સારૂં કહેવાશે કે? આજના દહાડા માટે સવિતાગૌરી પાસેથી ચાર ઘરેણાં માગી લીધા! એમાં શું મ્હેં મ્હોટો અન્યાય કર્યો?"

"નહિં, લગાર પણ નહિ. બહુ જ ઉત્તમ કામ કર્યું!"

"હા, તે અમે સમજીએ છીએ. એટલુએ ન ખમાતુ હોય તો લો આ કહાડી નાખીએ. કેમ કહાડુ? શુ કહો છો?"

"મ્હારા બોલવાથી ત્હને ખોટુ લાગેલુ દેખાય છે. પણ કમળા, તું જરાક શાતપણે ત્હારી મેળે જ વિચાર કરીશ, તો ત્હારૂં આ અવિચારીપણુ ત્હારા લક્ષમા આવશે, અને તેને માટે પોતાને જ શરમ લાગશે."

"આ તે કેવુ બોલવુ કહેવાય? ઓળખીતા પડોશી પાસેથી બે દાગીના માગી આણી ઘડીક વાર શરીર પર પ્હેર્યા, તેમા અવિચારીપણું શુ થયુ? અને તેમા શરમ લાગવા જેવુએ શુ છે તે?"

"કમળા, આ વાત ત્હને જેટલી સુધક-હલકી-લાગે છે તેના કરતાં ઘણી વધારે હલકી છે, તે ત્હને કદગી સ્થિતિમા લાવે એટલુ જ નહિ, પણ અનેક અનાચારમા દોરે એવી છે. હવે કહે તુ અનીતિવાન થવાને ખુશી છે?"

"અનીતિવાન? કદી નહીં પણ હું શુ અનીતિ કરવાની હતી તે મ્હારાથી સમજાતું નથી."

"ત્યારે હું તને ક્રમે ક્રમે સમજાવુ પ્રથમ તો ત્હમે ચાર મૈત્ર મળ્યા એટલે એક બીજાના લુગડાઘરેણાની ટીકા અને ચિકિત્સા થયા વિના ન્હેવાની નહીં. તેમા આ ત્હારા આવા સારા ઘરેણા જોઈ કોઈ ત્હને તેમની કીંમત, તો કોઈ તેનુ ઘડામણ, તો વળી બીજી કોઈ તે ઘડનાર સોની કે ઝવેરીનુ નામઠામ પુછશે, તે વખત અનેક અનેક વખાણથી ફૂલાઈ જઈ પુરેપુરો દબ કરવાની લાલસાથી અજ્ઞાનતાનું ત્હારાથી બ્હાનુ ક્હડાશે નહી, અને તેથી ખરી સ્થિતિ છુપાવવાને માટે ત્હારે અસત્યો ઘડી કહાડી બોલવા પડશે. શુ તે વખતે તુ નીતિમા રહેલી ગણાઈશ?"

"ના, તે તો ખરૂ પણ ક્યા એવુ રોજ કરવુ છે?"

"એક વખતે પણ કુમાર્ગમાથી નિર્વિઘ્ને પાર પાડતા મનુષ્ય બીજી અનેક વખતે તે તરફ દોરાય છે એ નિયમ તુ ભૂલી ગઈ? વારૂ, બીજુ, ધાર કે એવુ કાંઈ બન્યુ નહીં. ત્હારા અલંકાર અને ત્હારા હાથમાં બગેલા દેખાવથી અજાણ્યા બૈરા ત્હને કોઈ મોટા શ્રીમન્તના ઘરની ધારી ત્હારાં ઘણા વખાણ કરે, બીજી સાધારણ સ્ત્રીઓના કરતા ત્હને વધારે માનની નજરે જુએ, અને એ બધુ જોઈ ત્હને મનમા આનદનો પાર રહે નહીં પણ તેવામા ત્યાં કોઈ ત્હારા ઘરબાર અને ત્હારા પતિના ધંધારોજગાર ને નામઠામ બાબત પુછે કે તપાસ કરે, તે વખત તુ આ ઘરેણાને યોગ્ય આપણી સ્થિતિ જણાવી શકીશ?"

"હા, તે વખત ભારે પડે ખરૂં. પણ એ તો અસલની સારી સ્થિતિના વખતનાં ઘરેણા કેટલાકને હોય છે એમ અમે તેમ રીતે જણાવાય."

"આનુ જ નામ ઢોંગ, અસત્ય, પાપ વગેરે વિચાર, આમ છતા તુ જે શ્રીમન્તાઈની દેખાદેખી હાય કરવા ધારે છે, તેમા તો, હાલની વાસ્તવિક સ્થિતિ જે ઘડીએ ઓળખાણમાં જણાશે, તે સમયે ત્હારૂં માન તેવુ ને તેવુ રહેશે? શું ત્હારા પ્રથમના આનન્દમાં કડવાશ નહી ભળે? વારૂ, તેટલેથી ન પતતા આપણી પૂર્વની તેમજ હાલની, આપણી પોતાની તેમ

જ આપણાં સગાંઓની, વાસ્તવિક સ્થિતિ જાણનાર કોઈ સ્ત્રી ત્યાં કદાચ આવી ચ્હડી હોય, અને તે આશ્ચર્ય પામીસર્વ વાત જાહેર કરી દે, તે વખત ત્હારે ઉંચું જોવાનું કેટલીકવાર રહેશે ?"

"હાય બાપ, તે વખત તો ધરતી મારગ આપે તો સમાઈ જવા જેવું થાય ! એ તો મ્હને સુઝયું જ ન્હોતું. પણ એવું બને જ એમ શાથી કહી શકાય ?"

"વારુ ધાર કે એમ પણ ન બન્યું; ને બધાંએ ત્હને કોઇ સારા શ્રીમન્ત કુટુંબની સન્નારી તરીકે જ અંત સુધી ધારી. ને તેવી ઓળખાણ થવાથી બીજી કોઇ શેઠાણીએ તેવા પ્રસંગે ફરીથી ત્હને તેવા જ આગ્રહથી નોતરી. કહે તે વખત તું શું કરીશ ? હર વખતે સવિતાગૌરી ત્હને પોતાનાં ઘરેણાં આપશે ? અને તે તું માગતાં અને લેતાં શરમાઇશ પણ નહિ ? અથવા શુ વારે ઘડીએ તું એવી બીજી શ્રીમન્ત સહિયરો શોધી કહાડીશ ?"

"હા, એ પણ અડચણ ભારે ખરી. ના તે એમ વારે ઘડીએ કાંઈ ભીખ મગાય છે ? તેવું હોય તો તે વખતે ન જઇએ. ક્યાં કોઈ બાંધી મારે છે ?"

"જે ઇચ્છા અત્યારે તું પ્હેલી વખત જ રોકી શકતી નથી, તેવી એક વખત નિવિઘ્ને ઉતરેલી ઇચ્છા શુ તું બીજી વાર રોકી શકીશ ? અને તે પણ આનન્દે ? જો એટલી ત્હારામાં પ્રબળતા હોય તો અત્યારે જ મ્હેં ઉપર કહ્યાં તેવાં સંભવિત સંકટો ઉપજાવનાર ઇચ્છાને શુ કામ નથી રોકતી ?"

"બળ્યુ કાંઈ જઇએ આવીએ શુ ? જે કાઇ ધારીએ તે ભાગી પડાવવાને જ તૈયાર છો. ઠીક ત્યારે, નહીં જઇએ આજ, પછી કાંઈ ?"

"નહીં, કમળા, એમ નાખુશ થવાનુ કારણ નથી, આવે સારે ઠેકાણેથી આમંત્રણ આવ્યું હોય તો ન જવાની હું લગારે સલાહ આપતો નથી. ઉલટું, ત્યાં જઈ જાતજાતનાં સ્ત્રીપુરૂષોમાંથી આપણા સુવિચારમય હૃદયને અનેક અનેક બાબતો જાણવાની મળી આવતી હોવાથી હું તો ત્યાં જવાની ત્હને ભલામણ કરૂં છુ. મ્હારૂં કહેવું એટલુ જ છે કે ત્યાંબ્હારનો ખોટો ડોળ કરી જવાને બદલે આપણી ખરી સ્થિતિ અને ગજાને શોભે એવાં સ્વચ્છ અને સુઘડ વસ્ત્રોથી ત્યા જવુ, અને બ્હારના અંગની શોભા બતાવવાને બદલે વર્તન તથા વાતચિતથી આપણી અંદરની જાતને શોભાવી માન મેળવવું. વળી ત્હારી હાલની ઇચ્છાથી એક મ્હોટું સંકટ આવી પડવાના સંભવ વિષે મ્હે ત્હને કહ્યું જ નથી. તે એ છે કે જોગજોગે આમાંથી એકાદ સોનાનો મણકો કે વખતે એકાદ મોતી નીકળી પડ્યુ, કે કદાચ ભાગ્ય રૂઠ્યુ હોય ને તને ખબર ન રહે એમ એકાદ આખો દાગીનો પડી ગયો, તો પછી ત્હારી, ને સાથે મ્હારી પણ, શોભાનો પછી કાંઈ પાર રહ્યો કે ?"

"ના, બા, કોણ જાણે, વખત છે ને એવું કાંઇક થયુ તો દુનીયામાં રહેવુંએ ભારે થઇ પડે મારે તો ! હું તો આ આપી આવું છું ઘરેણાં પાછાં સવિતાગૌરીને."

"હા, મ્હારી પણ એ જ સલાહ છે; અને પછી સારાં વસ્ત્રો પ્હેરી તેમની સાથે આજ જવાનો વિચાર જરૂર રાખજે."

પાન્થ, બન્ધુસમાજ.

એક અભિલાષા.

(સ્રીલેખ.)

તોટક.

નજરે • વિધ રંગ તરંગ તરે ?
મનડું અહવા તલપીજ મરે ?
મન એક કહે, પ્રભુ બીજુ ચહે ?
દુઃખની ગણુના નહીં કોણુ લહે ?

સહુ રંગ વિષે રસ શ્રેષ્ટ કયો ?
મનડું સમજે નહિ સા શું ચહે ?
પ્રભુ એક સહાય ત્હમારી મ્હને ?
મન એકજ રંગ વહાવ ખરે ?

રસિકો કવિઓ ઋષિ સર્વ કહે ?
રસ રંગ વિલાસ વિનષ્ટ રહે ?
બસ અમૃત એક પ્રભૂ રસ તે ?
રસ અંજલીની અભિલાષ મ્હને ?

—"વિલસુકુમારી."

આનન્દાશ્રમ.

બ્રાહ્મણનો બળાપો.

સરાધીઆના દિવસ ચાલ્યા ગયા! હવે આપણે શું કરીશું! આ રોજ દૂધપાક, બાસુદી, શીખંડ, ફેળાં, તે ઉપર સેંચો ઝપાટતા તે હવે કહોગાર થઇ ગયા. ડોશીઓની નોમને દહાડે બટાણીને બરાબર દસઠેકાણે જમવા મોકલ્યાં, તે જમ્યાં તો થોડું થોડું—સક્ષમ સક્ષમ,—પણ રૂપીઆ લાવ્યાં પાંચ, અને આપણે એ આ શરાધપક્ષમાં બન્ને વખત જમવા જઇને પાણુ પાયલું દખણા રોજ રોજ લાવતા. કોઈ માસ્તર લોક કહે કે મહારાજ! મારે હાફીસે જવાનું છે તે દસને ટકોરે ઘેર આવજો તો વારૂજી—ને કોઇ બિચ્ચારાં શ્રદ્ધાળુ કહે કે મહારાજ! પિતાજીનું શ્રાદ્ધ છે, ને નોકરી સખત છે, તે આપણે તો સાંજે જમીશું તો કે વારૂજી! એટલે આપણા તો બન્ને ટક પાક્યા. આ હમણાં એક નવા વૈદરાજ અમારા લતામાં આવ્યા છે, તેમને કહેવું છે કે એક એવી માત્રા આપો કે જે ખાઇએ તે સ્વાહા! પણ એની સાથે એ દવા એવી હોવી જોઇએ કે ઘેર તો પાશેર અન્નમાં જંપ વળે. વખત છે ને મારા બાપ એવી માત્રા આપે કે ભસમ ખાધઢીઆ

રોગ થાય તો શું કરૂં? ;અસલના બ્રાહ્મણ જરા અક્કલના તો ઓછા—કે પંદર દહાડા શરાધીઆ રાખ્યા, શરાધીઆ તો દર મહીનાના અંધારીઆમાં જોઈએ. પંદર દા દેવનાને પંદર દહાડા પિત્રીના; અમાસ ને પુનેમ કોઈની નહીં. પુનેમ તો સતનારા ભગવનની, રૂડુ થજો સતનારાયણની કથા કરનારનું. પુનેમને દહાડે તો શીરો સારી મળે છે—ને સતનારાયણની કૃપાથી રૂપીઓ સવા દખણાનો મળે છે. હવે આપણે ભ છીએ તો કાળો અક્ષર કુટી મારીએ એટલું—પણ સંસકતનો ડોળ બહુ કરીએ છી સસકતમા છે શું? સકાર, મકાર, ને વિસર્ગ જરા જોરથી બોલવા એટલે થઇ ગયું ક એ ભાષાજ જોડાક્ષરની છે ને આપણે જરા ચડકાવીને બોલ્યા કે બસ—આ થોડા દા ઉપર અમારા યજમાનના એક મિત્ર કહે કે મહારાજ! અમારે ત્યાં સતનારાયણની કહેવા પધારશો. આપણે કહ્યું વારૂજી! આપણે તો સાંજે ગયા. સાંજે તો અમારા ન રાયભાઇએ બધો ઠાઠમાઠ કરી મુકેલો આપણે તો કથા કહેવા બેઠા—તે પૂજા ગગડ કહાડી આ પાચ મીનીટમા તો કહ્યુ કે માનભોગ લાવો, ને આરતી કરો. બાયડીઓ ચેપે કરવા માંડી આપણે તો એક બુમ પાડી કે "બેનો! અહીં તમારે કુથલી કરવ નથી શ્રદ્ધા હોય તો બેસો નહીં તો પધારો." હવે અમારા નદરાયભાઇનાં દિકરી વાતમાં અગ્રેસર! આ તેમને તો રીસ ચડી તે તો ચડપ ઉઠયા—ને રસ્તે પડવાની યારીઓ કરી, નદરાયભાઇને આપણે કહેલું કે તમારે તો, વદ પડો કે વાનર પડો, બે જ નહીં. પણ નદરાવરાના પદમણી વહુ તો લાજ કાઢીને દિકરી પાછળ દોડયાં. બોલાવી લાવ્યા. આથી હસાહસ થઇ. આપણે તો ઠંડે પેટે બોલ્યા—"આ કપુરની રતી સળગાવીએ," કરીને "કર્પુરગૌર" ચલાવ્યુ જ તો—બધુ ચપાચપ થઇ ગયુ. આ શ્રદ્ધાની બલીહારી છે પછી બધા કથા સાભળવા બેઠા, આપણે અડધા કલાકમા ગગડાવી મુકી—ગારી પડોશણ સ્વાણીબાઇ આવેલા તે કહે કે કાંઈ મહારાજ ભણેલા વાત ન કરશો! આ પણે શ્યામજીને ઘેર કથા હતી, તે કલાક દોઢે પુરી થઇ ને અ ચપ લઇને પતાવી. પણ મુળશકર કરીને એક અગ્રેજી ભણેલો છોકરો બેઠેલો, ને તે ગયો જ માટલી ફોડેલો ને માના વાલો સંસ્કૃત લઇને પાસ થયેલો. તેણે તો કહ્યુ "મહારાજ! તમને જરાએ વાચતા આવડતું નથી. જરા રોફ રાખો છો તેથી તમારૂં ચાલે છે." આપણે તો લાલચોળ થઈ ગયા ને બોલ્યા, "અલકા ટીચકા! ભલભલા વકી બારીસ્ટરો મારા પાસે કથા સાભળે ને મને માન આપે તો તુ અલ્યા કોણ? સસ્કૃતનું ઘડશું અને માથું શુ તેની તો ખબર નથી. આ માટલુ ફોડ્યું એમાં તે ફાંકો મારે છે અમારા પાડોશમાં એક કેવુરે પેલી મોટામાં મોટી પરીક્ષા. બળ્યુંરે! સા મગ્ગા ઉપર જ નામ છે-તે પાસ થયો છે. સ્વભાવ જોયો હોય તો નરમ ઘી જેવો મને દેખે કે ગોળ ગોળ થઈ જાય, આ એવા ભણેલા પણ મને માન આપે છે." અ જરા રોફ માર્યો કે મુળશંકર તો ઢલાઇ જ ગયો. પણ મારા પેટમા તેલ રેડાયુ. મ વાલા, આવડા લખોટી જેવડા છોકરા મારા જેવા સાઠ વરસના, જમાનો ખાધેલાની મશ્કરી કરે. વળી સસકૃત તે કેવુ હશે? આ પેલી નવી થપાયલી શાળામાં ગયો. મહારાજ આ છોકરાઓ પહેલું શું શીખે છે, ત્યારે કહે "માર્ગોપદેશીકા" ઓત્તતારીની! એ વ નવું ધતીંગ જાગ્યુ. આ છાપખાના વાળાઓએ લાગ ઘાલ્યો. જે આવ્યું તે છાપ્યું.

જાણ્યું તે છાપ્યું, ગાયત્રીએ છાપી, વેદ છાપ્યા, પૂજાની ચોપડીઓએ છાપી. તે અમારા જેવા બુઢા બ્રાહ્મણોના તો બાર જ વાગ્યા. આ અત્યારસુધી જ્યાં જુઓ ત્યાં હું; કોઇ મરી ગયું તો તેનું સરાવવામાં પણ હું; કોઇનું લગન આવ્યું તો ચોરી બાંધવામાંએ હું અને પરણાવવામાં પણ હું. વારૂ! દરેક ટાણેટચકે આપણે ખરા! જરા આપણે ડાહ્યામાં લેખાતા. આ કોઈ ડોસુડગરૂં તપખીર સુંઘતું હોય તો આપણને તમાકુની ડાબલી ધરે-તે આપણે પણ નસકોરૂં ઉંચું કરીને તણાય ત્યાંસુધી તાણીએ. કહેવત છે કે "મફતના મુળા કેળાં જેવા." કહો ન કહો પણ જમાનો ફરતો જાય છે. છોકરાઓ ભણતે કરીને આપણા બાર વાગવાના-હજી ભલું થજો ધરડાંનું કે બાયડીઓ ભણતી નથી. આ જ્યાંસુધી બાયડીઓ ભણી નથી, ત્યાંસુધી મારા જેવા બુઢા પાગળા પેટે જશે. નારણરામ પંડ્યાના ઘરમાં આપણી અવરજવર ખરી-પણ દીકરો થયો દાક્તર. હજી એની વહુ જરા વ્હેમી ખરી-એ માંદી રહે છે ને ત્યાં આપણે એને સજ્જડ વ્હેમ બેસાડ્યો છે કે બેન તમારે શનિવાર કરવા, ને શનિવારનુ દાન આપવું તે દાનમા દર શનિવારે આપણને એક કાંસાનુ તાંસળું ને પાવલી મળે છે પેલો દાક્તર ઘણુંએ માથું કુટે છે, પણ બાયડી માનતી નથી. ઠીક છે ભાઇ! હજી ઘયડાંનું પુણ્ય છે કે બાયડીઓ ભણી નથી. જ્યાં બાયડીઓ ભણી કે મારા જેવા બ્રાહ્મણને કોઇ જમાડવાનું નથી. અને કાછીઆને ઘેર લસણુની ચટણી સરખી કુટવા મને કોઇ ઉભો રાખશે નહીં. અરે! રામ! મારી શી વલે થશે? હુ તો કહું છું કે ડોશીઓ હજારો વરસ જીવજો કે મારા જેવા બ્રાહ્મણનુ નસીબ ઉઘડે!!!

સુમિત્ર—બન્ધુસમાજ.

વર્તમાનરંગ.

'સ્વદેશી' માટે શ્રીકાર્ય—ગરીબ બિચારા હિન્દદેશના હાંડ હરી ગયેલા પણ કકળતા લોહીને ચુસી લેનારી નિર્ધનતા-રાક્ષસીથી ઉગરવા માટે, રીસાઇને વિદેશ ગયેલાં લક્ષ્મીદેવીનું ફરીથી આવાહન તથા સ્થાપના કરવાની શુભેચ્છા રાખનાર "સ્વદેશી હિલચાલ" રૂપી આત્મત્યાગી સન્યાસી આ આર્યભૂમિમાં હાલ ધીમે પગલે, સંતાતો છુપાતો, પણ હૃદયના ઉમળકાભેર, ગામે ગામ અને ઘેરે ઘેર સહાય માટે ફરી રહ્યો છે. તે અતિથિ યોગીને કોઇ સ્થળે સન્માન મળે છે અને કેટલેક સ્થળેથી તિરસ્કાર પણ ખમવો પડે છે, અને ઘણેક સ્થળે તો તેને ગૃહમાં પ્રવેશતાં જ કમાડ બધ કરવામા આવે છે. યોગી સન્યાસીને-ખરા કે ખોટા સાધુ બાવાઓને, ભગવી ચીંદરડીને ખાતર પણ-સ્ત્રીવર્ગ તરફથી સન્માન મળવાના આ દેશના સામાન્ય રીવાજ છતાં પણ બિચારા આ સંન્યાસીને તો વિશેષે કરીને સ્ત્રીવર્ગ જ ગૃહબ્હાર રાખે છે એ એક હાલના જમાનાની નવીનતા છે. છતાં કોઇ કોઇક સ્થાને શુદ્ધ સ્વધર્મ જાણનાર સન્નારીઓ આ સન્યાસીના ખરા હેતુને યોગ્ય રીતે સમજી તેને સન્માન આપે પણ છે. આવું એક મંડળ થોડા સમય ઉપર વડોદરા શહેરમાં જાગ્રત થયું હતું, અને તેણે અનેક સંકટો અને વિઘ્નોની મહાનદીને ઓળંગી આવવા માટે

જોઇતાં વ્હાણો રૂપી સાધનો મોકલી આ સ્વદેશી હિલચાલ રૂપી સન્યાસીનો સત્કાર કર્યો હતો, તથા અન્ય બ્હેનોને તેમ કરવા વિનતિ કરી હતી તેમણે અનેક સ્વદેશી વસ્તુઓનું અને સવિશેષે ઓકૃત વસ્તુઓનું એક સુન્દર પ્રદર્શન એકઠું કર્યું હતું, અને પોતાની સ્વદેશભગિનીઓને તેવા કાર્ય તરફ દુર્લક્ષ ન રહેવાનું દૃષ્ટાન્ત આપ્યું હતું.

સામયિક સ્ત્રીસાહિત્ય.

કમાલાના પત્રો—મદ્રાસના એક સુશિક્ષિત લેખકે "કમલાના પતિ પ્રત્યેના પત્રો" એ નામના ઇંગ્રેજીમા લખેલા એક સુન્દર લેખનું ગુજરાતી ભાષાન્તર પ્રકટ કરવાનું કાર્ય **"સમાલોચકે"** આરંભેલું છે એ વાત અમે અમારા એક પાછલા અંકમાં જણાવી ગયા હતા, તથા તે વખત સુધીમા પ્રકટ થયેલા પત્રોનું વિવેચન પણ તે અંકમાં અમે કર્યું હતું. તે પત્રના ચાલુ વર્ષના ત્રીજા અંકમા તે કમલાએ પતિને લખેલા બીજા ત્રણ પત્રો પ્રસિદ્ધ થયા છે આ પત્રો જેમ પત્નીસ્નેહના મનોહર દર્શનથી ભરપુર છે, તેમ સગાં, પડોશી કે ઓળખીતાના સમાચાર જણાવવાના નિમિત્તે સ્ત્રીસમાજ સબંધી અનેક વિષયો વિષે પણ સ્પષ્ટ અભિપ્રાય દર્શાવનાર છે પોતાના ૬ ઠ્ઠા પત્રમાં કમલા ઘણેક સ્થળે **લગ્નનું કન્યાવિક્રય** રૂપે બદલાઇ ગયેલું સ્વરૂપ જોઇ ખિન્ન થાય છે, તથા બીજી એક કન્યાની માત્ર ૧૧ વર્ષની ઉમ્મર થયા છતા લગ્ન ન કરવાથી અનેક અપવાદ વર્ષાવનારા જનોની અધમતા સૂચવી 'ભોળમું વર્ષ પુરૂ થયા પહેલા કોઇ કન્યાનો વિવાહ કરવો નહિ; તેમજ વીસ વર્ષની અંદરની કન્યાને પચાસ વર્ષ ઉપરના વર સાથે પરણાવવી નહિ' એવો એક કાયદો શા માટે પસાર ન થવો જોઇએ એવો મત દર્શાવે છે. ૭ મા પત્રમાં હિંદુ રૂઢિ ન પાળતી તથા વિધવાશ્રમમા જઈ વસેલી એક બાળવિધવા પ્રત્યે લોકોની દૃષ્ટિ ક્રૂરતાભરેલી છે એમ જણાવતા તે કહે છે "ગરીબ બિચારી! હજી તો એના દાંત દુધિયા છે, તેટલામા એનો જન્મારો બળી ગયો જોઇ છાતી ફાટી જાય છે, અને મુઆ લોકો એનો કેડો છોડતા નથી, કારણ કે તે ખુણો સેવતી નથી ને પ્રત્યેક ઉત્સવમા જાય છે વળી તેણે વેશ ઉતારવા ના પાડી છે તેથી તેના કાળા કેશ જોઇને જુના વિચારના લોકોની આખમા તો જાણે મન્ચા પડયા હોય તેમ તેઓ ઉછળે છે," આની સાથે, પોતાની અમુક સસારી સુખની ઇચ્છા સફળ કરવાના હેતુથી કોઇક વ્રત કરવાથી પણ ઇષ્ટ કાર્ય સિદ્ધ થાય છે એવા એક બીજી પોતાની ઓળખીતી સ્ત્રીના દૃષ્ટાન્તના સમાચાર પતિને જણાવી કમલા તેમની તેવા કાર્ય તરફની અશ્રદ્ધા અસ્થાને છે એમ પણ સૂચવે છે

પરંતુ આ પત્રોમા વિશેષ સુન્દરતા તો કમલાએ દર્શાવેલી દંપતીસ્નેહની ઉચ્ચ ભાવનામા સમાયલી છે

સૂર્ય તથા ચંદ્રના ગ્રહણનાં કારણ પુરાણકથાકારો રાહુના ગળી જવાથી બતાવે છે, તથા નવીન શાસ્ત્રવેત્તાઓ છાયા પડવાથી જણાવે છે. પરંતુ કમલાનુ પ્રેમમય હૃદય તો ગ્રહણનુ કારણ પ્રેમથી જ ઉદ્‌ભવતું કલ્પે છે. તે લખે છે કે 'મને તો એમ લાગે છે કે પ્રેમ—અનંગના [1]માર્દવજનક, [2]ગ્રસનશીલ, પ્રભાવની જ [3]ઉત્પ્રેક્ષા બનાવવા એ રાહુ

૧ મૃદતા, કોમળતા ઉત્પન્ન કરનાર ૨. ગળી જવાના સ્વભાવવાળા ૩. કવિતામય કલ્પના.

તેમજ છાયા શબ્દોનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે. પ્રીતિ-બન્ધનથી બન્ધાયેલાં સ્રીપુ-ષો શું એક બીજાને ગળી નથી જતાં!-પરસ્પરમાં તલ્લીન થઇ નથી રહેતાં શું! અને ! જ પ્રમાણે આવા સુખકર સમાગમનો પ્રસંગ ક્વચિત્ જ આવે છે (-તે વખતે જેટલો ાભ લીધો તેટલો થોડો-) એ વિચારે પ્રેરેલા ઉત્સાહથી પ્રકાશનો રાજા (સૂર્ય) પોતાની ાણી (ચંદ્ર) નું, અને રાણી રાજાનું ગ્રસન (ગળી જવાનું કાર્ય) શા માટે ના કરે?... ..માનવીઓનો ગર્વિષ્ટ અને પ્રચણ્ડ નિયન્તા પણ સ્રીઓના ગ્રસનશીલ પ્રેમ આગળ કેવો ારગ પાણી પાણી થઇ જાય છે! તેમ થવાનું કારણ આપ કલ્પી શકો છો? કારણ, હાલા! એટલું જ કે વસ્તુતઃ 'સ્રી પ્રેમ—પ્રેમ અને પ્રેમ જ છે, અન્ય કાંઇ નથી.' સ્રી એ પરમપવિત્ર પ્રેમનો જીવતો ઝરો છે. તે ધીમે ધીમે પુરૂષને પોતાના રસમાં ગ્રસ્ત ારે છે—ડુબાડી અદૃશ્ય કરી દે છે—તેને પોતાનામય કરી લે છે; અને તેમ કરતાં ારતાં દિવ્ય પ્રેમાગ્નિનો અંશ મૂકી દે છે, તથા તે અંશથી પ્રકાશતા પુરૂષને બ્હાર કહાડે છે. તે અંશ જેમ જેમ વધતો જાય છે, તેમ તેમ તે પેલા પુરૂષને વધારે ને વધારે મહાન્ અને સત્તાવાન્ બનાવતો જાય છે."

સ્રીઉપયોગી સૂચનાઓ—"વૈદ્યકલ્પતરૂ" ના સપ્ટેમ્બર માસના અંકમાં આ મથાળાવાળા લાંબા લેખનો પ્રસ્તાવના રૂપે આરંભ થયો છે. અંગ્રેજી કેળવણીને અનુસ-રવાથી—એટલે આ દેશની સ્રીઓનુ જીવન તેમની જીવનરીતિ પ્રમાણે ગાળવાથી—આપણો ગૃહસંસાર ઘણે અંશે વિપરીત-કલહી થઇ જાય છે એ દર્શાવવાનો આ લેખનો ઉદ્દેશ જ-ણાય છે. સ્રીઓએ કેળવણી લેવી જોઇએ, એટલું જ નહિ પણ તેની તેમને ખાસ જરૂર છે, એ વાત સર્વ કોઇને માન્ય છે. પરંતુ જો કેળવણીથી સાદા સરળ અને સ્વાભાવિક આર્ય સંસારમાં ચંચળતા, સ્વચ્છંદતા, અને મોજશોખનાં તોફાની મોજાંથી ખળભળી રહે, કુટુમ્બવત્સલ આર્ય સુન્દરી પ્રેમાળ ગૃહદેવી મટી અનેકસ્થાનનિવાસી તથા અનેકજનમનોહારિણી અપ્સરા થઇ રહે, તો તેવી કેળવણીને માટે પોતાના ગૃહમન્દિરનાં દ્વાર બંધ રાખવા ઇચ્છનાર અનેક આર્ય જનો આ ભૂમિમાં હજી છે, અને હમેશાં રહેશે એવાં ચિન્હ પણ હાલ દૃષ્ટિએ પડે છે. પ્રસ્તુત વિષયનો લેખક આ પંક્તિનો એક આર્ય પુરૂષ છે. તે જણાવે છે કે "પશ્ચિમના સુધારામાં સ્રીઓની સ્વતંત્રતાનો સવાલ ઉત્પન્ન થયા પછી આર્ય સંસારમાં પુરૂષવર્ગ અને સ્રીવર્ગમાં બે મોટા ભેદ પડી ગયા છે, અને સ્રી-ઓએ પોતાની સ્વતંત્રતા અને હકોની ગુઝોની સામે લડાઇ ઉઠાવવા માંડી છે! પુરૂષ કરતાં સ્રીના હક જુદા હોઇ શકે જ નહિ. સ્રીના સર્વ હકો, સ્વતંત્રતા અને સુખ એ સર્વેનો પુરૂષોના હકોમાં, પુરૂષની સ્વતંત્રતામાં અને પુરૂષના સુખમાં જ સમાવેશ થાય છે. પુરૂ-ષોના સુખ દુઃખને જુદું પાડી શકાય જ નહિ; તો પછી સ્રીઓએ પુરૂષોથી પોતાના હકો જુદા સ્થાપન કરવાનો સવાલ જ ક્યાં ઉભો રહે છે! પણ પશ્ચિમના કૃત્રિમ સુધા-રાએ આ સવાલને ઉત્પન્ન કર્યો છે." આર્ય સંસારરચનામાં સ્રીપુરૂષના—પતિપત્નીના સમગ્ર જીવનની, આત્માની પણ, એકમેકતા નિર્મેલી છે, તો પછી તેમનાં સ્વતંત્રતા અને હકોની ભિન્નતા હોઇ શકે જ શી રીતે? ભિન્નતા રહેલી છે તે તેમાં નહી પણ તેમના કર્તવ્યસ્થાનમાં છેઃ—" અમો સ્રીઓને નીતિમાં તેમજ સંસારિક સ્થિતિમાં પુરૂષો કરતાં કોઇપણ દરજ્જે નિકૃષ્ટ (ઉતરતી) સ્થિતિમાં જોવાને ખુશી નથી; પણ તેઓને દરેક

ખુરશી સોપવાથી (પુરૂષમય બનાવવાથી) તેઓ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિમા આવે અને ઘરનાં કામ સોપવાથી નિકૃષ્ટ સ્થિતિમા આવી પડે, એવી માનિતા અમને સંમત નથી." "અમો એવું ઠરાવવા નથી માગતા કે સ્ત્રીઓએ ઘરના કામકાજ કરવાને ગુલામડી થઇને ઘરમા ગોંધાઈ રહેવું ! સ્ત્રીઓ પુરૂષો જેટલા જ માનને અને સુખવૈભવને માટે પાત્ર છે, અમે તો કહીએ છીએ કે એ સુકોમળ સ્ત્રીજાતિ પુરૂષજાતિ કરતા પણ વધારે માનને પાત્ર છે પણ તેથી સ્ત્રીજાતિએ પોતાના કર્તવ્યથી વિમુખ થવુ એમૈં ઠગતું નથી સંસારના ગૃહસ્થાશ્રમમા સ્ત્રીપુરૂષ એ એક આખુ શરીર છે. એ શરીરનો પુરૂષ એ એક ભાગ છે, અને સ્ત્રી બીજો ભાગ છે, અને તેથી જ સ્ત્રીને 'અર્ધાંગના' એવુ બિરુદ મળેલું છે. એકજ શરીરના આ બે ભાગને બે જુદાં જુદાં કામ વ્હેચી આપવામા આવેલા છે. સ્ત્રી ઘરની રાણી છે, પુરૂષ બહારના ધધા ઉદ્યોગનો રાજા છે " આવા કર્તવ્યભેદથી દપતીના જીવનમાં વિશેષ સરળતા, વિશેષ અનુકૂળતા, વિશેષ સહાયકતા અને પરિણામે વિશેષ આનન્દરસ રેલાય છે, અને તેની સાથે સાથે જ તેમના હક તથા સ્વતત્રતા, સુખ અને દુખ, તેમના ભાગ્ય અન્યોન્ય સાથે ઓતપ્રોત થઇ—પરોવાઇ જઇ—એકપણુ ધારણ કરે છે "જો પુરૂષ બહારના કારભારમા મજુરી કરતો હોય તો સ્ત્રીએ ઘરના કામમા મજુરી કરવી જ જોઇએ, જો પુરૂષ બહાર હાકુમી ભોગવતો હોય તો સ્ત્રી ઘરના કારભારની હાકેમી ભોગવે, અને જો પુરૂષ બ્હારના કામમા મેનેજરપણુ ભોગવતો હોય તો સ્ત્રીએ ઘરકામનું મેનેજરપણુ કરવુ જ જોઇએ—સ્ત્રીની આ સ્થિતિ સ્વાભાવિક અને પોતાના ધણીની સ્થિતિ સાથે બધ બેસતી જ છે, તેમા સ્ત્રીએ કઈ રીતે અસતોષ પામવાનુ છે તે આપણે સમજી શકતા નથી. પુરૂષ નિર્વાહના સાધન માટે બહાર ધધો કરે તો ઘર આગળ પોતાના ધણી અને બચ્ચા સારૂં ખાનપાન સબધી વ્યવસ્થા રાખવી એ સ્ત્રીનો જ ધર્મ છે એ વાત સ્ત્રીઓના હૃદયથી લેશ માત્ર પણ દૂર નહિ ખસવી જોઇએ" **પાન્થ, બન્ધુસમાજ.**

સ્વાગત મંદિર.

મહીકાંઠા ડીરેકટરી*—વાર્તાઓ, નવલકથાઓ વિગેરે કાલ્પનિક લેખો વાળા પુસ્તકોનો આજ કાલ વિશેષ પ્રચાર છે ત્હેવે સમયે આવા ઐતિહાસીક હકીકતથી ભરપુર પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કરી રા દામોદરદાસે મહાન્ કાર્ય કર્યું છે એમ કહીયે તો ખોટુ નથી. પુરાતન કાલથી આપણા દેશમા ઇતિહાસની નોધ રાખવાનો રીવાજ નથી અને ત્હેને પરીણામે જોઇતી માહિતી મળતી નથી. ટોડના રાજસ્થાનથી આપણને રાજસ્થાન વિશે કેટલીક માહિતી મળે છે પરન્તુ ત્હેમા ઉત્તર હિંદુસ્તાનના રજપુત રાજ્ય સબધી હકીકત છે. કાઠિયાવાડ અને રેવાકાંઠા સબધી પુસ્તકો થયા છે અને મહિકાંઠા સબધી જે ખોટ હતી તે રા. દામોદરદાસે આ પુસ્તકથી પુરી પાડી છે મહીકાંઠામાં નાના મોગ દરેક સ્ટેટનો ટુક ઇતિહાસ આપી પ્રત્યેક રાજ્યને બ્રીટીશ રાજ્ય સાથે કેવો સબધ છે અને ત્હેમા કેવા

---

* કર્તા દામોદર રેવાદાસ ફોજદાર તાલુકે ઘોડાસર કિંમત રૂ. ૫–૦–૦

અને કઈ જાતના સુધારાવધારા થયા છે તે વિગતવાર દર્શાવ્યું છે. પ્રત્યેક રાજ્યમાં કેવો વહિવટ છે, બંધારણ કેવું છે તથા સરક્યુંલરો વિગેરેનું ટાંચણુ આપી અધિકારી વર્ગ તેમજ ઇતિહાસના અભ્યાસીને માટે સર્વ જાતની સરલતા કરી આપી છે. સામાન્ય વર્ગને પણ આ પુસ્તક વાંચવાથી ઘણું જ્ઞાન મળે એમ છે. શરૂઆતમાં થોડાસરના ઠાકોર સાહેબનું સુંદર ચિત્ર આપ્યું છે અને મહિકાંઠાનો નકશો પણ આપવામાં આવ્યો છે. આ પુસ્તકનું પાકું પૂંઠું અને સાતસેં પાનાની જરૂરની તપસીલ જોતાં પાંચ રૂપીઆ વધારે નથી. આ પુસ્તકનો બ્હોળો પ્રચાર થશે એવો અમને વિશ્વાસ છે.

સમયતરંગ.

ધર્માચાર્યે કરેલો સુધારો—દ્વારકા મઠના શ્રીમત્ શંકરાચાર્યે થોડાક સમય ઉપર સુરતમાં દારૂ ઈ૦ વ્યસન ન કરવા બાબત ઘણું અસરકારક વ્યાખ્યાન આપ્યાથી ત્યાંની ખત્રીની જ્ઞાતિના સર્વ ગૃહસ્થોએ હવેથી કોઇ પણ પ્રસંગે દારૂ બિલકુલ ન વાપરવો એવી બાધા લઈ ઠરાવ કર્યો હતો

અમેરીકન સ્ત્રીઓની ધર્મશીલતા—અમેરીકા દેશમાં વેદાન્તના તત્વજ્ઞાન તથા ધર્મનો પ્રચાર કરવા પાછળ અગીયાર વરસ થમાં શ્રમ કરનાર સ્વામી અભેદાનંદ હાલમાં કલકત્તે આવ્યા હતા. તેમને આપેલા ભારે માનના ઉત્તરમાં તેમણે તે તત્વજ્ઞાનનો તે દેશમાં પ્રચાર કરવામાં વિશેષ સહાયકારી ત્યાંની સ્ત્રીઓ છે એમ જણાવી તેમનાં ઘણાં વખાણ કર્યાં હતાં, તથા તે દુનિયામાં સર્વથી વધારે બુદ્ધિશાળી સ્ત્રીઓ છે એવો પોતાનો અભિપ્રાય દર્શાવ્યો હતો. હિંદુસ્થાનના વેદાન્ત જેવા ઉત્તમ તત્વજ્ઞાનના પોતાને મળતા લાભના બદલામાં હિંદમાં ઉદ્યોગ અને હુન્નરની કેળવણી કાંઈ પણ પૈસા લીધા વિના આપવાનો ઈરાદો ન્યુયોર્કની વેદાન્તી મંડળી રાખે છે.

ન્યાતમાં લેવામાં આવેલું પુનર્લગ્ન કરનાર જોડું:—સુરતની વીસાલાડ વણિક જ્ઞાતિના ગોપાળદાસ નામના એક પુરૂષે પોતાની જ ન્યાતની એક વિધવા સ્ત્રી સાથે ત્રણેક વર્ષ ઉપર મુંબાઈમાં પુનર્લગ્ન કીધું હતું તે ઉપરથી તે પુનર્લગ્ન કરનારને તેમની જ્ઞાતિએ ન્યાત બ્હાર મેલ્યાં હતાં. પરંતુ ગયા સપ્ટેમ્બર માસમાં આ પુનર્લગ્ન કરનારની અરજી ઉપરથી તે જ્ઞાતિના પંચે સોમનાથ મહાદેવમાં ૧૨૫ રૂદ્રીઓ કરાવવાનું પ્રાયશ્ચિત કરાવી ન્યાતમાં લેવાનો ઠરાવ કર્યો છે.

એક ભાટીયા સ્ત્રીની સખાવત—સુરતના મર્હુમ ભાટીયાગૃહસ્થ ઠક્કર ભવાનીદાસ કાશીદાસની વિધવા સ્ત્રી તરફથી સુરતમાં એક સેનીટરીયમ (માંદગીની સ્થિતિમાં શરીર સુધારવા માટે હવા ખાવાનું સ્થાન) રૂપીઆ પચીસ હજારના ખર્ચે બંધાવવાનું છે એમ ખબર મળી છે.

કન્યાકેળવણીને ઉત્તેજન—મુંબાઇમાં લક્ષ્મીબાઇ તથા ખેતબાઇ કન્યાશાળામાં અભ્યાસ કરતી કન્યાઓને ઇનામો આપવાનો મોટો મેળાવડો મળ્યો હતો તેમાં આશરે ૨૫૦ સન્નારીઓ હાજર થઇ હતી. તેમાં સૌ. માણેકબાઇ કાનુજી કવિએ કેળવણીનો મુખ્ય

હેતુ ઘણા સારા શબ્દોમાં સમજાવ્યો હતો તથા બીજી પણ કેટલીક સ્ત્રીઓએ એ વિષયમાં વિવેચન કર્યું હતું. અન્ય કેટલીકોએ શાળાને રૂપીયાની બેટો પણ આપી હતી.

હિંદુ સ્ત્રીઅધિપતિનું મરણ—"પંડિત" પત્રના અધિપતિનું કામ કરનાર અને પુનાની સીવીલ અને મીલટરી આર્ફનેજ નામના એક અનાથબાલાશ્રમની વ્યવસ્થાપક મીસીસ તારાબાઇ વાનાવે ૩૬ વર્ષની યુવાન વયે ગયા સપ્ટેમ્બર માસમાં દેવલોક પામ્યાં છે. આ સ્વર્ગસ્થ સન્નારીએ કોઇની પણ મદદ વિના ઉપર જણાવેલી સંસ્થામાવિધવાઓ છોકરાઓ અને છોકરીઓને આશ્રય આપવામાં કાળજીભરી મહેનત લીધી હતી સંસારી કોન્ફરન્સમા મરનાર બાઇએ મુંબાઇ અને બનારસ ખાતે અગ્રેજી, હિંદી, મરાઠી ભાષામાં ભાષણો આપ્યા હતા. આ સ્વર્ગસ્થના સ્મરણાર્થે તેમના પતિ તરફથી દરેક રૂ. ૧૦) ની ચાર સ્કોલરશીપો સ્થાપવામા આવી છે, જે ચોથા કે પાચમા ઇંગ્રેજી ધોરણમાં પાસ થઇ આગળ અભ્યાસ કરનાર કન્યાને એવી સરતે મળશે કે તે સ્કોલરશીપ મેળવનારે અભ્યાસ પુરો કર્યા પછી તેમણે સ્થાપેલા અનાથબાલાશ્રમમાં ત્રણ વર્ષ સુધી મદદ કરવી.

ગુજરાતી વિષયો માટે ઇનામો—નીચેના વિષય ઉપર નિબંધ લખનાર ગુજરાતી સ્ત્રીઓને-ઇનામ આપવાનું ઠરાવવામાં આવ્યું છે. "આપણો ગૃહસંસાર ઉત્તમ રીતે ચલાવવાની યોગ્યતા સ્ત્રીઓ શી રીતે પ્રાપ્ત કરી શકે?" ઇનામ પ્હેલા નંબરને રૂ. ૫૦, બીજાને રૂ. ૩૦, તથા ત્રીજાને રૂ.૨૦. આ ઇનામો માટે નિબંધ લખવા માટે ગુજરાતી જ્ઞાન ધરાવનાર સર્વ કોઇ સ્ત્રીને છુટ છે ઉમેદવારોએ ગોવર્ધનરામ કૃત સરસ્વતીચંદ્ર તથા લીલાવતી જીવનકલા એ પુસ્તકોનો સારો અભ્યાસ કરેલો હોવો જોઇએ. નિબંધ બનતા સુધી ૫૦૦ લીટી જેટલો અથવા ૨૫ કાગળ ભરાય એટલો હોવો જોઇએ. પરીક્ષક મંડળ (જેમા એક સુશિક્ષિત સ્ત્રીને પણ બનશે તો રાખવામાં આવશે તે) સ્વતંત્ર રીતે પોતાનું પરિણામ જણાવશે ત્યાર પછી ઇનામો આપવામાં આવશે. લેખકોએ કવરમાં પોતાનાં નામ લખી તે બંધ કરી પોતાના નિબંધ સાથે મોકલી દેવાં. નિબંધો તા. ૧૫ મી માર્ચ ૧૯૦૭ પહેલા નીચેને શરનામે મળવાં જોઇએ.

મી. દીપચંદ માણેકચંદ ઝવેરી.
લીન્ડન ગાર્ડન્સ બેઝવોટર, વેસ્ટ લન્ડન.
(આ ઇંગ્લાંડ દેશનું શરનામુ છે.)

ગણપતિઉત્સવની ખુશાલીમાં ગુજરાતી સ્ત્રીમંડળનો મેલાવડો—ગયા ગણપતિના ઉત્સવ પ્રસંગે મુંબાઇમાં મી. મનમોહનદાસ દયાળદાસ સરાફને ઘેર તેમનાં પત્ની જડાવ બાઇએ ગુજરાની સ્ત્રીમંડળનો એક મેળાવડો કર્યો હતો જેમાં લગભગ ૧૫૦ ગુજરાતી સન્નારીઓએ ભાગ લીધો હતો. આ પ્રસંગે જાણીતા લોકપ્રિય સંગીત જાણનાર રા. દામોદર જગજીવન માસ્તરે સંગીતમાં બોધરૂપ ભજનો તથા પદો ગાયાં હતાં. તેમના નીતિ અને જ્ઞાન દર્શાવનારાં ગાયનોથી સર્વ સ્ત્રીઓને આનન્દ તથા બોધ મળ્યો હતો. ગાયનો ગણેશસ્તુતિ, ભકિત, સ્ત્રીકેળવણી, સ્ત્રીધર્મ, સતી સ્ત્રીઓનું સ્મરણ, વૈરાગ્ય તથા દ્રૌપદીની સ્તુતિ વિષેનાં હતાં.

લવાજમના પ્હોંચ.

ત્રીજા વર્ષ પેટેની.

૪૪૫ નં. ૮૭	રા. રવિશંકર ગણેશજી અંજારિયા	વ. ૩	માંગરોળ	૧—૪—૦
૪૪૬ નં. ૭૭	રા. લક્ષ્મણ જેઠાભાઇ વ્યાસ	વ. ૨	અમદાવાદ	૧—૪—૦
૪૪૭ નં. ૧૭૯	રા. સૂર્યશંકર નારાયણશંકર	વ. ૩	અમદાવાદ	૧—૪—૦
૪૪૮ નં. ૪૫૮	રા. એદલજી ખરશેદજી મ્હેતા	વ. ૩	અમદાવાદ	૧—૪—૦
૪૪૯ નં. ૨૪	ડૉ. કેશવરાવ બાબારાવ	વ. ૩	અમદાવાદ	૧—૪—૦
૪૫૦ નં. ૬૬	રા. કૃષ્ણરાવ ભોળાનાથ	વ. ૩	અમદાવાદ	૧—૪—૦
૪૫૧ નં. ૨૧૭	રા. દેસાઇ ગુલાબભાઇ મોહનભાઇ	વ. ૩	મુંબાઈ	૧—૪—૦

ચોથા વર્ષ પેટેની.

૧૭ નં. ૮૭	રા. રવિશંકર ગણેશજી અંજારિયા	વ. ૪	માંગરોળ	૧—૪—૦
૧૮ નં. ૬૮૨	રા. રણજીતભાઇ કાળાભાઇ	વ ૪	સુરત	૧—૪—૦
૧૯ નં. ૬૮૩	રા. હિરાલાલ જો. દેશાઇ	વ. ૪	ધમીજ	૧—૪—૦
૨૦ નં. ૬૮૪	રા. દા. કલ્યાણજી ભીમજી	વ. ૪	મુંબાઇ	૧—૪—૦
૨૧ નં. ૨૫૬	પંડીતજી ગીરધરલાલજી	વ. ૪	લાહોર	૧—૪—૦
૨૨ નં. ૩૩૪	અ. સૌ. હિરાલક્ષ્મી	વ. ૪	જામનગર	૧—૪—૦
૨૩ નં. ૬૮૫	મીસીસ ચતુરલક્ષ્મી ઠાકોરલાલ	વ. ૪	જામનગર	૧—૪—૦
૨૪ નં. ૬૮૬	શેઠ ગોવરધનદાસ કરશનદાસ	વ. ૪	અંજાર	૧—૪—૦
૨૫ નં. ૬૮૭	રા. હરજીવન ગૌરીશંકર	વ. ૪	મુંબાઇ	૧—૪—૦
૨૬ નં. ૬૮૮	રા. મગનલાલ રણછોડદાસ	વ. ૪	મુંબાઇ	૧—૪—૦
૨૭ નં. ૬૮૯	રા. ત્ર્યંબકલાલ જાદવરાય	વ. ૪	અમદાવાદ	૧—૪—૦
૨૮ નં. ૪૭૮	રા. મોરેશ્વર ત્ર્યંબકરાવ	વ. ૪	અમદાવાદ	૧—૪—૦
૨૯ નં. ૬૯૦	રા. વલ્લભજી રામજી	વ. ૪	મુંબાઈ	૧—૪—૦
૩૦ નં. ૬૯૧	રા. શેઠ ખીમજી કુંવરજી	વ. ૪	મુંબાઈ	૧—૪—૦
૩૧ નં. ૬૯૨	રા. નરસિંહરાવ હારલાલ ધ્રુવ	વ ૪	મુંબાઇ	૧—૪—૦
૩૨ નં. ૬૯૩	બ્હેન ગંગા ગૌરી	વ. ૪	મુંબાઇ	૧—૪—૦
૩૩ નં. ૫૪૨	રા. ગાંધી દીપચંદ દામોદર	વ. ૪	હીંગનઘાટ	૧—૪—૦
૩૪ નં. ૪૭૭	રા. નંદલાલ મેલાભાઇ	વ. ૪	ખારાઘોડા	૧—૪—૦

લવાજમ તથા સર્વ બાબતના પત્રવ્યવહારનું સરનામું.
રા. ભોગીલાલ રતનલાલ દિવેટીઆ બી. એ.
વ્યવસ્થાપક સુદર્શન—અમદાવાદ.

જુનાગઢ પાંજરાપોળ લૉટરી.

ભાગ બીજો—કુલ ટિકેટો ૭૦૯૭૦, દરેક ટિકેટની કિંમત રૂપિયો એક

ઈનામની સંખ્યા	ઈનામની રકમ	કુલ રૂપિયા	ઈનામની સંખ્યા.	ઈનામની રકમ	કુલ રૂપિયા.
૧	૯૦૦૦	૫૦૦૦	૪૦	૫૦	૨૦૦૦
૪	૧૦૦૦	૪૦૦૦	૫૦	૨૫	૧૨૫૦
૪	૫૦૦	[illegible]	૧૦૦	૧૦	૧૦૦૦
૬	૨૫૦	૧૫૦૦	૧૭૦૮	૫	૮૫૪૦
૧૦	૧૦૦	૧૦૦૦	[illegible] કુલ ઈનામ		૨૮૭૫૦ કુલ રૂ

૭ ટિકેટે અરધો રૂપિયો અને બાકીની ટિકેટે એક રૂપિયો કમીસનનો અપાય છે જોઈતી હોય તેટલી ટિકેટો આપની નામ ઠામ ઠેકાણું બરાબર દર્શાવીને 'વેલ્યુપેબલ' મગાવી લેવી

જેઓને પોતાનું નસીબ અજમાવી જોવાની ઈચ્છા હોય તેમને આ ઉમદા તક છે અર્થ અને લાભ ભેગો છે. સ્વાર્થમાં પરમાર્થ છે અને પરમાર્થમાં સ્વાર્થ છે ખાતરી રાખજો કે—એક રૂપિયો ખરચવાથી તમે કાંઈ ગરીબ થઈ જવાના નથી, પણ જો ભાગ્ય દેવી પ્રસન્ન થશે તો એકદમ પૈસાદાર થઈ પડશો. આવેલી તક એળે ગુમાવવી નહી ધર્માદાના કામમાં ઢીલ કરવી નહીં જો ઢીલ કરશો તો રહી જશો, અને પછી પસ્તાશો કે વખતસર ટિકેટો ખરીદી શક્યા નહીં, માટે દોડો મારા દોસ્તો વહેલો તે પહેલો

પુરષોત્તમ કહાનજી ગાંધી લીંબડીવાળા.

ઠના. જુનાગઢ (કાઠિયાવાડ.)

સુન્દરીસુબોધ.

યત્ર નાર્યસ્તુ પૂજ્યન્તે રમન્તે તત્ર દેવતાઃ । મનુ.

પ્રસન્ન દેવતા રહે, જ્યાં પામે સન્માન સુનારી.)

સર્વાંગે સ્ત્રીઓ માટે પ્રકટ થતું માસિક

સ્તક ૪	પ્રકાશક,	ઈ સ ૧૯૦૬ નવેમ્બર
અંક ૩	બન્ધુસમાજ.	વિ. સં. ૧૯૬૩: કાર્તિક

વિષયસૂચન

વાર્ષિક લવાજમ રૂ ૧-૪-૦ પોસ્ટેજ સુદ્ધાંત.

લવાજમની પ્હોંચ.

ત્રીજા વર્ષ પેટેની.

૪૫૨ નં. ૧૬૦ સૌ. મહાલક્ષ્મી ડાહ્યાભાઇ વ. ૩ અમદાવાદ ૧—૪—૦

૪૫૩ નં. ૪૬૬ રા. દુર્લભરામ જેઠારામ વ. ૩ અમદાવાદ ૧—૪—૦

૪૫૪ નં. ૭૦૨ રા. ગિરધરલાલ ધરમદાસ વ. ૩ વલસાડ ૧—૪—૦

ચોથા વર્ષ પેટેની.

૩૫ નં. ૬૬ રા કૃષ્ણરાવ ભોળાનાથ. વ ૪ અમદાવાદ ૧—૪—૦

૩૬ નં. ૪૬૪ રા નટવરલાલ નર્મદાશંકર વ. ૪ અમદાવાદ ૧—૪—૦

૩૭ નં. ૬૭૮ સૌ. હિરાકુંવર વ. ૪ મુંબાઇ ૧—૪—૦

૩૮ નં. ૬૯૪ રા. ખટાઉ વલ્લભજી જોશી વ. ૪ મુંબાઇ ૧—૪—૦

૩૯ નં. ૨૪૭ રા. બળવંતરાય વજેશંકર છાયા વ. ૪ રાજકોટ ૧—૪—૦

૪૦ નં. ૬૯૫ રા. ભેરામજી જીજીભાઇ ચેંબઇન્સ્ટીટ્યુટ. વ. ૪ મુંબાઈ ૧—૪—૦

૪૧ નં. ૬૯૬ રા. છગનલાલ રામકીષ્ણ વ. ૪ ધોધા ૧—૪—૦

૪૨ નં. ૧૨૨ રા. છોટુભાઇ નારણજી વ ૪ અમદાવાદ ૧—૪—૦

૪૩ નં. ૪૫૪ ગ. નટવરલાલ દામોદર વ. ૪ વડોદરા ૧—૪—૦

૪૪ નં. ૫૩૮ રા. મણીલાલ ગાડાભાઇ વ ૪ અમદાવાદ ૧—૪—

૪૫ નં. ૬૯૭ રા. હતસુખભાઈ વકીલ વ ૪ સોલાપુર ૧—૪—૦

૪૬ નં. ૬૯૮ રા મંગળદાસ જમનાદાસ વ ૪ રોહા ૧—૪—

૪૭ નં. ૬૯૯ રા. ઠાકરશી સુરજી વેદાન્ત વ. ૪ મુંબાઇ ૧—૪—૦

૪૮ નં. ૭૦૦ રા. ઠક્કર વિસનજી રિ. કલ્યાણજી વ. ૪માંડવી(કચ્છ)૧—૪—૦

૪૯ નં. ૫૪ બ્હેન સુલોચના વ. ૪ અમદાવાદ ૧—૪—૦

૫૦ નં. ૭૦૧ શ્રી રામચંદ્ર આર્ય પુસ્તકાલયના સેક્રેટરી વ. ૪ સુરત ૧—૪—૦

૫૧ નં. ૭૦૨ રા ગીરધરલાલ ધરમદાસ વ. ૪ વલસાડ ૧—૪—૦

૫૨ નં. ૩૯૮ રા. શિવપ્રસાદ દલપતરામ વ. ૪ બેરત ૧—૪—૦

૫૩ નં. ૪૬૯ સૌ. બાઈ જીજીબાઈ રવજીભાઇ વ. ૪ રાજકોટ ૧—૪—૦

૫૪ નં. ૭૦૩ શ્રીજૈનધર્મ પ્રબોધક સભાની લયબ્રેરીના સે.વ. ૪ ભાવનગર ૧—૪—૦

૫૫ નં. ૭૦૪ રા. છગનભાઇ ભાઇદાસ પારેખ વ. ૪ મુંબાઈ ૧—૪—૦

ગ્રાહકોને વિનંતિ.

પહેલા વર્ષની છુટક ફાઇલ ૦—૪—૦ ટ. ખ ૦—૧—૦

બીજા વર્ષની આખી બાંધેલા પુસ્તકના રૂપમાં ફાઇલ ૦-૯-૦ ટ ખ-૩-૦

ત્રીજા વર્ષની છુટક ફાઈલ ૦—૮—૦ ટપાલ ખર્ચ ૦—૨—૦

દરેક અંકમાં ઘણું ખરૂં સંપૂર્ણ લેખો આવતા હોવાથી ગમે તે અંક વાંચવાથી રસ ઓછો થતો નથી.

પુરૂં લવાજમ એટલે રૂ ૧—૪—૦ ન ભરનારને ભેટની ચોપડી ઉપર હક રહેશે નહિ

પહેલા વર્ષની ભેટ "યોગિની" ૦—૧૨—૦ સું. સુ. ના નવા ગ્રાહકને ૦—૬—૦

બીજા વર્ષની ભેટ "ગીતમાળા" ૦—૬—૦ „ „ ૦—૪—૦

ત્રીજા વર્ષની ભેટ "કપિંજલા" તૈયાર છે. અંદર એક છબી મૂકવાની હોવાથી જાન્યુઆરીના અંક સાથે વહેંચાશે.

સુન્દરીસુબોધનો કોઇ ગ્રાહક જે નવા એક ગ્રાહકનું લવાજમ મોકલી આપશે તેને "શોકશમન"(કર્તા હરજીવન ત્રિભોવન)નું પુસ્તક વિના મૂલ્યે પોસ્ટેજ ૦—૧—૦ મોકલવાથી મળશે.

સુન્દરી સુબોધ.

વર્ષ ૪ થું] ઈ. સ. ૧૯૦૬ નવેમ્બર—કાર્તિક વિ. સ. ૧૯૬૩. [અંક ૩ જો.

ज्ञानसुगन्ध.

प्रबळ इच्छाशक्ति—पर्वतमांथी नीकळेली अने समुद्रने मळनारी नदीना प्रबळ प्रवाहनी गतिने जेम कोइपण अटकावी शकतो नथी, तेमज ए सघळा अचळ, अडग, अने दृढ प्रतिज्ञावाळा माणसोनी इच्छानी सामे स्नेह, ममता, सुख, ऐश्वर्य, दुःख, दरिद्रता, रोग, शोक वगेरे कोइ पण टकी शक्या नहीं. सुखनी मोहिनी मूर्त्ति अथवा दुःखनी भयंकर भ्रूकुटि कोइपण इच्छाशक्तिनी गति रोकवाने समर्थ नथी. इच्छित वस्तु मेळववाने माटे अने मननी कामना पूर्ण करवा माटे मनुष्य पोताना देह अने मननी उपर इच्छाशक्तिनो प्रयोग करे छे. सिद्धि मेळववी अथवा देहपात करवो, ए बे सीमानी वच्चमां ते कार्य करे छे. आ बे सीमानी अंदर कोइपण जगाए ए शक्ति विराम पामती नथी. ए शक्ति एवी प्रबळ छे. सर्व शक्तिमान् अने मंगळ करनार परमेश्वरे मनुष्यनी अंदर आ महा शक्ति मुकेली छे. आपणे ए शक्तिनुं माहात्म्य जाणता नथी, एटलुं ज नहि पण आपणामांना घणाको आ शक्तिनी ह्यातिनी वात पण जाणता नथी. ए आत्मशक्तिनो विषय जाणवानी अने तेनो परिचय मेळववानी जरुर छे.

कर्मक्षेत्र.

કાવ્યકુંજ

ચાલ, સખિ ! ફૂલ વીણીએ !

ચાલ્ય, સખિ ! ફૂલ વીણીએ !

ઉપવનમાં ફરીએ;
લતાએ વિચરીએ;
અવચય કરીએ; ચાલ્ય, સખિ ! ફૂલ વીણીએ

ન્હાના ન્હાના છોડને, આવ્યાં રંગીન ફૂલ;
ખીલ્યાં, ચાલો વીણીએ, કરીએ હૃદય પ્રફુલ્લ.

કંઈક ધોળાં ! કંઈક પીળાં ! કંઈક રાતાં !
વળી કંઈક ખીલેલ્ય ગુલાબી ! અવચય કરીએ;-

નાના રંગે આ ખીલ્યાં, અહિં પુષ્પ અપાર;
કંઈક સુગન્ધિ આપતાં, કંઈક વ્યર્થ દે ભાર.

ખીલ્યાં જે પુષ્પો કેવાં ?
સુરભિ સુરભિ સ્હે લેવાં.
વીણવાં ને સહૂને દેવાં. અવચય કરીએ—

વિશ્વવિધાને વિવિધ આ રંગીન પુષ્પ અનેક;
અવચય કરીને વ્હેંચવાં સહચાતુર્ય વિવેક.

લક્ષ પૂર્ણ આપશો;
હૃદય હર્ષ સ્થાપશો;
— વ્યાપશો સકલ સ્થળમાં સુખે.—
—અવચય કરીએ—

વાર્તાલહરી.

વિદ્યુન્મણિ.

(ગતાંકથી અનુસન્ધાન.)

બીજે દિવસે સ્હવારે પ્રોફેસર વિદ્યુન્મણિ જમીને હીંચકા પર બેઠા બેઠા સોપારી ાતરી ખાતા હતા તેવામા નીચે કોઇએ બૂમ પાડી "આ તાર લેજો." નીચે જઇને સિ- ાઇને સહિ કરી આપી તેમણે તે તાર લીધો ઘણી ઉત્સુકતા સાથે તેમણે તે ઉઘાડયો. ૧. જહાગીરજીનો તાર હતો. આ પ્રમાણે શબ્દો હતા 'જલદી અત્રે આવો, ઘણુજ અ- ાત્યનું કામ."

ડૉકટર તારથી પોતાને શા માટે બોલાવતા હશે તે બાબત વિદ્યુન્મણિને વિવિધ ચાર થવા લાગ્યા ડૉકટર જહાગીરજીને તે એકવાર મળ્યો હતો તેના પ્રચંડ શરીર, વ્ય મુખાકૃતિ, નિખાલસ, ગભીર પ્રકૃતિ અને વાતચિતથી તે અજાઇ ગયો હતો. તેની ાસે જવુ તે બાબત તે મોટા વિચારમા પડી ગયો

તાર લઇને ઉપર આવ્યો ત્યારે ઉતરી ગયેલુ તેનું મ્હો, તેનો ફિક્કો ચ્હેરો જોઇ પ્ર- ાએ પ્રશ્ન કર્યો "કોનો તાર છે?"

તેણે જવાબ આપ્યો "ડૉ જહાગીરજીનો, તે મને શા માટે બોલાવતા હશે? તમે ેમને કાઇ વાતચિત કરી હશે, મને બોલાવવાના કારણની તમને ખબર હોવીજ જોઇએ."

પ્રમદા બોલી "મને તે બાબત બિલકુલ ખબર નથી પણ તમારૂં મ્હો આટલું બધુ ઃમ ઉતરી ગયુ છે."

વિદ્યુન્મણિ ખીજાઇને બોલ્યો, "મ્હારૂં મ્હો ઉતરી ગયુ છે? શા માટે મ્હારૂં મ્હો ઉતરી જાય? એવી કોઈપણ બાબત નથી કે ડૉકટર જહાગીરજીના બોલાવવાથી મ્હારૂં મ્હો ઉતરી જાય. લાવો, મારો કોટ લાવો, હમણાજ કોલેજ-અવર* પહેલા જઇ આવુ.'

પ્રમદા કોટ લાવી તે તેણે પ્હેરી લીધો અને ડાકટરને મળવા તે ચાલી નીકળ્યો ચર્નિરોડના સ્ટેશનથી લોકલમા બેસી બી. બી. સી. આઈ. રેલ્વેના માંટુંગા રોડ સ્ટે- શને તે આવ્યો અને ત્યાંથી ડૉકટરના મકાને ગયો સિપાઇને વર્દી આપી. સિપાઇ તેને દિવાનખાનામા બેસાડી ડૉકટરને વર્દી આપવા ગયો. અલ્પ સમય પછી ડૉકટર આવ્યા. તેમણે કહ્યુ "કેમ મિ. વિદ્યુન્મણિ આવ્યા કે? હું ધારૂં છુ કે તમારી તબીયત હવે સારી થઈ હશે હમણાની તમારી તબીયત સારી રહેતી નથી એ જાણી હૂં ઘણો દિલગીર છુ."

વિદ્યુન્મણિએ ઉત્તર આપ્યો "હા, જરા એમ ચાલે છે. આજ જો કે અત્યારે મારી તબીયત ઠીક છે. પણ ડૉકટર સાહેબ, આપે કાલે જે દવા મોકલાવી તેથી રાત્રે જીવ ઘણો મુઝાયા કરતો હતો રાત્રે બિલકૂલ ઉંઘ આવી નથી—નહિ જેવી આવી હતી"

* કોલેજનો વખત.

ડૉ. જહાંગીરજીએ કહ્યું "તે દવાજ એવી હતી. એક અઠવાડિયા સુધી તો તેની ખ-રાબ અસર અવશ્ય નહિ જણાય. મેં તમને તારથી બોલાવ્યા તે તમને એક ઘણી જ અગત્યની બાબતના સંબન્ધમાં વાત કરવા બોલાવ્યા છે. પ્રથમ મારે તમને જણાવવું જોઇએ કે આજની વાતચિત આપણે બેને જ જાણવા જેવી–સમજવા જેવી છે. કોઇ પણ પ્રકારે તે બીજાને કાને ન જવી જોઇએ."

વિદ્વન્મણિ બોલ્યો "જેવી તમારી ઇચ્છા."

ડૉકટરે કહ્યું "વારૂ ત્યારે મિ. વિદ્વન્મણિ મેં એક ઘણી જ મોટી ભૂલ કરી છે. પરંતુ તે તમને ઘણી લાભકારક, ફાયદાકારક છે." "ત્યારે તેને માટે ડૉકટર સાહેબ, મારે તમારો મોટો આભાર માનવો જોઇએ. પણ આ વાતચિતનો ભેદ–તેનુ રહસ્ય હું સમજી શકતો નથી."

ડૉ. જહાંગીરજીએ કહ્યું, "તેનો ખુલાસો આ પ્રમાણે છે. કાલે પ્રસન્ન અહિં આવી હતી તેણે મને જણાવ્યું હતું કે તમે તમારા સાંસારિક જીવનથી કંટાળી ગયા છો અને કોઈ પણ રીતે તેનો અન્ત આણવા, આત્મઘાત કરવા ધારો છો. એ વાત સત્ય છે?

વિદ્વન્મણિએ ઉત્તર આપ્યો, "હા, તે વાત મેં કરેલી ખરી; પણ—

ડૉકટર બોલ્યા "તમે એમ ન ધારતા કે તમારા આ ઇરાદા, તમારા આ વિચાર માટે તમને ઠપકો આપવા મેં તમને બોલાવ્યા છે. તમને માત્ર એટલુંજ કહેવાનું કે તે કામ કરવા પહેલાં બિચારી પ્રસન્નને બ્હીવડાવવી, ગભરાવવી એ તમારા જેવા વિદ્વાન, ગૃહસ્થ, મર્દ માણસને શોભતુ નથી. મેં તો તેને તેજ વખતે જણાવ્યું હતું કે મરવુ, આત્મઘાત કરવો એ ઘણું મુશ્કેલ કામ છે અને તે કરવાની મિ. વિદ્વન્મણિમાં હિંમત જ નથી."

વિદ્વન્મણિ ઘણો અભિમાની હતો. તેને આ ટીકાનો સખ્ત આઘાત લાગ્યો. તેણે ગરમ થઈ જઈ ઉત્તર આપ્યો "તમે ગમે તેમ ધારો, ગમે તે અનુમાન બાંધવાને તમને સ્વતંત્રતા છે, જો કે મારા વિચાર પ્રમાણે આવી તેવી બાબતમાં તમારે વચ્ચે પડવું યોગ્ય નથી. ઉતા-વળથી બાંધેલો તમારો અભિપ્રાય અલ્પ સમયમા ફેરવવાનું તમને કારણ મળશે. મેં તે બા-બત નિશ્ચય જ કરેલો છે."

ડૉકટર શાંતિથી બોલ્યા "મારે તેટલું જ જાણવાની અગત્ય છે. વારૂ, જ્યારે તમે આત્મઘાત કરવાનો નિશ્ચય કર્યો છે તો તે સંબધની સઘળી તકલીફમાંથી મેં તમને મુક્ત કર્યા છે. હું આશા રાખું છું કે તે માટે તમે મારો ઉપકાર માનશો. મેં પ્રથમ જે ભૂલ વિષે તમને વાત કરી છે તે ભૂલને પરિણામે હવે તમે આ દુઃખી સંસારથી સાત દિવસમાં મુક્ત થઇ જશો."

ડૉકટર જહાંગીરજીના શાંતિ અને દ્રઢતાથી બોલાયલા આ શબ્દો સાંભળી વિદ્વન્મણિ ગભરાઇ ગયો.

તે બોલ્યો "ડૉકટર, આ શું ખરી વાત છે? તમે મશ્કરી કરતા હશો–ભૂલતા હશો".

ડૉકટરે જવાબ આપ્યો "મેં કબૂલ કર્યું છે કે મેં ભૂલ કરી છે. કાલે મારે જે દવા તમને આપવી જોઇએ તેને બદલે ઉતાવળમાં મેં તમને બીજી દવા આપી છે. આ દવા મેં મોટો શ્રમ લઇ તૈયાર કરી હતી. ૨૫ વર્ષના સતત પ્રયાસથી એટલી દવા તૈયાર થઇ

હતી. આ દવા તમને આપવાથી મને મોટું નુકસાન થયું છે. તે દવા પર તો મેં લાંબી લાંબી આશાઓ બાંધી હતી—તે દવા પર તો મારા ભાગ્યના ઉદયનો આધાર હતો. આ ઔષધની બનાવટ તદ્દન નવીન અને વિલક્ષણ છે. દવા લેનારની તબીયત બરોબર એક અઠવાડિયા સુધી, ૧૬૮ કલાક સુધી, ઘણી સારી રહે છે પણ જ્યાં ૧૬૮ મો કલાક પૂરો થયો કે એકદમ શરીરની અંદર મોટો ફેરફાર થવા લાગે છે. હૃદયનાં દ્વાર સંકુચિત થાય છે અને પોતાનું કામ કરતાં બંધ પડે છે. અન્ત કાળ સુધી કોઇ પ્રકારની પીડા થતી નથી. આત્મઘાત કરનારને આ ઔષધના જેવો એકે સરલ સુખકર માર્ગ મળવો મુશ્કેલ છે. આ ઔષધ તૈયાર કરવાના મારા યત્નને નિષ્ફલતા ન મળે તે માટે ગધેડાઓ પર તેનો મેં પ્રયોગ કરી જોયો છે. શીશીમાંની જે દવા તમે કાલ પીધી છે તેટલી દવા પચીસ જાનવરના પ્રાણ લેવાને પૂરતી હતી. મિ. વિદ્રુમણિ, તમે કેમ ફીક્કા પડી ગયા છો? તમારી તબીયત તો બગડી નથી?

વિદ્રુમણિ નખશીખ ધ્રૂજતો હતો. તેનો ચ્હેરો ઘણો ફિક્કો પડી ગયો હતો. તે ભાગ્યા તુટયા સ્વરથી બોલ્યો "ડૉ. જહાંગીરજી આ વાત ખરી છે? ડૉક્ટર, મને બચાવવા માટે કાંઇ ઉપાય નથી? મારે આશા રાખવા જેવો કોઇપણ રસ્તો નથી?"

ડૉક્ટરે ઉત્તર આપ્યો, "બચવાનો બિલકુલ ઉપાય નથી, અને તમારે આશા રાખવાની શી અગત્ય છે? મૃત્યુને માટે તો તમે નિશ્ચય કર્યો છે"

વિદ્રુમણિ એક બાળકની પેઠે તોતડાતો બોલ્યો, "ડૉ. જહાંગીરજી, હું કબુલ કરૂં છું કે આત્મઘાત કરવાના ઉદ્‌ગાર કાઢવામાં મારી મોટી ભૂલ, બેવકૂફી થયેલી છે. હું કદી તેમ કરત નહિ. આત્મઘાત કરવાને ખરી રીતે મને ઇચ્છા થઇ જ નથી. મને તમારે બચાવવો જોઇએ. મૃત્યુ પછી થતી દાક્તરી તપાસ+વખતે સર્જનનેᐩ માલમ પડશે કે મારૂં ખૂન થયું છે અને તે તમારા હાથથી થયું છે."

"મિ. વિદ્રુમણિ, તમારૂં મગજ ઠેકાણે નથી. તમે એક ગાંડા માણસની પેઠે વાત કરો છો. મેં તમને ન્હોતું કહ્યું કે મારી ભૂલ થઇ છે? વળી જ્યારે મૃત્યુની તપાસ થશે (વિદ્રુમણિ ધ્રુજવા લાગ્યો) ત્યારે હૃદય બંધ પડી ગયું છે એવોજ નિર્ણય આવવાનો છે."

વિદ્રુમણિની હવે હિંમત રહી નહિ. તે ગભરાઇ ગયો. તેની આંખમાં આંસુ આવી ગયાં—ડસકાં ખાવા લાગ્યો. તે ઘણીજ નમ્રતા સાથે ડૉક્ટરને આગ્રહ કરવા લાગ્યો, "મને બચાવવાને કાંઇ ઔષધ નહિ આપો? ડૉક્ટર, મારૂં મૃત્યુ તમને તમારા અંતઃકરણમાં જન્મ પર્યન્ત સાલ્યા કરશે."

ડૉ. જહાંગીરજીએ કલમ હાથમાં લઈ કહ્યું "આવા અકસ્માત તો હમેશાં બનવાના. એવું કેટલુંક દિલપર રાખતા ફરીએ! મારા ધારવા પ્રમાણે હવે જો કે બિલકુલ આશા રાખવા જેવું નથી છતાં બિચારી પ્રસન્ન પર મને ઘણી દયા આવે છે અને તેને ખાતર તમને બચાવવા માટે મારાથી બનતો યત્ન હું કરીશ. પરન્તુ, એક બાબત તમારે ખસુસ ધ્યાનમાં રાખવાની છે કે બચવાનો ઘણો ખરો આધાર તમારા ઉપર છે. તમારે સરલ જીવન અખ્ત્યાર કરવું પડશે. સાદો ખોરાક લેવો પડશે, માંસ, મ-

+ Post Mortem Examination. * વાઢકાપ કરનાર દાક્તર, શસ્ત્રવૈદ્ય.

શાલા, ચ્હા આદિ જેવા મોજશોખ તમારે મૂકી દેવા પડશે. સૌથી અગત્યનું તો એ છે કે કોઈ પણ બાબત તમારે ઉદ્વેગ કરવો નહિ, ગુસ્સે ન થવું, ચ્હીડાવું નહિ, સુસ્વભાવ રાખવો, હમેશાં સંતોષ અને આનન્દમાં રહેવું. દિલગીરીમાં, ઉદ્વેગમાં, ક્રોધમાં, નિરાશાજનક વિચારોમાં વહેમમાં ફસી પડ્યા તો પછી બચવાનો કોઈ પણ રસ્તો નથી. ઘરમાં તેમ બ્હાર, સર્વત્ર આનન્દમાં રહેવું. મને કહેતાં ઘણી દિલગીરી થાય છે, જો કે મ્હારે કહેવું જોઇએ કે હાલની તમારી મુઝવણ, પ્રસન્ન તરફ બેદરકારી રાખવા માટે તમને એક સજા સમાન છે. તમે હમેશાં તમારી આપત્તિ, તમારી અગવડો તમારી તબીયત વિષે ફરિયાદ ઉઠાવ્યા કરો છો પરન્તુ, પ્રસન્ન તમારી પત્ની છે, તેને કોઈ પ્રકારની આપત્તિ, અગવડ છે કે કેમ, તેની તબીયત બરાબર રહે છે કે કેમ, તે સુખી છે કે દુઃખી, તે વિષે તમને કદી વિચાર આવ્યો છે? કોલેજના તમારા કર્તવ્ય તરફ, ગણિતના તમારા વિષયપર, મિત્રો અને સ્નેહીઓને ખુશી રાખવા તરફ તમે લક્ષ આપો છો, પ્રસન્ન હરેક રીતે તમારી આજ્ઞા ઉઠાવે, તમારાં સુખ સગવડ માટે શ્રમ વેઠે એવી ઇચ્છા તમે રાખો છો, પરન્તુ પ્રસન્નને હરેક રીતે સંતોષ આપવો, હરેક રીતે તેને આનન્દયુક્ત રાખવી એ તમારૂં કર્તવ્ય છે તે તરફ તમારૂં લક્ષ ગયું છે? તેનાં સુખ સગવડ માટે યત્ન કરવાની તમને કદી ઇચ્છા પણ થઈ છે? શારીરિક અને માનસિક એ બન્ને મિશ્ર ઉપાધિના તમે ભોગ થઈ પડ્યા છો. શારીરિક તેમ માનસિક આરોગ્ય માટે ચિત્તની શાંતિ અને પ્રસન્નતા ઘણાં જરૂરનાં છે. જગતના વિવિધ પ્રકારના પરિતાપ, સંકટ, કલેશ એક સુશીલ સન્નારી—સુપત્ની નિવારી શકે છે. પતિના અનેક પ્રકારના ઉદ્વેગ દૂર કરી તેને માનસિક શાન્તિ અને આનન્દ ને આપી શકે છે. પ્રસન્ન હમેશાં, તમારા સુખ સગવડને માટે, તમારી અગવડો દૂર કરવા તરફ લક્ષ આપતી આવી છે તે તમારા ધ્યાનમાં છે? તમને પ્રસન્ન રાખવાના તેના યત્નની કદર, તેની ગણના તમે કરી છે? તમે કેવી રીતે સુખ શાન્તિમાં રહો, તમે કેવી રીતે આનન્દમા રહો તે બાબતની તેની ઉત્સુકતા, તેની તમારા તરફની સદ્વૃત્તિ, સદ્ભાવ, સ્નેહ, તેની સેવા, તે સર્વેનો યત્કિંચિત્ પણ બદલો આપવાનો તમને કદી વિચાર આવ્યો છે? તમને પ્રસન્ન રાખવાના તેના સઘળા શ્રમનુ વિસ્મરણ કરવાને, તે તરફ દુર્લક્ષ કરવાને તમે નિશ્ચય જ કર્યો જણાય છે, અને તેથી તમે સતત, સર્વ કાલ સતપ્ત, કંટાળેલા, ગભરાયલા, મુઝાયેલા, ચીઢાયલા, દુઃખી, ઉદ્વિગ્ન રહો તેમાં કાંઈ આશ્ચર્ય નથી. માનસિક શાન્તિ અને આનન્દ, સરલ ખાનપાન અને મિતાચાર રાખશો તોજ તમને બચાવવા માટે જે કાંઈ ઔષધ હું તમને આપીશ તેની સારી અસર થવાનો સંભવ છે. તેમ નહિ થાય તો મારા સઘળા યત્ન નિષ્ફળ જશે એ નક્કી સમજજો. એક સુશીલ પત્નીના સ્નેહવિનિમયની એક ક્ષણ, એક પળ, તેનું એક મધુર સ્મિત, તેનો એક મીઠો શબ્દ, જીવનના અનેક ઉદ્વેગ ભૂલાવવાને, જીવનને, સુખ શાન્તિ, આનન્દ અને આશામય બનાવવાને સમર્થ છે. તે અનુપમ ક્ષણ, તે મધુર સ્મિત, તે મીઠા બોલની મઝા લેવાને તમે દરકાર કરી છે? મારી ભૂલ અને તમારો ગભરાટ એ તમને એક ઉપદેશ રૂપ છે અને તે ઉપદેશ તમે નહિ સ્વીકારો તો સાંસારિક સુખ શાન્તિ મેળવવાને માટે તમે અયોગ્ય છો એમ મારે કહેવું પડશે. હું આશા રાખું છું કે બિચારી પ્રસન્નના સુખને ખાતર, તમારા પોતાના, તમારા બન્નેના સુખને ખાતર મારી સૂચનાઓ અક્ષરે અક્ષર પાળશો. તેમ થશે તો તમે તમારા હાલના જોખમમાંથી મુક્ત થશો એટલું જ નહિ પરંતુ, કદાચ, તમારી તબીયત સંબંધની પહેલાંની તમારી

સઘળી ક્રિયાદો દૂર થઈ તમે નવીન આરોગ્ય ભોગવવાને ભાગ્યશાળી થશો. આ સઘળું બન્યા પછી, મારી સૂચના પાળવાથી, મારા ઔષધથી તમારા બચવાની, સુખી દમ્પતીજીવનના આરમ્ભની માંગલિક આશા ઉત્પન્ન થવા પામી છે એ જોઈ મને ઘણો આનંદ થશે એમ હાલ મારૂં ધારવું થયું છે."

વિદ્વન્મણિ બોલ્યો "ડૉક્ટર, હું મારી જીંદગીને માટે, સુખી સાંસારિક જીવનની આશાને ખાતર, તમારી સૂચના અક્ષરે અક્ષર પાળીશ. તમારૂં કહેવું તદ્દન ખરૂં છે. હું કબૂલ કરૂં છું કે હાલની મારી સુશીબતેનું મુખ્ય કારણ હું પોતે જ છું. આપે જે મને ઠપકો આપ્યો છે તે યથાર્થ છે. તેને માટે હું સર્વ રીતે પાત્ર છું. પ્રતિજ્ઞા કરૂં છું કે ઇશ્વરકૃપાથી અને તમારા ઔષધથી હું બચવા પામીશ તો પુનઃ તેવો દોષ હું કદી નહિ કરૂં. ખરેખર, મેં મોટી મૂર્ખતા કરી છે. મારી તબીયતના, સુખ મગવડના સબન્ધમાં મેં એને અનેક રીતે દુઃખ દીધું છે. એના સુખ વિષે મને સ્વપ્ને પણ વિચાર આવ્યો નથી. તેની સુખ શાંતિ પર મારી સુખ શાંતિ અને સંપત્તિનો મોટો આધાર રહેલો છે તે આજે જ હું સમજ્યો છું; અને તેને સર્વ રીતે સુખી કરવાને શ્રમ લઇશ એવો આજથી મારો દૃઢ સંકલ્પ છે."

* * *

ડૉક્ટર જહાંગીરજીના મકાનમાં પ્રસન્ન અને ડૉક્ટર કાંઈક વાતચિત કરવામાં રોકાયલાં છે. પ્રસન્ન કહે છે કે "જહાંગીરજી કાકા, તમારા ઔષધની તેમના ઉપર અદ્ભુત અસર થઈ છે. તમારો હું મોટો પાડ માનુ છું. પ્રથમમા અને હાલમાં તેમનામાં ઘણો ફેરફાર થયેલો છે. જાણે તે હોય જ નહિ. તેમના દરેક વર્તનમા હાલ સ્નેહ અને સુશીલતા, ઉત્સાહ અને આનન્દ જોવામાં આવે છે. માંદગી અને વહેમના વિચારને તે હસી કાઢે છે. અનુપમ અપૂર્વ સુખની પ્રાપ્તિ પોતાને થયેલી છે એમ તે હાલ જણાવે છે. જમતી વખતે જૂદી જૂદી ક્રિયાદો ઉડાવવાને બદલે, બડબડાટ કરવાને બદલે, સર્વ વસ્તુ પ્રત્યે પોતાનો સંતોષ તે દર્શાવે છે. પ્રથમની માફક માલ મશાલાને બદલે સાદા ખોરાક માટે તે આગ્રહ કરે છે. ન્હાવું તો નામ તેમને ગમતું નથી. પણ જહાંગીરજી કાકા આવા સંપૂર્ણ અને આકસ્મિક ફેરફારમાં મને કાંઇક ચમત્કાર જેવું લાગે છે. ગઈ કાલે એક બે વખત તો ઉંઘમા ડસકાં ખાતાં સાંભળ્યાથી હું ઝબકી ઉઠી, હતી."

સુશીલ સ્વભાવના ડૉક્ટરે સ્મિત કર્યું અને આનન્દયુક્ત ચ્હેરે તેણે જણાવ્યું કે "પ્રસન્ન, વિદ્વન્મણિ તેટલી હેરાનગતીથી પણ થોડા સમયમાં મુક્ત થશે. તે વિષે બિલકુલ ચિન્તા રાખીશ નહિ. તેઓ હમેશાં મારી પાસે આવી જાય છે. મારી હરેક રીતે ખાતરી થઈ છે કે તેમની તબીયત સુધરતી જાય છે. ત્હારૂં પણ લગભગ તેમજ કહેવું છે."

"જહાંગીરજી કાકા, હું અહિ આવી હતી એમ તેમને જણાવશો નહિ."

"ના, ના, ના, ના, ના હું કદી નહિ જણાવું."

* * *

સાત દિવસ પુરા થયા છે. પ્રોફેસર વિદ્વન્મણિ ડૉ. જહાંગીરજીની સામે ખુરશી નાંખી બેઠેલા છે. બારણાં બંધ છે.

પ્રોફેસર કહે છે "ડૉકટર, કેમ કાંઈ ઉપાય હાથ લાગ્યો છે? નિરાશા, ઉદ્વેગ, ક્રોધ અને

વ્હેમના વિચાર મેં સાત દિવસ દૂર રાખ્યા છે. દિવસ આનંદમાં જતા પરંતુ કોઇ કોઇ વખતે રાત્રે ઘણાં ભયંકર, ખરાબ સ્વપ્ન આવતાં. ગઇ રાત્રીએ તો જાણે હું મારા મકાનમાં બેઠેલો છું અને નાટક કંપનીઓ ઊપડતી વખતે છેલ્લો ખેલ, છેલ્લો ખેલ, એવાં પાટીયાં ચોઢે છે, ફેરવે છે, તેમ મારી મેડીમાં ચોગરદમ છેલ્લો દિવસ, છેલ્લી રાત, એવાં પાટીયાં મારા જોવામાં આવ્યાં હતાં. આથી હું ઘણોજ ગભરાઇ ગયો હતો."

ડૉકટર જહાંગીરજી ઉઠ્યા અને પાસેના એક કબાટમાંથી કાંઈ દવા લાવી પ્યાલામાં પાણી સાથે મેળવી અને શાંતિથી બોલ્યા. "મિ. વિદ્વન્મણિ, આ પી જાઓ."

ઘણી ઉત્સુકતા સાથે વિદ્વન્મણિએ તે દવા પીધી. ગભરાટ સાથે પ્યાલો નીચે મૂકતાં મૂકતાં તેણે કહ્યું "પણ ડૉકટર, આ તો તે દહાડા વાળી જ દવા છે. તેવોજ સ્વાદ આજની દવામાં છે. તમે ફરી ભૂલતો નથી કરી?"

ડૉકટરે તરત જ જવાબ આપ્યો "ખરૂં પૂછો તો તે તેજ દવા છે. તેમાં કોઇપણ પ્રકારનો સંદેહ નથી. કશી ભૂલ થઈ નથી."

વિદ્વન્મણિએ ભય પામી કહ્યું "ભૂલ નથી થઈ? તમારૂં બોલવું હું બરાબર સમજી શકતો નથી."

ડૉ. જહાંગીરજીએ ધીરેથી જવાબ આપ્યો. "મિ. વિદ્વન્મણિ, ત્યારે હું ખુલાસે કરૂં છું કે પ્રસન્ન તરફના તમારા કર્તવ્યનુ ભાન કરાવવાને, તમારા જીવનની કડવાશ, ક્લેશ દૂર કરી તમારો સસાર સુખી કરવાની શુભેચ્છાથી આરમ્ભથી અત્યાર સુધી મેં એક નિર્દોષ પ્રપચ રચ્યો હતો. કદાચ એ ઠીક નહિ કહેવાય, પરન્તુ તમે જાણો છો કે પ્રસન્નના પિતા મારા પરમ મિત્ર હતા અને તે મારી કાંઇ સલાહ, સહાય માગે તે મારે આપવી એ મારી ફરજ છે. એક અઠવાડિયા અગાઉ પ્રસન્ન મારી પાસે આવી અને આત્મઘાત કરવાના તમારા ભયંકર. ત્રાસજનક, વિચારો, નિર્દય ધમકીઓના સંબધમાં તેણે મારી સલાહ માગી ત્યારે મને સમજાયુ કે આ બાબતમાં હુ કાંઇ પણ પગલાં સત્વર નહિ ભરૂં તો તમારી તેમ તેની ખરાબી થશે. પ્રથમ તો તેણે એટલું જ કહ્યું હતું કે તમારી તબીયત સારી નથી. ખરી વાત કહેતાં તે સંકોચાઈ. પરન્તુ, સઘળી હકીકત નહિ કહે તો મારાથી કશું નહિ બને એમ કહેવાથી તેણે બધી વાત મને કરી. જીવનનો અંત સમીપ હોય છે ત્યારે તેમાં કાંઇક વધારે મિઠાશ લાગે છે તેમજ જગતમાં ધનવાન તેમ નિર્ધન, વૃદ્ધ તેમ યુવાનને જે થોડા યા ઘણા કડવા, અરૂચિકર પ્રસંગોનો અનુભવ થાય છે તે વિષે બડબડાટ કરવા કરતાં, કડવાશ અને ક્લેશ જેમ બને તેમ દૂર રાખી જીંદગીની મિઠાશ, જીંદગીની મઝા ભોગવવાનો યત્ન કરવાથી મનુષ્યો કેટલાં સુખી થાય છે તે સિદ્ધ કરી આપવાનો મને વિચાર સૂઝ્યો. વિદ્વન્મણિ, જીવન એટલું અલ્પ છે કે નિરર્થક મોજશોખ, નકામા વ્હેમ, ઉદ્વેગ, ક્રોધ, તકરાર અને કકળાટમાં તે ગુમાવવાને બદલે ખરૂં સુખ, નિર્ભયતા, ઐક્ય, આનંદ અને શાંતિ મેળવવાને, સર્વત્ર સુખ શાંતિ ફેલાવવા માટે ગાળવું જોઇએ. કદાચ, મારે કહેવું જોઇએ તે કરતાં મેં તમને વધારે કહ્યું છે, પરન્તુ હું ધારૂં છુ કે મારી સૂચનાઓનો તમે સારો, સવળો અર્થ લેશો—સૂચનાઓ નિરર્થક જવા દેશો નહિ."

વચમાં વિદ્રન્મણિ બોલી ઉઠયો, "પણ, ડૉકટર, પેલા ઔષધનું શું? તે બાબત હવે ખુલાસો કરો તો ઠીક."

ડૉકટરે સ્હેજ સ્મિત અને શાંતિ સાથે ઉત્તર આપ્યો, "તે તો માત્ર વિલાયતી મીઠું અને એક બીજી નિર્દોષ દવાની મેળવણી હતી."

આ સાંભળી વિદ્રન્મણિ એકદમ આનન્દમાં આવી જઈ ખડખડાટ હસી પડયો અને બોલ્યો, "ડૉકટર, હું તમારો મોટો ઉપકાર માનું છું." અંતરની ઊંડી લાગણી સાથે ફરી તેણે કહ્યું "ડૉકટર હું તમારો અંતઃકરણ પૂર્વક આભાર માનુ છુ. તમારા સાદા ઔષધ અને સૂચનાઓની મારા પર જે સરસ અસર થઇ છે તે બીજા કોઇપણ ઔષધથી, કોઇ પણ રીતે થાત નહિ. તેથી મારી આંખ્યો ઉઘડી છે, તેથી હું શુદ્ધિમાં, મનુષ્યત્વમાં આવ્યો છું. મેં કેવી મૂર્ખતા કરી છે? જીવનસૌંદર્ય, જીંદગીની કિંમત, ઘરમાં એ કેવી સુશીલ, કેવી સદ્‌ગુણસંપન્ન છે તે મે હવે જાણ્યુ છે. પુનઃ તેની ઉપેક્ષા કરૂં, તેની તરફ બેદરકાર રહું તો સુખી જીવનને હું લાયક નથી, જીવનના માત્ર પરિતાપ અને કલેશને જ હું પાત્ર છું એમાં કશો શક નહિ.

ડાહ્યાભાઈ લક્ષ્મણ.

(સમાપ્ત.)

આનન્દાશ્રમ.

શકન ડોસો.

મારા પાડોશમાં એક એંશી વરસનો "શકન ડોહો" રહે છે. તે ડોસો શકનશાસ્ત્રમાં હુશીઆર છે. આજકાલ જ્યોતિષશાસ્ત્ર, મંત્રશાસ્ત્ર ઉપર લોકોની શ્રદ્ધા વધતી જાય છે જાણી એણે પોતાના શકનશાસ્ત્રના અનુભવ મને કહ્યા. અસલની ડોશીઓ તો શકનમાં પાવરધી હતી, પણ હવેની જુવાન છોકરીઓ શકન ગણકારતી નથી તેમની આંખો ઉઘડે એ ઇરાદે શકનના ભેદ ડોસાજીએ મને કહ્યા. પ્રથમ તો ડોસાજીને છીંક ઉપર બહુ વ્હેમ છે. મને કહે કે "બીજા બધા વ્હેમના તો ઉપાય પણ છે, પણ છીંક આગળ કોઇનું ચાલતું નથી. મને પ્રથમ છીંકનો વ્હેમ નો'તો, પણ એક વખત લગનમાં હું ગયો. ત્યાં જેવો વર તોરણે આવ્યો તેવી છીંક આવી, જેવો હસ્ત મેળાપ થયો તેવી છીંક આવી. પરિણામ એ આવ્યું કે પંદર દિવસમાં એ કન્યા રાંડી. ત્યારથી, બાઇને કહું કે, છીંકનો મને તો સજ્જડ વ્હેમ પેસી ગયો છે. માટે છીંક આવે તો સજ્જડ ધ્યાન આપવું. હવે છીંકના પ્રકાર છે. જો જમણા નસ્કોરામાંથી છીંક આવે તો પા કલાક પછી કામ શરૂ કરવું. જો ડાબા નસ્કોરામાંથી છીંક આવે તો અડધા કલાક પછી કામ શરૂ કરવું. અને જમણા તથા ડાબા નસ્કોરામાંથી સાથે છીંક આવે તો વણસેંકાક થઈ જાય, ને બન્ને છીંક જાણે છીંક નથી આવી

એમ જ ગણાય. તેથી ઉલટું જો બન્ને છીંક એક જ નાસકોરામાંથી આવે તો કામ શરૂ કરવાનો વખત લખાય."

આપણે તો છીંકના ભાગવતથી કટાળ્યા હતા તે બોલ્યા; "કાકા, હવે માફ કરો. લાખ વાતની એક વાત કે છીંક એ મોટા અપશુકન છે. છીંક આવે ત્યારે કાંઈ કામ કરતા હોઇએ તે ન કરવું. બાકી કાકા! જમણું નાસકોરૂં કે ડાબું નાસકોરૂં તે શી રીતે જોવાય? આપણે ચાલતા હઇએ રસ્તા ઉપર ને છીંક થાય ઘરમાં, તો છીંક ખાનારનું નાસકોરૂં ક્યાંથી જોવું?" "શકન ડોસો" નિરાશ થયો, ને વાત કહેવી બંધ કરી. હવે, આ "શકન ડોસો" એક વિચિત્ર પુતળું છે. વ્હેમ, વ્હેમને વ્હેમ એ સિવાય એનામાં કાંઇ બીજું જણાતું નથી. છે ને સોગજોગે જો સાવરણીનું મો દેખાઈ ગયું, તો ડોશીના બાર વાગ્યા સમજવા. ઘતણ કરી રહે કે ચીરીઓનો વ્હેમ! ચીરી ચતી પડી ન હોય તો એટલાથી હેઠળ ઉતરી ચીરી ચતી કરી હાથ ધોઇ નાંખે. બારણે જાય તે વખતે એના દેવનાં દર્શન કરે ને જોડા પહેરવા જાય તેટલામા જો જરા વ્હેમ પડયો કે દર્શન બરાબર નથી થયાં, તો પાછો આવે ને દર્શન કરે; એમ વ્હેમમાં ને વ્હેમમાં બે ચાર આંટા ખાય. પછી બારણે નીકળે. કમનસીબે એના ઘર આગળ કુતરાંનું જોર! કુતરાના શકન બહુ ખરાબ ગણાય છે. તે કુતરાં દૂર કરવાને ડોસો પહેલાં તો લાકડી લઇને લત્તા બ્હાર હાંકી આવી પાછા ઘેર આવે, ને ડોશી લાકડી લઇને તેમને અટકાવવા મ્હોલ્લા બ્હાર ઉભી રહે, ને પછી ડોસાજી બારણે નીકળે. તેવામાં કોઈ રાંડેલી બાયડી હાથમાં કડછી લઇને દેવતા લેવા નીકળતી જો સ્હામી મળે તો ડોસાજીના વ્હેમનો પાર ન આવે. તે ઘેર પાછા આવે, હાથ પગ ધોઈ નાખે, કોગળા કરે, પાછા ઠાકોરજીનાં દર્શન કરે, પછી પાછા કુતરાં હાંકે ને બ્હાર જાય. એક દિવસ ડોસા જોડે હું પણ બારણે નીકળ્યો. ઇશ્વિર કૃપાથી શરૂઆતમાં એક નીશાળીઓ સ્હામો મળ્યો. ને જરાક તેની પાછળ એક બાઈ ઘાસનો ભારો લઇને આવતી હતી. આથી નીશાળીઆના શકન લેવા ડોસાજી દોડયા ને શકન તો લીધા પણ અડબડીયુ ખાઈ ગયા. મ્હારૂં તો હસવું જ રહે નહીં. આખર ડોસા ઉઠયા, ને મલકાતા ચાલ્યા. રસ્તામાં શકન મહાત્મ્યની વાતો કરતા અમે જતા હતા. ત્યાં એક બીલાડી ડાબી જતી જણાઈ. જો બિલાડી ડાબી ઉતરે તો ડોસાજીને રસ્તો જ બદલવો પડે. આથી દોડયા. પણ દોડ્યા તેવી છીંક સંભળાઇ ને આમથી બિલાડી ડાબી ઉતરી, પાછી જમણી ગમ દોડી. ડોસા તો ઉભા રહ્યા. અને બબડયા "અરે તારૂં ભલું થાયે શકન!" ડોસા તો રસ્તા વચ્ચે ઉભા. આમથી ગાડીઓ આવે, ને તેમથી આવે, ને ડોસાજી એવા અણી ઉપર ઉભેલા કે જરાક બળદ ચમક્યો તો ડોસાજીના ભુકા! પણ ડોશીના ચુડા ચાંદ્લાના જોરે બચ્યા. શકન જોવા ઉભા રહેનાર લોકની એ ખુબી છે કે એઓ જાણે કોકની વાટય જોતા હોય એમ ઉભા હોય છે. એટલે રસ્તે જનાર તો એમ જ જાણે કે આ ભાઇ કોઇકને સારૂ રાહ જોતા ઉભા છે. તે પ્રમાણે સારા શકનની વાટય જોતા, ડોસાજી રસ્તે કાંગલું મ્હો કરી અરધો કલાક ઉભા. એવામાં ઘર ભણી સારા શકન આવતા જોઈ ઘેર જ પાછા વળ્યા. આ પ્રમાણે લગભગ આખા બે કલાક ગુમાવી અમે બન્ને પાછા આવ્યા. મે કહ્યું "કાકા! આમ ન બને, આમ તો આપણાથી કામ શું થાય? રસ્તો છે, કુતરાંએ મળે, ગધેડાંએ મળે, ને ઢોર પણ મળે. આમ આપણે વ્હેમમાં વખત ગાળીએ તો તો ભીખ માગીએ." ડોસાજી જરા ખ્હીજાયા પણ મુંગા રહ્યા.

ડોસાની માફક ડોશી પણ શકનમાં પાવરધાં છે. એ તો રસોઈ કરવા બેસે ત્યાંથી શકન સ્હમજે છે. ચુલામાં લાકડું ભડભડ બોલે તેના ઉપરથી ડોશી શકન વર્તે છે. રાત્રીએ ચિબડી અગર ઘુવડ બોલે તે ઉપરથી, તથા કુતરાં અને શિયાળીઆંના રોવા ઉપરથી કયી દિશામાં ધાડ પડશે કે ચોરી થશે, તે ડોશી સારી રીતે કહી શકે છે. હાથમાં છીકણીની ડાબલી રાખી છીંકણીના સડુકા તાણતાં ડોસો ડોશી શકનશાસ્ત્ર ઉપર જ વાદવિવાદ મોડી રાત સુધી ચલાવે જાય છે. ડોશીની તો ખાત્રી જ છે કે આજકાલ બાયડીઓ તાણના રોગથી પીડાય છે, દેશમાં પ્લેગ ચાલે છે, એ બધું શકન ઉપર પુરૂં ધ્યાન નથી અપાતું તેને લીધે જ છે. અને ડોસીના મતને સોળે સોળ આના ડોમાજીની સંમતિ છે!!!

સુમિત્ર—

વર્તમાનરંગ.

સ્ત્રીઓએ શું વાંચવું અને કેમ વાંચવું?—ગયા માસમા મુબાઈ આર્યમહિલા સમાજમાં મીમીસ વિદ્યાગૌરી રમણભાઈ બી. એ. એ ઉપરસૂચિત વિષય ઉપર વ્યાખ્યાન આપ્યું હતું. વાર્તાઓ, નાટકો, સાહિત્યના ગ્રંથો વાંચવાથી થતા લાભાલાભ દર્શાવી એક સુશિક્ષિત સ્ત્રીએ પોતાની અજ્ઞાન બ્હેનો પ્રત્યે ફરજ બજાવી છે ત્હેને માટે અમે ધન્યવાદ આપીએ છીએ. સામાન્ય રીતે નાગર, ક્ષત્રી જેવી ઉચ્ચ કોમ જેની અંદર સ્ત્રીકેળવણી પ્રાથમિક સ્થિતિમાં ઘણા કાલથી અસ્તિત્વ ભોગવે છે ત્હેમા રામરક્ષા, ભગવદ્ગીતા, શીવકવચ, કે પ્રાર્થનામાળાનો પાઠ દરેક સ્ત્રી કરતી નજરે પડે છે અને એનો એ પાઠ પાંચ સાત વર્ષથી થતો હોય છે છતાં ત્હેનું રહસ્ય સ્હમજનારાં કેટલા હોય છે તે અનુભવથી જણાશે. "સ્હમજ્યા વગર વાંચવાનું કાંઈ પ્રયોજન નથી" તે કોણ કબુલ નહિ કરે? અને આટલું જાણતાં છતાં પોતાની પુત્રી, પત્ની, ભગિની, કે માતાને સ્હમજાવવા, ત્હેને યોગ્ય ગ્રન્થો લઈ જવા કયો કેળવાયેલો પુરૂષ યત્ન કરે છે? પુરૂષ વર્ગ "સ્ત્રીઓ અજ્ઞાન છે" એટલું જ કહી, ત્હેમના પ્રત્યે કાંઈક તિરસ્કાર વૃત્તિ રાખી સ્ત્રીઓની ઉન્નત સ્થિતિ કરવા માગતા હોય તો તે બનવું અસંભવિત છે. મીસીસ વિદ્યાગૌરી તથા ત્હેમનાં બ્હેન શારદાગૌરી જે પણ સુશિક્ષિત છે, ત્હેમને એટલી સૂચના કરવાની છે કે "આર્યમહિલા પરિષદ્" "ભારતમહિલા પરિષદ્" ઇન્ડીયન મેગેઝન' વિગેરે મારફત પોતાના વિચાર દર્શાવે છે એમ દર્શાવી તેની સાથેજ સામાન્ય વર્ગની સ્ત્રીઓ સાથે પણ વિશેષ પરિચય કરી "એક ઇશ્વરની પ્રજા છીએ" એમ માની ત્હેમની સ્થિતિ સુધારવા પ્રયત્ન કરશે તો ખરેખર એ મ્હોટામાં મ્હોટી દેશસેવા કરી ગણાશે.

સ્વામી અભેદાનંદ—ચાલુ માસની શરૂઆતમાં મહાત્મા રામકૃષ્ણ પરમહંસના શિષ્ય, અને વિવેકાનંદના ગુરૂબન્ધુ સ્વામી અભેદાનંદે અમદાવાદમાં બે વ્યાખ્યાન આપ્યાં હતાં ત્હેમાં સ્ત્રીઓ સંબંધી જે ઉદગાર કાઢ્યા હતા તે નોંધવાની આવશ્યકતા છે. એક સમય એવો પણ હતો કે જ્યારે કાત્યાયની, મૈત્રેયી અને ગાર્ગી જેવી જગદ્વંદનીય સન્નારી એક નહિ

પણ અનેક આ આર્ય ભૂમિમા થતી હતી, અને હાલ એવો સમય છે કેલવણીથી સ્ત્રીઓ સ્ત્રીત્વ ગુમાવી દુર્ગુણયુક્ત થાય છે એમ માનવામા આવે છે. "પ્રસન્ન દેવતા રહે, જ્યા પામે સન્માન સુંદરી" એ મહર્ષિ મનુના વાક્યની જેટલે દરજ્જે અવગણના થવા માડી છે તેટલે દરજ્જે આપણા દેશમાથી લક્ષ્મીદેવી, સ્વતંત્રતા દેવી, આરોગ્યદેવી ક્રોધિત થઇ વિદેશવાસી થયા છે. પક્ષાઘાત થયેલો મનુષ્ય શુ કામ કરી શકે ? સ્ત્રી પુરુષનું અર્ધાંગ છે અને અર્ધાંગ જ્યા સુધી ઉન્નત નથી ત્યા સુધી આખું અંગ કેવી રીતે ઉન્નત થઇ શકે ? સ્વામી અભેદાનંદે સ્ત્રી તેમ જ પુરૂષને પ્રાણાયમ અને તેથી થતા શારીરિક લાભ દર્શાવ્યા હતા. અમેરીકામાં પ્રત્યેક સ્હવારે કેટલાક સ્ત્રી તેમ જ પુરૂષ પ્રાણાયામની ક્રિયા કરે છે અને ત્હેના પરિણામે શરીરસંપત્તિ સારી થઈ ક્ષય આદિ રોગો નષ્ટ થયાના દાખલા આપ્યા હતા. લાભની સાથે વિના મૂલ્યે થતી આ ક્રિયા આપણામાથી નષ્ટ થઇ છે અને ત્હેને લીધે ક્ષીણતા, નિર્બલતા, હીસ્ટીરીયા (તાણ) વધ્યા છે અને દાક્તરોના ઘર ભરવાનુ સાધન થઇ પડયુ છે. પ્રાણાયમ જેવી સરળ ક્રિયા થતી નથી, જુના મત પ્રમાણે પ્રાતઃસ્નાન નદી અગર ઘર આગળ કરી દેવદર્શન કરવામા સુધારો નડે છે અને સાજના પતિ સાથે અથવા સખીઓ સાથે બ્હાર ફરવા જવામા જૂનો મત આડે આવે છે. સ્વચ્છ હવાનો ઉપયોગ આમ થતો નથી સ્વામીશ્રીયે પ્રજાકીય કન્યાશાળા સ્થાપવાની ખાસ ભલામણ કરી હતી. જ્યા સુધી પ્રજાકીય કન્યાશાળા થશે નહિ ત્યા સુધી કન્યાને યોગ્ય તમામ કેળવણી આપી શકાવાની નથી પ્રજાકીય કન્યાશાળા વિશે વધારે વિવેચન કરવા ઇચ્છા હોવાથી અત્રે જ વિરમીશુ

સામયિક સ્ત્રીસાહિત્ય.

સ્ત્રીશિક્ષણ સંબંધી બે શબ્દ—ચાલુ માસના મરાઠી '**मासिक मनोरंजन**' પત્રમા ગિરજાબાઈ કેલકરનો આ વિષય મનન કરવા લાયક છે. તેનો સાર નીચે પ્રમાણે છે—સ્ત્રીશિક્ષણ સબધી ત્રણ મત છે. (૧) જૂના મતવાળા એમ સ્હમજે છે કે શિક્ષણથી સ્ત્રીઓ દુર્ગુણી થાય છે (૨) કેટલાક એમ માને છે કે વાચતા લખતાં આવડે એ ખોટુ નહિ પરતુ એથી વધારે શિખે ને અને રોજ રોજ નિશાળે જાય તે તેમને પસંદ નથી હોતું. (૩) પુરૂષની માફક શીખી મહાન્ કાર્યો કરતી સ્ત્રીયો થાય એવો વિચાર સુધારાવાળાનો હોય છે. કન્યાઓના શિક્ષણ ઉપર પૂર્ણ ધ્યાન ન અપાય, અને ઘર આગળ તોફાન કરતાં અટક અને પોતાને શાન્તિ થાય એ જ ઉદ્દેશે નિશાળે મોકલે, પછી તેવી કન્યામા દુર્ગુણ આવે એમા નવાઈ નથી. કન્યાશાળામા હજારો કોમની છોકરીઓ ભેગી મળી સારી ખોટી ભાષા વિચાર અને વર્તન ચલાવે તે ઉપર કઈ માતા લક્ષ આપે છે ? કન્યાશાળામા ઘણુંખરૂં પુરૂષ શિક્ષક અને તે પણ સંકુચિત જ્ઞાન અને ટુંક પગારનો હોવાથી નૈતિક જ્ઞાન આપી શકવાને અશક્ત હોય છે. "ભિખારી નિશાળ છે" એટલું બોલનારાઓમાં એવો કયો ખંતિલો પુરૂષ નિકળ્યો જે કન્યાશાળામા વર્ષમા એક વાર પણ જઈ પોતાની કન્યાના શિક્ષણ સંબંધી તપાસ કરતો હોય ? પરીક્ષા અગર ઇનામના સમારંભને દિવસે પ્હેલેથી કરી રાખેલી ગોઠવણ પ્રમાણે ઉપરથી એવો આડંબર કરી રાખ્યો હોય છે કે સર્વ ખુશ ખુશ થાય અને એ જ પ્રમાણેનું ગીત, ભરત વિગેરેનું શિક્ષણ અપાતું હશે એમ સ્હમજાય. રસોઈ શિખવવાની પદ્ધતિ નિશાળોમા દાખલ થઈ છે પણ ત્હેનું પરિણામ સારૂં આવ્યુ નથી. હાલના

શિક્ષણથી માત્ર ડોળ વધ્યો છે. એક ધનાઢ્યની પુત્રીના અને પંદર રૂપીઆના પગારદારની પુત્રીના પોશાકમાં કાંઈ ફેર હોતો નથી. કાદંબરી, સરસ્વતીચંદ્ર આદી પુસ્તકો વાંચી શકે, ગલપટા, તોરણ, રૂમાલ ભરતાં આવડે પરંતુ રોજ ઉપયોગમાં આવે તેવી વસ્તુ શીવતાં અગર રાંધતાં ન આવડે એ આજની કેળવણી. ગિરજાબાઇ કેલકરનું આ કહેવું કેટલું સત્ય છે તે વાચક વર્ગને જણાશે. કેલકર પણ પ્રજાકીય કન્યાશાળા સ્થાપવા ભલામણ કરે છે. અને તેથી થતા લાભ આપણે બીજી વખતે જોઇશું.

નીચેના લેખો ત્હેની સ્હામે સૂચવેલા પત્રોમાંથી વાંચવાની અમે સૂચના કરીયે છીયે.

હોલાંડ અને બેલ્જીઅમમાં બાલકો. — કેળવણી, કાર્તિક.

એક દરદીનું સરદેયું. — વૈદ્યકલ્પતરૂ, ઓકટોબર.

આપણા દેશની સ્ત્રીઓનું શિક્ષણ અને તેમાં સુધારણા— બુદ્ધિપ્રકાશ, ઓકટોબર.

સુબન્ધુ—બન્ધુસમાજ.

વિવિધવિહાર.

પત્નીનું રાત્રીભાષણ.

ત્હેના પતિને લાગીતા એક 'સુશીલ સ્ત્રી' એ રાત્રીના સમયે આપેલા 'બોધદાયક ભાષણો'માંના કેટલાક.

ભાષણ ૧.

રા. રા. પોચાલાલ મથુરભાઈ તથા ત્હેમના પત્નીશ્રી જીવલાકુંવર.

રા. પોચાલાલ ત્હેમનાં પત્નીશ્રીની સલાહ પૂછ્યા વિના પણ પોતાના એક પરમ પ્રિય મિત્ર જીભાઇના કહેવાથી આનંદભુવન સભાના સભાસદ થાય તે વાતની ત્હેમને ખબર પડતાં જ તે પોતાના વિચાર ત્હેમને ટુંકમાં જણાવી દે છે.

"અત્યાર લગણ છાનું રાખ્યું હતું ત્હેનું કારણ હુ સમજી. શું ત્હમે મ્હને કહેવાના 'હતા? અરે કહ્યું; હું ત્હમને ન ઓળખતી હોઉ ત્યારેને. ત્હમારે અમારી શી ફીકર? અમે 'તો ત્હમારે મન તરખલાં!

' 'મ્હારૂ મ્હોં ત્હમને ગમે છે ક્યાં? મ્હેજ થાય કે બ્હાર ચાલ્યા. આટલા દહાડા ઘરમાં 'કેમ રહેતા હતાં? હવે ઘરમાં નથી ગમતું? એ તો બધાં બ્હાનાં. આના કરતાં હું મરી 'જાઉં તો વચ્ચેથી ફાંસ જાય. એ તો ઠીક છે જે હું મળી છું તે મૂગે મ્હોડે માર ખાઉં 'છું. મ્હારા બાપે ભવે કરીને આવી શાન્ત બાયડી ત્હમને મળી. બીજી હોત તો ખબર પડત.

' આખો શેની મીચો છો? એમ કંઈ ઉંઘારો નહિ. મ્હાઈ સાભળી લ્યો, પછી ત્હમે
' અખ્તિયાર છો. ત્હમારી મરજીમા આવે તેમ કરજો. એટલે એમ નહિ જે ઘરમાંથી બ્હાર
' ચાલ્યા જવાનું દરરોજ ઘરમા રહેવુ પડશે આર વાગ્યા છે તેથી શુ થયું? સ્હવાર પર
' મોકુફ રાખુ? વાહ! વાહ! ઠીક રીત ખોળી કહાડી આ પેચ ક્યાંથી શીખ્યા? હું કંઇ
' ન્હાની કીલી નથી જે સમજી જાઉં ત્હમને તો ચપટીમાં ઉડાવતા આવડે છે. હમ્મા!
' કંઈ છે? અત્યારે ઉંઘવા દઉં એટલે સ્હવારે હાથ ખખેરી આ ચાલ્યા

' અમે તો ત્હમારાં લૂઠા—અરે ગૂલામ—અરે તેથીએ ભૂડા બીચારા કુતરા બિલાડાનો
' અવતારે સારો જે જેને પાને પડયા હોય તે તો હાડછેડ ન કરે આ તો ત્હમારે પાને
' પડયા ત્યારે ત્હમે ક્યા? ઘરમા ચાર છોકરા બાપા બાપા કહી બુમ મારે ત્યારે બાપા
' આનદભૂવન સભામા જઇને બેઠા ત્યા શુ કરો છો? આનદી ચાર છોકરા ક્લોલ કરે તે
' આનદ નહિ? એમ હોય તો ત્હેમને ઝેર પાઓ, ને મ્હને ગળે ફાંસો દો. એમ પાઇનુ
' અફીણ આણી આપો જે હુ ને મ્હારા છોકરા ખાઇને સઈ જઈએ પછી ત્હમે મોકળે મ્હાલો

' મ્હને ચાર બાજુથી ચાર છોકરા ખાય ત્યારે ત્હમને સભામા જવાનુ સુઝ્યુ તે વળી
' આનદભૂવન નામની ત્યારે આપણા ઘરમા ક્લેશ થાય છે? ત્યા શુ કરો છો? બેસીને
' ગામગપાટા મારતા હશો, બીજુ શુ? પાન ખાતા હશો, ને બીડીઓ પી ધુમાડા કહાડતા
' હશો ત્હમે પાન નથી ખાતા? ના ,ખાઓ એમ બને જ કેમ? મ્હો લાલ ક્યા છે એ
' મને? શાનું લાલ હોય! લોહીઘોઇને ન આવે! બીડીઓ તો ત્હમે પીતા જ નથી કેમ?
' નથી પીતા તો શીખશો દેખ દેખે ન શીખ શીખે જ્યા ત્હમારા જેવા નવ! રાતના નવ
' નવ વાગ્યા લગણ બેસી રહે તો પછી વખત કેમ જાય? પાનપરથી બીડી ને પછી ચાહ
' પરથી શીશી

' અરેરે ત્હમે કેવા સારા? દૂનિઆ ત્હમારે મારે વો મારો વિચાર ધરાવે છે? પણ
' હવે જૂઓ હુ પણ ખરી જે બધાને ખરી વાત જણાવી દઉં આપણા બેનો સબધ તૂટશે
' નહિ, પણ ત્હેમા ખનેન તો પડશે ત્હમે હવ ફક્ત નામના જ મારા બ્વા છો લાશા લાશી
' કરી લોકોમા વાહ વાહ કહેવડાવી ફુલનજી થઈ ફરશો ને પછી જોઇશુ ચાટી જનારા ત્હમારા
' દોસ્તો કેવા આડે આવે છે તે હમણા તો સ્હેલ કરો, ને અમને ભીખારી કરો પૈસા
' હશે ત્યા લગણ તો બધા આવશે એ તો મધમાખીઓ પૂડો છો! જશે ત્યારે હાય હાય થશે.

' તે તેવા નથી? અરે જુઓ તો ખરા ત્હેમના લક્ષણ! બીડીઓ પીવી, પછી ગેણ
' જાણે શુએ કરતા હશે? શુ મ્હારી ભૂલ છે? ત્યારે ત્યા શુ કરો છો? ત્હમારા લૂગડાં
' જ ગધાય છે ને અહો હો, શા ધૂમાડીના ગોટમા ઉભા ન્હા હતા? કઈ બીડીઓનો
' સમાર રાખ્યો હતો? મુઈ ત્હમારી સભા મ્હારૂ તો ત્હમારા ધૂમાડાથી માથુ ચ્હડયુ
' ત્હમો ત્યા જાઓ, પણ આ નહિ ખમાય આજ બે અઠવાડીઆ થયા મ્હારૂ માથુ ચ્હડેલુ
' રહે છે, ને ત્હેનુ કારણ? ત્હમારી સભાનો ધૂમાડો

' ત્હમે આમ દરરોજ બહાર રખડશો, અને અમે ત્હમારા લૂડા જે ઘરનું વૈતરૂ કરી
' રાત્રે પાછા ત્હમારા ધૂમાડાની બાસથી ગુગળાઈ જઇએ? ખબર પડશે હું મરી જઇશ

' ત્યારે ત્હમારી મરજી કોણ સાચવશે તે. મારા જેવી નકટી કોઈ નહિ હોય જે આટઆટલું
' દૂખ વેઠીને ત્હમારા મ્હોં આગળ મળો તે લાવી રજુ કરે.

' હું મૂર્ખી છું કેમ ? ત્યારે કેમ હસો છો ? હસો હસવું હોય તો, પણ ત્હમે અમારા
' સરદાર છો. ત્હમારી બરાબર કોણ કરી શકશે ? એ તો ઠીક છે જે હું મળી છું, તે જેમ
' છંદાય તેમ છૂંદો છો. કોઈ માથાની મળી હોત તો ખબર પડત.

' ત્યાં જઈ શુ કરો છો ? પૈસા બરબાદ કરો છો. ત્હમારા જેવા કેટલા ઝડપાયા છે ?
' અરે બળ્યુ ત્હમારૂ આનંદભૂવન. છોકરાંઓને લૂગડાં જોઇએ છે, મ્હારાં કપડાં ફાટી ગયાં
' છે, પણ જ્યાં ત્હમારે પૈસા ઉડાવવા જોઇએ ત્યા પછી અમારે ભર શીયાળે ટાઢ વેઠવાની.
' ઘરમાં છત તો જૂઓ. જૂઓ ત્હમારો ખાટલો—આ ત્હમારી પાટી. ફીઓ ભરો, બીડીઓ
' પીઓ, ચા પાણી કરો તે બધુ મળશે. ત્હમે તો ગમે તેવું હશે તોએ ચલાવી લેશો, પણ
' ત્હેમાં મ્હારે શું ! લચકો ધાન ખાઈ ત્હમારૂં વૈતરૂં કુટવા મ્હારા બાપે ત્હમને દીધી છે ?
' પહેલા કેમ પામે ને પાસે જ રહેતા ? જોઇએ તે તુરત આણી આપતા કેમ ? હવે હું
' કડવી થઈ ? એક દહાડો ઝભાઇને હાથમાં તો આવવા દોને, ચીરી જ નાંખીશ. સભામાં
' લઈ જનાર મ્હોટા ન થયો હોય તો.

' ત્હમારો મીત્ર છે ત્હેમાં મ્હારે શુ ? પાછી આખ મીચી ? એ ઢોંગથી નહિ કામ
' સરે. ત્હમારા હોઠ તો જૂઓ ! મ્હારા રસોડાના ધુમાડીઆના જેવા ઉજળા. પૈસા ખૂટે
' ત્યારે મ્હારાં ઘરેણાં વેચજો. બહુ ખરચ નથી કરતા એ હું માનુ કેમ ? આમ પૈસા ખરચી
' મ્હોંમાંથી ધુમાડો જ કહાડવો હોય તો મ્હારા ચૂલા ઉપર જ મ્હોં ધરોને.

' હવે આવાં દુખડાં તો નહિ સંખાય. (રૂએ છે) ત્હમે મ્હને પજવવામાં બાકી
' નથી રાખી. એ નહિ ચાલે............."

(ભાષણ આગળ ચાલત, પણ આટલામા જ સાંભળીને માખણ જેવા નરમ થઈ ગયેલા પોચાલાલે નાસકોરા બોલાવવાં શરૂ કર્યાં.)

બીહારી.

બાળકોને નૈતિક શિક્ષણ.

માતાઓની ફરજ—(સ્ત્રીલેખ).

થોડા દિવસ પહેલાં મ્હે અત્રેના " સિંધ વર્તમાન " પત્રમાં સ્ત્રીઓ માટે જાહેર ભાષણ એ મથાળા હેઠળ વાંચ્યુ કે વિદુષી બાઈ મુક્તાગૌરી ' બાળકોને નૈતિક શિક્ષણ ' એ વિષય પર વ્યાખ્યાન કરવાનાં હતાં. સ્ત્રીઓની વળી સભા ! આને હું તો એક સુધારાનું કાર્યસ્થાન સમજતી. પરંતુ તે દિને બ્હેન રાધાના કથન પરથી હું તે વ્યાખ્યાન સાંભળવાં ગઈ.

પંડીતા બાઇએ, પ્રથમ સ્ત્રીઓને સભાની કેટલી બધી આવશ્યકતા છે એ બાર દઇને

જણાવ્યું. સભાઓથી સ્ત્રીઓને ઘણું જાણવાનું મળે છે. અન્યોઅન્યના વિચાર જાણી શકાય છે. અને ગૃહસંસાર સુખમય કરી શકાય છે. આટલું પડીતા બાઇએ જણાવ્યા પછી મુકતા ગૌરીએ આ પ્રમાણે વ્યાખ્યાન શરૂ કર્યું.

સુગ્ન બ્હેનો,

બાળકોના નૈતિક શિક્ષણ તરફ દ્રષ્ટિ કરતા આપણને માતાઓની નાદાની અને અજ્ઞાનતા જણાય છે બાળપણમાં બાળકોના પાલણપોષણનો ભાર બહુધા માતા પર જ હોય છે તેથી તેમને પ્રથમ શિક્ષણ માતાઓ તરફથી જ મળવુ જોઇએ. કહો બ્હેનો ? એક દશ વર્ષની બાલિકા જેણે કઇ શિક્ષણ તો મેળવ્યુ જ નથી, અને મેળવ્યુ હોય તો પણ અધુરૂં, તથા લગ્નમા કેટલી અને કેવી પવિત્રતા સમાયલી છે—લગ્નમા કેટલી જવાબદારી છે તે પણ જે નથી સમજતી, તે અજ્ઞાન બાળા, બાળકોને નૈતિક શિક્ષણ કેમ અપાય એ કેવી રીતે સમજી શકે ? !

કોઈ બ્હેને કેળવણી પણ લીધી હોય, તથાપિ બાળકોના કોમળ મનને કેવુ શિક્ષણ જોઇએ એ વિષય પર તો તે એક શબ્દ પણ નહિ શીખી હોય. હવે વિચારો સુલક્ષણિ બ્હેનો ? કે તેના પર એક એવા પ્રાણીને શીક્ષા આપવાનો ભાર આવી પડયો છે જેની શારીરિક અને માનસિક શક્તિયો પ્રતિદિન વૃદ્ધિ પામતી જાય છે. અને જે કામનો તેણીને ગંધ પણ નથી આવ્યો, જેને માટે તેણી કેવળ અજ્ઞાન છે તે કામ કરવાનો વખત ત્હેને પ્રાપ્ત થયો છે. હવે શુ કરે ? આવા જોખમદાર કામમા આ અજ્ઞાન માતાપદ ધારણ કરનારી યુવતી કેટલી ફતેહ મેળવી શકશે એ આપ બ્હેનો જ વિચારી લ્યો. તે નથી જાણતી કે મનોવૃત્તિયો કેવા પ્રકારની હોય છે, તેઓ કેવી રીતે વધે છે અને કેવી રીતે અન્યોઅન્યની પછી ઉત્પન્ન થાય છે, તેમનુ કાર્ય શુ છે, તેમનો ઉપયોગ ક્યા શરૂ થાય છે, અને ક્યાં સમાપ્ત થાય છે. તે કદાચ એમ જ સમજતી હોય ક કોઇ મનોવૃત્તિ સર્વથા ભલી હોય છે અને કોઈ બુરી પણ આ સમજણ તે મનોવૃત્તિઓ પૈકી એકેના વિષયમા યોગ્ય નથી.

બ્હેનો ? બીજી પણ એક વાત ધ્યાનમા લેવા યોગ્ય છે તે એ કે જે શરીરના પાલણ પોષણની જવાબદારી તેમના પર છે તે શરીરની બનાવટને માટે જેમ તેઓ અજ્ઞાન છે, તેમ જ વિધવિધ ઓષધોથી તે શરીર પર કેવી અસર થાય છે તેથી પણ તેઓ અજ્ઞાન જ છે. આ અજ્ઞાનતાથી બાળકો પર જે આફતો આવી પડે છે તેમને જે રોગો નડે છે તે અતિ ભયકર છે. અને એના પરિણામ આપણે દરરોજ જોઇએ છીએ. હજારો બાળકો જન્મે કે તરત જ મરી જાય છે, હજારો નિર્બળ રહે છે. કહો બ્હેનો ? એનાથી વધારે હાનીકારક શુ હોય ?

પુન: મુળ વિષય પર આવીએ. બ્હેનો ? કઈ મનોવૃત્તિ ભલી છે અને કઈ બુરી છે એ આજની માતાઓ નથી જાણતી. અને તે વૃત્તિઓના કારણ અને પરિણામથી પણ તેઓ અજ્ઞાન હોય છે. તેથી મનોવૃત્તિઓને રોકવાથી કિવા તેમના કાર્યમા વિઘ્ન નાખવાથી જે હાની બહુધા થાય છે તે હાની ભલા બુરાની પરવા કર્યા વગર તેમને યથેચ્છ કાર્ય કરવા દેવામા થતી હાનીથી વધારે છે. અર્થાત આ પ્રવૃત્તિ અયોગ્ય છે એમ માની તેમને અટકાવવાથી જે હાની થાય છે તેટલી તેઓ યોગ્ય સમજે તેમ કરવા દેવાથી નથી થતી બાળ-

કને જે કામ કરવાની આદત છે, જેમા તેને લાભ સાથે હાની પણ થાય, તેને રોકવા માતા પ્રયત્ન કરે છે. તે જાણે છે કે અમુક કાર્ય કરવા દેવાથી બાળકને હાની થશે પણ નથી જાણતી કે તેના એ રોકવાથી જ બાળકને હાની થશે. આથી બાળક નાખુશ રહે છે, માતા અને બાળકમા અપ્રીતિ થાય છે, તે પોતાની મનોવૃત્તિઓ માતાથી છુપાવતા શીખે છે, અને જોઇએ તેવો સ્નેહ રહેતો નથી. જે કાર્યને માતા યોગ્ય માને છે તે કામમા તેણી ધમકી કે લાલચ આપી બાળકને દોરે છે. અથવા બાળકને સમજાવે છે કે આ કાર્ય કરવાથી લોકો ત્હારા પર પ્રસન્ન થશે, અને ત્હારી પ્રસંશા થશે. બાળકના મનની તે બીલકુલ પરવા નથી કરતી. બાળકે તેણીનું એ કહેવુ માન્યુ તો પોતાને કૃતાર્થ માને છે. આમ કરવાથી બાળકને સારૂં શિક્ષણ તો નથી મળતું, પણ દમ્ભ ને લુચ્ચાઇનુ શિક્ષણ મળે છે. એક તરફ તેણી બાળકને સત્ય બોલવાની આજ્ઞા કરે છે, બીજી તરફ પોતાની અસત્ય વર્તણુંકના નમુના બાળકની સમક્ષ મુકે છે. બ્હેનો ? એક વખતે એક પિતા પોતાના પુત્રને સત્ય બોલવાનું શિક્ષણ આપતો હતો. એટલામા જ દૈવયોગે એક કરજદાર આવ્યો. બાપા પાસે પૈસા નહિ કે તેને આપે પુત્રને કહ્યું કે જા બેટા કહે કે બાપા ઘરમા નથી આ શુ ? શુ આ કામ બાળકને જુઠુ બોલતા શીખવવા જેવુ નથી ? માતાઓને વિષે પણ એમ જ સમજી લેવુ. બાળકને તે કહે છે કે ધીરજ રાખવી, ગુસ્સે થવુ નહિ, ને પોતે જરા વાતમા બાળક પર ક્રોધ કરે. શુ એ જ ધીરજનુ શિક્ષણ ? જેવી રીતે સમાજમા ખરા ખોટા કામોના પરિણામ આવવા દેવા એ જ શિક્ષાનો સુલભ માર્ગ છે, તેવી જ રીતે બાળકોને માટે પણ એ જ માર્ગ સુલભ સમજવો ? તેમને પરિણામથી જે શિક્ષણ મળે છે તે માતાની ધમકીથી નથી મળતુ. એ જ શિક્ષણથી બાળક સુમાર્ગગામી થાય છે. પણ બીચારી માતાને આ પ્રકારના જ્ઞાનનુ રજ માત્ર શિક્ષણ નથી હોતું. કાર્યકારણભાવના અજ્ઞાનથી અર્થાત બાળકોને પાલણ પોષણ કરવાની શીક્ષા યથાર્થ પ્રાપ્ત ન કરવાથી તથા બાળકોના વિધવિધ મનોભાવોના અજ્ઞાનથી તે ભાવો અનુસાર બાળકોની સાથે વર્તણુક કરવા તે અસમર્થ હોવાથી તે મનમાની રીતે બાળકોને વશ કરે છે. તે બાળકોપર એક પ્રકારની હકુમત કરે છે.

આર્ય દેશમા આપણે નીતિહીન બળહીન સ્વાભાવિક જ્ઞાનહીન મુર્ખ મનુષ્યો જોઇએ છીએ તેનુ કારણ પણ એ જ છે, બાળકોની કેટલીક સ્વભાવસિદ્ધ વૃત્તિયોના પ્રભાવથી કેટલાક નીતિવાન થાય છે. પરંતુ માતાઓ તો એ જ્ઞાનથી દૂર છે એમ કહેવું અનુચિત નથી.

બ્હેનો આ પર આપ વિચાર કરશો અને બાળકોને શિક્ષા આપવાની તમારી જોખમદારીનો ખ્યાલ કરશો તો જણાશે કે માતાની ફરજ કઇ નાનીસુની નથી. હું આશા રાખુ છુ કે આપ અવશ્ય વિચાર કરી આપના બાળકોની સ્થિતી સુધારવા પ્રયત્નશીલ થશો.

ૐ શાન્તિ.

સૌ. લક્ષ્મી.

કવિ શામળભટનાં સ્ત્રીપાત્રો

તથા તેમની સાંસારિક જીવનનીતિ

વિક્રમ સંવતના ૧૮ મા (એટલે ૧૭૦૦ અને ૧૮૦૦ વચ્ચેના) સૈકામાં ગુજરાતમાં થઇ ગયેલા કેટલાક કવિઓમાં પ્રેમાનન્દ, શામળભટ, અને અખા ભગતનાં ત્રણ નામો ઉત્તમ પંક્તિમાં યોગ્ય રીતેજ મુકાયાં છે. આ ત્રણે કવિરત્નોની કાવ્યશક્તિનો વિચાર કરતાં એ નિઃસંશય છે કે પ્રેમાનન્દ સર્વોત્તમ છે; પરંતુ તેમનાં કાવ્યોના વિષયો તરફ દૃષ્ટિ કરતાં એમ કહેવું પડશે કે તેના સંબંધમાં તેમની વચ્ચે ભાગ્યે જ સરખામણી થઇ શકેઃ કારણ કે તે ત્રણેના વિષયો તદ્દન જુદા જુદા પ્રકારના છે. અખા ભક્તે ધર્મના પ્રચલિત અનાચારનો મેલ લોકોના મન ઉપરથી ધોઇ નાંખી વેદાન્તના શુદ્ધ જ્ઞાનનો પટ બેસાડવા પ્રયત્ન કર્યો છે; પ્રેમાનન્દે પૌરાણિક કથાઓના વિવિધ રસિક પ્રસંગોની રમણીય ભૂમિ ઉપર આખ્યાકાઓની સુન્દર હવેલીઓ ઉભી કરી છે; અને શામળભટે જનમંડળના જીવનનો દેખાવ આપતાં સામાજીક સંસ્થાઓનાં તથા મનુષ્યસ્વભાવનાં રસિક અને મનોહર ચિત્રો બુદ્ધિચાતુર્યના સુશોભિત રંગોથી ચિતર્યાં છે. આવાં ચિત્રો આ કવિએ વિશેષે કરીને કવિતારૂપે વાર્તાઓના પડદા ઉપર આલેખ્યાં છે. બૃહત્ કાવ્યદોહનોમાં પ્રસિદ્ધ થયેલી ૧૦ નવનવીન કલ્પિત પણ રસિક વાર્તાઓ લક્ષપૂર્વક વાંચી જોતાં તેમાંનાં સાંસારિક ચિત્રો આપણને સૂચવે છે કે આપણા જ પ્રદેશના બે સૈકા પ્હેલાંના એક કવિનાં તે ચિત્રો તેમના પોતાના તેમ જ આપણા વાસ્તવિક સાંસારિક ચિત્રોથી ઘણી રીતે ભિન્ન-વિપરીત-છે, એટલું જ નહિ પણ હાલના નવા સમયની સંસારસુધારાની ભાવનાને કેટલેક અંશે તે ચિત્રો અનુકૂળ થઈ પડતાં જણાય છે. આવાં ચિત્રદર્શનમાં કવિનો મુખ્ય ઉદ્દેશ સંસારનો સુધારો ઉપદેશવાનો હશે કે કેમ એ નિશ્ચયપૂર્વક ન કહી શકાએ; તોપણ એમણે એમ માનેલું તો સ્પષ્ટ જણાય છે કે સાંસારિક બન્ધનોથી સકળાએલાં, રૂઢિનાં નચવ્યાં નાચતાં, સ્ત્રીપુરૂષોનાં જીવનના કરતાં આત્મત્વ-પોતાપણું-પ્રકટાવીને, સ્નેહના સ્વતંત્ર વિશુદ્ધ વિકારથી પ્રેરાઇને, મ્હાલતાં જીવનો વાચનારની મનઃકલ્પનાને વિશેષ રૂચિકર અને આનન્દદાયક થઈ પડે, અને તેથી જ તેમણે પોતાની વાર્તાઓના જળને ખારા કુવાની પેઠે નીરસ અને સંકુચિત ન રાખતાં રસિકતાની મિષ્ટતાભરી નદીઓના પ્રવાહરૂપે રેલાવ્યું છે.

કવિ શામળભટની કાવ્યશક્તિ કેવા પ્રકારની હતી, અથવા તેમણે રચેલી કવિતામય વાર્તાઓના કરતાં ગદ્યમાં (માત્ર વાચનમાં) નવલકથાઓ લખી હોત તો વિશેષ સુન્દર થાત કે કેમ એ સર્વ વિચારની ગણના અત્રે યોજેલી નથી. તેમની કવિ કે કથાકાર તરીકેની નહીં, પણ સાંસારિક ચિત્રો આલેખનાર એક ચિત્રકાર તરીકેની કૃતિઓનુ, કવિનાં નિર્મેલાં મનુષ્યજીવનો-વિશેષે કરીને સ્ત્રીજીવનો-ઉપરસૂચિત રસિકતાના મિષ્ટતાભર્યા પ્રવાહમાં કેવાં સ્નાન કરતાં હતાં તેવું, કાંઇક દર્શન કરાવવાનો આ લેખનો હેતુ છે; અને તે કાર્ય માટે આપણે પણ તેમની એકેક વાર્તા લઈ તેના રસપ્રવાહનું કાંઇક કાંઇક પાન કરીએ. પ્રથમ આપણે **પદ્માવતીની** વાર્તા લઇએ.

પદ્માવતીની વાર્તા.

ચંપાવતી નામે નગરમા ચંપકસેન નામનો એક ક્ષત્રિય રાજા રાજ્ય કરતો હતો, તેને પુષ્પાવતી રાણી તથા પુષ્પસેન પુત્ર હતો. આ રાજપુત્ર રૂપમા અતિ સુન્દર, તથા સર્વ વિદ્યામા-ક્ષત્રિય વિદ્યામા-ઘણો પ્રવીણ હતો, અને આ વાર્તાનો નાયક-મુખ્ય પુરૂષપાત્ર-પણ તે જ થાય છે એક સમયે પ્રધાનપુત્ર, જે પોતાનો મિત્ર હતો, તેની સાથે તે વનમા શિકાર ખેલવા નીકળી પડયો હતો સાથી પાછા ફરતાં એક સુન્દર સરોવરને તટે આવી પ્હોચ્યો, ત્યા એક સુકુમાર યુવતી સખીઓ સાથે જળ ભરવાને આવી હતી તેની દૃષ્ટિએ તે પડયો. આ યુવતી તે જ ચંપાવતી નગરીના એક વણિક્ મહાજનની સુલોચના નામની કુમારી કન્યા હતી આપણો હાલનો જે જમાનો પોતાની પુત્રીઓએ બાળાવયનો રંગ મ્હેલ્યસાજ મુકેલો ન મુકેલો હોય તે સમયથી પોતાના જ શહેરમા, કન્યાશાળામા જ, તેમને વિદ્યાભ્યાસ કરવા મોકલતા પણ અચકાય છે, તે જમાનાને આ જોઈ નવાઈ લાગશે જ કે કવિએ ધનવાન નગરવાસીઓની મ્હોટી વયની, પુષ્ટ સમજણવાળી, કુમારી કન્યાઓ, ફક્ત સાહેલીઓની સાથે, નગરની બ્હાર પણ, કુદરતની રમણીય લીલાના દર્શનનો આનન્દ માણતી, જળ ભરવા જઈ શકતી હતી રાજકુમારીને જોઇ તથા ઓળખી આ કુમારિકા મોહિત થઇ, અને તેને પરણવાની તેના મનમાં ઈચ્છા થઈ આવી, પણ પોતે વણિક્ કન્યા અને તે ક્ષત્રિય અને વળી રાજકુમાર હોવાથી લગ્નની સમતિ આપે એ સમ્ભવિત ન લાગવાથી આ બાળાએ તેના ક્ષત્રિયપણાના અભિમાનનો લાભ લેવાની એક યુક્તિ રચી

> " રીસ કરી રામા વદે સાભળ રાજકુમાર,
> મેણુ કા ણુ ગ્રહુ મામહુ શીદ વેઠારે ભાર "

રાજકુમારે આ મર્મ વચન—મ્હેણુ-સાભળી પુછ્યુ

> " કહે રામા તું મેણુ છે, મેણુ તમારી જાત,
> શા કારણ પુછવુ પડયુ, તે કહો મુજને વાત "
> નારી વેણુ જ ઓચરી " સાભળ સાચું ધીર,
> કટી ભરીને નાખ તુ આગ કુભ પર તીર.
> કુભે તીર જ વાગશે, ચાલશે જળની ધાર,
> હોડ આપણે એટલી આપુ એક્રવર હાર
> તીર આવતું હાથે ગ્રહું, ચુકાતુ ચોટની ફાળ,
> મન્દિરે લઇ જાઉં મલપનો, પરણે તુ તતકાળ

ક્ષાત્રયવીરે પોતાના આત્મબળના, અસ્ત્રવિદ્યાના, વિશ્વાસથી એક અબળાએ જોવા માગેલી પરીક્ષામાં ક્ષત્રીય વટ સાચવવાની રેમ્યત્તિથી બીડુ ઝડપ્યુ, અને પ્રમારેલી જાળ ઉપર ઉભો રહી—

મહિપતિ ગીઝયો મન વિષે, એ તો રૂડી વાત,
હું નિશાન ભૂલું નહિ, બેઠુ તે કોણ માત્ર.
તાણી તીર જ નાખીયો, રાજાએ દઈ દોટ,
આવતો ઝીલ્યો ઝડપશુ, ચૂક્યો પ્હેલી ચોટ.
સખીઓ સાથે હસી પડી, ...

આ લગ્નેચ્છા, આ યુક્તિની ચતુરાઈ, શુ સૂચવે છે ? લગ્ન પ્હેલાની બાળકવય, અણસમજણ, અજ્ઞાન, આવુ લગ્નકાર્ય પરિણામી શકે ખરા ? કવિએ વયનુ પ્રમાણ ન આપ્યા છતા આ કુમારિકા ૧૬ વર્ષની અંદરની હશે એમ આપણે માની શકીશુ ? વળી આ સ્થળે એક બીજી બાબત આપણુ લક્ષ ખેચે છે. પૌરાણિક કથા ઓમાના સ્વયવરોમા કન્યા પોતે નહિ પણ તેના પિતા, વડીલ, પરાક્રમનુ કોઇક કાર્ય નિર્માણ કરે છે, અને લગ્નની ઇચ્છા રાખનાર વર તે કાર્ય સિદ્ધ કરેથી તે કન્યાને પોતાની પત્ની બનાવવાનો હક ધરાવી શકે છે આપણી આ વાર્તામા કુમારિકા સુલોચનાએ કરેલા ઇચ્છાવરની રીત એક નવીન જ પ્રકારની છે. આમા કન્યા પોતે જ એક વીરકાર્ય કરવા પોતે માની લીધેલા વરને ઉત્તેજે છે, અને પછી તે કાર્ય સિદ્ધ કરવામા જ તેને નિષ્ફળ કરી, પોતે તેના કરતા સવાઈ છે એમ દર્શાવી આપી, તેને પ્રથમના વચનબળે લગ્ન કરવા ફરજ પાડે છે આ પ્રસગ વળી, કન્યાઓની શારીરિક કેળવણીનુ, ચાલાકીનુ, પણ એક ઉત્તમ દષ્ટાન્ત આપે છે.

ઉપર પ્રમાણે પોતાની થયેલી હારથી આ ક્ષત્રિય કુમાર પ્રથમ આવેશે ક્રોધિત થાય છે, અને પોતાના વીરત્વને અણધાર્યુ લાછન લગાડનારનો શિરચ્છેદ કરવા તત્પર થઈ જાય છે, પણ પાસે ઉભેલો પ્રધાનપુત્ર તેને શાંત કરી આપેલા વચનનુ સ્મરણ કરાવે છે, તથા કબુલેલી ' હોડ ' પ્રમાણે તેને ઘેર જવાની સલાહ આપે છે કુમાર પુષ્પસેન તે સલાહ સ્વીકારી બાળાના ગૃહમન્દિરનું નામનિશાન પુછી લે છે, અને સુલોચના સમસ્યામાં તે રાત્રી રાતરે આવવા જણાવે છે

યોગ્ય સમય થયે—

પ્રીત થકો રાજા પરવયા, શ્રીમહોલ સામો સચર્યા,
ઉઠી અબળાએ કર્યો પ્રણામ, ભલે પધાર્યા રૂડે કામ
પાય પદારથ પામ્યા અમો, પ્રીતિ કરી પધાર્યા તમો.
રાજા બેઠો પાસે જઈ, સ્ત્રી કર જોડી ઉભી રહી.
ભામનીએ નિરખ્યો તે ભૂપ, રાજબીજ રઢિયાળુ રૂપ,
રાજાએ રાણી નિરખિયા, બેઉ જણા હૈડે હરખિયાં.

આ પ્રમાણે એક બીજાના હૃદયમેલાપના પરિણામે—

સુલોચના એમ ઓચરે, સાભળ રાય સુધીર,
જો વરૂં તો તુજને વરૂ, નહિં તો પાડું શરીર.

પ્રથમ દર્શને જ એક બીજાને અનુકૂળ થઈ રહેતા, સમતિનો પ્રત્યુત્તર આપતા, ઇત્

યોમા આવી ભાવના સ્ફુરાય, અને થોડા જ સમયમા ગભીર રૂપ ધરી આસપાસના વિકટ, પ્રતિકૂળ, વિઘ્નકર્તા સજોગો હોવા છતા પણ તે હૃદયમાંથી જીવનના સુખદુઃખના આધાર રૂપ આવી પ્રતિજ્ઞા સપૂર્ણ જ્ઞાન અને ભાન હોવા છતા પણ નીકળી જાય, એ વિશુદ્ધ સ્નેહના અનેક સ્વતત્ર સ્વરૂપોમાનું એક છે, અને રસિક કવિઓને તે ઘણુ રમણીય લાગે છે, મહાકવિ કાલિદાસે દુષ્યન્ત અને શકુન્તલાના હૃદયોમા આવો જ વિશુદ્ધ અને દૃઢ સ્નેહ સ્ફૂરાવ્યો છે, અને અગ્રેજી મહાકવિ શેક્સપીયરે તો પ્રેમના આવા અનેક પવિત્ર ચિત્રો આલેખ્યા છે.

(અપૂર્ણ)

પાન્થ.

ચર્ચાપત્ર.

આઘાતનો પ્રત્યાઘાત.

મેહેરબાન "સુન્દરીસુબોધ" ના અધિપતિ સાહેબ

આપના માસિકમા મેહેરબાની કરીને જો નીચેના બે અક્ષર છપાવશો તો ઉપકાર થશે. જે બે અક્ષર મ્હારે લખવાના છે તે લખ્યા પહેલા મ્હારી એક વિનતિ ધ્યાનમા રાખશો હેવી આશા છે. વિનતિ એ છે કે મ્હારા લખાણથી હુ કોઈ પણ જાતની ચર્ચા ઉભી કરવા માગતો નથી ને તેમ છતા જો ચર્ચા ઉભી થશે તો તેને માટે મ્હને ભય નથી, પરતુ ભય એ છે કે મ્હારૂ લખાણ "સુદરીસુબોધ' મા મૂકવાની આવશ્યકતા નથી કારણ એનાથી એ માસિક વાચનાર જે મુખ્ય વર્ગ છે તેને કામનો નથી. પણ મ્હારૂ લખાણ આપના માસિકમા મૂકવાની વિનતિ એટલા જ માટે કરૂ છુ કે આપના માસિકને ઉદ્દેશીને આઘાત થયેલો માલમ઼ો છે ને તેનો પ્રત્યાઘાત પણ તે માસિકમા જ આવવો જોઇએ એમ મ્હારૂ માનવુ છે.

આઘાતનો પ્રત્યાઘાત સ્વાભાવિક છે. કોઇને તમાચો મારીયે તો આપણો હાથ પણ ચણચણે. પણ સ્થિર બુદ્ધિથી વિચાર કરનારને ખરી કેળવણી પામેલો મનુષ્ય તો તમાચો ના જ મારે ને કદી મારે તો કોઈ યુક્તિથી જ મારે ને તે પણ કોઈ મહા દોષને માટે. અવિચારી ને અણુવડ મનુષ્ય તો માત્ર ટુકી બુદ્ધિથી જ કામ કરે છે ને કેહેવત પ્રમાણે "આપ આપકે મનમે ગદ્ધાભી મસ્તાન હૈ" એને અનુસરે છે. હવે જે આઘાત થયેલો મ્હેં સાભળ્યો છે, તે આ પ્રમાણે છે કે "સુદરીસુબોધમા વિષયો લખવાથી બાયલા થવાય છે"!!! આવો આઘાત કરનારને 'બાયલા' ની વ્યાખ્યા ખબર છે કે નહીં તેનો મોટો શક છે. શુ સ્ત્રીજાતિના સમક્ષ ઉચ્ચ ઉદ્દેશો મૂકવા, સસારની સુખશાન્તિનુ જે મૂળ તેને ઉચ્ચ વર્તન કરતા શિખવવુ, તિમિરમા પડેલાને જ્યોતિમા લઈ જવુ, શિષ્યના સ્વભાવથી પૂર્ણ રીત્યે જાણીતા થઇ તેના જીવનને ઉચ્ચગામી શુદ્ધ નિમલ કરવુ ને તેનું ગુરૂપદ લેવુ તે શું બાયલાપણું કહેવાય? જે મનુષ્ય સ્ત્રીજાતિના સ્વભાવથી વાકેફગાર નથી, અને જે તેને શુદ્ધ માર્ગે દોરવા મથતો નથી અથવા જેને દોરતા આવડતુ નથી, જેને સ્ત્રી જાતિને રૂચિકર બોધ આપતા આવડતો નથી તો પછી ને પતિ થવાને લાયક નથી ભલે પછી તે ચોપડી

ભણેલો હોય તો પણ તે ગમાર જ છે. શરૂપદ લેવું એ ન્હાની સુની વાત નથી. તિમિરમાં ઉભેલાને જ્યોતિમાં લઇ જવાને જ્યોતિમાંથી તિમિરમાં જવું પડે છે. ઇશ્વર પણ મનુષ્યાવતાર લઇને મનુષ્યને ભવજલધિ પાર ઉતારવા મનુષ્ય બને છે માટે શું તે તેનું ઇશ્વરત્વ મૂકી વાસ્તવિક રીત્યે મનુષ્ય થાય છે? શું મર્હુમ રા. રા. નવલરામભાઇએ ગરબાવળીઓ બનાવી છે ને જે સુકાર્ય કર્યું છે તે શું બાયલા હતા? કવિ દયારામભાઇએ ગરબીઓ લખી છે તે શું બાયલા હતા? સરસ્વતીચંદ્રમાં જે સ્ત્રીપાત્રોનો ચિતાર રા. ગોવર્ધનરામભાઇએ આપ્યો તે શું તે પાત્રોની સ્થિતિમાં પોતે મૂકાયા વગર એવો ચિતાર આપી શક્યા હશે? માટે શું કોઇ એમને બાયલા કેહેવાની મૂર્ખતા કરશે? રા. નરસિંહરાવે ગરબાઓ કરેલા છે તે શું બાયલા છે? અરે તે દરેક જણે મહા મહા કાર્ય કર્યાં છે, તે આઘાત કરતારને ક્યાં ખબર છે? દરેક જણ પૂર્ણ પુરૂષસ્વભાવના મર્દ છે, જે મર્દાઇનું સ્વપ્નું પણ 'બાયલા' કેહેનારને આવતું નહિં હોય. દરેક જણ ખરા પતિ શબ્દને શોભાવનાર છે. સ્ત્રીજાતિને સુબોધ દઈ સંસાર સુખમય કરવામાં પુરૂષત્વ છે, નહિ કે નીચ વર્ણની માફક સ્ત્રી સાથે સંબંધ છોડીને છુટાછેડા કરવાથી. સંસાર જીતવાને સારૂ સ્ત્રીજાતિને રૂચિકર રીત્યે પોતાના વિચારપ્રદેશોમાં સાથે લઇ ઉન્નત જીવન ગાળતાં ને ગળાવતાં ના આવડે તો બ્હેતર છે કે તેણે લગ્ન ના કરવું ને જો કર્યું હોય તો તે દોષિતપતિ છે ને તે એક મહાપાપ છે.

લી. મધુકર.

સ્વાગતમંદિર

કર્મક્ષેત્ર*—બંગાળી સાહિત્યનો રસ ચખાડવાનુ માન સ્વર્ગસ્થ શ્રીયુત નારાયણ હેમચંદ્રને છે. બંગાળી સાહિત્યમાં અવનવી રસોત્પાદક કૃતિઓ છે એ જાણ્યા પછી આપણા ગુર્જર સાક્ષરો અને લેખકોએ બંગાળી સાહિત્યનુ અનુકરણ કરવા માંડયુ છે એ આહ્લાદજનક છે. પ્રસ્તુત તે પુસ્તક પણ બંગાળી સાક્ષર શ્રી શશિભૂષણ સેન લિખિત છે. જે સમયે દેશમાં સ્વદેશી હીલચાલ, રાજકિય, સામાજીક અને ધાર્મિક ઉન્નતિને માટે પ્રયાસો થાય છે તે સમયે આ પુસ્તક આપણા વિદ્યાર્થી વર્ગને ઉત્સાહિત કરી સત્ય રસ્તે લઈ જનાર થઈ પડશે એ નિર્વિવાદ વાત છે. આ પુસ્તક સુપ્રસિદ્ધ ઇંગ્રેજી લેખક સ્માઇલ્સની પદ્ધતિ ઉપર લખાયું છે અને કર્મક્ષેત્રનો અર્થ કર્મવાદમાં ન લઇ જતાં મનુષ્યમાં રહેલી આત્મશક્તિનો સંસારમાં કેવી રીતે ઉપયોગ કરવો તે સમજાવ્યુ છે. આપણા આર્યાવર્તના જગવિખ્યાત ધર્મપ્રચારક બુદ્ધદેવ, ક્ષત્રીયવીર પ્રતાપ, રાજ્યનીતિજ્ઞ સર સલારજંગ અને સર ટી માધવરાવ, સાહિત્યસેવક ઇશ્વરચંદ્ર વિદ્યાસાગર અને તારાનાથ તર્કવાચસ્પતિ, સંસારસુધારક રાજા રામમોહનરાય, સર સૈયદ આહમદ, વ્યાપારોત્તેજક સર જમસેદજી જેવાના જીવનવૃત્તાંતો ન

---

* ભાષાન્તર કર્તા શાસ્ત્રી નાથજી વિ. મોહનજી વ્યાસ બી. એ. તથા વૈદ્ય જાદવજી ત્રિકમજી આચાર્ય. કીમત રૂ. ૧—૦—૦. મળવાનું ઠેકાણુ વૈદ્ય જાદવજી ત્રિકમજી ઔષધાલય, ફોટ, બજારગેટ સ્ટ્રીટ—મુંબાઈ.

આપતાં હેમના જીવનમાંથી બોધપ્રદ અનુકરણીય હકીકતો એવી ભાષા અને ઇમારતથી આપી છે કે પ્રત્યેક યુવાનને આત્મશક્તિનો ઉપયોગ કરી સંકલ્પ અને સાધનાથી કાર્યસિદ્ધિ કરવાનું મન થાય જ. શ્રી શશિભૂષણ સેનની શૈલી, ભાષાંતર કર્તા યથાસ્થિત જાળવી રહ્યા છે એ ખરેખર હેમને ધન્યવાદ ઘટે છે. અમે આ પુસ્તક અંથથી તે ઇતિ સુધી વાંચી ગયા છીએ અને ગુજરાતના પ્રત્યેક યુવાનના હસ્તમાં આ પુસ્તક જોવા ઉત્કંઠિત છીએ. શાળા અને પાઠશાળામાં ટેક્સ્ટ બુક તરીકે દાખલ કરવાની જરૂર છે.

મેટ્રીકયુલેશનના વિદ્યાર્થીઓને અને કોલેજમાં અભ્યાસ કરતા વિદ્યાર્થીઓને આ પુસ્તક વાંચવા અમારી ખાસ ભલામણ છે અને ભાષાન્તર કર્તાને હેમના સ્તુત્ય પ્રયાસ માટે ફરીને અભિનંદન આપી અમે વિરમીશું.

*રામવિયોગ—આ પુસ્તક કર્તા તરફથી અભિપ્રાયાર્થે અમને મળ્યુ છે. "યોગેન્દ્ર"ના લેખક તરીકે કર્તા ગુજરાતમાં સુવિખ્યાત છે. પુસ્તક નાટક રૂપમા પ્રકટ કર્યું છે, અને રામચંદ્રને વનવાસ મળ્યો એ પ્રસંગ નાટકનું વસ્તુ છે. તેમ જ પોતાના સ્વર્ગસ્થ પ્રિયજનોને તે અર્પણ કર્યું છે. આજકાલ વાર્તાઓ લખવાનો શોખ વધી પડયો છે, ત્યારે આવા નાટકની પણ જરૂર છે. નાટક તમામ સંસ્કૃત નિયમને અનુસરીને બનાવ્યુ છે ને સાધારણ દૃષ્ટિથી જોનાર માણસને તો એમ જ લાગે કે આ નાટક સંસ્કૃત પુસ્તકનું ભાષાન્તર હશે. પણ વસ્તુતઃ એમ નથી. અંદર પિતાપુત્ર, માતાપિતા, અને સ્ત્રીપતિ વચ્ચે થયેલી વાતો એવી સારી, સારા અર્થવાળી, અને ઉત્તમ છે કે અમે આ પુસ્તક વાંચવાની દરેક જણને ભલામણ કરીએ છીએ. મુળ નાટકનો વિષય જ ઉત્તમ છે, અને તે એવી સારી સંકલનાથી ગોઠવ્યો છે કે રસ પડયા વગર રહે નહીં. સ્થળ સંકોચને લીધે એનાં દૃષ્ટાંતો અમે આપી શક્યા નથી, છતાં રામ જે સમયે અરણ્યમા જાય છે તે સમયનો માતા કૌશલ્યાનો આશીર્વાદ, ઉતાર્યો છે.

" જાયે છે મુજ રામ આ વન વિષે, પિતૃ ગતિ સારવા
થાજો સ્હાય બ્રૃંતત્વ જે ગતિ કરે, પ્રેમે કરી પાળવા
આપી હર્ષે અધિકએ સુખ કરો, જ્યાં જ્યાં વસે રામહૃ,
જ્યાં જ્યાં ધર્મ કરે ગતિ ભુવનમાં, આશિષ હોજો સહુ."

કર્તાએ કવિતામાં કોઇક કોઇક સ્થળે Poetic license લીધો હોય એમ લાગે છે, અમારૂં ધારવું એવું છે કે જ્યાં સુધી માત્રા બેસે એવા શબ્દો મળી શકે, ત્યાં સુધી એવો લાઇસેન્સ ન વપરાય તો ઠીક. પણ એ બાબત ઘણી નજીવી છે. બીજું, આખુ નાટક સંસ્કૃત લીપીમાં લખાયલું છે. આજ કાલ ભાષા એકત્ર થવાનો પ્રયાસ ચાલે છે, તેમાં આ પુસ્તકને આ લિપિમાં લખવાથી કર્તાએ ઘણું સારૂં પગલુ ભર્યું છે. અમે આશા રાખીએ છીએ કે આ પુસ્તકની બીજી આવૃત્તિ વખતે કર્તા પુસ્તક ઉપર નજીવી પણ કિંમત લખશે કે સામાન્ય જન એનો લાભ લઇ શકે.

---

* કર્તા લલુભાઈ નારણજી દેશાઈ, વલસાડ, બહિસાવૃતિ.

સમયતરંગ.

વનિતાસુધારિણી સભા—જબલપુર ખાતે એક વનિતાસુધારિણી સભાની સ્થાપના થઈ છે જેના પ્રમુખ રા. હીરાલાલ વર્મા બિ. એ. બેરિસ્ટર ઍટ-લૉ તથા મંત્રી પંડિત ઇન્દ્રદત્ત શર્મા છે.

સ્ત્રીઓની દેશભક્તિ—બંગાળાની બંગ લક્ષ્મી મિલ, જેની સ્થાપના થોડા વખતથી થયેલી છે તેનુ ભંડોળ ૨૪ લાખ રૂપિઆનુ છે અને તેમાના ૧૮ લાખ રૂપિઆના શેર બંગાળી સ્ત્રીઓએ ખરીદી લીધા છે. આ શેરો ખરીદવામા તેમણે પોતાના પૈસા અને અલંકારાદિનો પણ ઉપયોગ કર્યો છે એમ જણાવવામા આવે છે. હિંદુસ્થાનના ઉદ્યોગ હુન્નરને ઉત્તેજન આપવાના તેમના આ યત્નને સર્વ તરફથી ધન્યવાદ આપવામા આવે છે

બાળ સ્ત્રીઓ માટે શાળા—૧૪ વર્ષથી નાની વયની પરણેલી બાળક સ્ત્રીઓ માટે ચિકાગોમા શાળાઓ સ્થપાઈ છે જ્યા તેમને ફરજીયાત શિક્ષણ લેવા મોકલવામાં આવે છે.

મહિલાપરિષદ્—આવતા ડિસેમ્બર માસની આખરે કલકત્તા ખાતે મળનાર કોન્ગ્રેસ સાથે ભારત મહિલા પરિષદ્ મળનાર છે તેને માટે તૈયારીઓ થવા લાગી છે. દેશના જૂદા જૂદા ભાગોમાથી જનારી સન્નારીઓના સત્કાર કરવા માટેની કમિટીની નિમણૂક થઈ ગઈ છે.

એક સન્નારીની સખાવત—મિસિસ લુઈ હિલ નામની એક અંગ્રેજ સન્નારીએ પોતાના મૃત્યુ પાછળ રૂ. ૩૦ લાખની સખાવત કરવા ફરમાવ્યુ છે.

સ્નાન માટે જૂદો ઘાટ—કલકત્તામા હિંદુ સ્ત્રીઓ સગવડ સાથે સ્નાન કરી શકે તે માટે હુગલી નદી ઉપર એક તરતો ઘાટ કલકત્તાના બારાના કમિશનરો તરફથી બાંધવામા આવે છે. આ ઘાટ પર પુરૂષ વર્ગને જવા દેવામા આવશે નહિ

જાહેર સભામાં સ્ત્રીઓ—વૈષ્ણવ પરિષદ્ તરફથી એક જાહેર સભા વડોદરાના એકાઉન્ટન્ટ જનરલ ર. બ. ડાહ્યાભાઈ હરજીવનદાસના પ્રમુખપણા નીચે વડોદરા ખાતે મળી હતી જેમા ૧૦૦—૧૫૦ સ્ત્રીઓ પણ હાજર રહી હતી

એક છોકરીની ઉદારતા—એક બંગાળી છોકરીના માતા પિતાએ તેના જન્મદિવસની ખુશાલીમાં મિજબાની આપવા વિચાર કર્યો. છોકરીએ તેના માતપિતાને પૂછ્યુ કે તેમાં કેટલું ખર્ચ કરશો તેઓએ જવાબ આપ્યો કે "સો રૂપિઆ" ત્યારે તે બાલિકાએ કહ્યું કે "તે સો રૂપિઆ તમે મને આપો" મારે તે દુષ્કાળથી પીડાતા લોકોને મદદ દાખલ આપવા છે

સ્વીકાર.

પુસ્તકો—કર્મક્ષેત્ર, વિધવા, ગીતમગ્ન, શૈલપુરની સુન્દરી, શોકશમન.

લવાજમ તથા સર્વ બાબતના પત્રવ્યવહારનું સરનામું.
રા ભોગીન્દ્રરાવ રતનલાલ દિવેટીયા બી. એ.
વ્યવસ્થાપક સુન્દરીસુબોધ—અમદાવાદ.

અમલુન કુમુદ—એક ગ્રામ્ય વાર્તા પ્ર. ક. મૂ. કિ. ૧-૮-૨ સુન્દરીસુબોધના ગ્રાહકોને રૂ. ૦-૮-૦. પોસ્ટેજ જુદું

Registered No. B. 436.

સુન્દરીસુબોધ.

यत्र नार्यस्तु पूज्यन्ते रमन्ते तत्र देवताः । मनु
(પ્રસન્ન દેવતા રહે જ્યાં પામે સન્માન સુન્દરી.)

સર્વાંગે સ્ત્રીઓ માટે પ્રકટ થતું માસિક

પુસ્તક ૪ — અંક ૪

પ્રકાશક, **બન્ધુસમાજ.**

ઈ. સ. ૧૯૦૬ ડીસેમ્બર — વિ. સં. ૧૯૬૩ માર્ગશીર્ષ

વિષયસૂચન

વાર્ષિક લવાજમ રૂ ૧-૬-૦ પોસ્ટેજ જુદું

અમદાવાદ—યુનિયન પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ કં૦ લી.

सुन्दरी सुबोध.

વર્ષ ૪ થું] ઈ. સ. ૧૯૦૬ ડીસેમ્બર—માર્ગશિર્ષ વિ. સં. ૧૯૬૩. [અંક ૪ થો.

ज्ञानसुगन्ध.

सीताः—उत्थानकाळमां शांतिद्वारा रसनुं पोषण एज धर्म छे. तो प्रिय, हुं रसनुं स्थानछुं, जेथीकरी मारो वियोग केवी रीते होइ शके ? शांति ए आपतेमनी वृद्धि करे छे. तो हुं पण आपतेमना वृद्धिकार्यमां सहभागी केम न होऊं ! एवी रीतनो अन्योअन्य धर्म भिन्नताने पामी जडताने केवी रीते व्होरी ले ! माटे ज स्वामीनाथ हुं वियोगी नथी रहेवानी. हवे काइ पण प्रश्न न करता मने संगे लइ जवा संकल्प करो. ए ज तमारो धर्म छे. पाणिग्रहण समये ए ज तमारी प्रतिज्ञा छे. पिताश्री जनकरायने, पाणिग्रहण करतां ए ज तमारुं अभयवचन छे, आ विषे में अनेकवार आपने कह्यु छे. माटे संशयरहित पाणिग्रहण समये करेली प्रतिज्ञा सफळ करो. एवी प्रतिज्ञानो भंग थतां तमोमां कायरपणुं क्यांथी संभवे ? माटे स्वामीनाथ, विलंब रहित सहगमननी आज्ञा करो. तमो सरखा शौर्यस्वरूपना संगमां मने कोइपण प्रकारनो भय वनवासमां पीडे एम नथी. तेम ज तमारा संगमां मने कोइपण प्रकारनो परिताप पण नडे एम नथी केमके तमो ए ज मने सर्व आनन्दनुं कारण छो, तो क्षुधा, तृषा, उपवासादिक श्रम, भूमिशयन, पदगमन, कंटकादि पीडा, क्रूर प्राणिनो भय, अने अन्य क्लेशो मने केवी रीते भेदी शके ! ज्यां मनोवृत्ति एक ज वस्तुमां रसनिमग्न थइ रही होय, त्यां अन्य क्रियानो संभव क्यांथी होय ?

लल्लुभाइकृत रामवियोग.

કાવ્યકુંજ.

સાહેલી ચન્દા અને ત્હેનો સ્વર્ગીય રાસ.

(ગરબી.)

ચાલો સાહેલી સર્વ સાથમાં રે લોલ;
રમીએ તાળી લઈ હાથમાં રે લોલ.

ચન્દા હસે છે આ મન્દા કપોલમાં
જોઇએ એ હાસ્ય સર્વ સાથમાં રે લોલ;
હાં-હાં સાહેલી સર્વ સાથમાં રે લોલ.

વારિ વહે જૂઓ રૂપેરી ધોધમાં;
ધોધે ન્હાશું રે સર્વ સાથમાં રે લોલ.-હાં-હાં.

ચન્દા રૂપેરી, આ ભૂમિ રૂપેરી;
થઇએ રૂપેરી સર્વ સાથમાં રે લોલ.-હાં-હાં.

સુવાસી પુષ્પો આ કેવાં ખીલ્યાં છે;
લઇએ સુવાસ સર્વ સાથમાં રે લોલ—હાં-હાં.

ચન્દા વર્ષાવે જો પીયૂષ સ્નેહે;
પીશું પીયૂષ સર્વ સાથમાં રે લોલ—હાં-હાં.

જૂઓ ધીમે ચ્હડે ચન્દ્રકલા સહુ;
ચાલો ચાલો ચ્હડીએ સાથમાં રે લોલ—હાં-હાં.

સ્વર્ગીય ચન્દાના સ્વર્ગીય ચોકમાં;
ચ્હડીએ-લઇએ રાસ સાથમાં રે લોલ.
ચાલો સાહેલી સર્વ સાથમાં રે લોલ.

બાલશ્રી.

ચન્દા=ચન્દ્રનુ તેજ. મન્દા=ધીમે ધીમે. કપોલ=ગાલમાં. વારિ=પાણી. પીયૂષ=અમૃત.

ગૃહધર્મ.

સ્ત્રીકર્તવ્ય.

(મળેલું—સ્ત્રીલેખ.)

આજકાલ ચોમેર સ્ત્રીકેળવણી માટે ઉપાયો યોજાઈ રહ્યા છે, સ્ત્રીઓના કર્તવ્ય દર્શાવનારા પત્રો દિનપ્રતિદિન વધતા જાય છે, સ્ત્રીવર્ગ આગળ વધતો જાય છે, ટુંકમાં "સ્ત્રી" એ ચર્ચા અને ઉત્કર્ષના વિષય તરીકે લોકોના મનને પ્રવૃત્તિ આપી છે સ્ત્રીએ પોતાને માન આપવું, પતિને સુખી રાખવો વગેરે વગેરે વિચાર એટલી બધી વાર કાન ઉપર પડી ગયા છે કે હવે વધારે વાર તે સાંભળવા ઠીક લાગતા નથી તેથી આ લેખમાં સ્ત્રીની પતિ તરફ શું ફરજો છે તે તો બીલકુલ આપવામાં આવશે નહિ આ લેખમાં કહેલી બીજી બાબતો પણ નવી નથી જ, માત્ર આવી એકઠી કરવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે.

પ્રથમ તો સ્ત્રીનું કર્તવ્ય એ છે કે તેમણે પોતાનું શરીર સુંદરને બદલે મજબુત થાય તેમ કરવું જોઇએ. આખા ગુજરાત કાઠીયાવાડમાં જોઇશું તો કોઈ સ્ત્રીના મો ઉપર લાલાશ જોવામાં આવે છે? ભર યુવાનીમાં આવેલી પચીસ વરસની સ્ત્રી પીળી પેપચા જેવી, ગાલ બેસી ગએલા, આંખો અંદર બેસી ગએલી, હાથપગ તો જાણે એક છ વરસની છોકરી જેવા—ટુંકામાં, કદમાં દસ વરસની છોકરી જેવડી અને શક્તિમાં સાઠ વરસની અશક્ત ડોશી જેવી સ્ત્રી જોવામાં આવે છે એ કેટલો દયાજનક દેખાવ છે!! આવી સ્ત્રીની સંતતિ—તે હિંદની ભવિષ્યની આશાઓ!! જ્યાં જુઓ ત્યાં હીસ્ટીરીયા, હાથપગમાં કળતર, વાસાનું ફાટવું દીલનું તૂટવું, માથાનું દુખવું ટુંકામાં સર્વ પ્રકારના રોગના પોકાર પોકાર સિવાય બીજું કાંઈ કાને પડતું નથી આ બધી ફરીયાદનું મૂળ શું છે તે તપાસી તેના ઉપાય કરવાની પૂરી જરૂર છે.

નબળાઇનું પ્રથમ કારણ તો માબાપની નબળાઈ, અજ્ઞાન અવિચારીપણું અને અનેક કુટેવો હોય છે. તે માબાપ તો જે છે તે છે, તેમાં કાંઈ હવે ભવિષ્યની સંતતિ સિવાય બીજા કોઈ માટે સુધારો થઈ શકે નહિ સુધારો થાય તો પોતામાં અને પોતાના છોકરામાં થઈ શકે તે શું થઈ શકે તે આપણે હવે જોઇએ. પ્રથમ તો પોતાનામાં ઘરકામ કરવાની શરમ મૂકાવી જોઈએ. આજકાલ કામ નોકરથી કરાવવાની ફેશન પડી છે તે તન્દુરસ્તી બીગાડવાનું મૂળ કારણ છે કાંઈ ઠીક સ્થિતિ થઈ કે બસ ઘરનું કામ હાથે કરવું બંધ!! મ્હારે એમ કહેવું નથી કે શ્રીમંત વર્ગ કે ઠીક સ્થિતિના વર્ગે પોતાના ઘરના બૈરાંથી જ કામ લેવું. નહિ કે તેને કંઈ વાંચવા લખવાનો કે કેળવણીનો અવકાશ ન આપવો, પરંતુ કહેવું એટલું જ છે કે જો તમે અંગ્રેજ બાનુઓની નકલ કરી ઘરનું કામકાજ મૂકી દો, જો તમે ચોપડીઓ વાંચવાને રસ્તે વળો, જો ભરતનું, શીવવાનું, ગુંથવાનું વગેરે બેઠાં બેઠાં થાય તેવું કામ શીખવો—તો તે જ અંગ્રેજ બાનુઓની પેઠે તમે કસરત પણ લ્યો, તેમાં શરમ ન રાખો,

હવા ખાઓ, ફરો અને અંગને તસ્દી આપો. અંગ્રેજની નકલ કરો તો પૂરી કરો, એમના જેવા ચોખ્ખા, સ્વચ્છ હવાવાળા ઘરમાં રહો, ખોરાક સારો ખાઓ, શરીરશ્રીમંત થાઓ અને તેમની માફક બધુ ન થઈ શકે ત્યા સુધી ઘરકામની કુદરતી કસરતને છોડો નહિ. આમ થશે તો જ તમારા માથા દુ:ખતા મટશે અને ફરીયાદો દૂર થશે

શરીર સારુ રાખવાના બીજા પણ કેટલાક ઉપાયો છે, સુવાવડ એ સ્ત્રીનુ ઘણું બળ હરણ કરી જાય છે સુવાવડમા ઘણી સ્ત્રીઓ પૂરતા સાધન છતા ઘી દૂધ વગેરે પુષ્કળ ખાતી નથી. અને આ તો ન ભાવે, આ તો ગળે ન ઉતરે અને આ તો માફક ન આવે આમ કહેવુ અને કરવુ એ પોતાને, પોતાના છોકરાને અને બીજા સૌને દુ:ખી કરવા જેવુ છે ભાવવા ન ભાવવાનો સવાલ નથી, ઓસડ તરીકે ઘી દુધ ખાવા જ જોઇએ. અને તે જો ન ખવાય અને વચ્ચે વચ્ચે સુવાવડ આવે તો શરીરમાં તાકત શાની જ રહે? માટે સ્ત્રીઓએ આ વાત ખાસ ધ્યાનમા રાખવાની છે

સ્ત્રીઓના શરીર ખરાબ થવાના બીજા પણ કેટલાક કારણો છે. શરમને લઇને કુદરતી હાજતો નમધે અનિયમિતપણું અને સ્ત્રીજાતિમા જ થતા કેટલાક રોગોનું શરૂઆતરમ છાનુ રાખવુ આ બે મુખ્ય કારણો છે, સાસુઓએ પોતાની વહુઓને દીકરી માફક ગણીને પૂછ પાછથી વાકેફ થઇને તેમના આવા દુખો દૂર કરવાની પૂરી તજવીજ કરવી જોઇએ કે જેથી તે વહુ પોતાને, અને બીજાઓને વધારે સારી તબીયતથી વધારે ઉપયોગી થઈ પડે.

એ પ્રમાણે શરીર મજબુત રાખવાના ઉપાયો કરતા રહીને મનને કેળવણી આપતા જવાની છે, શરીરની પાયમાલી કરીને નહિ વાચવા લખવાનુ કામ નવરાશના વખતનું છે, ઘરકામ મૂકીને ચોપડી લઈ બેસવાથી ફાયદો નથી માટે સારી સ્ત્રીઉપયોગી ચોપડીઓ, ગરબાઓ સ્તોત્રો વગેરે વાચવાની ઉપરાન્ત સ્ત્રીઓએ વાર્તાઓની ચોપડીઓ ખાસ કરીને ઘણી વાચવી જોઇએ. એટલા માટે કે છોકરાઓને બોધ આપવાને તે કામ લાગે. મને એમ લાગે છે કે છોકરાઓને ભેગા કરી વાર્તા કરી તેની મારફત જ્ઞાન અને બોધ આપવાની રીત જે કેટનીક જૂના જમાનાની માતાઓમા હતી તે ઉલટી. નવી કેળવાયલી માતાઓમા જોવામા આવતી નથી આનું કારણ કદાચ તેમની પોતાની વાચવા સબધીની પ્રવૃત્તિ હોય, કે વાર્તાના જ્ઞાનની ખામી હોય કે ગમે તે હોય પણ હવે તેમ નથી થતું એ તો ચોક્કસ છે અને તે ઓછુ દીલગીરી ભરેલુ નથી. ઘરમા સ્તોત્રો પાઠો આપ્યાનો વગેરે જૂના જમાનાની માતાઓ હાલતા ચાલતા, અને કામ કરતા કરતા મોએ બોલતી તેથી છોકરાઓ જેમની યાદશક્તિ કઈ અદ્ભુત જ હોય છે તેઓ વિનાપ્રયાસે વિનાશ્રમે અનેક બાબતો નાનપણથી શીખી જતા અને તેના સંસ્કાર છોકરાના જીવન ઉપર બહુ ઉડી અસર કરતા પણ હવે તે જોવામા આવતું નથી તે શોચનીય છે.

સ્ત્રીઓનું બીજુ એક કર્તવ્ય ધર્મને અને નીતિને જાળવી રાખવાનું છે. સ્વચ્છતાને અનુસરીને ધર્મના જે નિયમો બધાએલા છે તેનું પાલન કરવુ, કુળના આચારવિચાર જાળવી રાખવા, છોકરાંઓને નીતિની કેળવણી આપવી વગેરે કામ સ્ત્રીઓનું જ છે, કેમકે છોકરાઓ મા સાથે જ ઘણો વખત ગાળે છે.

સાધારણ ઔષધી અને ઉપચારો જાણવા એ પણ સ્ત્રીઓનું કર્તવ્ય છે, દેશી ઓસડીયાં જેવા કે ઈંદ્રજવ, સુવા, હરડે વગેરે અનેક ઓસડીઆ છે કે જેનો ઉપયોગ સ્ત્રીઓ જાણતી હોય તો જ્યારે ત્યારે પરદેશી દવાના પૈસા ન ખરચવા પડે. દીલગીરીની વાત છે કે આજની કેળવાએલી માતાઓ આ બાબતમા તદ્દન પછાત છે અને તરત ડાકટરને ત્યા દોડે છે. કેટલીક ડોશીઓ બચ્ચા સબંધી અરધી વૈદ જેવી હોય છે તેનો અનુભવ ઘણાને થયો હશે

નવરાશને વખતે શીવવુ, ભરવુ, ગુથવુ એ સ્ત્રીઓનું કર્તવ્ય ગણાય છે પરતુ તે સંબધી કેટલુંક કહેવા જેવું છે અત્યાર સુધી સ્ત્રીઓમા એમ સમજાયુ છે કે રૂમાલો ભરવા, ગલપટ્ટા ગુથવા, ટેબલ ક્લોથ ભરવા તોરણ ભરવા વગેરે ફેશન વાળુ કામ કરવુ એ જ માત્ર સ્ત્રીઓનુ કર્તવ્ય છે. પણ તેમ નથી, પૈસાદાર વર્ગ એવુ કામ કરે તે ઠીક છે પરતુ સાધારણ વર્ગ માટે તો જૂદા પ્રકારનું કામ જોઇએ સ્ત્રીઓને ફ્રૉક અને ઝાનરવાળા અગ્રેજી નમુનાનાં લૂગડા ગમવા લાગ્યા છે પરતુ તેના તો ઘણા પૈસા દરજીને દેવા પડે છે તેથી ઉપર કહી તેવી ચીજો ભરવા ગુથવાને બદલે ઘરમા રોજ જોઇતા ઉપયોગી ફ્રૉક, ચણીયા, ચોળી, કમખા, નાનાં પેન્ટો, કબજા એવુ એવુ કામ શીખવામા આવે તો સાધારણ કમા નારને કેટલું ખરચ ઓછુ થાય?

સ્ત્રીઓનું એક મોટુ કર્તવ્ય છોકરા ઉછેરવાનું છે ભવિષ્યની પ્રજા તૈયાર કરવાનું છે. તેથી છોકરાઓની માનસિક, શારીરિક, નૈતિક અને ધાર્મિક કેળવણી તરફ તેમણે લક્ષ આપવાનુ છે. બચ્ચાઓ તરફ અયોગ્ય વ્હાલ કે લાડ કરતા ચાહ, સોપારી વગેરે ચીજોથી તેમને દૂર રાખી પૌષ્ટિક ખોરાક આપવાની તજવીજ રાખવી જોઇએ તેમને વહેલા વહેલા પરણાવી લ્હાવા ન લેતા તેમના ભવિષ્ય ઉપર નજર રાખવી જોઇએ. નાતો જમાડી, વરઘોડા કઢાડવામા આગ્રહ નહિ માનતા, પતિને પૈસાનો દુરુપયોગ ન કરાવતા પોતાના બાળકો અને બીજાઓના ભલા અર્થે તે વપરાય તેમ કરવુ જોઇએ વ્હેમો દૂર કરી, અયોગ્ય રીતરિવાજોને કહાડી નાખવામા આગળ પડવુ જોઇએ અને યોગ્ય સુધારા વધારા કાળને લક્ષને કરવા જોઇએ છેવટે બાળકો પ્રત્યે એક પવિત્ર ફરજ છે તે પણ ભૂલાવી ન જોઇએ. અને તે એ છે કે બચ્ચાને જાતે ધવરાવવા અને તેમને નોકરના હાથમા કદિ નહિ મૂકવા, એ પ્રમાણે ન વર્તવાથી બચ્ચાઓને સસ્કાર હલકા દૂધના અને હલકી સગતના થાય છે અને પરિણામે તે બાળક પોતાને, માબાપને, અને સમસ્ત પ્રજાને એક બોજારૂપ થઈ પડે છે.

ટુકામા સ્ત્રીઓની અનેક પવિત્ર ફરજો છે તે ફરજો જ્યારે સ્ત્રીઓ બજાવતી થશે ત્યારે પ્રજા મજબુત થવાની અને આપણો ઉદ્ધાર થવાનો. એ દિવસ પ્રભુ તરત દેખાડે એ જ પ્રાર્થના અસ્તુ

વિવિધવિહાર.

સખીદર્શન.

આજે ભાઇબીજનો તેહેવાર છે એટલે મોતી સ્વ સ્વામિસહ નણુદ-નાનીબાને ત્યા જમવા આવી છે નાની મે'નને ત્યા આજે એક મહેમાન સ્ત્રી પણ આવેલ છે મહેમાન સ્ત્રીનું નામ ગગા છે જમી રહ્યા પછી બપોરના અવકાશે કંઈ વિનોદ માટે ગોષ્ટી કરવા નાનુ મડળ એકઠુ થયુ તે પ્રસગે થયેલી વાતચિતનો કઇક સાર સ્ત્રીઓનેજ સહજ ઉપયોગી જણાવાથી અહીં પ્રસિદ્ધ કરવાની સર્વે વાચકોની રજા લઉં છુ

મોતી—નાની બહેન ? આ બ્હેન કોણ છે ? એ કેમ કંઈ વાતમા ભગતા નથી ?

નાનીબા—મોતી ભાભી ! એ મ્હારી ગગા બ્હેન સખી-મારી બાળ સહી છે એ દેખાવમા કંઇક સર્વથી દૂર રહે છે સ્ત્રીઓનો વાચાળ સ્વભાવ એમનામા નથી એમનાં મ્હો પર હાસ્યરેખાઓને બદલે શોકરેખાઓ જણાય છે છતા હસવાનો કૃત્રિમ પ્રયાસ કોઇવાર જણાઈ આવે છે એમને એકાન્તવાસ પસદ છે એટલે એમને ગણુરીની સખીઓ પણ નથી એમના સબધમા આવનારે એમને ઘણા જુદા ને કંઇક ઉચિત નામો આપેલા છે કોઈ તેને વિચિત્ર માનુની કહે છે કોઇ તેણીને રીઝ ડે માર્ગન્ડે —એકાન્ત વાસીનિ કહે છે કોઈ એપ વા સ્ત્રી' ને નામે તો કોઈ વળી અમર્યાદ પ્રેયસ કહે છે બેશક તેણી દેખાવમાં તેવી જ છે પણ છતા તેણીના આકર્ષક સ્વર ને તત્વિક બોધદાયક વિચાર તેણીનો સગ કરવાને લલચાવે છે આટલી હાની ઉમ મા તેણી આ સસા થી ધરાઈ ગઈ છે કોઇની સોબત કરવા તેણી જતી નથી પણ કોઈ સગીને તેણી તરછોડતી નથી સગમા નહિ આવેલાને અમર્યાદ જણાય છે પણ સોબતીને તેના વિનયની ખાતરજમા છે આજે મ્હે તેમને સખી તરિક જમવાનુ આમત્રણ કીધ છે

મોતી—નાની બ્હેન ? મ્હારૂ એમની સાથે ઓળખાણ નહીં કરાવો ? તમારા કહેવા પ્રમાણે મ્હારૂ ચિત્ત તેમની તરફ ક્યારનુય આકર્ષાઈ રહ્યુ છે

નાનીબા—ભાભી ? તમો તો વળી અગ્રેજી રૂઢીમા ભળ્યા શુ મ્હારા વગર તેમની સાથે ના બોલાય ? આપણા દેશીઓમા અને વળી તેમાય તે સ્ત્રીઓમા ઓળખાણ કરવા માટે ત્રાહીતની જરૂર ક્યારથી પેઠી ? ભલે આવો આ તેઓ પોતેજ આપણી પાસે આવ્યા ગગા બ્હેન ? હુ કહેતી હતી તે આ મારા એકના એક ભાભી છે મોતી ભાભી ? આ મ્હારા સખી ગગા બ્હેન છે

ગગા—આવો બ્હેન મ્હે અનુમાન કર્યું જ હતુ મોતી બ્હેન ! નાની બ્હેન મ્હારાં બાળ સખી છે ને આપ મ્હારા સખી થશો

મોતી—હું આપની સોબત ચાહુ છુ મને કઇક પુછવાની ઇચ્છા થાય છે—રજા આપો તો

ગગા—બ્હેન ! બેશક પુછો આવડશે તેવો જવાબ જરૂર દઇશ .

મોતી—આપ એકાન્ત વાસ કેમ ઇચ્છો છો? માફ કરજો હું આપના અંગત સવાલ પર પ્રશ્ન કરૂં છું

ગંગા—એમાં માફી શી? આપે ભૂલ શી કરી છે જે? મ્હારા પતિની ઇચ્છા એવી છે તથા હવે ધીમે ધીમે મને પણ હવે એકલવાયુ વીશેષ પસંદ પડતું ગયું છે તેથી.

મોતી—મ્હને આપના જીવન (વર્તન) ની પ્રેમી બનાવશો?

ગંગા—આપ મ્હને બ્હેન તરિકે ચાહવા આવ્યા છો, તો હું પણ બેશક આપને બ્હેન તરિકે ચાહીશજ સાંભળો મ્હારૂં કાળનિર્ગમન હું એક ગરિબ પિતાની પુત્રી હતી તે હવે મ્હારા પતિની એકની એક ગરિબ પત્ની છું ને એવીજ રહેવા ચાહું છું પ્રથમ હું કેવી હતી તે આપને જાણ્યા પછીજ હાલ હું કેવી છું તે જોવું વિચારવું ઠીક પડશે

મ્હને મ્હારા પતિની ગરિબાઈ—હીણપ્માઈ તથા એકાન્ત વાસ ને માનસુખ ગમ્યા નહીં હું સુખી થઈ શકીશ નહીં—મ્હને આ રીતે આ પતિજીવનના આધિપત્ય(ઉપરીપણું) નીચે સુખની આશા ઝાંઝવાનાં જળને સમાન છે એવા વિચાર આવવા લાગ્યો હું કટાળી ગઈ આ રીતે મારા તરફથી પતિને પણ સુખને બદલે દુખ જ મળવા લાગ્યું પણ પતિ એકના બે થયા નહીં—પતિએ પોતાના વિચાર કે દેદાર ફેરવ્યા નહીં પતિ, મારા તરફથી થતા અસહ્ય દુખ તથા અપમાનને પણ નીડરપણે સહન કરવા લાગ્યા ફક્ત હમેશા તેઓ મને આટલું જ કહેતા 'તું ત્હારે ગમે તેમ કર પણ મ્હારૂં એક કહ્યું માન ફક્ત એક જ કલાક કે માત્ર થોડીક ઘડી સુધીની આમન્યા પાળીશ તો હું ત્હારૂં ઇચ્છિત તેટલોજ કે કદાચ બદલે તેથી પણ યત્કિન્ચિત વિશેષ સમય સુધી પૂરૂં કરીશ ' ત્હેમની આમન્યામાં હમેશા ફક્ત એકજ ઉદ્ગાર હતો, ' હું મ્હું તે થોડુંક વાચ્યા વાતો હું જે વચાવું કે સંભળાવું તે સાંભળ ને તે વિષયો પર મનન કર, ત્હારી શંકાઓ મ્હને પૂછ ને હું ઉત્તર આપીશ વાંચેલું કે સાંભળેલું હું બીજે દિવસે કે અવકાશે પૂછીશ ત્હારે યાદ નાખીને ફક્ત જવાબ દેવા' 'અહા! મ્હને આ કેમ ગમે? ઘણોય સમય સુધી આ હઠીલાઇ ચાલ્યા કીધી તેઓ હમેશા એકાદ નહીં પણ બે ત્રણ વખત મને આવા કટાળા ભરેલું સંભળાવતા હું ફક્ત હસ્તી—ખડખડ દાંત કાઢતી• તેઓ સુખે સુખે જતા રહેતા આમ છતા તેઓ મ્હારે સારૂં પોતાને ગમતું આણી આપવા કે મ્હને સંતોષવા કદી ચુકતા નહીં લગભગ સાતેક વર્ષ સુધી અમારો એકલીનો સંસાર આમજ ચાલ્યો. એકદાએક નવીન પ્રસંગ બન્યો. મ્હારા પતિ કોઈ દિવસ નહીં ને તે દિવસેજ ચાર છ વખત ઘેર આવ્યા ને બ્હાર ગયા. મ્હને ત્હેમના તે વિચિત્ર વર્તનપર સહજ શંકા આવવા માંડી દિવસના કાર્યના વિશ્રામ સમયે-નિદ્રા માટે–રાત્રે પતિ કંઈક વસ્તુ સાથે ઘેર આવ્યા મ્હને સહજ ઇચ્છા થઈ ને પતિને નિદ્રાસ્થાનપર જવા દઇને મ્હે તે જોયું—શું જોયું? એક પુસ્તકમાં એક ચિત્ર! ગામડામાં પાદરે આવેલું એક ન્હાનું ઝુંપડું ને તેનું ચિત્ર! તે નીચે લખેલું હતું કે ' સંસારનું અદ્વિતિય સુખ!' મ્હને આ સ્વર્ગીય સંસાર અનુભવવાની લાગણી થઈ આવી કોને ન થાય? તે એક વાર્તા હતી. મોતી બ્હેન! બાળકને આનંદ આપે ને અવકાશીનો સમય પસાર થાય તેવી તે એક ન્હાની વાર્તાએ મ્હને મ્હારો સંસાર સરળ કરવાને પૂરતું કર્યું મ્હારા પતિએ ન શીખવ્યું તે એક વાર્તાએ શીખવ્યુ

ગરિબ સ્ત્રીનો સંસાર હૃદયદ્રાવક વર્ણન' રૂપે તે પુસ્તકમાં હતો. મ્હારી લાગણી ઉભરાઈ આવી, ને તેજ ઘડીએ હું અતુલ સુખી દેખાઈ. કોઈ દિવસે ના અનુભવ્યું તેવું પરમ સુખ પ્રથમ જ મ્હેં પ્રાપ્ત કર્યું. મ્હેં સુખ રૂપ નિદ્રા લીધી. પતિએ સવારમાં મ્હારા મુખ દર્શનની છાયા પરથી સહજ સ્મિત કર્યું. આજ મ્હારૂં વળ. હું બાળ અજ્ઞાન રહી હતી ત્યાં સુધી મ્હેં હમેશાં વાર્તાઓ વાંચી. ધીમે ધીમે પતિને અનુસરવા લાગી. •

આ (નાનીબા) સખીનો મ્હારા પર પરમ ઉપકાર છે. અનુકરણે હું પતિ જેવી થઈ રહી છું. પહેલાં હું મારા સુખમાં સુખ માનતી, હવે હું પરના-મુખ્ય કરીને પતિના સુખમાં સુખ માનું છું. હું કોઇને ઘેર હવે આથડવા જતી નથી. શોભીતાં કે આકર્ષક વસ્ત્રો મને ગમતાં નથી. જીભને ગુણાનુવાદી કરવા મથું છું. પૃથ્વિનું પરિબળ હું ઝીલું છું. ને ઉપકારમાં આનંદ માનું છું. જગતમાં ગણાતા વંદનિયને હું વંદુ છું ને કરવા જેવું સુલભ શુભ હું કરૂં છું, પતિ દર્શાવે તે હું જોઉં છું. મહાત્માઓનાં વચનામૃત હું વાંચું છું. મ્હારા જીવનથી કોઇને ઉદ્વેગ થાય નહીં એ ઇચ્છાથી હું સંસાર ખટપટથી બનતી ત્વરાએ દૂર રહું છું, એને લીધેજ મ્હને મનુષ્યસંસર્ગ વિશેષ પસંદ નથી. અનુપકાર દૃષ્ટિના દોષથી હું નિરાબાધ રહેવા યત્ન કરૂં છુ. પણ સંસારીને માટે તે અશક્ય છે. કરવા ધારૂં છું પણ કોઇનું શુભ હું કરી શકી નથી, એ વિચારથી કે કદાચ કોઇને પણ આપણે અનિશ્ચિત-અનિષ્ટ થઇ પડીએ. કહો બ્હેન? કંઇ વિશેષ જણાવું છે? બીજું તો અલ્પ સ્ત્રીજીવનમાં વિશેષ શું હોય?

મોતી—ગંગા બ્હેન? આપનું જ્ઞાન લાભદાયક છે, આપના વિચાર દર્શનીય છે, આપની વાણી આકર્ષક છે, આપ ધારો તો ઘણું કરી શકો!

ગંગા—બ્હેન? હવે વિશેષ વળી બીજુ સ્ત્રીજાતને માટે કરવાનુ એવું મારે શું બાકી રહ્યું હશે? હું હમેશાં ધારૂં છું કે વસ્તુમાત્ર સર્વસંપન્ન કદી હોતી નથી, પણ મ્હને મ્હારી અપૂર્ણતા કોઈ દેખાડે તો હું ખુશી થઇશ.

મોતી—બ્હેન? પ્રથમ તો હુ આપના જેટલી પણ જ્ઞાનશાળી નથી. મ્હારૂં અલ્પ બાળપણુ-મીથ્યા જીવન આપને શુષ્કપ્રાયઃ થશે; તોપણ મ્હારૂં અંતર કહે છે કે આપ ઘણું કરી શકો, આપ ઘણુ કરી શકો. સ્ત્રી જાત ધારે તો સ્વસંસાર, સ્વકુટુંબ, સ્વદેશ અને તદ્‌પરાન્ત પરહિત પણ પુષ્કળ કરી શકે; ફક્ત મનમાં આવવું જોઇએ. બીજું હું કહી શકતી નથી. કે આપે શું કરવું કે આપણે કરવું, મ્હારા કરતાં પણ મ્હારાં આ નાનાં નણંદબા-નાનીબ્હેન પરમ અભ્યાસી સુગુણશાળી છે તેઓજ કંઇક બતાવશે.

નાનીબા—ગંગા બ્હેન? હું કહીશ એમાં કંઈ બહુ સાર જેવું નહીં હોય, તો પણ પ્રાસંગીક ઉદ્‌ગારો કંઈ એળે નહીં જાય. શું આપણે સ્ત્રીઓ પુરૂષો જેટલું-જેવું નહીં-ન કરી શકીએ? પુરૂષો ધારે છે તે સહજ કરી શકે છે, શું સ્ત્રીઓમાં આવી શકતી નથી? હું ધારૂંકે પુરૂષો કરતાં પુરૂષોમાં ન હોય તે વિશેષ છે, સ્ત્રીઓની આકર્ષક શક્તિ ધારે તે ત્વરાએ કરી શકવા સમર્થ છે. ગુણ ગ્રાહકને પ્રસારક સ્ત્રીઓ સર્વત્ર આદરણીય થઇ પડે એ સહજ શકય છે. પ્રથમ સહાયતા જોઇએ તે પુરૂષો આપવા તત્પર છે. વિદ્દ્ સ્ત્રીવર્ગ આ શંકા ધરવીજ અયુક્ત છે. આપને માટે એકાન્તવાસ મને હવે તો અનુચિત લાગે છે. કરી શકિયે

તે મોરા અનુગ્રહ—જનસમાજ માટે કલ્યાણકારી આપના ઉદ્દેશો બહાર પાડવાનુ સાધન એકાન્તવાસને અનુપકારિ છે. સ્વદેશમાં સમગ્ર કોમના વિદ્વદ્ સ્ત્રીવર્ગના સમુહની પ્રતિચ્છાયા વિના દેશ, કોમ, કુટુમ્બ કે સ્વસંસારની સુધારણાની આશા સ્વપ્નવત્ માનવી, એક્યતા એકાન્તમાં હોતી નથી. એક હાથે તાળી પડે નહિ માટે પુરૂષોની સહાયક અર્ધાંગનાઓએ પતિના અંગ સંપૂર્ણ બનાવવાની જરૂર છે. એકલી સ્ત્રીઓ પણ દરેક કાર્યને માટે નાલાયક છે. પુરૂષો ઇચ્છે છે કે સ્ત્રીઓ લાયક બને અને સ્વસુખ પ્રાપ્ત કરવાની શક્તિ મેળવે. આપના એકાન્તથી કદાચ આપને લાભ હશે, પણ દેશને શું? સમાજને શું? શું આપનો હસ્ત મ્હોં તરફ જ એકલો વળે તે ઠીક કહેવાય? હું તો ધારૂં છું કે આર્ય દેશ એટલો બધો સ્વાર્થપરાયણ નથી બની ગયો. મ્હારિ પતિપરાયણ સખી? દયાર્દ્ર મુખે યાચતા, ટુકડા રોટલાના અભિલાષી, શ્વાનને નીરખતા છતાં નિશ્ચિંત મને કોઈ ધની પેટપર હાથ પંપાળે એ દેખાવથી દેશ નિર્દય છે એમ અનુમાન કરી લેવું એ પણ વ્યાજબી નથી. બલ્કે શ્રીમન્તો સુખે પલંગમાં સુવે, બંગલામાં વિરાજે, સુખવિચારમાં મશગુલ રહે, ને મિષ્ટાન્ન ઝકાદાર કરે તો પણ શું થયું? ગરિબોને ભોંય પથારીથી ફાટેલ ગોદડીથી ને ટુકડા રોટલાથી પણ સંતોષ છે. કારણ કે તેઓ માને છે કે સુખ નિશ્ચળ નથી, આપણે સુખને યોગ્ય નથી, વાવ્યા વગર શું લણવું? તો પણ હે બ્હેન? આપણે શુદ્ધ પરોપકારિ શ્રીમન્તો જોઈ શકતા નથી. પરોપકાર દ્રવ્યવડે જ નથી. શ્રીમન્તો પણ ન કરી શકે તે નિર્ધન કરી શકે છે. સ્વસુધારા પછી કુટુમ્બને પછી સમાજસુધારો આવશ્યક છે. આપે આટલા સુખથી—ફક્ત સ્વસુખથી સંતોષી બનવાનું નથી; બીજાને આપો, ને દયાપરત્વે ભાવ રાખો. પરસુખે સુખી એવું નિર્મળ જીવન અહીં જ સ્વર્ગીય સુખ અનુભવે છે. આપ કરી શકો તે મ્હારિ દૃષ્ટિમાં સહજ છે. અહીં આવ્યાં છો તો પ્રાસંગીક પ્રાસ્તાવિક બોધનો લાભ દરેક પાત્રોને આપતાં જાઓ. આમાઆપના એકાન્તભાવનો નાશ નહીં થાય. જાહેર નહીં તો ખાનગી રીતે આ સ્થળની સ્ત્રીસમાજને આમંત્રીશું; ને તે વખતે આપ યુક્ત બોધ આપવાનુ કબુલ કરો. હું ચોક્કસ માનુ છું કે મારિ નહીં તો આપની આ નવી દશા—સખીની પ્રાર્થના માન્ય કરશો જ. ફક્ત આપનુ વર્તન—પ્રસિદ્ધિ જ સ્ત્રીઓને લાભદાયક થઈ પડશે.

સંગાથી શી રીતે ના' કહેવાય? આજથી ગંગાનુ જીવન નગાધવાદ જેવું નિર્મળતાને નૂતનપણાને પામ્યું.

અમૃતલાલ ઓધવજી.

કવિ શામળભટનાં સ્ત્રીપાત્રો

તથા તેમની સાંસારિક જીવનનીતિ.

(ગયા અંકથી ચાલુ.)

રાજકુમાર પુષ્પસેનનું હૃદય તો આ પ્રમાણે લગ્નની સંમતિ આપી ચુક્યું હતું, છતાં વિવેકની ખાતર જ્યારે તેણે કાંઈક આનાકાની કરી ત્યારે સ્નેહના દઢ આગ્રહવાળી

વનિતા વળતી બોલતી, એ શું બોલ્યા રાય;
ના કહેતાં મરશું અમો, એ તમને હત્યાય.

અને કુમારે હા કહી, પરંતુ તે પછીને બીજે દિવસે સ્હવારે પોતાના પિતા-રાજાની સમતિ સાથે

.. ..

નગર લોક સઉ દેખતા, ઝાલુ જમણો હાથ,
મંડપ રચાવુ મોકળો, પરણું રૂડી પેર,
પટરાણી કરૂં પ્રેમ શુ, રાખું મારે ઘેર.

એવી ઉમંગ ભરી આશા આપવાથી વણિક્ કન્યા સંતોષ પામી. કુમારે રાત્રી અત્રેજ ગાળી

આ સમયે ચંપાવતી નગરીમા બે મ્હોટા વિકરાળ વાઘ આવી મનુષ્યવધ કરી ત્રાસ વર્તાવી રહ્યા હતા, તેથી ભયભીત થઈ નગરના લોકો સંધ્યાકાળે દરબાર ભરી બેઠેલા ચંપકસેન રાજા પાસે સહાય માટે આવ્યા પ્રજાના દુ ખનિવારણને અર્થે રાજા તરત સજ્જ થઈ ગયો, અને વિશેષ સહાયને માટે નગરમા પડો વગડાવી જાહેર કર્યું કે રાજપુરૂષમાંનો માઈપણ તે કાળે ન્યુમા નહિ આવે તેનો આવતી કાલે શિરચ્છેદ કરવામા આવશે, અને તેમા હુ કાંઈ પણ પક્ષપાત કરૂં તો મ્હને બ્રહ્મહત્યાનું પાપ છે

આ પ્રમાણે કોલ કરી રાજા સૈન્ય સાથે શિકારે સંચર્યો, અને વાઘનો ઘાત કર્યા પછી સર્વની હાજરી લેતા પોતાનો પુષ્પસેન પુત્ર જ દષ્ટિએ પડયો નહિ (પુષ્પસેન આ સમયે વણિક્કન્યાને ઘેર હોવાથી તેને આ બનાવની કાંઈ ખબર જ નહોતી.) રાજા આથી ક્રોધે ભરાયો અને પ્રાત:કાળ થતા પોતાનો કોલ અમલમા મુકવા નિશ્ચય કર્યો.

આ તરફ પુષ્પસેન સ્હવારે થતા જાગ્રત થયો અને પોતાને મેહેલ આવવા નીકળ્યો,તથા

પ્રમદા આવી પાલવ ગ્રહ્યા, રાજાને એમ વચન જ કહ્યા,
તમો વિના મે રહ્યુ ન જાય, ઘડી એક વરસની થાય.
તમ દીઠે મુજ ભાગે ભુખ, અણદીઠે ઉપજે મહાદુ ખ.

રાજકુમાર લગ્ન કરવાનુ વચન દઈ તથા આશ્વાસન આપી પાછો ફર્યો. સ્વમન્દિરે આવતા તેને પોતાને માથે ભમતા ચક્રની જાણ થઈ. ભરદરબારમા ક્રોધપૂર્ણ રાજાએ કુંવરને તેડાવી ગેરહાજરીનું કારણ પુછયુ, કુવર તેવા સંજોગોમા મર્યાદાને લીધે ખરૂં કારણ જણાવી શકયો નહીં, અને શુદ્ધ ક્ષત્રીય વીરે દોષ માટે શિક્ષા ફરમાવવા પિતાને વિનંતિ કરી. રાજાએ તેનો શિરચ્છેદ કરવા-તેના પ્રાણ લેવા-આજ્ઞા કરી, દરબારમા તેમ જ નગરમા ત્રાસ વર્તી રહ્યો. રાણી-કુંવરની માતા-સંતાપ પામી, રાજા ઉપર ક્રોધે પણ ભરાઈ, અને પુત્રના પ્રાણ બચાવવાના ઉપાય લેવા તત્પર થઈ, પણ કુમારે, પિતાના વચનનો ભંગ ન થવા દેવા માટે તેને વારી, પરંતુ પુત્રવત્સલ રાણીએ કુવરના પ્રાણ જાય તો રાજાને સાતસે સ્ત્રીહત્યાના પાપનો શ્રાપ આપ્યો. પુત્રપ્રેમના બળે કેટલીક વખત પતિપ્રેમને વિસારનાર સામાન્ય સ્ત્રીનુ આ દષ્ટાન્ત તદન વ્યાવહારિક જ છે. રાજા વિમાસણમા પડયો. પોતાનું વચન ભંગ ન થાય અને આમ સ્ત્રીહત્યા પણ ન લાગે એટલા માટે, પંડિતોના અભિપ્રાયથી, કુવરને દેશવટો દેવાનુ નક્કી કર્યું. કુવર પિતાની આજ્ઞા માથે ચડાવી પરદેશ જવા સજ્જ થયો. પરંતુ તેટલામા તેના મિત્ર-પ્રધાનપુત્ર-આવી રાજાને નમ્રતાથી જણાવ્યુ કે આપના વચનનો ભંગ ન કરવા માટે રાજપુત્ર દેશવટો ભોગવશે, પણ તેમ કરતા તેમણે આપેલા વચનનો ભંગ થાય છે એ જોવા

આપ સુધી છો? આ મર્મનો ભેદ જાણવા રાજાએ કુવરને પોતાની પાસે બોલાવી ખરી હકીકત કહેવા જણાવ્યું. કુંવરે રાજાનુ શાન્ત મન દેખી સર્વ વાસ્તવિક હકીકત દર્શાવી દીધી.

ભૂપતિએ તે બાળાના પિતા, જેનું નામ નેનકમળ હતું, તેને એકાન્તમાં બોલાવી પોતાના પુત્રને માટે તેની કન્યાનું માગું કર્યું. વણિક્ મહાજને આવા, ક્ષત્રિય અને વૈશ્ય, રાય અને રંક, વચ્ચેના અજુગતા* સંબંધમાં વાંધો ઉઠાવ્યો; પણ રાજાએ તેને સર્વ બિના જણાવી સમજાવ્યો કે તે સંબધ સાંધવામાં તમારી પુત્રીનું જ કાર્ય છે, તેમાં કાંઈ દોષ હોય તો તે તમારી કન્યાનો જ છે, માટે ઘેર જઈ તેને પુછી જુઓ અને પછી ઘટતું કાર્ય કરો. વણિક્ પિતાએ ઘેર આવી પુત્રીને સત્ય વાત કહેવા ફરમાવી; ઉત્તરમાં,

પુત્રી કહે વર એજ પ્રમાણ, નહિ તો મારા છાંડુ પ્રાણ.

શેઠે સમાચાર પોતાની સ્ત્રીને કહ્યા કે દીકરી રાજકુમારને ઇચ્છિવર કરી તેની સાથે વરવા ધારે છે, અને ના કહેતાં પ્રાણ છોડવાનું કહે છે. શેઠાણીએ પુત્રીને જઈ સમજાવી કે રાજકુંવરને તો દેશવટો દેવામાં આવ્યો છે, અને તે તો પરણીને તરત ચાલ્યો જશે તે કોણ જાણે ક્યારે આવશે; માટે તેમાં તને શું સુખ મળશે? સુલોચનાએ શુદ્ધ સ્નેહનો નિશ્ચય સાચવી કહ્યું:—

કર્મે મારે જે લખ્યુ તે થાશે મુજ હાલ;
રૂડો ભૂંડો મેં વર્યો આ ઠેકાણે કાલ.

અંતે શેઠે સ્થિતિસમય વિચારી પોતાની સંમતિ આપી. રાજાએ તેજ વખત લગ્ન કરી દેવા આજ્ઞા કરી. પૂર્ણ ઠાઠમાઠથી લગ્ન થયાં.

આ સ્થળે ક્ષણભર વિરમી આ સર્વ પ્રસગનુ નિરીક્ષણ કરીશું તો તેમાંથી અનેક સાંસારિક પ્રશ્નોનાં નવિન સ્વરૂપો આપણી દૃષ્ટિએ પડશે. ક્ષત્રિય અને વૈશ્ય જાત વચ્ચે લગ્ન વ્યવહારનો સામાન્ય રીતે પ્રતિબંધ હોવા છતાં કોઈક પ્રસગે—અને જબરાઈથી નહી પણ રાજીખુશીથી ઉત્પન્ન થયેલા પ્રસગે—તેવું લગ્ન થયેલું આપણે જોઇએ છીએ, અને તેમ કર્યા બદલ તે વૈશ્યજનને કોઈ પ્રકારે સાંસારિક સકટ સહન કરવું પડ્યુ હોય એમ કવિએ બીલ-કુલ દર્શાવ્યું નથી. આ એક જ્ઞાતિબન્ધનની મદતાનુ ચિત્ર છે. બીજું, પુરૂષ, અને તેપણ*ગુણસંપન્ન રાજપુત્ર, પુખ્ત ઉમ્મર થતાં સુધી કુંવારો જ રહ્યો છે; તે પોતેજ સ્ત્રી સાથે લગ્ન કરવા ઇચ્છે છે, તેમાં પિતા તેનો દોષ ન કહાડતાં સંમતિ આપે છે. કુમારી કન્યા કોઈ પુરૂષને પોતાના આવાસમાં પ્રવેશ કરાવી તેની સાથે એકાન્ત વાતચિત કરી શકે એવી સરળતા ઘરમાં રાખવામાં આવે છે, એટલુંજ નહિં, તેવાં કાર્યની માતપિતાને જાણ થતાં તેઓ તે બદલ પુત્રીને બહુ દોષિત ગણતાં નથી. વળી, કન્યા પોતેજ પતિને પસંદ કરી શકે છે, માત-પિતા તેની યોગ્યાયોગ્યતા તથા ઇષ્ટઅનિષ્ટ પરિણામનુ તેને ભાન કરાવી સલાહ, શિખામણ, આપે છે, પરંતુ તેનો નિશ્ચય દૃઢ હોય તો પછી ઇચ્છિવર વરવાને પુત્રીને સ્વતંત્રતા છે.

આટલાં ચિત્રો નિહાળી આપણે કથાપ્રસંગમાં આગળ વધીએ. લગ્નકાર્ય પૂર્ણ થયા પછી રાજાની પૂર્વેની આજ્ઞા પ્રમાણે પુષ્પસેન કુમાર એકલોજ દેશવટો ભોગવવા તત્પર થયો અને પ્રથમ માતાની 'શિખ' તથા આશિષ મેળવી પછી પોતાની નવવધૂ સુલોચના પાસે ગયો. અત્રે સ્વાભાવિક*રીતે જ પ્રેમ તથા શોકનો વાર્તાલાપ થયો; સ્ત્રીએ સાથે જવા ઘણી

ઈચ્છા બતાવી, પણ પિતાની આજ્ઞા એકલાજ જવાની હોવાથી રાજપુત્રે તેને સ્નેહના વચનોથી આશ્વાસન આપ્યુ. અન્તે અતિ દુ ખી હૃદયે

નાનને નારી કહે, મેલ અમારો એહ,
બારે વર્ષે ન આવિયા, તો પાડુ મુજ દેહ.
બાર વરસ પર એક દિન જો વિતિને જાય,
જીવ ધરૂ જો દેહમા, નહિ મુજ એક પિતાય.

પતિપરાયણી સ્નેહી સ્ત્રીએ આમ ઉગ્ર પ્રતિજ્ઞા કરી વિયોગાવસ્થામા કયા કયા સુખ ઉપભોગ પોતે તજશે એ મમસ્યામાં કહ્યા, પ્રયાણના અનેક વિકટ પ્રસંગોમા પતિના સંરક્ષણ માટે દેવદેવીઓની આરાધના કરી, અને અન્તે સુકોમળ મુગ્ધ હૃદય પીગળ્યું—

ચાલું કહેતા ચમકશુ, પુઠ દીઠે જીવ જાય,
નેણા પડશે નીકળી, કાળજુ કટકા થાય.
આભ પડે ધરતી ગળે, એવડુ મારૂ દુ ખ,
જ્યારે તમને દેખશુ, ત્યારે થાશે સુખ

આખરે સયોગી દપતી વિયોગી થયા, ને તેની સાથે જ અત્રે સુલોચનાના જીવન ઉપર પડદો પડયો

રાજપુત્ર પુષ્પસેન આગળ ને આગળ પ્રયાણ કરતા ધારાનગરીમા આવી પહોંચ્યો, અને ત્યાના કુંતિભોજ રાજાના વૈભવવાળા દરબારમા ગુપ્ત નામે ગયો રાજાએ તેનુ સન્માન કરી નગરમા મુકામ કરાવ્યો પ્રખ્યાત રાજાના નગર તથા દરબારમા તેના આશ્રય નીચે પરદેશના રાજકુવરો વિધવિધ વિદ્યા તથા અનુભવ માટે અથવા સ્વદેશમાથી નીકળી દેશવટાનાદિવસો ગાળવા માટે, જઈ રહેવાનો રીવાજ પૂર્વની ઘણી વાર્તાઓમા આપણે સાભળીએ છીએ, તે પ્રમાણે આ પુષ્પસેનની પણ અહીં પરોણાગત થઈ, અને રાજકુવરો સાથે તે હરી ફરી આનન્દમા જીવન ગાળવા લાગ્યો.

હવે આ સમયથી વાર્તાની ખરી રસિકતાનો લાગ ગણગણવા લાગે છે કુન્તીભોજ રાજાને એક **પદ્માવતી** નામે પુત્રી હતી, અને તેજ આ વાર્તાની નાયિકા-મુખ્ય સ્ત્રીપાત્ર-છે. આ રાજપુત્રી રૂપગુણવતી યુવતી હોવા સાથે કુમારિકા હતી, અને તે પોતાની અનેક સખીઓ સાથે રાજમહેલમાના એક પોતાના અલગ ભાગમા વસતી હતી. યુરોપીયન રીવાજની પેઠે અત્રે પણ શ્રીમન્ત લોકો પુત્રીને માટે પણ ગૃહમાથી એકાન્ત વાસ જુદો કહાડી આપતા જણાય છે કવિએ તેનું વય સ્પષ્ટાક્ષરમા જણાવ્યુ નથી, છતાં તેની એક સખી, જે સમાનવયી હોવાનો વિશેષ સભવ છે, તેના મુખગાના "સોળ વર્ષ બાઈ મુજને થયા" એ શબ્દો ઉપરથી, તેમજ તેના પોતાના ચાતુર્યથી પણ, સમજી શકાય એમ છે કે તે પોતે પણ સોળ કરતા ઓછી ઉમ્મરની હોવી જોઇએ નહિ. એક દિવસ તે પોતાના આવાસમા સખીઓ સાથે આનન્દ કરતી હતી તેવામા એક સખીએ નગરમા નવા આવેલા રાજપુત્રનાં-પુષ્પસેનના અનૈકિક રૂપગુણ ઇત્યાદિનાં ઘણી ઉત્સાહક ભાષામા વર્ણન કર્યાં, યુવાન્, લગ્ન શુ એ સમજનારી મુગ્ધ કુવરીને આથી કુતુહલ જાગ્રત થવાથી તે અજાણ્યા પુરૂષને પ્રથમ પોતે નજરે નીહાળવાની ઇચ્છા થઈ. સખીએ કુવરીને યોગ્ય સમયે મેહેલને 'બાળીએ' થી સ્નાન કરીને સુશોભિત વસ્ત્રો ધારણ કરી પાછા વળતા, અશ્વારૂઢ થયેલા, રાજકુમારને દેખડાવ્યો

'તત્ક્ષણ નિરખ્યો નારીએ, વાગ્યું મોહનું બાણ.'

અને તે સમયેજ, યોગ્ય, મનપસંદ, હૃદયસંમત પતિની ઈચ્છાવાળી બાળા પાસે મહા પ્રભાવવાન પ્રેમદેવે પ્રતિજ્ઞા લેવરાવી કે,

જો પરણું તો એહને, નહિકર બેસે પાપ;
અવર પુરૂષ પૃથ્વી વિષે સર્વ ભાઈને બાપ.

આ એકજ વાર્તામાં પ્રથમ દર્શનેજ જન્મતા સ્નેહનું બીજું દૃષ્ટાન્ત આપણે નીહાળીએ છીએ, અને તેની સાથેજ આપણને એ પણ પ્રતીત થાય છે કે આમ સહસા જન્મેલો સ્નેહ ક્ષણભંગુર કે અલ્પાયુ પણ હોતો નથી જ, એટલું જ નહિ, પણ તે અયોગ્યસ્થાને, કુપાત્રે, રેલાયલો પણ ભાગ્યેજ નીવડે છે. અસંસ્કારી મનને એમ જ લાગે કે ચર્મચક્ષુ માત્ર બાલાકૃતિનેજ નીરખી મોહે છે, પરંતુ ખરી રીતે જોતા તેવા પ્રસંગોમાં હૃદયહૃદયની જ પરીક્ષા થાય છે, અને શુદ્ધસ્નેહના બીજવાળા હૃદયની જ્ઞાનશક્તિ એક ક્ષણમાં જ, બીજા સત્ય અસત્ય, યોગ્ય અયોગ્ય, અનુકૂળ પ્રતિકૂળ, હૃદયની વાસ્તવિક પરીક્ષા કરી લે છે, અને તેથીજ તેમાં નાશવતપણાના કે કુપાત્રતાના દોષ ક્વચિતજ દૃષ્ટિએ પડે છે. એક વખત સાચું હૃદય તે પરીક્ષામાં સફળ નીવડ્યું એટલે પછી બીજી બાહ્ય, દુનિયાદારીની, જરૂરીઆતો અનુકૂળ હોય વા નહિં, કદાચ પ્રતિકૂળ, વિઘ્નકર્તા પણ હોય, છતા પરીક્ષક હૃદય તેની કદી પણ ગણના કરતું નથી. અને તેથી જ ઉપરના જેવી પ્રતિજ્ઞા સ્ફુરી આવે છે.

કુંવરી પદ્માવતીએ આવી હૃદયપરીક્ષાને અને રાજકુંવરને પ્રત્યક્ષ મળી, પરીક્ષાના પરિણામની ખાતરી કરવાની ઈચ્છા પૂર્ણ કરવા તેજ સખીને વિનવી, અને દૂતીપણામાં નિપુણ સાહેલીએ, ચિત્રલેખા ઈત્યાદિની પેરે, કઠિન પ્રસંગોમાં પણ સખીકાર્ય કરવા માથે લીધું. યુરોપીય સંસારમાં સ્નેહપ્રેરિત સ્ત્રીઓ પોતે જ સંવનનનું કાર્ય કરી લે છે, પરંતુ આર્ય સંસારમાં તેને માટે આવી સખીઓની આવશ્યકતા મનાઈ છે, અને કર્મસંજોગે તે કાર્યમાં સ્વાનુભવથી કે સમભાવથી પ્રવીણ થયેલી સખી જ મળી આવે છે, અને તે પોતાનું કાર્ય પણ ઘણી કુશળતાથી સફળ કરે છે. પ્રસ્તુત વાર્તામાં પણ આ 'પ્રમદા' પોતાની સખીનું પ્રિય કરવા તત્પર થઈ અને પુષ્પસેનના આવાસસ્થાને ગઈ, તથા મધુર શબ્દજાળ વિસ્તારીઃ—

બોલી રાખા રીજવું, કુંતીભોજ જે રાય;
પદ્મની પદ્માવતી, બેટી તેની થાય.
તમને દીઠા વાટમા માન્યુ તેનું મન,
રાય તમારે કારણે તજી બેઠી જળ અન.
તમ દીઠે ભોજન કરે નહિતર છાંડે પ્રાણ,
ચતુર હોય તો ચેતજો, નહિ તો થાશે હાણ.
વીંછી કેરી વેદના જેને વીતી હોય,
તે જાણે તે દુઃખમાં, અવર ન જાણે કોય,

રાજકુંવર આ વચનો સાંભળી વિસ્મય થયો. પ્રથમ તો બીજું લગ્ન કરવાનો તેના મનમાં ખ્યાલ પણ ન્હોતો; અને તેમાં તેની વ્યાવહારિક બુદ્ધિએ એવો ભય ઉપજાવ્યો કે

એક કહાડયો વન વિષે, બીજું પ્રળગ્યું પાપ.

એવા વિચારે એણે ઉત્તરમાં મ્હાતું બતાવ્યું કે;—

નારી અમો નહિ આવીએ એ નારી કેરી દીશ;
તાત જાણે જો એહનો, છેદે એહુના શીશ.
નારી કેરો નેહડો કરે એ સઘવે ફોક,
સુખે કો બેસે નહી, વેરી મર્વે લોક.
કથયાકિચક સત હણ્યા રોળ્યો ગવણ રાય;
કૈરવકુળ નિકંદન થયું કામનિ નેહે ત્યાંય.

આવા ઉત્તરથી નિરાશ થઇ ચાલી જાય એવી આ સખી નહોતી, રાજપુરૂષોના સ્વભાવના અનુભવવાળી પ્રવીણ સ્રીએ, સુલોચનાની પેઠે જ, ક્ષત્રીયવટના મર્મસ્થાન ઉપર તીર ફેંક્યું કે

.. . .

શરીર વહાલુ શુ કરો, મરવુ એકજ વાર.
નહિ માનો માહારૂ કહ્યુ, હત્યા એમે ચાર,
અમ ખાધા છે સામટા, માનો રાજકુમાર.

સ્રીસન્માન (Chivalry) ના વિચારવાતાવરણમાં ઉછરેલા ક્ષત્રીય વીરને સ્રીહત્યા મહા કલંક રૂપ લાગતી હોવાથી પ્રમદાઓ આત્મઘાતના બળનુ હથિયાર તેમના ઉપર સફળતાથી વાપરી શકતી હતી. પુષ્પસેને પણ આ વચનોથી મ્હાત થઇ, પોતાના જીવનને દૈવને સોંપી રાત્રીને સમયે આવવા હા પાડી. સુર્યાસ્ત થતા સખીને દર્શાવેલે માર્ગે રાજકુમાર કુંવરીના મન્દિરમાં દાખલ થયો.

પદ્માવતી પ્રેમે કરી દિધુ ઘણુ એક માન
સફળ જન્મ અમારડો, ઘેર આવ્યા સજ્જન.
ખાટે બેસો ખાંત શુ, લ્યો ચાવો આ પાન.
અમ ઉપર કરૂણા કરી, ત્રુઠયા શ્રી ભગવાન.
આશા પુરો અમ તણી અમ ઘેર આવ્યા ઇશ.
રાજ પધાર્યા રીઝમાં સફળ થઇ આ દીશ.

પછી કુવરીએ પુષ્પસેનના નામ ઠામ ઇત્યાદિના ખરા સમાચાર જાણવા માટે પ્રશ્ન કર્યો તેના રાજકુંવરે ઉડતો જવાબ આપી વાત ફેરવી. અત્રે વળી પાછી, કાંઇક વાર્તાવિનોદને અર્થે, અને કાંઇક પરસ્પરનાં બુદ્ધિચાતુર્ય કસી જોવાના હેતુથી, સમસ્યાની પ્રશ્નોત્તરમાળા ગુથાઇ એક બીજાને પ્હેરાવાય છે, અને તે દરમીઆનજ રાજકુંવરની, તેના સ્નેહ યોગ્ય હૃદયની, પ્રથમ પોતે પરોક્ષ રીતે કરેલી એકમાર્ગી પરીક્ષાની સત્યતાનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ થવાથી કુંવરી પદ્માવતીએ કાંઇ વિશેષ પ્રસ્તાવના વિના જ દરખાસ્ત મુકી:—

કુવરી કહે ઉઠોજી રાય, ભોજનની વેળા વહી જાય,
તત્પર થઇ હેઠા ઉતરો, ભોજન મન ભાવંતાં કરો.
આપુ પ્રાન હું મારે હાથ, રંગે રહો અમારી સાથ.

એક યુવાન કુમારિકા પાસે કોઈ અજાણ્યા યુવાન પુરૂષને, લાંબા પરિચય વિના, અને

સખીના સાંભળતાં, આવી શૃંગારિક માગણી કરાવવામાં કવિ શામળ ભટે સ્ત્રીજાતિનો સ્વાભાવિક સુકોમળતા, માર્દવ, મુગ્ધતા–શરમાળપણાનો સૌંદર્યદર્શક ગુણ વિસારી દીધો છે, એમ કહ્યા વિના આપણને ચાલતું નથી. કદાચ રાજકુટુંબના લાલનપાલનમાં ઉછરેલી બાળાની પ્રગલ્ભતા ચિત્રવાનો તેનો ઇરાદો હશે.

ગમે તેમ હો પરંતુ વિશેષ વ્યાવહારિક બુદ્ધિવાળા રાજકુંવરે આવા આવેશ તરફ અપ્રીતિ દર્શાવી ઉત્તર આપ્યો.

રાજા બોલ્યો રીસ જ કરી, અરે અબળા એ શું ઓચરી.
પરનારીનો પાલવ જેહ બેસે દોષ ઝાલતાં તેહ.
... ...
તારે શીર કોઈ સ્વામી હશે, પતિવ્રતા ધર્મ તારો જશે.

આ ઉપરથી કુંવરીએ પોતાનું હૃદય ઉઘાડી શરણ માગ્યું.

હુ પરણી છું પેટમા (=હૃદયમાં), દષ્ટે ચડિયા આપ.
તમવિણ બીજા પુરૂષ જેહ, તે ભાઇ ને બાપ.
જેમ ઘટે તેવું કરો, છો જી ચતુરસુજાણ;
ના કહીને જો નીસરો, તો તમને દઉં પ્રાણ.

કુંવરી હજી અવિવાહિત છે, અને પોતાની સાથે લગ્નેચ્છાનો દૃઢ નિશ્ચય કરી બેઠી છે એમ તો પુષ્પસેનને ઉપરના શબ્દોથી જણાયું; પરંતુ તેની સાથેનો આમ ગુપ્ત વ્યવહાર ચલાવવામાં રહેલા ભયનું તથા નીતિભ્રષ્ટતાનું ભાન કરાવી તેણે શીખામણ આપી.

રાજા કહે જાણે તુજ તાત, આપણુ એની કરશે ઘાત;
વાલી નથી મુજને મુજ કાય, મુજને ચિંતા તારી થાય.
વનિતા એ મુકી દો વાત, કહો જઈ પરણાવે તમ તાત.
આજ્ઞા લેવાને સચરો, શા માટે વણ ખુટે મરો.
ચતુરાઈ નહિં ચઉટે વેચાય, એએ જીવ તમારો જાય;
રૂપતણે છાંયડે બેસશો, પાન તજી પૃથ્વી પેસશો.
કુળવંતી કુળ શોધે જેહ, તે પરપુરૂષ શુ ના કરે નેહ.

પિતાની સંમતિની શંકા હોવાથી, અને કદાચ મળેલા પ્રસંગનો લાભ લઇ લેવાની ઇચ્છાથી આવા વ્યવહારકુશલ બોધને પણ ન સાંભળનાર વનિતાના દૃઢઆગ્રહે અન્તે કુંવરના મનને અસર કરી, અને તેને વિચાર આવ્યો કે—

એ નારીની ભાગું આશ, જઇ પડીએ જમકિંકર પાસ.
આશ ભાગી એને નવ વરૂં મહાપાપ તવ મસ્તક ધરૂં.

પૂર્વે પ્રથમ લગ્ન સમયે સ્ફુરાઈ આવેલા—

નગર લોક સહુ દેખતાં, ઝાલ્યુ જમણો હાથ;
મંડપ રચાવું મોકળો, પરણું રૂડી પેર;
પટરાણી કરૂં પ્રેમશું, રાખું મારે ઘેર.

આ ઉદ્ગારો સાથે આ બીજા પ્રસંગના શબ્દો સરખાવતાં અત્રે એ લક્ષમાં લેવાનું છે કે જે સરળતાથી, જે સ્નેહોર્મીથી, હૃદયના પ્રત્યાઘાત વિના, પુષ્પસેને એક સાધારણ સ્થિતિની વણિક્ કન્યા સુલોચનાને પ્રથમ પત્ની તરીકે સ્વીકારી હતી, તેવી વૃત્તિઓ રાજકુમારનું હૃદય આ ફરીથી ઉદ્ભવેલા પ્રસંગે અનુભવતું નથી. નિર્મળ અંતઃકરણવાળા જીવનમાં શુદ્ધ સ્નેહના આવેશનો પ્રસંગ ઘણું કરીને એકજવાર આવે છે. પદ્માવતીને આ પ્રસંગ પ્રથમજ હોવાથી તેની પ્રેમભાવના વિશેષ બળવાન, અને તેથી વિશેષ આગ્રહી હતી; પરંતુ પુષ્પસેનને તેવો પ્રસંગ એકવાર આવી ગયો હતો, અને સ્થળે સ્થળે નવી નવી ભ્રમણામાં પડે એવું નબળુ તેનું હૃદય ન્હોતું. અત્રે તો આપણે તેનું હૃદયયુદ્ધ જ નીહાળીએ છીએ; અને તે યુદ્ધને અંતે પોતે જે પરાજય વ્હોરી લે છે, તે સ્નેહોલ્લાસથી નહિં, પરંતુ કોઇને, તેમાં પણ શરણાગત આવેલી અબળાને, આશાભંગ કરવા કરતાં પોતે "જમકીંકર પાસ" જઈ પડે તોયે ભલે એવા પરોપકારની, ક્ષત્રિયપણાને શોભાવનાર વીરત્વની, વૃત્તિથી જ. આમાં તે રાજપુત્રના હૃદયાંતર્ગત,ગૂઢ રહેલા, એકપત્નીપણાની સાક્ષી પ્રત્યક્ષ થાય છે.

કુંવરીની સ્વેચ્છાસરિતના પ્રવાહમાં પોતાને આ પ્રમાણે તણાવા દીધા છતાં પણ તેને પ્રથમ ધર્મપત્ની બનાવ્યા પછી જ તેની સાથે સંબંધ બાંધવો એવા ઉચ્ચાશયથી કુંવરે જણાવ્યું કે

જો વરવાનું મનમાં ધરો, વિપ્ર તેડાવી મુજને વરો.
પુરે સાખ જો બ્રાહ્મણ આપ, એ વાતે નવ બેસે પાપ.
પછી સંકટ જો આવી પડે, ઈશ્વર આપણી વારે ચડે.
વણ પરણે નવ પાલવ ગ્રહું, સાચી વાત સંક્ષેપે કહું.

સાધનસંપન્ન રાજકુંવરીએ પોતાને વિદ્યા ભણાવનાર ગુરુને તે જ ક્ષણે તેડાવી વિધિપૂર્વક લગ્ન કરી દેવા કહ્યું. એક તરફ કુવરીની સ્વેચ્છિત આજ્ઞા, અને બીજી તરફ આમ ગુપ્ત લગ્નના સાક્ષી બનવાથી રાજાનો કોપ, એ બે અનિષ્ટ આઘાતનાં સંભવતાં પરિણામોથી ગભરાઈ પ્રથમ તો વિપ્રવરે આનાકાની કરી, પણ કુંવરીના અભયવચન અને ભવની ભાવટ ભાગનાર દક્ષિણાના બળે તેમણે તાત્કાળિક લાભનુ કાર્ય સાધ્યું, અને લગ્નવિધિને અંતે વરવધૂને આશીર્વાદ દઈ, પોતાની સ્ત્રીને ઘર સોંપી પ્રાતઃકાળે જ કાશી યાત્રા કરવા ગુરૂ મહારાજ ચાલી નીકળ્યા.

આનન્દની પ્રકૃતિનો પુષ્પસેન પદ્માવતી સાથે આમ વિવાહિત દશામાં ઉતર્યા પછી નવીન સ્થિતિનો ઉચ્ચાર મુકી—

રાયરાણી શું આનંદ કરે, હઇડે હોંસ અદકેરી ધરે,
ખાય પીયે ને દિન નિર્ગમે, કરે ચેન જે મનમાં ગમે.

પરંતુ આ વાત રાજા કુન્તીભોજથી ઘણો વખત અજ્ઞાત રહે એમ સંભવિત હતું જ નહીં, એટલે તે અવસ્યાનું પરિણામ તો આ રાજકુંવરને માથે ઝઝુમી જ રહ્યું હતું

(અપૂર્ણ)

ગ્રાન્થ.

વાર્તાલહરી.

શાંતાને શીખામણ.

સ્ત્રીલેખ (મળેલું).

બીજાપુર નામે એક શેહેર હતું. તે ઘણુંજ શોભાવાળું અને સુંદર શેહેર હતું. તે જોવાથી મનને આનન્દ થાય તેવું હતું તેને ફરતો કોટ હતો. અને કોટ બહાર દક્ષિણ દિશાએ એક મોટું તળાવ હતું. તે તળાવને કાંઠે એક મોટું મહાદેવનું મંદિર આવેલું હતું. મંદિરનો મંડપ વિશાળ હતો તેને ઊંચા ઓટલા હતા, અને ત્રણ તરફ ચડવા ઉતરવાનાં પગથીઆં હતાં. મહાદેવની સનમુખના ઓટલા આગળ ડાબી તથા જમણી બાજુએ હનુમાનજી તથા ગણપતિની મૂર્તિઓ હતી. મહાદેવના મંદિરની પછવાડે એક રમણીય બગીચો હતો. તેમાં ફળફૂલનાં ઝાડ રોપવામાં આવ્યા હતાં જેથી ઘણો આનન્દ થયો હતો. બીજાપુરના લોકો સાંજની વખતે ફરવા સારૂ ત્યાં આવતા. તળાવ ઉપર લોકોની સગવડ સારૂ બાંકડા ગોઠવ્યા હતા.

એક દિવસે સાંજની વખતે બે સ્ત્રીઓ વાતો કરતી કરતી ત્યાં ફરવા માટે આવી, અને આ બે સ્ત્રીઓ એક બાંકડા ઉપર બેઠી. બાંકડા આગળની લીલોતરીમા બે છોકરાં રમતાં હતાં. તે સ્ત્રીઓમાંની એકનું નામ લલિતા અને બીજીનું નામ શાન્તા હતું.

લલિતા શાન્ત સ્વભાવની અને ઘણીજ ડાહી હતી; અને શાન્તા ઉતાવળી, ઉદ્ધત અને બહુ બોલી હતી. તે દહાડે શાન્તાને સાસુ જોડે તકરાર થઈ હતી તેથી લલિતાને ઘેર ગઈ, પણ લલિતાના ઘરમાં ઘણાં માણસ તેથી બરોબર વાતો થઈ નહિ, એટલે શાન્તાએ લલિતાને કહ્યું બેન ચાલો આપણે દર્શન કરવા જઈએ. ત્યારે લલિતા કહે કે "મારાં સાસુને પુછીને જો હા કહે તો આવું" પછી લલિતાએ સાસુને પુછયું ત્યારે સાસુએ જવાબ દીધો કે 'આ તમારાં છોકરાંને લઇને જાઓ, મારાથી રખાશે નહિ.' એટલે લલિતા બે છોકરાંને સાથે લઇને શાન્તાની જોડે આ તળાવના કાંઠા ઉપરના મહાદેવનાં દર્શન કરવાને માટે આવી હતી. અને દર્શન કરીને તળાવના કાંઠા ઉપરના એક એકાન્ત સ્થળમાં એક બાંકડા ઉપર બેઠી બેઠી વાતો કરતી હતી.

અહીંઆં અગાડી શાન્તાએ પોતાનું પુરાણ કહાડયું. કહેવા માંડયું કે

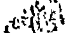
મારાં સાસુએ આજે મને કવડખા બોલ કહી મારૂં કાળજું બાળી નાંખ્યું છે મને કહે કે " શા ઉપર આટલી બધી ફાટી છે, પરણીને આવીને અમારૂં તો કંઈ ઉકાળ્યું નહિ. તારી સાથેજ આપણી પારવતી પરણી'તી તેને ચાર છોકરાં છે. ને આ પેલી કપિલાને છ. એ બધીઓએ તો ઘર ભરી દીધાં, ને તું તો હજી એવીને એવી રહી. " બ્હેન, આ પ્રમાણે આજજ એમ નહિ. આવું તો કોણ જાણે વીસમીવાર થયું હશે. ને મારા એ પણ માવડીઆ છે. એટલે તે પણ માને કશું કહે નહીં ને ઉલટા મને મારે. આપણા લોકની કહેવત છે કે 'અકરમી માટી બઇયર ઉપર સુરો' એવી દશા છે. બેન

હવે તો હું કંટાળી. મને કંઈ રસ્તો બતાવ્ય હું ભણેલીએ નથી કે મારાં માબાપને કાગળ લખું. ને થોડા દિવસ પીયર રહી આવું મારી 'મુંઝવણ ભાગે'!

આમ શાન્તા વાત કરી રહી હતી તેવામાં રાત પડવા આવી તેથી લલિતાએ કહેવા માંડયુ, બેન, રાત્રીનો સમય થવા આવ્યો માટે ચાલો હવે આપણે ઘેર જઇએ. મારા સ્વામિને આવવાની વખત થઈ છે. હવે આપણે કાલ ભેગાં થઇશું. પણ આટલી વાત ધ્યાનમાં રાખજે, કે,

'તારાં સાસુ નણંદ કંઈ કહે તેનો ઉત્તર ન આપીશ અને જે કહે તે સાંભળી રહેજે. ને કાલથી હું તને જે પ્રમાણે કહું તે પ્રમાણે કરજે, તો તને કોઇ દિવસ દુઃખ નહિ થાય, તારા પતિ પણ તારા ઉપર પ્રીતિ રાખશે માટે આટલું ભુલીશ નહિ.

એમ કહી બન્ને જણા ત્યાથી ઉઠયાં અને પોતપોતાને ઘેર ગયાં.

૨.

લલિતાએ ઘેર જઇને સાસુને માટે પુજાની સામગ્રી કરી, અને પછી છોકરાંને જમાડીને સુવાડી દીધા પછી સાસુ સંસરો અને પોતાનો સ્વામિ એ બધાંને જમાડી પોતે જમી અને દાસવા હુંમવાનું કામ આટોપી પોતાની મેડીએ ગઈ. તે વખતે તેના સ્વામિનાથ, આરામ ખુરશી ઉપર બેસી પેપર વાંચતા હતા. ત્યા સામી ખુરશી નાંખી લલિતા પણ બેઠી, સ્વામિ વાચી રહ્યા એટલે લલિતાનાં સામુ જોઇ બોલ્યા

'કેમ કયારના આવ્યાં છો'?

લલિતાએ કહ્યુ 'હુ તો કયારનીએ આવી છું' 'ત્યારે મને બોલાવ્યો કેમ નહિ?' લલિતાએ જવાબ દીધો, " આપ વાચતા હતા તેથી તેમાં વિઘ્ન નાખવું મને ઠીક ન લાગ્યુ તેથી.' એમ કહી લલિતા જરાક હશી. પણ એનું હસવું પરાણે હતું એમ નવરંગ (લલિતાના વર) ને લાગવાથી તેણે પુછ્યુ

'આજ કેમ ઉદાસ છો?' લલિતાએ કહ્યુ 'કઈ નહિ; આપને એક વિનંતિ કરવાની છે. જો રજા હોય તો કહું.'

નવરંગ—અરે એમાં રજાની શી જરૂર? આજે આટલો બધો વિવેક ક્યાંથી શીખી લાવ્યાં! લલિતાએ શરમાઇને જવાબ દીધો—પણ મારી વાત લક્ષમાં લેવી પડશે!

નવરંગ—અરે આતે તું બોલી શું? લલિતા! તું વાત કહેને હું લક્ષમાં ન લઉં એવું કંઈ બને? કદી ન બને. તારા મનમા જે હોય તે મને ખુશીથી કહી દે.

લલિતાએ શાન્તાની મુઝવણની વાત કરી.

નવરંગ—એતો હું સમજ્યો. પણ શાન્તા ક્યાની છે અને કોની દીકરી, તેનો વર કંઇ ભણેલો છે કે નહિ; વિગેરે વિગત જાણવી જોઇએ.

લલિતા—ત્યારે તમારે મારી પાસે માંડીને વાત કહેવરાવવી છે એમ કહોની?

નવરંગ—બેશક, દરદીનો ઇતિહાસ ડાકટરને કહેવો જ જોઇએ. નહિ તો ડાકટર શેનું ઓસડ કરે?

લલિતા—ઠીક ત્યારે સાંભળો! બધું કહી દઉં છું?

નવરંગ—તારે કહેવું હોય એટલું કહેજેને. અધુરૂં જણાશે ત્યાં હું પુછીશ.

લલિતાં—વારૂ ! સાંભળો ત્યારે !

૩.

લલિતાએ કહ્યું:—

આપણી જોડેની પોળમાં જમનાશંકર મોતીરામ કરીને રહે છે તેને તો આપ ઓળખો છો. તેને એક કિશોરલાલ કરીને દીકરો છે. જમનાશંકર સારો ગૃહસ્થ છે. પૈસે ટકે પણ ઠીક છે. તેને બે દીકરી ઉપર એક દીકરો થયો એટલે નાનપણથી "ભાઇ" ને મ્હોંડે ચડાવ્યા, અને ભણાવ્યા ગણાવ્યા નહિ. નીશાળે મોકલે તો માસ્તરને મારી આવે; ને છોકરાંઓની ચોપડીઓ ફાડી આવે. આમ નીશાળમાં તોફાન કરે એટલે એક દિવસે માસ્તરે માર્યો. એટલે રોતો રોતો કિશોરલાલ ઘેર ગયો. જમનાશંકરે પુછ્યું કે 'કેમ રૂએ છે'! કિશોર કહે મને માસ્તરે માર્યો અં અં..........એટલે જમનાશંકરે કહ્યું ભણે નહિ ને તોફાન કરે તો માસ્તર મારે સ્તો. માટે હવેથી ડાહ્યો થજે તોફાન કરીશ નહિ. ને હું માસ્તરને કહીશ. એવી વાત ચાલે છે એટલામાં મહાકોર ડોશી હાંફળાં ફાંફળા આવ્યાં જ તો. અને બોલ્યાં કે—"મારા કિશોરને કોણે માર્યો જે ? મારે તેના હાથ કાપી નાંખું ?" એવી રીતે શરૂઆત કરી પાંચ સાત ગાળો ચોપડાવી દીધી. વળી કહ્યું "મારા કિશોરને કોઇએ કહ્યું છે તો તમે તમારી વાત જાણ્યાં. ન ભણે તો ચાલસ્યું. મારે તો ભણાવવો નથી. એનું સાચવીને બેશી રહેશે તોએ ઘણું છે." જમનાશંકરે તરત જવાબ દીધો. "એટલું તો ભણવું જોઇએ ને ? સાચવે એટલીએ શક્તિ કયાંથી આવશે ? છોકરાંનાં ખોટાં ખોટાં ઉપરાણાં લઇને બગાડવાં શાં ?" મહાકોર કાકીથી આ ન જીરવાયું અને છણકો કહ્યાં—"તમો કરો તે સારૂં અને અમે કરીએ તે નઠારૂં." જમનાશંકરને રીસ ચડી અને કહ્યું "સારે ભોગ તમારા."

આ પ્રમાણે ટપાટપી થઇ, જમનાશંકર બ્હાર જતા રહ્યા અને તે દિવસથી તેમણે કિશોરને કહેવાનું મુકી દીધું, અને અકરમી થયો એને શું કરીએ એમ મન વાળીને બેશી રહ્યા.

૪.

આમ કરતે થોડાં વર્ષો વહી ગયાં, એટલે મહાકોર ડોશીએ જમનાશંકરને કહેવા માંડ્યું.

મહાકોર:—મારા કિશોરને પરણાવવાનું તો તમે કંઇ કહેતાજ નથી. હવે આપણું ઘડપણ થયું. આપણે એકનો એક દીકરો, તેને પરણાવીને આપણે લ્હાવો લઇએ, એવી મારા મનની હોંસ છે, તે ક્યારે પુરી થાય ? માટે હવે આપણે બેશી રહેવું ન જોઇએ.

જમનાશંકર તો આ બધું સાંભળીજ રહ્યા. અને થોડીવાર થઇ છતાં કંઇ જવાબ ન દીધો એટલે ડોશી છણકો કરીને બોલ્યાં "કેમ કાંઇ જવાબ દેતા નથી ?" ત્યારે જમનાશંકરે કહ્યું "આપણા લોકોની બહુજ મૂર્ખાઇ છે કે ભણ્યા વગરની પરણાવવાની ઉતાવળ કરે છે. મારો મત તો એવો છે કે હજી વાર છે. હું તો ભણશે તો પરણાવીશ. નહિ તો પારકી છોકરીને કુવામાં નાંખવી નથી."

આટલું બોલી જમનાશંકર તો ડેડે પેર બેશી રહ્યા. પણ મહાકોર ડોસીએ પાછું ડહાપણ ચલાવ્યું. અને છેવટે બોલ્યાં "આજે તો મારા કિશોરને પરણાવવાની હા કહો

તો જ અહીંથી ઉઠવું છે. નીકર મારે આજે ખાવું એ નથી ને પીવું એ નથી. એના લાયક એક કન્યા પણ છે. રામનગરમાં વૈકુંઠરાય છે તેની દીકરી વરસ ૧૧ ની છે. બહુજ રૂપાળી છે. ડાહી છે. વળી સારા પૈસાવાળાની દીકરી છે. એટલે પાંચ રૂપીયાનો કરીયાવર પણ લઇને આવશે. આપણા મોતીરામ ગોર કાલે બધું મને કહેતા હતા. ને કહે કે આવું સારૂં ઠેકાણું નહિ મળે. સારા કુળની કન્યા છે ને વળી એના બાપને એકની એક છે. માટે મને હા પાડો. "

જમનાશંકરે જાણ્યું કે આ એકની બે થવાની નથી. ને કંકાસનું મ્હોં કાળું કરીને પરાણે કહ્યું " ભલે તારી ખુશી પડે તેમ કર. " હેથી તો રાજી રાજી થઇને ઉઠી, અને ચંચળ કરીને તેને એક દીકરી હતી, તેને મોતીરામ ગોરને તેડવા મોકલી.

૫.

ચંચળ ઘરની ખડકી આગળ ગઇ ને બુમ પાડી " મોતીરામકાકા મારી બા બોલાવે છે " આ વખતે ગોરાણી તમાકુનો ચપટો લઇને ખડકીમાં બેઠાં હતાં તે બોલ્યાં. " એ કોણ છે. " ?

ચંચળ—" એ તો હું ચંચળ. "

ગોરાણી—" બેશ બેન, એતો જંગલ ગયા છે હમણાં આવશે."

આટલામાં તો ગોર પેટ ઉપર હાથ ફેરવતા ફેરવતા, હોઇયાં હોઇયાં કરતા ખડકી આગળ આવ્યા. અને ચંચળને દીઠી, એટલે કહ્યું:—' કેમ બેન કેમ આવી છું મારૂં કાંઇ કામ પડ્યું કે શું ?

ચંચળ—હા કાકા. તમારૂં કામ તો સદાયે પડજો. 'વારૂ બેન જરા બેશ. તમાકુ ખાઇને આવું છું.'

એમ કહી ગોર ઘરમાં ગયા ને અબોટીઉ પાણી વાસણ ચોકમાં મુકીને પાછા ખડકીમા આવ્યા. ત્યાં ગોરાણીએ એક તુટમુટ ખાટલો ગોરને બેસવા માટે નાંખી આપ્યો. ગોર જમેલા ને વળી પાણી પીધેલું, એટલે જેવા હોઇઆં હોઇઆં કરતાં ખાટલા ઉપર બેસવા જાય છે તેવોજ ખાટલો કડુડુ કરતો હેઠો બેઠો, ને ગોર મહારાજ દડી પડયા. ગોરાણી અને ચંચળે ગોરને પરાણે પરાણે ઉભા કર્યા. ભારે બહુ તો ! ચંચળનું તો હસવું રહે નહિ ગોરને રીસ ચડી તે ગોરાણીને લઇ ધોકો ને ફરી વળ્યા. પછી ચંચળે કહ્યું:- હવે તમારી લડાઇ રહેવા દો ને મારી જોડે ચાલો. આપણા કિશોરભાઇની સગાઇનું કામ છે, માટે બા બોલાવે છે. ગોરની રીસ ઉતરી ગઇ. અને હરખ માય નહિ. કાછડી ખોસે તો પાટલી નીકળે, ને પાટલી ખોસે તો કછડી નીકળી જાય. આખરે જે ગણપતિ કરતા ગોર નીકળ્યા ને જમનાશંકરને ઘેર ગયા. ઘરમાં પેસતા જ એક સુવાસિની કેડમાં છોકરૂં ને સામી આવી. ગોર તો ખુશ થઇ ગયા ને કહે કે ચંચળ, કામ ફત્તે. ચંચળે કહ્યું. ' કાકા તમારા મ્હોંમાં ગોળ. '

એમ કહી બહાર ચોકમાં મહાકોર બેઠા હતાં ત્યા મોતીરામ ગયા. ચંચળે પાટલો નાંખી આપ્યો. અને ગોર પેટે હાથ પપાળીને બેઠા.

ગોર—'મહાકોર બેન, આજતો લાડુ બહુજ ખાધા છે. આપણા જટાશંકરને ઘેર

શું રસોઈ બની હતી! કંઇ કહેવાની વાત જ નહિ.' એમ અપાટા મારતા જાય, અને ધીંકણીનો સડાકો લેતા જાય. આખરે ગોરે પુછ્યું. કેમ મહાકોર બેન શું કામ છે. 'તમે તે દિવસે આપણા કિશોરભાઇના વીવાહ માટે કહેતા હતા તેનો વિચાર કરીને આપણે માગું કરવા જવાનો વિચાર છે. ને તમારે નાળીયેર લઇને જવાનું છે માટે તૈયાર થાઓ' મહાકોરે હસતે હસતે કહ્યું. ગોર તો બહુજ રાજી થયા પણ જરાક ખિન્ન દેખાયા ત્યારે મહાકોરે કહ્યું, કેમ ગોર શા વિચારમાં પડ્યા? ગોર બોલ્યા નહિ ને પણ—પણ કહી અચકાતાં અચકાતાં—એતો દ......ક્ષ......ણા.........એટલે મહાકોરે કહ્યું "ઓહો એમાં તે શી મોટી વાત છે લ્યો આ કડુ એમ કહી હાથમાંથી કડુ કહાડીને લાગલું ગોરને આપ્યું. ગોરે તો કોઇ દિવસ સોનાનું મ્હોં દીઠેલું નહિ તે કડુ જોઇને ખુશ ખુશ થઇ ગયા. પછી મહાકોરે ગોરને ચાંદલો કર્યો ને ગોળ વંદાવીને વિદાય કર્યા.

૫

વીજાપુરથી રામનગર દસ ગાઉ છેટે હતું. ત્યાં આગળ વૈકુંઠરાય કરીને એક મારો આબરૂદાર ગૃહસ્થ રહેતો હતો. તેને ચંદાગવરી કરીને સ્ત્રી હતી. તે સ્ત્રીને મોટી વયે સીમંત આવ્યું ને એક કન્યાને જન્મ આપ્યો. તે કન્યાનું નામ શાન્તા પાડ્યું. ચંદાગવરી કમનસીબે શાન્તાને બે વરસની મુકીને ગુજરી ગઇ હતી એટલે શાન્તાને માની કેળવણી બીલકુલ મળેલી નહિ. શાન્તા દિવસે દિવસે મોટી થવા માંડી, ને લાડકોડમાં ઉછરવા માંડી. એના બાપે એને મ્હોંએ ઘણી જ ચઢાવેલી, અને બીલકુલ દાબમાં રાખેલી નહિ. કેળવણીનું તો નામ જ ન મળે. વળી અધુરામાં પુરૂં વૈકુંઠરાય બીજી સ્ત્રી પરણ્યા. નવી મા આવી એટલે કજીયો કરવાની પણ ટેવ પડેલી. પણ સારે નશીબે વૈકુંઠરાય નવીને તો કંઇ કહે નહિ પણ શાન્તાને પણ કનડે નહિ. એક દિવસે વૈકુંઠરાયને પ્રાણલક્ષ્મી બે જણાં સવારના પહોરમાં મેડીમાં બેઠાં બેઠાં વાતો કરે છે, એટલામાં મોતીરામ ગોર બારણા આગળ આવ્યા ને પુછ્યું કે વૈકુંઠરાયભાઇ ઘરમાં છે? એટલે નોકરે જવાબ દીધો કે 'હા ઉભા રહો, હું પુછી આવું.' માણસે આવીને કહેવા માંડ્યું કોઇ બ્રાહ્મણ આપણે બારણે આવ્યા છે ને આપને મળવાનું કહે છે માટે હુકમ હોય તો અંદર આવવા દઉં. વૈકુંઠરાયે કહ્યું 'ભલે, કહીએ કે પધારો!'—એટલે ગોર મહારાજ ઉપર આવ્યા. એટલે પ્રાણલક્ષ્મીએ જાજમ પાથરી આપી, ને બેસાડ્યા. ગોરમહારાજે આશીર્વાદ દીધો ને બેઠા.

વૈકુંઠરાય—ઓહો ગોર મહારાજ! ઘણે વર્ષે અમારા ઉપર દયા કરી, ઘર પાવન કર્યું.—આ પ્રમાણે વિવેક વાર્તા કરી કહ્યું—અમારા સરખું કામકાજ હોય તે ફરમાવો ગોર મહારાજ!

ગોર— કામ માટે આવ્યો છું. તે કબુલ રાખો તો ઠીક.

વૈકુંઠરાય—અરે મહારાજ, રાખવા જેવું હશે તો શું કામ નહિ રાખીએ.

ગોર—વીજાપુરમાં જમનાશંકર છે. તેમને એકનો એક દીકરો છે. તેને માટે આપની કન્યા સારૂ માગુ કરવા મોકલ્યો છે. એટલે પ્રાણલક્ષ્મી બોલી ઉઠ્યાં—

તમને પરમેશ્વરેજ મોકલ્યા. અમે એજ વાતો કરતાં હતાં. લ્યો, ઠીક થયું. લાવો કંકુ ને કરો શ્રી દાતાગણેશ. બોલાવો શાન્તાને!

રતાં, શીખી ગઈ. કિશોર પણ હવે કંઇક ઠરેલ થયો, અને શાન્તા અને કિશોરનો એવો જીવ એક થઈ ગયો કે એક બીજા વિના ઘડી રહી શકે નહિ. કેટલેક કાળે કિશોરને સારી નોકરી મળી. પછી તેણે શાન્તાને સારૂ બંગડીયો ઘડાવી તે શાન્તાએ પહેરીને સાસુને પગે લાગી. સાસુએ આશીર્વાદ દીધો કે,—

'અખંડ સૌભાગ્યવતી રહેજો અને દીકરાએ ઘર ભરજો.

કોઈ એવા ચોઘડીયાનો આશીર્વાદ કે તેજ દિવસથી શાન્તાને દિવસ ચડતો થયો, ને દસે મહિને તેને રત્ન જેવો દીકરો આવ્યો. બધા ઘરને આનન્દ આનન્દ થઈ રહ્યો, અને સહુ લલિતા અને નવરંગને આશીર્વાદ દેવા લાગ્યા.

વર્તમાનરંગ.

નામદાર ગાયકવાડ સરકાર અને મહારાણીશ્રી ચીમનાબાઇના સ્ત્રીકેળવણી સંબંધી ઉદ્ગાર.

નામદાર શયાજીરાવ ગાયકવાડ સરકાર ગયા માસમાં પશ્ચિમ દેશની લાંબી મુસાફરી કરી મુંબાઇના કિનારા ઉપર ઉતર્યા હતા. તે વખત તેમને વધાવી લેવા મુબાઇના વતનીઓએ ઘણો ઉત્સવ બજાવ્યો હતો. તેજ સ્થાને મુબાઇની "સાએન્ટીફીક અને લીટરરી" સોસાયટીના કારોબાદ તળે ચાલતી કન્યાશાળાના ઇનામના મેળાવડામાં મહારાજશ્રીને પ્રમુખપદ લેવા વિનતિ કરવામાં આવી હતી અને તે પદ તેઓશ્રીએ સ્વીકાર્યું હતું તે પ્રસંગે તેમના તરફથી એક ઉમદા ભાષણ કરવામાં આવ્યું હતું. તે અરસામાં તેઓશ્રી બોલ્યા હતા કે સ્ત્રીકેળવણીનું ideal—ઉચ્ચબિન્દુ શું આવશે તે તો આપણાથી હજી કહી શકાતું નથી. પરતુ સ્ત્રીકેળવણીના લાભ ઘણા છે. "જો હિન્દુ ગૃહસ્થો નિપુણ પત્નીઓ, પ્રવીણ માતાઓ, અને ઉન્નત મદદગાર ઇચ્છતા હોય તો સ્ત્રીકેળવણીની જરૂર છે." નામદાર મહારાજના આ વિચાર ઘણા ઉચ્ચ છે. કારણ સ્ત્રીકેળવણી વગર ઉન્નતિ કદી થવાની નથી. એક પ્રખ્યાત ઇંગ્લીશ લેખકના શબ્દોમાં કહીએ તો સ્ત્રીકેળવણી, કેવા પ્રકારની હોવી જોઇએ, એ વિષે વિદ્વાન જનોનો મતફેર છે. પણ એટલુ તો અવશ્ય છે જ કે સ્ત્રીકેળવણીની ખાસ જરૂર છે. તેજ પ્રસંગમાં મહારાણી શ્રી ચિમનાબાઇ (શયાજીરાવ મહારાજનાં પત્ની.) ને આર્યમહિલાસમાજ, અને અન્ય સ્ત્રીમંડળો તરફથી અભિનન્દનપત્ર આપવામાં આવ્યું હતું. તેના ઉત્તરમાં મહારાણીશ્રીએ એક આર્ય સન્નારી, અને પતિવ્રતાને છાજે એવો ઉત્તર આપ્યો હતો તેનો સાર એ હતો કે "સ્ત્રીઓની ઉન્નતિનું કાર્ય સ્ત્રીઓએ જ કરવું જોઇએ. પરન્તુ તેમાં પુરૂષોની મદદની જરૂર છે. કારણ હજી સ્ત્રીકેળવણી એટલી બધી ઉન્નત થઇ નથી કે પુરૂષોના સહાય વગર સ્ત્રીઓ આવાં પગલાં ભરી શકે. તેમ સ્ત્રીઓએ પુરૂષની સ્હાય વગર કાંઇપણ કૃત

કરવું.એ ઠીક નથી. આપણામાં અગાઉ જે મહાન પતિવ્રતા સતીઓ થઈ ગઈ છે, તેઓ પુરૂષની સહાયતાથી કામ કરતી હતી. અને આપણે પણ તેવીજ રીતે વર્તન કરી, આપણા પતિને સહાય રૂપ થઈશું." મહારાણી શ્રીના આવા ઉદ્ગારને અમે ધન્યવાદ આપીએ છીએ. ગુજરાતના મુખ્ય મહારાજા શ્રીનાં ધર્મપત્નીના આવા ઉદ્ગારો વધાવી લેવા જોઇએ. +यद्यदाचरति श्रेष्ठस्तत्तदेवेतरोजनः स यत्प्रमाणं कुरुते लोकस्तदनुवर्तते ॥ સંસારને રથ કલ્પવામાં આવ્યો છે અને તેમાં પુરૂષ અને સ્ત્રીને રથનાં ચક્ર કલ્પવામાં આવ્યાં છે. અને પછી કોલ્ડવેલના વચનમાં બોલીએ તો

*"તન ભિન્ન પણ મન ઐકયથી, દિશ એકમાં જાતાં હતાં,
જ્યમ ચક્ર રથનાં બે છતાં, ફરતાં દિસે સાથે સદા
દુઃખભાર જીવનનો ઘટી, સુપ્રયાણ થાશે તમ તણું;
ઇશધામ માનો દૂર ના, છે સ્નેહીને નજદીક ઘણું."

* * * * *

સ્ત્રીઓનાં ઇનામ—દર સાલની માફક આ ફેરી પણ ગયા માસમાં ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાએટી તરફથી સ્ત્રીઓની પાસે નિબન્ધ વંચાવવામા આવ્યા હતા અને તેનું ઇનામ મીસ. ઉપકાર અને મીસ એસ્ટરને મળ્યુ હતું. આ સન્નારીઓએ શ્રમ લેઇ નિબંધ લખ્યો, ને ઉનામ મેળવ્યું એમને અમે ધન્યવાદ આપીએ છીએ. સોસાઇટીનું આ સ્તુત્ય પગલું છે પરન્તુ આવા ઇનામની સ્પર્ધામાં જેટલી સ્ત્રીઓએ ભાગ લેવો જોઇએ તેટલી લેતી નથી. ઇનામની રકમ જ્યારે સારી છે, ત્યારે સ્પર્ધામાં ઉતરનારી સ્ત્રીઓની સંખ્યા ઘણીજ ઓછી હોય છે અને તેમાં પણ પાછી એકાદ બે તો ગેરહાજર રહે છે. જ્યારે આટલી આટલી કન્યાશાળાઓ છે, આટલી આટલી છોકરીઓ ભણે છે, ત્યારે દરેક કોમમમાથી એક બે છોકરીઓ શા માટે આવા ઇનામના નિબંધ માટે પ્રયાસ નહિ કરતી હોય! ઇનામનો હેતુ સ્ત્રીકેળવણીનો બહોળો પ્રચાર કરવાનો છે. અને જ્યારે આવાં નિબંધ માટે ઘણા ઉમેદવાર હોય ત્યારે વધારે સારા નિબંધ લખાય ને ત્યારેજ ઇનામ આપનારનો હેતુ પણ ફલીભૂત થાય. આવા ઇનામની સ્પર્ધા કરવામા સ્ત્રીઓએ કોઈ પણ રીતનું હિણપત ધારવાનુ નથી સ્પર્ધા એતો સ્ત્રીઓને સ્વાભાવિક છે. પાડોશીની સ્ત્રી સારા લુગડાં યા ઘરેણાં પહેરે તો તેની સ્પર્ધા થાય જ. એ સ્વાભાવિક નિયમ છે તો એવી સ્પર્ધા આવા ઇનામોમાં શા માટે સ્ત્રીઓ નથી કરતી? અમે આશા રાખીએ છીએ કે આવતે વર્ષે સ્ત્રીઉમેદવારની સંખ્યા વધશે.

સુમિત્ર, બન્ધુસમાજ

\+ શ્રેષ્ઠ પુરૂષ જે જે કર્મને કરે છે, તે તે કર્મનેજ બીજા માણસ કરે છે. તે શ્રેષ્ઠ જેને પ્રમાણ કરે છે, તેને લોક અનુસરે છે.

* આ ગુજરાતી ભાષાન્તર છે.

સુન્દરીસુબોધના ગ્રાહકોને મળતા ખાસ લાભ.

અપહૃતકુમુદ:—એક રસમય વાર્તા, કિંમત રૂ. ૧) ગ્રાહકોને આના આઠ. પોસ્ટેજ જૂદું

વિધવા—લેખક વસન્તવિનોદી; મૂલ્ય આના ચાર ગ્રાહકોને બે આને. પોસ્ટેજ જૂદું

શોકશમન—આ માસિકનો કોઇ ગ્રાહક જે નવા ગ્રાહકનું લવાજમ મોકલી આપશે તેને "શોકશમન" (કર્તા હરજીવન ત્રિભોવન) નું પુસ્તક વિના મૂલ્યે — પોસ્ટેજ ૦—૧—૦ મોકલવાથી મળશે.

યોગિની-પહેલા વર્ષની ભેટ—નવા થનાર ગ્રાહકને અડધી કીમતે એટલે ટપાલ સાથે સાત આને.

કપિંજલા—ત્રીજા વર્ષની ભેટ. કીમત આના ૦—૬—૦

સુન્દરીસુબોધની પાછલી ફાઈલો.

પહેલા વર્ષની છુટક ફાઇલ ૦—૪—૦ ટ. ખ. ૦—૧—૦

બીજા વર્ષની આખી બાંધેલી પુસ્તકના રૂપમાં ફાઈલ ૦—૫—૦ ટ. ખ ૦—૩—૦

ત્રીજા વર્ષની છુટક ફાઇલ ૦—૮—૦ ટ. ખ ૦—૨—૦

દરેક અંકમાં ઘણું ખરૂં સંપુર્ણ લેખો આવતા હોવાથી ગમે તે અંક વાંચવાથી રસ ઓછો થતો નથી

સુન્દરી સુબોધ.

વર્ષ ૪ થું] ઈ. સ. ૧૯૦૭ જાન્યુઆરી—પૌષ વિ. સં. ૧૯૬૩. [અંક ૫ મો.

ज्ञानसुगन्ध.

जीवनना वर्ष

जगत मृत्यु भणी पगला भरेछे
प्रभो! वस्तु मात्रनी जीवन अवधी छे
तारा मडल समा वस्तु मडळना पगला
असान दिशामा ज वळेला छे
पगले पगले जीवन पुष्पनी पाखडीओ
खरती जाय छे करमाती जाय छे
बाळको ते वीणतां पाछळ आवे छे
बाळको पांखडीयो वीणे छे ने वरे छे
× × × ×
× × × ×
प्रभो! जीवननां केटलांक वर्ष वीत्यां
प्रभो! जीवननी सार्थकता उगव्या वीना!
जीवननां केटलांक वर्ष वीत्यां.

केटला ते कोण कहेशे !
प्रभो! केटला ! नु म्हारे काम शु छे!
अनन्तकाल श्रेणिमां हु जन्मीश,
अनन्तकाल श्रेणिमा हु समीश.
प्रभो! एटलीज याचना छे के
त्हारा चरण शरणमा विरामु.

ना. द. कवि.

કાવ્યકુંજ.

યાચના.

વસતતિલકા.

જે ભૂમિમાં યુવતિને મળતું જ માન
લેખાતી જ્યાં યુવતિ હા ! ગૃહ શ્રી સમાન
સૌંદર્યને વિનીતતા સહુમા જણાતી.
તે આપજો જગપતિ અમને ફરીથી ૧

કુટુમ્બ સ્નેહ થકી પોષિત ભામિનીને,
પત્ની પ્રતિ પતિ તણો શુભ સ્નેહ થાયે,
ને કેળવી ખિલવી આર્ય સુમિતનુને,
આ હિંદ કીર્તિ જગમાં પ્રસરે ફરીને ૨

સાથે રહી જીવનમાં પતિ પત્ની આંહી
આ દેશની ચડતી માં નિજ શ્રેય માની;
અજ્ઞાન હોય ભગિની નિજની પ્રજાને,
સુધારી કાર્ય કરવા મતિ અર્પજો હે. ૩

સો પ્રમિલા

વાર્તાલહરી.

દેશદ્રોહી.

સુરત શહેરમાં તાપી નદીને કીનારે આવેલા સુંદર બંગલાની બ્હારીયે એક વીશેક વર્ષની યુવતી વિચારમાં ઉભી હતી.

આવી રીતે ઉભે રહે પા કલાક થયો ને ત્હેની નજર બંગલાના દરવાજા પાસે ગઈ તો ત્યાં થઈને પોસ્ટમેન (ટપાલ વહેંચનાર) ને જતો જોયો પરંતુ બંગલાની અંદર આવ્યો નહી તેથી ખિન્ન ચિત્તે આ યુવતી જેનુ નામ મૃદુલા હતું તે એકદમ અંદર જઈ પોતાની ઓરડીમાં પલંગપર પડી, મૃદુલાના બાપનુ નામ ધનસુખરામ હતું જ્ઞાતીયે કાયસ્થ હતી. મૃદુલા ધનસુખરામની એકની એક પુત્રી હતી. ધનસુખરામે વકીલાત કરી પુષ્કળ પૈસો એકઠો કર્યો હતો અને હાલ તેઓ પોતાના જીવનનો પાછલો ભાગ કુટુમ્બ સાથે શાન્તિમાં ગાળતા હતા.

મૃદુલાનું લગ્ન સમાન સમાન સ્થિતિના સુરજરામના પુત્ર પ્રબોધચન્દ્ર સાથે થયું હતું. પ્રબોધચન્દ્ર હાલમાં મુમ્બાઇમાં એલ. એલ. બી. ના ટર્મ ભરતો હતો. પ્રબોધના મુમ્બાઇ ગયા પછી મૃદુલા પોતાને પીહેર રહેતી હતી ને વખતો વખત સાસરે જતી. આજ આઠેક દીવસથી પ્રબોધચન્દ્રનો બીલકુલ કાગળ નહોતો. પ્રબોધના મુમ્બાઇ ગયા પછી એવો એક પણ દીવસ નહોતો ગયો કે પ્રબોધને મૃદુલા એક બીજાને કાગળ લખ્યા વીના રહ્યાં હોય.

આઠ દીવસ થયાં પ્રબોધનો કાગળ ન હોવાથી મૃદુલા ગભરાઇ અને અંદર જઇ પુષ્કળ રોઇ. આ ખબર એની મા સવિતાગવરીને પડતા જ ધનસુખરામને કહ્યું બન્નેએ પોસ્ટ ઓફીસમાં માણસ મોકલ્યાં પણ કાગળ જ ન્હોતો પછી શી રીતે આવે?

મૃદુલાનો દિવસ કાગળ વાંચવામાં અને કાગળ લખવામાં જ જતો. જ્યારે જ્યારે જેવી ટપાલ આવે તેવી વાંચતી.

એટલી વાર વાંચતી કે મ્હોંયે થતો અને યુનિવર્સિટીનો પરીક્ષક પરીક્ષા લે તો પહેલે નમ્બરે આવે એટલું જ નહિ પણ પારિતોષિક પણ મેળવે. કાગળ બરાબર વંચાયો એવી ખાત્રી થાય ત્યારે જ ઉત્તર લખવા બેસે.

મૃદુલાની સખીયો ત્હેની મશ્કરી કરતી પણ તે દરકાર કરતી નહિ. કાગળમાંથી પરવાર્યા બાદ જ વાંચવા, ભરવા, ગુંથવામાં રોકાતી. મૃદુલાનાં માતપિતા પણ મૃદુલાને ઓરડીમાંથી બ્હાર ભાગ્યે જ જોતાં.

મૃદુલાએ પથારીમાંથી ઉઠી કંટાળીને બ્હારીયે બેસી, દેશી સુતરનો રૂમાલ ભરવા માંડ્યો. સ્ત્રીયો ભરવા ગુંથવામાં પુષ્કળ પૈસો વાપરે છે. ફેશન હોય તે પ્રમાણે નવાં નવાં ભરત કામ, રેશમના તકતા, તકીયા, સુતરના રૂમાલો, જીકની દોરો, ટોપીઓ, બુટ, તોરણો, હમેશા ભરાતાં જ હોય. એક વસ્તુ નવી નિકળી એટલે સ્ત્રીઓએ લેવી જ જોઇએ એમ માને છે, બસે પછી તે લેવાની ત્હેની પાસે સત્તા હોય વા ન હોય. સુરતના મ્હોટા મંદીર પાસે વ્હેપારીયોની ઘણી

દુકાન છે. દર્શનના વખતમાં સ્ત્રીના બજારનો દેખાવ આપે છે એકે એક જાતનું કપડું લીધું તો બીજીને લેવું જ જોઇએ. બજારમાં જઇ ન શકનાર ઘર આગળ ફેરીયા પાસેથી પણ લેવાની જ. ભરત વિગેરે કામ સારૂં છે. ઉપયોગ કરે તો જ્ઞાનની સાથે પૈસો કમાઇ શકે છે કેટલીક કોમમાં ભરી શીવી વેચે છે પણ ઉચ્ચ કોમમાં ભરતકામનો ઉપયોગ રાખી મુકવામાં સમાયલો છે. સ્ત્રીઓમાં આ દોષ છે ખરો ત્યારે પુરૂષ વર્ગ કલબ, મિત્રમંડળમાં નાટક વીગેરેમાં પણ એવી જ રીતે પૈસો ખર્ચે છે. સ્ત્રીઓનું ભરતકામ કામમાં લે તો ઉપયોગી થઇ પડે એમ છે ત્યારે પુરૂષ વર્ગનું કામ વાસ્તવિક ઉપયોગમાં આવતું નથી. મૃદુલા ભરતાં આવા વિચાર કરતી હતી એટલામાં ગંગા નોકર શ્વાસ ભેર દોડતી આવી બોલી, બ્હેન ત્હમારો કાગળ, વધામણી આપો. કાગળ ગંગા પાસેથી ઝુંટાવી લઇ બારણા વાસી ઉછળતા હર્ષે વાંચવા માંડયો. કાગળને છાતી સરસો ખુબ દાબ્યો. દીલગીરીનાં અશ્રુ સાથે હર્ષના આંસુ ભેળવ્યાં. હર્ષમા કાગળ ફોડયો, વાંચવા જતે ચમકી જેમ જેમ આગળ વાંચતી ગઇ તેમ તેમ ત્હેના મુખ ઉપર ક્રોધ અને લાલાશ વધતી ગઇ, આંખ્યો વિકાળ દેખાવા લાગી, સ્હેજ મ્હોટે સાદે કાગળ ફરીને વાંચ્યો.

સ્નેહી મૃદુલા.

વિ. આજ આગ તેર દિવસથી મ્હેં ત્હને કાગળ લખ્યો નથી તેથી હું ત્હારા વાંકમા આવ્યો છું. આ ઉપરાંત હું મ્હોટા દોષમાં આવ્યો છું. એક હલકો કૃતઘ્ની મનુષ્ય કરે એવું કાર્ય મ્હેં કર્યું છે. મ્હેં ઘણું જ ખોટું કર્મ કર્યું છે. હુ ફરી ફરી ત્હારી પાસે ક્ષમા માગું છું. મ્હારા પવિત્ર હાથ અને મ્હોને મ્હેં અપવિત્ર કર્યાં છે. આપણા સ્નેહી મનસુખરામે અને ત્હેમનાં બ્હેન હસમુખગવરીયે મ્હને દુરાગ્રહ કર્યો અને આખરે મ્હારે ત્યાં જવું પડયું. હવે હું બહુ જ પસ્તાઉં છું. મનસુખરામ ને ઘેર ન ગયો હત—હસમુખગવરીને ન મળ્યો હત તો કેવુ સારૂ ? ત્હારી સાથે વચનથી બંધાયલો હતો. ત્હેનુ ભાન ન રહ્યું. મ્હેં સોગન ખાધા હતા. તે પણ વ્યર્થ ગયા. આજ દસ દિવસથી દરરોજ કાગળ લખવા બેસતો પણ લખતાં કંપારી છુટતી, કાગળ ફાડી નાંખતો. દિવાળીના ઉત્સવમાં આવવાનો હતો જ પરંતુ શું મ્હો લઇને આવું એમ જાણીને નઆવ્યો. આવતા અઠવાડીયામાં ક્ષમા માગવા આવીશ. હવે ખાત્રી રાખજે કે ફરીને આવું નહિ કરૂં.

લી૦

દોષિત થયેલો

વિશ્વાસઘાતી

પ્રબોધ.

પત્ર પુરો થતાં જ મૃદુલા પાસેના કોચપર પડી ડુસકે ડુસકે રોવા મંડી. ખુનસ લોઇ લીધું તે પણ આંસુથી ભીનુ થઇ ગયું. મૃદુલાને ટાઢ ન્હડી એવામાં ત્હેની સખી ઉર્વશીએ આવીને પુછ્યું મૃદુલા કેમ સુતી છે—તાવ આવ્યો છે કે શું ? કેમ રૂવે છે ? શું પ્રબોધભાઇનો કાગળ આવ્યો છે ? એમને શરીરે તો સારૂં છેને ? ઉર્વશીયે ફરી ફરીને પુછ્યું પણ મૃદુલાએ

ઉત્તર ન આપતા પડી રહેવા દેતે. એમ ચીડાઇને ઉત્તર આપ્યો. ઉર્વશી મૃદુલાની અગત સખી હતી, તે હેને સર્વ વાત કહેતી હતી, પણ આજ આવા જવાબથી ઉર્વશી કાંક ચીડાઇ ગઇ ને ચાલી ગઇ જતાં જતા સવિતાગવરીને મૃદુલાના તાવની તથા રોવાની ખબર કહેતી ગઇ. સવિતા આ સાભળતા મૃદુલા પાસે આવી અને માથા ઉપર હાથ મુકતા તાવ ભરેલો છે જોઇ ધનસુખરામને બોલાવ્યા. આ વખતે મૃદુલાને તાવ વધારે હતો અને ભાન નહોતું.

ડૉક્ટરને બોલાવવા મોકલ્યુ. ડૉક્ટર આવ્યો અને તપાસી બોલ્યો કે “ અચાનક માઠા સમાચાર આવવાથી આમ થયુ છે સંભાળવાનુ છે” કહી દવા મોકલવાનુ કહી ચાલ્યો ગયો. ચારેક દીવસ થયા તાવ ઓછો થયો નહિ દાક્તરો બદલ્યા. ધનસુખરામ તથા સવિતાગવરી પોતાની લાડકી પુત્રીની આવી સ્થિતિથી ગભરાયા અને કાંક સારૂ થાય તો હવા ફેર માટે મુંબઈ જવા નિશ્ચય કર્યો. તાવની ખબર પડતા પ્રબોધની મા ખબર કાઢવા દર-રોજ આવતી. ફેર ન પડતા પ્રબોધ ને બોલાવવો ઠીક એમ માની પ્રબોધને તાર કર્યો આ જ મૃદુલાને કાંઇક ઠીક હતું. દાક્તર ધીન્જરામ આવી ગયા, ને આમને આમ રહેતો બપોરે પ્રબોધને મળવા દેવા વાંધો નથી એમ કહી ગયા—ધનસુખરામ બપોરે મૃદુલાની પથારીમા બેઠા હતા, સવિતાગવરી પાન કરતી હતી ત્યા બ્હારથી પ્રબોધના આવ્યાના ખબર મળ્યા. મન ભાન કાઢી સવિતા ગવરી તથા ધનસુખરામ બ્હાર ગયા અને પ્રબોધ અંદર આવ્યો

પગના ઘસારાથી મૃદુલા જાગી ઉઠી ને પ્રબોધચન્દ્રને દેખતા જ મૃદુલા છણ છણી પડી, મ્હો ઉપર રતાશ ચડી આવી ને એકદમ જુસ્સાથી બોલી મ્હારી પાસે શુ કામ આવ્યા, મ્હારૂ શુ કામ છે, આવા વિશ્વાસઘાતી હશો એમ ન્હોતી ધારતી તમારી પવિત્રાઇ ન મચવાઇ. શુ હસમુખ ગવરી મ્હારા કરતા વધારે સારી છે ? કે એને જોઇને મને ભુલી ગયા ધન્ય છે તમને! તમારા જેવા આવુ કરશે ત્યારે બીજાને શુ કેવુ. માશીને ઘેર જમવા આવી હતી ત્યારે મ્હેં જોઇ લીધી હતી એ મ્હારા કરતા ગોરી તો છે તેથી જ મ્હોઇ પડયા હશો તમે મને વચન આપ્યુ તું તે શુ ભુલી ગયા ? મૃદુલાના આવા તીરસ્કાર ભર્યા શબ્દોથી પ્રમોદ તો વીસ્મય પામ્યો કે આ છે શુ ? હે મૃદુલા તુ બોલે છે તે હું સમજતો નથી તું શાને માટે કે છે હા હજી શેની ખબર હોય હવે ફરી જાઓ, પણ હજી મ્હારી પાસે કાગળ છે તમે કાગળમા શુ લખ્યુ તું તે વીચાર કરી જુઓ. ખરે ઘેલી તે ઘેલી જ ત્હારા જેવી વ્હેમી કોઇ ન જોઇ. હું વ્હેમી મને કોણ કહે વ્હેમી તમે તમારે હાથે જ લખ્યુ છે ને હવે ફરી શુ જાઓ છો લ્યો જુઓ આ રહ્યો કાગળ એમ કહી ખુણમાથી કાગળ કાઢી પ્રબોધ તરફ ફેંક્યો અરે આથી જ ક. વાહરે ત્હારા જેવી ભોળી કોઈ ન જોઇ એ તો એમ થયુ કે મનસુખરામ ને ઘેર હું હસમુખગવરીના આગ્રહથી ગયો હતો ત્યારે ભુલથી વીલાયતી સી-ગારેટ પીધી હતી તેથી મ્હેં એમ લખ્યુ તું મ્હે ત્હારી પાસે પ્રતિજ્ઞા લીધી હતી કે હવે વીલા-યતી માલ ન વાપરવો તે પ્રતિજ્ઞા ભંગ થઇ એટલા જ માટે મ્હેં ત્હારી પાસે ક્ષમા માગી હતી, આમ એકદમ અણવિશ્વાસ લાવી આટલી હેરાન થઇ. આખર સ્ત્રીઓ તે સ્ત્રીઓ જ બરા-બર તપાસ તો કરવી તી. પછી ઠપકો આપવો હતો હા ! ખરેખર હમે એવા પણ તમે તો દેશહીત ખાતર કે જેને માટે તમે સખતમા સખત પ્રતિજ્ઞા લીધી હતી. ભુલી ગયા. હમે તો સ્ત્રીઓ પણ તમારા જેવા આવુ કરશે તો પછી આપણા દેશની ઉન્નતિ શી રીતે થવાની.

બોલો હવે તમે શું કહેછો કોનો વાંક. હા વ્હાલી મૃદુલા ખરે ત્હારી વાત ખરી છે. ત્હારા ટુંક ઉપદેશથી હું સતેજ થયો ને હવે કોઇ પણ દીવસ આવું કૃત્ય નહીં કરૂં તેવા આજથી સોગન લઉં છું.

ધીમે ધીમે મૃદુલાને સારૂં થયું પછી મૃદુલા સાસરે રહેવા ગઇ. પ્રબોધે વકીલાત કરવા માંડી. અને બન્ને પરસ્પરનો વ્હેમ કાડી સુખી જીંદગી ભોગવવા લાગ્યાં.

લી.
સૌ. પ્રમિલા.

વિદ્યાકળા.

ફુલ મુકવાની ટોપલી ગુંથવાની રીત.

પ્રથમ દસ સાંકળી ગુંથવી અને તેને વગર આંટાવાળા ટાંકાએ મેળવવી (આંટા વગરનો ટાંકો) સાંકળીમાં સોયો ખોસી તેની ઉપર આંટો લેવો અને આંટા સાથે સોયો સાંકળીમાંથી ખેંચવો પછી સોયાપર આંટો લઇને બંને ટાંકા સાથે સેરવવા) પછી દસ સાંકળીમાં દરેકમાં આંટા વગરના ટાંકા ગુંથવા પણ દર ત્રીજે ટાંકે એક સાંકળીમાં બેવાર ગુંથવું, એવી રીતે પાંચ હાર ગુંથવી પછી દર ત્રીજે ટાંકે વધારો કર્યા વગર પંદર હાર ગુંથવી એટલે બધી મળીને વિસ હાર થશે અને એક નાના ગલાસનો આકાર બનશે પછી સોયો સાંકળીમાં ખોસવો અને આંટો લેવો અને સોયાપરનો ટાંકો તથા સાંકળીમાંથી સાથે લાગો આંટા સાથે સોયો ખેંચવો પછી ફેરવવું અને અવળી બાજુએ ગુંથવું. દરેક સાંકળીમાંઆંટા વગરના ટાંકા ગુંથવા પણ દર બીજે ટાંકે એક સાંકળીમાં બે ટાંકા ગુંથવા એવી રીતે પાંચ હાર ગુંથવી અને તેની ઉપર આંટાવાળા ટાંકા ગુંથવા (આંટાવાળો ટાંકો–સોયાપર આંટો લઇને સોયો સાંકળીમાં ખોસવો અને સોયાપર આંટો લેવો ને સોયો આંટા સાથે સાંકળીમાંથી ખેંચવો. એટલે *સોયાપર ત્રણ ટાંકા થશે. સોયાપર પાછો આંટો લઇને ત્રણ ટાંકામાંથી સોયો આંટા સાથે* ખેંચવો એટલે બે ટાંકા રેહેશે પાછો સોયાપર આંટો લેવો અને બંને ટાંકાઓમાંથી સાથે લાગો સોયો ખેંચવો એટલે એક ટાંકો રેહેશે.) અને તેમાં પણ દર બીજે ટાંકે બે ટાંકા સાથે ગુંથવા એવી રીતે એક હાર પુરી કરવી બે સાંકળી ગુંથવી અને એક આંટાવાળો ટાંકો પાસેની એક સાંકળી મુકી દઇ બીજી સાંકળીમાં એક આંટા વગરનો ટાંકો ગુંથવો બે સાંકળી ગુંથવી એક સાંકળી મુકી દઇને બીજી સાંકળીમાં આંટા વગરનો ટાંકો ગુંથવો એવી રીતે આખી હાર ગુંથવી અને પછી દોરો તોડીને બંધ કરવું.

હાથો ગુંથવાની રીત.

જેવડો હાથો પસંદ પડે તેવડી સાંકળી ગુંથવી અને દરેકમાં અકેક આંટા વગરનો ટાંકો

ગુંથવો પણુ તેમ કરતી વખતે વચ્ચે ખોપંડનો તાર રાખવો તેથી હાંથો સંખત રહેશે પછી તેની બીજી બાજુએ બે સાંકળી ગુંથવી અને એક સાંકળી મુકી દઇને બીજી સાંકળીમાં આંટા વગરનો ટાંકો ગુંથવો, બે સાંકળી ગુંથવી એક સાંકળી મુકી દઇ બીજી સાંકળીમાં આંટા વગરનો ટાંકો ગુંથવો એવી રીતે ફરતુ ગુંથી જવું પછી હાથો ટોપલી સાથે સફાઇથી શીવી લેવો.

લખનાર
અખંડ સૌભાગ્યવતી
બુદ્ધિદા.

ભરવામાં જોઇતો સામાન.

(૧) ઉનની બે આંટી, તથા એક હાથી દાંતનો સોયો જેને આંકડી અથવા અકોડી કહેછે તે.

(૨) ખોપંડનો તાર.

બાળકનું મોજુ.

મોજું ગુંથવા માટે સફેત ઉન તથા ૧૦ નંબરના સોયા જોડ એક લ્યો. ૨૭–ટાંકા માંડો, એક હાર સાદી ગુંથો, અને એક હાર બખીયાની ગુંથો ત્યાર પછી ૧૧–હાર સાદી ગુંથો પણું દરેક હાર ગુંથતી વખત હારની શરૂઆતમાં બીજા અને ત્રીજા ટાંકાની વચમાં જે આડો આંટો પડે છે તે લઇને સાદો ગુંથો, જેથી દરેક હારમા અકેકો ટાંકો વધશે. ઉપલી ૧૧–હાર ગુંથવા પછી તમારા સોયા ઉપર ૩૮ ટાંકા બનશે. હવે એક હાર બખીઆની ગુંથો અને ૧૧–હાર સાદી ગુંથો પણુ ઉપલી ૧૧ હાર ગુંથતી વેળાએ દરેક હારનો બીજો અને ત્રીજો ટાંકો સાદો ભેગો ગુંથો, જેથી દરેક હારમાં અકેકો ટાંકો ઓછો થશે. હવે તમારા સોયા ઉપર ૨૭–ટાંકા બનશે. ૧–હાર બખીઆની ગુંથો, પણુ બીજા અને ત્રીજા ટાંકાની વચમાં જે આડો આંટો પડે છે, તે ઉપાડીને બખીઆનો ગુંથો, જેથી એ હારમાં પણુ એક ટાંકો વધશે; હવે એડીના ૧૦–ટાંકા માંડો જેથી સોયા ઉપર ૩૮–ટાકા બનશે. ૮ હાર સાદી ગુંથો ૧–હાર બખીઆની ગુંથો અને ૫–હાર સાદી ગુંથો, પણુ દરેક હારને આંતરે બુટના અંગુઠા તરફના ભાગમાં છેડા આગળ આવો ત્યારે, ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે દર ત્રીજે ટાંકે એક ટાંકો વધારો. હવે સોયા ઉપર ૪૫–ટાંકા બનશે ૨૫–ટાંકા સાદા ગુંથો, અને બાકીના ૨૦–ટાંકા સોયા ઉપર કાઢી રહેવા દો અને બુટના આગલા ભાગ માટે ઉપલા ૨૫–ટાંકાને આગળ ને પાછળ ફેરવીને નીચે જણાવ્યા પ્રમાણેની તરેહ ગુંથો

૧–લી હાર ૨૫–ટાંકા સાદા ગુંથો ૨ જી–હાર ૨૫–ટાંકા બખીયાના ગુંથો ૩ જી–હાર ૧ સાદો, ૨ સાદા ભેગા બાર વખત ગુંથો ૪ થી હાર ૧–સાદો ટાંકો ગુંથો, ત્યાર પછી પહેલા અને બીજા ટાંકાની વચમાં જે આડો આંટો પડે છે તે ઉપાડીને સાદો ગુંથો. એક ટાંકો સાદો ગુંથો વળી બીજા ને ત્રીજા ટાંકાની વચમાંનો આડો આંટો ઉપાડીને સાદો ગુંથો, એ પ્રમાણે એકેકો ટાંકો સાદો ગુંથો, અને અકેકો ટાંકો દરેક ટાંકાની વચમાંથી ઉપાડીને સાદો ગુંથો, જેથી પાછા સોયા ઉપર ૨૫–ટાંકા થશે. આ ઉપલી ચાર હાર ગુંથવાથી તરેહ પડે છે અને એ ચાર હાર ફરી પાછી ચાર વખત ગુંથો જેથી બુટના આગલા ભાગની [illegible]

મળી ને ૨૦ હાર થશે, હવે બુટની બીજી બાજુ ને માટે ૨૦–ટાંકા નવા માંડો, જેથી સોય ઉપર ૪૫–ટાંકા થશે હવે એ ૪૫ ટાંકાની ૫–હાર સાદી ગુંથો ૧–હાર બખીયાની ગુંથો અને ૭–હાર સાદી ગુંથો પણ અંગુઠાના છેડા આગળ આવો ત્યારે દરેક હારને આંતરે બીજે અને ત્રીજે ટાંકો ભેગો સાદો ગુંથો અને સઘળા ટાંકા બંધ કરો.

મોજાંના ઉપલા ભાગ માટે.

મોજાંની એક બાજુના ૨૦–ટાંકા ઉપાડો અને મોજાંના આગલા ભાગમાંથી ૧૧ ટાંકા ઉપાડો, ત્યાર પછી ૨૦ ટાંકા જે બીજા સોયા ઉપર કાઢેલા છે તે સાદા ગુંથો, જેથી સોય ઉપર બધા મળી ૫૧ ટાંકા થશે, ૧ સાદી હાર ગુંથો, અને એક બખીઆની હાર ગુંથો ત્યાર પછી કાંણાવાળી હાર બનાવવા માટે ૨–સાદા ભેગા ગુંથો, ૨ આંટા ૨ સાદા ભેગા ગુંથો ૨ આંટા એ પ્રમાણે અવારનવાર હારના છેડા સુધી ગુંથો, ૧–બખીયાની હાર ગુંથો ત્યાર પછી આગલા ભાગ માટે જે તરેહ ઉપર આપેલી છે. તે તરેહ પાંચ વખત ગુંથો જેથી બધી મળી ૨૦ હાર ગુંથાશે. ૨૧ હાર, ૩ સાદા, ૩ બખીયાના. ૩ સાદા, ૩ બખીયાના એ પ્રમાણે હારના છેડા સુધી ગુંથો. ૨૨ હાર અને ૨૩ મી હાર ૨૧ મી હારની માફક ગુંથો, ૨૪ મી હાર ૩ બખીયાના ૩ સાદા ૩ બખીયાના ૩ સાદા એ પ્રમાણે હારના છેડા સુધી ગુંથો, ૨૫–મી ને ૨૬ મી હાર ૨૪ મી હારની માફક ગુંથો. ૨૭ મી ૨૮ મી અને ૨૯ મી, હાર ૨૧ મી હારની માફક ગુંથો, ૩૦ મી હાર સાદી ગુંથો અને બીજી પાંચ હાર સાદી ગુંથીને અવળી બાજુ એથી ટાંકા બંધ કરો. મોજાં ને એના ઘાટ પ્રમાણે ભરવાના સે તથા ઉન વડે અવળી બાજુએથી સીવી લ્યો અંકોડીથી ઉનની સાંકળી જોઈએ તેટલી બના અને ઘુંટણની આસપાસ છીદ્રમાં પરોવા ને મારીને છેડે ફુમતું મૂકો.

સૌ. પ્રમિલા.

વિવિધવિહાર.

સ્ત્રીધર્મ.

મેવે સૌ ગુરૂને, બને પ્રિય સખી સર્વે સપત્ની તણી,
સ્વામી અવગણના કરે, તદપિ ના આડી જજે રોષથી;
ઔદાર્ય સહુ દાસદાસી રીઝવે, સદ્ભાગ્યથી ના ફુલે,
આ રીતે ગૃહિણી વહુ બની રહે, આધિજ બીજી કુલે.

શાકુંતલ–(બ. ક. ઠાકોર.)

જેમ પુરૂષમાં ધૈર્ય તેમ સ્ત્રીમાં સતીત્વ=પાતિવ્રત્ય પ્રથમ ધર્મ ગણાય છે. માતપિતાએ

વડીલોએ–દેવ, અગ્નિ, અને જનમંડળની સમક્ષ જે પુરૂષને અર્પણ કરેલી છે તે પુરૂષને પ્રિય પતિ ગણી તેની સેવા કરવી, એ સ્ત્રીનો પરમ ધર્મ છે. પતિ ઉપર નિર્મળ પ્રીતિ રાખવી, તેમની મરજી સાચવવી, તેમની આજ્ઞાનુસાર વર્તવું એજ સ્ત્રીનો ધર્મ છે, એજ દાન છે, એ જ તપશ્ચર્યા છે. સ્ત્રીને પતિની મરજી વિરૂદ્ધ વ્રત, દાન, તીર્થ વિગેરે શુભકાર્યો કરવા કોઇ શાસ્ત્રકારે કહ્યું જ નથી. એ બધાં વ્રતો કરતાં પતિવ્રત એ જ ઉત્તમ ફળદાયી છે. જે સ્ત્રી તન અને મનથી પતિનું શ્રેય કેમ થાય એ શિવાય બીજી કાંઇ ઇચ્છા રાખતી નથી તે જ સ્ત્રી પતિવ્રતા કહેવાય છે. જે સ્ત્રી પતિવ્રતા અને પતિપ્રાણા થઇ હમેશાં સ્વામીની સેવા કરે છે, તેજ સ્ત્રી તેની ધર્મભાગિની થાય છે. અનસૂયાજીએ કહ્યું છે કે–"સ્ત્રી સ્વામીસેવાથી જ ઇચ્છિત લોકને પામે છે. જે સ્ત્રીનું ચિત્ત સ્વામીને પ્રસન્ન કરવામાં છે તે સ્ત્રી સ્વામીના પુણ્યનું અર્ધું ફળ ભોગવે છે." સ્ત્રીઓને પતિ એ જ શુભ ધન છે. તેમના વડેજ તે અનેક પ્રકારના વૈભવો ભોગવી શકે છે.

ગૃહસંસારનું રાજ્યતંત્ર સરળ રસ્તે ચલાવવામાં સ્ત્રીનો ઘણો ખરો વખત રોકાતો હોવાથી તેના ભરણપોષણ વિગેરેનો આધાર પુરૂષપર રહેલો છે, અને તેથી તે ભર્તા કહેવાય છે. જેમ આ સંસાર ઉત્પન્ન કરનાર તથા પાલનાર પ્રભુને આપણે માનપૂર્વક પૂજીએ છીએ, તેમ આ ગૃહસંસારમાં ભરણપોષણ કરનાર પતિને સ્ત્રીએ ઇશ્વર તુલ્ય ગણવા. "પતિ એજ ઇશ્વર છે."–એ વાક્ય યથાવિધિ સમજી પાળવામાં આવે તો સંસારસમુદ્ર તરવો કાંઇ કઠીન નથી.

બીજું સાસુસસરા, જેઠજેઠાણીની આજ્ઞા પાળી તેમની તેમજ દિયરદેરાણી, કુટુંબ વર્ગ અને સ્ત્રી વર્ગ જોડે "સત્ય બોલવું, પણ પ્રિય બોલવું, કાઇ પણ અપ્રિય બોલવું નહીં." આ નિયમ પ્રમાણે વર્તી દરેક કાર્ય સ્ત્રીએ વિચારી વિચારીને કરવાનુ છે. પોતાના કાંઇ પણ કામથી પતિનું મન દુભાય એ પૂર્વની સુજ્ઞ સ્ત્રીઓને શરમ ભરેલું લાગતુ. "જે કુલમાં સ્વામી ભાર્યાથી અને ભાર્યા સ્વામીથી નિત્ય સંતુષ્ટ રહે છે તે કુલનુ નક્કી કલ્યાણ થાય છે."

સ્ત્રીઓ સાદી, રોગહીન, રસજ્ઞ, અને કુટુંબપોષક થાય એ આનંદદાયક છે. પરંતુ એ પ્રમાણે થવામાં ધર્મની અને નીતિની કેલવણી ઉપરાત શારીરિક બળની ખાસ જરૂર છે. સ્હવારના પ્હોરમાં ન્હાઇને તુલસીની પ્રદક્ષિણા ફરવી કે સૂર્યનારાયણને દંડવત્ નમસ્કાર કરવા, એ હાલની બ્હેનોને શરમ ભરેલું લાગે છે. કદાચ દેહ કદાચ ચોખ્ખી હવામાં ફરતાં આળસ આવે છે. તો વખત આવે કુવામાંથી પાણી કહાડવાનું કે ઘંટી ફેરવવાનુ તો ક્યાંથી જ બને ? પરિણામે ઉમ્મરે પહોંચતા પહેલાં સ્ત્રીવર્ગ કસુવાવડ વિગેરે અનેક રોગોના ભોગ થઇ પડે છે, અને બાળવર્ગ રોગિષ્ટ થઇ કાચીવયે મરણશરણ થાય છે. શરીર રોગહીન હોય તો કાંઇપણ કાર્યમાં બાધ આવે નહીં.

આ દુનિઆમાં માતાપિતા અને આચાર્ય એ ત્રણે બાળકના ગુરૂ છે. આ ત્રણમાં માતા સૌથી મ્હોટા અને પ્રથમ ગુરૂ હોવાથી તેણી સદ્ગુણી બને એ ઇચ્છવા જેવું છે, એ જરૂરનું છે. બાળકના કુમળાં અંતઃકરણમાં માતા જેવી કોઇ છાપ પાડી શકતું નથી. બાળક પ્રથમના પાંચ સાત વર્ષમાં જેટલું શીખે છે, તેટલું પાછળથી શીખતું નથી; ન્હાનપણમાં છોકરાં માબાપ અને વડીલોના આચારવિચારોનું અનુકરણ કરે છે; અને આ વખતે જે છાપ પડે

ચારણ ન કરવું એમ કેટલાક શાસ્ત્ર અથવા પુરાણ લખનારાઓએ નિર્ણય કર્યો હશે. પણ હાલના વખતમાં કાંઈ જુલમથી વટલાવાનો કે લડાઈનો વખત નથી. માટે અગાઉના લખનારાઓએ અથવા બ્રાહ્મણોએ જે ઠરાવ કર્યો હોય તે હાલના વખતને મુદલ અનુસરતો નથી."

સિંધુ, સૌવીર, સૌરાષ્ટ મલેચ્છ દેશ, અંગ, બંગ, કલીંગ તથા અન્ધ્ર આ દેશમાં જવાર પુનઃ સંસ્કારને યોગ્ય થાય છે. સિંધ તથા સૌરાષ્ટ્ર તરફ જવાને અટકાવ કહ્યો છે. છત બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રી, અને બિજી વરણના હિંદુઓ આવજાવ કરે છે. વલ્લભકુળના મહારાજ અગાઉ સિંધ તરફ જતા નહિ હતા, અને ભેટ લેવાને પોતાને બદલે સારસ્વત બ્ર હ્મણોને મોકલતા હતા, તેઓ પણ હાલ જવા લાગ્યા છે. સમુદ્ર માર્ગે જનાર બ્રાહ્મણનો સં ન કરવો એમ આદિત્ય પુરાણમાં લખેલું છે, ને જો શુદ્ધ થાય તોપણ તેમનો સંગ ન કરવે

પણ હાલ આપણે એથી ઉલટું જોઇએ છીએ સમુદ્ર માર્ગે ઘણા બ્રાહ્મણો આવ જા કરે છે તે વિષે તેઓને કાંઈ પુછવું નથી એમ થવુ જોઇએ. કેમકે જે વખતે પુરાણ ક ખાયું હશે તે વખતમાં એ ઠરાવ કદાચ સારી મતલબથી થયો હોય પણ તે ઠરાવ હમણા બ્રાહ્મણો બાહાલ રાખવાને બંધાયા નથી હાલમાં એ ઠરાવ રદ કરવાની જરૂર પડી છે, જ્યારે સિંધ તથા કાઠીયાવાડ વિષે તથા સમુદ્રમાર્ગ વિષે એ ઠરાવ રદ કરવામાં આવ્યો ઠ ત્યારે એ ઠરાવ વિલાયત જવા વિષે મુદલ લાગુ પડી શકતો નથી, એમ ચોકસ ઠરે છે.

ધર્મશાસ્ત્ર પ્રમાણે બ્રાહ્મણ થઇને મલેચ્છને અડકે તો તેમાં મોટું પાપ છે. ને તે નહાવું જોઇએ. દિવસમાં કેટલોએક વખત કહ્યો છે તે વખતે તો બ્રાહ્મણોએ મલેચ્છનુ મ્હે પણ જોવું ન જોઇએ. બ્રાહ્મણ થઇને પતીતની ચાકરી કરે તો પતીત કહેવાય. હિંદુના શ સ્ત્રમાં હિંદુ સિવાય બિજા બધા લોકોને મલેચ્છ કહ્યા છે, તો આજે કોણ હિંમતથી કહે કે હું મલેચ્છની સાથે કાંઈ પણ સબંધ નથી રાખતો? ઈંગ્રેજ, પારસી, મુસલમાન, ઉપ વિચાર પ્રમાણે તો મ્લેચ્છ ઠરે છે. તેઓની ચાકરીમા અને તેઓની સાથે સબંધ રાખના આજ ઉંચ જ્ઞાતિના ઘણા હિંદુઓ મળી આવશે. માટે આવી બાબતમાં આગલા વખતને ઠરાવ બિલકુલ લાગુ પડી શકતો નથી, ને લાગુ પાડીએ તો બધી વાતમાં લાગુ પાડવો જો ઇએ. જો ઇંગ્લાંડ જવાની બાબતમાં એ ઠરાવ લાગુ પાડીએ તો કાઠીયાવાડ તથા કરાંચ જવાને આ ઠરાવ લાગુ પાડવો જોઇએ. પણ એ બાબત હાલ કોઈથી વાંધો લઈ શકાતે નથી, ત્યારે ઈંગ્લાંડ જવાની બાબતમાં બીજા કયા આધાર ઉપરથી વાંધો લઈ શકાશે? જે પુરનો આગળનો રાજા દેશ છતવા નિકળ્યો ત્યારે જીતતો જીતતો અટક નદી આગળ આ પહોચ્યો, તે વેળાએ એક સાખી બોલીને પોતે લશ્કર સહિત બિજે કાંઠે ઉતર્યો. સાખી મતલબ એ જ હતી કે બધી ભૂમિ ઇશ્વરે પેદા કરી છે તેમાં અટક ક્યાં આવી? જેઓન મનમાં ખટક રહી છે તેઓ જ માત્ર અટકી બેઠા છે. ત્યારે અટક આગળ શા માં અટકવું જોઇએ?

વારૂ, જાતિભેદ વિષે ખરૂં અભિમાન રાખીને તેઓ આવી સમજ રાખતાં હોય તે એક વાત, પણ તેમ કંઈ નથી. તેઓ માત્ર બ્હારથી સફાઈ રાખે છે ને મોઢેથી મોટ મોટી વાતો કરે છે. પણ પોતાના વિચાર પ્રમાણે જાતિભેદ પાળતા નથી. આ વિષે હું થો જ દાખલા આપી બિના બંધ કરૂં છું.

(૧) જગન્નાથજીના પુજારીઓ ઘણું કરીને માસ ખાનાર હોય છે, ને તેઓના હાથના પકવાન બધી જાતના હિંદુઓને ખપે છે. બિજી જગ્યાએ તેમ ખપતું નથી, ને બધી બધી જાતના હિંદુઓ એક બિજાને અડકીને જમે છે તેમ બિજે ઠેકાણે થાય તો જાતિભેદ તોડયો એમ કહેવાય છે આવા અઘેર ઠેકાણે ઠેકાણે જોવામા આવે છે આવી વાતો કોઈ પણ લક્ષમા લેતુ નથી.

(૨) તેલંગા બ્રાહ્મણ તથા દ્રવીડ બ્રાહ્મણ અધ્યાપ્ર સોમયાગ (યજ્ઞ) કરે છે તેમા પશુ પ્રાણીઓને હોમીને તેમનો ભક્ષ કરે છે, તો તે ચાલે છે, ને બીજે ઠેકાણે તેમ થઈ શકતું નથી. જો કોઈ માણસ શક્તિને માટે માત્ર જો (કોડલીવર ઓઈલ) માછલીનું તેલ દવા તરીકે પીએ તો તે માણસ ધર્મભ્રષ્ટ ગણાય.

(૩) આખા ગુજરાતમા શાકત એટલે દેવીને માનનારા બ્રાહ્મણો છે. તેઓ દેવીની ઉપાસના કરે છે, ને દેવીને માસ, મદિરા, ચઢાવીને તેનો ભક્ષ પોતે કરે છે બ્હારથી માસ, મદિરાને ધિક્કારે છે પણ માહેલે પેટે તેનો આહાર કરે છે તે ચાલે છે આ સિવાય બીજા ઘણા દાખલાઓ મળી આવે છે. પણ હાલ એ બધા લખવાની જરૂર નથી.

ધર્મ વિષે અડચણ લેનાર ધર્મ શામા છે તેનો થોડો જ વિચાર કરે છે માણસનો ધર્મ માણસની સાથે જ રહી શકશે જ્યા સુધી હરએક માણસ પોતાની ખુશીથી પોતાનો ધર્મ છોડતો નથી ત્યા સુધી ધર્મ એને છોડશે નહી હાલના વખતમા જાતિચાલ સાચવવામા જેમ બને તેમ બ્હારથી સુફાઈ અને પતરાજી દેખાડવી એમા જ ધર્મ રહ્યો છે, એમ વગર વિચારના લોકો માને છે જેઓ સેજ વાતમા જૂઠુ બોલે છે ને સમખાય છે, તેઓ ધર્મથી ઉલટા ચાલતા નથી જેઓ ચોરી કરે છે, વ્યભિચાર કરે છે, ગરીબ વિધવાઓને રડાવે છે, ને સરકારના મોટા અપરાધમા આવી કાળેપાણી જઈ આવે છે તેઓ ધર્મથી ઉલટા ચાલતા નથી, તો આવા લોકને માટે આ ઠેકાણે મારે ક્હેવાનુ જરૂરનું છે કે તેઓ "ઉંટને ગળી જાય છે અને મચ્છરને ગાળી કાઢે છે" પણ જેઓએ જાતિભેદ સાચવવાને ઉપરની મર્યાદા દેખાડી નહિ, અથવા તેમા જરાક ભૂલ કરી તો તેમા તેઓએ મોટુ પાપ કર્યું, અને તેમા તેઓ ધર્મથી ઉલટા ચાલ્યા! હાય હાય! આ કવી રીતની સમજ ને ક્યા સુધી ચાલશે?

આવી દશામાં જાતિભેદ આવી પડયો છે તોપણ તેને ધર્મનુ મૂળ કરી બેસાડયો છે તેમા સૌથી અચરતની વાત તો એ જ કે જે હીંદુઓ કાળેપાણી જઈને કે વટલીને આવે છે, તેઓને કોઈ પૂછતું નથી આ ઉપરથી માલમ પડે છે કે હરેક ગ્નાતિવાળાઓ જ્યા ફાવે છે ત્યા જ પોતાનું જોર વાપરે છે.

મોહિની એસ્થર નવલકિશોર.

ભાવનગર.

પત્રિકા.

" ગુજારે જે શીરે તારે, જગતનો નાથ તે સેહેજે;
ગણ્યું જે પ્યારૂં પ્યારાએ, અતિ પ્યારૂં ગણી લેજે. "

—કવિ બાલ.

જીજ્ઞાસુ બ્હેની—

ઘણા પ્રશ્નોથી ભરપુર પત્ર મળ્યો. ઘણા દિવસે પ્રવૃતિએ પત્ર લખવા રજા આપી જેથી એનો એટલો ઉપકાર. પ્રવૃતિ નાની બ્હેન અને નિવૃતિ મોટી બ્હેન છે, છતાં ચાલતા જમાનામાં અવિદ્યાના જોરથી નાનીનું જ ચક્રવર્તી રાજ્ય થાય તે સંભવિત છે; કારણ કે નિવૃતિ મોટી છતાં શાંત છે. આપણે જ નહિ પણ આખું બ્રહ્માંડ તેની સેવામાં જ છે. તમારો પત્ર મોડો આવ્યો તે ખાતે મને શોચ નથી. પરંતુ પ્રવૃતિને કબજામાં રાખવા કાલજી રાખવી એટલો તમને ઈશારો કરૂં છું.

પહેલું તો, વ્યવહારિક બાબતને માટે જ આપણી જીંદગી નથી, એ ખુબ યાદ રાખવું. વ્યવહારિક બાબતો તો ફક્ત પચતત્વનુ સ્થૂલ શરીર નિભાવવા ખાતર જ જાણવી. પણ આજ કાલ મનુષ્યો પોતાના જીવનનુ ખરૂં સાર્થક પરમાર્થ છોડી દઈ, ફક્ત વ્યવહારમાં જ મચ્યાં રહે છે એ થોડી દીલગીરીની વાત નથી, અને તેવી માન્યતાવાળાં લોકો સાથે આપણો સંસર્ગ હોઈ આપણા સંસ્કાર તે સીમાએ બને તે વાસ્તવિક છે. પણ જો આપણે આપણી જીંદગીનું સાર્થક કરવું હોય, આ ભવસાગર તરી જવો હોય, અને મોક્ષની અપેક્ષા હોય, તો તેવાં લોકોની દ્રષ્ટિમાં તેના જેવું દેખાવું; પણ જેમ કમળ પાણીમાં જ રહે છે છતાં તેને બ્હાર લેતાં પાણીનું બિંદુ પણ ચોંટેલું હોતું નથી, તેમ માનસિક વૃતિમાં તેનાથી ભિન્ન રહેવું.

બીજા પ્રશ્નનો ઉત્તર એ કે પુસ્તકો વાંચવાથી ફક્ત સ્મશાનજ્ઞાન થાય છે એ તમારા લખાણમાં કેટલુંક સત્ય છે ખરૂં. પણ પુસ્તક ઉપલક ઉપલક વાંચી જવાથી જ તેનું ખરૂં રહસ્ય સમજી શકાતું નથી. વાચેલી બાબતોનું શાંત ને એકાગ્ર ચિત્તે મનન કર્યાથી જ સમજી શકાય છે. વળી તે મનન કરેલી બાબતને વર્તનમાં લાવી વ્યવહારને પરમાર્થ રૂપ કરી દેવો તે કર્તવ્ય છે.

ત્રીજું, સત્ કર્મનો અર્થ તો ઘણો કઠિન ને ગુઢ છે, પણ તે આગળ ઉપર તમે જાણી શકશો. હાલ તો સત્કર્મ કોને કહેવાં? ને કેવી રીતે કરવાં? તેનો બુદ્ધિઅનુસાર વિચાર કરી વર્તવું. મોક્ષનુ પહેલું પગથીયુ "સત્ કર્મ", બીજું "ઉપાસના" અને ત્રીજું "જ્ઞાન" છે; પણ હાલ પહેલા માટે પ્રયત્ન કરવો. પ્રસંગોપાત બીજાં લખી જણાવીશ.

ચોથું, જેમ મોટાં વૃક્ષનું મૂળ ઉપાદાન બીજ છે, તેમ ઉપર કહેલાં સર્વેનું મૂળ ઉપાદાન સત્સંગ છે, તે તમને પુસ્તકોદ્વારા જ મલી શકશે. પણ તે પુસ્તકોનુ મનન કરી તમારે એટલે સુધી યાદ રાખવાં જોઇએ, કે તમને કોઈ પૂછે કે ત્યાંથી અહીં સુધી આવતાં

તેમાંથી હાલ બબે અને ત્રણ ત્રણ સ્ત્રીનાં ટોળાં પણ કેટલેક ઘેરે નજર પડે છે, તો લાંબે વખતે આવી ભવાઈ સ્ત્રીઓમાં ન ચાલે તે શાપરથી માનવું? લાબો વિચાર કરતાં પુનર્લગ્ન તે વિધવા તરફની દયા કહેવાય નહિ. દ્રષ્ટાંત તરીકે અજ્ઞાન બાલક રમત માટે અગ્નિ હાથમાં લેવા દોડે અને તેને અટકાવવાથી રડે, ત્યારે તેના રડવાપર દયા લાવી તેના હાથમા અગ્નિ આપી બાળકની ઝીંદગી જોખમમાં નાંખવાની મૂર્ખાઈ વાપરવી તે વાજબી ગણાય નહિ પરંતુ બાલકનું મન અને વલણ તે તરફથી ખેચી તેને બિલકુલ નુકશાન ન કરે અને છેવટ સુધી સુખ રૂપ નીવડે એવી રમત તરફ વાળવુ એ જ સમજુ ને હિતેચ્છુનુ કર્તવ્ય છે. અલબત આપણા દેશની વિધવાઓની સ્થિતિ દયાજનક છે. પણ તેને માટે યોગ્યને બદલે અયોગ્ય ઇલાજ લેવાય તે દિલગીરીની વાત છે. (૧) તેને માટે દયા રાખવી, (૨) માન અને નિર્મળતા ભરી નજર રાખવી, (૩) અમંગળ ગણી કદી પણ તીરસ્કાર કરવો નહિ, (૪) વિધવાશ્રમો સ્થાપવા, (૫) તેને લાયકના નિર્દોષ ધંધા માટે પ્રવિણ કરવી, (૬) શિયલ રક્ષણાર્થે એકાદ નાના હથિઆર માટે છુટ આપવી વગેરે ઉપાય સારા છે. વળી એક ૧૮–૧૯ વર્ષની વિધવા સફેત ભગવુ કે શ્યામ વસ્ત્ર ધારણ કરી, અસ્વસ્થ વાળ રાખી, ભસ્મનુ તિલક કરી, પરમાત્મા અને પતિની મૂર્તિનું ધ્યાન ધરી, પ્રાર્થના કરતી હોય. અને બીજી ૧૮–૧૯ વર્ષની વિધવા પુનર્લગ્ન કરી, નવીન સાડી, પોલકું બુટ સ્ટોકીંગ પહેરી, હાથમાં પુસ્તક રાખી, પુનર્લગ્નનો બોધ કરતી ફરતી હોય, આ બન્નેમાથી કોના તરફ કુદરતી રીતે જ માનવૃત્તિ રહેશે? કોના તરફ જોવાથી વિકાર માત્ર બલી જઈ નિર્દોષ નિર્વિકાર મન થઈ જશે? કોને વંદવું યોગ્ય લાગશે? અને કોને સાધ્વીનું માન ભરેલુ વિશેષણ આપી શકશો? જો કે કેટલીક અબળાઓ કવચિત ઉલટે રસ્તે ચાલતી નજરે આવે છે, પણ તેને સીધો રસ્તો બતાવવાનો કદી પણ પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો છે?

નવમુ, હું ધારૂં છું કે જ્યારે મુસલમાની રાજ્યના અનીતિ ભરેલા જુલમથી આર્ય કુમારીકાઓને આપત્તિમાં આવી પડવાનો ભય, બાલલગ્નના દુષ્ટ રીવાજને જનસમાજની અંદર ઘુસાડી દેવામાં ફતેહમંદ નીવડયો, ત્યાર પછી થોડા સમયમાં સબળ થયેલા બાલલગ્નના રીવાજે પોતાના પ્રતિકુળ પરિણામથી આર્ય લોકોના મનમાં પુનરલગ્ન શબ્દને જન્મ આપેલો જણાય છે; અને તે પુનર્લગ્ને પોતાને જન્મ આપનાર બાલલગ્નને જરા પણ આંચ ન આવે એવા હેતુથી જ ધર્મની લાગણીને દબાવી ખોટે અને આડે રસ્તે લોકોનાં મનને ચડાવી દીધાં. મારો અભિપ્રાય ઉપર પ્રમાણે છે, તમારો લખી જણાવશો.

મને સંતોષ થાય છે કે પૂર્વના કોઈ સારાં કર્માનુસાર તમે સત્ય રસ્તે ચડી સત્યવસ્તુનું ગ્રહણ કરવા ઇચ્છો છો, સૃષ્ટિનિયમ એવો છે કે માણસ ધારે તે કરી શકે છે. તમે પણ તે નિયમોનો લાભ લેવા શક્તિવત છો એમ તમારૂં શક્તિ અનુસારનુ ડહાપણ મને સુચવે છે. તેથી તીવ્ર ઇચ્છા કરી અને તે સતત્ જારી રહેશે, તો તમે તમારાં સત્કૃત્યમાં ફળિભૂત થઈ શકશો જ. આ ઠેકાણે લખવુ યોગ્ય ધારૂં છું કે આપણી માન્યતા પ્રમાણે આપણી બુદ્ધિ શીખવા લાયક લાગે છે, પણ તેમા કદાચ આપણે ભૂલતો કરતાં નથી? તે તપાસવું જોઇએ. માટે પ્રથમ તો આપણે આપણી બુદ્ધિ સધારવા ખાતર, આપણા અલ્પજ્ઞાનને વધારવા ખાતર, મહાત્માઓનાં વચનામૃત રૂપી પુસ્તકો વાંચી થોડા વખતમાં આપણી બુદ્ધિને સતેજ કરી

લેવી જોઇએ; કે જેથી સદ્‌વિચાર, જ્ઞાન, અને બોધ આપણા અંતઃકરણમાં ઠેરી શકે. નહિ તો કાચીબુદ્ધિથી વખતે અર્થનો અનર્થ થતાં વાર લાગે નહિ.

આપણાથી બનતો પ્રયાસ કરી સર્વને સીધે માર્ગે દોરવવામાં કાંઇક પણ સાધનભૂત થઇએ એવું ઇચ્છવું, અને પરમાર્થમાં જ આપણું અહોભાગ્ય સમજવું. હાલતો એ જ. તમારાં સર્વ સુકૃત્ય નિર્વિઘ્ને સમાપ્ત થાય અને તમારી જીંદગીની દરેક પળ પરમાર્થ અને "બ્રહ્માનંદ" માં વ્યતીત થાય એવું ઇચ્છી પત્ર બંધ કરૂં છું. એજ.

લી. પરમહિતૈષી.
નિશા.

અભણ સ્ત્રીઓ પ્રત્યે કર્તવ્ય.

"પોતાના દોષ અને બીજાના ગુણ તપાસવા."

ભણેલી એટલે વાંચતા લખતાં શીખીને સારાં સારાં પુસ્તકો વાંચી સદાચરણથી ચાલી પોતાનો વ્યવહાર સારી રીતે ચલાવે તેને ભણેલી સ્ત્રી કહેવી.

ભણેલી સ્ત્રીઓ સારાં સારાં પુસ્તકો વાચી સદ્‌ગુણ લઇ સુનીતિને માર્ગે ચાલી સંસારનાં સુખો મેળવી સુખમાં દિવસ ગુજારે તે જોઈ અભણ સ્ત્રીઓને પણ તેનું જોઈ ભણવાનું તથા તેમ વર્તવાનુ મન થાય. ભણેલી સ્ત્રીઓએ જે જે મુખ્ય બાબતો શીખવાની છે તે કાળજી રાખી શીખવી, ગૃહવ્યવસ્થા સારી રીતે કરવી. સુઘડતાઇ, રસોઈ, માંદાની માવજત, ભોજન કરાવવુ તથા કરવું, શયનગૃહની શોભા, ગૃહવાટિકા, લેવડ દેવડ, તથા નામુ ઠામુ, કરકસર, ઘરધંધો, પશુપક્ષીની સંભાળ, નવરાશનો વખત કેમ ગાળવો, વખતનો ઉપયોગ, ઉદ્યોગ, ધર્મની જરૂર તથા કુળના રિવાજ પ્રમાણે ધર્મ પાળવો, ઇશ્વરભક્તિ, સત્યતા રાખવી, જૂઠું ન બોલવું, પરોપકાર, અપકારને બદલે ઉપકાર, વિનય તથા નમ્રતા એ મોટાઇના ગુણ છે. અહંકાર તજવો, ક્ષમા તથા દયા રાખવી, કોઇની નિંદા કરવી નહિ તથા સાંભળવી નહિ, અદેખાઈ ન કરવી, પુણ્યદાન કરવું, ઘેર આવનારનો આદરસત્કાર કરવો તથા પરોણાચાકરી કરવી, વિપત્તિમાં ધિરજ રાખવી, સભ્યતા રાખવી. સદ્‌ગુણ અવશ્યનો છે, તથા સ્ત્રીનો શણગાર સદ્‌ગુણ છે. સ્ત્રીએ પતિ પ્રત્યેનો તથા પતિવ્રત ધર્મ જાણવો તથા પાળવો જોઇએ. સાસુ, સસરો, દેર, જેઠ, નણંદ, સગાં, સ્નેહી વગેરે સૌ સાથે સંપથી વર્તવું. બાળકને બાળરક્ષણ તથા શિક્ષણ આપીને સારી રીતે ઉછેરવાં, વ્હેમ તજવા, બાળલગ્ન ન કરવાં, રોવા કુટવાનો ચાલ નઠારો છે એમ જાણી બનતો અટકાવ કરવો, નીતિ રાખવી. નીતિના પેટામાં અનેક સદ્‌ગુણોનો સમાસ થાય છે. માટે નીતિ એ મુખ્ય બાબત છે. તો નીતિ પાળવી. ભણેલી સ્ત્રીથી શા શા ફાયદા થાય છે તે આપણે જોવું તથા તેમાંથી આપણે તત્વ ખેંચી ગ્રહણ કરવું. ગૃહવ્યવહાર ચલાવવાને માટે આ ઉપરનું બધું હોવું જોઇએ. તે વિના ગૃહવ્યવહાર સારી રીતે ચાલી શકે નહિ હવે આપણે મુખ્ય શું શીખવું જોઇએ તે તપાસીએ.

આપણે મુખ્ય શું શીખવું જોઇએ તે તપાશીએ. આ સ્ટષ્ટીમાં ઇશ્વિરે સ્ત્રીપુરૂષો એકઠાં રહી પરસ્પર સહાયકારક થવાને સ્રજેલાં છે. સ્ત્રીનો બધો સ્વભાવ અતિ કોમળ તથા નમ્ર છે, ને તેમની પ્રકૃતિ નાજુક છે. તે વધારે શ્રમ કરવાને લાયક નથી. પરંતુ તે ઘરની શીતળ છાયામાં બેશી

સ્ત્રીઓએ મુખ્ય શું શું શીખવું જોઇએ.

થોડાં શ્રમનાં કામો કરવાને લાયક છે. તેમને પુરૂષના જેવી કેળવણી નહિ પણ સંસારમાં ખરી સહાયક ને ઉપયોગી બનવાને માટે, ગૃહશિક્ષણને અર્થે, અને ગૃહકાર્યને માટે ધર્મ નીતિવાળી કેળવણી સાથે વ્યવહારોપયોગી ઉંચા પ્રકારનું જ્ઞાન મેળવવાને યત્ન કરવો. શુદ્ધ વાંચતાં લખતાં અને ઉપયોગમાં આવે એટલું ભુગોળ ઇતિહાસ, વ્યાકરણ, ગણિત, ઘરના આવકજાવકનો હિસાબ લખવા જેટલું જ્ઞાન લેવું. વિશેષ જ્ઞાનમાં આરોગ્યવિદ્યા, રસાયનશાસ્ત્ર, પાકશાસ્ત્રનો અનુભવ, પદાર્થવિજ્ઞાન, અર્થશાસ્ત્ર, વનસ્પતિશાસ્ત્ર, ઘરકુટુંબમાં ઉપયોગી થાય એટલું ચિકિત્સા અને નિદાન સાથે વૈદકશાસ્ત્ર, બાળરક્ષણ, બાળશિક્ષણ, કુટુંબનાં લુગડાં વેતરતાં, શીવતાં, સાંધતાં, ચતુરાઇનાં ઉપયોગી સુંદર ભરત ભરતા, મોજાં ગલપટા, પુષ્પના અલંકારો વગેરે ગુંથતાં, લાકડા, માટી, મીણ, લાખ, અને કાગળ વગેરેના જુદી જુદી જાતના નમુના કોતરતાં કાપતાં અને બનાવતાં, રૂમાલ. ટેબલ, આસન વગેરે વણતાં, ખુરશી પલંગ વગેરેમાં નેતર ભરતાં, જાતજાતનાં રંગો બનાવી રંગતા, ચિત્રવિદ્યા, આયુષ્ય વધારવાના ઉપાય, છોકરાંને ગુણવાન, બુદ્ધિવાન, રૂપાળાં અને અંગોનાં સુશોભિત બનાવવાના નિયમો, નીતિ, ભક્તિ, અને નિર્મળ પ્રીતિનાં મધુર રાગનાં ગવાતાં ગીતો, મુખ્ય કર્તવ્યકર્મની તથા સ્ત્રીધર્મ નીતિની સમજણ, અને પશુપક્ષીની સંભાળ વગેરે વિદ્યાના મૂળતત્વોના જ્ઞાનની કેળવણી મેળવવાની જરૂર છે. આ ગણાવેલા વિષયોમાના ઘણાખરા શાળામાં શીખાય છે. તથા કેટલાક ઘર આગળ પણ શીખાય છે. તેમાં વધારે સસારના ઉપયોગમાં આવતા શીખવાની વધારે જરૂર છે. દુર્જન ઓળખતાં, ઉડતા રોગથી મનુષ્યોને બચાવતાં, છોકરાં, માબાપ, સાસુ, સસરો, ભાઈ, દેર, જેઠ, નણંદ વગેરે સગાં સ્નેહી સાથે વર્તતા, પતિ દુરાચારી હોય તો સુધારતાં, સાસરે જતાં પુત્રીને શીખામણ આપતા, સતિ સ્ત્રીઓના જન્મચરિત્ર વાંચી તેમાંથી ઉત્તમ ઉપદેશ ગૃહણ કરતાં, પોતાની ઉત્તમતા દર્શાવતાં, કોઈ વખતે દુષ્ટ પુરૂષો શીલભંગ કરવામાં ફાવે નહિ એમ ત્રણ ચાર કે વધારે વસ્ત્ર યુક્તિબંધ સાથે પહેરતા શીખવું. એક કવિએ કહ્યું છે કે દ્રોપદિએ આવી જ રીતે વસ્ત્ર પહેરેલાં હોય અને પછી ઇશ્વરે રક્ષણ કર્યું હોય એવું અનુમાન થઈ શકે છે. ચાકર સાથે યોગ્ય રીતે વર્તતાં, અને તેપર કામની તપાસ રાખતાં જાણવું જોઇએ. મુસાફરીમાં અથવા બીજા અણધાર્યા પ્રસગમાં પરપુરૂષ સાથે કામ પડે છે. તે વખતે હરખ અથવા ગભરાટમાં છૂટથી ન બોલતાં તેમ તેને માઠું લાગે તેમ ન બોલતાં સાવચેતી રાખી તેમનો ભરોસો ન કરવો. ખરાબ સ્ત્રીઓની સંગત કરવી નહિ, તેમના બોલવા ચાલવાથી તેમના પાપી ફાંસામાં ન ફસાવું. પોતાનો ખરો શણગાર શેમાં છે તે સમજતાં, પતિ સાથે મધુર વચને બોલતાં, પોતાના કામમાં નીતિનો અંકુશ રાખતાં, મન ડગવા તરફ નહિ લલચાતાં, સારી વાતમાં મન લગાડતાં, ઘર શોભી નીકળે ને મન ખુશ થાય તેવું શણગારતાં, વિચિક્ષણતા રાખતાં, પતિ રીસાઈ ગયો હોય તો મનાવતાં, ને પતિ ખોવાએલો હોય તો જુદા વેશે શોધી કાઢતાં શીખવું જોઇયે, જેવી રીતે પુતના, શર્પણ સતવંતિ અને સોનરાણીએ પતિમાટે કર્યું હતું. આ સિવાય સદ્ગુણી સ્ત્રીઓને ઘણું જાણવાની જરૂર છે. તથા.

ઘણી કળા છે. ટુંકામાં સ્ત્રીઓએ વિદ્યા, સત્ય, પવિત્રતા, સુભાશિતપણું અને નાના પ્રકારની કળાઓ એ સર્વે જગાએથી સંપાદન કરવી. આ વચન સ્ત્રીઓએ યાદ રાખવા યોગ્ય છે. કરકસર કરવાની, પરઘેર જઈ ઘરનાં છિદ્ર ન ઉઘાડવાની, નિર્ધનતા નહિ દર્શાવવાની, ઘરસંપત્તિ શુદ્ધ રાખવાની, વાસણકુસણ તથા ઘર સ્વચ્છ રાખવાની, વસ્ત્રાલંકાર સંભાળવાની, બાળ ઉછેરવાની, લજ્જા ધરવાની, શિયળ સાચવવાની, પતિમાં ચિત્ત ચોંટાડવાની, પિતાના ઘરમાં ઝાઝી પ્રીતિ ન ધરવાની, મેલા, નાટક, ચેટકાદિ પ્રસંગમાં એકલાં ન જવાની, વડિલોની સેવા તથા આજ્ઞા પાળવાની, સ્વતંત્રતા ન દર્શાવવાની ટેવ પાડવી. સ્વતંત્ર હોય તો પણ બાળપણમાં માબાપની આજ્ઞામાં, યૌવનમાં પતિની આજ્ઞામાં અને ઘડપણે પતિ હયાત ન હોય તો પુત્રોની આજ્ઞામાં રહેવું, એવી શાસ્ત્રમાં આજ્ઞા છે. તે પ્રમાણે ભણેલી સ્ત્રીઓએ વર્તવું. વળી તે સિવાય સ્ત્રીઓએ અદરના શણગાર શીખવાની જરૂર છે છે તે નીચે પ્રમાણે.

મનહર છંદ

" સુઘડતા, આવડત, ડહાપણ ને ચતુરાઈ,
ચપળતા, પતિવ્રત, ઉદારતા એ સાત છે.
ક્ષમા સત્ય સંતોષને, ઉદ્યોગ દયાળુ વિદ્યા,
સર્વ જન પ્રભુ પ્રીતિ, ભક્તિ દીન રાત છે.
ધૈર્ય એહ સોળ ગુણ, સજી એવી નારી તેતો.
ઘર નાત જાત દેશે, વિદેશે વિખ્યાત છે.

વળી સ્ત્રીઓએ પાપ પુણ્ય વગેરેનો સારાસાર વિચાર જાણવાને તથા ધર્મનીતિનું જ્ઞાન મેળવવા માટે ધર્મશાસ્ત્રો વાંચવાં, પોતાની ચાલતી ભાષાના જ્ઞાન સાથે હિંદુ સ્ત્રીઓએ સંસ્કૃતનું, પારસીઓએ ઝદ કે પહેલવી ભાષાનુ જ્ઞાન મેળવવું. ચોખ્ખો વહેવાર રાખતાં, સંપ સંપતિ વધારતા, આ શરીર ક્ષણભગુર છે એમ જાણી ધર્મને પરોપકારનાં કાર્યો કરી કીર્તિ વધારતાં, કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મદ, મત્સર, વગેરે શત્રુઓને સમાવતાં, અને આહાર, નિદ્રા, એને નિયમસર રાખતા વગેરે સ્ત્રીઓએ શીખવાની બાળપણથી જ કાળજી રાખવી જોઇએ. ટુંકામાં સર્વગુણસપન્ન થઇ રહેવુ. આ બધા ગુણો ન હોય ત્યાં સુધી તેમની ગૃહસ્થની સ્ત્રીમાં ગણના થતી નથી. આ સર્વ ગુણ સપન્ન કરવાને તેમનાં માબાપની પ્રથમ કાળજી જોઇએ. એક કવિ કહે છે કે અર્વાચીન કાળમાં આવી કાળજી આપણા દેશમાં માબાપો કયારે રાખશે ? અને કયારે ઘરનો બધો કારભાર ઉંચકી લેતાં ધીમે ધીમે શીખશે ! પ્રાચીન કાળમાં આવી સ્ત્રીઓ ઘણી થઈ ગઇ છે. પાર્વતી, સીતા, તારા, દ્રૌપદી, ગાર્ગી, મૈત્રેયી, દમયંતી, સુભદ્રા, ને સાવિત્રી વગેરે ઘણી સદ્ગુણી સ્ત્રીઓ સ્વદેશની સ્ત્રીઓથી શ્રેષ્ટ ગણાઈ ગઈ છે. આર્ય ભૂમિમાં જેવાં સ્ત્રીરત્નો પાકેલાં છે તેવાં હજુ સુધી કોઈ પણ ભૂમિમાં પાકેલાં નથી. આ શુ થોડા આનંદની વાત છે? હજુ આર્ય ભૂમિની બાળાઓના લોહીની અંદર એ ગુણોનાં છૂપાં રજકણો રહેલાં છે. જો તેને ફરી પ્રાચીન આર્ય ધર્મ નીતિ સાથે જણાવેલા વિષયો શીખવવામાં આવે તો તે પ્રકાશ આપોઆપ ચળકી નીકળે. જો ભણેલી સ્ત્રીઓ આવી રીતે વર્તશે તો અભણ સ્ત્રીઓ તેનો દાખલો લીધા વિના રહેશે જ નહિ.

અને ઇશ્વર તેનો બદલો સૌને આપશે. અને તેમાં પણ જે સારી સ્ત્રી હશે અને નઠારી સ્ત્રી, હશે તો કહાનજી કવિ કહે છે કે તે નીચે પ્રમાણે વર્તશે.

(રાગ. મા પાવે તે ગઢથી ઉતર્યાં.)

રહે સાચવટેથી સાફ, સુંદરી સારીરે,
કરી ભુલ ન માગે માફ, નાર નઠારીરે. ૧
ભજે ભાવ ધરી ભગવાન, સુંદરી સારીરે,
ઇશ્વરથી પણ અજ્ઞાન, નાર નઠારીરે. ૨
લે શીખામણનો સાર, સુંદરી સારીરે,
પણ અવગુણ ગૃહે અપાર, નાર નઠારીરે. ૩
ભણતી ગણતી ભલી ભાત, સુંદરી સારીરે,
લડતી વઢતી દીન રાત, નાર નઠારીરે. ૪
રાખે મન વિનય વિશાળ, સુંદરી સારીરે,
દાખે મુખ ક્રુર વિશાળ, નાર નઠારીરે. ૫
પામે પૂરણ સતકાર, સુંદરી સારીરે,
વામે નિજ ભૂષણ ભાર, નાર નઠારીરે. ૬
સુખ દુઃખમાં દીલ ગંભીર, સુંદરી સારીરે,
આપે સૌને અપમાન, નાર નઠારીરે. ૭
ગાએ છે ચંગળ ગીત, સુંદરી સારીરે,
કરતી નિંદા નિત નિત, નાર નઠારીરે. ૮
મુખ વદતી મીઠા વેણ, સુંદરી સારીરે,
કાઢે કડવાં બહુ નેણે, નાર નઠારીરે. ૯
જગમાં જશ લે સુખકાર, સુંદરી સારીરે,
ભુંડપનો ઓઢે ભાર, નાર નઠારીરે. ૧૦
તમે બનજો શાણાં બેન, સુંદરી સારીરે,
નહિ કાન લહે સુખચેન, નાર નઠારીરે. ૧૧

ગૃહવ્યવસ્થા કેમ કરવી તે જાણવું જોઇએ. તે સારી રીતે શીખી તે પ્રમાણે વર્તવું જોઇએ. ગૃહવ્યવસ્થાના પેટામાં સુઘડતાઈ, રસોઇ, માંદાની માવજત ભોજન કરવું તથા કરાવવું, શયનગૃહની શોભા રાખવી, ગૃહવાટિકા, લેવડદેવડ કેમ કરવી, કરકસર, પશુપક્ષીની સંભાળ કેમ રાખવી, નવરાશનો વખત કેમ ગાળવો, અને આવકજાવક વગેરેનો હિસાબ રાખવો, વગેરેનો ગૃહવ્યવસ્થામાં સમાસ થાય છે. વળી સાસુ સસરા સાથે કેમ વર્તવું, છોકરાં કેમ ઉછેરવાં, પતિની સાથે કેમ વર્તવું તે પણ તેનાજ પેટા ભાગમાં છે. પણ તેમાથી મુખ્ય બાબત લઇએ.

સ્ત્રી પરણીને સાસરે આવે છે ત્યારે તેના પતિનું ઘર તેજ તેનુ ઘર ગણાય છે અને પતિના ગૃહકાર્યની ચિંતાનો સઘળો ભાર તેમના પર આવી પડે છે, માટે માતાએ પોતાની પુત્રીને બાલ્યકાળથી જ ઘરવ્યવસ્થાની કેળવણી આપી યોગ્ય બનાવવી જોઇએ. એ યોગ્ય થઈ ઘણી સુખી થઇને વખાણને પામે છે, ને માબાપની શોભા વધારે છે. પરંતુ જો તેમને તેને બદલે અયોગ્ય લાડ લડાવી ઉછેરી ઘરવ્યવસ્થાથી અણવાકેફ રાખવામાં આવી હશે, તો તે સાસરે ગયા પછી ઘણી મુન્જાઈ રહેશે. સાસુ, સસરા, નણદ, જો વહુમાં આવડત નહિ હોય તો તેમને તથા તેમનાં માબાપને વગોવે છે. તેથી તે બિચારીને પસ્તાવો કરવો પડે છે. માટે પુત્રી સાસરે જવાને યોગ્ય ઉમરની થાય ત્યાં સુધીમાં સુશિક્ષા આપીને તેને તૈયાર કરવાની જરૂર છે. અને આ દુનિયામાં ઘણું કરી સ્ત્રી પરણીને સાસરે જાય. પણ પુરૂષ પરણીને સાસરે જાય ને સ્ત્રીના બાપનું ઘર તે તેમનું મનાય અને સસરાએ જમાઇને વારસો આપવો એવુ ભાગ્યેજ બને છે. સસરો જમાઇને દત્તક કરી રાખે તેજ વખતે તેમ થાય છે. ને સસરાને ઘેર જમાઈ જાય છે તો પણ પોતાનુ ઘર તો માબાપનું ઘર તેજ સમજે છે. માટે સ્ત્રીઓ જ સસરાને ઘેર આવે છે ને એવો ચાલ આપણા બાપદાદાથી ચાલ્યો આવે છે. તે સાસરાનું ઘર તેજ સ્ત્રીનુ મનાય છે. માટે માતાએ પોતાની પુત્રીને યોગ્ય બનાવવી જોઇએ.

બાઈ સેવા કુંવર.

રમણીમણિમાલા.

અનસૂયા.

પતિવ્રત પ્રભાવ સમર્થ, અનસૂયા કેરો રે;
વિષ્ણુ શિવ બ્રહ્મા બળ વ્યર્થ, ટળ્યો આ ફેરો રે,

રા. સુમન્ત.

અનસૂયા માતાનુ સતીત્વ સર્વ બાઈ જાણતા હશે. તે ભગવાન અત્રિઋષિનાં ધર્મપત્ની હતાં. આ દંપતી આર્યાવર્તમાં રહેતા. એક સમયે એ પ્રદેશમા સખત દુષ્કાળ પડ્યો; અન્ન ન ઉગ્યુ, ઘાસ ન ઉગ્યુ. આથી માણસ અને પશુ ઘણાં હેરાન થવા માંડયાં. દયાળુ મહર્ષિએ પોતાથી બન્યુ ત્યાં સુધી સર્વનું રક્ષણ કર્યુ પણ દુષ્કાળનું જોર વધવા લાગ્યું. આથી પોતે સમાધિસ્થ થઈ ગયા અને પોતાની ધર્મપત્ની અનસૂયાને કહ્યું કે હું સમાધિમાંથી જાગુ ત્યાં સુધી સર્વ કોઇનુ રક્ષણ કરજો. પતિઆજ્ઞાનુસાર દેવી અનસૂયાએ યથાશક્તિ દુષ્કાળથી મનુષ્યને ઉગારવા યત્ન કર્યો પણ દુષ્કાળનું પ્રમાણ લબાયુ. આથી પોતે પણ નિરાશ થઇને પતિના ચરણ ઉપર મસ્તક મુકી સમાધિસ્થ થઈ ગયાં. કેટલેક કાળે અત્રિમુનીએ "હવે તો દુષ્કાળ મટયો હશે." એમ ધારી સમાધી ઉતારી ને "પાણી" ઉચ્ચાર કર્યો. અનસૂયા પણ

અનસૂયાના સતીત્વની પરીક્ષા જોવા બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, અને મહેશ પૃથ્વી પર આવ્યા અને આશ્રમના દ્વાર પાસે આવી ભીક્ષાની યાચના કરી. અને યાચના એવી અયોગ્ય રીતે કરી કે અનસૂયાએ હાથમાં જળ ભરી અંજળી છાંટતાની સાથે ત્રણે નાના બાળક રૂપ બની ગયા, ને તેમને અનસૂયા દેવીએ ઘોડીઆમાં સુવાડી દીધા. પોતાના પતિ ઘણા દિવસ સુધી ઘેર ન આવવાથી લક્ષ્મીદેવી, સાવીત્રી, અને પાર્વતી, અત્રિમુનીને ત્યા આવ્યાં અને પોતાના આવા સમર્થ પતિની આ દશા જોઈ દંગ થઈ ગયાં અને અનસૂયાની કેટલી કેટલી પ્રાર્થના કરી, ત્યારે એ ત્રણે દેવોને મૂળ રૂપમાં થવા દીધા, પણ અનસૂયાએ એમની પાસે માગી લીધુ કે મારે તમારા જેવા પુત્ર થવા જોઈએ. આથી દુર્વાસા, દત્તાત્રેય, અને ચંદ્રમા એ ત્રણે દેવોના અંશના ત્રણ પુત્ર થયા અને સતિ અનસૂયાના તપોબળથી અત્રિમુનીને સપ્તર્ષિના અચળ તારામાં સ્થાન મળ્યું.

જ્યારે રામચંદ્રજી વનવાસ ગયા ત્યારે અનસૂયાએ એમની અને સીતાની ઘણી બરદાશ કરી હતી. અને સીતાને એક ઉત્તમ સુગન્ધ લેપ આપ્યો હતો, જેને ટહાડ અથવા તડકાથી કશી પણ અસર ન થતાં એની એ સુગન્ધને બીનાશ રહી શકતી. આપણા દેશમાં એક એવો વખત હતો કે આવી દિવ્યશક્તિવાળી સતીઓ ઠેર ઠેર માલુમ પડતી. હાલ તેથી ઉલટું જ જોવામાં આવે છે. સ્ત્રીઓ અજ્ઞાન હોવાથી કકાસ, કલેશ, કરીને પોતાના પતિનાં હૃદયને શેકી ખાય છે. ત્યારે પુરૂષો પણ માત્ર પોતાના જ લાભ તાકી સ્ત્રીઓની દરકાર કરતા નથી. આમ અરસપરસ શુદ્ધ પ્રેમને અભાવે ખરેખરી સતીઓ નિર્મૂળ જેવી થઈ ગઈ છે. ખરી સતી હોય તો વચનસિદ્ધિ થાય જ. પણ જુઠીના શરાપ લાગે નહિ. એમ ક્ષણે ક્ષણે જુદું બોલતી બાયડીઓ બીચારી ખરા સતીત્વની, પતિવ્રતપણાની ખુબી ક્યાંથી સ્હમજે ? આશા રાખીએ કે હવે જ્યારે આપણે કેળવણી લઇએ છીએ, સુસ્યો સ્હમજીએ છીએ, ત્યારે સુધરીને આપણી બાલકાળની માતુશ્રી અનસૂયા દેવીનુ અનુકરણ કરીશું.

સૌ. સ્નેહલતા.

---

*વર્તમાનરંગ.

ભારતમહિલાપરિષદ્‌માં ગાયકવાડનાં મહારાણીનું પ્રમુખ તરીકેનું ભાષણઃ—

ગયા માસની અંતમાં કલકત્તામાં કોંગ્રેસ, કોન્ફરન્સ વિગેરેની સાથે સાથે એક ભવ્ય મંડપમાં ભારતમહિલાપરિષદનો મેળાવડો થયો હતો. આ મેળાવડામાં વડોદરાનાં મહારાણી, કુચબિહારનાં મહારાણી, વિગેરે રાજવંશી સ્ત્રીઓ ઉપરાંત ગુજરાતમાંથી મીસીસ ઉત્તમલાલ કેશવલાલ ત્રીવેદી ઉપરાંત બીજી સન્નારીઓ હતી. આ શિવાય મદ્રાસ, યુનાઇટેડ પ્રોવીન્સીસ અને પંજાબની પણ સન્નારીઓ હતી યુરોપીય, પારસી અને મુસલમાન સ્ત્રીઓની પણ સારી સંખ્યા હતી. પ્રથમ બંગ કન્યાઓએ સુમધુર કંઠથી દેશગીત ગાયું હતું. ત્યાર બાદ સ્વાગત મંડળનાં પ્રમુખ કુચબિહારનાં મહારાણીએ આવકાર આવતાં મહિલાપરિષદ્‌ને વિજય આપવા જે બ્હેનોએ પરિશ્રમ કર્યો હતો તેમનો ઉપકાર માન્યો હતો. ત્યાર બાદ વડોદરાનાં મહારાણીએ વ્યાખ્યાન આપ્યુ હતું. મહિલાસમીતીના હેતુઓ જણાવતાં કહ્યું હતું કે "દરેક ન્યાત, જાત અને ધર્મની સ્ત્રીઓ એકસપ થાય અને સંસારસુધારામાં ભાગ લે" આ મુખ્ય હેતુ છે. પુરૂષ વર્ગ ગમે તેટલો યત્ન કરે પરન્તુ જ્યા સુધી સ્ત્રીઓ પોતાની, પોતાના દેશની સ્થિતિ સમજી નથી, અને તે સુધારવા તેમનામા વૃત્તિ થઈ નથી ત્યાં સુધી આપણો સંસાર સુધરવાનો નથી. "આપણે શ્રીમન્ત કે ગરીબ હોઇએ, ઉચ કે નીચ હોઇએ તે છતાં ભૂતકાળના આપણા ઇતિહાસ સારૂ આપણે એકસરખા જ મગરૂર રહી પ્રેમની સાંકળથી જોડાઈ ભવિષ્ય માટે આપણે એક સાથે જ કામ કરવાનુ છે." મહારાણી જેવાં ઉચ્ચ સ્થિતિ અને પદવીનાં સન્નારી તરફથી નિકળેલા આ વચનો પૈસાના, વિદ્યાના, જ્ઞાતિના, અગર સત્તાના મદમાં છકી ગયેલ સ્ત્રીઓ જે અજ્ઞાન બાળાઓ સાથે બોલતાં પણ સંકોચ પામે છે તેમને આ વચનો ઉપર બરાબર લક્ષ આપવાનું છે. "આપણે આપણા છોકરાઓના હૃદય ધારીયે એવાં બનાવી શકીએ છીએ, અને તેઓના હૃદયમા આપણા ભૂતકાળના ઇતિહાસ માટે પ્રેમ, અને હમણાના સાહિત્ય માટે ફેલાવો કરી શકીશું." સ્ત્રીની સાથે સરખાવતા પુરૂષ પ્રજા કેળવવામાં નિષ્ફળ નિવડવાનો જ "હિંદમાં સ્ત્રીઓએ સ્વદેશી હિલચાલમાં સંપૂર્ણ પ્રેમથી જોડાવાની જરૂર છે" આ હિલચાલને પણ વિજયી કરવા સ્ત્રીઓની સાહચ્યતાની જરૂર છે. બંગાલાની સ્ત્રીઓને પગલે ચાલી બીજા પ્રાન્તની સ્ત્રીઓએ આ હીલચાલ શરૂ કરી છે અને તેને આપણી બ્હેનો જ્યાં સુધી મદદ નહી આપે ત્યા સુધી પુરૂષો એકલા કાંઇ કરી શકવાના નથી. મહારાણીનું આખુ ભાષણ મનન કરવા યોગ્ય છે અને તે ઉપરાંત અન્ય સ્ત્રીઓના નિબંધો પણ વાંચવા લાયક છે. અનુકૂલતાએ એ સર્વે બ્હેનો સમક્ષ મુકવા વિચાર છે.

પત્ની પોતાની તરફ પતિનો પ્યાર કેવી રીતે વધારી શકે—ચાલુ માસમાં મીસીસ ચુનીલાલ હરીલાલ સેતલવાડ—સૌ. મંગળાગઉરીએ ભરૂચમા ઉપલા વિષય ઉપર

---

* આ અંક જેમ બને તેમ સ્ત્રીલેખોનો કરવા ઇચ્છા હોવાથી વર્તમાનરંગ અને સમયતરંગ પણ ખાસ સ્ત્રીલેખક પાસે લખાવ્યાછે.

તંત્રીઓ.

ભાષણ આપ્યું હતું. વ્યાખ્યાનમાં બાયલાશથી પતિપત્ની પોતાના ગુણોનું અવલોકન ન કરી શકતાં હોવાથી કેવું પરિણામ આવે છે તે જણાવ્યું હતું. પતિની પ્રીતિ સંપાદન કરવા પોતાનામાં કેળવણીની, બુદ્ધીની પકવતાની જરૂર છે, પતિને એના કાર્યમાં કેવી રીતે સરળતા કરી આપવી, તે ખિન્ન, અસ્વસ્થ અગર ગુસ્સે હોય તે વેળા કેવી રીતે વર્તવું તે બહુ ઉત્તમ રીતે બતાવ્યું હતું. ગૃહવ્યવસ્થામાંથી પતિને છુટા કરી તેને ગૃહની જંજાળની ફીકરથી મુક્ત કરવાની મુખ્ય જરૂર છે એમ જણાવ્યું હતું. સ્થળ સંકોચને લીધે વ્યાખ્યાન પુરૂં આપી ન શકવાથી બ્હેનોને મૂળ વ્યાખ્યાન વાંચવા ખાસ ભલામણ છે.

સૌ. પ્રમિલા.

રા. રા. ગોવર્ધનરામ મા. નો સ્વર્ગવાસ.

ગુર્જર સાક્ષર શિરોમણિ સ્વર્ગસ્થ રા. રા. ગોવર્ધનરામ માધવરામ ત્રિપાઠીના ગઈ તા. ૪ થી ને અશુભ દિવસે મુંબાઈ મધ્યે થયેલા અકાલ વિદેહના દુઃખદ બનાવની નોંધ લેતા અમને અતીવ ખેદ થાય છે. ગુર્જર સાહિત્યનો યશ દેશવિદેશ પ્રસરાવનાર સાક્ષરરત્નો આ પ્રદેશભૂમિમાં ક્વચિતજ ઉત્પન્ન થાય છે, અને ઉત્પન્ન થયેલા વિરલ રત્નો પોતાનો જીવન પ્રકાશ વિસ્તારવામાં ભાગ્યેજ દીર્ઘાયુષી થાય છે એ ગુર્જરોનું હતભાગ્ય જ છે. આ સાક્ષરવર્યે અમારા બાલપત્ર તરફ પ્રત્યક્ષ તેમ જ પરોક્ષ રીતે ઘણા સમભાવ તથા શુભેચ્છા રાખતા હતા અને તેમના પ્રસંગોપાત હૃદયોદ્‌ગારથી આ પત્રના વહનમાં અનેકવાર નવનવી પ્રેરણાઓ થતી રહી હતી. સમયસંકોચને લીધે તેમના ઉન્નત જીવનનું વિશેષ વિવેચન આગળ કરવા ઇચ્છા રાખી તેમના આત્માની પરમ શાંતિ માટે પરમાત્માની સહૃદય પ્રાર્થના કરી હાલ તો વિરમીએ છીએ.

અમારા ગ્રાહકોનો જાહેર ઉપકાર.

આ માસિકના ગ્રાહકોની આ પત્ર ઉપરની અભિરૂચી એટલી દૃઢ અને મમત્વવાળી થતી જાય છે કે એનો ખ્યાલ કરવો પણ કઠિન છે. છતાં એનું કાંઈક અનુમાન નિચેની હકીકત ઉપરથી થઈ શકશે. ગયા માસની આખરે અમારામાના બે બન્ધુઓ રા. ભોગીન્દ્રરાવ તથા રા. શંકરરાય ઉત્તર હિંદુસ્તાન તથા બંગાળા તરફ મુસાફરીએ ગયા હતા. તે સમયે લાહોરમાં પંડિતજી ગીરધરલાલ, અમૃતસરમાં રા. જેશંકર જીવણરામ, દીલ્હીમાં રા મંગળેશ્વર વેણીરામ, તથા બાબુભાઈ, કલકત્તામાં રા. કૃષ્ણદાસ નેહાભાઈ બિમાણી તથા શેઠ નારાયણદાસ દમળ તરફથી તેમ જ કાશી, અલ્લાહબાદ વિગેરે સ્થળે અમારા તે બન્ધુઓને જે આદરસત્કાર આપવામાં આવ્યો છે તેને માટે અમારા માસિકના તે ગ્રાહકોનો જેટલો ઉપકાર માનીયે તેટલો ઓછો છે. ઉપલા સદ્‌ગૃહસ્થોમાંના ઘણા ખરા સાથે માસિકના ગ્રાહકોના

શિવાયતો બીજો સંબધ પ્રથમ નહોતો એક પેપરનો ગ્રાહક પેપરના માલિકને અગર સંપાદક વર્ગને આટલો આદરસત્કાર કરે તે માન માલિકને અગર સંપાદકને ઘટતુ નથી પણ તે માસિક અગર પેપર પ્રત્યેની સહૃદયતાનુંજ પરિણામ છે. અમારા માસિક તરફ ઉત્તમ લાગણી રાખી દીનપરદીન ગ્રાહકોની સંખ્યા વધતી કરવા માટે અને અમારા બન્ધુઓને જે ઉત્તમ માન આપ્યુ છે તે માટે અમે તે સર્વે ગ્રાહકોનો ઉપકાર માનીએ છીએ.

સમયતરંગ.

પ્હેલી વણિક સ્રીગ્રેજ્યુએટ—મુબાઇના શેઠ પુરુષોતમદાસ મગળદાસ નથુભાઇના પુત્રી શ્રીમતી કમળાવતી આ સાલ બી.એ. મા પસાર થયા છે. એ ત્રીજા ગુજરાતી સ્રી ગ્રેજ્યુએટ છે.

બી. એ. નું પરિણામ—આ સાલ બી એ માં નીચેની પાચ સન્નારીઓ પસાર થઈ છે. (૧) મહેરબાઈ જહાગીર વાડીયા. (૨) કમળાવતી પુરૂષોતમદાસ શેઠના. (૩) સુનાબાઈ દિનશાહ વકીલ, (૪) દમાબાઈ રતનજી દોલાહ. (૫) જરબાનુ બમનજી ઇનજીનીઅર.

કલકત્તા કોંગ્રેસમાં સ્રીઓ—કલકત્તામા ભરાયેલી નેશનલ કોંગ્રેસમા ગુજરાતી સ્રીઓની સંખ્યા ૭-૮ ની હતી એટલું જ નહિ પણ હિંદના જુદા જુદા વિભાગમાથી આશરે ત્રણસો સ્રીઓ આવી હતી તે દેશકાર્યમા સ્રીઓની થતી પ્રવૃત્તિ સૂચવે છે.

પ્હેલી ભારત મહિલા પરિષદ્નો રીપોર્ટ બ્હાર પડયો છે. તે પરિષદ્મા થયેલા ભાષણોનો મરાઠી તરજુમો મીસીસ કાશીબાઈ કીર્તિકરે કર્યો છે. આશા છે કે ગુજરાતી સન્નારી મીસીસ કાશીબાઇનું અનુકરણ કરશે.

મેટ્રીકયુલેશન પરીક્ષામા આ વર્ષે પીસતાળીસ સ્રી વિદ્યાર્થીઓ ફતેહમંદ નિવડી છે.

વિધવાશ્રમ—મુબાઇના શેઠ હસરાજ પરમાનંદના ઉત્સાહથી ટુક સમયમાં એક વિધવાઆશ્રમ સ્થપાવાનુ છે.

સખાવત—બીરભમ જીલ્લાના પુરલ્યા શહેરની હિંદુ સ્રી કાદમ્બનીએ પોતાની દસ હજાર રૂપીઆની સર્વ પુંજી ગરીબગરબા અર્થ સરકારને સ્વાધીન કરી. વિશેષ એટલું છે કે પોતે પણ એ રકમમાથી જ નિર્વાહ પુરતુ લેશે.

સૌ. પ્રમિલા.

લવાજમ તથા સર્વે બાબતના પત્રવ્યવહારનું શરનામું.

રા. ભોગીન્દ્રરાવ રતનલાલ દિવેટીયા બી એ

વ્યવસ્થાપક સુન્દરીસુબોધ—અમદાવાદ.

લવાજમની પ્હોંચ

ચોથા વર્ષ પેટે.

૦ નં ૧૯ રા રમણીકલાકર પ્રભાશંકર	ભાવનગર	૧—૪—૦
૧ નં ૭૨૩ મીસીસ જયવતીબાઈ	માહીમ	૧—૪—૦
૨ નં ૭૨૪ રા. હિરાભાઇ સામળભાઇ	માલેગામ	૧—૪—૦
૩ નં ૧૭૦ રા. લેડી કે લાયબ્રેરીના મે	ખંભાત	૧—૩—૦
૪ નં ૫૩૨ રા. જગન્નાથ પુરશોત્તમ	રંગુન	૧—૪—૦
૫ નં ૭૨૫ રા. વ્યાસ દયારામ ત્રિ ત્રીકમજી	મુંબાઈ	૧—૪—૦
૬ નં ૪૦૯ શેઠ અરદેશર ફરામજી ખરગહોંગ	દમણ	૧—૪—૦
૭ નં ૪૪૦ ન. ડાહ્યાભાઇ ત્રિજ્વનવરામ	માતર	૧—૪—૦
૮ નં ૧૧૯ સૈયદ એ 'બી કાદરી'	અમદાવાદ	૧—૪—૦
૯ નં ૩૮૬ રા. ઘીકરલાલ કેશવલાલ મ્હેતા	ગોધરા	૧—૪—૦
૧૦ નં ૭૨૬ રા. લલ્લુભાઇ પ્રેમાનંદ	મુંબાઇ	૧—૪—૦
૧૧ નં ૭૨૦ રા. છોટાલાલ ચતુરભાઇ	બોરસદ	૧—૪—૦

વર્ષ ત્રીજા પેટે.

૧૨ નં ૧૧૯ સૈયદ એ. બી કાદરી	અમદાવાદ	૧—૪—૦

વહુને શિખામણ

(બીજી આવૃત્તિ, કિંમત રૂ ૧)

સ્ત્રીઓને ખાસ વાચવા લાયક, પહેલી આવૃત્તિની ૧૫૦૦ પ્રત ખપી જવાથી બીજી આવૃત્તિ તૈયાર થઈ છે

રચનાર દેસાઈ-રવિશંકર ગણેશજી અંજારીઆ મેડિકલ ઓફીસર, મારવી (કાઠીયાવાડ)
તથા "સુન્દરીસુબોધ" ઓફીસ અમદાવાદ

Registered No. B 436.

સુન્દરીસુબોધ.

યત્ર નાર્યસ્તુ પૂજ્યન્તે રમન્તે તત્ર દેવતાઃ । મનુ.

([illegible] સુન્દરી)

સર્વોપયોગી સ્ત્રીઓ માટે પ્રકટ થતું માસિક

પુસ્તક ૪ | પ્રકાશક, | ઈ. સ. ૧૯૦૭ ફેબ્રુઆરી.

અંક ૬ | બન્ધુસમાજ. | વિ. સં. ૧૯૬૩: માઘ.

વિષયસૂચન

[illegible] પ્રેસમાં મુદ્રિત.

સુન્દરીસુબોધના ગ્રાહકોને મળતા ખાસ લાભ.

અપહૃતકુમુદ:—એક રસમય વાર્તા, કિંમત રૂ ૧) ગ્રાહકોને આના આઠ પોસ્ટેજ જુદુ

વિધવા—લેખક વસન્તવિનોદી, મૂલ્ય આના ચાર ગ્રાહકોને બે આને. પોસ્ટેજ જુદુ

શોકશમન—આ માસિકનો કોઇ ગ્રાહક જે નવા ગ્રાહકનુ લવાજમ મોકલી આપશે તેને "શોકશમન" (કર્તા હુરગોવન ત્રિભોવન) નુ પુસ્તક વિના મુલ્યે પોસ્ટેજ ૦—૧—૦ મોકલવાથી મળશે.

યોગિની-પહેલા વર્ષની ભેટ—નવા થનાર ગ્રાહકને અડધી કીંમતે એટલે ટપાલ સાથે સાત આને

કપિંજલા—ત્રીજા વર્ષની ભેટ. કીંમત આના ૦—૬—૦ નવા ગ્રાહકને ૦—૪—૦

સુન્દરીસુબોધની પાછલી ફાઇલો.

પહેલા વર્ષની છુટક ફાઇલ ૦—૪—૦ ટ. ખ ૦—૧—૦

બીજા વર્ષની આખી બાંધેલી પુસ્તકના રૂપમાં ફાઇલ ૦—૯—૦ ટ ખ ૦—૩—૦

ત્રીજા વર્ષની છુટક ફાઇલ ૦—૮—૦ ટ ખ ૦—૨—૦

દરેક અંકમાં ઘણુ ખરૂ સંપૂર્ણ લેખો આવેલા હોવાથી ગમે તે અંક વાચવાથી રસ ઓછો થતો નથી.

ગ્રાહકોને વિનંતિ.

અમદાવાદમાં પ્લેગનુ જોર વિશેષ હોવાને લીધે અમારી ઓફીસ ગામ બહાર હોવાથી, તેમજ પ્રેસને પણ તેજ કારણને લીધે માણસોની તંગી વગેરેની અડચણ હોવાથી આ અંક પ્રસિદ્ધ થતા વિલંબ થયો છે, તેમજ તેજ કારણસર કેટલીક અસ્વસ્થતાને લીધે ક્વચિત પત્રવ્યવહારમાં પણ ઢીલ થઈ છે, એ સર્વ બદલ અમને આશા છે કે અમારા સુજ્ઞ ગ્રાહકો અમને ક્ષમા કરશે ચોથા વર્ષમાં થયેલા ગ્રાહકોને અમે એપ્રીલ માસનો અંક વી પી થી મોકલીશુ

સુન્દરીસુબોધ.

વર્ષ ૪ થું] ઈ. સ. ૧૯૦૭ ફેબ્રુઆરી—માઘ વિ. સં. ૧૯૬૩. [અંક ૬ ઠ્ઠો

ज्ञानसुगन्ध.

सन्मानव प्रेम.

(शार्दुलविक्रिडित.)

जेनु रुप न थाय अन्य[1] अवळ दुःखे सुखे सर्वदा,
जेने पामी शके[2] मनो सहजमां सर्वे अवस्था विषे;
संघारे झट प्राप्य शोक दुःखथी दाझ्युं ठरे ज्यां दिल,
ढोळाये, न कदापि जाय घटतो जेनो जराथी[3] रस,
जातां काळ घसाई थाय अळगा सकोच लज्जा, भय,
त्यारे सार चखाय स्नेह रुपनो तेमां ठर्यो जे रस;
एवो पूर्ण अनत निर्मल रसे—सन्मानव प्रेम ते,
लाधे[4] विश्व विषे महा श्रमवडे, ते एकनो एक रे.

उत्तररामचरितम्.

---

१ बीजुं. २ मळी शके एवुं. ३ घडपण. ४ मळे.

કાવ્યકુંજ.

નવી ભાભી.

(સારૂં સારૂં રે સુરત શ્હેર, મુંબાઈ અલબેલી—એ રાહ)

આજે આંગલણું ઉજળાય, ભાભી આવે છે;
શીળી જગની નૌતમ છાંય, સાથે લાવે છે.
મન્દ મન્દ હસતી મુખ નવ વદતી લતા લચી લચી જાયરે;
મીઠી ભાભીના અન્તર ઉમળકા ખેલી નયન શરમાય.
ભાભી આવે છે. આજે૦

નિર્મળ સરિતડી ભાભી અમોલી વહશે સાત્વિક ગાન રે;
સાગર સમો ભડ ભ્રાતા રસીલો ઝીલી દેશે નદીતાન.
ભાભી આવે છે. આજે૦

વ્હાલી ભાભીની સોડેથી સરશે સરલાં સુન્દર ફૂલ રે;
નિત નિત ખીલતાં વિધ વિધ ઝુલતાં તેજવશે વીરકૂલ.
ભાભી આવે છે. આજે૦

માડી જાયાની દેવી ભાભલડી, વીર જ્યમ વૈકુંઠનાથરે;
મંગલહૈયાં હીર અમલાં ગુંથાતાં, ઝળકશે પુણ્યપ્રકાશ.
ભાભી આવે છે. આજે૦

અનુપમ જોડલું પાશે પ્રભુતા, થાશે જગત રળિયાતરે;
કુમકુમ ચાંદલો મોંઘી ભાભીનો અક્ષય રહો જગતાત.
ભાભી આવે છે. આજે૦

વસન્તવિનોદી.

ચાંદલિયો.

(રાગ મ્હાડ.)

(કુંવર ત્હને હાલરડું વ્હાલું—એ રાહ.)

માડીરે! મ્હારે ચાંદલિયો થાવું—
ચાંદલિયો થાવું—

ઊંચે ઊંચે રે, જાવું—
માડી રે ! મ્હારે ચાંદલિયો થાવું. १

ના, ના, મ્હારે નથી જોઇતું ખાવું,
રમવાને હું નવ આવું;
ના, ના, મ્હારે નથી સૂઈજી જાવું,
અમીરસ, કહે, ક્યહાંથી લાવું—
માડી રે ! મ્હારે ચાંદલિયો થાવું. २

ધીરા, બાપુ, શીદ અધીરા થાવું !
આવ્ય તું, લાડ લડાવું;
પછી તુંને હું એ સર્વ સમજાવું,
માર્ગ કંઈ એ બતાવું,
બાળુડા, પછી, ચાંદલિયો થાવું. ३

નિર્મળ નદીનીરમાં ન્હવરાવું,
કોમળ કુસુમે વધાવું;
મધુર રસીલા મોર સુણાવું,
ઉંચી તરુડાળે હિંચકાવું;
બેટા રે, પછી, ચાંદલિયો થાવું. ४

ઉદાર ઉદધિ ઉર ઉછળતું જોવું,
રત્ન અમોલ અપાવું;
ગભીર ગિરિગવ્હર બતલાવું,
સખત સમાધિ સધાવું,
હા, હા રે, પછી ચાંદલિયો થાવું. ५

જ્યોત્સ્નારસથી દિવ્ય દીપાવું,
હૃદયઘટ તુજ હું રસાવું;
છૂપ્યો જગમાં અગ્નિ તેજ હું લાવું,
પ્રેમથી ત્યાંહિં ભરાવું,
ધીરા રે, ધીરા, ચાંદલિયો થાવું. ६

અમર.

વાર્તાલહરી.

" ખરેખર તુજ મારી નિવૃતી છો ! "

(સ્ત્રીલેખ.)

૧.

આ નાની વાર્તાનું સ્થાન મુબઈ છે આનદરાય નામે ઘણો શ્રીમત ગણાતો ગૃહસ્થ લગભગ તેની બે પેઢીથી મુબઇમા રહે છે આનદરાય જાતે ચતુર અને ભણેલોગણેલો હતો, તેણે બી એ સુધીનો અભ્યાસ કર્યો હતો, પણ ઇશ્વિરકૃપાથી તેના વડીલોની ઘણી સપત્તિ હતી એટલે તે વિદ્યાનો ઉપયોગ આનદરાયને કરવાનો વખત આવ્યો જ નહી અને દિન પ્રતિદિન આળસની વૃદ્ધી થતા તેની તીવ્ર બુદ્ધિનો વિનાશ થવા માડયો આનદરાયના લગ્ન મુબઇના જ એક શ્રીમાન ગૃહસ્થની પુત્રી સાથે થયેલા હતા તેની પત્નીનુ નામ નિર્મળા હતુ નિર્મળા ખરેખર નિર્મળ અને ભોળી જ હતી, તેની ઉંમર લગભગ ૨૦ વર્ષની હતી. તેણે ગુજરાતી ભાષાનો સારો અભ્યાસ કર્યો હતો. અને ભરતુ શીવવુ વિગેરે હુન્નર પણ જાણતી તે એક સુઘડ અને સાદી સ્ત્રી હતી તેના નમ્ર સ્વભાવથી કોઈ પણ વશ થઇ જતું આનદરાયનો તેના ઉપર અથાગ પ્રેમ હતો. તેનો ઘણો ખરો વખત તેની સાથે જ જતો. ઘરમા કોઈ વડીલ નહોતું, ફક્ત બે જ જણ, વળી ધધો કરવાની ખાસ અગત્ય નહોતી, બેઠે બેઠે મહેતાજીઓ કામ કર્યા કરતા એટલે તેને બાહેર શા માટે જવુ પડે? આવી રીતે તે સુખી દપતી આનદથી દિવસ નિર્ગમન કરતા

ઉપલી સ્થિતિમા એકાદ વર્ષ વહી જતા નિર્મળાના મનને હાલમા એમ લાગતું કે આનદરાયમા કઇક ફેર થયો છે આનદરાયને નાટકનો શોખ દિન પ્રતિદિન વધતો હતો કેટલાક સ્વાર્થી મીત્રોની નવી મીત્રતા પણ થઈ હતી તેથી આખો દીવસ "ચડાળ ચોકડી" ભેગી થતી અને ગપાટામા દિવસ જતો. ચહા, સોડા વિગેરે ખાણુપીણુ પણ ચાલુજ હોય રાત પડે એટલે નાટક તો રોજ હોય જ આવી રીતે નિર્મળાના મનને આનદરાયની આ વર્તણુંક કઇક ખેદ ઉપજાવતી ઘણી વખત આનદરાય નાટકમા જતા ત્યારે નિર્મળાને પુછીને જતા ત્યારે તે નમ્રતાથી કહેતી "નાથ, આટલી હદ કરો છો એ ઠીક નહી રોજ ઉજાગરો કરવાથી આપની પ્રબીયત બગડશે. માટે રોજ ન જાઓ તો ઠીક" આનો ઉત્તર "ફક્ત આજનો દીવસ જઈ આવુ છુ તું ફીકર કરીશ નહી" એટલો જ મળતો, અને આનદરાય ચાલતા થતા.

નિર્મળાની પ્રકૃતિ એક વર્ષથી સેજ નરમ ગરમ ચાલતી હોવાથી, તેના મનને કાંઇ જોઇએ તેવો આનદ જણાતો નહી, તેનું શરીર થોડુ અશક્ત થઈ ગયુ હતું આનદરાયની ઉપલી વર્તણુકથી પોતાને કોઇ વાર ખેદ થતો પણ પતીના સુખથી સુખ માનનારી તે સુજ્ઞ નિર્મળાએ તે વિશે કદી લાબો વિચાર કર્યો નહી, અને આનદરાયને એક પણ કડુ વચન કહેતી નહી. કોઈ જ વખત તેને પોતાની ફરજ સમજી ઉપલા વચન કહેતી પણ તે ઉપયોગી થતા નહોતા. ઘરમા એકલી એટલે પોતાનો બધો વખત તે શાસ્ત્રીય ગ્રથો અને અ

નિર્મળા—ભાઈ! મેં આશા નહોતી રાખી, કે તમે મને આવી વાત કહેશો. ખરેખર આ સાંભળી મારા કાન પણ દોપીત થાય છે. માટે, આજે કહ્યું તે ઠીક, પણ ફરીથી કૃપા કરી મને આવી વાતો કરશો નહી. હું પછી રીતે જાણું છું કે મારા પતીનો તે સ્વભાવ હોય જ નહી, છતાં દૈવદોષથી હોય તો ભલે. તેના મનને સુખ અને સમાધાન મળે તેવા વર્તનથી તે વર્તે તેમાં જ મને સુખ છે. તેનું કોઈ પણ જાતનું વર્તન જોવા કરતાં **"હું તેનું સુખ જ જોઉં છું" અને તેના આનંદીત વદન જોવાની જ ભૂખી છું.** માટે તે વિશે કાંઇ હરકત નથી. તમારી વાતમાં હું વિશ્વાસ રાખતી નથી. માટે આ બાબત ફરી બોલશો નહી.

આવી રીતે નિર્મળાએ પોતાના પતીના મીત્રને કહ્યું તેથી તે તો બીચારો આવ્યો હતો તેવોજ ચાલ્યો ગયો.

રાતના આનંદરાય ઘેર આવ્યા ત્યારે નિર્મળાએ બધી વાત કહી; ત્યારે આનંદરાયે પણ કહ્યું કે "એ તો મેં હમણાથી તેની દોસ્તી છોડી દીધી છે માટે મારો અને તારો વિરોધ કરાવવા માટે આવી વાત કહી ગયો, પણ એ ખોટી છે; તું કંઈ ફીકર કરીશ નહી." આનંદરાયના આમ કહેવાથી નીર્મળાનુ સમાધાન થયું અને પૂર્વોક્ત પ્રમાણે દીવસ આનંદમાં કાઢવા લાગી.

૨.

મુબઇના લોકો પ્લેગ વધવાથી જ્યાં ત્યા ચાલ્યા ગયા. તેમાં ગોવાલીયા તલાવપર એક મોટા વિશાળ બંગલામાં હજી વસ્તી જણાતી હતી. ત્યાં આગળ કોઇ માણસ માંદુ હોય તેમ જણાતું, કારણ સાંજ–સવાર ડાકટરને લઇ જવા અને લાવવા ગાડીઓ ઉભેલી જ જણાતી. ચાલો આપણે જોઇએ અત્યારે ત્યાં શું થાય છે.

આ બગલો ઘણોજ મોટો હતો. તેના આગળ આંગણામાં બગીચો પણ ઘણી યુક્તિથી શંખ–અને છીપો ગોઠવી કરેલો હતો. તેમાં અનેક તરેહનાં–ફુલ–અને વિલાયતી શોભાદાર ઝાડો હતાં. વચમા એક સુંદર ફુવારો હતો. આ ફુવારાની આસપાસ બાંકડા ગોઠવેલા હતા કે સાંજની વખતે ત્યાં બેસાય અને ઠડક લાગે. બંગલાનો આગલો ભાગ દેખાવમાં ઘણો સરસ દેખાતો, તેમ તેની અંદર સગવડ પણ ઘણી સારી હતી. અત્યારે તેમાંના એક મોટા ઓરડામાં એક મખમલના કોચ ઉપર એક યુવાન પુરૂષ માથા ઉપર હાથને ટેકો દઇ ઘણો દુઃખી હોય તેમ સુતો હતો. તેનો ચહેરો ફીક્કો જણાતો હતો. તેની પાસે જ પગ પાસે એક સ્ત્રી જાણે પગચંપી કરતી હોય તેમ પગ ઉપર હાથ ફેરવતી બેઠી હતી. તે પણ તરૂણ જ હતી, તેનો ચહેરો પણ ફીકો અને નિસ્તેજ જણાતો હતો. તે વારંવાર તે પુરૂષના મુખ તરફ જોતી અને ઉંડા નીશ્વાસ નાખતી. વખતે તેની આંખમાંથી અશ્રુ આવતાં, તે તે પુરૂષને ન જણાય તેમ સાળુના છેડાથી લુઈ નાખતી.

પેલો સુતેલો તરૂણજ માંદો હોય તેમ જણાતું. કારણ ઘડીમાં તે ઉઠતો—ઘડીમાં બેસતો. વળી પાછો સુઇ જતો. પણ તેને ક્યાંઇ ચેન પડતું હોય તેમ જણાતું નહી. આવી

રીતે પુરૂષની વ્યથા જોઈ તે સ્ત્રી હવે એકદમ રડી પડી ' અને નીચું જોઇ એક સરખી અશ્રુપાત કરવા માંડી.

આ જોઈ તે તરૂણ બોલ્યો—"શા માટે રડેછ! શું ઇશ્વર આવું દુઃખ હમેશાં રાખશે? નહીજ, હરી જ્યાં સુધી મારા પ્રારબ્ધભોગ છે ત્યાં સુધી ભોગવવું જ પડશે, કુદરતના કાયદા પ્રમાણે કીધેલા કર્મનાં ફળ અવસ્ય ભોગવવાં જ પડશે; અને તે મને ભોગવવા દે. તારા મનને નાહક દુઃખ ન આપીશ."

આ સાંભળી તે સ્ત્રી બોલી, "નાથ આ જન્મમાં તો આપે તેવું શું કર્યું છે કે આ અસહ્ય દુઃખ આપને ભોગવવું પડે છે? મારાં જ દુર્ભાગ્ય કે આપને આવી પીડીત સ્થિતિમાં જોવા હજી જીવુંછું–અને મારા જ કંઈ દોષથી પ્રભુએ મને આ પ્રસંગ આપ્યો. અરે પ્રભુ, આપનું દુઃખ મારાથી નથી જોવાતું! હવે તો ઇશ્વિર તમારા સર્વ દુઃખનો ભોગ મને કરી તમને સત્વર આરામ કરે." આમ કહેતી તે સ્ત્રી કરૂણાજનક રીતે રડવા માંડી. આવી રીતે તે સ્ત્રીને રડતી જોઈ તે યુવક પણ તેની સાથે રડવા માંડયો. આથી તે સ્ત્રી પોતાનાં આસું લુઈ ઉભી થઇ, અને વારંવાર પૂછવા માંડી "નાથ! આ શું? આપ કેમ રડો છો? અરે આપને ગમે તેવો પ્રસંગ આવે છતાં કેટલી હીમત રહેતી અને આજે આમ કરોછો તો મને કેમ ધીર રહેશે? શું આપને વધુ પીડા થાય છે? હું ફરી ડાકટરને તેડાવું? તમને પંખો નાખું? કહો કહો તમે કેમ રડો છો—અરેરે આપ આમ કરશો તો હું કોની હીંમતથી રહી શકીશ? બોલો નાથ તમને શું થાય છે?"

આમ વારંવાર તે સ્ત્રી ઘેલી જેવી પોતાના પતીને પૂછવા મડી. તે સાંભળી તે યુવક બોલ્યો "શા માટે ગભરાય છે? મને દર્દમાં વિશેષ કંઈ નથી, પણ મારૂં દુઃખ કેમ થયું તેનો વિચાર કરતાં, અને તને જોતાં, મારૂં હૃદય ભરાઈ આવે છે." "મને જોતાં? . મને જોઇને તમને રડવું આવે છે?!" ને સ્ત્રી આશ્ચર્યતાથી બોલી.

આમ તે બોલી એટલે તે યુવક એકદમ નાના બાળક પેઠે રડવા મંડયો અને બોલ્યો "વહાલી તને જોઇ અત્યારે મને રડવું આવે છે. મારા હૃદયનો ભાર જ્યારે હું ઓછો કરીશ ત્યારે જ મને શાંતી થશે. અરે! તારા જેવી ભોળી સ્ત્રીને મેં ઠગી આજ દીન સુધી મારૂં પાપ*છુપું રાખ્યું અને હજી પણ ઠગું છું એ જ મને સાલે છે. ખરેખર ઇશ્વરે મને તેનોજ બદલો દીધો, અને આનાથી પણ વધુ શીક્ષાને હું પાત્ર છું. તારા નિર્મળ અંતઃકરણને મે દુઃખી કર્યું છે. તેં આજ દીન સુધી મુગે મોડે મારી નીચ વર્તણુંક સહન કરી છે. મારે માટે હું સીક થયા પછી તેં તારા શરીરની પણ કાળજી કરી નથી, અને છતાં હું તને ઠગું છું એ ભાન થતાં મારૂં હૃદય ભરાઇ આવે છે." પેલી સ્ત્રી પણ આ સાંભળી અશ્રુ પાડવા માંડી, પોતાના છેડાથી પતીનાં આંસુ લુવા માંડી, અને બોલી "પ્રાણનાથ તમે શું બોલો છો! હું નથી સમજતી કે તમે શું કહેવા માગો છો, અને મને કઇ વાતમાં ઠગો, અને હજી કેવી રીતે ઠગો છો? મારા સમ મને કહો કે તમારા મનમાં શું છે—જલદી કહો અને તમારા હૃદયનો ભાર ઓછો કરો. ગમે તે વાત હશે છતાં તમારા મનને નાહક ઉદ્વેગમાં ન રાખો." "શું કહું, અત્યારે મારે નીચું જોવું પડે છે. મને કહે કે તું મને માફ કરીશ? નો કહું." તે યુવક બોલ્યો.

"અરે નાથ! આ શું? મારી પાસે તમે માફ માગો છો? ગમે તેવી પણ આપના ચરણની રજ જેવી આ અપરાધી દાસીને શા માટે શરમાવો છો?" તે સ્ત્રી ઉપલા શબ્દો સાંભળી નમ્રતાથી બોલી.

છેવટ ઘણીવારે તે યુવકે નીચે પ્રમાણે વાત કહી.

"લગભગ ત્રણ વર્ષથી હું દુર્વ્યસનમાં પડી મારી સ્વજાતીની ખરાબી કરી બેઠો છું અને મારૂં અમુલ્ય વ્રત નિષ્ફળ કર્યું છે. અરે–તારા જેવી સુઘડ સ્ત્રીનો મેં અનાદર કર્યો છે. અરે તારા અનેક વખત પૂછવા છતાં હું તને ફક્ત "નાટક જ જોઉં છું" એવો જવાબ દઇ ચાલ્યો જતો. તારા અતિ લાગણીથી કહેવાતા દરેક શબ્દોને હું તુચ્છ માની તેનો અનાદર કરતો, અને દીન પ્રતીદીન મારી ખરાબી કરવામાં આગળ વધતો.

"છેવટ તારા અંતઃકરણની નીગશાએ–શ્રી પ્રભુના સત્ય નિયમનું ઉલ્લંઘન કરવા માટેના પાપે, મારા તે દુર્ગુણની હદ થઇ અને એક મહિનાથી હું આ જીવલેણ દર્દનો ભોગ થઇ પડ્યો છું. છતા, તુ અતી પ્રેમથી પૂછતી 'નાથ તમને આ દર્દ થવાનું શું કારણ?' ત્યારે હજી પણ હું તને ઠગી અસત્ય જ બોલુ છું, અને વધુ ઠગુ છું અને ખરૂં કહેતો નથી. તેથી આજે મને પૂરો પસ્તાવો થાય છે કે હું આ શું કરૂં છું. ખરેખર તારા પ્રેમનો મેં આ બદલો વાળ્યો તેથી જ હું આ પીડા ભોગવું છું, છતાં ઇશ્વરનો મહાન અનુગ્રહ કે આટલેથી જ પતાવ્યું અને અનુભવ બતાવ્યો, કે ફરી આવા નીચ કૃત્યમાં કદી પ્રવૃત્ત ન થાઉં. બસ હવે તો તુ મને ક્ષમા કર. એટલે જ મને શાંતી થાય."

પોતાના પતીની ઉપલી વાત સાંભળી તે સ્ત્રીએ તેને આશ્વાસન આપ્યુ અને કહ્યું "નાથ બની નહી બની નહી થાય, માટે તે વાત હવે ભૂલી જાઓ; મારો એવો અપરાધ તમે શું કર્યો છે કે હુ તમને ક્ષમા કરૂં? કેટલાક પતીઓ પોતાની પ્રીયપત્નીને અનેક રીતે દુઃખ આપી મારે છે, તેના સામુ નજર નાખીને જોતા પણ નથી અને પોતે પોતાની વાસના તૃપ્ત કરવા સ્વેચ્છાથી ગમે તેમ વર્તે છે. તેના કરતાં તો આપે કંઇ જ કર્યું નથી, ગમે તેમ તો પણ આપના સરખા સ્વામી અને આપના જેવો નિર્મળ પ્રેમ રાખનાર પતી તો ભાગ્યે જ કોઇ સ્ત્રી મેળવતી હશે.

"મારી પ્રકૃતિ લગભગ એક વર્ષથી તદન ઠીક નથી. તેમાં વિનાશકાળે વિપરીતબુદ્ધિ, તે પ્રમાણે, પ્રારબ્ધવશાત આપને ભવિષ્યે ભૂલવ્યા તો તે દોષ આપનો ન જ ગણાય. મોટા, રૂષિવરો અને મહાદેવ જેવા દેવાદીકના પણ નિશ્ચય અફળ થઇ ગયા તો આપને પસ્તાવો થાય છે એટલો જ બસ. શ્રી પ્રભુ પાસે તેની ક્ષમા માગો, મારી પાસે માગી મને દોષમાં ન નાખો.

"માગ મનને એટલો જ ખેદ થાય છે કે આ સર્વનું પરીણામ આપને હાલ તો ભોગવવું પડે છે. પણ શ્રી પ્રભુ જો હું તન, મન અને વચનથી જ્યારથી મારામાં લેશ પણ જ્ઞાન આવ્યું ત્યારથી સત્યમાર્ગે હોઇશ તો તે સત્યતાનુ ફળ આપને સત્વર આરામ કરવામાં કરશે. આપને સુખી જોવા એ જ મારી મોટી ઇચ્છા છે.

"હવે નાથ તમે જરા સુઇ જાઓ, ઘણો વખત થયો બેઠા છો, તેથી વળી વાંસો દુ-ખશે. તમે કહોતો હું હવે આપ પાસે કંઇ વાંચું કે જેથી મન આનંદમાં આવે અને બધી વાત વિસારે પડે."

અહા, ધન્ય આવી સ્ત્રીને કે જેણે પોતાના પતીમુખેથી ઉપલી વાત સાંભળ્યા છતાં કે-ટલી શાંત રહી અને ઉલટું તેને આશ્વાસન આપ્યુ! આ જ ઠેકાણે જો કોઇ બીજી સ્ત્રી હોય તો ઉલટો દુઃખ ઉપર ડામ અને હજાર વાતો સંભળાવે. માટે સ્ત્રીનું ખરૂં શાણપણ અને કેળવણી તો દુઃખના પ્રસંગે જ કામ લાગે છે.

૩.

વાંચનાર બ્હેનો! ઉપલું જોડું મળ્યુ છે તે તો ઓળખાયુ જ હશે. છતાં તેનાં પ-વિત્ર નામ જાણો કે તે પરમ સદ્ગુણી નિર્મળા અને આનંદરાયનું છે. અગાઉ લખ્યા પ્રમાણે આનંદરાયનો શોખ વધતો ગયો, અને તેમાંથી ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે પરીણામ આવ્યુ. ઇ-શ્વરકૃપાથી હવે તેની તબીયત ધીરે ધીરે સુધરતી જાય છે. આનંદરાયના તે સ્વાર્થી મીત્રો હવે બીલકુલ આવતા નથી. તેની પાસે આખો દીવસ નિર્મળા બેસી રહે છે અને તેના નિ-મકહલાલ નોકરો પોતાના શેઠના માટે પ્રાણ આપે એવા છે તે પણ તેની પાસે બેસી રહે છે. બપોરની વખતે નિર્મળા તેની પાસે હમેશા કાંઇ નવા નવા પુસ્તકોમાંથી વાંચવા જેવા વિષયો વાંચી સંભળાવે છે. ભર્તૃહરિશતક પચીકરણ–આદી પુસ્તક પણ કોઇ કોઇવાર તે વાચતી અને આથી આનંદરાયને ખરેખરૂં શ્રી પ્રભુનું ભાન થતુ અને નીતીની ઉંડી છાપો તેના હૃદયમાં જડાતી. આવી રીતે નિર્મળા અનેક પ્રકારે પોતાના પ્રાણેશ માટે તન મનના પ્રયત્ન કરી તેને શાંતી આપતી આનંદરાય સીક થયા પછી તેણે પૂરૂ પેટ ભરી ખાધુ પણ નહોતુ. તેમ રાત્રે ઉંઘ પણ ક્યાંથી હોય! ખાવામા પણ કેટલીક સ્ત્રીબુદ્ધીને વશ થઇ મા-નતાઓ લીધી હતી. તેથી ફક્ત એકલો ભાત જ બન્ને વખત ખાતી. તેથી શરીર ઘણું અશક્ત થઇ ગયું હતું. તેમા તેને પણ રોજ તાવ આવવા માંડયો, એટલે ખાવાનું પણ ક્યાંથી ભાવે! અને પતીની વ્યાધિનો ગત્ર દીવસ વિચાર! આવી રીતે નિર્મળાએ તો પોતાના શરીરને અર્ધું કરી નાખ્યું હતુ, છતા પણ ઇશ્વરકૃપાથી અને તેના ટેકથી તે પતિની યત્કિંચિત સે-વામાં પણ તત્પર રહેતી.

એક દીવસ આનંદરાય સુતા હતા, બપોરનો વખત હતો, નિર્મળા તેની પાસે બૃહત્ કાવ્યદોહનમાંથી "વિવેક વણઝારો" નામનું વૈરાગ્યભક્તી વિશેનું સુંદર ગીત ગાતી હતી. તેમાં નરરૂપી જીવને પ્રવૃત્તિ અને નિવૃત્તિ બે સ્ત્રીઓ હતી, અને તેનાથી તેને પ્રવૃત્તિના સ-હવાસથી દુઃખ અને નિવૃત્તિને મેળવ્યાથી સુખ એ સ્પષ્ટ દર્શાવ્યુ હતું. છેવટ નિવૃત્તિના જ સહવાસથી તેને મોક્ષ મળ્યો અને તેના પાપો નાશ પામ્યાં. આવી રીતે તે ગીતનો ભાવાર્થ હતો. ઉપલું ગીત વાચતાં તેમાં જ્યારે જીવને નિવૃત્તિથી જ નિવૃત્ત થવાનું અને તેની સલાહ માની ત્યારે જ પોતે છુટયો એ લીટી વચાતી હતી, ત્યારે આનંદરાય એકદમ બોલી ઉઠ્યા "ખરેખર નિર્મળા તું જ મારી નિવૃત્તિ છો. અરે તે પણ મને સત્ય માર્ગે દોરવ્યો અને મારા આંસુ લુછ્યાં, અને તારી ભક્તીથી હું પણ હવે સારો થતો જાઉછું. મારા જે-

વાને નહી તો જલદી આરામ થાય શેનો! પણ તારા સદ્દગુણે, તે પ્રભુને પણ વશ કર્યા છે, અને તારી પ્રાર્થનાથી જ હું સારો થાઉં છુ નિર્મળા, તું સાક્ષાત દેવી જ છે, હું તારી અતિશયોક્તી નથી કરતો.'

વાચનાર બ્હેનો! ઉપલી વાતને ૭ મહિના થઇ ગયા છે. આનંદરાય હવે તદ્દન સારા થઇ ગયા છે પણ હવે શોક એટલો જ છે કે તેની પ્રીય પત્ની ઘણી માંદી છે. તેનું શરીર ઘણું ક્ષીણ થઇ ગયુ છે. આનંદરાયની ભયંકર માંદગીમાં તેના મનને ઘણું દુઃખ લાગવાથી તેને મોટી ધાસ્તી લાગી હતી અને તેણે પતીના આરોગ્ય માટે જીવની પણ પરવા ન કરતા અનેક બાધાઓ અને માનતાઓ લીધી હતી, તેમા તેનું શરીર ઘણું કૃશ થઇ ગયુ, પણ જ્યા સુધી આનંદરાયને જરા પણ ઠીક નહોતુ ત્યા સુધી તો તે પોતાનું અડગપણું જાળવી શકી પણ જ્યારે આનંદરાય તદ્દન સારા થયા ત્યારે તે એકદમ બીછાનાવશ થઇ ગઇ તેનામા ચાલવાની પણ શક્તી ન રહી. હવે આનંદરાયની સ્થીતી દયાજનક થઈ પડી. એના મનને ઘણો શોક થતો કે અરે આગ જેવા દુર્ભાગીને આવુ સ્ત્રીરત્ન સાંપડયુ તે મને આવી અવસ્થામા છોડી જશે તેણે મુબઇના દરેક પ્રખ્યાત ડાકટરોની દવા કરી અને પોતાના પ્રાણની પણ પરવા ન કરતા તન મન અને ધનથી જેટલો બન્યો તેટલો પ્રયત્ન પોતાની પ્રિયતમા માટે કર્યો અને છેવટ શ્રી પ્રભુએ તેની અતીમ પ્રાર્થના સાંભળી નિર્મળાને દિન પ્રતિદિન આરામ થવા માંડયો. આ જ આનંદરાયના પવિત્ર પ્રેમની સાબેતી હતી, નહી તો નિર્મળા બચશે એમ કોઇ કહેતું નહોતું આનંદરાય અને નિર્મળા હવે તદ્દન સારી સ્થિતિમા છે નિર્મળાને કાંઇક નવા ચિન્હ જણાય છે તેથી આનંદરાયને હવે બધી તૈયારી કરવાની છે એક દીવસ આનંદરાય પોતે સાજા થયા તેની બક્ષીસ તરીકે સોનાની લોકેટ અને તેમા પોતાનો ફોટોગ્રાફ નિર્મળા માટે લાવ્યા નિર્મળા પોતાના ઓરડામાં બેઠી નીચલું ગીત વાચતી હતી.

(શાદમા નજર પડી જહા જહા.)

સદા સમીપ નાથ તો જ હર્ષ હોય
વિયોગી દીન આવતા ન સુખ હોય.
ન, કામ ધામ ગીત ઠામ રહે નહી જરાય.
અરે, રૂચે, નહી કંઇ
પતીના દર્શનથી મન મારૂં મો'ય, સદા?

આનંદરાય ઓરડામા આવ્યા પણ ગાવામા તલ્લીન બનેલી નિર્મળાને ખબર ન પડી કે તે ઓરડામા આવ્યા છે છેવટ પાંચ મીનીટ સુધી રહી. આનંદરાયે છેલ્લા ગીતની કડી પ્રમાણે જ પોતે નીચલી કડી બોલી તેને હાથ પકડી ઉભી કરી.

વહાલી હર્ષથી જોની આજ હોય ?

નિર્મળા શરમાઇ નીચુ જોઇ રહી "કેમ ઘડી ઘરમાંથી બહાર જશો કે આવા ગીતો જોડી જાણે ચાર વરસનો વિયોગ હોય તેમ લક્ષ્મારવાં બેઠા છો?" આનંદરાયે સ્મીત વદનથી મશ્કરી કરતા કહ્યું

નિર્મળા—પ્રાણનાથ આતુર ચકોરીને ચંદ્ર ઉપર થઈ મારે આવેલું વાદળુ પણ દુશ્મન જેવુ લાગે છે. મારા જેવી એકલી પ્રેમઘેલી સ્ત્રીને પતી વિના બીજું શુ હોય કે તેને યાદ કરૂ ?–ઘડી ને પળ પણ મારા નેત્રથી તો દૂર!

આનંદરાય—લે હવે આજે તારા માટે એક ભેટ લાવ્યો છુ

નિર્મળા—શેની ભેટ? મને તો ક્યારનીએ ભેટ મળી ચુકી છે

આનંદ૦—ક્યારે મળી ચુકી? કોણે આપી? હજી હું આજે તે આપવા માટે લાવ્યો છું.

નિર્મળા—નાથ, તમારી પાસે તે ભેટ હવે છે જ ક્યા કે મને આપશો.

આનંદ૦—હા, તુ જે કહે તે આપુ બોલ શુ જોઇએ છે

નિર્મળા—પહેલા બતાવો કે તમે શુ લાવ્યા છો.

આનંદ૦—જો આ લૉકેટ છે તેમાં મારી છબી છે તે હુ તો લાવ્યો છુ

નિર્મળા—બસ કે? આજ ભેટ? હુ તો ધારતીતી જ કે તમારી પાસે હવે ભેટ આપવા માટે બીજુ કાંઈ છે જ ક્યા તે તમે આપો?

આનંદ૦—ત્યારે તને બીજુ શુ જોઇએ?

નિર્મળા—નાથ, પ્રેમનો બદલો બીજું શુ હોય.

આનંદ૦—પ્રેમ.

નિર્મળા—તો તે મને હવે ફરી આપો જો હોય તો

આનંદ૦—તે તો મે તને ક્યારનો આપ્યો છે ફરી ક્યાથી લાવુ

નિર્મળા—(પગે પડીને) તો નાથ મારા જેવી ચરણકિંકરીને પતીના અથાગ પવિત્ર અંત:કરણના ઝરતા પ્રેમ શીવાય બીજુ શુ જોઇએ? હું તો ધારૂં છુ કે **સ્ત્રીને પતિ પ્રેમ એ જ આ સસારમાં ઇચ્છીત વસ્તુને આપનાર છે.**

આનંદ૦—ખરેખર તે જ છે ધન્ય તારી બુદ્ધિને। તે પતીપ્રેમ કરતા દરેક ચીજ ઓછી ગણી. તારા જેવી સુપાત્રપત્ની મેળવવાથી હુ મને ધન્ય માનુ છુ. તારી પાસેથી આઘુ ખસવુ નથી ગમતું.

નિર્મળા—(મસકરીથી) પણ નાથ ઘણા દીવસ થયા પેલા નવા નાટકમા પેલી સુંદરાબાઇના નખરા જોવા તો એક દીવસ જાઓ. તદ્દન ભૂલી ગયા?

આનંદ૦—પ્રીયા હવે નાહક મને પાછલી યાદ દઇ દુ ખી ન કરીશ. ચાલો હવે આપણે જમવા જઇએ.

વાંચનાર બ્હેનો ઉપલી વાત પૂરી થઇ તેમા સાર એટલો જ લેવાનો કે દરેક સ્ત્રીએ પોતાના દરેક સદ્‌ગુણનો ઉપયોગ ફક્ત પતીપ્રેમ મેળવવામા જ કરવાનો છે અને પતીના મુખથી 'તુ જ મારી નિવૃત્તિ' એ વિશેષણ લઇ કૃતકૃત્યાર્થ થવુ ઘટે છે તો જ સ્ત્રીજન્મની સાર્થકતા ગણાય. શ્રી પરમાત્મા સૌને તેવી બુદ્ધિ પ્રેરો અને ભારતનો વિજય થાઓ એ જ પ્રભુ પાસે મારી પ્રાર્થના છે. અસ્તુ

લી. સૌ૦
ત્રીભુવનતનયા.

રમણીમણિમાલા.

તોડાની મહારાણી શ્રીમતી તારાબાઇ.

આપણી આર્યભૂમિએ ઉત્પન્ન કરેલાં અનેક સ્ત્રીરત્નોમાં મહારાણી તારાબાઈ એક અનુપમ સ્ત્રીરત્ન છે. તેની દેદીપ્યમાન કાંતિ, ઉન્નત જીવન, અને સર્વોત્કૃષ્ટ શૂરત્વથી અદ્યાપિ પર્યંત તેના મહાન ગુણો ટોડામાં ગવાય છે. અહિં આપણે તેમનું ઉન્નત વર્તન સંક્ષિપ્તમાં આલેખી આર્ય રમણીઓના અંતઃકરણમાં અનુકરણ કરવા લાયક એક મનોહર દૃષ્ટાંતની છાપ મુદ્રિત કરવા પ્રયાસ કરશું.

અલ્લાઉદ્દીન ખુની રાજ્યાસન ઉપર આવ્યા પછી રજપૂતોના એક પછી એક કિલ્લા અને રાજ્યો જીતવાનો તેણે આરંભ કર્યો હતો. આ સમયે ટોડાનું રાજ્ય ઘણું વિશાળ અને સુરમ્ય હોવાથી તેણે પોતાની મુસલમીન સેના તે રાજ્ય જીતવાને મોકલી. મહારાજ સુરસેને ઘણી વખત મુસલમાનોને હરાવ્યા. પરન્તુ મુસલમાન સરદારોનું લશ્કર વારા ફરતી તાજું આવવાથી અન્તે મહારાજ સુરસેનને મેવાડના રાજા રાણા રાયમલના બિજનોર ગામમાં જઇને આશ્રય લેવાની જરૂર પડી, અને તેજ સમયે દૃઢ સંકલ્પ કર્યો કે ધીમે ધીમે પોતાનું સૈન્ય વધારી અને અન્ય રજપૂત રાજાઓની સારી સાહાય્ય લઇને સમય આવે ત્યારે ટોડાનું રાજ્ય સ્વહસ્તગત કરવું

મનુષ્યો જ્યારે દૃઢ નિશ્ચય કરે છે અને સંકલ્પાનુસાર વર્તન કરે છે, ત્યારે પરમાત્મા તેમને અવશ્ય સહાય્ય કરે છે જ. મહારાણા સુરસેનને પણ એવીજ રીતે પરમાત્માએ તેમની એકની એક કન્યારત્ન તારામતી દ્વારા સાહાય્ય મોકલી. તારામતી જો કે બાલક જ હતી પરન્તુ તે તેની બાલ્યાવસ્થામાંથી જ મુસલમાનોને ધિક્કારતી હતી, "અને "મુસલમાનોએ આપણા શત્રુઓ થઇને આપણને ટોડામાંથી કાઢી મૂક્યા છે" તેનું જ્યારથી તેણે શ્રવણ કર્યું હતું ત્યારથી જ તેના હૃદયમાં એક અપૂર્વ શૂરત્વ ઉત્પન્ન થયું હતું. રજપૂત બાલકોની સાથે પિતાની સંમતિથી તે ધીમે ધીમે પટા ખેલવા તથા તલવારનો દાવ શીખવા મંડી અને જ્યારે તેમાં તે સંપૂર્ણ જ્ઞાન બની ત્યારે તો તે તેની વયના બાલકોને પણ, પટા ખેલવાની રમતમાં હરાવવા મંડી. મહારાણા સુરસેન પુત્રીનું શૂરત્વ અવલોકતા હતા ત્યારે તેમના હૃદયમાં આનંદ અને ખેદની લાગણી બંને એક સાથેજ ઉત્પન્ન થતી હતી. "મ્હારી કુંવરી કોમળ સ્ત્રીજાતી છતાં આટલી બહાદૂરી દર્શાવે છે અને તેનામાં આટલું બધું શૌર્ય છે ત્યારે પ્રભુ!! તેને પુત્ર શા-માટે ન કરી?" એમ વિચાર કરતાં આનંદ પણ થતો અને પુત્ર ન હોવાને લીધે ખેદ પણ થતો હતો.

બાલ્યાવસ્થાનો કાળ વ્યતીત થતો ચાલ્યો. યુવાવસ્થાનાં કિરણોનો પ્રકાશ, તારામતીના કોમળ છતાં કસાયલા શરીરમાં અનુપમ લાવણ્ય દર્શાવવા લાગ્યો. રજપૂત સરદારનોજ વેષ ધારણ કરીને તે ઘોડા ખેલાવતી, અને મહારાણા સુરસેનની સાથે જ રહીને, ધનુર્વિદ્યામાં તથા મૃગયા ખેલવામાં તેણે સંપૂર્ણ જ્ઞાન મેળવ્યું.

થોડાંએક વર્ષો વીત્યા બાદ મહારાણા સૂરસેને વિચાર્યું કે "હવે મારી પાસે સારૂં

લશ્કર એકઠું થયું છે, તેથી જો પ્રયાસ કરીશ તો મ્હારું ટોડાનું રાજ્ય પુનઃપ્રાપ્ત કરી શકીશ." એવા વિચારથી તેણે પોતાના સર્વે સામંત તથા સરદારોને એકઠા કરીને ટોડા ઉપર હુમલો કર્યો. આ વખતે તારાબાઈ પોતાના પિતાની જમણી બાજુએ એક સુંદર શ્વેત અશ્વ ઉપર રજપૂત સરદારના વેશમાં આરૂઢ થઈ હતી. તેના કટિ પર્યન્ત દીર્ઘ કેશ સોનેરી કોરવાળા મંડિલની અંદર છૂપાઈ રહ્યા હતા. મૂખ ઉપર ક્રોધ અને શૌર્યનાં આવેશ ભાસમાન થતાં હતાં; અને તે છતાં તેની કાંતિ એટલી તો દેદીપ્યમાન અને ઉજ્વલ પ્રભામય બની હતી કે ગમે તેવો દુશ્મન જોરાવર હોય તો પણ ક્ષણવાર તો તે સ્તબ્ધ થઈને ઉભો રહે.

લડાઈ શરૂ થઈ, રજપૂત વીરોએ અપ્રતિમ શૌર્યથી મુસલમાનોને પાછા હઠાવ્યા. તારામતી પિતાની સાથેજ લશ્કરના અગ્રભાગમા રહીને સાક્ષાત્ ચંડિકાનું સ્વરૂપ ધારણ કરીને દુશ્મનનું દળ કાપે જતી હતી. પરન્તુ અફસોસ! કોણ જાણે ક્યાંથી દુશ્મનના લશ્કરની સંખ્યા રક્તબીજની જેમ વધતી જતીજ હતી!! મહારાણા સૂરસેને અરિદળમાં ભરતી થતી જોઈ, પુખ્ત વિચાર કર્યો, અને પછી તારામતીને અત્યંત નિરાશાથી કાનમા કહ્યું ' બેટા! ત્હારા અનૂપમ શૌર્યથી હું ચકિત થઇ ગયો છુ. તેં આ યુદ્ધમાં જે બહાદુરી બતાવી છે તેવી બહાદૂરીથી લડતા મેં કોઈપણ સ્ત્રીને મ્હારા જન્મમાં નિહાળી નથી. પરન્તુ આપણા પાસા પોબાર પડે એમ મને લાગતું નથી. કારણ કે દુશ્મનોની સંખ્યા વધતીજ જાય છે, અને આપણા બહાદૂર શૂરવિર સરદારો તેઓને હાથે કપાતા જાય છે, ઓછા થતા જાય છે. હવે વિજય આપણો થવાનો નથી એમ મને ભાસે છે. માટે વખત વિચારી જઈએ અને અનુકુલ સમય આવશે ત્યારે આપણે પુનઃ હુમલો કરવા આવીએ એમ મને શ્રેયસ્કર લાગે છે." તારાબાઇએ પિતાની આજ્ઞા સ્વેચ્છા વિરૂદ્ધ માન્ય કરી, અને પિતાની સાથે જ બાકી રહેલા રજપૂત સરદારોને લઇને અત્રે છાનામાનાં બિજ્જનોરના કિલ્લામાં આવી.

આ હારથી તારાબાઈ ઘણીજ નિરાશ થઈ. આખો દિવસ અને રાત્રી વિચારમાં ને વિચારમાં જ એકાંત બેસીને ગાળતી કોઇની સાથે તે બોલતી નહિ પિતા બોલાવે ત્યારે મુંગે મ્હોડે પિતાની આજ્ઞાનુસાર કાર્ય કરતી હતી. પરન્તુ તેના મુખ ઉપર અત્યંત ગ્લાની એટલી બધી આચ્છાદિત થઇ ગઈ હતી કે ગમે તેવા વજ્રમય અંતઃકરણમાં પણ તે જોઇને દયાનો આવિર્ભાવ થયા વિના રહે નહિ. મહારાણા સૂરસેને પોતાની પુત્રીમાં અતિ ગ્લાની આવેલી. ગ્લાનીનું કારણ પોતેજ છે એમ તે સમજ્યા. પણ વખત અનુકૂલ નહિ હોવાથી ધીમે ધીમે રામાયણ, મહાભારત આદિ શૌર્ય દષ્ટાંતોથી તેને ખુશ કરવાનો પ્રયત્ન કરવા મંડયા.

કાલના પ્રવાહની સાથે ક્રમશઃ બાલ્યાવસ્થા બદલાઇને યુવાવસ્થાએ સંપૂર્ણ આવીને પોતાના સૌન્દર્યથી તારાબાઇના મુખની અને દેહની કાંતિને અલૌકિક પ્રભામય બનાવી દીધી હતી. તેની સુન્દરતાનું શ્રવણ કરીને અનેક રાજકુમારો તેના હસ્તની માગણી કરતા હતા. કેટલાક રાજકુમારો તેની પ્રીતી સંપાદન કરવા સારૂં તેની પાસે અનેક તરેહના શૂરવિર ખેલો રમતા હતા. પરન્તુ આ સર્વથી તારામતી મતકિંચિત પણ ખુશ થતી

નહોતી, અને તેણીની મુખાકૃતિ ઉપર પોતાના પરાજયની હારથી સ્થાપિત થયેલી ગ્લાની દૂર થવાને બદલે વિશેષ વધતી જતી હતી.

એક દિવસે મહારાણા સૂરસેને તારામતીને એકાંતમાં બોલાવીને કહ્યું "બેટા! આપણી ક્ષત્રિય જાતિની રીતિ અનુસાર ત્હારે હવે લગ્ન કરવું જોઇએ. જો બ્હેન! હવે તું કંઈ ન્હાની નથી. આપણા આર્ય ધર્મમાં કહ્યા પ્રમાણે હવે ત્હારૂં જો લગ્ન ન થાય તો હું દોષિત થાઉં. માટે હવે તું ત્હારી છોકરમત છોડી દે અને તને જે યોગ્ય લાગે તે રાજકુમાર સાથે યથેચ્છિત લગ્ન કર્ય." પિતાનાં આ વચન સાંભળી તારાબાઈ નીચું નિહાળીને ઉભી રહી. તેના લજ્જાવનીત મુખ ઉપર ગ્લાની અતિશય પ્રસરી ગઇ. તેની સુંદર ચક્ષુમાંથી અશ્રુ ટપકવા લાગ્યાં. અન્તે અત્યંત ગદ્ગદિત થઇને તૂટતા તૂટતા છતાં મૃદુ મધુર સ્વરથી બોલી "પિતાજી! લગ્ન કરવાની મારી ના નથી પરન્તુ મેં દૃઢ નિશ્ચય કર્યો છે કે જે રાજકુમાર મારૂં ટોડાનું રાજ્ય વિજય કરીને મને હસ્તગત કરી આપે તેજ મ્હારો ભર્તા થઈ શકે. તે શિવાય કોઇપણ અન્ય રાજકુમાર સાથે હું લગ્ન કરવાની નથી." શાબાશ છે વીર રમણી ધન્ય છે તને! ધન્ય છે ત્હારી સ્વદેશપ્રીતિને; ને ધન્ય છે ત્હારાં માતપિતાને!! અમે તને ધન્યવાદ આપીનેજ માત્ર વિરમતા નથી પરન્તુ તારા મૃદુ, સ્ત્રીજાતીના અબળાના અંતઃકરણને આવા સ્વદેશપ્રીતિવાત્સલ્યના દૃઢ નિશ્ચયવાળા અંતઃકરણને પણ ધન્યવાદ આપીએ છીએ.

પુત્રીનો આવો નિશ્ચય શ્રવણ કરીને મહારાણાના મનમાં આનંદ થયો, છતાં વિશેષ પરિક્ષા કરવા સારૂ તે બોલ્યા "પણ બેટા એવો કોઇપણ રાજકુમાર ન મળ્યો તો? દુશ્મનનું દળ એટલું બધું મોટું ને જબરૂં છે કે ત્હારી વૃદ્ધાવસ્થા સુધી પણ કોઇ રાજકુમાર ટોડાનું રાજ્ય તેમની પાસે વિજય કરીને લઇ નાહ શકે તો!"

"તો પિતાશ્રી! ભલે આ દેહ એમને એમ કૌમારાવસ્થામાં જ પસાર થાય. હું મૃત્યુ પર્યન્ત કુંવારી જ રહું એ બેહેતર છે, પરન્તુ મારા ટોડાના રાજ્યમાં દુશ્મનોની આણ ફરે અને એમનું રાજ્ય ચાલે તો તે મ્હારાથી કોઇ દિવસ પણ સહન થઇ શકે એમ નથી."

"શાબાશ છે, બેટા! શાબાશ છે તને! તેં તારી વીરમાતાની કુખમાં જન્મ લઇને સફળ અવતાર કર્યો છે! ત્હારા આ દૃઢ નિશ્ચયથી હું ઘણોજ ખુશી થયો છું, અને ત્હારી ઇચ્છા પ્રમાણે તને ચાલવા દેવાને મારો લેશમાત્ર પણ પ્રતિબંધ નથી."

(અપૂર્ણ.)

પંડિત કૃષ્ણ. બન્ધુસમાજ.

સ્વીકાર.

સુમતિ, માસિક, હિંદી આર્ય્યક, Theosophy and New thought, સુહાસ્યમિત્ર મંદિરના શુભેચ્છક, શ્રી હોટમ જ્ઞાનોદય; વલસાડ વર્તમાન, મદન વિજય નાટક, કન્યાને ત્યાં થતી વિવાહ વિધિ.

વિવિધ વિહાર.

ગયા ડીસેમ્બર માસમાં કલકત્તા ખાતે મળેલી પ્રજાકીય સભાઓમાં સન્નારીઓએ આપેલાં ભાષણો.

૧. હિંદના સ્ત્રીયોગ્ય ઉદ્યોગો.

[ગયા ડીસેમ્બરમાં કલકત્તામાં ભરાયલા હિંદી ઔદ્યોગિક કોન્ફરન્સ (મેળાવડા)માં શ્રીમતી **હિરણ્યમયીદેવીએ** વાંચેલો નિબંધ.]

આ મેળાવડામાં ચર્ચાવાના ઘણા વજનદાર અને ઉપયોગી વિષયોનું મ્હને જ્ઞાન છે એવો હું કાંઈ પણ હક ધરાવતી નથી; પણ આ સંમેલનના ઉદ્દેશોમાંનો એક એવો પણ છે એમ હું માનું છું કે આપણા દેશની ઢંકાઈ રહેલી ઔદ્યોગિક શક્તિઓને લોકોમાં પ્રસિદ્ધ કરવી અને તેમને વ્યવહારમાં મુકવા પ્રયત્ન કરવો.

આ નિબંધ લખવામાં મ્હારો હેતુ ફક્ત એટલો જ છે કે જેમાં મ્હારા વર્ગ (સ્ત્રી વર્ગ) ને સંબંધ છે એવી ઔદ્યોગિક શક્તિ તરફ તમારૂં ધ્યાન ખેંચવું. તેને કેવી સારી રીતે ઉભી કરવી, ઉપયોગમાં લેવી, અને ફળદ્રુપ બનાવવી એ વિચારવાનું કામ આપ સર્વેનું છે. હું હાલ જે વિષે બોલવા ધારૂં છું તે એ છે કે આબરૂદાર કુટુંબની સન્નારીઓમાં દ્રવ્ય ઉત્પન્ન કરે એવા ઘણા ઢંકાઇ રહેલા ઉદ્યોગો ઉપાડી લેવાની સંભવિત શક્તિ રહેલી છે.

નવા જમાનાનીને લીધે જુના સંજોગો પણ બદલાઇ ગયા છેઃ—હાલમાં આપણા મધ્યમ વર્ગના લોકોની સ્ત્રીઓને ગુજરાન અર્થે કમાવાની જરૂર જણાવા લાગી છે. વળી, ઘણીક સ્ત્રીઓ એવી સ્થિતિમાં પણ હોય છે કે જેઓ, જીંદગીની જરૂરીઆતની (અન્ન, વસ્ત્ર, ઘર વિ.) વસ્તુઓની ખોટમાં ન હોવા છતાં પણ જો લોક રીવાજની વિરૂદ્ધ જવાતું ન હોય, કે ન્યાત જાતમાં આબરૂ જતી ન હોય તો પૈસા મળે એવું કાંઈપણ કામ પોતાના સાધારણ સ્થિતિના કુટુંબનાં વધારે સુખ અને સગવડો મેળવવા માટે ઘણી ખુશીથી ઉપાડી લેવા તૈયાર થાય. સાધારણ રીતે, સ્ત્રીઓ પુરૂષોના જેવીજ રીતે દ્રવ્ય કમાઇ શકે નહીં, અને તેવી રીતે તેમણે કમાવું જોઇએ એ ઇચ્છવા જેવું પણ નથી. જે સ્ત્રીઓને ઘરની બ્હાર પૈસા કમાવા જવાની જરૂર પડે છે, તેઓ પોતાનાં ઘરનાં કર્તવ્યો તરફ યોગ્ય ધ્યાન આપી શકતી નથી, અને તેમના સંતાનોને જો કે તેવી કમાણીથી કાંઇક બ્હારની સગવડોનો લાભ મળે, તો પણ તે સંતાનોના સારા ઉછેરને લગતી બીજી અગત્યની બાબતોમાં, યોગ્ય સંભાળ અને દાબની ખામીને લીધે, તેમને નુકસાન થવાનો ઘણો સંભવ છે. પરંતુ વિવિધ પ્રકારના સંજોગોને સર્વમાન્ય રીતે લાગુ પડે એવો કોઈ ચોક્કસ નિયમ ઘડી શકાય એમ ન હોવાથી અત્રે તે સંબંધની ચર્ચા નિરર્થક છે. જેઓને ઘર બ્હારના ધંધામાં રોકાવાની ફરજ પડે છે એમના કામની બાબતમાં તો મ્હારે પોતાને કાંઇ પણ સૂચના કરવાની નથી. તેમજ નીચલા વર્ગની, ચાકરીના ધંધામાં રોકાયલી, સ્ત્રીઓને વિષે પણ બોલવાની આજના વિષય માટે જરૂર નથી. જ્યાં કોઇ પણ પ્રકારની પ્રવૃત્તિ થંભે છે, ત્યાં સ્ત્રીઓએ શું કરવું એ પ્રશ્નનું નિરાકરણ થવા જેવું જ છે.

મધ્યમ અને નાજુક વર્ગની, ઘસાઇ ગયેલી સ્થિતિવાળી, હજારો-લાખો સ્ત્રીઓ, જેઓની જીંદગીની સર્વે મુરાદ અને મહેનત પોતાનાં કુટુંબનાં જરૂરીયાતનાં સુખ અને સગવડો સંપાદન કરવા માટે જ હોય છે, અને જેઓ તે કુટુંબીઓને તેમજ પોતાને ખાતર સ્થિતિ સુધરે એવા બની શકતા ઉપાયો લેવા ઘણી ખુશીથી તત્પર હોય છે,— તેવા વર્ગની સ્ત્રીઓ માટે તેમણે ખપ જેટલા પૈસા પણ કેવી રીતે મેળવાય ? એ પ્રશ્ન ઉભો જ રહેલો છે. પ્રથમ દૃષ્ટિએ તેનો ઉત્તર સ્પષ્ટ જણાય છે કે, પોતાના ઘરમાં ફૂરસદના વખતે કાંઈ ઉદ્યોગ કરવો. પરંતુ હાલમાં જે ધંધામાં આપણી સ્ત્રીઓ નવરાશને વખતે રોકાય છે તે સર્વે ઉદ્યોગો સારી રીતે પૈસા મેળવી આપે, એવા અવશ્ય કરીને હોતા નથી. કોઈ પણ ઉદ્યોગ સારી રીતે ચલાવવાને માટે તેને યોગ્ય કેળવણીની જરૂર છે, છતાં તેટલેથી જ ઉદ્યોગો ફળદાયક થતા નથી. તૈયાર કરેલા કામની પુરતી ખપતની, અને કામ તૈયાર થયા પછી થોડા જ વખતમાં તેની કીંમત ઘેર બેઠે મેળવવાની, સગવડોની પણ ખાસ જરૂરે રહે છે. જો આવી સગવડો પુરી પાડવામા આવે તો આપણી સ્ત્રીઓ ઉદ્યોગમા રોકવાને ઘણી ખુશીથી તત્પર થાય એમા કાંઇજ શક નથી.

મ્હારી પોશમાં કેટલાંક મુસલમાન કુટુંબો રહે છે. આમાનાં ઘણાં ખરાંમાં કુટુંબના મુખ્ય પુરૂષો દરમાસે દશથી વીસ રૂપીયા સુધીની કમાણીવાળા છે. આ ન્હાની રકમ જીંદગીની ખાસ જરૂરીઆતની વસ્તુઓ મેળવવા માટે પણ ભાગ્યે જ પુરતી છે, છતાં ઉત્સવના પ્રસંગોએ હમેશાં તેમના બાળકોને નવાં લુગડાં પ્હેરલાં હું જોઉ છું. આના કારણની તપાસ કરતાં મ્હને ખબર મળી કે કુટુંબની, મા, દીકરી, વહુ, વગેરે સર્વે સ્ત્રીઓ ખાનગી રીતે લોકોના કોટ શીવવાનું કામ કરે છે, અને આમાંથી મળતી ઉપજ, તેઓ ગમે તેવી તંગીમાં હોય તોપણ, ઘરના બીજા કામ માટે વાપરતી નથી, પરંતુ આવાં ઉત્સવના પ્રસંગો માટે જુદી જ રાખી મુકે છે. આ ધંધામાથી મળતી રકમ ગુજરાન ચાલે એટલી મોટી ભાગ્યે જ હોવા છતાં તે સ્ત્રીઓ આવું કામ મેળવવાને હમેશાં આતુર રહેછે.

આ ઉપરથી જણાશે કે જો સ્ત્રીઓને હાથે કોઇ સુવ્યવસ્થિત ઉદ્યોગ સોંપવામાં આવે તો કેટલો બધો લાભ થઇ શકે એમ છે. આપણાં મધ્યમ વર્ગનાં કુટુંબોને ફક્ત સારી રીતે ગુજરાન ચલાવવું જ કેટલું મુશ્કેલ થઇ પડયું છે એ જોતાં, તથા કામનો કેટલો થોડો બદલો પણ તેઓને કબુલ કરવો પડે છે એ વિચારતાં, સ્પષ્ટ જણાય છે કે તેવા કુટુંબની સ્ત્રીઓને પોતાના તેમજ કુટુંબ અને દેશના લાભને અર્થે, નવરાશના વખતને અનુકૂળ કોઇ યોગ્ય કામ મેળવી આપવામાં આવે, તો તેઓ તેને એક મ્હોટા આશીર્વાદ રૂપ ગણી ઉપાડી લેશે ઘણાક ઉદ્યોગ એવા છે કે જે પુરૂષોના કરતાં સ્ત્રીઓને હાથે વધારે સારી રીતે ખીલી નીકળે. ગયે વર્ષે કેટલાક બંગાળામાં ઉચા કુટુંબના યુવાન પુરૂષોએ હાથની સાળો ઉપર કપડાં વણવાનું કામ શીખવાનું માથે લીધું હતું. પણ સ્વદેશી હીલચાલની આતુરતા અને જુસ્સામાં તેઓ ભૂલી ગયા હતા કે હાલમાં તેવો એક વણકર મહીને પંદરેક રૂપીયાથી વધારે ભાગ્યે જ મેળવી શકે એમ છે. આથી ઘણાકને તે ઉદ્યોગ છોડી દેવો પડયો હતો, કારણ કે તેટલી પેદાશ ભાગ્યે જ કોઇ સદ્‌ગૃહસ્થની જરૂરીઆતો પુરી પાડવાને પુરતી છે. પરંતુ પુરૂષોની બીજી સારી કમાણી ઉપરાંત સ્ત્રીઓને આ ઉદ્યોગ પ્રાલવી શકે એમ છે. આસામ દેશમાં દરેક કુટુંબમાં પોતાના ઘરની સાળ હોય છે, અને

ઉંચાં કુટુંબની સ્ત્રીઓ પણ ઘરમાં એકે એકે પોતાનાં ઘણા ખરાં લુગડાં પોતેજ વણે છે તો પછી આપણી સ્ત્રીઓ પણ, યોગ્ય શિક્ષણ મળતા, પોતાનો નવરાશનો સમય ગાળવાને તેમજ પોતાની સ્વતંત્ર કમાણી મેળવવાને માટે, તેવો ઉદ્યમ શા માટે ન કરી શકે ? એ ખરૂં છે કે દેશના અને રહેઠાણના પ્રમાણે ઉદ્યોગની જાતમાં પણ ફેરફાર પડે. અમુક પ્રાન્તનો ઉદ્યોગ બીજા પ્રાન્તમાં થઇ શકે નહી અથવા તેવો ફળદાયી ન નીવડે, તેમ ગામડાના વાસનો ઉદ્યોગ શહેરમાં બની શકે નહીં. પરંતુ પોતપોતાના પ્રદેશ, સ્થિતિ અને રહેઠાણ અને જરૂરીઆત પ્રમાણે સ્ત્રીઓ પણ જુદા જુદા ધંધાઓ, ઘરમાં રહે રહે પણ, ચલાવી શકે એમ છે.

આપણા દેશની સ્ત્રીઓ સામાન્ય રીતે જો કે હુન્નરકળામા પ્રવીણ હોતી નથી, તો પણ કોઇ કોઇ સ્થળે કોઈ અમુક એક અથવા બીજા ધંધામા પાવરધી થયેલી સ્ત્રીઓના દ્રષ્ટાન્તો મળી જ આવે છે પરંતુ દુર્ભાગ્યે તેમને મુશ્કેલી એ નડે છે કે તેમણે કરેલાં કામો જાહેરમા મુકી વેચવાની તેમને સરળતા હોતી નથી, અને લોકોને તેમના કામોની ખબર પણ હોતી નથી, અને આથી કરીને, પુરતી માહેતી અને ઉત્તેજનની ખોટને લીધે, ઘણીક કળાઓ આપણામાંથી ધીમે ધીમે નાબુદ થતી જાય છે.

• હમણાં થોડા સમયથી જ અમે (સ્ત્રીઓએ) જાણવા માંડયું છે કે તીજોરીમા તાળામાં ભરી મુકેલું સોનું તથા રૂપું, જમીનની અંદર ખાણોમા દટાઇ રહેલા સોના રૂપા કરતા કોઇ પણ રીતે વધારે ઉપયોગનું નથી. અને તેવી ખાણોવાળો દેશ, જ્યાસુધી તે કીમતી ધાતુઓને તેમાથી બ્હાર કઢાવી વાપરવામા આવે નહીં ત્યાસુધી, કોઇપણ રીતે તાલેવાન કહેવાય નહીં, તેમજ દાટી મુકેલું અથવા ઘરેણારૂપે ભરી મુકેલું ધન, જ્યાંસુધી કોઇ સારા ફળદાયી ધંધામા ઉપયોગમા લેવાય નહીં ત્યાંસુધી, તે તેના માલીકને લાભકારક થઈ શકે જ નહી.

આપણામા એવી ઘણીક ઔદ્યોગિક શક્તિઓ છે કે જેની કિંમત આપણે અજ્ઞાનને લીધે સમજી શકતાં નથી. પાણી, વરાળ, વિજળી, કાવેરી નદીનો ધોધ, વિગેરેમા કેટલી ભારે શક્તિ રહેલી છે તે આપણે હમણાં જ સમજતા થયાં છીએ. સ્ત્રીઓની ઔદ્યોગિક શક્તિનું પણ તેમજ છે જો આપણે આપણા દેશની સ્ત્રીઓનો નવરાશનો વખત, જેનો ઘણોક ભાગ નિરર્થક ગુમાવી દેવામાં જ આવે છે, તેને કોઇક ઉદ્યોગના સાધનથી વધારે કીમતી અને ઉપયોગી બનાવી શકીએ તો આપણા દેશનું ધન ઘણે અંશે વધે એમ છે. પૂર્વે એવો પણ વખત હતો કે સ્ત્રીઓ રેંટીયો ફેરવીને આખા દેશને વસ્ત્ર પ્હેરાવતી હતી. ફરીથી પણ દેશને ઉપયોગી થવાનો તેમને સમય મળે એવી અંતઃકરણપૂર્વક ઇચ્છા છે.

ભાષાન્તરકર્તા—પાન્થ.

૨.

હિંદી સ્ત્રીઓની કેળવણી.

ઇંડીયન સોશીયલ કોન્ફરન્સમાં અપાયેલું ભાષણ.

(ભાષણકર્તા—મીસીસ સરોજીની નાઇડુ.)

જે હિંદુસ્થાન પ્રથમ શતકના આદિકાળમા તો, સુધારામા ક્યારનોયે સપૂર્ણ હતો, તથા જે સર્વોત્તમ બુદ્ધિપ્રભાવ અને વિશાળ જ્ઞાનથી ભરપૂર સન્નારીઓના ઉજ્જ્વળ દૃષ્ટાન્તો જગતની ઉન્નતિ માટે દીપાવી રહ્યો હતો, તેજ હિંદ દેશમા આજે વીસમા શતકના આરભમા, સ્ત્રીકેળવણી માટે જાહેર ભાષણો અને ઠરાવોની મદદ લેવાની આપણને જરૂર રહે,—એ મ્હને હાસ્ય તેમજ શોકથી ભરેલા વિરોધાભાસ જેવું લાગે છે. છતાં ઉન્નતિક્રમના કાઇક વિપરીત પ્રભાવને લીધે, આપણને શરમિંદા બનાવનાર આ વિરોધાભાસ વાસ્તવિક રીતે ઉભોજ છે, તો પછી, તેને કઇ સરસ રીતે દૂર કરી શકીએ, તથા દરવર્ષે સ્ત્રીકેળવણીની તરફેણમા માત્ર ખાલી ઠરાવો પસાર કરવા કરતા કાઇક વિશેષ ફળદાયક કાર્ય કેવે પ્રકારે સાધી શકીએ એ વિચારવાનો આ સમય છે. શ્રમ અને પ્રયાસના આ મહત્વના વખતે, જ્યારે હિંદની જુદી જુદી કોમો પ્રજાકીય એકતાને માટે પ્રયત્ન કરી રહી છે તેવે વખતે, એ યાદ રાખવાનુ છે કે સર્વ પ્રવૃત્તિઓના વિજયનું મધ્યબિન્દુ સ્ત્રીઓની સ્થિતિ વિષેના પ્રશ્નમા રહેલુ છે *પ્રજાના વાસ્તવિક ઘડનાર ત્હમે (પુરૂષો) નહિ પણ અમે (સ્ત્રીઓ)જ છીએ. પરતુ મ્હને લાગે છે કે સ્ત્રીકેળવણીએ પ્રજા—બધારણના કાર્યમા એક અગત્યનું તત્વ છે એ વાતમા સર્વે સમત નથી. ત્હમારામાંના ઘણાકને યાદ હશે કે, કેટલાક વર્ષો ઉપર જ્યારે મીસીસ સત્યનાથને "હિંદી સન્નારીઓનું પત્ર" (The Indian Ladies Magazine) નામનું માસિક પ્રસિદ્ધ કર્યું ત્યારે આપણે સ્ત્રીઓને કેળવણી આપવી જોઇએ કે નહિ એ વિષય ઉપર કેટલોક ઉલ્લાસભર્યો પત્રવ્યવહાર ચાલી રહ્યો હતો તેમા સ્ત્રીઓએ પોતે તો પોતાનો પક્ષ ઘણી સ્પષ્ટ રીતે અને એકજ અભિપ્રાયથી બેચ્યો હતો, પરતુ વાત જ્યારે પુરૂષોના હાથમા આવી ત્યારે મતભેદ જણાયો હતો. બેશક કેટલાક પુરૂષોએ સ્ત્રીઓ—લોકોની માતાઓ—મારેની કેળવણીના ખરા હિમાયતી થઇને, પોતાને વાસ્તવિક સ્વદેશાભિમાની સિદ્ધ કર્યા હતા, પરતુ બીજા એવા પણ કેટલાક હતા કે જેઓ "સ્ત્રીકેળવણી" એ શબ્દથીજ ગભરાઇ ગયા હતા. તેઓ બોલી ઉઠતા "શુ સ્ત્રીઓને ભણાવીએ? તો પછી અમારા ઘરની સગવડોનુ શુ થાય?" વળી બીજા કેટલાક "नरो वा कुंजरो वा" નુ મત ધારણ કરતા, અને બન્ને મતાન્તરો વચ્ચે સમાધાન કરવા માટેની શરતોની આખી અનુક્રમણિકાઓ બ્હાર પાડતા, અને અમુક બાબત શીખવવાને કહેતા, અને અમુકની ના પાડતા, પરતુ, મિત્રો, જેમ ત્હમે આકાશના પવનોને "ત્હમારી મરજીમા આવે તેમ ત્હમારે વાવુ નહીં" એમ ફરમાવી શકો નહીં, અથવા મનુષ્યના આત્માને કૃત્રિમ બન્ધનોની મર્યાદાથી ઉંચે ચ્હડવાની મના કરી શકો નહીં, તેવીજ રીતે કેળવણીના વિષયમા પણ ત્હમે અમુકજ પ્રકારની હદ બાંધી શકો નહીં "કેળવણી" એ શબ્દના સબ-

* આ શબ્દ અહિં સતાન કે રૈયતના અર્થમા નહિ, પણ કોઈ પણ દેશના એક દીલ અને સપથી રહેનારા "જનસમૂહ"ના અર્થમા વપરાયો છે.

ધમાં દરેક ભાષામા ઘણીજ ખોટી રીતે ગેરસમજણ થયેલી છે. ઇટલી દેશના ઊંચી કલ્પના-શક્તિવાળા લોકોએ શબ્દોના ગૂઢ અર્થ સમજવાની સૂક્ષ્મ શક્તિથી "કેળવણી" અને "શિક્ષણ" એ બે શબ્દો વચ્ચેનો ખરો ભેદ તારવી કહાડયો છે, અને આપણે પણ તે ભેદ સ્વીકારવો જોઇએ. "શિક્ષણ" એ માત્ર જ્ઞાનનો સંગ્રહ હોવાથી તેનું ધોરણ ભલે વ્યવહારોપયોગી લક્ષણોથી બાધવામાં આવે, પરતુ "કેળવણી" એ એવો અમર્યાદિત, સુન્દર, તથા અવશ્યનો પ્રદેશ છે કે જેમા આપણે રહીએ છીએ, હરીએ ફરીએ છીએ, તથા જીવન ભોગવીએ છીએ. શુ કોઈ પણ મનુષ્ય ઈશ્વરે બક્ષેલી, શરીરને પોષણ આપનારી, પવિત્ર હવા મેળવવાનો બીજા મનુષ્યનો હક્ક ઝુટાવી લેવાની હિમત ધરી શકે ખરો? તો પછી કોઈ પણ પુરૂષ મનુષ્યઆત્માનો સ્વતત્રતા અને ઉચ્ચ જીવનનો પરાપૂર્વનો વારસો લઈ લેવાની હિમત ધરી શકે ખરો? અને તેમ છતા પણ, મ્હારા મિત્રો, પુરૂષજાતિએ હિંદી સ્ત્રીઓના સબધમાં તેવી હિમત ધરી છે! તેથીજ ત્હમે હિંદના પુરૂષો હાલ છો તે સ્થિતિમાં આવી જ્યા છો. કારણ કે ત્હમારા પિતાઓએ ત્હમારી માતાઓ પાસેથી પ્રાચીન જન્મહક ઝુટાવી લેઈને ત્હમારી-તેમના પુત્રોની-પાસેથી ત્હમારો વ્યાજબી વારસો ખુચાવી લીધો છે. માટેજ હુ ત્હમને સૂચના કરૂ છુ કે ત્હમારા સ્ત્રીવર્ગને તેમના પૂર્વના હકો પાછા આપો. કારણ કે, મ્હે પ્હેલા કહ્યુ તેમ, પ્રજાની ઘટના કરનાર ત્હમે નહી પણ અમે જ છીએ, અને દેશોન્નતિની સર્વ દિશામા અમારી ઉત્સાહી સહાય વિના ત્હમારી સર્વ કોંગ્રેસો અને કોન્ફરન્સો નિરર્થક છે. સ્ત્રીઓને કેળવો એટલે પ્રજા પોતાની મેળેજ ઉભી થશે, કારણ કે, "જે હાથ પારણાને હીંચોળે છે તેજ હાથ દુનિયા ઉપર સત્તા ચલાવે છે" એ સિદ્ધાન્ત જેવુ ભૂતકાળમા સત્ય હતુ તેવુજ આજ પણ છે, અને મનુષ્યપ્રાણીના અત સુધી પણ તેવુજ સત્ય રહેશે.

ભાષાન્તરકર્તા—**પાન્થ.**

૩.

ભારતમહિલાપરિષદ્‌નાં પ્રમુખ વડોદરાનાં નામદાર મહારાણીનુ ભાષણ.

વ્હાલી બ્હેનો—આ મહિલાપરિષદનું પ્રમુખપદ લેવા માટે કહીને ત્હમે મ્હને ઘણું માન આપ્યુ છે. જ્યારે કલકત્તાની 'મહિલાસમિતિ' એ આ સભાની પ્રમુખ થવા માટે મ્હને વડોદરે આમત્રણ મોકલ્યુ હતુ, ત્યારે મ્હારો પ્રથમ વિચાર તે માન ન સ્વીકારવાનો થયો હતો, કારણ કે આ પ્રમુખપદ લેવા માટે મ્હારા કરતા વધારે લાયક સન્નારીઓ ત્હમારામાં છે એમ હુ જાણુ છુ, પરન્તુ ત્હમારા તરફથી હિંદુસ્થાનને બીજે છેડે મ્હને આમંત્રણ મોકલવામાં ત્હમે મ્હારા તરફ કૃપા દર્શાવી છે, અને ત્હમારી વિનતિનો હુ અસ્વીકાર કરૂં તો ત્હમારી કૃપાનો અયોગ્ય ઉત્તર આપ્યો ગણાય એમ મ્હને લાગ્યુ, અને તેથીજ બગાળાની મ્હારી વ્હાલી બ્હેનો, ત્હમારૂં આમત્રણ સ્વીકારવાનુ મ્હેં પસદ કર્યુ, અને જો હું મ્હારી ફરજો બજાવવામા નિષ્ફળ જાઉં, તો ત્હમે તે દરગુજર કરશો એમ હું માગી લઉછું, કારણ કે ત્હમારી પ્રમુખ તરીકે મ્હને પસદ કરવાની જવાબદારી ત્હમેજ માથે લીધી છે.

પ્રથમ, આરંભમા મ્હારે જણાવવુ જોઇએ કે ફરીથી ત્હમને મળવાથી મ્હને ઘણો આનન્દ થયો છે. મ્હેં થોડાંજ વખત ઉપર ફ્રાંસ, ઇગ્લાંડ, ઇટલી, ગ્રીસ, જર્મની, આસ્ટ્રે-

લીધા, સ્વીટ્ઝરલેંડ તથા અમેરીકા એ દૂર દેશોમાં મુસાફરી કરી છે, અને ત્યાં મેં જે જે હુન્નરો અને કળાઓ, તથા સાંસારિક અને કેળવણીને લગતી સંસ્થાઓ જોઈ છે, તે સર્વમાં મ્હને ઘણો રસ પડયો છે. પણ હું તે પછીથી અહીંઆં તમારી પાસે જુદીજ લાગણીઓથી—જાણે બ્હાર ભટકતા પોતાને ઘેર પાછી વળી હઉં તેમ—આવું છું. કારણ કે આપણને સર્વને એકઠા કરનાર, અને આખા હિંદુસ્થાનને ગૃહ સમાન ગણાવનાર સ્નેહનું એક બન્ધન આપણામાં છે. બે વર્ષ ઉપર ત્હમે મ્હને ઘણી માયા અને પ્રીતિથી આવકાર આપ્યો હતો અને આ વખત પણ બંગાળામાં-સરખાંજ કાર્ય અને પ્રયત્નોમાં રોકાયેલી બ્હેનોની, એકજ વ્હાલી માતૃભૂમિની પુત્રીઓની, ભેગી મળતાં, જાણે હું વડોદરાના મ્હારા પોતાનાજ ગૃહમાં હોઉં તેમ મ્હને લાગે છે

ત્હમારી મહિલાસમિતિ આવા વિચારો ધરાવે છે. તેનો એક મુખ્ય ઉદ્દેશ હિંદની સર્વ જાતિની તેમજ જ્ઞાતિની સન્નારીઓને એકત્ર કરવાનો છે. આપણો પુરૂષવર્ગ કોંગ્રેસ અને વિધવિધ કોન્ફરન્સોના સાધનથી, અને સર્વસામાન્ય ઉદ્દેશ ઇચ્છાઓ અને પ્રયત્નોને લીધે, હરેક વર્ષ નિકટ સબંધમાં આવતો જાય છે, પરંતુ હું ધારૂંછું કે પ્રજાના સંપના બન્ધનો દૃઢ કરવામાં આપણે હિંદની સ્ત્રીઓ પુરૂષોના કરતાં ઓછા પ્રભાવવાળી છીએ એમ નથી આપણે આપણા વતનોમાં ભેગા થઇએ છીએ, અને ઝનાનાના પડદામાં હોવા છતાં પણ પરસ્પરને ઓળખતાં માન આપતાં અને ચાહતાં શીખીએ છીએ, અને પ્રજાને સંપમાં નાખનાર બન્ધનો દૃઢ કરીએ છીએ કારણ કે, જો કે આપણે હજારો ગાઉ વિખુટા વસીએ છીએ, અને જુદી જુદી ભાષાઓ બોલીએ છીએ, તોપણ સામાન્ય—એકજ પ્રકારની વૃત્તિઓ અને પ્રયાસોની ગાંઠથી બંધાયલા છીએ ઊંચી અથવા નીચી, શ્રીમન્ત કે નિર્ધન, કોઇ પણ સ્થિતિમાં હોઇએ તો પણ આપણે ભૂતકાળની એકજ પ્રકારની દંતકથાઓ માટે અભિમાન રાખીએ છીએ, ભવિષ્ય માટે સરખીજ આકાંક્ષાઓથી ઉત્સાહિત થઇએ છીએ, અને સ્નેહ અને સંપના સરખાંજ ભાવોથી જોડાઇએ છીએ આથી કરીને, ત્હમારી મહિલાસમીતિને હિંદના સર્વ વિભાગોમાંની સન્નારીઓને એકત્ર મેળવવાનો સ્ફુરેલો વિચાર ઘણો સારો છે, આપણે જેમ જેમ વધારે મળીએ, અને પરસ્પરને વધારે ઓળખતા થઇએ, તેમ તેમ આપણા સામાન્ય કાર્ય અને પ્રયાસોમાં વધારે વિજયી નીવડીશું...

મહિલાસમિતિનો બીજો હેતુ હિંદના સાહિત્ય તથા ઇતિહાસનું જ્ઞાન વિસ્તારવાનો છે, અને આ બાબતમાં પણ, હું ધારૂં છું કે, આપણે સ્ત્રીઓમાં પુરૂષોના કરતાં વધારે ઉંડી અને બ્હોળી અસર કરે એવો પ્રભાવ છે. આપણે આપણાં બાળકોના મન, તેમની છેક બાલ્યાવસ્થાથીજ ઘડીએ, તેમનામાં આપણા દેશના ભૂતકાળના ઇતિહાસ તરફ પ્રેમ અને યોગ્ય અભિમાન સ્ફુરાવી શકીએ, તથા હાલના સાહિત્ય માટેની અભિરૂચિ ઉત્પન્ન કરી શકીએ હું માનું છું કે આ (બંગાળાના) આગળ વધેલા પ્રાન્તમાં ઇશ્વરકૃપાથી મળેલી ઉત્તમ બુદ્ધિવાળી કેટલીક સન્નારીઓ છે, કે જેમણે આપણા દેશના ઉંચા પ્રકારના સાહિત્યમાં નિરંતર રહે એવા પુસ્તકો રચેલાં છે પરંતુ આપણે બીજા સર્વે—જેમને આવી ઊંચી બુદ્ધિની બક્ષીસ મળેલી નથી તેઓ પણ—આપણા બાળકોમાં આપણા દેશના ઉત્તમ ઇતિહાસ અને સાહિત્ય તરફનો પ્રેમ કેળવવાને શક્તિવાન છીએ, અને એ નક્કી માનજો કે બાલ્યાવસ્થામાં

મળેલું શિક્ષણ સાધારણ રીતે ધારવામાં આવે છે તેના કરતાં જીંદગીમાં વધારે લાંબા સમય સુધી ટકી શકે એવી અસર કરે છે. હિંદુસ્થાનનું પુરૂષત્વ અને સ્ત્રીતત્વ એ આપણી જ કૃતિ છે—આપણા બનાવ્યા પ્રમાણેજ બનેલાં છે. માટે આપણે—માતાઓએ—હિંદના ભાવી પુરૂષો તથા સ્ત્રીઓને સ્વદેશસેવાના ભક્ત થાય એમ કેળવવા જોઇએ.

વળી, હિંદ દેશના હુન્નરો અને ઉદ્યોગોને ઉત્તેજન આપવાનો પણ મહિલાસમિતિનો, અને હું ધારૂંછું કે આ પરિષદ્‌નો પણ, એક હેતુ છે. સ્વદેશી વસ્તુઓને ઉત્તેજન આપવાની જે પ્રવૃત્તિ હાલ ઉત્તર હિંદુસ્થાન અને પંજાબમાં, ગુજરાત તેમજ દક્ષિણમાં, મદ્રાસ, માઇસોર તથા ટ્રાવનકોર તરફ પણ—આ મહાન દેશના સર્વ ભાગોમાં—ત્વરાથી પ્રસરતી જાય છે, તે પ્રવૃત્તિને બંગાળાની સન્નારીઓ એ કેટલી બધી સહાય આપી છે એ હું જાણુંછું. જે મહાન્ પ્રવૃત્તિ ત્હમે બહાદૂરીથી ઉભી કરી છે, અને ત્હમારા ઉમદા ગુણોથી ટકાવી રાખી છે, તેને હિંદના સર્વ વિભાગમાંનાં જનો આશ્ચર્ય અને સ્તુતિથી જોઇ રહ્યાં છે, અને અંતે હવે આખું હિંદુસ્થાન આ મહાન્ અને સ્વદેશહિતકારક પ્રયાસમા જોડાયુ છે. દરેક પ્રાન્તમાં સ્વદેશી વસ્તુઓનાં સંગ્રહસ્થાન, જાણે કે કુદરતી રીતેજ, ઉગી નીકળે છે, પશ્ચિમ હિંદુસ્થાનનાં મોટાં ઔદ્યોગિક શહેરોમાં મમ્બાબંધ મીલો વધે જાય છે, બંગાળામાં છેલ્લાં બે વર્ષ દરમીયાન હાથે વણવાની સાળો બમણી કરતા પણ વધારે વધી ગઈ છે; અને દેશી બનાવટની ધાતુઓની તથા બીજી ગૃહઉપયોગી વસ્તુઓનો પ્રચાર ત્વરાથી પ્રસરતો જાય છે. મ્હને કહેવામાં આવ્યું છે કે પોતાનો ધંધો ખોઈ બેઠેલા હજારો વણકરો અને બીજા ધંધાદારીઓ પોતાના કારખાનામાં પાછા કામે લાગ્યા છે, અને ઘણાંક ગામડાંનાં કુટુમ્બોમાં આપણી ગરીબ બ્હેનો—આપણા ગરીબ કારીગરોની માતાઓ, પત્નીઓ તથા પુત્રીઓ—ઉદ્યોગમાં કાંઇક નવીન આશા અને નવો ઉત્સાહ અનુભવે છે. ઇતિહાસ એ પ્રજાની ઉન્નતિની નોંધ રાખનાર સાધન છે એ ખરૂં હોય તો તે આ મહાન્ પ્રવૃત્તિ, કે જે આટલી તાજી હોવા છતા આટલી વિજયી નીવડી છે, અને જેને કાયમ અને સ્થિર કરવાને વાસ્તે આખી પ્રજા આવા દૃઢ નિશ્ચયવાળી છે. તે પ્રવૃત્તિની ચમત્કારિક કથા નોંધી રાખશે. તો પછી આપણે—હિંદની સર્વ સ્ત્રીઓ—પણ આ પ્રવૃત્તિમાં સંપૂર્ણ અંતઃકરણથી જોડાઇએ, અને રોજની ગૃહોપયોગી વસ્તુઓની પસંદગી કરતી વખતે, આપણે પોતાને તેમજ બાલકોને માટેનાં વસ્ત્રો અને અલંકારો ખરીદતી વખતે, જેમના સંકટો અને નિર્ધનતા કેટલેક અંશે દૂર કરવાની આપણામાં શક્તિ છે તેવા હિંદના કરોડો ગરીબ કારીગરોનો આપણા ઉપરનો હક પવિત્ર બુદ્ધિથી સ્મરણમા રાખીએ. આ વિશાળ દેશમાં આપણે ગમે ત્યાં વસતાં હોઇએ, આપણો ધર્મ તથા ધંધો ગમે તે હોય, પણ સ્વદેશની ઉન્નતિ અને સંપત્તિ વધારવામાં સરખાજ ઉદ્દેશો અને પ્રયાસોથી ચાલો આપણે એકત્ર થઇએ.

આ નવા સૈકાના આરંભથી હિંદ દેશ ઉપર કાંઇક નવીન તેજ પ્રકાશવા માંડ્યુ છે. તેવે સમયે, ગરીબને સહાય કરનાર, દીનને આધાર આપનાર પરમાત્માની આપણે પ્રાર્થના કરીએ કે તે આપણી વ્હાલી માતૃભૂમિના હિતને માટે આ સૈકાના ઉગતા પ્રભાતમાંથી તેવોજ લાંબો ઉજ્વળ દિવસ ઝળહળતો કરે.

—ભાષાન્તરકર્તા—પાન્થ.

વર્તમાનરંગ.

જૈન કોનફરન્સ—ગુજરાતના પાટનગર અમદાવાદમાં ફાગણ સુદ ૪ ને દિવસે જૈન કોનફરન્સનો ભવ્ય મિલાવડો થયો હતો. દેશ વિદેશના જૈનો અને અન્ય ધર્માવલમ્બીઓની સંખ્યા ઉપરાંત જૈન સ્ત્રીઓની સંખ્યા વિશેષ હતી. કોનફરન્સના પ્રમુખ રાય સેતાબચંદ બહાદુરે સ્ત્રીશિક્ષણ સંબંધી જે ઉદ્‌ગારો કહાડ્યા હતા તે પ્રત્યેક દેશહિતચિંતકે મનન કરવા લાયક છે. "સ્ત્રી મનુષ્યની અર્ધાંગના છે. જ્યાં સુધી અર્ધ શરીર નકામું હોય ત્યાં સુધી જીવનના સુખની શી આશા? જ્યાં સુધી સ્ત્રીઓ અશિક્ષિત છે ત્યાં સુધી ગમે તેટલી સભા, સોસાઇટી, ભાષણોદ્વારા દેશ સુધારવાની વાતો કરીયે તે કદી ફલિભૂત થવાની જ નહી." પુસ્તકો, માસિકો અને વર્તમાનપત્રદ્વારા સ્ત્રીઓ જેમ જેમ સ્હમજતી જાય છે તેમ તેમ જનસમાજમા સ્થાપિત થયેલા વ્હેમો, રીવાજો દૂર કરતી જાય છે. એક સમય એવો પણ હતો કે કન્યાને નિશાળમાં મોકલવી તે ધર્મકષ્ટ લેખાતું, એવો પણ સમય હતો કે સ્ત્રીઓને સભા મંડપમાં મોકલવી તે ટીકાપાત્ર ઉપરાંત અયોગ્ય લેખાતું. આથી ઉલટું હાલ કેલવણીનો પ્રચાર થતો જાય છે તેમ તેમ શહેરો તેમ જ ગામડામા કન્યાશાળામાં કન્યાઓની સંખ્યા વધતી જાય છે અને જૈનો જેવી કેળવણીમા પછાત કોમની સ્ત્રીઓમાં પણ કોનફરન્સ જેવા સભાસ્થાનમા હર્ષ અને ઉમંગથી ભાગ લેવામાં જરા પણ મન કચવાતું નથી. આ આ સર્વ કેલવણીનો પ્રભાવ છે. પ્રત્યેક ન્યાતની તેમ જ સામાન્ય મંડળની આવી સભાઓમાં સ્ત્રીઓ ભાગ લેતી થઇ છે તે કેલવણીનો જ પ્રભાવ છે. જૈન કોનફરન્સ એક ધર્મ સંસ્થા છે અને ત્હેમા ભાગ લેતાં આર્ય સ્ત્રીઓને વાધો હોય જ નહિ એમ માની ભાગ લે છે એવું કેટલાકનું માનવું છે.

આર્ય સ્ત્રીઓના કુમળા હૃદયમા ધર્મવૃત્તિના બીજ ઘણા કાળથી જ નખાયાં છે અને તે બીજને પોષવાનું કાર્ય પુરૂષવર્ગને છે. જૈન સાધુ જે ઉત્સાહથી ત્હેમની કોનફરન્સમાં આગળ પડતો ભાગ લે છે તે જ ઉત્સાહથી વૈષ્ણવ મહારાજો તેમ જ શંકરસ્વામી ભાગ લેતા હોય, સામાજીક પ્રાંતિક કે દેશની સમાજોમાં આગળ પડી આત્મહીત, દેશહીત સ્હમજાવવા પ્રયત્ન કરતા હોય, તો અમારી ખાત્રી છે કે આર્ય બ્હેનો દરેક કોન્ફરન્સ અગર કોંગ્રેસમાં શું થાય છે, ત્હેમની પોતાની, પોતાના પતિ, છોકરાં, વડિલ, દેશ પ્રત્યે ફરજ શી છે તે સ્હમજ્યા વિના રહેશે જ નહિ.

આર્ય સંસ્કારી લગ્ન—અમારા સ્નેહી ડૉ. તુલજારામ ખાંડવાળાનાં પુત્રી બ્હેન તારાનાં લગ્ન ગયા માસના અંતમાં મુંબઇમાં રા. મનસુખલાલની સાથે થયાં હતાં. આપણા દેશમાં શું પણ આખી પૃથ્વીમાં ઘણાયે લગ્ન થતાં હશે. પરન્તુ આ લગ્ન નોધતાં અમને હર્ષ થાય છે એનું કારણ, જ્યારે હિંદુ સંસારમાં

> "શૈશવ વિશે કર પકડીયો અજ્ઞાત એક શિશુ જને,
> ઉદ્વાહના જ કરારમાં સહી કીધી મુજ મુજ ગુરૂજને"

એવું સ્થળે સ્થળે નજરે પડે છે, ત્યારે ડૉ. ખાંડવાળાએ લોકટીકાની જરાય પણ દરકાર ન રાખતાં પોતાની પુત્રીને યોગ્ય કેલવણી આપી પુખ્ત વયે ત્હેને યોગ્ય વરને પરણાવી, એટ-

હું જ નહિ પણ લગ્ન આર્ય રીતિએ કરવા જે ઉત્સાહ તથા બલ દર્શાવ્યાં હતાં ત્હેને માટે જેટલો ધન્યવાદ આપીયે તેટલો ઓછો છે. લગ્નનો દિવસ ૨૪ મી જાન્યુઆરીનો હતો. રા. મનસુખલાલ જેઓ બી. એ. નો અભ્યાસ કરે છે તે સાદા પણ શુદ્ધ પોશાકમાં વરઘોડામાં પગે ચાલી આવ્યા હતા. બ્હેન તારા તથા મનસુખલાલને વરવધૂના વેશમાં જોતાં સમગ્ર મંડળીનાં હૃદય હર્ષિત થયાં હતાં. લગ્નવિધિમાં ખાસ ધ્યાનમા રાખવા લાયક એ હતું કે અન્ય લગ્નોમાં જ્યારે પ્રતિજ્ઞા લગ્ન કરાવનાર ગોર સંસ્કૃતમાં બોલી જાય છે અને તે પ્રતિજ્ઞા શી છે તેમાં શું રહસ્ય રહેલું છે તે વર કે વધૂ સ્હમજતાં જ નથી, ત્યારે ઉપર કથિત લગ્નમાં વર તેમ જ વધૂ સંસ્કૃતની સાથે ગુજરાતીમાં પણ સ્હામસ્હામી પ્રતિજ્ઞાઓ લેતાં હતાં, સ્હમજતાં હતાં.

"રસ ઐક્ય વણ મન ઐક્ય નહિ......મન ઐક્ય વિણ નહિ મિત્રતા."

"સ્ત્રીપુરૂષ કેરૂં લગ્ન એવી મિત્રતાનો હેતુ છે."

એ જીવનમિત્રતાના અંકુર આ લગ્નમાં ફુટતા હોય એવું વરવધૂની પ્રતિજ્ઞા તેમ જ મુખચર્યા ઉપરથી ભાસતું હતું. આ અંકુરને ઓનરેબલ જસ્ટીસ ચંદાવરકર અને એક આર્ય સન્નારીએ બોધામૃતનું સિંચન કરી ખિલવ્યું હતું. ટી. તુલજાગમ અને ત્હેમને સાહાય્ય આપનાર ત્હેમના સ્નેહીઓને આ અનુકરણીય વર્તન માટે ધન્યવાદ આપીયે છે. લગ્ન એ શી વસ્તુ છે, એથી કેટલી જવાબદારી વધે છે અને તે જવાબદારી વિનાવિઘ્ને પરિપૂર્ણ કરવાને શી યોગ્યતા છે તે સ્હમજ્યા વિના, મેળવ્યા વિના, ઢીંગલા ઢીંગલી તો નહિ પણ બાર બાર પંદર પંદર વર્ષનાં છોકરાંને પરણતાં જોઈશું ત્યા સુધી સ્વરાજ્ય મેળવવવાનો યત્ન કરવા, તથા જાપાનીસ જેવી પ્રજા થાય એવી આશા રાખવી અને આર્ય દેશ ભૂતકાળની પ્રસિદ્ધી પામે એવી ઉમેદ રાખવી તે માત્ર આકાશકુસુમની આશા રાખવા જેવું છે.

જૈન મહિલાપરિષદ્—જૈન કોનફરન્સના મંડપમાં જ તા. ૧૯ મી ફેબ્રુવારીને રોજ જૈન મહિલાપરિષદ્ મળી હતી. આ પરિષદ્મા આશરે સાત હજાર સ્ત્રીઓએ ભાગ લીધો હતો, જે કેળવણીના પ્રચારે ઉન્નત થતા વિચારોનું પરિણામ છે. એ પરિષદ્માં પ્રમુખ સ્થાને શણગાર શેઠાણી વિરાજ્યાં હતાં. ઘણી સન્નારીઓએ વ્યાખ્યાન આપ્યાં હતાં. તથા અમદાવાદના મર્હુમ લોકપ્રિય શેઠ સારાભાઈ મગનભાઈ કરમચંદનાં પુત્રી સૌ. અનસૂયાનું "સ્ત્રીકેળવણી" ઉપર આપેલું વ્યાખ્યાન સાંભળવા જેવું હતું. "હાલના વખતમાં છોકરીયોને નિશાળે મોકલે છે અને ચાર પાચ ચોપડીયો ભણી એટલે છોકરીયોનાં માબાપો એમ સ્હમજે છે કે ત્હેમનું ભણવાનું હવે પુરૂં થયું. જો કેળવણીનો અર્થ અક્ષરો ઓળખવાનો હત તો તે બરાબર છે, પણ કેળવણીનો અર્થ હૃદય તેમ જ બુદ્ધી કેળવવાનો છે ત્હેને ઠેકાણે બુદ્ધી એકલી જ કેળવાય છે." બ્હેન અનસુયાના આ શબ્દો હિંદુસંસારને બરાબર લાગુ પડે છે. એકલી બુદ્ધિને બદલે હૃદય પણ કેળવાતુ હત તો હીંદુ પતિપત્નીમા નજરે પડતો અસંતોષ, ગ્લાનિ, વિગેરે નષ્ટ થાત.

ઉચ્ચ કેળવણી લીધા પછી હૃદયને કેળવ્યું ન હોવાથી પોતાની ભવિષ્યની સ્થિતિને અનુકુલ થવાની શક્તિ ન મળવાથી કેટલી કન્યાઓ યૌવનનો ક્ષય કરી ચાલી જતી અગર જીવન પર્યન્ત મ્લાન રહેતી જોઈએ છીએ! આટલા જ માટે હૃદય કેળવી, ઇશ્વરજ્ઞાન આપવાની આપણી મુખ્ય ફરજ છે. "સ્ત્રીઓને વિચાર વગરની દાસી થઈને રહેવું અથવા

પુરૂષની નવરાશે ત્હેનુ રૂપાળુ રમકડુ ક ઘરેણુ થઈ રહેવુ તે ત્હેમના જીવનનો ખરો હેતુ નથી." કળવાયેલા એટલે માત્ર બુદ્ધી જ કેળવનાર તેમ જ અન્ય પુરુષ વર્ગનો મ્હોટો ભાગ એમ જ સ્હમજતો આવ્યો છે કે સ્ત્રી એ પુરૂષના સુખને માટે છે, પુરૂષ સ્ત્રીના સુખના માટે નથી. સ્ત્રી એ જીવનમા સગલતાનુ મધન છે. તે વિનામલ્યની દાસી છે અગર ફુરસદે રમકડુ છે એમ લેખાય છે. સ્ત્રીને સમાન્મા ની ફરજ બજાવવાની છે, ત્હેને સુખી કરવામા પુરૂષે કેટલો પરિશ્રમ કરવાનો છે, ત્હેને સહધર્મચારિણી બનાવવાથી ઐહિક તેમ જ પારલૌકિક શા લાભ મળે છે તેનો જરા પણ વિચાર કરતા જ નથી બ્હેન અનસુયાએ કહ્યું છે તેમ "સ્ત્રી દાસી અગર રૂપાળુ રમકડુ" જ મનાતુ આવ્યુ છે અને તેટલા માટે જ પુરૂષ વર્ગ એક નહિ પણ અનેકવાર, સ્ત્રી હોય વા ન હોય તો પણ, લગ્ન કરે છે અને માત્ર પોતાનુ ક્ષણિક સુખ શોધ્યા કરે છે. સ્ત્રી માત્ર રમકડુ નથી પણ સંસાર સાગરમા જીવનનૌકા સહીસલામત ચલાવવાને એક સુકાનરૂપ છે. સ્ત્રી તેમ જ પુરૂષ બન્ને મળીને જ એક અંગ થાય છે એમ માની બન્નેને યોગ્ય કેળવણી આપવામા નહી આવે અને બન્ને આચાર તેમ જ વિચારે એક નહિ થાય ત્યા સુધી સંસાર સાગર પાર તરવા કોઇ શક્તિમાન્ થનાર નથી

બદલામાં આવેલાં માસિકોમાંના કેટલાક વાંચવા લાયક વિષયો.

માસિક હીદી આર્ફીક—જાનેવારી		૧ માતાઓ અને તેમની ફરજ.
		૨ મેરીએ વરને કેમ સુધાર્યો?
		૩ પાદરીઓની ફીલચાલ
સ્ત્રીબોધ—	જાનેવારી	૧ સૃષ્ટિની રચનામાં સ્ત્રીજાતિનો હીસ્સો
		૨ બાળકોને શિખવવાના બોધ.
સમાલોચક—અકટોબર–ડીસેમ્બર.		વિધવાઉદ્ધાર

ગુણબન્ધુ, બન્ધુસમાજ.

સમયતરંગ.

લુણાવાડા સ્ટેટના નેકનામ મહારાજા સાહેબ શ્રીવખતસિંહજી પોતાના સંસ્થાનમા સ્ત્રીકેળવણીના સબંધમા ઘણી ખંત રાખે છે, અને તેમા પણ સુપ્રસિદ્ધ સુધારક રા. બા હરગોવિંદદાસ દ્વારકાદાસના દીવાનપદે આવ્યા પછી સ્ત્રીકેળવણીને ઘણો સારો આશ્રય મળતો રહે છે તેમના પ્રયાસથી ત્યાની કન્યાશાળામા પાકશાસ્ત્રનો વિષય દાખલ થયો છે, અને બાળકીઓને હાથેજ રસોઈ કરાવી તેનું વ્યવહારિક જ્ઞાન આપવામા આવે છે. વળી આનંદની વાત એ છે કે રાજકુટુંબ પણ તે કામમા ઉમંગ ધરાવે છે. થોડાક સમય ઉપર ત્યાં અ. સૌ શ્રીમંત શ્રીસ્વરૂપ કુંવરબા રાણી સાહેબના પ્રમુખપણા નીચે એક સ્ત્રીસમાજ બનાયો હતો, તેમા તેમના હસ્તે કન્યાઓને ઇનામો અપાયા હતા, તથા સુધારક શ્રી હીરાલાલ વિદ્યારામ રાવળના પત્ની સૌ. કૃષ્ણાગૌરી (સદ્ગુણી હેમન્ત કુમારીના કર્તા) જે ત્યાના હેડમીસ્ટ્રેસ છે તેમણે સ્ત્રીકેળવણીની જરૂરીઆત ઉપર વ્યાખ્યાન આપ્યુ હતું

લવાજમની પ્હોંચ.

ત્રીજા વર્ષ પેટેની.

૪૫૬	„	૨૮૬	રા૦ હીરાશંકર રતનશંકર	અમદાવાદ	૧—૪—૦
૪૫૭	„	૩૪૯	રા૦ વરજરાય સંતોકરામ	ખેડા	૧—૪—૦

ચોથા વર્ષ પેટેની

૭૨	નં.	૭૨૮	મે. સેક્રેટરી ગુજરાતી જ્ઞાનાશ્રમ લાયબ્રેરી	કાનપુર	૧—૪—૦
૭૩	નં.	૭૨૯	રા. મુળજી રણછોડ વેદ	મુંબાઇ	૧—૪—૦
૭૪	નં.	૭૩૦	રા. લક્ષ્મીદાસ રવજી તેરસી	મુંબાઇ	૧—૪—૦
૭૫	નં.	૩૦૨	રા. જસવંતરાય મયાશંકર વૈદ	જુનાગઢ	૧—૪—૦
૭૬	નં.	૫૬૨	રા સુતાર ઘેલાભાઈ	જંઝબાર	૧—૮—૦
૭૭	નં.	૭૩૧	રા. ચંદુલાલ અંબાલાલ ડૉકટર	ગોધરા	૧—૪—૦
૭૮	નં	૭૩૨	લલિતા ગવરી	પુના	૧—૪—૦
૭૯	નં.	૭૩૩	વી[illegible] બાર સમે	દાદર-મુંબાઇ	૧—૪—૦
૮૦	નં.	૫૬૫	રા ચીમનલાલ હીરપાશંકર	આણંદ	૧—૪—૦
૮૧	નં.	૬૧૦	[illegible] ડૉ. કંથારીઆકર	નડીયાદ	૧—૪—૦
[illegible]	[illegible]	[illegible]	હેમકુંવર પાનાચંદ	મુંબાઇ	૧—૪—૦
૮૩	નં.	૩૮૯	રા. ફકીરભાઇ લાલભાઈ	આણંદ	૧—૪—૦
૮૪	નં.	૭૩૫	દેસાઇ મગનલાલ જમેતરામ	જલગામ	૧—૪—૦
૮૫	નં.	૭૩૬	રા હરરાય અમુલખરાય	નડીયાદ	૧—૪—૦
૮૬	નં.	૭૩૭	રા. ઇન્દ્રવદનરામ મધુવચ્છરામ	અમદાવાદ	૧—૪—૦
૮૭	„	૫૪૯	રા સુકુંદરાય એચ પંડયા	નડીયાદ	૧—૪—૦
૮૮	„	૪૯	રા૦ શે૦ નારણજી ઉમરશી	મુંબાઇ	૧—૪—૦
૮૯	„	૪૧૫	રા૦ રેવાશંકર જગજીવન	મુંબાઈ	૧—૪—૦
૯૦	„	૨૮૫	શા૦ હીરજી કાનજી	મુંબાઈ	૧—૪—૦
૯૧	„	૧૨૬	ખોજા મામદભાઈ ખાદુભાઇ	મુંબાઇ	૧—૪—૦
૯૨	„	૩૦૭	રા૦ ડંકેશરાય જદુરાય દેસાઇ	કાલોલ	૧—૪—૦
૯૩	„	૨૫૮	રા૦ ત્રીકમદાસ દામોદરદાસ	મુંબાઇ	૧—૪—૦
૯૪	„	૨૮૦	રા૦ ઇશ્વરલાલ ધીરજરામ	„	૧—૪—૦
૯૫	„	૩૬૫	રા૦ શે૦ જીવણદાસ નારણદાસ	„	૧—૪—૦
૯૬	„	૩૨૩	રા૦ ઑન૦ ચીમનલાલ હરિલાલ	„	૧—૪—૦
૯૭	„	૧૩૩	રા૦ ગોવિનલાલ નરભેરામ	„	૧—૪—૦
૯૮	„	૨૦૬	ગ૦ મનસુખરામ સુર્યરામ	„	૧—૪—૦
૯૯	„	૩૪૮	શા૦ ધનજી ખેતસી	„	૧—૪—૦
૧૦૦	„	૯૩	બાઇ પરશન કુંવર	„	૧—૪—૦
૧૦૧	„	૩૯૪	રા૦ એલ વસંતરાય નરભેરામ	„	૧—૪—૦
૧૦૨	„	૨૮૮	મે૦ ભુલેશ્વર લાયબ્રેરીના સે	„	૧—૪—૦

૧૦૩	,	૨૭૮	સૌ૦ હિરાબાઈ	,,	૧—૪—૦
૧૦૪	,,	૧૯૪	રા૦ ભીમજીભાઈ નારાયણજી	,,	૧—૪—૦
૧૦૫	,	૬૦	શેઠ મુસ્તફઅલી એ. જ કરભાઈ	,,	૧—૪—૦
૧૦૬	,,	૧૬૧	બાઇ જયકુંવર માણેકબાઈ હરિભાઇ	,,	૧—૪—૦
૧૦૭	,,	૨૨૭	રા૦ કરશનદાસ પિતામ્બરદાસ	,,	૧—૪—૦
૧૦૮	,,	૩૫૬	રા૦ રંગીલદાસ નરભેરામ	,,	૧—૪—૦
૧૦૯	,,	૨૨૩	રા૦ ટી૦ કે૦ ઠાકોર	,,	૧—૪—૦
૧૧૦	,,	૨૧૬	મીસીસ રમીબાઇ નારાયણજી હરિભાઇ	,,	૧—૪—૦
૧૧૧	,,	૧૬૦	શેઠ જેઠાભાઇ મુળજીભાઇ	,	૧—૪—૦
૧૧૨	,,	૧૭૪	શેઠ જીવણદાસ પ્રભુદાસ	,,	૧—૪—૦
૧૧૩	,,	૨૪૩	રા૦ પ્રભુદાસ દેવીરામ	,,	૧—૪—૦
૧૧૪	,,	૪૨	રા૦ પુરૂષોત્તમ અમૃતલાલ	કુમેટા	૧—૪—૦
૧૧૫	,,	૫૮૩	મીસ લીલાવતી સાકરલાલ દેશાઈ	મુંબાઇ	૧—૪—૦
૧૧૬	,,	૫૬૨	રા૦ ગોવરધનદાસ પુરૂષોત્તમ	મુંબાઇ	૧—૪—૦
૧૧૭	,	૩૯૯	શા૦ કરશનદાસ ભગવાનદાસ	,,	૧—૪—૦
૧૧૮	,,	૧૧૧	સૌ૦ મણિલક્ષ્મી હીમતલાલ મણિશંકર	,,	૧—૪—
૧૧૯	,,	૪૦૩	હિરલક્ષ્મી ઇચ્છારામ	,,	૧—૪—૦
૧૨૦	,,	૨૯૮	રા૦ મનસુખરામ કે. મ્હેતા	,,	૧—૪—૦
૧૨૧	,,	૩૭	ઠક્કર દામોદર હેમરાજભાઈ	,,	૧—૪—૦
૧૨૨	,,	૧૦૯	રા૦ મુરારજી નરોત્તમદાસ	,,	૧—૪—૦
૧૨૩	,,	૨૯૬	રા૦ છગનભાઇ નાથાભાઇ	,,	૧—૪—૦
૧૨૪	,,	૧૭૫	ના૦ રૂઘનાથદાસ દામોદરદાસ	કરાંચી	૧—૪—૦
૧૨૫	,,	૫૧૫	વોરા અબદુલ હુસેન મુસાજી	કરાચી	૧—૪—૦
૧૨૬	,,	૧૪૨	રા૦ મુળશંકર વિશ્વનાથ	કરાંચી	૧—૪—૦
૧૨૭	,,	૬૪	રા૦ હરિદાસ લાલજી	કરાંચી	૧—૪—૦
૧૨૮	,,	૩૨૮	રા૦ રૂપચંદ ગોરધનદાસ	કરાંચી	૧—૪—૦
૧૨૯	,,	૧૯૭	રા૦ ઝીણાભાઇ મુળજીભાઇ	કરાંચી	૧—૪—૦
૧૩૦	,,	૧૯૮	રા૦ લાલજી હરજીવનદાસ	કરાંચી	૧—૪—૦
૧૩૧	,,	૪૯૨	રા૦ કરમચંદ નેણશી	કરાંચી	૧—૪—૦
૧૩૨	,,	૨૦૯	રા૦ હરસુખરાય ઇચ્છારામ	કરાંચી	૧—૪—૦
૧૩૩	,,	૪૯૩	રા૦ વલ્લભદાસ જમનાજી	કરાંચી	૧—૪—૦
૧૩૪	,,	૫૪૬	રા૦ હરિપ્રસાદ નર્મદારામ	ધરાસણા	૧—૪—૦
૧૩૫	,,	૭૧	શા૦ એ૦ ડી૦ ધરમશી	કંજગામ	૧—૪—૦
૧૩૬	,,	૩૪૭	રા૦ વૈદરાજ નૃસિંહપ્રસાદ	અમરેલી	૧—૪—૦
૧૩૭	,,	૨૫૭	ઓનરરી સેક્રેટરી ઠાકરશી	ઠાસરા	૧—૪—૦
૧૩૮	,,	૫૧૮	ઠક્કર દામોદર લીલાધર	મુંબાઇ	૧—૪—૦

૧૩૯	„	૨૬૩	શા૦ ઝવેરભાઇ	„	૧—૪—૦
૧૪૦	„	૨૬૨	રા૦ શરચંદ મોતીચંદ	„	૧—૪—૦
૧૪૧	„	૨૫૦	રા૦ મણીલાલ ડાહ્યાભાઇ	„	૧—૪—૦
૧૪૨	„	૫૫૬	રા૦ વિઠ્ઠલદાસ નારાયણદાસ	„	૧—૪—૦
૧૪૩	„	૧૭૨	રા૦ હિરાલાલ રણછોડદાસ	„	૧—૪—૦
૧૪૪	„	૬૦૨	મીસીસ કાશીગવરી ગજ્જર	„	૧—૪—૦
૪૫	„	૪૮૮	રા૦ લીલાધર સુન્દરજી	„	૧—૪—૦
૧૪૬	„	૫૮૦	મીસીસ મગરીબહેન બાપુભાઈ	„	૧—૪—૦
૧૪૭	„	૪૮૮	રા૦ રમણિકલાલ નરસીલાલ	„	૧—૪—૦
૧૪૮	„	૬૦૦	રા૦ શાકરલાલ હરીલાલ	„	૧—૪—૦
૧૪૯	„	૫૧૪	રા૦ ઠક્કર તુળસીદાસ કુંવરજી	„	૧—૪—૦
૧૫૦	„	૫૧૧	રા૦ પરશોત્તમ ગોપાળદાસ	„	૧—૪—૦
૧૫૧	„	૫૩૬	રા૦ ભવાનીદાસ નારણદાસ	„	૧—૪—૦
૧૫૨	„	૫૮૭	રા૦ મોતીલાલ ગંગાદાસ	„	૧—૪—૦
૧૫૩	„	૪૭૪	રા૦ આર. જે વેદાન્ત	„	૧—૪—૦
૧૫૪			ઠાકર શીવજી પુંજા	„	૧—૪—૦
૧૫૫	„	૫૫૯	રા૦ મુકુન્દરાય પ્રતાપરાય	„	૧—૪—૦
૧૫૬	„	૫૨	રા૦ નગીનદાસ હરિલાલ	„	૧—૪—૦
૧૫૭	„	૨૮૫	રા૦ નરોત્તમદાસ ભાણજી	સાતકુ	૧—૪—૦
૧૫૮	„	૫૦૬	રા૦ સરદારસીંગ સુરસંગ	ડંકારી બંદર	૦—૪—૦
૧૫૯	„	૩૨	રા૦ હરિશંકર કૃષ્ણરામ	ગોધરા	૧—૪—૦
૧૬૦	„	૪૬૩	મીસીસ વીરમતી મગનલાલ	ભરૂચ	૧—૪—૦
૧૬૧	„	૫૦૫	રા૦ બળવંતરાય નરભેરામ	ભરૂચ	૧—૪—૦
૧૬૨	„	૩૩૭	સૌ૦ તારાગવરી	નડીઆદ	૧—૪—૦
૧૬૩	„	૩૩૯	રા૦ ગણપતરામ હર્ષ છોટાભાઇ	નડીઆદ	૧—૪—૦
૧૬૪	„	૨૩૪	રા૦ પરતાપરાય પરમાનંદદાસ	જામનગર	૧—૪—૦
૧૬૫	„	૧	રા૦ વકીલ ચતુરદાસ	જામનગર	૧—૪—૦
૧૬૬	„	૬૦૬	રા૦ હરિલાલ મા ભટ્ટ	જુનાગઢ	૧—૪—૦
૧૬૭	„	૩૩૪	રા૦ છમનલાલ હરિલાલ	જુનાગઢ	૧—૪—૦
૧૬૮	„	૪૬૮	રા૦ ગોપાળજી સુંદરજી	તલાજા	૧—૪—૦
૧૬૯	„	૬૦૫	અ. સૌ. કમળાગૌરી	બેલા	૧—૪—૦
૧૭૦	„	૧૬૩	રા૦ સા ભાઉરાવ રણછોડરાય	ગોધરા	૧—૪—૦
૧૭૧	„	૨૭૨	રા૦ મથુરલાલ ઝવેરીલાલ	ઉમરેઠ	૧—૪—૦
૧૭૨	„	૬૫	રા૦ મુળચંદ ઘેલાભાઇ	કરાચી	૧—૪—૦
૧૭૩	„	૪૧૯	રા૦ લક્ષ્મીદાસ ભીખાભાઇ	પારડી	૧—૪—૦
૧૭૪	„	૫૫૨	રા૦ હિમ્મતરામ મયાશંકર	કલકત્તા	૧—૪—૦

૧૭૫	,,	૩૧	રા૦ કૃષ્ણદાસ જેઠાભાઇ	કલકત્તા	૧—૪—૦
૧૭૬	,,	૩૪૦	રા૦ મીઠાલાલ મુળજીભાઇ	કલકત્તા	૧—૪—૦
૧૭૭	,,	૫૪૫	દેસાઇ માધવલાલ સતોકરાય	મુંબાઇ	૧—૪—૦
૧૭૮	,,	૫૨૨	વહોરા યશવંતરાય વજેશંકર	મુંબાઈ	૧—૪—૦
૧૭૯	,,	૫૬૦	રા૦ મોહનલાલ પુંજાભાઇ	મુંબાઇ	૧—૪—૦
૧૮૦	,,	૫૯૦	મીસીસ ઇચ્છાગવરી	મુંબાઇ	૧—૪—૦
૧૮૧	,,	૫૭૭	રા૦ નાગેન્દ્રલાલ	પાલેજ	૧—૪—૦
૧૮૨	,,	૫૩૫	શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્ય જૈ. પુ. સે	પાટણ	૧—૪—૦
૧૮૩	,,	૧૮૦	રા૦ ચંદ્રશંકર ગીરજાશંકર	પ્રાંતીજ	૧—૪—૦
૧૮૪	,,	૧૭	રા૦ રામપ્રસાદ નૃસિંહપ્રસાદ	જુનાગઢ	૧—૪—૦
૧૮૫	,,	૮૯	અ સૌ. પ્રભાવતી	ગોંડલ	૧—૪—૦
૧૮૬	,,	૬૯	રા૦ બળકૃષ્ણ જદુરામ	જેતપુર	૧—૪—૦
૧૮૭	,,	૪૭૬	ઠાકોરશ્રી હીમતસીંગજી	ગાજણા	૧—૪—૦
૧૮૮	,,	૨૭	રા૦ અંબાશંકર મોહનજી	વડનાણ	૧—૪—૦
૧૮૯	,,	૫૬૩	રા૦ મકનજી જુઠાભાઇ	મુંબાઇ	૧—૪—૦
૧૯૦	,,	૧૩૦	સૌ ગુણવન્તલક્ષ્મી	[illegible]	[illegible]
૧૯૧	,,	૫૨૩	રા૦ દેશાઇ ઇચ્છાશંકર	મુંબાઇ	૧—૪—
૧૯૨	,,	૯૫	ડાક્ટર મનતરાય મદનરાય	સુરત	૧—૪—
૧૯૩	,,	૫૫૭	રા૦ જયસુખલાલ કૃષ્ણલાલ	સુરત	૧—૪—
૧૯૪	,,	૫૪૯	રા૦ મુળજી દુર્લભજી	માટું ગા. મુંબાઈ	૧—૪—
૧૯૫	,,	૧૮૮	રા૦ ગુલાબચંદ આનંદજી	ભાવનગર	૧—૪—
૧૯૬	,,	૪૩૩	રા૦ અનન્તરાય શાકરલાલ	ભાવનગર	૧—૪—
૧૯૭	,,	૪૭૭	પ્રો મણિશંકર રતનજી	ભાવનગર	૧—૪—
૧૯૮	,,	૨૮	રા૦ અમરતલાલ ઓધવજી	ભાવનગર	૧—૪—
૧૯૯	,,	૧૮૭	રા૦ મોતીચંદ ગીરધર બી. એ	ભાવનગર	૧—૪—
૨૦૦	,,	૨૭૧	રા૦ મોહનલાલ છગનલાલ	ધોલેરા	૧—૪—
૨૦૧	નં	૧૮૬	મે. સર ભગવતસિંહજી બાપજેરીના સે	ગોંડળ	૧—૪—
૨૦૨	,,	૧૧૨	રા. સાકરલાલ મોતીલાલ	ગોંડળ	૧—૪—
૨૦૩	,,	૨૨૮	રા. લક્ષ્મીદાસ દેવચંદ	મુંબાઈ	૧—૪—
૨૦૪	,,	૩૦	રા માવજી વલ્લભદાસ	પાચોરા	૧—૪—
૨૦૫	,,	૩૩૪	મે ઢોલરાના જાડેજા શિવસિંહજી	ઢોલરા	૧—૪—
૨૦૬	,,	૩૪૯	રા વરજરાય સતીકરાય	ખેડા	૧—૪—
૨૦૭	,,	૪૦૦	રા મનજી વાઘજી	જેતલસર	૧—૪—
૨૦૮	,,	૫૩૩	રા રમણિકલાલ ઉદેરિય	જેતપુર	૧—૪—
૨૦૯	,	૪૯૬	રા જસરાજ હીરાચંદ	કાઝીન	૧—૪—
૨૧૦	,,	૩૬૦	રા પુરસોત્તમ ગોવિન્દદાસ	[illegible]	૧—૪—

૨૧૧	,,	૫૨૯	સૌ. પડીતા સુમતિ ધીમતરાય	સુરત	૧—૪—૦
૨૧૨	,,	૫૩૨	રા. આનંદરાવ હરિવલ્લદ સ	નાગપુર સીટી	૧—૪—૦
૨૧૩	,,	૪૫૫	રા. મોહનલાલ પાર્વતિશંકર	સુરત	૧—૪—૦
૨૧૪	,,	૩૮	સૌ. બચુબાઇ હરિદાસ	માટુંગા	૧—૪—૦
૨૧૫	,,	૫૫૯	રા. વાઘજીભાઈ હીમાભાઇ	મહુધા	૧—૪—૦
૨૧૬	,,	૪૨૯	રા. સેવકલાલ રતનલાલ	માતર	૧—૪—૦
૨૧૭	,,	૫૭૯	રા. શેઠ કરશનદાસ બાલગોવિંદ	માટુંગા	૧—૪—૦
૨૧૮	,,	૧૩૯	રા. જીવણલાલ હરિશંકર દવે	અમૃતસર	૧—૪—૦
૨૧૯	,,	૪૪૧	રા. મોહનલાલ નાગજી	ધોરાજી	૧—૪—૦
૨૨૦	,,	૨૫૫	રા. ત્રીકમલાલ કલાભાઇ	ભાવનગર	૧—૪—૦
૨૨૧	,,	૪૪૩	શા ફકીરચંદ કેવળદાસ	બારેજા	૧—૪—૦
૨૨૨	,,	૨૨૪	રા. લાભશંકર લક્ષ્મીશંકર	રાજકોટ	૧—૪—૦
૨૨૩	,	૪૩૪	રા. માધવરાય જેઠાભાઇ	રાજકોટ	૧—૪—૦
૨૨૪	,,	૧૦૫	રા. નાનાલાલ દલપતરામ	રાજકોટ	૧—૪—૦
૨૨૫	,,	૧૮૨	રા. બળવંતરાય કલ્યાણરાય	રાજકોટ	૧—૪—૦
૨૨૬	,,	૪૨[illegible]	રા. ભગવંતરાય હરિશંકર	રાજકોટ	૧—૪—૦
૨૨૭	,,	૨૩૦	રા. ભાનુસુખ નિર્ગુણરામ	રાજકોટ	૧—૪—૦
૨૨૮	,,	૫૩૭	રા. રેવાશંકર અનુપચંદ	રાજકોટ	૧—૪—૦
૨૨૯	,	૩૧૫	રા. રતિલાલ મગનલાલ	રાજકોટ	૧—૪—૦
૨૩૦	,,	૫૨૭	રા લક્ષ્મીલાલ કાનજી	રાજકોટ	૧—૪—૦
૨૩૧	,,	૫૭૫	મીસીસ રૂક્ષ્મણી રણછોડલાલ	મોરબી	૧—૪—૦
૨૩૨	,,	૫૦૨	સંઘવી રવિચંદ. વખતચંદ	મોરબી	૧—૪—૦
૨૩૩	,,	૮૪	રા. ઇચ્છાશંકર દુર્ગાશંકર	બગસરા	૧—૪—૦
૨૩૪	,,	૫૧૦	મે. બી. એ. એન્ટી સાહેબ	ભાવનગર	૧—૪—૦
૨૩૫	,,	૨૬૯	રા બદાણી ગુલાબચંદ ભગવાન	ભાવનગર	૧—૪—૦
૨૩૬	,,	૪૦૫	રા લાભશંકર લક્ષ્મીશંકર	ભાવનગર	૧—૪—૦
૨૩૭	,,	૫૮૫	મે. મુરારજી આણંદજી	ભાવનગર	૧—૪—૦
૨૩૮	,,	૪૮૧	રા. જસવંતલાલ સાકરલાલ	ભાવનગર	૧—૪—૦
૨૩૯	,,	૪૯૯	રા જમવતમલાલ ગમાદાસ	ભાવનગર	૧—૪—૦
૨૪૦	,,	૫૫૮	રા. કાલીદાસ લાલભાઇ	સુરત	૧—૪—૦
૨૪૧	,,	૨૧૨	રા. નરસીલાલ મગનલાલ	નગરઠ્ઠા	૧—૪—૦
૨૪૨	,,	૫૮૬	રા. નયનસુખલાલ હરિલાલ	શાંતાક્રુઝ	૧—૪—૦
૨૪૩	,,	૩૮૧	શા. અંબાલાલ મોતીલાલ	ધોલેરા	૧—૪—૦
૨૪૪*	,,	૫૪૦	રા મુકુન્દરાય વિ. હરસુખરામ	નડીયાદ	૧—૪—૦
૨૪૫	,,	૩૬૧	મીસીસ જી. કે. ઉપાધ્યાય	ધોરાજી	૧—૪—૦
૨૪૬	,,	૩૯૭	રા. જટાશંકર ઘેલાભાઇ	ભાયાવદર	૧—૪—૦

* ૨૪૪ આ ગ્રાહકનું લવાજમ પાંચમા વર્ષ પેટે જમે કરવામાં આવ્યું છે

૩૧૯	,,	૪૭૦	રા. જેદુલાલ મધવલાલ	સીબુદ્ધી	૧—૪—૦
૩૨૦	,,	૨૧૭	દેશાઇ ગુલાબભાઇ મોહનભાઇ	મુબંઇ	૧—૪—૦
૩૨૧	,,	૭૪૦	રા આબાશકર ઉત્તમરામ	ભરૂચ	૧—૪—૦
૩૨૨	,,	૫૩૯	રા. પ્રેમજી વીરજી	સીલી	૧—૪—૦
૩૨૩	,	૪૭૧	રા. જેવત હરખચદ	રગુન	૧—૪—૦
૩૨૪	,,	૬૦૮	રા. હસરાજ નાનજી	રગુન	૧—૪—૦
૩૨૫	,,	૪૪૬	કે એલ, બાબરાવાલા	રગુન	૧—૪—૦
૩૨૬	,	૪૮૧	ખાનમહમદ પીરભાઇ	રગુન	૧—૪—૦
૩૨૭	,,	૩૪૨	જાની જેશકર નથુરામ	વીસનગર	૧—૪—૦
૩૨૮	,,	૭૪૨	ગ. જેશકર બાપુજી	વાગરા	૧—૪—૦
૩૨૯	,,	૩૮૩	બાઇ પ્રેમાબાઇ પી. કમાણી	કારજા	૧—૪—૦
૩૩૦	,,	૭૪૨	અ સૌ સુરજગવરી	બારડોલી	૧—૪—૦
૩૩૧	,,	૭૪૩	રા વૈદ્યરાજ કેશવલાલ	પાલીતાણા	૧—૪—૦
૩૩૨	,,	૭૪૪	સૌ ચંચળ	વલસાડ	૧—૪—૦

જાહેર ખબર.

પાર્વતી કુંવર સ્મારક સ્ત્રીકામનું પ્રદર્શન.

ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાઇટી હસ્તકના પાર્વતીકુંવર સ્મારક ફડ તરફથી સ્ત્રીઓના હાથના કરેલા નીચે બતાવેલા કામનુ પ્રદર્શન અમદાવાદમા આ વર્ષના સપ્ટેમ્બર માસમા ભરવાની યોજના ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાઇટીએ કરી છે —

(૧) શીવણ કામ (૨) ભરત કામ (૩) ગુથણ કામ

(૪) ચિત્ર કામ (૫) રેખા કામ (૬) ફોટોગ્રાફી વગેરે કારીગરીનું કામ.

૨ આ પ્રદર્શનમાં મુંબાઇની ગુજરાતી હિંદુ સ્ત્રીઓ તથા (કાઠીઆવાડ કચ્છ વગેરે સાથે) ગુજરાતની સર્વ ધર્મની દેશી સ્ત્રીઓને હાથે તૈયાર થયેલા કામના નમુના રજુ થઇ શકશે નમુના રજુ કરવા બદલ સ્ટોલ (માંડવા) ફી બીલકુલ લેવામા આવશે નહિ.

૩. ઉત્તમ નમુના બદલ ઇનામો અને પ્રમાણપત્રો આપવામાં આવશે

૪. તા. ૧૫ મી ઓગસ્ટ સને ૧૯૦૭ સુધીમા નમુના લેવામા આવશે વધુ માહિતી માટે નીચે સહી કરનારને લખીને પુછાવવુ

અમદાવાદ, તા ૧ ફેબ્રુવારી ૧૯૦૭ }
ઠે ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાઇટીની }
ઓફીસ }

કૃષ્ણરાવ ભોળાનાથ દીવેટીઆ,
રમણભાઈ મહીપતરામ નીલકંઠ.
પ્રદર્શન સબ-કમીટીના સેક્રેટરીઓ

કપિજલા વહેંચાઇ છે.

આ પુસ્તકની ભેટ ત્રીજા વર્ષનાજ ગ્રાહકોનેજ માટે છે ઘણા ખરા ગ્રાહકોને તે વી. પી થી મોકલવામાં આવેલી છે. તેમજ બુક પોસ્ટથી મંગાવનારને પણ મોકલી દેવામાં આવી છે, છતાં જે ગ્રાહકોને તે ન મળી હોય તેમને આ અંક મળ્યા પછી પંદર દીવસની અંદર તે બાબત લખી જણાવવા વિનતિ છે ત્યાર પછી ન મળ્યાની ફરીયાદ અમે સ્વીકારી શકીશું નહી ઘણા ખરા સ્થનિક ગ્રાહકોને પણ તે મોકલવામાં આવેલી છે, છતાં રોગના સબબથી ઠેકાણું બદલનારાઓને ન પહોંચી હોય તેમણે પણ ઉપલી મુદતમાં અમને લખી જણાવવું

" પ્રીન્સેસ હૅર ઑઇલ. "

એક આનાની ટીકટ મોકલનારને (૨૦) પીસ સુંદર ચાંદીના પોસ્ટ કાર્ડ તસ્વીરના આપશે (મફત)

અડધા આનાની ટીકટ મળ્યા પછી એક ફેન્સી શીટ કેલેન્ડર મફત મોકલવામાં આવશે

ઉપલા નામવાળું તેલ બીજા સરવે તેલો કરતા બહુજ ઉચી જાતનું છે તે એટલું તો મેહકાટ મારે છે કે તેના આગળ અત્તર પણ કશા હીસાબમાં નથી તેનું જેવું નામ છે તેવાજ ગુણો તેમાં સમાયલા છે તે મગજ ઠંડુ કરે છે વાળો વધારે છે, તથા ચળકતા સુશોભીત ને મજબુત કરે છે, ખાજ ખરતીને વધારે છે, માથાંની ફોલીઓ, ઉંદરી ગુમડા ચાઠા વિગેરેને નિર્મુળ કરે છે આંખોનું તેજ વધારે છે તથા મગજ એટલું તો તર નાખે છે કે જેથી બારીસ્ટરો, વકીલો, વેપારીઓ મહેતાજીઓ, નીશાળીઆઓ તથા જેઓને મગજ સંગાથે કામ લેવાનું છે તેઓને એક આશીરવાદરૂપ છે સઘળા લાભ લઇ શકે માટે તેની કીમત જુજ રાખી છે એક વખત અજમાવી ખાત્રી કરી લ્યો.

શીશી ૧ નો રૂ ૧ પેકીંગ પોસ્ટેજ આના ૫ જુદું
શીશી ૩ ના રૂ ૨ા પેકીંગ પોસ્ટેજ આના ૧૨ જુદું

૬૯, હાઇ રોડ, ટ્રીપ્લીકેન, મદ્રાસ

ટી. એ. પોન્નુ એન્ડ કંપની,

લવાજમ તથા સર્વ બાબતના પત્રવ્યવહારનું શરનામું.

રા. ભોગીન્દ્રરાવ રતનલાલ દિવેટીયા બી એ

વ્યવસ્થાપક સુન્દરીસુબોધ—અમદાવાદ.

ધી અમદાવાદ યુનીયન પ્રીન્ટીંગ પ્રેસ કંપની લીમીટેડ

સુન્દરીસુબોધના ગ્રાહકોને મળતા ખાસ લાભ

શશિકળાકુંદ:—કર્તા મુ. ક. પ્રેમ:-એક રસમય વાર્તા; કિંમત રૂ. ૧) ગ્રાહકોને આના આઠ. પોસ્ટેજ જુદું.

વિધવા—લેખક વસંતવિનોદી; મૂલ્ય આના ચાર ગ્રાહકોને બે આના. પોસ્ટેજ જુદું.

શોકશમન—આ માસિકનો કોઇ ગ્રાહક જે નવા ગ્રાહકનું લવાજમ મોકલી આપશે તેને "શોકશમન" (કર્તા હરજીવન ત્રિભોવન) નું પુસ્તક વિના મૂલ્યે પોસ્ટેજ ૦—૧—૦ મોકલવાથી મળશે.

યોગિની—સુન્દરીસુબોધની પહેલા વર્ષની ભેટ—કિંમત આના ૦—૧૨—૦ નવા ગ્રાહકોને ૦—૬—૦. ટપાલ ખર્ચ ૦—૧—૦

કપિંજલા—ત્રીજા વર્ષની ભેટ-કીમત આના ૦—૬—૦ નવા ગ્રાહકને ૦—૪—૦ ટ. ખ ૦—૧—૦

સુન્દરીસુબોધની પાછલી ફાઇલો.

પહેલા વર્ષની છુટક ફાઇલ. ૦—૪—૦ ટ. ખ. ૦—૧—૦

બીજા વર્ષની આખી બાંધેલી પુસ્તકના રૂપમાં ફાઇલ. ૧—૮—૦ ટ. ખ. ૦—૩—૦.

ત્રીજા વર્ષની છુટક ફાઇલ. ૦—૮—૦ ટ. ખ ૦—૨—૦

દરેક અંકમાં ઘણું ખરૂં સંપૂર્ણ લેખો આવતા હોવાથી ગમે ત્યારે વાંચવાથી, રસ ઓછો થતો નથી.

લેખકને સૂચના.

ધોરાજીથી "સંસારમાં સ્ત્રીની ફરજ" અને "સરલા" એ બન્ને વિષયો અમને, મોકલનાર 'A' સહીવાળા સજ્જનને, ફક્ત અમારી જાણ માટે, પોતાનું વાસ્તવિક નામ તથા ઠેકાણું લખી જણાવવા વિનતિ છે. તેવો આધાર મળ્યા સિવાય લેખ પ્રસિદ્ધ ન કરવાનો અમારો રીવાજ તેમને જણાવવા રજા લઇએ છીએ.

અ-ઘુસમાજ.

લવાજમની પહોંચ.

ચોથા વર્ષ પેટે.

૩૩૩	નં. ૪૮૫ રા. ડાહ્યાભાઇ વસનજી	વડોદરા	૧—૪—૦
૩૩૪	,, ૭૪૫ રા. વકીલ અનોપચંદ રાવજીભાઇ	રાજકોટ	૧—૪—૦
૩૩૫	,, ૭૪૬ રા. શેઠ નરોતમદાસ મગનલાલ	વડનગર	૧—૪—૦
૩૩૬	,, ૭૪૭ રા. ગુલઝારરામ માણેકલાલ	નડિયાદ	૧—૪—૦
૩૩૭	,, ૭૪૮ રા. ભોળાનાથ આર. મ્હેતા	કલકત્તા	૧—૪—૦
૩૩૮	,, ૭૪૯ રા. એમ. જી. મ્હેતા	નડિયાદ	૧—૪—૦
૩૩૯	,, ૭૫૦ રા. રત્નવદનરામ કર્પુરરામ મ્હેતા	મુંબઇ	૧—૪—૦
૩૪૦	,, ૫૧૩ રા. રાયચંદ ફતેહચંદ	ભાવનગર	૧—૪—૦
૩૪૧	,, ૭૨૫ રા. કરશનલાલ હરિભાઇ	કચ્છ-માંડવી	૧—૪—૦

સુન્દરીસુબોધ.

વર્ષ ૪ થું] ઈ. સ. ૧૯૦૭ માર્ચ—ફાલ્ગુન વિ. સ. ૧૯૬૩. [અંક ૭ મો.

ज्ञानसुगन्ध.

सर्वे इन्द्रियो करता जीभने घणाक एटली छुट्टी राखे छे के तेथी जे अनर्थ थया छे ते बीजा सघळाना करता अतुल छे लोक एम माने छे के वाणी मात्रमा शी हानि छे? बे घडी वाणीविनोद करवामा शु जाय छे? वाणीविनोदनी कोइ ना कहेतु नथी, पण सर्वत्र एटली वात बहु जाळववानी छे के जेम आपणा आचारथी तेम आपणी वाणीथी कोइने कशी हानि थवी जोइए नहि कोइनु मन पण आपणी गमतथी दुभाय एम थवु जोइए नहि. पाच सात स्त्री के पुरुष भेगा मळे, अने तेमाना कोइ एकनी मश्करी करीने ज मजा माने ए रीत घणीज धिक्कारवा जेवी छे. टपाटपी करवी के कोइ समय वाणी मात्रथी तकरार के वादे चढवु ए पण एटलुज हानिकारक छे. तरवारना घा रुझाय छे, पण वाणीना घा रुझाता नथी, ने एक वाणी मात्रथी करेलो टोळ वखते अनेकगणो हानिकारक नीवडे छे. काम जेटलीज वात करवानी टेव पाडवी, अने कोइ समये पण कोइनु दिल निरर्थक दुभाय एवी वाणी नज बोलवी.

मणिलाल न. ध्रुव "बालविलास."

કાવ્યકુંજ.

વીરની વિદાય.

મ્હારા કેસરભીનાં કન્થ હો !
    સિધાવો જી રણવાટ.

આભ ધ્રૂજે, ધરણી ધમધમે, રાજ !
    ઘેરા ઘોરે શંખનાદ:
દુંદુભિ બોલે મહારાજનાં, હો !
    સામન્તના વીરવાદ.
    મ્હારા કેસરભીના કન્થ હો !

આંગણ રણધ્વજ રોપીઓ હો !
    કુંજર ડોલે દ્વાર:
બંદીજનોની બિરદાવલી હો !
    ગાજે ગઢ મોઝાર:
    મ્હારા કેસરભીના કન્થ હો !

પુર પડે, દેશ ડૂલતા હો !
    ડગમગતી મ્હોલાત:
કીર્તિ કેરી કારમી, રાજ !
    એક અખંડિત ભાત:
    મ્હારા કેસરભીના કન્થ હો !

નાથ ! ન્હડો રણઘોડલે રે,
    હું ઘેર રહી ગૂંથીશ
બખ્તર વજ્રની સાંકળી હો !
    ભર રણમાં પાઠવીશ
    મ્હારા કેસરભીના કન્થ હો !

સંગ લેશો તો આજ સજું હો !
    માથે ધરું રણમ્હોડ:
ખડ્ગને માંડવ ખેલવાં,

મ્હારે રણલીલાના કોડઃ
મ્હારા કેસરભીના કન્થ હો !

આવતાં ઝાલીશ બાણને હો !
ઢાલે વાળીશ ઘાવ·
ઢાલ ફુટે મ્હારા ઉરમાં, રાજ !
ઝીલીશ દુશ્મનદાવઃ
મ્હારા કેસરભીના કન્થ હો!

એક વાટ રણવાસની રે,
બીજી સિંહાસનવાટ
ત્રીજી વાટ શોણિતની સરિતે,
હો ! શૂરના સ્નાનનો ઘાટ
મ્હારા કેસરભીના કન્થ હો !

જયકલગીએ વળજો, પ્રીતમ !
ભીંજશું ફાગે ચોરઃ
નહિં તો વીરને આશ્રમ મળશું,
હો ! સુરગંગાને તીર
મ્હારા ! કેસરભીના કન્થ હો !

રાજમુગટ ! રણરાજવી ! હો !
રણઘેલા ! રણધીર !
અધીરા ઘોડીલો થનગને, નાથ !
વાધો રણે, મહાવીર !
મ્હારા કેસરભીના કન્થ હો !

પ્રેમભક્તિ.

રમણીમણિમાલા.

તોડાની મહારાણી શ્રીમતી તારાબાઇ.

(ગયા અંકથી ચાલુ.)

તારાબાઈની આ પ્રતિજ્ઞા થોડા વખતમાં સર્વ રજપૂત મંડળોમાં ફેલાઈ ગઈ. કેટલાએક તેને ધન્યવાદ આપતા હતા અને કેટલાક તેને મૂર્ખ ગણતા હતા. કોઈ કોઈ રાજકુમારો તો આ પ્રતિજ્ઞા છતા પણ તેને ભોળાવવાનો અને છેતરવાનો પ્રયત્ન કરતા હતા. એક વખતે મહારાજા રાયમલનો કુંવર જયમલ મહારાણા સૂરસેન પાસે આવ્યો અને કહ્યું કે હું તારાબાઇની પ્રતિજ્ઞા સંપૂર્ણ કરી આપીશ માટે આપની પુત્રી સાથે મારૂં લગ્ન કરો. સૂરસેને તારાબાઇને બોલાવીને આ વાત તેણીને કહી. જયમલ રંગે દેખાવડો, સુશોભિત, શરીરે કદાવર, અને બ્હારના દેખાવથી ખરેખર રજપૂત કુમાર હોય તેમ ભાસતો હતો, પરન્તુ તે ઘણો દુર્ગુણી અને વ્યસની હતો. જયમલ બિજોર આવ્યો તેના બીજા દિવસના સાયંકાળમાં તે અને તારાબાઇ બિજનોરના કિલ્લાની બીજી બાજુએ ફરતાં હતાં, અને રજપૂત રાજ્યોની દુર્દશા ઉપર વાત કરતા જતાં હતાં. સાયંકાળ વીતી જવા આવ્યો, [illegible] બાલિકાએ ઘર તરફ પ્રયાણ કરવાનું શરૂ કર્યું. જયમલે કહ્યું “જરાક આપણે આ નદીના તટ ઉપર બેસીને વાતો કરીએ.” “ના, અંધારૂં થવા આવ્યું છે તેથી પિતાજી ફિકર કરશે” એમ કહીને તારાબાઈ ચલી. જયમલે એકાએક તેનો હસ્ત ગ્રહીને પોતાની પાસે છેક નજીક સ્નેહાશ્રય આપવા ખેંચી. પુરૂષના હસ્તસ્પર્શથી અવિવાહિત બાળાના સર્વાંગમાં રોમે રોમે ક્રોધાગ્નિ વ્યાપી ગયો. અને પોતાની કેડ ઉપર લટકતી તરવાર મ્યાનમાંથી કાઢીને “દુરાચારી! બેવચની! લે આ ત્હારા કાપટ્યનાં ફળનો સ્વાદ ચાખ્ય” એમ કહી એક જ ઝાટકેથી તેનું શીર ઉડાવી દીધું અને પછી અત્યત વિવ્હલ બનીને દોડતી દોડતી ઘેર આવીને મહારાણાને સર્વ હકિકત નિવેદન કરી. “શાબાશ છે બેટા! ક્ષત્રીયાણીને યોગ્ય કાર્ય તેં કર્યું છે. સ્વદેહને વટલાવવા કોઈ પણ મનુષ્ય આવે તો આપણે તેના જુલમમાંથી બચવા માટે આપણું રક્ષણ કરવું એ સ્વાભાવિક જ છે” એમ કહીને મહારાજા સૂરસેન વિરમ્યા.

જયમલના મૃત્યુના સમાચાર મહારાજા રાયમલે સાંભળ્યા ત્યારે પુત્રના મૃત્યુથી દુઃખી થવાને બદલે તેમને હર્ષ થયો. “ખચિત એવા નિમકહરામનું મૃત્યુ યોગ્ય જ રીતે થયેલ છે, અને મારે પેટ તે પથરો જ અવતર્યો હતો તેમ હું માનું છું.” જયમલનો એક ભાઇ પૃથ્વીરાજ જે ઘણો જ બાહાદૂર અને શૂરવીર રજપૂત કુમાર હતો તેણે જયમલનું મૃત્યુ અને તારાબાઇની પ્રતિજ્ઞા સાંભળી ત્યારે તેના હૃદયમાં તારાબાઇ ઉપર અપૂર્વ સ્નેહ પરોક્ષ ભાવે ઉત્પન્ન થયો, અને થોડાક દિવસ પછી તેણે પોતાના પિતા રાયમલજીને તારાબાઇની પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ કરીને તેની સાથે લગ્ન કરવાનો આશય બતાવ્યો. આ વાત દૂતદ્વારા રાયમલજીએ સૂરસેનને કહી સંભળાવી. સૂરસેનનો સ્નેહ પૃથ્વીરાજ ઉપર પ્રથમથી જ હતો અને તે તેના બધા ગુણોથી વાકેફગાર હતો, તેથી તેણે તેનુ માગું પુત્રીની સમ્મતિ લઇને કબુલ રાખ્યું; પરન્તુ તે સાથે કહેવરાવ્યું કે જ્યારે ટોડાનું રાજ્ય પૃથ્વીરાજ જીતશે અને એક પણ મુસલમા-

ટોડામાં રહેશે નહિ ત્યારે જ તમારી પૃથ્વીરાજ સાથે લગ્ન કરવાની મારી તારાબાઈની ઇચ્છા છે, તે પહેલાં નથી જ.

શૂરવીર પૃથ્વીરાજે સૂરસેનની આજ્ઞા શિરસાવંદ્ય કરી અને તે દિવસથી અસંખ્ય દળ એકઠું કરવા લાગ્યો. લડાઇમાં કેવી રીતે દાવપેચ રમવા તે સઘળા તે બરાબર જાણતો હતો અને તેથી મુસલમાનોના તાબુત-તાજીઆ-મોહોરમના દીવસો પાસે આવેલા હોવાથી તેણે સૂરસેનને કહેવરાવ્યું કે હવે વખત પાસે આવ્યો છે માટે હું લડાઇની તૈયારી કરૂં છું અને તાબુતના દિવસે જ ટોડા ઉપર હલો કરીશ. આ કહેણ સાંભળીને તારાબાઇએ પણ તેની સાથે જવાને માટે પિતાને વિનંતિ કરી. સૂરસેને ખુશીથી તે સ્વીકારી અને પોતે પણ પોતાનું લશ્કર લઇને પૃથ્વીરાજને મળ્યો.

મોહોરમના દિવસો ચાલતા હતા, તાજીઆ બનાવીને મુસલમાનો આમતેમ ઢોલને સરણાઇ વગાડતા તથા "હાઈ દોશ" "હુસેન" વિગેરે શબ્દો આવેશથી બોલતા હતા. પૃથ્વીરાજે પોતાનું સૈન્ય કિલ્લાથી થોડેક છેટે રાખ્યું, અને તારાબાઇ જે પુરૂષના જ પોષાકમાં હતી તેને સાથે લઇને કિલ્લામાં પેઠો. સાથે બે ચાર રજપૂત સરદારો પણ લીધેલા હતા. કિલ્લામાં પેગીને ટોડાનો મુસલમાન હાકેમ જ્યાં ઉભો હતો તેની પાસે તેઓ ગયા, અને એક જ ઝડકાથી પૃથ્વીરાજે તેને કતલ કરી નાખ્યો. તાજીઆ તાજીઆને ઠેકાણે રહ્યા અને આખા શેહેરમાં હોહાકાર વર્તાઈ ગયો, લોકો આમથી તેમ ચારે બાજુએ ન્હાસવા મંડયા. પૃથ્વીરાજે પોતાના લશ્કરને શેહેરમાં પેસવાની સંજ્ઞા કરી કે તરત જ લડાઇ શરૂ થઇ અને હજારો મુસલમાનોનો પ્રાણ નીકળી ગયો, અને ઘણાખરા તો જીવ લઇને જેમ જેમ લાગ પડયો તેમ ન્હાસવા લાગ્યા. ટોડાના રાજ્યના કિલ્લા ઉપર પૃથ્વીરાજે મહારાણા સૂરસેનનો વાવટો તેજ રાત્રીએ તેજ તારાબાઇના હાથથી ચઢાવરાવ્યો. અને "મહારાણા સૂરસેનનો જય થાઓ" એમ મોટેથી બોલ્યો જે સર્વે લોકોએ હર્ષની ગર્જના સહિત વધાવી લીધો.

તરત જ થોડાક દિવસ થઈ શુભ અવસર જોઇને મહારાણા સૂરસેને તારાબાઇનું લગ્ન પૃથ્વીરાજ સાથે કર્યું અને તે દિવસ પછી તારાબાઇના મુખ ઉપરની ગ્લાની ક્યાંય દૂર થઈ ગઈ તે હજુ સુધી જણાયું નથી

અલાઉદીન આ સમાચાર સાંભળીને ઘણો જ ક્રોધાવિષ્ટ થઇ ગયો. તુરત જ તેણે એક હજાર ચુનંદા સ્વારોને ટોડાનું રાજ્ય જીતવા મોકલ્યા. પૃથ્વીરાજ જાણતો હતો કે ફરીથી લડાઈ અવશ્ય થવાની છે જ, તેથી તેણે પોતાના રાજ્યમાંથી બીજાં ઘણાં માણસો બોલાવીને પોતાનું લશ્કર સારી રીતે વધાર્યું હતું. અલાઉદીનનું લશ્કર આવી પહોંચ્યું તે પહેલાં તેને સન્માન આપવાની તૈયારી તેણે અગાઉથી કરી રાખેલી હતી. આ લડાઇમાં તારાબાઇએ ઘણું જ શૌર્ય બતાવીને ઘણા મુસલમાનોને મારી નાખ્યા. રજપૂત સરદારો ઘણા શૂરવીર અને સંખ્યામાં પણ બહુ ઓછા નહિ હોવાથી તેમણે મુસલમાનોને હરાવીને હાંકી કાઢયા. તે દિવસથી ટોડાનું રાજ્ય મહારાણા સૂરસેન નિર્વિઘ્ને ચલાવવા મંડયા અને મહારાજાની ઇચ્છા વિરૂદ્ધ, પૃથ્વીરાજ તારાબાઇને લઇને પોતાની રાજ્યધાની કોમલમેરમાં જઈ રાજ્ય ચલાવવા લાગ્યો.

પૃથ્વીરાજની એક બ્હેનનું લગ્ન શિરોહી દરબારની સાથે થયેલું હતું. તેણે પૃથ્વીરાજને પોતાને મળવા માટે બોલાવવાથી તારાબાઇને કહીને તે શિરોહી ગયો. ભાઇ બ્હેન

ઘણે દિવસે એકદાં મળવાથી બ્હેનની આંખમાંથી અશ્રુનો પ્રવાહ ચાલવા મંડ્યો. પછી બ્હેને પોતાના પતિ અફીણ અને દારૂના અત્યંત વ્યસની બની ગયા છે અને રાજ્ય કારભારમાં બિલકુલ લક્ષ આપતા નથી એવી ફરિયાદ ભાઈ પાસે કરી. પૃથ્વીરાજે પહેલાં દિવાન અને સેનાપતિદ્વારા બધી હકિકતથી વાકેફ થઈ, બ્હેન કહે છે તે સત્ય છે કે અસત્ય છે તેની ખાતરી કરીને પછી શિરોહી દરબારને ઘણા સખ્ત શબ્દ કહ્યા "તમે જાણો છો, રાજા થવાથી તમારા શિર ઉપર કેટલો બધો જુમ્મો રહેલો છે? રાજા થયા એટલે ખાઇ પીને અમન ચમનમાં વખત ગુમાવવાનો નથી. પણ પ્રજાનું કેમ ભલું થાય, વસ્તીની આબાદાની કેમ વધે, તેમના સંકટો કેવી રીતે નાશ પામે તે સર્વેને માટે તમારે હમેશાં તપાસ કરીને વિચાર કરવાનો છે. તમારા દરબારમાં કેટલાક માણસો સારા છે પણ ઘણા હરામખોરો છે. તેઓ પ્રજા ઉપર જૂલમ કરીને પ્રજાની પાસેથી પૈસા ઓકાવે છે, અને ગરીબડી રાંકડી પ્રજાને વિના કારણ પીડા આપે છે. આ બધું તમે કંઈ પણ જાણતા નથી. તમારા ખુશામતિઆઓ તમને અમલમાં ચકચૂર રાખે છે તેથી તમને રાત દિવસનું પણ ભાન રહેતું નથી માટે હવે સાવચેત થઇને રાજકારભાર બરાબર ચલાવજો."

શિરોહીના દરબારે પોતાના સાળાના આ વચનો તેના શૂરવીરપણાની છાપથી ભય ભીત થઇને મુંગે મોઢે નીચું નિહાળીને સાંભળ્યા તે શરમાઇ ગયો અને તે વખતથી સારી રીતે રાજકારભારમાં ધ્યાન આપવાનું વચન આપ્યું બીજે દિવસે પૃથ્વીરાજ કૌમલમેર જવા નીકળ્યો, ત્યારે એક હજુરીઆએ આવીને કહ્યું "માહારાજાએ આપને માટે અમારી શિરોહિની મીઠાઈ ખાસ તાજી કરાવીને મોકલી છે." પૃથ્વીરાજ "બહુ સારું" કહીને ચાલ્યો. કૌમલમેરથી થોડુંક છેટું રહ્યું ત્યારે તેને ક્ષુધા લાગવાથી પેલી મીઠાઈ ખાધી. પણ તુરતજ મીઠાઇ ખાધા પછી તેનું માથું ભમવા લાગ્યું અને તેને ઉલટી ઉપર ઉલટીઓ થવા મંડી. "ઝેર, ઝેર" એમ એકદમ તે મોટેથી બોલી ઉઠયો અને તેના અનુયાયીઓને તારાબાઇને ત્વરાથી ત્યાં બોલાવી લાવવા હુકમ કર્યો. પણ અફસોસ! બન્ને આંખ ભેટી શકી નહિ

'શું મહારાણા? કેમ સુઈ ગયા છો? ઉભા થાઓ" પૃથ્વીરાજની આવી સ્થિતિ જોઈ તારાબાઇ સજળ નેત્રોથી બોલી. સતીના વચન પ્રભુએ સત્ય કર્યાં. પૃથ્વીરાજ આળસ મરડી ઉભો થયો. પરન્તુ ઉભો થયો કે તેવો જ નિસ્તેજ બનીને પૃથ્વી ઉપર પડયો. "પણ મારી સામું તો જુઓ, મ્હારા વ્હાલા!" બીજી વખત પ્રભુએ સાહાય્ય કરી પૃથ્વીરાજે આંખો ઉઘાડી. તારાબાઈ બોલી "ત્યારે વ્હાલા,! એ સત્ય જ કહ્યું?" પૃથ્વીરાજે માત્ર ડોકું ધુણાવીને આંખ્યો મીંચી દીધી. તુરત જ "ઓ વ્હાલા! ત્યારે હું પણ તમારી સાથે જ આ આવી" એમ મોટેથી બોલીને મૂર્છા ખાઇને ભૂમિ ઉપર તે પડી, ને વૈદ્યોના ઘણા ઉપચાર થયા છતાં તે પાછી ઉઠી જ નહિ,

દંપતીના બન્ને શબને એક જ ચિતા ઉપર એક જ વખતે અગ્નિસંસ્કાર થયો હતો આ જ ખરો સત્યસ્નેહ-દિવ્ય સ્નેહ છે. બીજા બધા સ્નેહો તેની પાસે ગૌણ અને સ્વાર્થી અને વ્યવહારિક જ છે.

पंडित कृष्ण. (बन्धुसमाज.)

(कलकत्ता.)

વિવિધ વિહાર.

પત્નીનું રાત્રીભાષણ.

ભાષણ ૨ જું.

(પાને ૬૭ થી આગળ ચાલુ.)

નવિન તરેહની બુટાદાર પંદર પંદર રૂપીઆની જરીની રેશમી સાડીઓ ગામમાં વેચાવા આવેલી તે જોઈ લેવાનું મન અ. સૌ. જીવદાકુંવરને થયું; અને એક સાડી જાંગડ રાખી. પણ રા. પોચાલાલને તે બતાવતાં ત્હેમણે પોતાનો અણગમો બતલાવેલો તેથી ત્હેમને સાંભળવા પડેલા શબ્દો.

"ત્હમે શેની હા કહો? મ્હારી ખાત્રી જ હતી જે ત્હમે ના કહેવાના. ત્હમારા હોઠ "અગાડીજ નકાર વાસ કરી રહ્યો છે. કંઈ માંગ્યું કે ના પહેલી જ.

'મ્હારામાં વધારે પૈસા ખર્ચાય છે? અહા! શી વાત કરો છો? હું ખરચું તે સોના 'મ્હોરો, ને ત્હમારૂં ખર્ચ ઉપલકથી આવે છે કેમ? ત્હમે સભાના સભાસદ થયા, ત્યાં 'પૈસા ઉડાવવા માંડયા, મોઝશોખમાં ગુલતાન થયા, તે પૈસા ત્હમને હૈયે નજ વાગે, પણ 'આ સાડી તો મ્હારી ને તે આંખમાં આવેજ તો.

'પુરૂષો કેટલા સ્વાર્થી હોય છે! રૂપીઆ પર રૂપીઆ સભામાં ઉડાવાય, અને તે 'પણ ખાઇને પાછળ બોદે ત્હેને માટે, અને ઘરમાં સ્ત્રી એક બે પૈસાનું કાપડું કે લુગડું 'માગે કે આ પુરૂષો નાસકોરાં. ત્હમારે બધું જોઇએ ને મ્હારે? વાહ, વાહ! ને આહ. 'આહ! વૈતરૂં કરી અડધી થઈ જઉં ત્હેના બદલામા લૂંડીને માટે એટલું ઓછું છે! 'બહુ તો ઝોસા

'શું ત્હમે ઝોસા નથી કરતા? નથી કરતા તો શુ થયું! ડોળા એવા હુરકાવો છો 'જે બોલ્યા કરતાંએ બુરૂં. એક નજીવી ચીજ માગી એટલે પતી ગયું. આંખના બારે 'ખૂણામાં ડોળો ફરી આવવાનો, ને નાસકોરાનો થવાનો દરવાજો. 'એ તો ઠીક છે જે હું 'બીજી સ્ત્રીઓ માફક ફનાફાતીઆ નથી કરતી. તે દહાડે ત્હમારા પરોણાઓને બત્રીસ 'ફાણીઓ જમાડવામાં કેમ બોબલો રૂપીઆ ખર્ચાયા? તે તો ત્હમારા દોસ્તદારો, પણ 'મ્હારામાં ખરચતાં તો મન હડેજને! હું તે કોણ! એક લૂંડી; મ્હારો તે ત્હમારી કમા'ઇના પૈસા પર હક? શું જીર્ણ કપડું ફાટી જશે ત્હેને માટે ના કહો છો! ત્હમારા આ 'બંગાળી ધોત જોડા ફાટી નથી જતા? ત્હમારે વર્ષે દહાડે બે ધોતીઆં ફાટે તે હા, 'અને મ્હારે આવી બે સાડીઓ જોઇએ તે ના. ત્હમે ક્યારથી આવા એકલપેટા થયા! 'આ ત્હમને નથી છાજતું. આવી સાડીઓ હું ક્યા વધારે માંગું છુ? બીજી ત્હમારે મન પસંદ હોય તે લ્યો. મ્હને બે સાડીઓ આવા અપાવો.

'જે એ ક્યાં પતે છે એમ કહો છો? હું ત્હમારો ઢોંગ સમજી. આ નસકોરાં બોલ્યાં 'પાખંડ એમ ઉંઘવા દેનાર નથી. લઇશ તો ખરી, ત્યારે હા કહોને. ત્હમે બજારથી લાવ શો, કેમ? ઉડાવો એમ વાતમાં. મ્હારી અક્કલ ગામ નથી ગઈ. જીવ જાય તો એ ત્હમારી

'પાસે પઈ માગું નહિ, અને નાહક ખર્ચ ન કરાવું, પણ આ તો સ્હેજ કહું તે: એ 'નનો વાળ્યો.

'શું હું દરરોજ ખર્ચ કરાવું છું? આઠે દસે કંઈને કંઈ લેતી જ રહું છું? આ ત્હ-'મારા હોઠ ફફડ્યા. શું ત્હમે નથી બોલ્યા? સાચું તો બોલો. જુઓને જીવકોર કેવાં લુગડાં 'પહેરી બ્હાર નીકળે છે! જુઓ પેલી લાડુબા, કેવી ત્હેના ધણીએ ત્હેની કોટ શણગારી 'છે? ત્હમારાથી અડધું એ નથી કમાતો તો એ! ત્હમે ત્હમારે પૈસા વેરજો, પણ મ્હારી 'ત્હમારે શી દરકાર? હું ભીખારડી જેવી ફરૂં, મ્હારાં છોકરાં જૂનાં કપડાં પહેરે, ને પોતે 'રહેલાણી જીવ હાથમાં લાકડી ઝાલી આ ચાલ્યા બ્હાર બુટ ચમચમાવતા, ઝીણાં બંગાળી 'ધોતીઆં પહેરી, કોટ કડકડતો પહેરી, માથે સરસ પાઘ મેલી! મનમાં કાંઇ લાગે છે? 'સ્વાર્થને કંઈ હદ છે?

'મ્હારી પેટીઓ ભરેલી છે એમ કહો છો? પણ તે તો પહોરનાં ને. જૂનાં કપડાં 'પહેરતાંને પહેરાવતા હું તો લાજી મરૂં છું. મ્હારે ક્યાં ભારે કપડાં લેવા છે? બીજું આ 'વતે મહીને લેજો. પણ ત્હમારે મ્હોડેથી હા ક્યાં ભણો છો? આમ કરો છો ત્યારે કા-'હાયનું શું કરશો? જૂઓ આ માનકોરના વરે ભૂજથી બંગડીઓને હાર મગાવ્યા, પણ 'મ્હને કોણ અપાવે? અમારો તો મરો. મ્હારે ઘરેણાં ઘણાં છે? તે બહાનું નજીવું છે. 'નવો ઘાટ જોઇ બળ્યું મને ના થાય? તે પછી સત્વરે કરાવજો. પણ હું ભૂલી. શું નફટી 'થઇને માંગતી હઇશ? બે સાડીઓમાં જીવ ભરાયો તો વળી હાર ને બંગડી! મ્હારૂં તો 'ત્હમને ભારેજ પડવાનું. પોતાનું બધું સારૂં, મ્હારૂં ખરાબ.

'હું ભારે પડતી હોઉં તો કહાડી મૂકો. પછી જૂઓ ત્હમારા લુગડાંની દશા, ત્હમારી 'ચીજોની દશા, ત્હમારા ઘરની દશા. હું સાત સાંધે તો તેર તૂટે તોએ ઘર ચલાવું છું તે 'ત્હમારે રહેલ કરવા નહિ પણ બધા ઢંકાય ને સારા દેખાય ત્હેમાં. ત્હમારે ત્હેની ના ને 'પોતાનું પત્યું કે મધમાખી માફક પૂડો મધે ભરવો. બતાવો ને બેન્કની ચોપડી ખોટું 'કહેતી હઉં તો. જૂઓ પાછી આંખો અર્ધી મીંચી. એમ નહિ ઉંઘાય. હું સાડીઓ લઈશ 'જ. ત્યારે હા કહોને. મ્હોંએથી બલાય લેવાય છે? પાછું ડોકું હલાવ્યું? ના કહેવા તૈ-'આર. શેની........................"

ભાષણ આગળ ચાલત પણ એટલામાં બ્હાર તાર વાળાએ બુમ માર્રી, અને તે તાર અગત્યનો હતો તેથી બે ઘડી કામમાં રોકાયા, એટલામાં અ. સૌ જીબ્હાકુંવર નિદ્રાવશ થઇ ગયાં.

તા. ક.—રા. પોચાલાલની નોંધપોથી જોતાં માલૂમ પડે છે જે બીજે દીવસે ત્હેમના બ્હાર ગયા બાદ બે સાડીઓ ઉપરાંત ૭ા।) રૂ ની કોર, અને છોકરાંઓને માટે પંદરેકનાં કપડાં સૌ જીબ્હાકુંવરે લઇ લીધાં હતાં.

એક વિયોગિની.

(નારાચ.)

"પિયુ" "પિયુ" જપ'તી એક યૌવના વિયોગિની,
ઝુર'તી રાત દિન, સંગના સમાણી ત્યાગતી,
કર'તી વાસ એકલી સદા સ્વેકલિ મધ્યમાં,
ધર'તી ધ્યાન નાથનું, લગાડી ચિત્ત બ્રહ્મમાં. ૧

તજું હું શું ?-ઘરેણું, વસ્ત્ર, અન્ન, નિંદ્ર,-શું તજું ?
ઝુરૂં હું અન્ય કાજ શું ?—બળ'તું ચિત્તડું, ઝુરૂં;
નકામી કાય કહિને, વિયોગલેખ શું ટળે !
સ્મરૂં હું બ્રહ્મને, "પતિની રક્ષ સર્વદા કરે !" ૨

વિદેશમાં સ્મૃતિ ન કિંકરીની સ્વામી લાવશો;
કુટુંબી, સ્નેહિ, માતૃભુમિ, સર્વને વિસારશો;
વિચાર હાલ ફક્ત "કાય, કાર્ય" બેજનો કરો;
ભવિષ્ય સર્વ આજ વર્તમાનથી સરે જુઓ. ૩

કરીમ મહુમદ માસ્તર

'નાજુક અને અશક્ત છોકરાં.'

આ લેખ જો કે સ્ત્રિ સંબધી નથી તોપણ બચ્ચાંની સભાળ તેમના ઉપર ઘરઉપાત રીતે પડતી હોવાથી તેમના ઉપયોગનો ગણી શકાય એમ જાણી સ્ત્રિવર્ગનુ ખાસ કરીને ધ્યાન દોરવા રજા લઉં છુ.

આધુનિક કાળમાં સંતતિ ઉછેરવામાં જેવુ લક્ષ આપવું જોઇએ તેવું અપાતું નથી. તેમને યોગ્ય રીતે ઉછેરી મોટાં કરવાની તથા આ ભવસાગરમાંથી નાવ રૂપી મદદ વગર તરી પાર ઉતરવા શક્તિવાન બનાવવાની ફરજ તેમનાં માબાપ શિર છે. વિશેષે કરીને બાળક પોતાની માતા પાસે ઘણો કાળ ગાળતાં હોવાથી માતાઓએ પોતાનાં સંતાન કેવી રીતે શરિરે મજબુત, કૌવતવાન અને ઉત્સાહિ રહે તે તરફ લક્ષ આપવાની જરૂર છે. જે સ્ત્રિઓને છોકરાં હોય અથવા તો સંતતિ થવાની ઉમેદ હોય તેઓને સઘળી રાજ્યદારી તથા સસારીક બાબતોમાં પુરતું લક્ષ આપવું ઘટે છે, કારણ કે નાનું બાળક એ પુખ્ત ઉમરે પોંચેલા માણસનું અલ્પ સ્વરૂપ છે; અને તે પોતાના માતપિતાને તેમાં મુખ્યત્વે કરીને પોતાની માતાને ડહાપણ રૂપ માને છે. તેટલા માટે દરેક બાબતમાં સત્ય વિચાર રૂપી બિજ

રોપવાનું કામ સ્ત્રિનું છે. આ બિજ એવાં હોવાં જોઇએ કે તેનો ફણગો ફુટી ઝાડ થઈ ફળ આપે. આપણી ઉમ્મરના પહેલા દસ વર્ષની અંદર આપણા કુમળા મગજની અંદર જે છાપ પડે છે તે ખસેડવી ઘણી મુશ્કેલ પડે છે કારણ તે કોઈ અદ્ભુત શક્તિથી ચોંટી રહે છે. આ દસકો સ્ત્રિ માટેની એક ઉમદા તક છે, તેટલા માટે સ્ત્રિઓએ પ્રયાસ કરવો જોઇએ અને બની શકે તેટલું જ્ઞાન તથા ડહાપણ, દુનિયાંદરી તથા માનસિક કર્મમાંથી, કુદરતની રચનામાંથી તથા ચોપડિદ્વારા સંપાદન કરવું જોઇએ કે જેથી કરીને તેઓને મળેલી સારી તકનો સદુપયોગ, પોતાના પુત્ર પુત્રિને યોગ્ય શિક્ષણ આપવામાં તથા તેમની શારિરીક સ્થિતિનું અવરનવર અવલોકન કરવામાં, કરી શકાય. અને પોતાના ભલા ઉપરાંત દુનિયાના ભલા તરફનું પગલું ભરવાની શરૂઆત થાય. બાળકને આ જીંદગિનો વિટંબણાથી ભરપુર ડુંગર ચઢી પાર ઉતરવા શક્તિવાન બનાવેથી સ્ત્રિઓએ પ્રમાણિકપણું તથા સત્યતાની હદ લંબાવવા તરફ પોતાની ફરજ અદા કરેલી ગણાશે.

તનની તન્દુરસ્તી સાથે મનની પણ તન્દુરસ્તિ જાળવવાની જરૂર છે. ઘણાં બચ્ચાંઓ શરીરે અત્યંત નાજુક માલુમ પડે છે પણ જુવાનીના જોશમાં આવતાં પુષ્ટ બાંધાનાં અને તન્દુરસ્ત થાય છે. આની અંદર બે વિભાગ હોય છે. એકની અંદર છોકરાં મુળથી રોગીષ્ટ હોય છે અગર તો તેવી જાતનું વળણ દેખાડી આપતાં હોય છે. બીજાની અંદર ઉપરથી દેખાવમાં રોગીષ્ટ હોય અને તેને લીધે નબળિ સ્થિતિ ભોગવતાં હોય છે. આ બન્નેને એક બિજાથી પારખવું અગત્યનું છે. બિજા વિભાગવાળાં છોકરાં કે જેઓ જ્ઞાનતંતુની નબળાઈ ભોગવતાં હોય પણ તેમાં કોઈપણ જાતનો રોગ ન હોય ને તદન લથડી ગયેલા જેવાં હોય કે જેથી તેમના માબાપના દિલની અંદર અહરનિશ તેમને માટે ફિકર રહ્યાં કરતી હોય તે ઉપર વિવેચન કરીશ

આવાં બાળકને ઓળખી કાઢવાને નિચેનાં ચિન્હ ઉપયોગી થઈ પડશે—તેઓને ઉંઘ નિરાંતે આવતી નથી, ઉંઘી ગયાં હોય તો ઉંઘમાંથી ઉઠાડતાં મુશ્કેલ પડે છે, રાત્રે બક્યા કરે છે, દાત કચડ્યા કરે છે, સવારમાં ઉઠે ત્યારે થાકેલા જેવાં લાગે છે, સવારમાં ખોરાક માટે ક્ષુધા મંદ હોય છે, કેટલીક વખત અકરાંતીયાની માફક ખાય છે પણ વજનમાં તો દિન પરદિન ઘટતાં જાય છે. સુકી ખાંસી વખતો વખત આવ્યાં કરે છે જ્યારે આ પ્રમાણેની સ્થિતિ વજનના ઘટાડા સાથે જોવામાં આવે છે ત્યારે ક્ષય લાગુ પડ્યાની બિક લાગે છે, પણ તેમના ફેફસાંની અંદર કાંઈ રોગ હોતો નથી. પિશાબ ચોખ્ખો પણ થોડો ઉતરે છે, 'યુરીયા' નામનો પદાર્થ પિશાબની અંદર ઘણો મળી આવે છે,

આવાં બાળકોમાં ઘણું બુદ્ધીનાં તેજ હોય છે અને સ્વભાવે માયાળુ હોય છે પણ ચિડીયાં અને તુરતમાં મિજાજ ખોઈ નાંખે તેવાં હોય છે. આવાં બચ્ચાંમાં વારંવાર માથું દુઃખવાની ફરિયાદ સાંભળવામાં આવે છે.

જ્ઞાનતંતુની નબળાઇવાળા એક નમુનેદાર બાળકમાં મસ્તક તથા શરિરના બીજા અવયવો સારી રીતે બનેલા હોય છે પણ ત્વચા પાતળી અને ચહેરો ફિક્કો હોય છે. તેઓ ઉંચા પણ નાજુક બાંધાવાળા હોય છે અને વજનમાં સાધારણ રીતે કમતી હોય છે. જ્યારે બચ્ચાંને ઉભાં રાખવામાં આવે ત્યારે શરિરનું સમતોલપણું જળવાઈ શકતું નથી, અને મસ્તક એક

બાજુ તરફ વળી જાય છે, પગ આડાતેડા રહે છે અને ખભા પણ ઢંગધડાવગરના રહે છે. આંખની નીચે જરા ચેથર માલુમ પડે છે, જે થાક લાગેલો જણાવી આપે છે. આંખોના ડોળા જેમ તેમ ફર્યા કરે છે, અને તેના ઉપર અંકુશ રાખી શકાતો નથી. જ્યારે બન્ને હાથ હથેળી ઉંધી રાખી આગળ લંબાવવામાં આવે છે ત્યારે હાથ કાંડા આગળથી નિચે નમી જાય છે, અને આંગળીયો પાછળ વળી જાય છે. ડાબો હાથ જમણાં કરતાં લગાર વધારે નમતો રહે છે. આંગળીયો કંપે છે અને જાણે કંપવા થયો હોય નહિં તેવું પ્રત્યક્ષ દેખાઇ આવે છે.

ઉપાય—આવાં બચ્ચાંને સારૂં યોગ્ય કપડાંની સંભાળ રાખવી જોઇએ અને એવો અને એટલો ખોરાક આપવો જોઇએ કે તે સારી રીતે પચાવી શકે, તે ખોરાકની અંદર પુષ્ટીકર વસ્તુનો મોટો ભાગ હોવો જોઇએ. તેમને વારંવાર ખોરાક લેવાને આગ્રહ કરવો પડે . ચીડીયું (neuratic) બાળક હોય તો ખોરાક લે છે કે નહિં તેની પણ સંભાળ રાખવી. ચિકાશવાળા પદાર્થો વજનમાં વૃદ્ધિ કરે છે. જો બાળકને ઉંઘ આવતા ઘણો વખત લાગતો હોય અગર સવારે વહેલું જાગતુ હોય તો પથારી આગળ ખોરાક તૈયાર રાખી મુકવો અને જરૂર પડે આપવો. કમતી ઉંઘવાળાં તથા વહેલાં જાગનાર બાળકને ખુલતી હવાવાળા તથા ચક નાંખી અંધારૂં કરેલા ઓરડામાં ઉંઘાડવા અને તેને માટે વહેલાં તથા નિયમીત રીતે સુવાડવાની લાંબો વખત સુધી પદ્ધતિ પાડવી જોઇએ. દહાડે વપરાતા ઓરડામાં ઉજાસ સારો હોવો જોઇએ. આવી બાબતો ઉપર મોટાં શહેરમાં ખાસ ધ્યાન રાખવાનું છે, કારણ કે ઘણી ગીચોગીચ વસ્તિને લીધે મકાનમાં સંકડાશ તથા હવા અજવાળા માટે પુરતી જગ્યા હોતી નથી. આવાં નબળાં બાળકોને ગામડાંની હવા સારી માફક આવે છે. અને 'બોર્ડીંગ સ્કુલ' (છોકરાંઓ રહે, ખાય, પીએ અને શિખે તેવી નિશાળ) કે જ્યાં બધું નિયમીત રીતે પાળવામાં આવતુ હોય તેવી જગ્યા ઉપયોગી થઇ પડે છે. આ બધી બાબતોની અંદર ઘર તથા માબાપની વર્તણુક (character) ઉપર ઘણો આધાર રાખે છે. નબળા બાંધાના બાળકોની અંદર શહેરની જીંદગી તથા દિવસની નિશાળથી થતા કાયદાથી તેમના મગજને છુટી મળવી જોઇએ.

બચ્ચાંને કેળવવામાં તેમને થાક ન લાગે તેની સંભાળ રાખવાની જરૂર છે. થાકનાં શરૂઆતનાં ચિન્હથી માતા, આયા અગર શિક્ષક માહીતગાર હોવાં જોઇએ. તે ચિન્હ નીચે મુજબ છે—ચહેરા ઉપરનું નુર ઉડવા માંડે છે, હોઠ તથા ચહેરો ફીક્કો પડવા માંડે છે; આંખની નીચે ચેથર માલુમ પડે છે. થાકેલુ બાળક મસ્તક અગર હાથ ટટ્ટાર રાખવાને અશક્ત નિવડે છે. અને અવયવોની અનિયમીત હીલચાલ જોવામાં આવે છે. બચ્ચું સાત વરસનું થાય ત્યાં લગી અને ઘણી વખત લાંબા વખત સુધી પણ આંગળી આંખ તથા બીજા નાના અવયવોનું સ્વાભાવિક રીતે વર્તન થવું એ તન્દુરસ્ત મગજનું ચિન્હ છે.

મગજનાં કેન્દ્રબિન્દુ (Brain centres)માં સ્વાભાવિક વર્તન થવું (spontaneity of action) એ મુળ તત્વ છે કે જેના ઉપર આપોઆપ થતી હીલચાલ (Co-ordinated action) નું જોડાણ કરી શકાય, અને આજ કાનુન મગજની કેળવણીમાં કામે લગાડવો જોઇએ. કેમ કે બાળકનો જન્મ થતાં હાથ અને આંખની આપોઆપ

હીલચાલ શરૂ થાય છે. પાચ માસનુ બચ્ચુ થાય છે ત્યારે નજર મંડે છે. આપોઆપ થતી હીલચાલ બધ થાય છે અને હાથ તથા આગળી સાથોસાથ કામ કરી શકે છે.

જ્યારે બચ્ચુ સમજણુ થાય છે ત્યારે 'કીન્ડર ગાર્ટન' ની પદ્ધતિ મુજબ નજરને કેળવવી જોઇએ, નહિ કે તેને શાન પણે રહેવા દઈ તેવીને તેવીજ રાખવી. તે એ રીતે કે બાળકને એક ચિજ સામું જોવા કહેવુ અને માથુ નહિ હલાવતા જેમ ચિજ ખસતી જાય તેમ નજર તે તરફ દોરવતા શિખવવુ. જે બચ્ચાંને કાઈ પણ શિખવવામા ન આવ્યું હોય તે મોટી ઉમ્મરે વાચન વખતે ભૂલ કરતા જોવામા આવે છે. આવા ઉમ્મરે પુગેલા સ્ત્રી પુરૂષોની અવલોકન કરવાની શક્તિ બહુજ મદ હોય છે. જ્યારે શિક્ષકના હુકમ અનુસાર અગર તેના બતાવ્યા મુજબ હાથને ખભાથી તેની સપાટી બરોબર લાબો કરવામા આવે ત્યારે તે પ્રમાણે કુદરતી રીતે બરોબર રહેવો જોઇએ અને કાડુ હાથ અને આંગળા એ બધા એકજ લાઇનમા રહેવા જોઇએ. શરિરનું સમતોલપણું (equilibrium) મેળવવાને મગજનુ સમતોલપણું તથા સારી મગજ શક્તિની યોગ્યતાની જરૂર છે.

નાજુક બાળકની બુદ્ધિને સભાળપૂર્વક નિયમીત રીતે કેળવવી જોઇએ. નાજુક બચ્ચાને કેળવ્યા વગરના તથા અભણ રાખવા એ ઘણુંજ ભુલભરેલુ છે. આવી ભુલના પરિણામ રૂપે આચકીનુ દર્દ (Hysteria) લાંબા દીવસની જુની નબળાઈ (chronic weakness) માથાનો દુખાવો, જ્ઞાન તન્તુની નબળાઈ આપ્યા વગર સહન કરવાની અશક્તિ, અને બીજા મરજો બહુજ હાનીકારક પરિણામ લાવે છે. વળી બુદ્ધિની સારી કેળવણી મનનો ગુચવાડો તથા મગજનો ઘસારો દૂર કરે છે

ઘણા છોકરા મુખપાઠના શિક્ષણ બાદ થાકના ચિન્હ પ્રદર્શિત કરે છે અને લેખીત અભ્યાસથી જોડણી બરાબર શિખી શકતા નથી તેઓને સિદ્ધાંતસમજુતીથી સારૂં જ્ઞાન મળી શકે છે અને વાચનને જોડણી પાટી અગર પાટીયા ઉપર લખી સમજાવ્યાથી અગર તે પ્રમાણે લખી ગયાથી શિખી શકે છે એટલે કે તેઓના જ્ઞાનતતુ ઉપર અકુશ કર્ણેન્દ્રિયદ્વારાએ જાણવાને બદલે નેત્રદ્વારાએ જાણી શકે છે. આવા છોકરામા બુદ્ધિની કેળવણી તથા બીજા છોકરાથી થતી અસરની જરૂર છે. જેઓ બચ્ચાની હમેશા તપાસ કરે છે તેઓને તેઓની ભીન્ન ભીન્ન મગજ શક્તિનું પ્રસિદ્ધ જ્ઞાન થાય છે અને તેઓના સારાં તેમજ ખરાબ ચિન્હની નોધ કરી લે છે અને જે જોતુ હોય તેના ઉપરથી એકાદ બાળકને કેળવવા અને તેની ખરી આબરૂ બધાવવા ઉપયોગી સુચના ગ્રહણ કરી લે છે.

જે બચ્ચા કેળવ્યા વગરના હોય અને પોતાનો વખત નકામો ગુમાવતા હોય તેઓનામાં સારી મગજશક્તિ આવતી નથી પ્રયોગો (observation) એમ બતાવી આપે છે કે કેટલાંક છોકરા ઉપર બોલીને દાબ રાખવા કરતાં ફક્ત નજરથીજ મારો અકુશ રાખી શકાય છે. આવાં નજરથી દાબમા રહેનારાંને સારી કેળવણી આપવાને ઇસારાની જ જરૂર છે. આ રિતની કેળવણીનો ઉપયોગ બહેરા માટેની શાળામા કરવામાં આવે છે. શિક્ષણ ક્રમે ક્રમે આપવુ જોઇએ, જેથી કરીને મગજની તન્દુરસ્તી તથા પોષણ સચવાય છે તથા સુધરે છે. લખતા વાચતા કે દાખલા ગણતા શિખતા પહેલા બરાબર જોઈ શકવાનું શિખવાને નજર કેળવવાની જરૂર છે. આ બાબતમા ભૂલ થવાનૂં એટલે કે એકને બદલે બીજુ વાંચી જવાનુ

વિવિધ વિહાર.

પત્નીનું રાત્રીભાષણ.

ભાષણ ૩ જું.

(પાને ૧૫૨ થી આગળ ચાલુ.)

દીવાળીના શુભ અવસરપર રા. પોચાલાલ પોતાના સર્વ મીત્રોને ત્યાં બજારમાંથી મ્હારોબ્હાર મીઠાઇના ખૂમચા મોકલી દે છે, પણ તે દહાડે જ હેમના મિત્ર રા. જીભાભાઇનાં પત્ની અ. સૌ. હરીલક્ષ્મી હેમને ઘેર આવે છે, તે વાતમાં ભૂલે ભૂલે તે વાત પણ કરી જાય છે; તેથી ગૂસ્સે થયેલા અ. સૌ. જીભ્હાકુંવરના નીકળેલા ઉદ્ગારો.

'ખરેખર હમે તો મ્હોટા લક્ષાધીપતિ જ હોવા જોઇએ. વાહ! વાહ! શી મ્હારો—'બ્હાર મઝા કીધી? કેવા જરાના પોટલા બાંધી લીધા? મીઠાઇના ખૂમચા જ મોકલે પણ 'હશે? દીવાળીના દહાડા એટલે દારૂનો ધુમાડો પણ કરાવ્યો હશેજને? આ કંઇ પૈસા 'ખર્ચ થયા છે? મીઠાઇવાળો વર્ષી ગયો હશે કેમ? મ્હારામાં પૈસા ખૂબ ખર્ચ થતા હતા, 'તે દહાડે લુગડાં માગ્યાં તો ના, ઘરેણાંનીએ ના, ને છોકરાંઓનાં લુગડાંઓનીએ ના જ 'કહી, ને આજે કેમ પાંચ પચાસને માથે છીણી મૂકાઇ?

'પૈસા ખર્ચતાં વિચાર કરો છો? આ જૂઓને હમારી મેડીનો દાદરો? હેના દોદલા 'થઇ ગયેલા પાટીઆપર પગ મૂકતાં બધા ધ્રુજી ઉઠે છે, પણ હેની હમને ફીકર? પગ 'ભાગશે તો અમારા, હેમાં હમારે શું? ઘરમાં હળદર મીઠું લાવ્યા છો તે ખદખદાવીને 'ચોપડવાને માટે જ છે ને કેમ?

'આમ બધે નજર કરશો તો જોશો બધે હમારા ઘરની દશા. બારીઓના કઠેરા તો 'જુઓ કેવા હાલી ગયા છે? સ્હેજમાં નીચે જવાય એમ છે. પણ હમારે હેની શી ફી-'કર? હમારે તો લોકમાં વાહ વાહ કહેવડાવવી કે ઘર ઠીક કરાવી છોકરાંને બચાવવાં! 'દીવાળીમાં ઘર ધોલાવ્યું? ક્યાંથી ધોળાવાય? જુઓ આ ડાઘા, જૂઓ આ ઘરના વેશ.

'શું હસો છો! હમે નથી હસ્યા? હમારે મન બધી મશ્કરી છે. આ કીકીની 'આંખો આવી છે હેની દવા કરવી છે, પણ જ્યારે હમે આમ પૈસા ખર્ચો, ત્યારે તે બા-'પડીની આંખોની દવા ક્યાંથી કરવાના? ભલે બગડતી હેની આંખો, હેમાં હમારે શું? 'મનહરને ઉદરસનો કંઇ પાર છે? હેને જરાક હવાફેર કરાવવા લઇ જવાનું વદ કહેતા 'હતા, પણ હવે શું? પૈસા ક્યાંથી હશે? આમ મીઠાઇઓના ખૂમચા મોકલીએ કે દવા ક-'રીએ ને હવાફેર કરાવવા છોકરાંને બહાર લઇ જઇએ? ઉદરસ વધશે ને ક્ષયનું પાસું થશે 'તો તગદીર હેનાં. હમારે શું? પૈસા કંઇ વેરાયેલા છે જે જડે! કે ઝાડે ઉગેલા છે 'જે તોડી લઇએ! આ ચાલ્યા બ્હાર—ન પુછ્યું ન ગાછ્યું ને કોથળીનું મ્હોડું છોડી મેલ્યું. 'પણ હું શુધી શેના પૂછો! અમને શો અધીકાર! અમે તો પેટીઆ નોકર! હવે ઘરમાં 'દીવાળી કરવા પૈસા ક્યાંથી લાવશો?'

રમણીમણિમાલા.

કુન્તી

૧. કર્ણનો જન્મ.

(શ્રી મહાભારત—આદિ પર્વ અધ્યાય ૧૧૧.)

વસુદેવજીના પિતા શૂરસેનને પૃથા નામે પુત્રી હતી. તેને એણે આગળથી આપેલા વચન પ્રમાણે પોતાની ફોઇનો પુત્ર કુન્તીભોજ અપુત્ર હતો તેને આપી એટલે એ કુન્તીભોજની પુત્રી થૈ કુન્તીભોજને ત્યાં એને અતિથિઓની સરભરા કરવાનું કામ સોંપવામાં આવ્યું તે એ બહુ જ સંભાળથી કરવા લાગી. આથી ઘણા અતિથિઓ અને બ્રાહ્મણો એના ઉપર પ્રસન્ન થયા તેમાં ક્રોધી દુર્વાસા ઋષિ તો એના આતિથ્યથી એવા ખુશખુશ થૈ ગયા કે તેમણે એનું ભવિષ્ય જોયું, અને તેમાં એને પુત્રો મળવાની મુશ્કેલી છે એમ જણાતાં તેમણે એને એક મન્ત્ર આપ્યો અને કહ્યું 'ત્હને ગમે તે દેવની આ મન્ત્ર વડે આરાધના કરજે એટલે ત્હને પુત્ર થયા વગર ન્હૈ રહે" કુન્તી બાલક હતી જોઉં તો ખરી શું થાય છે એટલા જ વિચારથી તેણીએ સૂર્યની આરાધના કરી. તુરત સૂર્યદેવ પ્રત્યક્ષ થયા એમને જોતાં કુન્તી સમજી કે મ્હારી છોકરવાદીમાં મ્હેં આ ભૂલ કરી અને પોતાની ભૂલ કબૂલ કરી તેણે સૂર્યની માફી માગી સૂર્ય કહે 'હે મધુરી છોકરી, આ મન્ત્રથી ત્હેં મ્હારી આરાધના કરી તો હવે તેનો હેતુ પૂર્ણ કર ના કહીશ તો ત્હને પાપ બેસશે." કુન્તી કહે "હું કુમારિકા છું અને મ્હારા કુટુમ્બીઓ મ્હને ધિક્કારશે" પણ સૂર્યે તેને સમઝાવી કે મ્હારા સંબન્ધથી ત્હને પાપ નથી, અને હું ત્હને ત્હારું કુમારિકાપણું પાછું આપીશ.' આ પ્રમાણે કર્ણનો જન્મ થયો કુન્તીને પસ્તાવો થયો, અને એ પુત્રને કોઇ ન જાણે એમ તેણીએ નદીમાં વ્હેતો મૂકી દીધો. તે રાધાના પતિ અધિરથ સારથીને જડ્યો અને તેણે એને ઉછેર્યો.

૨. કુન્તી અને પાણ્ડુ.

(શ્રી મ૦ આદિ૦ અધ્યાય ૧૧૨-૪)

પછી કુન્તીભોજે કુન્તી માટે સ્વયંવર કર્યો ત્યાં રાજાઓની સભામાં પાણ્ડુ બીજા ઇન્દ્ર જેવો દીપી રહ્યો હતો, તેને કુન્તીએ વરમાલા પ્હેરાવી. બેના લગ્ન થયાં અને કુન્તી પાણ્ડુની સાથે હસ્તિનાપુર આવી. પછી ભીષ્મે પાણ્ડુને માદ્રી પરણાવી. આ બે રાણીઓ સાથે ત્રીશ દિવસ ભોગવિલાસમાં ગાળીને પાણ્ડુ દિગ્વિજય કરવા નીકળ્યો. એણે કુરુઓની

પછી કેટલેક વખતે પાણ્ડુનું એને શાપ થયો હતો તે પ્રમાણે મૃત્યુ થયુ કુન્તીએ તેની સાથે સતી થવા ઇચ્છા કરી. પણ માદ્રીએ કહ્યું, "તમે મ્હારા પુત્રોને પણ તમારા જેવા જ ગણીને ઉછેરી શકશો, કેમકે તમે ઉદાર દિલના છો. મ્હારાથી એમ નહિ થાય વળી શાપથી અકાલ મૃત્યુ પામેલા પતિ યમદ્વારમા મ્હારી જ વાટ જોતા હશે." એટલે માદ્રી પાણ્ડુની સાથે સતી થઈ અને કુન્તી તથા પાણ્ડવોને અન્યમાના ઋષિઓ હસ્તિનાપુર લે આવ્યા. ત્યાં ભીષ્મ ધૃતરાષ્ટ્ર અને વિદુરે તેમનો યથાયોગ્ય સત્કાર કર્યો.

૪. કુરૂક્ષેત્રના યુદ્ધના આરંભ સુધી.

પાણ્ડવો કૌરવોની સાથે દ્રોણાચાર્ય પાસે ભણવા માંડ્યા અને જેમ જેમ મ્હોટા થતા ગયા તેમ તેમ તેમના બલ તેજ અને ખ્યાતિ વધતા ગયા. દુર્યોધનના ઇર્ષ્યા અને દ્વેષ પણ દિવસે દિવસે વધતા ગયા. પરંતુ શ્રી મહાભારતનો એ સુપ્રસિદ્ધ ઇતિહાસ અહીં ઉતારવાની જરૂર નથી. દ્રૌપદીના સ્વયંવરમાં અર્જુને દ્રૌપદીને મેળવી અને પછી તે પાંચે પાણ્ડવોની ધર્મપત્ની થઈ હે, તેની વિગત પણ અહીં જરૂરની નથી. યુધિષ્ઠિર દ્યૂતમાં બ્હુવાર હાર્યો અને પાણ્ડવો તથા દ્રૌપદીને વનમા જવાનું ઠર્યું ત્યારે તેઓ કુન્તીની રજા લેવા આવ્યા ત્યારે કુન્તી છેક ગળગળી થઈ ગઈ. (સભાપર્વ-અધ્યાય ૭૯) દ્રૌપદી કુન્તીને પગે લાગી રજા માગે છે ત્યારે તો કુન્તી કંઈક દ્દઢતા નાખીને કહે છે કે, "બેટા, ચિંતા નહીં. તું ત્હારા પતિધર્મ પાળનારી સતી છે ત્હારે લીધે ત્હારા બાપનુ અને અમારું બન્ને કુલ ઉજળા છે હોય, બેટા, ભાવિ મિથ્યા નથી. પણ ત્હારા સદ્દગુણોથી સારા દિવસ જોવાનો વખત જરૂર આવશે જા, મ્હારો ત્હને આશીર્વાદ છે" પણ પછી પાણ્ડવોએ રજા માગી ત્યારે તે પોતાનો શોક દબાવી શકી નહીં. તે કહેવા લાગી, "ત્હમારી રૂહેણીકરણી તો એવી ઉદાત્ત અને વિશુદ્ધ છે કે આ ત્હમારે માથે વાદળ આવ્યુ છે તે મ્હારા જ પાપને લીધે હોવુ જોઇએ. હું આવુ જાણતી હોત તો પાણ્ડુરાજાની સાથે સતી જ થાત માદ્રી એ મહાત્મા સાથે સજોડે ગૈ તે સુખી થૈ ગૈ. અરેરે, મ્હારા જીવતરને ધિક્કાર છે! વિધાતા મ્હને મોત આપતા કેમ ભૂલી જતો હશે! હે કૃષ્ણ, હે દ્વારિકેશ, હે શરણના અનુજ, તું ક્યા છે? તું મ્હને અને મ્હારાં બાલકોને આ શુ વીતાડે છે? લોકો કહે છે કે તું ભક્તોનો ત્રાતા છે, તો તેમા આજે આમ કેમ ફેર પડે છે! અરેરે, પાણ્ડુ, ત્હમે ક્યા હશો! ત્હમે ત્હમાન સતાનોની આ દશા કેમ જોઇ શકો છો!" પાણ્ડવોએ અને વિદુરે એનુ જેમ તેમ કરીને સાન્ત્વન કર્યું અને વિદુર એને પોતાને ત્યા લૈ ગયો. પાણ્ડવો વનમા રહ્યા તે બધો જ વખત એ વિદુરને ત્યા રહી.

એ દુઃખના વર્ષ પૂરા થયા. પાણ્ડવો છતા થયા અને મિત્રો, સહાયો, તથા સૈન્યસામગ્રી એકઠા કરવાનો ઉદ્યોગ કરવા લાગ્યા. ત્યા યુધિષ્ઠિરે દુર્યોધન પાસે શ્રીકૃષ્ણને વિષ્ટિએ મોકલ્યા, કે દુર્યોધન પોતાની મેળે સમઝીને અર્ધુ રાજ્ય આપે, તો યુદ્ધ કરવુ ન પડે, અને ન સમઝે તો પણ યુદ્ધ કર્યાનો દોષ પોતાને માથે ન પડે. શ્રીકૃષ્ણ હસ્તિનાપુર આવતા પ્રથમ વિદુરને ત્યાં કુન્તીને મળવા ગયા. (ઉદ્યોગપર્વ અધ્યાય ૮૯.) ત્યારે પણ કુન્તીને રોષ આવ્યું અને તે કહેવા લાગી કે "આટલા લાંબા વખત સુધી જેનું મ્હોં ન દેખીએ

અને જેના ખરખબર મળે નહીં તેની ઉત્તરક્રિયા પણ કરવામાં આવે છે. અરેરે, મ્હારાં સંતાનોને મન હું મરી ગૈ અને મ્હારે મન એ મરી ગયાં."

શ્રીકૃષ્ણ વિષ્ટિમાં નિષ્ફળ થતાં પાછા વિદુરને ત્યાં આવ્યા અને સભાની બધી હકીકત કુન્તીને અથેતિ કહેવા લાગ્યા. તેમણે કહ્યું, "ઋષિઓએ, મ્હેં, ભીષ્મે, અને સૌએ દુર્યોધનને બહુ બહુ સમઝાવ્યો. પણ એ તો કહેઃ (અધ્યાય ૧૨૬) 'મ્હેં' તે શો દોષ કર્યો છે જે સૌ મ્હારો વાંક કહાડે છો. એઓ ખુશીથી દ્યૂત રમ્યા અને હાર્યાં. તે વખતે જીતેલું સર્વ મ્હેં પાછું આપ્યું. બીજી વાર રમ્યા અને હાર્યા, તેમાં મ્હારો શો દોષ? અને એમ શું કોઇ ડરાવે કે બરાડા પાડે એટલે ડરી જૈએ? પાણ્ડવો અમારા કરતાં નબળા છે એ હું સારી પેઠે જાણું છું. પરંતુ ધારો કે એ જીત્યા અને અમે રણભૂમિમાં પડ્યા તો યે શું! સામે મ્હોંએ લડતાં મરે તે ક્ષત્રિયની તો સદ્ગતિ જ થવાથી. ત્યારે એમાં વિચારવાનું કે ખંચાવાનું શું છે? ક્ષત્રિયો માટે માતંગમુનિએ ધર્મ બોધેલો જ છે કે ક્ષત્રિયે સદા સર્વત્ર ટટાર રહેવું, કદાપિ નમવું નહીં: સાંધાની ગાંઠો તુટે તો ભલે, પણ ક્ષત્રિય-વાંસ વળવાનો કદાપિ ન્હૈં. પાણ્ડવોને મ્હારા પિતાજીએ જે રાજ્યનો ભાગ આગળ આપ્યો હતો, તે તો એમની ભૂલ થૈ હતી. તે વખતે હું બાળક હતો. હવે તો મ્હારી સાથે કામ છે અને હું એ એમને પાછો આપવા દેવાનો નથી. ધૃતરાષ્ટ્ર રાજા બેઠા છે ત્યાં સુધી અમે અને એ બંનેની ફરજ છે કે સૌએ એમની આણ તળે શસ્ત્રાસ્ત્ર બંધ રાખીને સલાહસંપમાં રહેવું. આ ધર્મ અને આ ન્યાય. પાણ્ડવોને એ માન્ય ન હોય તો ભલે એમનાથી થાય તે કરી લે. હું બેઠો છું ત્યાં સુધી તો સોયની અણી મૂકી શકાય એટલી ભોંય પણ મેળવવાની આશા પાણ્ડવોએ ન કરવી!'"

શ્રીકૃષ્ણે કુન્તીને આ સર્વ કહ્યું અને સાથે એ પણ કહ્યું કે "એકલા દુર્યોધનને કેદ કરી પાણ્ડવો સાથે સંધિ કરવાની મ્હેં સલાહ આપી તે વ્યર્થ ગૈ અને ઉલટો દુર્યોધને મ્હને જ કેદ કરવાનો મનસૂબો કર્યો." શ્રીકૃષ્ણ કહે "(અધ્યાય ૧૩૨-૭.) હવે હું પાછો પાણ્ડવો પાસે જાઉં છું અને પૂછવા આવ્યો છું કે ત્હમારે ત્હમારા પુત્રોને કૈં કહાવવું છે?"

ધૃતિદેવીનો કે સાક્ષાત ધરિત્રીનો અવતાર કુન્તી આ સર્વ સાંભળી રહી અને પછી બોલીઃ "યુધિષ્ઠિરને જૈને મ્હારા તરફથી કહેજે કે 'ત્હારામાંથી ધર્મ ઘટતો જાય છે. તું વેદ ધર્મને જાણે છે ખરો પણ તેના શબ્દોને જ અધીન રહે છે. એ શબ્દોના અર્થનો બોધ ત્હને થયેલો જણાતો નથી. ધર્મનું તાત્પર્ય તું જાણતો જ નથી. એ તાત્પર્ય મ્હારે ત્હને જણાવવાનું કે ક્ષત્રિયોને સ્વયંભૂએ પોતાના બાહુમાંથી ઉત્પન્ન કર્યા છે અને ક્ષત્રિઓએ બાહુબલના ઉપયોગ વડે જીવવાનું છે. ક્ષત્રિયોનો ધર્મ પ્રજાપાલનનો અને પરાક્રમો ખેડવાનો છે. આ વિષે ત્હને એક જૂનું ઉદાહરણ યાદ આવે છે તે કહું છું. વૈશ્રવણ રાજર્ષિએ મુચુકુન્દ રાજાને આખી પૃથ્વી આપવા માંડેલી ત્યારે તેણે તે ન્હોતી લીધી અને કહ્યું હતું કે હું તો મ્હારા બાહુબલ વડે જ રાજ્ય મેળવીશ.'

" મ્હારા યુધિષ્ઠિરને કહેજો કે તેણે તેના પિતા અને પિતામહને પગલે ચાલવું અને રાજાના ધર્મનું પાલન કરવું. એવું હાલનું વર્ત્તન ખરા રાજર્ષિનું વર્તન નથી. એણે પોતાની પિતૃવ્ય સંપત્તિ સામ દામ ભેદ કે દંડ કે નય કે બલ કે ગમે તે પ્રકારે પાછી મેળવવી. મ્હેં એ મ્હારા પુત્રોને જન્મ આપ્યો અને હું આ અહીં અનાથ જેવી પરાયું અન્ન ખાઇને દોહ્યલા દિવસ ગાળું છું તેમાં એમનો ઉદ્ધાર નથી.

" વળી હું ત્હમને વિદુલા રાણી અને તેના પુત્ર સંજયનું અતિ પ્રાચીન પ્રસિદ્ધ આખ્યાન કહું છું તે ત્હમે મ્હારા પુત્રોને મ્હારા વતી સંભળાવજો. સંજયને સૈન્ધવોના રાજાએ હરાવ્યો અને તે રાજ્ય ખોઈ છેક નિરાશ થૈ ગયો ત્યારે વિદુલા રાણીએ તેને કેવો ઠપકો દીધો હતો તે સાંભળો.

" વિદુલા કહે, 'ત્હને જોઇને મ્હારી આંખ જરાયે ઠરતી નથી. ત્હને જોઇને આંખ તો ત્હારા વેરીઓની જ ઠરે છે. તું મ્હારો પુત્ર ન હોય. તું ત્હારા પિતાનો પુત્ર ન હોય. ત્હને તે કોણે પેદા કર્યો? ત્હારા મ્હો ઉપર નૂર ક્યાં છે? ત્હારા ચોટીમાં તાપ ક્યાં છે? તું નિરાશામાં જ દહાડા ગાળે છે. ત્હારાં પોતાનાં હિતની ખાતર તો તું માણસાઈમાં આવ! ન્હાની નદીઓ જરામાં ભરાઈ જાય છે. ઉંદરડા જરામાં ધરાઈ જાય છે. હિચકારાઓ ગમે તે સ્થિતિમાં મન વાળે છે. એવા જીવતર કરતાં તો મરવું બહેતર, ખરા નર પોતાને જે કંઇ મહા કર્ત્તવ્ય પ્રાપ્ત થાય છે તેની પાછળ ઉમંગથી મંડ્યા રૂહે છે. જીવને વ્હાલો કરતા નથી. પડતાં પણ તેઓ મોટા જેવા સામાને તેની સાથળને ચૂડ ભેરવીને પોતાની સાથે લેતા પડે છે. જાનવાન ઘોડાઓ પણ ખરે વખતે પોતાનું પાણી જણાવે છે. હે સંજય, ત્હારે લીધે ત્હારાં કુલની પણ આબરૂ જાય છે, ત્હારા પૂર્વજોને માથે પણ કલંક બેસે છે. તું તો મ્હારે પેટ સાક્ષાત કલિ અવતર્યો. કોઈ માને ત્હારા જેવા પુત્ર ન થશો. રાજ્ય ન હોય, પરિજન ન હોય, પોતાનું કંઇ જ ન હોય, ભિક્ષા વડે પેટ ભરવું, અને પોતાનું બલ અને પોતાની શક્તિ પણ અજમાવાય નહીં, એવું જીવન આપણને ન ઘટે. બ્રાહ્મણો અને આપણા શુભેચ્છકો તો આપણા આશ્રિત જોઇએ; જે પ્રમાણે પ્રાણી માત્ર મેઘરાજાના આશ્રિત છે, અથવા તો જે પ્રમાણે દેવો ઇંદ્રરાજાના આશ્રિત છે તે પ્રમાણે, ફલવાળાં ઝાડનુંયે જીવન સાર્થક છે કે પખીઓ તેના વડે નભે છે. ત્હારા કરતાં તો આપણી પ્રજાયે સારી છે કે તે સિંધુરાજાની આણથી સંતુષ્ટ નથી અને તેની સામે ઉઠવાને સારો લાગ મળવાની જ વાટ જુવે છે. તો હે સંજય, તું તો રાજ્યનો હકદાર છે અને ક્ષત્રિય છે. ત્હારે બીજાની રૈયત થૈ રહેવું ન ઘટે. ક્ષત્રિય તે વળી કોઇને નમે! એને નમાવવા જાઓ તો એ તુટી જાય તેભલે પણ નમવાનો કદાપિ ન્હેં. અને એને વળી બ્હીક કેવી? જય વિષે શંકા કેવી? દુશ્મન સામે થવામાં સંકલ્પવિકલ્પ કેવા? એના મનમાં તો દુશ્મન હોય ત્યાં સુધી કંઇ ન્હેં કે એ ન્હેં એ સિવાય બીજી વાત જ હોય ન્હૈં.'

" વિદુલા રાણીનાં આવાં વાગ્બાણથી તેના પુત્રનુ હૃદય અતિ ભેદાયું. તે દરતાથી

પ્રયત્ન કરવા લાગ્યો અને થોડા વખતમાં દુશ્મનોનો નાશ કરીને ગયેલી ગાદી પાછી મેળવી શક્યો. "

કુન્તી કહે, " હે કૃષ્ણ, આ સર્વ મ્હારા પુત્રોને કહેજો. જેમ તેઓ વધારે ઉશ્કેરાય તેવી રીતે કહેજો. દ્યૂત વખતે સતી પાંચાલીના જે અસહ્ય અપમાનો કરવામા આવેલા તે પણ એમને ફરી સભળાવજો અને કહેજો કે એવા અપમાનોની ક્ષમા ન હોય રાજ્ય ગયુ, દ્યૂતમા છેતરાયા, વનવાસ વેઠયો, એ સર્વ કરતા એ અપમાનો મ્હને વધારે સાલે છે અને એમને યે સાલતા હોવા જોઇએ. "

કુન્તીએ પાણ્ડવોને આ પ્રમાણે સખ્તમા સખ્ત વેણ કહાવીને તેમને તેમના ધર્મમા પ્રેરવા માટે પોતાનાથી બનતું કર્યું તો ખરુ, પરતુ તે પછી માતાના હૃદયમા પુત્રોની સલામતી વિષે ફિકર પેઠી, એટલે તેનો પણ યથાશક્તિ ઉપાય કરવા તે કર્ણ પાસે ગૈ. (અધ્યાય ૧૪૪-૫.) અને કર્ણને તેણે કહ્યું,

' તુ મ્હારો અને સૂર્યનો પુત્ર છે અને તું મ્હારો પુત્ર એટલે ધર્મશાસ્ત્ર પ્રમાણે તું મ્હારા પતિ પાણ્ડુનો પુત્ર ગણાય તથા યુધિષ્ઠિરથી મ્હોટા એટલે પાણ્ડવોમા જ્યેષ્ઠ ગણાય. l માતાપિતાની આજ્ઞા માનવી જોઇએ. તો હુ ત્હને આજ્ઞા કરુ છુ કે ત્હારે યુધિષ્ઠિરને રવુ, અને હું ત્હારા જન્મની ખરી હકીકત પ્રકટ કરીશ એટલે તું રાજા અને યુધિષ્ઠિર રો યુવરાજ થશે અને દ્રૌપદી પણ ત્હને પોતાના છઠ્ઠા સ્વામી તરીકે સ્વીકારશે li અર્જુન અને તું એક પક્ષમા સાથે જોડાશો તો દુનિયામા કૈ ચીજ છે જે તમે મેળવી શકો ? માટે ત્હારો ઉત્તમ લાભ અને ત્હારો શ્રેષ્ઠ ધર્મ આ મ્હારી વાત સ્વીકારમા છે."

અને કૌરવો શું ધારે ? કે અમે તો દૂધ પાઇને સાપ ઉછેર્યો. તું મ્હારી જનેતા છે તો હું ત્હને છેતરી શકતો નથી અને સ્પષ્ટ કહું છું કે દુર્યોધનની પ્રીતિવશ છું અને પાણ્ડવો સામે યથાશક્તિ લડીશ. પરંતુ જા હું ત્હને આટલું વચન આપું છું તેથી સંતોષ માન. અર્જુન સિવાય એકે પાણ્ડવનો હું જીવ નહૈ લઉં. એટલે અર્જુન મ્હને મારશે તો પાંચ પાણ્ડવો ત્હારા પુત્રો રૂહેશે અને જો કદાચ અર્જુનને હું મારી શકીશ તો હું અને ચાર પાણ્ડવો એમ પાંચ ત્હારા પુત્રો રૂહેશે." કુન્તી આટલાથી મન વાળી તેને આશીર્વાદ દૈ ચાલી ગૈ. કૃત્યોના પરિણામ રૂપ બનાવો બાણુમાંથી છૂટેલા તીરની માફક બનવા શરૂ થૈ ચૂકે પછી તેનો પ્રતીકાર અશક્ય છે. અથવા તો આટલે સુધી ન જાય્યા તો પછી એ બનાવોનો માર સ્હૈ જવો અને ભવિષ્યને માટે ગાંઠ વાળવી એ જ ખરો પ્રતીકાર છે.

૫. યુદ્ધ પછી.

કુરુક્ષેત્રનું ધર્મયુદ્ધ પૂરૂં થયું. કર્ણ અને કૌરવો મુવા. અસંખ્ય પ્રાણીઓનો ઘાણ વળી ગયો. પછી પાણ્ડવો કૌરવો વગેરેની ઉત્તરક્રિયા કરવા લાગ્યા. (સ્ત્રીપર્વ અધ્યાય ૨૭) ત્યારે કુન્તીથી ન રૂહેવાયું અને યુધિષ્ઠિરને કહ્યું "કર્ણ મ્હારો કાનીન પુત્ર ત્હમારો મ્હોટો ભાઈ થાય. એની પણ ઉત્તરક્રિયા કરજો." યુધિષ્ઠિર તો સાભળીને આભો જ બની ગયો અને પોતાની માને ઠપકો દેવા લાગ્યો. "આ હકીકત મ્હને વેળાસર કેમ ન જણાવી ? હું એમને મ્હારા ગુરૂ ગણી સદા એમની આજ્ઞામાં રૂહેત. આ યુદ્ધ થવા જ ન પામત. આ બધો કેર વર્ત્યો તેનું પાપ કોને માથે!" કુન્તી શો જવાબ આપે ? યુધિષ્ઠિરનો આક્ષેપ ખરો હતો કે ખોટો ! પાણ્ડુને શાપ થયો તે સમયે કુન્તીએ હાથ જોડીને એમને કહ્યું હોત કે "આપ અપુત્ર નથી. મ્હને આ પ્રમાણે મન્ત્રલાભ થયો, તે વખતે નાદાનીમાં મ્હેં તેનો ઉપયોગ કરી જોતાં મ્હને એક પુત્ર થયેલો છે. પણ તે જન્મ્યો તેવો લજ્જામાં લેવાઈ જૈને મ્હેં તેને નદીમાં વ્હેતો મૂકી દીધો છે. ચાલો તેની તપાસ કરીએ. જો એ જીવતો જડે તો એ આપનો પુત્ર. સૂર્ય જેવો એનો પિતા છે એટલે એ સોવસા તો જીવતો જ હશે." પરંતુ તે વખતે કુન્તીની જીભ ઉપડી નહૈં. અને પછી તો જેમ જેમ વખત જતો ગયો તેમ તેમ એને પોતાનું ગુહ્ય પ્રકટ કરવું વધારે વધારે મુશ્કિલ થતું ગયું. એક વાત ગુપ્ત રાખ્યાની કુપરિણામપરંપરા ધીમે ધીમે વધતી જતી આવી ત્રાસદાયક નીપજશે એમ તો એના મનમાં ક્યાંથી જ આવી શકે ! विधिरेव तानि घटयति यानि पुमान्नैव चिन्तयति. માણસમાં ત્રિકાલજ્ઞતા ન આવે ત્યાં સુધી તેને હાથે આ પ્રમાણે સિંહાવલોકમાં જે પાપપરંપરા થતી જણાય તેની તુલના ઉદારતા અને ક્ષમાબુદ્ધિથી જ કરવી ઘટે છે. અને છેવટે પણ કુન્તીએ પોતે કર્ણની માતા હોવાની વાત પ્રસિદ્ધ કરી એ તેણીની ધર્મબુદ્ધિ જ બતાવે છે.

યુધિષ્ઠિર રાજા થયો. તેણે સંપત્તિ મેળવી અને અશ્વમેધ કર્યો. પછી ધૃતરાષ્ટ્ર અને ગાંધારી વાનપ્રસ્થ થવા નીકળ્યાં તેમની સાથે કુન્તીએ પણ જવાનો નિશ્ચય કર્યો. (આ-

શ્રમવાસિકપર્વ. અધ્યાય ૧૭) .પાણ્ડવોએ એને બહુ સમઝાવી અને મ્હેણું માર્યું કે "આમ અમને ત્યજીને જવું જ હતું તો વિદુલાનું આખ્યાન કહાવીને અમને યુદ્ધ માટે ઉશ્કેર્યા શું કરવા?" બધાનો એણે શાંતિ અને દૃઢતાથી જવાબ દીધો. કુન્તી કહે, "મ્હે ત્હમને ઉશ્કેર્યા તે ત્હમારા પોતાના આ દુનિયાને બીજી દુનિયાનાં હિતની ખાતર. મ્હારા પોતાના સ્વાર્થને માટે બિલકુલ ન્હૈં. પાણ્ડુ રાજાનું રાજ્ય હતું ત્યારે રાણી તરીકેના સર્વ ભોગવૈભવ ભોગવી ભોગવીને હુ તો ધરાયેલી હતી. ત્હમારાં રાજ્યમાં ફરીથી ભોગવૈભવ ભોગવવાની તૃષ્ણા મ્હને હતી ન્હૈં અને ત્હમને કૃતકૃત્ય જોઇને હવે હું તપ કરીને ત્હમારા પિતા જે ધામમાં સુખમાં છે ત્યાં જેમ બને તેમ જલદી પ્હોંચવા ઇચ્છું છું."

આ પ્રમાણે કુન્તી માતાનું આખ્યાન છે. તે મ્હેં ટુકામાં પણ બનતાં સુધી મૂલ પ્રમાણે જ ઉતાર્યું છે. એમાંથી ધર્મનો અને નીતિનો બોધ વિચારવા જઈએ તો ઘણો છે પણ તેમ કરતાં લંબાણ થૈ જાય. અને વળી બોધ તો વાંચનાર સાંભળનારને જે વખતે જેટલો દસી જાય તેટલો જ તેને માટે તે વખતે ખરો છે, પરંતુ વાર્ત્તારસના અધિકારી તો સર્વ છે એટલે અહીં જ અટકુ છું. માતા થવા સરજેલી સર્વ સ્ત્રીઓએ કુન્તીના વૃત્તાંતનુ વારંવાર મનન કરવું એટલી નમ્ર ભલામણ મ્હારા તરફથી કરવા રજા લઉં છું.

બળવંતરાય ક. ઠાકોર.

લવાજમ તથા સર્વ બાબતના પત્રવ્યવહારનું શરનામું.

રા૦ ભોગીન્દ્રરાવ રતનલાલ દિવેટીઆ બી. એ.

વ્યવસ્થાપક સુન્દરીસુબોધ—અમદાવાદ

વિધવા

(કાવ્ય)

લેખક—વસન્તવિનોદી.

મૂલ્ય આના ચાર

સુન્દરીસુબોધના ગ્રાહકને ટપાલ સાથે અઢી આને મળશે

મળવાનું ઠેકાણું.—પ્રજાબંધુ ઓફિસ ખાડીઆ—અમદાવાદ
મેસર્સ. એન. એમ. ત્રિપાઠી અને કંપની કાલબાદેવી રોડ—મુંબઈ

વહુને શિખામણ

(બીજી આવૃત્તિ, કિંમત રૂ. ૧)

સ્ત્રીઓને ખાસ વાંચવા લાયક, પહેલી આવૃત્તિની ૧૫૦૦ પ્રત ખપી જવાથી બીજી આવૃત્તિ બ્હાર પડી છે

મળવાનું ઠેકાણું—રવિશંકર ગણેશજી અંજારિયા, ચીફ મેડિકલ ઓફીસર, માંગરોળ (કાઠીઆવાડ)
તથા "સુન્દરીસુબોધ" ઓફીસ, અમદાવાદ

'સુન્દરીસુબોધ' ના ગ્રાહકોને રૂ ૦-૧૨-૦ ટ. ખ જુદું.

કાવ્યમાધુર્ય.

આધુનિક લેખકોના ઉત્તમ કાવ્યોનો સંગ્રહ.

સંગ્રહ કરનાર—હિમ્મતલાલ ગણેશજી અંજારિયા એમ. એ

કિંમત કાચું પુઠું એક રૂપીઓ
પાકું પુઠું દોઢ રૂપીઓ } ટપાલ ખર્ચ જુદું

સોલ એજન્ટસ એન. એમ. ત્રિપાઠીની કંપની મુંબાઇ.

સુન્દરીસુબોધ ઓફિસ—અમદાવાદ.

બેચર મેઘજી બુકસેલર—રાજકોટ.

આ ઉપરાંત ગુજરાત કાઠિઆવાડના પ્રસિદ્ધ બુકસેલરોને ત્યાંથી પણ મળી શકશે.

ધી અમદાવાદ યુનીયન પ્રીન્ટીંગ પ્રેસ કંપની લીમીટેડ

Registered No. B. 436.

સુન્દરીસુબોધ.

यत्र नार्यस्तु पूज्यन्ते रमन्ते तत्र देवताः । मनु.

(પ્રસન્ન દેવતા રહે, જ્યાં પામે સન્માન સુન્દરી)

સર્વાંગે સ્ત્રીઓ માટે પ્રકટ થતું માસિક

પુસ્તક ૪	પ્રકાશક,	ઈ. સ ૧૯૦૭: જુલાઈ.
અંક ૧૧	બન્ધુસમાજ.	વિ. સં. ૧૯૬૩: આષાઢ.

વિષયસૂચન

વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૧-૪-૦ પોસ્ટેજ સુદ્ધાંત.

सुन्दरीसुबोध.

વર્ષ ૪ થું] ઈ. સ. ૧૯૦૭ જુલાઇ—અષાઢ વિ. સં. ૧૯૬૩. [અંક ૧૧ મો.

ज्ञानसुगन्ध.

जीवन-

(वंशस्थ)

समुद्र संसारतणो अगाध ज्यां,
मनुष्य कल्लोल जता उंचा निचा;
जीवीत केरी अवधि टुंकी छता,
महान मानी निज धर्म भूलतां.
विचारता देह दिसे अधन्य आ,
उपेक्षी आत्मा सविशेष रक्षता;
दिसन्तु कौमार विनोदपूर्ण, ने,
उपाधिआधि पडता न यौवने
विवाहसौख्यो तणी चांद्रिका विषे,
क्रीडन्त भाग्ये जन को विशुद्ध ने;

गणन्त को कंटक रुप लग्नने,
असंख्य व्हेमां सुख को जनो गणे.
गृहे मळे ना मन शान्ति अल्प ने,
प्रवासमां दुःख, गणी न विचरे;
विनष्ट आनंद थतो ज विग्रहे,
विशेप संधि माहि दुःख उद्भवे.
मळन्त सौख्यो नहि दीर्घ आयुथी,
करन्त आक्रन्द शुं मृत्युथी म्हीनी,
करी सुकृत्यो नीतिपंथने ग्रहे,
अंवीतसाफल्य, विबुध ए गणे.

सुबन्धु.

———:o:———

કાવ્યકુંજ.

સ્નેહનાં સદાવ્રત.

(અંતકાળે સગુ નહીં કોઈનું રે: એ રાહ.)

વ્હાલાં! ચાલોજી ચાલો, બસ કરીયે પ્રાણદાન;
ચાલો બાંધીયે સદાવ્રત સ્નેહનાં રે.—
દીન આંખમાં ઉતારી દેવી ગંગાના પ્રાણ;
વ્હાલાં! વિલસીએ સનાતન સહચારમાં રે.—
માન ધરતી ધરેજ જ્યાં અન્નકૂટના નિધાન;
પ્રાણ પ્રેરે પ્રભુ ત્યાં દાન દેહનાં રે.—
વ્હાલાં! આપણે તો દેવના આદેશનાં વિધાન;
પ્રાણ તો ધરે પ્રકાશ આત્મદાનમાં રે.—
આવા દેવના દરબારમાં સૈયારાં સન્માન;
ધન્ય જન્મ! કાય જાય જો કલ્યાણમાં રે.

લલિત.

અસાડીલા રાજ,

(મ્હારૂં ગોકુળ જોવાને આવરે મથુરાના વાસીઃ એ રાહ પ્રમાણે.)

આવ્યા આવ્યા અસાડીલા રાજ, હીંચે મ્હારાં હઇડાં.— સખિ!
લાવ્યા એના સૌભાગ્યભર્યા સાજ, હીંચે મ્હારાં હઇડાં.— સખિ!

પુણ્ય પવનની શાંત હીંચોળે હીલે બ્રહ્માંડ એ હિંડોળે રે,
ઝબુકે ઝળક ત્યાં અંજન અંજાય કંઈ ગાજે ઘેરૂં ઘનઘોર.
હીંચે મ્હારાં હઇડાંઃ સખિ!—

છેડયા પડછંદ જાગ્યા
પુરાતન પ્રાણ જાગ્યા

એકાકાર ઓઘ છળી વળે જડપાજ, હીંચે મ્હારાં હઇડાંઃ સખિ!—

ઝબકી જાગ્યું મ્હારૂં જીવન ઘેરાતું ઉલટયાં રસાતળ ઊંડાં રે,
રેલે ગ્હડયો મ્હારા હીલનો મ્હેરામણ રેલે છળોછળ છોળ;
હીંચે મ્હારાં હઇડાંઃ સખિ!—

ન્હાની શી નાર હું તો
ડોલી ડોલાઉં હું તો

રસગુણથી રસે રસરાજઃ હીંચે મ્હારાં હઇડાંઃ સખિ!—

હળવી હથેળીયે રસસાગર સમાવું રસગુણ ઝીલી ઝુલાવું રે;
નાચું નચાવું તેમ હળુ હળુ હેરેઃ મને એકલી જાણીને હસાવેઃ
હીંચે મ્હારાં હઇડાંઃ સખિ!—

હસાવી હસું ન હું તો
કહોને બીજું શું કરૂં તો

એવી હરવી હારી ગઇ લાજઃ હીંચે મ્હારાં હઇડાંઃ સખિ!—
આવ્યા આવ્યા અસાડીલા રાજઃ હીંચે મ્હારાં હઇડાંઃ સખિ!—

લલિત.

વાર્તાલહરી.

સરસ્વતી.

(સ્ત્રીલેખ.)

સ્હવારમાં સાતેક વાગ્યાને સુમારે મુમ્બાઈના ગ્રાન્ટરોડ સ્ટેશને ઘસારા બંધ મેઈલ આવીને ઉભી. અષાઢ મહીનો હતો, એટલે વાદળાં ને વરસાદ શરૂ થયાં હતાં. સુર્યનારાયણ નિસ કર્મમાંથી પરવારી અશ્વારૂઢ થઈ પોતાનો અમલ ચલાવવાની તૈયારી કરતા, પરંતુ વાદળાં એક પછી એક આવી તેઓને ઢાંકી દેતા હતા. ટ્રેઈન ઉભી ને પોરટરો 'ગ્રાન્ટરોડ' 'ગ્રાન્ટરોડ' કરી બુમ પાડવા મંડયા. ટ્રેઈનનું ઉભું રહેવું, પોરટરોના ઘાંટા ને સ્ટેશનના ખળભળાટથી ઉતારૂઓ જાગી આંખ્યો ચોળતા હાથમાં પોટકાં લઈ એક પછી એક ઉતર્યા. આ ટ્રેઈનમાં બાવીશેક વર્ષનો યુવાન અમદાવાદથી બેઠો હતો ને તે પણ અહીં ગ્રાન્ટરોડના સ્ટેશને ઉતર્યો. એણે એના મિત્રને કાગળ લખ્યો હતો પરંતુ એ સ્ટેશન ઉપર આવ્યો નહોતો, એથી એ મજુર કરી સામાન લેવડાવી બ્હાર આવ્યો, અને વીક્ટોરીઆમાં મુકાવી ભુલેશ્વર તરફ હંકરાવી. આ યુવાન ઈન્ટર કલાસમા હતો અને ત્હેનુ નામ શીવપ્રસાદ હતું. શીવપ્રસાદના બાપે સારી હોદ્દાની નોકરી કરી ઠીક પૈસો એકઠો કર્યો હતો. હાલ તેઓ વૃદ્ધ હોવાથી પેનસીન પર હતા. એમનુ નામ મણીશંકર હતું. મણીશંકર ઘણા શાન્ત ને માયાળુ હતા. ત્હેમનાં પત્ની ભાગીરથી તેવાં નહોતા. તેઓ તો એમનાથી ઉલટાજ સ્વભાવનાં હતાં. ભાગીરથી ઘણાં આકળાં ને મીજાજી હતાં. પોતાનું ધાર્યું ન થાય તો ઘણાં જ ચીડાતાં. મણીશંકર હોદ્દા ઉપર હતા એટલે માણુસોની છુટ હતી, તેથી ભાગીરથીને હુકમ કરવાની ટેવ પડી હતી. પેનશીન લીધા પછી પણ એક બ્રાહ્મણ રસોઇને માટે રાખ્યો હતો ને બે ચાકર રાખ્યા હતા, એટલે હુકમ કરવાની થોડી ઘણી ટેવ તો કાયમજ રહી હતી એમને એક છોકરો ને એક છોકરી હતી. મણીશંકરના ઉચ્ચ વિચાર ને ઉદારતા વિગેરે સદ્‌ગુણ શીવપ્રસાદમાં આવ્યા હતા, અને નર્મદા એની માના જેવી રીસાળ મીજાજી ને છવીંગી હતી. શીવપ્રસાદનુ લગ્ન સાધારણ સ્થિતિના ગૌરીશંકરની પુત્રી સાથે થયું હતું. એનુ નામ સરસ્વતી હતું. સરસ્વતીને ત્રણ બ્હેનો ને એક ભાઇ હતો. સરસ્વતી શાન્ત ને ભોળી હતી. એની ઉમ્મર સોળ વર્ષની હતી. સાસરે આવ્યા પછી, શરમાળ હતી તેમાં વિશેશ શરમાળ થઈ. સાસુનો કરબ એટલો બધો હતો કે ત્હેને સ્હવારે છ વાગે મેડીએથી ઉતરવું પડતું. ભાગીરથીનો આકળો સ્વભાવ હતો પણ તે સહન કરતી. જેમ બને તેમ સાસુ નણંદ ખુશી રહે એમ પ્રયત્ન કરતી. શીવપ્રસાદ સાથે પણ નમ્રતા ને સ્નેહથી વર્તતી. શીવપ્રસાદ ભાગ્યેજ સરસ્વતી ઉપર ચીડાતો. કારણ તે જાણતો હતો કે ભાગીરથી બહુ સકતાઈ વાપરે છે. ભાગીરથી બેબોલ વહુને કહેતી હોય તે વખત નર્મદા બ્હેન ટાપસી પુરવાને તૈયારજ. સરસ્વતી પ્હેલી પંદર દીવસ રહી ગઈ ત્યારે તો સાસુનણંદ આગતાસ્વાગતા સારી કરતાં, પણ પછી તો કહેવત પ્રમાણે " પ્હેલાં વહુ ખાતી નથી ને પછી વહુ ધરાતી નથી " તેમ બીજી વખત આવી એટલે સાસુનણંદે રોફ ચલાવવા માંડ્યો. આખા દિવસમાં એક કલાક પણ સરસ્વતીને શીવપ્રસાદ પાસે જવા દેતી નહિ. પણ એ બધું સરસ્વતી સહન કરતી. એ જાણતી કે આખો દિવસ મુંઝાયલી રાત્રે

ઉપર જઈશ ત્યારે સ્નેહથી શીવપ્રસાદ મ્હારી સાથે વાત કરશે. ને એથીજ સરસ્વતી ભાગીરથી કે નર્મદા લડે વડે ગમે તેમ કરે તો પણ એક અક્ષર શીવપ્રસાદને કહેતી નહિ. પણ શીવપ્રસાદ છાની રીતે તપાસ કરતો. દિવસે દિવસે ભાગીરથીએ સરસ્વતી ઉપર બહુજ ચીડાવા માંડયું, ને હવે તો નજીવી બાબતમાં પણ કંકાસ કરતી. શીવપ્રસાદને ને સરસ્વતીને બનતું તે ખમાતું નહિ. નર્મદાનો વર પ્હેલાં તો ઠીક હતો, પણ પછીથી ખરાબ સોબતને લીધે બગડયો. તે એટલે સુધી કે રોજ નીશો કરતો ને નીશાની ધુનમાં નર્મદાને ખુબ મારતો. આથી ભાગીરથીથી છોકરાવહુનું સુખ ને બન્નેને બને છે એ ખમાયું નહિ, અને એથીજ બંને પતિપત્નીને તકરાર થાય એવું ઇચ્છતી. આ બધું સરસ્વતી જાણતી, પણ એણે કહ્યું ન્હોતું. પણ શીવપ્રસાદ બધું જાણતો. આથી કંટાળીને અમદાવાદથી શીવપ્રસાદ મુમ્બાઈ અભ્યાસને માટે ગયો. વીકટોરીઆમાં બેસી શીવપ્રસાદ એના મીત્ર ગીરજાશંકરને ત્યાં ગયો. ગીરજાશંકર પણ અભ્યાસને માટેજ રહેતો હતો. એને મા બાપ બ્હેન કે કોઈ નહોતું, એટલે એણે વહુને મુમ્બાઈમાં જ રાખી હતી. એની વહુનું નામ ગંગા હતું. ગંગાને પણ પીયેરમાં કોઈ નહોતું, એટલે એ ગીરજાશંકર પાસેજ રહેતી હતી, એટલે લગ્ન પછી પતિપત્ની એક પણ દિવસ એક બીજાથી જુદાં રહ્યાં નહોતાં. જેઓ સદ્ગુણી ને સ્નેહાળ હૃદયનાં હોય તે સાથે રહેવાથી રેશમની દોરીની ગાંઠય પડયા પછી ખેંચીએ તેમ મજબુત થાય ને ગમે તેટલો પ્રયત્ન કર્યાં છતાં છુટે જ નહિ તેમ પ્રેમી દંપતીના હૃદય પણ જુદાં નજ થાય. અને જેઓનાં અંતઃકરણ એક બીજાને ચ્હાતાં ન હોય એ તો એમજ જાણે કે ક્યારે એક બીજાથી દુર થઇએ. ગંગાને કોઈ પણ દિવસ તકરાર થતી નહિ. શીવપ્રસાદને ઘરમાં આવતો જોઈ દાળ વીણતી હતી ત્યાંથી ઉઠીને ગીરજાશંકરને શીવપ્રસાદ આવ્યાના ખબર કહેવા ગઈ, ને પછી રસોડામાં જઈ ચ્હા તૈયાર કરીને લાવી.

દાતણ કરી શીવપ્રસાદે ચ્હા પીવા માંડયો. ચ્હા પીતાં પીતાં શીવપ્રસાદ ને ગીરજાશંકર વાતોએ ચડયા, ને ગંગા રસોડામા રસોઈ કરવા ગઈ.

ગીરજાશંકર—શીવપ્રસાદ, આમ ત્હારે એકદમ આવવાનું કારણ શું? સરસ્વતી ભાભીથી રીસાયો તો નથી ને?

શીવપ્રસાદ—નારે ભાઈ, એનાથી શું કામ રીસાઉં. એ તો બીચારી ભલી છે. ઘરમાં બા એના ઉપર આખો દિવસ ચીડાય છે, પણ મને એક અક્ષરે એ કહેતી નહોતી.

ગીરજાશંકર—ત્યારે ત્હારે આમ એકદમ આવવાનું કારણ શું? કેમ તું આટલો બધો દીલગીર રહે છે?

શીવપ્રસાદ—આવવાનું કારણ એટલુંજ કે બા રોજ એના ઉપર ચીડાય છે ને એનો વાંક મ્હારી પાસે કાડયા કરે છે ને ઘરમાં આખો દિવસ કકળાટ કર્યા કરે છે. અને એથી મ્હારાથી વચાતું ન્હોતું, ને એથીજ હું અહીં આવ્યો.

ગીરજાશંકર—ભાઈ ત્હમે તો અહીં આવ્યા પણ બીચારી ભાભીની શી દશા?

શીવપ્રસાદ—એજ મને ચિન્તા થાય છે. પણ યોગ્ય દિવસ એ ચિન્તા દુર કરીશ તોજ એને સુખી કરવાની આશા છે.

ગીરજાશંકર—ભાઈ આપણી નાતમાં છોકરો પરણાવતી વખત હોંસ હોય છે, કે ક્યારે મ્હારો છોકરો પરણે ને વહુ ઘેર આવે. એવા એવા વિચારથી છોકરાનું ન્હાની ઉમ્મરમાં ગમે તેવે ઠેકાણે ન્હાની મ્હોટી કે સારી ખોટી કન્યાનો વિચાર કર્યા વગર લગ્ન કરે છે. ત્હેમાં જે વધારે રૂપીયા આપે તે ઘરની કન્યા તો સારીજ હોય એમ માની લે છે. પરંતુ તે થોડા વખતને માટેજ. કન્યા સાસરે આવ્યા પછી થોડા વખત તો બને. પણ કન્યા મટી વહુ થાય ને એનામાં સ્હમજણ આવે એટલે સાસુવહુની લડવાડ ચાલે. તેમ કરતાં જો છોકરાં થયાં હોય તો પાડ, નહિ તો બીજી લાવીશ એમ બીવરાવે, અને બીજી લાવે એમાં પણ નવાઈ નહિ. આપણી નાત બહુજ ખરાબ છે. આપણા જેવડા યુવાનોએ મળીને નક્કી કરવું જોઇએ કે ગમે તેમ થાય પણ એક ઉપર બીજી ન લાવવી. એક છોકરી હોય ને પૈસો જરા ઠીક હોય તે તો ગમે તેમ કરી છોકરીના સાસરીઆને મનાવે, પણ બે ચાર છોકરીઓ હોય તે શું કરે?

આ પ્રમાણે બન્ને મિત્રો વાતો કરતા હતા. એટલામાં બંગડીનો રણકાર સંભળાયો ને શીવપ્રસાદે પાછું વાળીને જોયું.

શીવપ્રસાદ—ઓહો, ભાભી, ક્યારનાં અહીં ઉભાં છો? અમને તો ખબરે ન પડી!

ગંગા—ક્યાંથી પડે ભાઈ! સરસ્વતી બ્હેનના વિચારમાં હશો તે! હું તો ક્યારની આવી છું, ને વાત સાંભળું છું. લ્યો ચાલો રસોઈ તૈયાર થઈ ગઈ છે, ને પાણી ન્હાવાનું કાઢ્યું છે.

ગીરજાશંકર—લ્યો ચાલો સારે ન્હાઇએ. એમ કહી લુગડાં ઉતારી ન્હાવા ગયો. ન્હાયા પછી બન્ને મિત્રો સાથે બેઠી જમ્યા, જમી પાનસોપારી ખાઈ શીવપ્રસાદ ને ગીરજાશંકર કોલેજમાં ગયા. થોડા દિવસ પછી શીવપ્રસાદે ગીરજાશંકરની ઓરડી પાસેજ એક ઓરડી રાખી. સુતો બેસતો ને વાચતો ત્યાં, ને જમતો ગીરજાશંકરને ઘેર. વખત પાણીના રેલાની માફક જવા માંડ્યો. પરીક્ષા પાસે આવી. ગીરજાશંકરે ને શીવપ્રસાદે ખુબ ધ્યાનથી વાંચવું શરૂ કર્યું. પરીક્ષા આવી તેવી પુરી થઇ. પાસ થઇશું કે કેમ એજ વિચારમાં ગીરજાશંકર ને શીવપ્રસાદ હતા. થોડા દિવસ ગયા ને એક શનીવારની સ્હાંજે ખબર પડી કે બન્ને મિત્રો પાસ થઈ સેકન્ડ કલાસમાં આવ્યા. આ ખુશ ખબરથી ગીરજાશંકરે ટીપાર્ટી આપી ને થોડા દિવસ પછી શીવપ્રસાદે અમદાવાદ જવાનો વિચાર કર્યો.

× × × ×

મણીશંકરના ઘરની મેડીએ એક યુવતી વિચારમાં ને વિચારમાં આમ તેમ પથારીમાં આળોટતી હતી. આ યુવતી સરસ્વતી હતી. શીવપ્રસાદ ગયા પછી તો ભાગીરથીએ ખુબ જુલમ કરવા માંડ્યો હતો. તે એટલે સુધી કે ઘરની બ્હાર પગ મુકવાનો નહિ. શીવપ્રસાદ મુમ્બાઇથી કાગળ લખતો તે ભાગીરથી સરસ્વતીને હાથ જવા દેતી નહિ. સરસ્વતી કામ કરતી તો તે પણ ભાગીરથીને પસંદ પડતું નહિ. નર્મદાનો વર ખરાબ સોબતને લીધે દિવસે દિવસે બગડતો ગયો. નર્મદાને હમેશાં મારતો, નોકરી મુકી દીધી હતી, એટલે ખાવાને માટે પૈસાની તંગી પડી. એથી દરરોજ નર્મદા પાસે પલ્લુ માગતો. આથી કંટાળીને નર્મદા પીયેર

રહેવા આવી હતી. ત્યાં પણ આવી આવીને કનડતો. આથી ભાગીરથીને એમ થયું કે મ્હારી દીકરી દુઃખી ને શીવપ્રસાદ કેમ વહુનું કહ્યું કરે છે? ગમે એટલું ભાગીરથી સરસ્વતીને કનડતી પણ એક અક્ષર પણ સરસ્વતી શીવપ્રસાદને લખતી નહિ.

એક દિવસ સ્હાંજે ભાગીરથી ચોકમાં બેઠી હતી. એટલામાં મણીશંકર આવીને પાસે પડેલી આરામ ખુરશી ઉપર બેઠા. થોડીવાર પછી ભાગીરથીએ મુદ્દાની વાત શરૂ કરી.

ભાગીરથી—મને તો આ વહુને કંઈ સારો દિવસ આવે એમ લાગતું નથી. એકનો એક છોકરો, પણ એના તરફથી ટાઢક નહિ. હોય છે એને તો ખાસું હોય છે.

મણીશંકર—એનો અસંતોષ ન રાખવો. આપણા નશીબમાં સુખ ભોગવવાનું હશે તો વ્હેલું મોડું મળશે.

ભાગીરથી—મ્હારી મરજી તો કાશીની છોકરી સરીતા સાથે ચોકઠું બેસારવાની છે. ઉમ્મરે ખાસ્સી તેરે વરસની છે.

મણીશંકર—એ શું બોલી? હું એમ થવા દેવાનો નથી. હું જીવીશ ત્યાં સુધી સરસ્વતીને દુઃખી કરવાનો નથી. કેમ જાણ્યું કે એથી છોકરાંને તું રમાડીશ?

ભાગીરથી—ત્હમારે કંઈ છે? ત્હમારી મરજી સાચવે એટલે વહુ શી વાત! પણ એ તો જે છે તે છે. કંઈ ઓછી નથી.

મણીશંકર—હું કહું છું તે નહિ કે મ્હારા છતાં નહિ થવા દઉં? હું ન હઉં ત્યારે ત્હમને ફાવે એમ કરજો. નજીવી બાબતને સારૂ છોકરાંનું બ્હાનું કહાડી બીજી લાવવી છે! શરમ છે શરમ! ખબરદાર જો હવે મ્હારે મ્હોએ એ સબંધી વાત કરી તો. નર્મદા ઉપર બીજી આવે તો ત્હને કેવું લાગે! હજી સરસ્વતીની ઉમ્મર કેટલી થઈ છે કે આટલી બધી ઉતાવળ કરે છે?–એટલું કહી ખુરશી ઉપરથી પગ પાછા ઉઠયા ને લુગડાં પહેરી બ્હાર ગયા. ભાગીરથી બબડતી પરસાળમાં જઈ કામે લાગી. એટલામાં નર્મદા સાસરેથી આવી. ને બે જણ એ ની એ વાત કરવા બેઠાં. દીવા વખત થઈ પણ બન્નેની વાત ખુટી નહિ. આખર વખત થઈ જવાથી નર્મદા પાછી સાસરે ગઈ ને ભાગીરથી પરસાળમાં પડેલી ગાદી ઉપર સુઈ ગઈ. જમવાની વખત થઈ એટલે ભાગીરથીને સરસ્વતી તેડવા ગઈ ને ઘણો આગ્રહ કર્યો પણ જમવા ઉઠી નહિ.

એટલે સરસ્વતીએ રસોડામાં જઈને ચ્હા કર્યો ને પ્યાલો તૈયાર કરી ભાગીરથી પાસે લાવી. ભાગીરથીને ચ્હા પીવાનું કહ્યું, પણ માન્યું નહિ.

સરસ્વતી—બા, આટલો ચ્હા પીજાઓ ને? સ્હવારે એવું શું ખાધું છે કે અત્યારે ભુખ નથી? આટલો ચ્હા પી જાઓ.

ભાગીરથી—મ્હારે તો કંઈ ચ્હા બા નથી પીવો. મ્હારા મ્હોં આગળ ન લાવશો. કોણે ચ્હા કરવાનું કહ્યુંતું? મ્હારે શા ઉપર ચ્હાનો પ્યાલો પીવોતો?—એમ કરી છરમાં ને છરમાં પ્યાલો ખશેડી દીધો તેવો જ પ્યાલો ઉંધો પડયો તે સરસ્વતીના પગ ઉપર ચ્હા ચ્હા થયો, ને દાઝી તે નફાનું. તરત પ્યાલો લઈ જઈ ત્યાંથી સાફ કરી નાંખ્યું, ને ઉપર મ્હેડીએ જઈ

બારણાં વાચી પથારીમાં સુઈ ગઈ ને સુતે સુતે ખુબ રોઈ. રહાંજે ભાગીરથી ને મણીશંકર વચ્ચે થતી વાતચીત સરસ્વતીએ સાંભળી હતી.

બીજા દિવસે સ્હવારમાં વ્હેલી ઉઠી કામથી પરવારી બપોરે સાસુની રજા લઈ કાશીને ઘેર ગઈ. તે વખત કાશી ઘરમાથી કચરો કાઢતી હતી. કોઈ દિવસ નહિ ને આજ સરસ્વતી એને ઘેર આવી એથી એને નવાઇ લાગી. બન્ને પરસાળમાં ગયાં ને ત્યાં સાદડી ઉપર બેઠાં. પ્હેલાં તો બીજી વાતો કરી પણ પછી સરસ્વતીએ વાત ઉપાડી ને સરીતા માટે માગુ કર્યું. એથી કાશી તો વિસ્મય પામી કે સરીતાને પોતાના ઉપર બીજી કરવા માગું કરે છે! એ નવાઇની વાત. ફરી ફરીને કાશીએ પુછયું કે કુહોને માટે ત્યારે એનો એ જ જવાબ એણે આપ્યો. "હું ખાત્રીથી કહું છું કે હું એટલા જ માટે આવી છું. ને ત્હમે મ્હારાં સાસુને મળજો ને નક્કી કરજો. લગ્ન પણ મહા મહિનામાં જ કરજો. ને ત્હમે ખાત્રી રાખજો કે એ દુ:ખી નહિ થાય. લ્યો હવે ઉઠાશ. રહાંજ પડી ગઇ." એમ કહી ઉઠી કાશીબા એટલા સુધી મુકવા ગયાં. એટલે સરીતા બેઠી બેઠી એના ભાઇની ટોપી ભરતી હતી. જતી વખત કેતી ગઇ કે મ્હારી સાસુને કેશો નહિ કે હું આવી હતી. ઘેર જઇ લુગડાં બદલી રસોઇની તઇયારી કરવા મંડી. આ બધી વાત એણે શીવપ્રસાદથી છાની રાખી હતી. એ જાણુતી હતી કે જો શીવપ્રસાદ આ વાત જાણે તો અટકાવે ને નક્કી થયા પછી નહિ બોલાય. કારણ વીવાહ નક્કી થયા પછી જો કોઇ તોડે તો દંડ લે. એટલું જ નહિ પણ બીજી રીતે પણ હેરાન કરે. એટલે નક્કી થશે તો પછી શીવપ્રસાદથી નહિ બોલાય. એમ ધારીને જ આ વાત છાની રાખી. બપોરે બધાં પરવારી સુતાં. ચારેક વાગ્યા એટલે કાશીબા આવ્યાં. એમને આવતાં જોઇને ભાગીરથીને નવાઇ લાગી. કોઇ દિવસ નહિ ને આજ આ ક્યાંથી! કાલે વાત કરી હતી તે કોઇએ સાંભળી કે શું! કંઇ કારણ વગર આજ આ અહીં ક્યાંથી? એમ એક પછી એક વિચાર કરતી સામી તેડવા ગઇ.

ભાગીરથી—ઘણે દહાડે આવ્યાં. મ્હારો શીવપ્રસાદ પરણ્યો ત્યારે આવ્યાં હતાં, તે આજે આવ્યાં.

કાસીબા—હા ભાગીરથી બ્હેન, રોજ આવવાનો વિચાર કરૂં પણ કામમાંથી નવરી જ નથી પડતી. કાલ્ય જઇશ, એમ રોજે ધારૂં પણ અવાય જ નહિ. દાડો તો જણાતો નથી. હમણાં તો રોવા કુટવાનું ચાલે છે. પેલા નંદશંકરના છોકરાનું આ ત્રીજાનું જનોઇ હતું, પણ પેલો છોકરો મરી ગયો એટલે સુતક પડ્યું તે જનોઇ બંધ રહ્યું છે.

ભાગીરથી—ત્યારે ત્હમારી સરીતાને ક્યાં દેશો? એનું કંઇ નક્કી કર્યું કે નહિ? લગન કરવા જેવડી તો થઈ છે.

કાશીબા—લ્યો ખરૂં પુછાવો તો હું એટલા જ માટે આવી છું. મ્હારો વિચાર તો ત્હમારા શીવપ્રસાદ સાથે છે. વહુને હજી ઘડો ચડયો નહિ, તે ક્યાં સુધી વાટય જોશો! આપડે એને ન્હાનપણમાં તો બ્હેનપણાં જેવું હતું. વ્હાલમાં વ્હાલ વધારીશું. હું તો નક્કી કરીને જ આવી છું. ત્હમારાથી ના નહિ જ કહેવાય, ત્હમે ને મણીશંકરભાઇ બન્ને મળીને હા પાડો એટલે કાલે વીવાહનું કેવરાવું. વાત તો આખી ન્યાતમાં થઇ ગઇ છે. હવે તો ત્હમારૂં ને અમારૂં બેનું ખરાબ દેખાશે. ક્યાં ગયા મણીશંકરભાઇ, બોલાવો એમને.—મણી-

શંકર બ્હારથી આવતા હતા. તેમણે ખડકીમાંથી થતી વાતચીત સાંભળી હતી. "નક્કી કર્યું તે ના નહિ જ પડાય, આખી ન્યાતમાં વાત થઇ છે" એ સાંભળી મનમાં તો દીલગીર બહુ થયા, પણ ઉપરથી દીલગીરી ન જણાવતાં પરસાળમાં આવીને બેઠા. પ્હેલાં કોઇ કંઇ બોલ્યું નહિ પણ પછી ભાગીરથીથી ન રેવાયું એટલે એ બોલી.

ભાગીરથી—જુવો, આ કાશીબા માગુ કરવા આવ્યાં છે.

કાશીબા—ત્હમારો જ વાંધો છે. બીજું કોઇ ના પાડે એવું નથી. આપડે નક્કી કરીને શીવપ્રસાદને લખીશું એટલે એનાથી ના પડાશે નહિ. માટે ત્હમે ચોખ્ખું કહો એટલે નક્કી કરીને જાઉં, ને વીવાહનુ ને લગ્નનું કહો ત્યારે કેવડાવું.

આ બધું સાંભળી મણીશંકર વિચારમાં જ પડી ગયો. હવે ના શી રીતે કહેવી. આણે તો નક્કી જ કરી દીધુ. ના કહીએ છીએ તો નાક વઢાય છે. ન્યાતનો પટેલ થઇને જ આમ કરૂં તે સારૂં નહિ. બીજી તરફ મ્હારા મનથી વીરૂધ થાય છે. અરે, હવે જે થાય તે ખરૂં હા પાડયા વગર છુટકો જ નથી. એમ ધારી પોતે જરા માન ખાઇ બોલ્યા.

મણીશંકર—હા ભલે, મ્હારે વાંધો નથી. પણ હજી સરસ્વતી કેવડી છે? હેને મ્હારે આમ કરવું એ ઠીક નથી લાગતું. પણ ત્હમે નક્કી કર્યું, ન્યાતમાં વાત પ્રસરી, તો હવે મ્હારાથી ના નહિ પડાય. લગન ક્યારનું છે તે જોવરાવી કેવરાવજો.

કાશીબા—લગ્ન તો જોવરાવીશું, પણ શીવપ્રસાદને આવવુ ક્યારે ફાવશે?

મણીશંકર—એ તો જુઓ એમ. એ. માં હમણા જ પાસ થયો ને ત્યાં ને ત્યા સવા-સોની જગ્યા મળી છે. એટલે હમણા આવવાનો નહિ. પણ આવા પ્રસગને માટે તેડાવીશું.

કાશીબા—લ્યો ત્યારે નક્કી થયું. હવે હુ જઇશ ને એક બે દિવસમાં લગ્ન જોવરાવી કેવરાવીશ.

ભાગીરથી—ના એમ જવાય નહિ, પાંન ખાતા જાઓ. હવે તો વેવાણુ થયાં.

કાશીબા—વેવાણુ તેમાં જ મ્હારાથી ન ખવાય. છોકરીની મા થઇ એટલે. લ્યો ત્હ-મારો આગ્રહ છે તો બેઠી.

ભાગીરથીએ પાન કરીને બધાને વ્હેંચ્યાં. કાશીબા ઉઠીને ઘેર ગયાં. આ બધી વાત થતી હતી તે વખતે સરસ્વતી બ્હારીએ ઉભી રહીને સાંભળતી હતી.

એક તરફથી ખુશી થઇ ત્યારે બીજી તરફથી દીલગીર થઇ. દીલગીરી દાબી દઇ ખુશી બતાવતી હતી. કંઇ બન્યું જ નથી ને જાણતી જ નથી એવી જ રીતે વર્તતી હતી. એક બે દિવસ રહીને કાશીબાએ સારો દિવસ જોઇને વીવાહનું કેવરાવ્યું. વીવાહ નક્કી થયો એ આખી ન્યાતે જાણ્યું. સરસ્વતીના પીયેરના ગામમાં પણ ખબર પડી. એના ભાઇનો કાગળ તેડાવ્યાનો આવ્યો, પણ સરસ્વતીએ હમણાં આવવા માટે ના લખી. મણીશંકરે વીવાહ કર્યાનો કાગળ શીવપ્રસાદને લખ્યો. તે જ દિવસે સરસ્વતીએ પણ શીવપ્રસાદને કાગળ લખ્યો હતો. પણ તેમાં તો ખુશી ખબર ને શીવપ્રસાદના શરીરના ખબર લખ્યા હતા ને પોતે ખુશીમાં છે એટલું જ લખ્યું હતું. આ બન્ને કાગળો શીવપ્રસાદને મળ્યા તે વખત એ ઇંગ્રેજી નોવેલ

વાંચતો હતો., વાંચતે વાંચતે સરસ્વતીને મુમ્બાઈ બોલાવવાનો વિચાર થયો. શીવપ્રસાદ બી. એ. માં પાસ થયા પછી થોડા દિવસ અમદાવાદ આવ્યો હતો. પછી પાછો મુમ્બાઇ એમ. એના અભ્યાસ માટે ગયો. એમ. એ. માં પાસ થયો ને હાલ બે, મહિનાથી એણે નોકરી લીધી હતી. હવે પોતે સ્વતંત્ર જીંદગી ભોગવવા, તથા સરસ્વતીને સુખી કરવા ઉત્સુક હતો અને એટલા માટે થોડા દાડામાં એને મુમ્બાઈ તેડાવવાનો વિચાર હતો. એણે નક્કી કર્યું કે કા તો કાગળ લખીને તેડાવું ને એમ નહિ મોકલે તો જાતે જઇને તેડી લાવીશ. એ જ વિચાર કરતો હતો એટલામાં ટપાલવાળો આવીને એક બે કાગળ ને ન્યુસપેપર એટલુ આપી ગયો. કાગળ ઉપર શરણામાના અક્ષર ઓળખ્યા. પ્હેલો સરસ્વતીનો કાગળ ફોડયો એમાં ખુશી ખબર લખેલા જાણી ખુશી થયો. પછી તરત મણીશંકરવાળો કાગળ ફોડયો વાચ્યો ને એકદમ ક્રોધથી લાલચોળ થઈ ગયો. આજ તેરશ થઇ ને વદ પાંચમનું તો લગ્ન છે. નક્કી થયુ. હવે મ્હારાથી ના કેમ કહેવાશે નકકી થતા સુધી મને કોઇએ ખબર કરી નહિ. ન્યાતનો

ઘેર જઇ જુવે છે તો ઘરમાં લગ્નની તૈયારી થતી હતી. સરસ્વતીને મળવા ગયો. પણ સરસ્વતી સ્હવારનો વખત એટલે કામમા ગુંથાયલી હતી.

બપોરે જમી પરવાર્યા બાદ સરસ્વતી ઓરડીમાં જઇને સુતી હતી ત્યાં શીવપ્રસાદ ગયો. શીવપ્રસાદને જોઇને સરસ્વતીની આંખમાંથી આસુ પડયાં. ઘણુંએ દબાવવા ગઇ પણ ખાળ્યાં રહ્યાં નહિ.

શીવપ્રસાદે એને ઘણું પુછ્યુ, પણ એનો એકે જવાબ દીધો નહિ. આખર શીવપ્રસાદે સોગન ઉપર સોગન ખવરાવ્યા ત્યારે એણે ખરી વાત કહી. આ બધી વાત એણે ન લખી માટે એને ઘણો ઠપકો આપ્યો. સ્હાંજ પડી એટલે શીવપ્રસાદ બ્હાર ગયો.

લગ્નનો દિવસ આવ્યો, વેવાઇને જમાડયા, મીંઢળ છુટયુ. શીવપ્રસાદે છ મહિનાની રજા લીધી હતી એટલે હમણાં ત્યા જ રહેવાનો હતો. લગ્ન થયુ પણ શીવપ્રસાદનુ મન તો દિલગીર જ રહેતું. બીજી વખત લગન થયુ ને વર મ્હોટો તેમ છોકરીને સાધારણ ઉમ્મર હતી એટલે ભાગીરથી સરીતાને મુમ્બાઇ મોકલવાને એકે પગે થઇ રહ્યા હતા. સરીતાની માને ગમે તેમ સ્હમજાવી એણે સરીતાને મુમ્બાઇ મોકલવાનુ ઠરાવ્યુ.

મુમ્બાઇ જવાને આઠ દિવસ અગાડી સરીતાને આવતી જતી કરી. શીવપ્રસાદનો વિચાર એક વખત સરસ્વતીને મુમ્બાઇ લઇ જવાનો હતો, પણ તેમાં ભાગીરથી વચ્ચે પડી. ને સરીતાને મોકલવાનુ નક્કી કર્યું.

શીવપ્રસાદે સરસ્વતીને સાથે આવવાને કહ્યુ, પણ એણે તો ચોખ્ખી ના જ પાડી ને એટલું જ કહ્યું કે અહીં બાની ને બાપાજીની સેવા કરીશ. સરીતાને મુમ્બાઇ લઇ જાઓ. એના પીએરથી પણ તેડાવવાના કાગળો આવ્યા ત્યા પણ ના લખી. શીવપ્રસાદ સરીતાને લઇને મુમ્બાઇ ગયો. સરસ્વતી પાસે રહી. સ્હવારે વ્હેલી ઉઠી ભાગીરથીને માટે પુજા વિગેરેનો સામન કરી રસોઇ કરતી. બપોરે પરવારી નવરાશના વખતમાં ભારત રામાયણ વિગેરે પુસ્તક વાચી સભળાવતી. સાંજે પાછી રસોઇની તૈયારી કરતી. ભાગીરથી તો આખો દિવસ બેસી જ રહેતી. ઘરનુ બધુ કામ સરસ્વતી એકલી કરતી રસોઇઆને પણ કાઢયો હતો. સાસુ સસરાની બરોબર મરજી સાચવતી. આથી બન્ને જણનો ભાવ દિવસે દિવસે સરસ્વતી ઉપર વધતો ગયો. ને હવે એમ થયું કે જરા વિચારીને કામ કર્યું હત તો ઠીક હતું. શીવપ્રસાદને કાગળ લખતાં તેમાં પણ સરસ્વતીનાં વખાણ લખતાં.

શીવપ્રસાદને સરીતાથી સતોષ મળતો. પણ સરસ્વતી તે સરસ્વતી. એની તોલે સરીતા ન આવે એમ એના મનથી થતું. પણ બ્હાર બતાવતો નહિ.

શીવપ્રસાદ માબાપથી છાના સરસ્વતીને રૂપીયા મોકલતો. સરીતાને મુમ્બાઇનું પાણી પ્હેલાં તો ઠીક લાગ્યુ. પણ પછીથી ફાવ્યુ નહિ. એને બેચાર મહિના થયા હતા ને તાવ આવવા માંડયો. એટલે બદ્ધ નરમ થઇ ગઇ. આથી શીવપ્રસાદે સરીતાને અમદાવાદ મોકલી દીધી. ત્યાં ગયા પછી તાવ વધારે આવવા માંડયો. પીયેર રહેતી એટલે સરસ્વતી રોજ સરીતાની ખબર કાઢવા એને ઘેર જતી. સરીતાને પુરા દિવસ થયા ને છોકરી આવી. છોકરી

આવ્યા પછી તાવનું જોર વધ્યું ને મટવાની આશા રહી નહિ. શીવપ્રસાદને મુમ્બાઇથી તેડાવ્યો. શીવપ્રસાદને આવે બે ત્રણ દિવસ થયાને દોઢ મહીનાની છોકરી મુકી સરીતા મૃત્યુ પામી. આથી સરસ્વતીને એક બ્હેનના જેટલું સરીતાને માટે લાગ્યું. તેણે બાલકને પોતાની પાસે રાખ્યું. સરસ્વતી ઉપર સાસુ સસરાની મ્હેરબાની દિવસે દિવસે વધતી ગઇ. ન્યાતના લોકોએ શીવપ્રસાદનું ફરી લગ્ન કરવાને ઘણું કહ્યું પણ આ ફેરી ભાગીરથીએ ના પાડી. સરીતાની ક્રીયા થયા પછી શીવપ્રસાદ ને સરસ્વતી કાન્તીને લઇ મુમ્બાઇ ગયાં. દિવસે દિવસે કાન્તી મ્હોટી થતી ગઇ. રમતીઆળ ને હસમુખી હતી એટલે એને બધાં રમાડતાં. થોડા થોડા દિવસમાં સરસ્વતીને સીમંત છે એમ ભાગીરથીને ખબર પડયા. આથી ભાગીરથીની ખુશીનો પાર રહ્યો નહિ. સરસ્વતી પીયેર સુવાવડ સુવા ગઇ. સાથે કાન્તીને પણ લઇ ગઇ. ત્યાં કાન્તી બધાંની સાથે હળી ગઇ. નવ મહીના પુરા થયા ને સરસ્વતીને છોકરો આવ્યો. પ્હેલેથી સુવાવડ સચવાઇ એટલે સરસ્વતીનું શરીર સાફ રહ્યું. છોકરો જોવાને ઉત્સુક દાદાદાદીએ સરસ્વતીને અમદાવાદ તેડાવી. બન્ને ન્હાનાં બાળકો જોઇ ભાગીરથીનો હરખ તો માયો નહિ. દીવાળીની રજા પડી, એટલે શીવપ્રસાદ સરસ્વતીને તેડવા આવ્યો. સરસ્વતી કાન્તી તથા ન્હાના સુર્વશંકરને લઇ બધાં મુમ્બાઇ ગયાં. બન્ને ન્હાનાં બાળકોને જોઇ દંપતી આનંદ પામતાં. પણ તેમાં સરીતા સાંભરતી એટલે દીલગીર થતાં હતાં.

સૌ. પ્રમિલા.

—o—

રમણીમણિમાલા.

શ્રીમતી મહાદેવી.

દહેરાદુનની કન્યાપાઠશાળાની અધિષ્ઠાત્રી.

શ્રીમતી મહાદેવી, બંગાળાના લોઅર પ્રોવીન્સીસના નામે ઓળખાતા પ્રાંતના રાજ્યમાં સરકારી ભાષા ભાષાન્તરકાર, તથા પૂર્વ દેશની ભાષાઓના પ્રવીણ અભ્યાસક, રાય સોહનલાલનાં બીજાં પુત્રી થાય છે. તેમનો જન્મ ૧૮૭૮ માં થયો હતો. તેમને સર્વ કેળવણી ગૃહમાંજ અપાયેલી હતી. પિતાની સહાયતાથી અને ભાઇઓની સાથે સાથે અભ્યાસ કરતાં, તે ૧૮૮૯ માં–૧૧ વર્ષની વયે–કલકત્તા યુનિવર્સિટીની એન્ટ્રન્સની (આપણી મેટ્રીક્યુલેશનના જેવી) પરીક્ષામાં બેઠાં, પણ નિષ્ફળ નીવડયાં હતાં.

તેમનું લગ્ન બાળવયે થયેલું હોવાથી આ વખતે તે પોતાના પતિ બાબુ જ્યોતિસ્વરૂપ સાહેબ, જેમણે આવામાંજ દહેરાદુનમાં વકીલાતનો ધંધો આરંભ્યો હતો, તેમને ત્યાં રહેવા ગયાં. ગૃહકાર્યમાં રોકાયેલાં રહેવા છતાં પણ તે પોતાનો–ખાસ કરીને ઇંગ્રેજી અને સંસ્કૃતનો —અભ્યાસ વધારે ગયાં, અને આગળ જતાં તેમણે તે ભાષાઓના, વિશેષે કરીને સંસ્કૃત ભાષાના, જ્ઞાનમાં ઘણી પ્રવીણતા અને વિખ્યાતિ મેળવી. પતિગૃહે આવ્યા પછી ફરીથી એમણે

એન્ટ્રન્સમા બેસવાની અરજી કરી, પણ કલકત્તાની યુનિવર્સિટીએ કેટલાક કારણથી તેમને પરવાનગી આપી નહીં, તે પછી તેમણે તે લોભ ત્યાગી દીધો. ત્યાર પછી, પ્રથમથીજ તેમની સર્વે વૃત્તિ સાહિત્ય તરફ વળેલી હોવાથી તેમણે 'બારહમાસ' નામનુ એક કાવ્ય માતૃભાષા–હિન્દી–મા લખી જાતિભાઇઓને ગ્રંથકર્ત્રી તરીકે પ્રથમ દર્શન દીધુ આ પ્રયત્નમા તે વિજયી થયા, અને તેમનુ કાવ્ય પ્રખ્યાત તથા પ્રશંસાપાત્ર થયુ છે

શ્રીમતી મહાદેવીના પિતા, જે તેના દેહરાદુનમા પતિગૃહે આવ્યાને થોડોક સમય થયા પછી પેન્શન લઈ ત્યાંજ આવીને રહ્યા હતા તે, તથા તેમના ભાઇઓ અને પતિ—સર્વે દેશની કેળવણીના કાર્યમા ઘણો ઉમંગ ધરાવતા હતા અને મહાદેવીએ પણ તેમના નિરંતર સહવાસને લીધે તેમના વિચાર ગ્રહણ કર્યા હતા. હિન્દુ પત્નીઓ અને માતાઓની કેળવણીના દોષ અને અલ્પ જ્ઞાનના વિષયે તે પરસ્પર હમેશા વાતચિત કરતા હતા. " જે હાથ પારણુ હિંદોળે છે તેજ હાથ દુનિયા ઉપર રાજ્ય ચલાવે છે " એ કહેણીમાં રહેલું સત્ય શ્રીમતી મહાદેવી સ્વીકારવા લાગ્યા હતા અને તેની અસર એ થઇ કે તેમને સ્ત્રીકેળવણી માટે પોતેજ કાંઇક ઉચ્ચ પ્રયત્ન કરવા પ્રબળ ઇચ્છા થઈ આવી અને તે ઇચ્છાના પરિણામ રૂપે પોતાના ગામમા એક 'કન્યાપાઠશાળા" ની, ૧૯૦૨ ના સપ્ટેમ્બર માસમા, તેમને હસ્તક સ્થાપના થઈ અન્ય સસ્થાઓની પેઠે આનો આરંભ પણ અલ્પ—માત્ર છ કન્યાઓ, અને તે પણ વિશેષે કરીને કુટુંબનીથીજ—થયો હતો હાલ તે શાળામા ૮૦ કન્યાઓ અભ્યાસ કરે છે અને તેમાની ૨૧ તો શાળા સાથે રાખેલા વિદ્યાર્થીભવન (બોર્ડીંગ હાઉસ) મા રાત્રીદિવસ રહે છે તે શાળા સ્થપાયે દોઢ વર્ષ તો થયુ નહોતું એટલામા શાળાઓ તપાસનાર સરકારી અમલદારે તેને તપાસી અભિપ્રાય આપ્યો હતો કે આ પાઠશાળા સરકારી નિશાળોને પણ હિંદમા સ્ત્રીકેળવણીનો યોગ્ય માર્ગ દર્શાવે એવી અસાધારણ અને રસિક અભ્યાસરૂપ છે " બંગાળા અને મદ્રાસની અન્ય સુશિક્ષિત સન્નારીઓ આ સસ્થાની અધિષ્ઠાત્રી શ્રીમતી મહાદેવીની સાથે વિદ્યાદાનના કાર્યમા લાગી છે અને તેમના વિદ્યાર્થીભવનમા હિન્દના જુદા જુદા ભાગોમાથી વિદ્યાર્થીઓ આવી વસેલા છે

હિંદી કુટુંબમા માતા જો સુશિક્ષિત અને જ્ઞાની હોય તો તેને યોગે સન્તાનોમા સુધારો થઈ તેઓ જનસમાજના વધારે સારા અંગભૂત નીવડ્યા વિના રહેજ નહીં અને તેમ થવાને માટે આવી, સરકારી તેમજ ખાનગી, સસ્થાઓ આખા હિન્દમા પથરાયેલી હોય, તો હવેના અર્ધા સૈકાની અંદરજ હિંદી ગૃહોમાં ઘણો સારો સુધારો થાય ત્યારેજ પરદા અને અન્ય વ્હેમો દૂર થાય, અને હિંદી બાલિકાઓ અગ્રેજોના કુટુમ્બોમા, અને અગ્રેજ બાલિકાઓ હિંદી ગૃહોમા ભળેલી જોવામા આવે અને લાંબા મળ સુધી ચાલેલા સારા રાજ્યકાર્યભારના કરતાં, આ રીતે ઉદ્ભવેલો બે જાતો વચ્ચેનો પરસ્પર સામાજીક વ્યવહાર જ રાજ્યકર્તા અને પ્રજાને વિચારો, ઉમેદો અને પ્રવૃત્તિઓમા વધારે અંશે એક મતના બનાવી શકે દેહરાદુનની આ પાઠશાળા હિન્દી સ્ત્રીઓના, અને તે માર્ગ હિન્દી પ્રજાના, એક અવનવા–સુખ, પ્રગતિ અને સ્વતંત્રતાથી ભરેલા–જીવનપ્રભાતનાં દર્શન કરાવે છે આપણે ઇચ્છીશુ કે શ્રીમતી મહાદેવી પોતાની કલ્યાણકારી શક્તિના બળે સ્વદેશજનોનું શ્રેય કરે, અને તેમ કરતા " સન્નારીનો જીવનમાર્ગ પુષ્પોથી આચ્છાદિત થયેલો છે, પરન્તુ તે પુષ્પો તેના ચાલી

ગયા પછી સુવાસ પ્રસારે છે " એ રસ્કિનના શબ્દો સ્મરણમાં રાખી સ્વદેશજનની ઉન્નતિના કાર્યમાં આ લોક તરફથી બદલાની અપેક્ષા રાખે નહીં.

શ્રીમતી મહાદેવીના ધાર્મિક વિચારો સંપૂર્ણ રીતે વૈદિક સિદ્ધાન્ત પ્રમાણે છે. તેમના મતનું મધ્યબિન્દુ, ધર્મ અથવા જાતિના ભિન્નભાવ વિના મનુષ્યમાત્રની સેવા કરવી, એ છે. પોતે રચેલા 'બરાહમાસ' કાવ્યમાં તેમણે મનુષ્યજીવનનું સ્વરૂપ વેદાન્તવાદને અનુસાર દર્શાવ્યું છે. તેમનો ધર્મપંથ અદ્વૈતવાદનો છે.

આ વિદુષી બાઇને હિન્દુ સ્ત્રીઓનાં શરીર તેમજ મનને ઢાંકી રાખતા પરદા ખસેડી નાંખી તેમને જ્ઞાન-તેજનો લાભ આપવાની મ્હોટી આકાંક્ષા છે. અને ઈશ્વરકૃપાએ તેમને તે માટે યોગ્ય સાધનો પણ પૂરાં પાડયાં છે. પત્નીને માટે અભિમાન ધરાવનાર પ્રેમી પતિ, સમીપ રહી સર્વદા સલાહ આપનાર વિદ્વાન પિતા, અને મન ઉપર લીધેલા કાર્યને આગળ વધારવામાં સદા તત્પર રહે એવું પતિનું દ્રવ્ય-આવી મનોવાંચ્છિત સગવડોથી પ્રફુલ્લિત થઈ શ્રીમતી મહાદેવી પોતાના ગૃહમન્દિરમાં તેમજ સ્વસ્થાપિત પાઠશાળામાં એક સાધ્વીના જેવું ઉત્કૃષ્ટ જીવન ગાળે છે.

સરકારે, હિંદી સ્ત્રીઓની આ અગ્રણી સન્નારીની યોગ્યતા સ્વીકારી તેમને "કયસરે હિન્દ" ના રૂપાના ચાંદથી વિભૂષિત કર્યાં છે; અને ગયા વર્ષના માર્ચ માસમાં હિંદમાં પધારેલાં નામદાર પ્રિન્સેસ ઓફ વેલ્સે તેમના ગુણ તથા ખ્યાતિ સાંભળી તેમની પાઠશાળાની મુલાકાત લીધી હતી.

હિન્દુસ્થાન રિવ્યુ, મે, ૧૯૦૭.

અનુવાદક, પાન્થ.

આનન્દાશ્રમ.

દુનિયાંદારીના દેખાવ.

૧.

પહેલવાન મુસાફર.

(મનહર.)

સાગર ઓળંગી કીધી સફરો અનેકવાર,
વાવાઝોડાં-તોફાનનો ડર નહિં લાવીયોઃ
ડુંગરનાં શિખર મહાન મુશકેલ અને
વેરાન રણો વિશાળ કુદવામાં ફાવીયોઃ

લડાઈ મેલીને, ચોરે ચૌટે, નાત જાત બધે,
હુશિયારી–હિમ્મતથી ખરો વખણાવીયો,
પણ પહેલવાન હજુ ઘરવાળી પોતાનીની
પાસે કદિ ધ્રૂજ્યા વિના ઘર નહિ આવીયો.

૨.

શાણી સન્નારી.

કોમળ વદન અને કમળ નયન નકી,
મીઠી મીઠી વાણિ રૂડી હાસ્યમાહિ બોલતી,
ચપક વરણાં અને ઝાંઝર ચરણ થકી,
મધુર અવાજ પદેપદ નૃત્ય તોલતી

વસ્ત્ર અલંકારનો અંબાર લોક પાસ, શાણી
'પ્રાણનાથ!' વદી પતિ સાથ વાત જોડતી
એજ આ સન્નારી ગઈ ઘેર ઘણી રીસ આણી
'પીટયા!' કહી સાબેલાથી પતિશિર ફોડતી.

૩.

વીર લડવૈયો.

ધીરજ અનેરી ધરી, તૈયારી વણેરી કરી,
છાતી કસકશી કેડબધણું ય બાધીયુ
દૈયે હુશિયાર થઈ, બાય બેય ઉંચી લઈ,
જીંદગી બચાવા મહાઘોર કામ સાધીયુ:

આખ ઘણી ઘેરી બની, દિવસ દીસે રજનિ,
ચિત્તડુ ચમકી–છકી ફૂદવાનું ગ્રહિયુ,
ગણી ન ધ્રુજારી ભારી, કમકમી દબાવી સારી,
વીર લડવૈયે, અહા! પી લીધુ એરંડિયુ

તમાશગીર.

વિવિધ વિહાર.

ગુજરાતી સાહિત્યની અપૂર્ણતા.

સ્ત્રીવાંચક માટે શું છે ?

આપણું સાહિત્ય હજુ ખીલે છે એટલે સ્વભાવિક અપુર્ણતા તો હોવી જોઇએ. આવી સામાન્ય અપુર્ણતામાં એક ખાસ અપુર્ણતા દેખાઈ આવે છે. નવલકથાઓ, નાટકો, કાવ્યો ઇત્યાદિ છે, અને નવાં નીકળતાં જાય છે. પણ સ્હેજ સવાલ ઉઠે છે કે કલ્પના પ્રદેશની અસ્થિર હવામાં ફરવા કરતાં બનેલી બીનાના સ્થિર જમીનતળ ઉપર ફરવું કેટલું સ્હેલું પડે? જીવનવૃત્તાંત તરફ શા માટે અવગણના થવી જોઇએ?! કલ્પિત પાત્રો કરતાં ઐતિહાસિક પાત્રો શું ઓછી અસર કરે?!!

પુરૂષ વાચકને પોતાની મનોવૃત્તિઓ શાંત કરવાનાં ઘણાં સાધન છે. હાલનો વાચક માત્ર ગુજરાતી થર્ડ ગ્રેડ શીખેલો હોતો નથી પણ અંગ્રેજીનોયે પવન થોડો ઘણો લાગેલો હોય છે. ગ્રેન્યુએટ ન હોય તો કોલેજ સુધી તો ગએલો હોય છે જ. ટુંકામાં સાહિત્યની અપુર્ણતા પુરૂષ વર્ગને છે તેટલી લાગતી નથી. પણ આપણે સ્ત્રીવર્ગનો વિચાર કરીએ છીએ ત્યારે આપણી સઘળી મુસ્કેલીઓ તરી આવે છે. મુળ તો સાહિત્યની અપુર્ણતા અને તેમાં છે તેટલુંયે એવું ગુચાએલું કે તેને નથી એમ માની લેવું પડે છે. દાખલા તરીકે "સરસ્વતીચંદ્ર" અને "લીલાવતીની જીવન કળા." લીલાવતી, શૈલી તરીકે, એક ડાયરીને વધારે મળતી આવે તેમ છે; અંગ્રેજી વાચેલું હોય તો નવિનતા દૂર થાય છે અને સમજી શકાય છે. એકલું ગુજરાતીનુંજ જ્ઞાન ધરાવનારને તે સમજાતું હશે? વળી, સરસ્વતીચંદ્રની પણ શૈલી, જો કે બીજાજ પ્રકારની છે તોપણ નવી છે અને અભ્યાસ વિના સમજાય તેમ નથી. તેમાંયે એવા વિષયો અંદર આવે છે કે સસ્કૃત ગ્રેજ્યુએટ ઘડી ગોથાં ખાય! "ગુણસુંદરીનો ગૃહસંસાર" સુંદરીઓ માટે છે પણ કુમુદની શાંતિ અને કુસુમનું સ્વચ્છંદીપણું ઘણી ગુંચવશે નહિ ? ખરો મર્મ સમજાશે? 'હા' કહેનારને લક્ષણ છે કે ઘરમાં પરિક્ષા લેવી (!)

ત્યારે સ્ત્રીઓએ શું વાંચવું? સ્ત્રીઓને કેળવો, પણ, શા વતી? પુરૂષનો સંસાર સ્ત્રીઓના સંસારથી જુદો છે. બન્નેના વિષયો જુદા છે. એકને માટે લાયક ગણાતાં પુસ્તકો બીજાને માટે નુકશાનકર્તા નહિ પણ અસ્થાને તો ગણાશેજ; જેમ કે રાજ્યકિય પુસ્તકો.

વિષયની મુસ્કેલી સાથે શૈલીની મુસ્કેલી ઉમેરાય છેઃ આજ કાલ કંઇક નવિન પવન વાય છે. "જ્હૉનસન" ફરી જાગ્યો છે., વિષય અને ભાષા, પાત્ર અને ભાષા, એમની યોગ્યતા એ આધુનિક લેખક વિસરી જાય છે. કાદમ્બરી જેવા ક્લાસીકલ (વિશિષ્ટ) ગ્રંથ માટે એક પેરેગ્રાફનું એક વાક્ય એ સંભવિત છે; તેના વાંચકો તે સમજી શકશે. પણ મ્હોટાનું અનુકરણ સઉ કરે, એમ ન્હાના લેખકોએ તેવી લેખનપદ્ધતિ અંગીકાર કરે છે, શક્તિ પ્રમાણે (!) વાપરે છે. પુસ્તકો બાજુએ મુકીએ અને સાધારણ માસિક લેઇએ; જેમકે, "સુન્દરીસુબોધ" (દૃષ્ટાંત આ જ મ્હેલું જડે છે તેની ક્ષમા ઇચ્છું છું). નિસ્પક્ષપાત આંખે

જોતા તેનેયે નિર્દોષ ગણાશે નહિ. ન્હાનકડી વાતોમાયે મ્હોટી ભાષા! "શાન્તા" અને "કમળા", "કુમુદ—કુસુમ" થીએ અટપટુ બોલે!! ગુજરાતી વાચતા એકાદ સંસ્કૃત ડીક્ષનેરી સાથે જોઇએ આ તે શૈલી! ફાયદો શો! સુન્દરીઓને વાચવા કેવી ભાષા જોઇએ? નહિ કે "પારસી–ગુજરાતી" દાખલ કરો, પણ કઇક સ્હેલુ લખતા જાવ. નીસરણીના બધાયે પગથીઆ ઉડાવી દેઈ એકદમ ઉપર કુદકો ન મારો. ધીરે ધીરે ચઢો. તમે ત્રણ પગથીઆં સાથે લ્યો પણ ન્હાનુ બાળક એક પગથીયુ ચઢતા તમારી મદદ માગશે. તે મદદ તમારે આપવી પડશે. ઉપર જઈ પાછા આવવા કરતાં, નીચેથીજ ધીરે ધીરે ઉપર જાવ.

ઉપરની મુશ્કેલીઓ ખાસ કરીને આ પ્રમાણે ઉઠે છે—કન્યાશાળામાં લખતા વાચતા શીખે છે. એથી વધારે શિક્ષણ થોડા ઘણા કુટુબમા અપાતુ હશે, પણ એ ગૃહશિક્ષણ છે, શાળાનુ શિક્ષણ નથી. વળી ઘણે ભાગે તો લખતા વાચતા જેટલું પણ શિક્ષણ હોતું નથી. કન્યા મટી સ્ત્રી થાય ત્યારે સ્ત્રી મટી ફરી કન્યા થવાનો સમય આવે છે! મ્હોટી ઉમરની શિષ્યા યુવક પતિ—શિક્ષક પાસે "મા, બા, ભૂ પા" શીખતા શરમાય છે–તોરે શીખે છે ખરી અગવડ હવે પડીજ નડે છે 'બાળપોથી" પુરી થઇ, બાગ્યુ તુટ્યુ લખતા વાચતા આવડ્યુ, શુ કરવુ? "રાતી, કાળી, ધોળી ગાય" ગોરે નહિ, 'અવનિપરથી નભ ચડ્યુ વારિ" સમજાય નહિ. પતિ પોતાના ધંધામા નવરો ન હોય કે લીટીએ લીટી અને અક્ષરે અક્ષર સમજાવે. વળી, એવા સમજાવવામા ફાયદોયે શુ? રસ પણ શો પડે? કવિતાની ખુબી બીજો કોઇ સમજાવે તેને બદલે આપણે પોતેજ સમજી જઇએ છીએ ત્યારે મઝા કઈ ઓરજ આવે છે અનુભવ્યે સમજાશે

ત્યારે ૧૭ વરસની સ્ત્રીએ ૭ વરસની બાળકી થવુ?—થવાશે? તેણે શુ વાચવુ? આ લેખના વાચકમાથી કોઇ ગૃહસ્થ સ્ત્રીવાચક માટે સ્હેલાં પુસ્તકોની એકાદ ટીપ બનાવશે તો ઘણી ઉપયોગી થઈ પડશે. નવા પુસ્તક લખાય ત્યા સુધી જુનાએ ચલાવીએ

એલ્ફીન્સ્ટન હાઇસ્કુલ, મુબાઈ.

કરીમ મહમદ માસ્તર બી. એ.

—— ° ——

બાલોદ્યાન.

માતાની બાળકપર અસર.

સ્ત્રીઓજ કુટુમ્બમન્દિરની ગૃહદેવીઓ છે તેમના ઉપરજ બાળકોની કેળવણીનો આધાર છે. માતા થવાની હોસ સર્વે સ્ત્રીઓને હોય છે છોકરા માટે સ્ત્રીઓ એટલી બધી ઉત્કંઠા રાખે છે, તો પછી તેને ઉછેરવા સમ્બન્ધી પણ દરકાર રાખવી જોઇએ, પણ તેમ ન રાખતા બાળકની માતા થતાં જે ભારે જવાબદારી તેઓને માથે આવી પડે છે તે તેઓ ભુલી જાય છે. તરુણીઓએ સંસારમા જોડાયા પછી જે જે ફરજો બજાવવાની છે તે ઘણી જોખમી છે. બાળકને જન્મ આપ્યા પછી માતા થયાનું માન મળે છે, આ સુખ તમને કેટલું બધુ પ્રિય લાગશે! હવે તે સાથે ફરજ પણ વધે છે. માતાના ધાવણ સિવાય બીજી કોઈ પણ સ્ત્રીનું ધાવણ બાળકને ફાયદાકારક છે જ નહિ અને માતાના ધાવણથી તેમનું જેટલું પોષણ થાય તેટલુ બીજી સ્ત્રીના ધાવણથી થતુ નથી.

The Golden Rule for the Baby:—

"Feed the baby with the mother's milk."

"The mother's milk is the natural food and the best."

"બાળકને માતાના દૂધથીજ પોષણ આપો" "માતાનું દૂધ કુદરતી ખોરાક છે અને સર્વથી ઉત્તમ ખોરાક છે."

ટુંકામાં માતાનુ સ્તનપાન કરવાવાળું બાળક માતાના જ ગુણવાળું થાય છે, અને તેજ ધાવણ સૃષ્ટિકર્ત્તાએ તેને માટે યોગ્ય બનાવેલું છે, તો દુરાચારી સ્ત્રીનું ધાવણ તેવા ગુણ બાળકમાં ઉત્પન્ન કરે તેમાં નવાઈ શું? સુખચેન ભોગવવાને અથવા શરીર સાફ રાખવાની ફેશન ખાતર પણ પરાઈ સ્ત્રીનું ધાવણ કામે લગાડવું તે પણ અનર્થ છે. બાળકના હકમાં ઘણી જ હાનિ છે.

કુદરતની અવકૃપાથી બાળકને માતાનું પયપાન કરવાનું ન બને તોજ પોષણના બીજા ઉપાયો કામે લગાડવા જોઇએ. એક સુન્દર, તનદુરસ્ત, નાનકડાં અને હસમુખાં બાળકની માતા પોતાનાં બાળકને હાથમાં રમતું જોઈ કેટલી હરખાય છે!

તેમની (બચ્ચાંઓની) આવી સુન્દરતા અને કાલાઘેલા શબ્દો તરફ પ્રેમાળ માતા ઘેલીઘેલી થઈ જાય છે. અને નાનાં બાળકની માતા સર્વોત્તમ સંતોષ પામે છે. માતાએ પોતાની ગફલતથી, ગેરવર્તણુંકથી, ખોટાં લાડથી, તેમની જીંદગી દુ:ખકારક ન નિવડે તેમ ખાસ લક્ષ આપવું જોઇએ, તેમ પોતાના બાળકની તનદુરસ્તી અને કેળવણી ઉપર દુર્લક્ષ રાખવું તે ખોટું છે.

કોઈ એમ કહેશે કે જેની માતા અભણ અને આવડતવગરની હોય તેની પુત્રી શું ઉત્તમ ગૃહિણી ન નિવડી શકે? આનો ઉત્તર એજ કે પુત્રીમાં પોતાની બુદ્ધિનો પ્રભાવ વિશેષ હોય તેથી બની શકે તે વાત ખરી, પણ તેમાં પણ તેવી પુત્રીઓ અભણ માતાને હાથે ઉછરેલી હોવા છતાં જેટલી નિપુણ નિવડે છે તેના કરતાં તેજ પુત્રી ભણેલ, ચતુર માતાના હાથે ઉછરેલી હોય તો તેથી પણ વધારે નિપુણ થાય એમાં કાંઇ શક નથી. સામાન્ય પ્રકારના બાળકોના સમ્બન્ધમાં તો માતાના જેવો બીજો કોઈ પ્રાથમિક અસરકારક શિક્ષક નથી.

"ખચીત રસમ કુમળી વયથી લાગુ પડી હોય તે સંપૂર્ણ રસમ છે, તેને આપણે કેળવણી કહીએ છીએ, અને તેની અસર ધ્યાનમા લેતાં બીજું કાંઈજ નહિ પણ ન્હાનપણથી લાગુ થતી રસમ છે"

લોર્ડ બેકન.

માતા તરીકે હૃદયની જે જે કોમળતા, સ્નેહવશ્યતા, સ્વાર્પણ, નમ્રતા વિગેરે ગુણો છે તે સ્ત્રીઓમાં ઉત્તેજીત હોવા જોઇએ.

"One Good mother is worth a hundred school-masters."

G. Hurbert.

"એક ભલી મા સો શિક્ષક બરોબર છે" આ કહેવું તદ્દન ખરૂં છે, કારણ કે બાળકની પહેલી નિશાળ ઘર છે અને સ્વાભાવિક નિયમ છે કે બાળકનાં કૃત્ય અને ચાલચલણ પર બાપના કરતાં માની વધારે અસર થાય છે. તેથીજ માનો સારો દાખલો ઘરમાં એટલો બધો અગત્યનો છે. ઘર એ વિનયની ખરેખરી નિશાળ છે અને તેમાં સ્ત્રી હમેશાં સારામાં સારી અનુભવી શીખવનાર છે. જેવી મા હોય તેવાં છોકરાં નિવડે છે. કારણ કે છોકરાં ઘણો વખત મા પાસે રહે છે; અર્થાત જેવી માની વર્તણુંક તેવું છોકરાં શીખે છે. માતામાં

જેવા ઉત્તમ જ્ઞાન તથા ગુણ હોય તેવાં ઉછરતી પ્રજામા પણ આવે છે. જો પોતાના છોકરાને માતા સાચુ બોલવાવાળા, બીજાનો ખાર ન કરે તેવાં, દયાળુ, ન્યાયી અને માયાળુ કરવા ચહાતી હોય તો તેણે પોતાનું વર્તન ઉંચામા ઉંચા પ્રકારનું પ્રથમ જ રાખવુ જોઇએ. કેમ કે મોટેરા કહે તે બાળકો કરે તેના કરતાં જે તેઓ કરતાં હોય તે હોંસથી કરવા તેઓ શીખે છે. બધી બાબતોનું ડહાપણ પોતાના બાળકોને આપવુ તે માતાનુ કામ છે. છોકરાંને સત્યના ફાયદાની, જુઠના ગેરફાયદાની, ધર્મ પર આસ્થા રાખવાની, વિવેકી થવાની, મુરબ્બીઓને માન આપવાની સમજ આપવાની સુકેળવાયેલી માતા કાળજી રાખે છે. અને તેમા શાન્ત સ્વભાવની જ જરૂર છે.

કોમળ અંતઃકરણના છોકરા ઉપર બળાત્કાર, હુકમ, સત્તા એમાનુ કશુ વાપરવુ ન જોઇએ. આથી ઉલટા તેને ઈનામ આપવાની લાલચોથી ફોસલાવી ફટાવી કામ લેવુ જોઇએ બાળક કોઈ બાબત સમજવાની બતાવે છે તો તે વખતે ઘણી માતાઓ વઢે છે, રીસ કરે છે, પણ તેને સમજાવું કરવા માટે તે વખતે તેના દરેક પ્રશ્નોનો સમજે તેમ ધીમેથી તથા પ્રેમથી ખુલાસો કરવો જોઇએ યોગ્ય દષ્ટાંતો બચ્ચાના અંતઃકરણમા ઉંડી અસર કરે છે વળી ઘણી સ્ત્રીઓ ઘરમાથી કોઈ ગુસ્સે થાય તો રીસ છોકરા ઉપર કાઢે છે પણ સમજુ સ્ત્રીઓ તેમ કરતી નથી, કેમ કે તેમા નિર્દોષ બાળકનો શુ દોષ તે વિચાર કરવો ઘટે છે

જેને ઘેર જેવો વિવેક તેવુ તેનું કુળ ઉંચુ નીચુ સમજવુ કેટલીક માતાઓ છોકરાને મોઢે ચડાવે છે ઘરમા પણ મા, બાપ, ભાઈ, બ્હેન વિગેરેની સામે બોલે, રીસાયા કરે અને બહારથી કોઈ આવે તેમની સાથે પણ તેમ વર્ત્તે છે, પણ આમા માતાનોજ વાક છે કે તેને છૂટ આપે છે કહ્યુ છે કે,

" પ્રથિ મમતાથી છોકરા, વ્હેલા બગડી જાય
કરવી મમતા એવિ કે, સદાચારિ મહુ થાય. "

માટે માતાએ છોકરાને આજ્ઞાને આધિન રહેવાની ટેવ પાડી, મર્યાદાથી વર્તતા શીખવવુ જોઇએ એક તરફ માતા બાળકને સત્ય બોલવાની આજ્ઞા કરે છે, બીજી તરફ પોતાની અસત્ય વર્ત્તણુકના નમુના બાળકની સમક્ષ મુકે છે આવી અજ્ઞાન માતાઓ જ છોકરાંને બગાડે છે જો કે તેઓ જાણી જોઇને તેમ ન કરે પણ તેઓની અજ્ઞાનતાની બાળકના કોમળ મન ઉપર મજબૂત અસર થાય છે, માટે સારા આચરણો અને સદ્બોધ વડે બચપણથી બાળકોને સદાચારનો ઉપદેશ આપવાની જરૂર છે. અને સારી કેળવણી લીધેલી સમજુ માતાઓ તેજ પ્રમાણે વર્ત્તવા ધારે તો ખુશીથી તેમ કરી શકે

" માતપિતા અભ્યાસ કરાવે છે ત્યારે બાળક ગુણવાન થાય છે, જન્મ માત્રથીજ કોઈ પંડિત થતા નથી "

વિષ્ણુશર્મા

" દિવસ નિર્મળો કે મલિનતા વાળો થવાનો વર્તારો પાડનાર જેમ અરૂણોદય છે તેમજ મનુષ્યના ઉત્તમ-અધમપણાનો ભાસ પાડનારૂં બાળપણ છે "

મિલ્ટન.

છોકરાના શરીર સ્વચ્છ રાખવા જોઇએ, કે જેથી ખસ, ગુમડાં વિગેરે ચામડીના દરદો થવાની ધાસ્તી રહે નહિ કેળવણી લીધેલી માતા સ્વચ્છતાથી રહેવાના ફાયદા જાણતી હોવાથી તેનો લાભ પોતાનાં છોકરાંને આપે છે. અને તેમને પણ સ્વચ્છ રહેવામાં જ લાભ છે તેમ

પ્રેમથી શીખવે છે. બાળકોની તનદુરસ્તી બગાડે તેવા ખાનપાનથી દૂર રાખવા જોઇએ કે જેથી નિરોગી રહે. અને જેમ બને તેમ ખુલ્લી સારી હવા અને અજવાળામા નિર્દોષ રમત ન્મવા દેવી જોઇએ. તેમને કસરત એવી આપવી જોઇએ કે ખુશી રહે અને શરીર કસાતું થાય. તેમ કેવળ બાલ્યાવસ્થામાં અભ્યાસનો બોજો રમત ગમતથી મન ખીલવવાના વખતમા નહિ મુકવો જોઇએ અને તેમને સારા અને સપૂર્ણ ખોનકથી પોષણ આપવુ જોઇએ.

માતાએ વહેમી વિચારો બાળકના મનમા કદી ઠસાવવા નહિ કેમ કે તે વહેમી થઇ જાય છે. વહેમની વાતો તેમની પાસે નજ કરવી તે સમજુ માતાનુ કામ છે. પોતાના છોકરાને નોકરચાકરના સહવાસમા લાંબો વખત નાખવાથી તે બગડે છે નોકરો ઉપર માતા જેટલી જવાબદારી કે સ્વાર્થ નથી તેથી તેઓ બેદરકાર રહે છે માટે બને ત્યા સુધી માતાએ પોતાના બાળકોને પોતા પાસેજ રાખવા, કે જેથી, બગડવા ન પામતાં જનેતા તરફજ પ્રીતિ વાળા થાય છે. સોબત સારી આપવી જોઇએ. નાના બાળકોને મૂર્ખ માતાઓ ઘરેણાં પહેરાવી રખડતા મૂકે છે આથી ઘરેણા ખોવાય એટલુંજ નહી પરન્તુ તેથી બાળકો ઉપર રહેતું જોખમ કેટલું ભય ભરેલુ વખતે બને છે તે ખ્યાલ કરવો જોઇએ. અંગ્રેજ અને પારસી લોકોના છોકરા વગર ઘરેણે કેવાં સ્વચ્છ, સુઘડ અને દેખાવડા લાગે છે? સ્વચ્છતા એજ શોભા છે.

એન. કે. વૈશ્નવ.

વિદ્યાકળા.

ઝુલ ગુંથવાની રીત.

(ઓનેખ.)

(ગુથવામા જોઇતો સામાન —ઊખ ડનો ચોથા નબરનો સોયો જેને આકડી અથવા અંકોડી કહે છે તે તથા અમે તે રગનો નબર ૨૦ નો દોરો)

પાચ સાંકળી ગુથવી અને પેહેલી સાકળીમા સોયો ખોસીને આંટા વગરનો ટાંકો ગુથવો.

આટા વગરનો ટાંકો ગુથવાની રીત. સોયો સાકળીમા ખોસવો અને સોયાપર આંટો લઇને સોયો આટા સાથે સાકળીમાથી બહાર ખેચવો એટલે સોયાપર બે ટાકા થશે. પછી સોયાપર આંટો લઇને બંને આગામાથી સાથે સોયો ખેચવો એટલે સોયાપર એક ટાંકો રેહેશે.

ત્રણ સાંકળી ગુથો અને પાચ સાકળીની જે કુડાળી પડી છે તેમા સોયો ખોસીને આટાવાળો ટાંકો ગુથો આટાવાળો ટાંકો ગૂથવાની રીત. સોયાપર આંટો લેવો અને સોયો સાકળીમા ખોસીને પાછો સોયાપર આંટો લેવો અને આટા સાથે સોયો સાકળીમાથી બહાર ખેચવો એટલે સોયાપર ત્રણ ટાકા થશે. પછી સોયાપર આંટો લઇને સોયાપરના ત્રણ ટાકામાના બે ટાકામાથી સોયો ખેચવો, પાછો સોયાપર આંટો લેવો. અને સોયાપરના બને આટામાંથી પાછો સોયો ખેચવો એટલે એક ટાકો રેહેશે. અને બે સાકળી ગુંથો. બે આટાવાળા ટાંકાને જ કુડાળીમા ગુથો ત્રણ સાકળી ગુથીને ફેરવવુ અને વચ્ચે જે બે

સાકળીની કડી પડે છે તેમા સોયો ખોસીને બે આટાવાળા ટાકા ગુથવા. બે સાંકળી ગુથવી અને તેજ કડીમા બે આટાવાળા ટાકા ગુથવા, ત્રણ સાકળી ગુથીને ફેરવવુ અને બે સાંકળીની કડી પડે છે તેમાં બે આટાવાળા ટાંકા ગુથવા. બે સાકળી ગુથવી અને તેજ કડીમા બે આંટાવાળા ટાંકા ગુથવા, છ સાકળી ગુથવી, અને કીનારીની બાજુએ જે ચાર સાકળીની કડી પડી છે, તેમા આટા વગરનો ટાંકો ગુથવો ત્રણ સાકળી ગુથવી અને પાચ સાંકળીને જે પેહેલા કડી કરી છે તેમાં આંટા વગરનો ટાંકો ગુથવો એક સાકળી ગુથવી, અને જે છ સાકળીની કડી પડી છે, તેમા એક આટાવાળો ટાંકો ગુથવો. એક સાંકળી ગુથવી અને તેજ કડીમા એક આટાવાળો ટાંકો ગુથવો. એક સાકળી ગુથવી અને તેજ કડીમા બીજી છ વાર આટાવાળા ટાકા અને સાકળી એમ ગુથવુ એટલે એકદર આઠ ટાકા થશે. ત્રણ સાકળી ગુથીને ફેરવવુ અને બે આટાવાળા ટાકાની વચે જે એક સાકળી ગુથવી તેજ કડીમા એક આટાવાળો ટાંકો ગુથવો. એક સાંકળી ગુથવી અને તેજ કડીમા બીજી છ વાર આટાવાળા ટાંકા અને સાંકળી એમ ગુથવુ એટલે એકદર આઠ ટાકા થશે ત્રણ સાકળી ગુથીને ફેરવવુ અને બે આટાવાળા ટાકાની વચે જે એક સાકળી ગુથી છે તેમા એમ આટા વગરનો ટાંકો ગુથવા એક સાકળી ગુથવી અને નીચેની એક સાકળી છોડી દઇને બીજી સાકળીમા એક આટા વગરનો ટાંકો ગુથવો, એક સાકળી ગુથવી એવી રીતે આખી હાર ગુથી જવી ચાર સાકળી ગુથીને ફેરવો અને બે આટા વગરના ટાંકા વચ્ચે જે સાકળી છે તેમા એક આટા વગરનો ટાંકો ગુથો. ત્રણ સાકળી ગુથો, અને તેની પાસેની સાકળી મુકી દઇને બીજી સાકળીમા આટા વગરનો ટાંકો ગુથો, ત્રણ સાકળી ગુથો તેની પાસેનો એક ટાંકો રેહેવા દઇને તેની પાસેના બીજા ટાકામા એક આટા વગરનો ટાકો ગુથવો. ત્રણ સાકળી ગુથો એમ આખી હાર ગુથવી એક સાકળી ગુથો અને આટાવાળા બન્ને ટાકાની વચ્ચે જે બે સાકળીની કડી છે તેમા બે આટાવાળા ટાકા ગુથવા. બે સાકળી ગુથવી અને તેજ કડીમા બે આટાવાળા ટાકા ગુથવા ત્રણ સાકળી ગુથવી અને ફેરવવુ અને કીનારી જેટલી લાંબી કરવી હોય તેટલી ઉપર પ્રમાણે ગુથી જવી અને જો બીછાના સાથે ગુથવી હોય તો બીછાનુ પુરૂ થયા પછી બીછાનાની કોર સાથે સફાઈથી મેળવી લેવી

સૌ. બુદ્ધિદા.

—— ०, ——

સ્વાગત મંદિર.

વિશ્વવિલાસ* — પ્રથમ ભાગ કર્મકાંડ. લેખકનો ઉદ્દેશ જગતમા ચાલતા સર્વ મર્મનો સબંધ ઇશ્વર સાથે છે એમ સાબીત કરી ઇશ્વિરનું અસ્તિત્વ અને ગહનતા દર્શાવવાનો છે મનુષ્ય પોતે જન્મી માત્ર પોતાને જ માટે જીવે છે એમ નહિ પણ અન્યને માટે પણ ત્હેને કેટલીક ફરજ બજાવવાની છે તે સિદ્ધાન્ત દરેક જાતના ધધાનું વર્ણન આપી બતાવ્યુ છે

* કર્તા અમૃતલાલ જટાશંકર બુચ રાજકોટ મૂલ્ય ०—૧૨—०

દાખલા તરીકે "કુંભાર પોતા માટે તેમજ બીજાઓ માટે ઘડે છે. વળી પોતે એવા કામનો કર્તા હોવા છતાં પોતે કરેલ અગર બીજાએ કરેલ ઠામ વાસણ વિગેરેનો તે ભોક્તા હોય છે જ." દરેક ધંધા લઈ છેવટે કુંભારને બદલે તે ધંધાર્થી લઇ લેખક તે ધંધાનુ વર્ણન કરે છે. દરેક ધંધા લીધા શિવાય એકાદ બેના દાખલા આપ્યા હત તો નકામું લંબાણ ન થાત. આ ઉપરાંત લેખકે જાનવર અને મનુષ્યનો સંબંધ, નિર્જીવ વસ્તુઓ અને સાહિત્ય, ઇતિહાસ વિગેરે લઇ અન્તે દેહના પ્રકાર, ઇશ્વરશક્તિ વિગેરેનું સારૂ વિવેચન કર્યું છે. પુસ્તકની શરૂઆતમાં લેખકે પોતાની કુટુંબકથા આપી છે. સરળ ભાષા અને વિચારમાં ઇશ્વરત્વ સ્હમજાવવા લેખકે સારો પ્રયાસ કર્યો છે અને ઉત્તેજનને પાત્ર છે.

વિશ્વવિલાસ—દ્વિતિય ભાગ-ધર્મકાંડ. પ્રથમ વિભાગ કરતાં આ વિભાગ વધારે સારો થયો છે. આ વિભાગમાં ધર્મના મુળતત્વો, જૂદા જૂદા અવતારની કથાઓ, સંધ્યા પૂજાની શી આવસ્યકતા છે, તે ઉપરાંત કર્મ જ્ઞાન યોગ વિગેરેનુ એવું વર્ણન આપ્યું છે કે ધર્મશાસ્ત્રના ગહન પુસ્તકો ન વાંચ્યા હોય તેને પણ એ સર્વની કાંઇ ઝાંખી થાય. જે સમયે ધર્મની અંધાધૂની જેવું છે તેવે સમયે આ પુસ્તક વાંચવા લાયક છે. એટલું જ નહિ પણ બાલકોને આપણી ધર્મકથાનુ જ્ઞાન સરળતાથી અને સ્હેલાઇથી સ્હમજાઇ શકાય એમ આપવાનું આ સાધન થઇ પડે એમ છે.

સ્વીકાર.

કમળાલક્ષ્મી નાટક, પ્રેમદ, સત્યવિજય, અયોધ્યા અને અગ્રેજ, આત્મદીપિકા, ગૃહલક્ષ્મી.

વર્તમાનરંગ.

સ્ત્રીકેલવણી અને સર ગુરૂદાસ બેનરજી—કલકત્તાની પ્યારીચરણ કન્યાશાળાના ઇનામના સમારંભ સમયે સર ગુરૂદાસ બેનરજીએ સ્ત્રીકેલવણી ઉપર વ્યાખ્યાન આપતાં જે નવિન વિચારો દર્શાવ્યા છે તે મનનીય છે. સ્ત્રીકેલવણીની કેટલી આવશ્યકતા છે, આપણા શાસ્ત્રોમાથી સ્ત્રીઓ કેટલી કેળવાયેલી હતી ત્હેનાં દષ્ટાંન્તો અપાયાં છે અને અપાય છે એટલે સ્ત્રીઓને બીનકેળવાયેલી રાખવી એ અયોગ્ય મનાતું આવ્યું છે. નવો પ્રશ્ન એ ઉભો થયો છે કે સ્ત્રીઓને માત્ર ગૃહકેલવણી આપી અન્ય કેળવણીની જરા પણ આવસ્યકતા નથી. આ સંબન્ધમાં સર ગુરૂદાસ બેનરજી કહે છે કે "જે મિતાક્ષરા હિંદુસ્તાનના કાયદામાં હિંદુઓના વારસાના કેસોમાં પ્રમાણ રૂપ લેખાય છે તે મિતાક્ષરા કરવાનું માન આર્ય સ્ત્રીને છે." 'મિતાક્ષરા' જેવાં પુસ્તક લખનાર પોતાના પતિને, પુત્રોને વિસારી દેતી હોય-ગૃહવ્યવસ્થા ઉપર લક્ષ ન આપતી હોય એમ માનવું એ ભૂલ ભરેલું છે. બાલ્યાવસ્થામાં -પત્નીઅવસ્થામાં આવ્યા પહેલાં—માતપિતા વિદ્યાદાન દેવા પુરતું લક્ષ આપે, અને એ જ્ઞાનના પ્રભાવે યોગ્ય પતિના સહવાસમાં ગૃહવ્યવસ્થાથી પરવારી પોતાનું જીવન સામાજીક, ધાર્મિક, રાજકિય અથવા સાહિત્યસેવામાં ગાળે તો એમાં કાંઇ જ

અસંભવિત નથી. આપણા કેટલાક ધર્મગુરૂઓનું માનવું છે કે સ્ત્રીઓએ વેદોચ્ચાર કરવો નહિ—વેદશાસ્ત્ર વિગેરેનું અધ્યયન ન કરવું અને કરવાથી સંતાન પ્રાપ્તી થતી નથી. આ કેટલે દરજ્જે સત્ય છે તેનું નિરાકરણ વિદ્વાનોને કરવાનું છે. પરન્તુ દેવહુતી નામની આર્ય સ્ત્રીએ ધર્મશાસ્ત્રનું એટલું અધ્યયન કર્યું હતું કે એણે પોતે રાજપુત્રી હોવા છતાં ઋષિ સાથે લગ્ન કર્યું હતું. આ દેવહુતીના પુત્ર કપિલ મુનીનું નામ કોણે શ્રવણ નહિ કર્યું હોય? આ કપિલ મુનીએ સાંખ્યશાસ્ત્રનું પ્રતિપાદન કર્યું હતું. આ મુનીમાં ઉચ્ચ ધાર્મિક વૃત્તિઓના સંસ્કાર દેવહુતીએ જ પાડ્યા હતા. આવા દૃષ્ટાન્તો મળતાં છતાં સ્ત્રીકેળવણી પ્રત્યે અભાવ દર્શાવવો એ માત્ર હઠ શિવાય બીજું શું?

ન્હાના અપરાધીને કેમ સૂધારવા?—બાર વર્ષની નીચેની વયના બાલકો ચોરી, ખુન વિગેરે કરે તો આપણે ત્યાં "રેફર્મેટરી સ્કુલ્સ" એટલે નીતિસુધારક નિશાળોમાં મોકલવામાં આવે છે. આ નિશાળમાં દરેક કોમના અને ન્હાના મ્હોટા દરેક ગુન્હા કરનારને ભેગા રાખી કંઈ ઉદ્યોગ શિખવવામાં આવે છે. આ બાલકો કાંઈ હુન્નર શિખે છે એ વાત ખરી, પરન્તુ નીતિ સિદ્ધાન્તો એવી રીતે એમના મગજમાં ઠસાવવા જોઇએ કે ભવિષ્યમાં એવા ગુન્હા–એવા અપરાધ કરતા અટકે. ઇંગ્લાન્ડમાં બર્મીંગહામ પરગણામાં "છોકરાંની કોર્ટ" સ્થાપવામાં આવી છે અને ત્યાં જડજો પોલીસ અમલદારો સ્નેહી માતપિતાની માફક દરેક અપરાધીને બોલાવી એકાન્તમાં દુષ્ટ પદ્ધતિ ત્યજી દેવા એવી રીતે સમજાવે છે કે એક વર્ષના રિપોર્ટ ઉપરથી જણાય છે કે સાતસો ન્હાના અપરાધીઓમાંથી માત્ર ત્રણ બાલકો જ ફરીને પકડાયા છે. ત્યાં નથી જરૂર પડતી ફટકાની કે નથી જરૂર રેફર્મેટરી નિશાળની. બાલકોમાં સત્ય, પ્રમાણિકતા પ્રત્યે અભિરૂચી ઉત્પન્ન કરાવવામાં આવે છે. મીસ ડગડેલ નામની સ્ત્રી પોતાનો ઘણોખરો વખત આ બાલકોને સુધારવા ગાળે છે. ધન્ય છે એ સ્ત્રીને! બાલકોમાં જે દોષો આવતા હોય તે દોષો માબાપની બેદરકારીનું જ પરિણામ છે. બાલ્યાવસ્થામાં છાનું ખાવાનું ચોરી લાવે, કોઇની વસ્તુ ઉપાડી લે, અગર જુઠું બોલે તેજ વખત પોતાની ફરજ બજાવવામાં આવે તો માઠાં પરિણામ ન આવે. એક લેખક લખે છે કે

The father prepares for time; the mother, for eternity; happy the children who had the wise teaching of both.

"પિતાની અસર થોડા સમય રહે છે, માતાની અસર ચિરસ્થાયી હોય છે; જે બાલકો બન્નેની શીખામણ માનતા હશે તે ખરેખર સુખી હશે."

આજ સ્નેહથી આપણા દેશના અપરાધી બાલકોને સુધારવા માતપિતા તરફથી પ્રયત્ન થાય અને તે સાથે બર્મીંગહામ જેવી છોકરાંને માટે કોર્ટ થાય તો નીતિનું તત્વ વધારે મજબુત થાય.

સામયિક સ્ત્રીસાહિત્ય.

બદલામાં મળેલાં કેટલાંક પત્રોમાંથી વાંચવા લાયક લેખો.

સુદર્શન—અંક ૫–૬. મરણનો અનુભવ. સેન્ટ લુઇના મેડીકલ અને સર્જીકલ જર્નલના તંત્રી ડો. વીલસન પોતે તાવથી ગુજરી ગયા પછી, એટલે દાકતરે શારીરિક ત-

પાસ કરતાં મૃત્યુ થયેલું જાહેર કર્યા પછી, કેટલીક વારે સજીવન થયા હતા. જીવાત્માનો શરીર સાથે સંબંધ તૂટતો અનુભવ્યો હતો. સુક્ષ્મ શરીરે સર્વ નિહાળ્યું હતું. રસ્તામાં ત્રણ ખડકો માર્ગ અવરોધી રહ્યાથી સમય ન થયો હોવાથી પાછું આવવું પડ્યું. ધાર્મિક વૃત્તિવાળાને આ વિષય વાંચવા જેવો છે.

ફુરસદ—અંક ૬ ઠો. ચુંટી કાઢેલું ચવચવ. આ શિરોલેખ નીચે જાણીતા નાટકકારો પોતાના નાટકો કેમ લખે છે? અને "જળવાયેલા ઠગારો" એ બે લેખો જ્ઞાન સાથે ગમ્મત ઉપજાવે એવા છે.

બુદ્ધિપ્રકાશ—અંક ૬ ઠો. બ્રહ્મચર્યની કવિતા વાંચવા લાયક છે.

આજ કાલનાં બાળક બકરા સાથે રમતાં પૂર્ણ ડરે,
આર્ય વીરના શીશુઓ ત્યારે ખેલ સિંહની સાથે કરે;
× × ×
યોગ્ય સમય કાં નવ આચરવું, બ્રહ્મચર્ય બળ દેનારૂં,

આની બીજી લીટી વાંચી દુસ્યન્તના પુત્ર ભરતને સિંહશિશુ સાથે રમતો કોને નહિ સાંભરે? આ વિષય સ્ત્રીઓએ ખાસ સ્હમજવાનો છે કારણ વ્હેલો પરણાવી વહુના સુખનો લ્હાવો લેવાનું ત્હેમને ઘણું મન થાય છે.

કેળવણી—અંક ૯. હાલનું ઇજીપ્ત. આ વિષય વાંચવાથી ઇજીપ્ત ઇંગ્રેજોના હાથમાં કેવી રીતે આવ્યું, ત્યાંની અને આ દેશની પ્રજાની સ્થિતિ કેટલે અંશે સમાન છે તે જણાશે. અને સ્ત્રીઓએ ખાસ જાણવાની જરૂર છે, કારણ સ્વદેશપ્રીતિ ઉત્પન્ન કરાવવી હોય તો પ્રથમ માતામાં સ્વદેશપ્રીતિ થવી જોઇએ.

...ધ—અંક ૫. સુલ્તાન રજીયા.

...રૂ—અંક ૫. જેના શરીરમાં દોષ તેના કૃત્યોમાં પણ દોષ.

સ્ત્રીકેળવણી અને સા. શ્રી ગોવર્ધનરામભાઇના સ્મરણાર્થે બ્હાર પડેલો આ અંક
ળાના ઇનામના સમારંભ વાંચવાની ભલામણ છે.
આપતાં જે નવિન વિચારો દર્શાવ્યા - ભોગીન્દ્રરાવ રતનલાલ દીવેટીઆ. બી. એ.
છે, આપણા શાસ્ત્રોમાંથી સ્ત્રીઓ કેટલી કેળવા... (સુબન્ધુ-બન્ધુસમાજ.)
અપાય છે એટલે સ્ત્રીઓને બીનકેળવાયેલી રાખવી—
પ્રશ્ન એ ઉભો થયો છે કે સ્ત્રીઓને માત્ર ગૃહકેળ
પણ આવશ્યકતા નથી. આ સંબન્ધમાં સર ગુરૂદાસ **તરંગ**
હિંદુસ્તાનના કાયદામાં હિંદુઓના વારસાના કેસોમાં ? મરણ પથારીએ પડ્યો હતો તે સમયે ત્હેની
કરવાનું માન આર્ય સ્ત્રીને છે." 'મિતાક્ષરા' જેવાં પુસ્ત સ્વામિનાથ! આપ સંસારમાંથી એકાએક
વિસારી દેતી હોય-ગૃહવ્યવસ્થા ઉપર લક્ષ ન આપજો?" પતિએ કહ્યું "પ્રિયે! ત્હારી ઇચ્છા
છે. બાલ્યાવસ્થામાં-પત્નીઅવસ્થામાં આવ્યા પહેલાં—ત્રો એકાન્ત ઓળી ફાંસો ખાઇ મરણ પામી.
આપે, અને એ જ્ઞાનના પ્રભાવે યોગ્ય પતિના સહી એક ચિતાએ બળી.
જીવન સામાજીક, ધાર્મિક, રાજકિય અથવા ન ત્રીપાઠી ગુજરી ગયા છે.

સુન્દરીસુબોધ

यत्र नार्यस्तु पूज्यन्ते रमन्ते तत्र देवताः । मनु

(પ્રસન્ન દેવતા રહે, જ્યાં પામે સન્માન સુન્દરી)

સર્વાંગે સ્ત્રીઓ માટે પ્રકટ થતું માસિક

પુસ્તક ૯	સંપાદક,	ઈ. સ. ૧૯૦૭ ઓગષ્ટ.
અંક ૧૨	બન્ધુસમાજ.	વિ. સં. ૧૯૬૩: આષાઢ.

વિષયસૂચન

વાર્ષિક લવાજમ રૂ ૧-૪-૦ પોસ્ટેજ સુદ્ધાં

સુન્દરીસુબોધના ગ્રાહકોને મળતા ખાસ લાભ.

અપહૃતકુસુમ:—કર્તા પ્ર. ક. મુન્શી—એક રસમય વાર્તા; કિંમત રૂ.૧) ગ્રાહકોને આના આઠ. પોસ્ટેજ જૂદું.

વિધવા—લેખક વસન્તવિનોદી; મૂલ્ય આના ચાર. ગ્રાહકોને બે આને. પોસ્ટેજ જૂદું

શોકશમન—આ માસિકનો કોઇ ગ્રાહક જે નવા ગ્રાહકનું લવાજમ મોકલી આપશે તેને "શોકશમન" (કર્તા હુરજીવન ત્રિભોવન) નું પુસ્તક વિના મૂલ્યે પોસ્ટેજ ૦—૧—૦ મોકલવાથી મળશે.

યોગિની—સુન્દરીસુબોધની પહેલા વર્ષની ભેટ—કિંમત આના ૦—૧૨—૦. નવા ગ્રાહકને ૦—૬—૦. ટપાલ ખર્ચ ૦—૧—૦

કપિંજલા—ત્રીજા વર્ષની ભેટ-કીમત આના ૦—૬—નવા ગ્રાહકોને ૦—૪—૦ ટ. ખ ૦—૧—૦

વહુને શીખામણ—કર્તા રવિશંકર અંજારીયા, કિં રૂ ૧ ગ્રાહકને ૦—૧૨—૦ ટ ખ. જુદું.

સુન્દરીસુબોધની પાછલી ફાઈલો.

પહેલા વર્ષની છુટક ફાઇલ. ૦—૪—૦ ટ. ખ. ૦—૧—૦

બીજા વર્ષની આખી બાંધેલી પુસ્તકના રૂપમાં ફાઈલ રૂ.૦—૯—૦ ટ ખ ૦—૩—૦

ત્રીજા વર્ષની છુટક ફાઇલ. ૦—૮—૦ ટ. ખ. ૦—૨—૦

દરેક અંકમાં ઘણું ખરૂં સંપૂર્ણ લેખો આવતા હોવાથી જાગે તે અંક વાંચવાથી રસ ઓછો થતો નથી.

લવાજમની પ્હોંચ.

ચોથા વર્ષ પેટે

૩૮૩	નં.	૮૨૪	અંબાગવરી છગનલાલ	અંજાર	૧—૮—૦
૩૮૪	,,	૧૪૧	ડૉ. નવલ શીર્શાર	ભાવનગર	૧—૪—૦
૩૮૫	,,	૮૨૫	રા. બાલુભાઈ સુરજરામ	પાટડી	૧—૪—૦
૩૮૬	,,	૮૨૬	રા. પુનેનગદ હરખરામ	ડાકેર	૧—૪—૦
૩૮૭	,,	૫૨૦	રા. જેઠાલાલ ઉમેદરામ	અમદાવાદ	૧—૪—૦
૩૮૮	,,	૮૨૭	રા. રણછોડદાસ નરસી	કરાચી	૧—૮—૦
૩૮૯	,,	૮૨૮	રા. ઠાકોરદાસ ઘેલાભાઈ	મુંબઇ	૧—૪—૦
૩૯૦	,,	૮૨૯	રા. નરભેરામ પ્રભાશંકર	વડોદરા	૧—૪—૦
૩૯૧	,,	૧૫૨	રા. નરસીલાલ માધવલાલ	અમદાવાદ	૧—૪—૦
૩૯૨	,,	૫૭૪	રા. કાન્તીલાલ ભોગીલાલ	અમદાવાદ	૧—૪—૦
૩૯૩	,,	૮૩૦	રા. વલ્લભદાસ રણછોડદાસ	મુંબઇ	૧—૪—૦
૩૯૪	,,	૮૩૧	રા. પાઠક હાલાભાઇ રેવાશંકર	અમદાવાદ	૧—૪—૦
૩૯૫	,,	૮૩૨	અ. સૌ. બેન લલિતા	વડોદરા	૧—૪—૦
૩૯૬	,,	૫૯૪	અ. સૌ. રસિકમણી	અમદાવાદ	૧—૪—૦
૩૯૭	,,	૬૫૩	અ. સૌ. વિજયાગવરી	અમદાવાદ	૧—૪—૦
૩૯૮	,,	૮૩૩	રા. પુરૂષોત્તમ સુન્દરજી	રંગુન	૧—૪—૦
૩૯૯	,,	૫૮૧	રા. ગણેશશંકર મૂળશંકર	ધોલેરા	૧—૪—૦
૪૦૦	,,	૮૩૪	કમળાગવરી ધીરજરામ	સુરત	૧—૪—૦
૪૦૧	,,	૮૩૫	રા. મૂળશંકર દેવજી	મુંબાઇ	૧—૪—૦
૪૦૨	,,	૮૩૬	રા. ભટ્ટ જગન્નાથ હરિલાલ	ધોલેરા	૧—૪—૦

सुन्दरी सुबोध.

वर्ष ४ थुं] वि. सं. १९५७ आषाढ—श्रावण ई. स. १९०१. [अंक १२ मो.

ज्ञानसुगन्ध.

संसारना ल्हावा—आपणी सामान्य स्त्रीओनी वासनाओ—अन्नपानमां, वस्त्रालङ्कारमां, कुटुम्बजन पासेथी मळता मानमां अने लाडमां, ज्ञातिजनमां अने स्वग्राममां के स्वनगरमां उज्वळ जणाववामां, अने लग्नादिक समारंभोने काळे हरवा फरवाना अने जोवा जोवडाववाना वगेरे " ल्हावा " लेवामां,—समाप्त थाय छे, ए सर्व अने बीजा भोगादिकमां नीतिमती स्त्रीओ पण स्वामिना वैभव प्रमाणे न्हानी अथवा विशाळ मर्यादाओमां प्रवर्ती तृप्त थाय छे. आवा प्रसंगोमां, अने सर्व साधनो पासे होवा छतां पण भोगमां मर्यादा पाळवी ए एक जातनुं तप छे. भोगनी स्पृहामां पडी आवुं तप न करनारी स्त्रीओ कुटुम्बनी संभाळ लइ शकती नथी आदि कारणोने उद्देशीने कण्व मुनिए शकुन्तलाने "भोगेष्वनुत्सेकिनी" थवानो उपदेश करेलो छे. ..ल्हावो लेनारी स्त्री पोताना तात्कालिक अने क्षणिक उत्सव करतां वधारे वातनो विचार करती नथी, आथी ए उत्सवना निमित्तभूत पुत्रपुत्रादिकने कपाळे भविष्यमां सुख थशे के दुःख थशे ए विचार तेना हृदयमां उदय पामतो नथी, अने

एक पासथी वहुआरुने सुखी करवानो पोताने माथे धर्म आरंभाय छे एवुं भान आणवाने सटे ए वहुवारु म्हारी सेवा करे एवी वासना आरभाय छे, अने बीजी पासथी पोतानी पुत्री तेनी सासुनी सेवा करतां शीखे एवुं तेने शिक्षण आपवाने सटे ए पुत्रीने माथे ए सासुनो भार पडे नहिं एवी वासनानो आरंभ अनुभवे छे. ल्हावो लेवामां पोताना क्षणिक उत्सव उपरात आवी वासनाओ तृप्त थवानुं भान पण उदय पामे छे.

गो. मा. कृत लीलावतीजीवनकला.

———:o:———

કાવ્યકુંજ.

" કરૂં છું હું સ્મરણ ત્હારૂં. "

ગઝલ

મોંઠી ! મનમોહિની ! ત્હારૂં, સ્મરણ મધુરું ન વિસરાયે,
હૃદય મ્હારૂં દિવસરજની, પ્રીતિ ત્હારાથી ઉભરાયે;

(સાખી) તુજ મુજમાં અંતર રહ્યું, યોજન કંઇક હજાર,
કાન્તા ! મુજ પ્રીતિ નયનથી, તુ નહિ દૂર લગાર;

જગત કેરા વિલાસોમાં; વિવિધ કોલાહલે કલેશે,
અગમ્યાન્તર ઉલ્લંઘીને, પ્રીતિ ત્હારી હૃદય ભેદે.

(સાખી) ચન્દ્ર સહસ્ર સ્મિતો વડે, રમે રસાથી વિલાસ,
હસે હસાવે, અવનીને, સ્થલસ્થલ ભરે પ્રકાશ;

રસિક સુરમ્ય રજની આ, વિલોકું ત્યાં નજર આવે,
અતુલ તુજ ચન્દ્રમુખ હસતું, લીલા તે સર્વ વિસરાવે.

(સાખી) સુન્દર મધુર સુકંઠથી, દ્રવતાં વિવિધ સુગાન,
શ્રવણ પડે, ઝીલે નહિ, હૃદયતાર, ક્ષણવાર;

મધુર તુજ સંગીતે, સ્મિતમાં, વસ્યું છે આ હૃદય મ્હારૂં,
નહિ દૂર છું, નથી વિસર્યો, કરૂં છું હું સ્મરણ ત્હારૂં.

ડાહ્યાભાઇ.

———

વાર્તાલહરી.

શ્વેતકુમારી.

શ્રાવણ માસની એક સ્હાંજે પુરૂષોત્તમરાયજીના મંદીર આગળ પુરૂષ અને સ્ત્રીવર્ગની મોટી ભીડ થઇ હતી. હિંદોળાના દિવસ ચાલતા હતા. આકાશ વાદળાથી છવાઇ ગયું હતું, વરસાદ ઝરમર ઝરમર વરસી રહ્યો હતો તોપણ અસંખ્ય મનુષ્યો દર્શન કરવા ત્યાં ધસ્યાં આવતાં હતાં. રસ્તામાં કીચડ બહુ જામ્યો હતો. ઘુંટણપુર કીચડમાં ચાલીને પણ ભાવિક ભક્તો " જે, જે," ના ધ્વનિ સાથે ત્યા આવતા હતા, અને દર્શન ખુલવાને વાર હોવાથી જેને જ્યાં માર્ગ મળતો, ત્યાં તે બેસતા, અગર ઉભા રહેતા. ઘણાખરા દર્શન કરવા આવનારા મનુષ્યો ઉઘાડે પગે જ આવતા. જોડા ન પહેરવાના બે કારણ હતા. એક તો કાદવમાં જોડા પહેરવાથી તે બગડવાની ધાસ્તી અને બીજું મંદીર બહાર જોડા કહાડી, દર્શન કરવા અંદર જતા, ઠાકોરજી ઉપર મન રહેવાને બદલે જોડા ભણી લક્ષ ન જાય તે. દર્શનને વાર હોવાથી મનુષ્યોની ભીડ ખુબ જામી હતી. રસ્તે જતા આવતા લોકની ઓટલે બેઠેલા મનુષ્યો મશ્કરી કરતા. કોઇક બિચારા પાટલુનવાળાના બુટ મોજા કાદવમય થવા ઉપરાત, પાટલુન પણ બગડતું તો તેની મજાક કરતા, હાસી કરતા. તેથી પાટલુનવાળા મ્હીડાઇ સ્હામી ટોળ કરતા કે " હે સેઠીઆ, જોડા ન પહેરસો હાકે, જોડા ફાટવાના છે, કાંઇ પગ ફાટવાના નથી. માથે આવી સારી પાઘડી પહેરો છો, કડકડતાં અઆીબંધ કેડીયાં પહેરો છો, અને કેડે દુપટા બાંધો છો, પણ જોડા નથી પહેરતા તે યાદ રાખજો કે પહેલા તાવથી પટકાશો, ને દાક્તરના બીલ ભરશો તેની કીંમત જોડાથી વધશે. સ્હમજ્યા કે, ભઇશાબ ? "

આ સ્થળે શ્વેતકુમારી પોતાની માતા અનસુયા તથા નાની બ્હેન નદિની સાથે બેઠી હતી આજ ફુલના બાગમાં પુષ્પના હિંડોળે ભગવાન ઝુલવાના હતા. તેથી સ્હાંજે છ વાગે દર્શન ખુલવાને બદલે, રાતના આઠ વાગે ખુલવાના હતા. એથી આટલી બધી ભીડ થઇ હતી. શ્વેતકુમારીની ઉંમર પદર વર્ષની હતી. તે ઘણી સુદર હતી. અને ખુબસુરતી ખીલાવે એવા વસ્ત્રાલંકાર એણે ધારણ કર્યાં હતા. તેથી તે સૌકોઇનું દષ્ટિબિંદુ થઇ પડી હતી. સ્ત્રીઓ તેની તરફ ઇર્ષ્યાની નજરથી જોતી. પુરૂષો એના તરફ જોઇ જ રહેતા. **नवामिन्दुकलां लोकः केनभावेन पश्यति** (નવી ચંદ્રકલાને પુરૂષો કીયા ભાવથી જુએ ?) કોઇક એની સુદરતા નીહાળતાજ બેસી રહ્યા હતા. તો કોઇ તેણીની તરફ બહુ જ બેદરકારીથી જોતા. નિયમિત દર્શન છ વાગે થતા હોવાથી તે આવી હતી. પણ આજ વાર હોવાથી એણે એની માતાની રજા ઘેર જવા માગી, પણ માતૃપ્રેમ ને સ્વાભાવિક લાગણીથી તેની માતાએ આગ્રહપૂર્વક તેને બેસાડી. " બ્હેન, આ તો બાર મહીનાનું ટાણું છે. આવાં સારા દર્શન ક્યાં ફરી ફરીને થવાનાં છે ? પુષ્પના હીંડોળે ઝુલતા ભગવાનનાં દર્શન આપણે ક્યાં વારવાર કરવાનાં છીએ ! " તેણીએ કહ્યું. માતાની ઇચ્છાનુસાર તે બેઠી. થોડીવારમાં આ સ્થળે બે યુવકો આવી પહોંચ્યા. ને તેમાંનો એક સુંદરલાલ નામનો હતો. તે શ્વેતકુમારીનો પતિ હતો. તેની ઉંમર પચીશ વર્ષની હતી. તે વેપારી હતો. નાનપણથી પિતાનો પૈસો હતો, તેથી

અને માતપિતાના મૃત્યુથી સ્વતંત્ર હોવાને લીધે, એક નાની દુકાન ઉઘાડી હતી. તેમા સાધારણ રીતે કમાતો. શરીરે તે સુંદર હતો. કદમા ઉંચો હતો. એને શરીરનું અભિમાન હતું ઇશ્વર ઉપર એને શ્રદ્ધા થોડી હતી, બલ્કે તે એ વિષય ઉપર બેદરકાર હતો. દેવમદીર ઉપર તેને કટાળો હતો. સ્ત્રીઓના વ્રતનિયમને તે ઢોગ સ્હમજતો

તેની જોડે તેનો મિત્ર કાંતિરાય ઉન્નત સરકારવાળો અને કેળવાયલો હતો. તેણે સ્કુલ ફાઇનલની પરીક્ષા પાસ કરી હતી, અને સરકારી નોકરી લઇ લીધી હતી. તેનો વિવાહ નલિની જોડે થયો હતો. લગ્ન થયુ નહતું. શ્વેતકુમારીને સુંદરલાલે ઘણીવાર આવા મદિરોમા જવા ના કહી હતી પણ તે પોતાની માતાના આગ્રહથી વારવાર ત્યા જતી. શ્વેતકુમારીને સુંદરલાલ ઘણા જ પ્રેમથી ચ્હાતો. અને એના વગર ઘડી પણ એનાથી રહી શકાતું નહીં. ઘડીક જો એ વ્હેલી મોડી ઘેર આવે તો માણુસો ઉપર માણુસો તેડવા મોકલતો. આજ પણ એણે એને ઘેર તજવીજ કરાવેલી, પણ ખબર કહાડતા માલુમ પડયુ કે તે દર્શન કરવા ગઈ છે, તેથી જાતે જ મિત્રની સાથે ખબર કહાડવા આવી પહોચ્યો દૂરથી ઓટલા ઉપર બેઠેલી એને જોઈ, ને એનો મિજાજ હાથમા ન રહ્યો. એની તો ઇચ્છા એમ જ થઈ કે બસ મદીર આગળથી જ ચોટલો પકડીને ઘેર ઘસડી જવી, પણ કાંતિલાલની સલાહથી તે મૌન રહ્યો શ્વેતકુમારીનો જેટલો ભાવ ઠાકોરજી ઉપર હતો, તેટલો પતિપર ન હતો

આઠ વાગે દર્શન ઉઘડયાં ઠાકોરજીને એક કૃત્રિમ બાગમા ફુલના હિડોળા ઉપર બેસાડયા હતા. બાગમા, મયૂર કોકિલા વિગેરે યાંત્રિક પક્ષીઓ ગોઠવી દીધાં હતા, અને ચાવી ફેરવવાની સાથે, મયૂર નૃત્ય કરતા, કોકિલાઓ બોલતી, અને અન્ય પક્ષીઓમાથી પણ મધુર સ્વર નીકળતા પચરંગી ફુવારો ઉડી રહ્યો હતો ગવૈયાના બે છોકરાઓ ફાકડા બની સારંગી મૃદંગની સાથે સુદર રાગ આલાપી રહ્યા હતા. આવા સુંદર દર્શન કરવા પુષ્કળ લોક ભેગા થયા હતા બીડનો શુમાર ન હતો સ્ત્રી અને પુરૂષ એક બીજાને અથડાતા, ટીચાતા ધક્કાના વમળે ચ્હડી, જે પ્રભુની ઝાખી થઇ તેથી સતોષ ન માનતાં અધુરામા પુરૂ બીડનો સમૂહ ઠાકોરજી વાળા બાગમા ધુસે નહીં તે અટકાવવા ચાર ઝાપટીઆ દર્શનાતુર ભક્તોને ઝાપટા લગાવ્યે જતા હતા કોકના છોકરા ચગદાયા, કોઇકની કઠી તુટી, કોઇકની વાળી તુટી, કોઇકના ખીસા કતરાયા! તો પણ બીડ ઓછી થઇ નહીં આવી બીડમા શ્વેતકુમારી પણ પોતાની માતાની સાથે દર્શન કરવા પડી અને તેનુ સરક્ષણ કરવાના ઇરાદાથી સુદરલાલ ને કાંતિલાલ પણ ટોપીઓ હાથમા લઇને બીડમા પડયા. શ્વેતકુમારીને એક જણનો એવો ધક્કો વાગ્યો કે ભોયપર પડી ગઇ, અને કાંતિલાલે તે ધક્કો મારનાર શખ્સને ડોકી પકડીને ભોય પટકયો. મદીરમા ન્હાસન્હાસા થઇ ઝાપટીઆઓએ ઝાપટને જોરે બીડ ઓછી કરી નાખી આ વખતે શ્વેતકુમારીને બહુ વાગ્યુ હતું. તે લગભગ બેભાન અવસ્થામા હતી. દર્શન દર્શનને ઠેકાણે રહ્યા, સુંદરલાલ તેને ગાડીમા ઘાલી પોતાને ઘેર લાવ્યો ને પાછળ રોતી કકળતી તેની મા અને બેન ગયા. કાંતિલાલ મદિરના મુખ્યાજીને મળવા રહ્યો હતો તેમને તેણે કહ્યું "જુઓ મહારાજ, તમે તમારા ધર્મના મુખત્યાર છો અમારે તમારી અગર કોઇ ધર્મની નિંદા કરવાનુ કારણ નથી પણ તમે દર્શનમા બે ભાગ ગખો સ્ત્રીઓને દર્શન કરવાનુ સ્થળ પુરૂષોના સ્થળોથી અલગ રાખો. અમે જાણીએ છીએ કે શ્રી વલ્લભ પથમાં શુદ્ધાદ્વૈત માર્ગ છે.

પણ તમે જ વિચારો કે એવા મનોબળવાળાં સ્ત્રીપુરૂષો નથી. તમારો દર્શન કરાવવાનો હેતુ ઉન્નત છે દર્શન કરવા આવનારની શ્રદ્ધા પૂર્ણ છે, એમા કોઇનો પણ અનીતિનો હેતુ નથી પણ સ્હેજ જો વિવેકબુદ્ધિ વાપરી, આ સ્પર્શાસ્પર્શનો દોષ દૂર કરો તો તમે તમારી ફરજ બજાવ્યા ઉપરાત આર્ય સન્નારીઓના ધર્મનુ, શીયળનુ રક્ષણ કર્યું ગણાશે. મનુષ્ય-પ્રકૃતિ સરખી નથી હોતી દર્શન કરવા આવનારમા દરેકની ભાવના શુદ્ધ નથી હોતી અને એટલા માટે જ દર્શનના ક્રમમા ફેરફાર કરો.' મુખ્યાજી તો સાભળી રહ્યા, અને ભાગાતુટા અક્ષરમા જવાબ આપ્યો તેનાથી સતોષ પામ્યા વગર કાતિલાલ ઘેર ગયો. શ્વેતકુમારીને એક પર્યંક ઉપર સુવાડી હતી. તેના કપાળમાં મ્હોટો ઘા પડયો હતો તેના ઉપર દવા લગાવી પાટો બાધ્યો હતો. તાવ ચ્હડવા માડયો હતો સુદરલાલે વિદ્વાન દાક્તરને બોલાવી સલાહ લીધી હતી. તે આખી રાત શ્વેતકુમારીને તાવ ખુબ રહ્યો. બીજે દિવસે પણ ન ઉતર્યો—દાક્તરોને ધાસ્તી લાગી કે વખતે આમાથી તેણીનુ મરણ થાય સુદરલાલે ઘણાક મૃત્યુ જોયા હતા, પણ પોતાના પ્રિયજનનો મરણ કદી પણ નીહાળ્યો નહતો. દિન પરદિન શ્વેતકુમારીની તબીયત બગડતી ચાલી તેની પાસે અનસુયા ને નદિની બેઉ રહેતા, દવા, કાઢો વિગેરે પાતા કાતિલાલ પણ મિત્રપત્નીની ખબર જોવા આવતો સુદરલાલને પોતાની પ્રિયતમાની આ દશા જોઇ બહુ લાગ્યુ જીવનમા તેણે પહેલીવાર અતઃકરણથી પ્રાર્થના કરી 'પરમેશ્વર, મારા અપરાધ ક્ષમા કર મારી પ્રિયમા પ્રિય વસ્તુને તુ ઉપાડી ન લે આ મસાણની બાજી તારા હાથમા છે, એ વારવાર મને બોધ મળતા છતા મારી આખ ઉઘડતી નહીં પ્રભુ, જો મારી પ્રિયતમાને આરામ થશે તો હું કદી પણ તારી અવગણના નહીં કરૂ" આ પ્રમાણે નાસ્તિક સુદરલાલે અતઃકરણપૂર્વક પ્રાર્થના કરી. બીજે દીવસે કઇક શ્વેતકુમારીને જરાઆરામ જણાયો. ને ધીરે ધીરે મહીનામા તે સાજી થઇ આ બનાવથી સુદરલાલની પ્રભુ પ્રત્યે ભાવના બહુજ વધી એણે શ્વેતકુમારીને આરામ થયા પછી ઘેર બ્રાહ્મણ જમાડયા, ને નિવેદ કર્યુ તે દિવસથી સુદરલાલની નાસ્તિકતા તદ્દન જતી રહી. શ્વેતકુમારીને કપાળમા ઘાની નીશાની રહી ગઇ તેમ તેના શરીરમા શક્તિ આવતા છ માસ થયા પોતાના પતિને આસ્તિક બનેલો જોઇ એના હર્ષનો પાર ન રહ્યો મદીરે દર્શન દેવાનુ નામ તે કદી દેતી નહીં. એણે ઘેર ઠાકોરજી પધરાવ્યા હતા. ઠાકોરજીની રોજ સેવા તે કરતી અને સુદરલાલ ઉત્સાહથી એમાં ભાગ લેતો.

× × × ×

ઉપલા વૃત્તાતને પાચ વર્ષ વીતી ગયા હતા. કાતિલાલનુ લગ્ન નન્દિની જોડે થયુ હતુ નદિની પતિને જ પોતાનો દેવ ગણતી. અને રોજ પૂજા કર્યા વગર અન્ન ન ખાતી. જ્યારે પતિ ગામ જતો, ત્યારે પતિની છબીની પૂજા કરી માત્ર ફળાહાર ખાતી. પતિની ગેરહાજરીનો સમય તે શોકમા ગુજારતી. પતિ એજ પોતાના પ્રાણ ગણતી. કોઇ પણ જાતનો બાહ્યડોળ એ ન કરતી. એને બધા નાસ્તિક ગણતા. એની બ્હેન શ્વેતકુમારી પણ પ્રભુભક્તિ કરવા ઉપદેશ કરતી. તેને તે સ્મિત કરીને કહેતી " બ્હેન હું નાસ્તિક નથી. હું મારા પ્રભુની નિત્ય સેવા કરૂં છું.—" જે વાત શ્વેતકુમારીના મનમા ઉતરતી નહીં. એક દિવસ કાતિલાલ તથા નન્દિની સાથે સુદરલાલને ઘેર આવ્યા. તે બને સાથે જ ફરતા સ્હવારે અગર સ્હાજે, જ્યારે ફરવા જવાની અનુકુળતા હોય ત્યારે સાથેજ ફરતા.

" કેમ બ્હેન, બારણે ફરવા આવવું છે કે ? " નદિનીએ કહ્યું

" ના, બ્હેન " ઉત્તર મળ્યો.

કાંતિલાલે પુછ્યું—" બ્હેન, દર્શન કરવા આવવું છે ? "

શ્વેતકુમારી—" ભાઇ, મશ્કરી જવા દો. હું તે દીવસની ઘરની બ્હાર દર્શન કરવા નથી જતી. "

કાંતિલાલ—" બ્હેન ! અમે જે મંદિરમાં દર્શન કરવા જઇએ છીએ, તે મંદીરમાં જરા પણ ભીડ નથી. બલ્કે એકાંત છે તે દીવસના હીંડોળા કરતાં પણ ત્યાં સુંદર રચના છે "

કાંતિલાલના આગ્રહથી ચારે જણા ગયાં. ભક્તરાજ સુંદરલાલ પણ સાથે હતા કપાળમાં ઉભું વૈષ્ણવનું ટીલું તાણી દીધું હતું " તીલક છાપા શોભીતા એ મારા ભક્તનો શણગાર" એ ભગવાનના વાક્યને સુંદરલાલે માન આપ્યું હતું શ્વેતકુમારીએ ઠાકોરજીને બેસાડીને, કંડીયો સાથે લીધો હતો કારણ આ દંપતીએ ઠાકોરજીને ધરાવ્યા વગર અન્ન અગર જળ ન પીવું એવો નિયમ લીધો હતો. આનંદાલાપ કરતા ચારે જણા નદી કિનારે આવી પહોચ્યા પડખે સુંદર બાગ હતો. તેમાં ફુવારો ઉડી રહ્યો હતો પક્ષીઓ કલ્લોલ કરી રહ્યા હતા અહીં એકાંત હતું સૂર્ય અસ્ત થવાની તૈયારીમાં હતો. આકાશમાં રંગબેરંગી વાદળા છવાઇ રહ્યા હતા અને સૂર્યના અસ્ત થતા કિરણો વાદળમાં પડવાથી ચળકતા સુવર્ણમય કીનારી થઇ રહી હતી ત્યાં આગળ આ ચારે જણ બેઠા શ્વેતકુમારીએ પુછ્યું, " અહીંથી તે મંદીર કેટલું દૂર છે ?"

નન્દિની—' આ સ્થળ જ તે મંદિર છે તે દિવસે મંદિરમાં જે કૃત્રિમ શોભા કરી હતી, તે શોભા કુદરતી અહીં છે ત્યાં ઠાકોરજીની મૂર્તિને બેસાડવામાં આવી હતી, અહીં નિરાકાર રૂપે પરમાત્મા સઘળે બીરાજે છે. અહીં શાંતિ પ્રસરી રહી છે અહીં સર્વ સ્થળે દર્શન થાય છે જ્યાં નજર કરીશ ત્યાં પરમાત્માની લીલા નજરે દેખાશે પહેલે પક્ષીઓ કલ્લોલ કરી રહ્યા છે મંદ મંદ પવન આપણા મગજને શાંત કરે છે ભમરાઓના મંજુલ ગાયન આગળ, ગવૈયાના પણ ગાયન રદ છે અહીં સવન સ્વતંત્રતા છે અહીં પ્રભુના દર્શન આગળ કોઇનો પણ અંતરાય નથી અહીં ઝાપટીઆની ઝાપટ વાગવાની નથી. અહીં આડો પડદો આવવાનો નથી. જેમ જેમ રહાજ પડશે, તેમ તેમ મારા પ્રભુની સર્વવ્યાપકતા નજરે પડશે. આકાશમાં ઉગતો એકેક તારો એકેકું બ્રહ્માંડ છે એવા અગણીત તારાના દર્શનની સાથે તેના બનાવનારની સર્વ સત્તાનો ખ્યાલ થશે. આકાશમાં જ્યારે ચંદ્ર પ્રકાશમાન થશે, અને પૃથ્વી રૂપેરી ચાદર ઓઢી લેશે તે વખતે તેના સરજનહારના દર્શન તાદસ્ય થશે બ્હેન, મારા ઇશ્વરનું મંદિર ચુના માટીનું ઘર નથી પણ કુદરત છે" શ્વેતકુમારી તો સાંભળી જ રહી. નાની સરખી, ને નાજુક નંદિનીના આવા ઉન્નત વિચાર જોઇ તે છકજ થઇ ગઇ. સુંદરલાલ પણ સજળ નેત્રે સાંભળતો હતો થોડીવાર પછી પાછી નંદિની બોલી —" બ્હેન તને પ્રભુનું મંદીર બતાવ્યું હવે કીયા દેવની હું પૂજા કરૂં છું તે દેવ બતાવું તે દેવ અત્યારે મારી સાથે જ છે, મારી પાસે જ છે ' તેણે પોતાના પતિને બતાવ્યો. ' આ મારા દેવ, મારા પ્રાણ, મારા પ્રભુ, મારા **પ્રાણનાથ** છે એની જ પૂજા હું કરૂં છું એને જ પ્રસન્ન રાખવા હું યત્ન કરૂં છું એના હસવા જોડે હું હસું છું રોવા જોડે રોઉં છું એ મારાથી

જરા પણ દૂર રહે છે, તો હું દુઃખી છું. એની ગેરહાજરીમા હુ અપવાસ કરૂ છુ. તમારા બધાને અપવાસ કરવાનો દિવસ એકાદશી છે મારો અપવાસનો દિવસ જ્યારે મારા પતિ ગામ જાય છે તે જ છે આ મારા હૃદયની વાત છે એ પોતે પણ જાણતા નથી. બ્હેન, મારા પ્રભુ મારા પતિ છે અને હુ એની વગર મૂલ્યની દાસી છુ " આટલુ બોલી તે પૂર્ણ ભક્તિભાવથી પતિને પગે લાગી

સુદરલાલની આખમાથી આનદના અશ્રુ ખળખળ વહ્યા જતા હતા. શ્વેતકુમારી ઘણી જ પ્રસન્ન થઈ ગઈ હતી. તેણે પોતાની બ્હેનને પકડીને છાતી સરસી દાબી–બ્હેન, બ્હેન, આજ આ પ્રભુના મદિરમા ત્હે મને એવો ઉત્તમ બોધ આપ્યો છે કે જે બોધ હુ મારા ઘરમા બેસી રહી હત તો દિવસોના દિવસ વીતત પણ શીખત નહીં. તું જો કે મારાથી નાની છે, પણ મારી ગુરૂ નીવડી. હું રાત દિવસ પ્રભુની સેવા કરૂં છુ, પણ મારા મનમા પણ નોતુ આ યુ કે પતિ એ મારા પ્રભુ છે એ જ્ઞાનનો પ્રકાશ તે આપ્યો, અથવા તો મારા મનોહર, સુંદર લાલજી ભગવાને તારી દ્વારા મને સૂચવ્યો. આજથી હુ બ્હેન પ્રતિજ્ઞા લઉં છુ કે મારા પતિ એજ મારા પ્રભુ છે. એમની જ સેવા હુ કરીશ, એમની જ પ્રીતિ હું સપાદન કરીશ એમને જ હુ મારૂં સર્વસ્વ ગણીશ. માગ લાલજી મહારાજ આજથી હું એમને જ સોપીશ એમની પૂજા હવેથી એ કરશે હું તો મારા નાથની જ પૂજા કરીશ. "

સુદરલાલ ગળગળો થઈ ગયો હતો તે બોલ્યો " વ્હાલી, વ્હાલી, મારા મિત્ર કાતિલાલ અને તારી બ્હેન નદિનીએ આપણને ઉત્તમ બોધ આપ્યો છે. એમનો જેટલો ઉપકાર મા નીએ તેટલો થોડો છે '

આ દપતીયુગલ આનદની પરિસીમાએ પહોચ્યુ હતું

સુમિત્ર.

રમણીમણિમાલા.

ભારતનાં સ્ત્રીરત્નો.

કરૂણદેવી.

કરૂણદેવી અરીન્તના મહિલ સરદારની પુત્રી હતી. તે અતિ રૂપવતી હતા એટલુ જ નહીં પણ અતિ ગુણવતી અને સર્વ કલામા નિપુણ હતી. ઉપરોક્ત કારણને લીધે જો કે ત્હેનો પિતા કોઇ મહાનરેશ ન હતો તો પણ મન્દોર સ્વામિએ ત્હેની પાસે ત્હેની પુત્રી ના પાણીગ્રહણની માગણી કરી. યથાવિધ વિવાહ જાહેર કરવામા આવ્યો અને લગ્નતિથિ પણ નિર્માણ થઈ આટલું છતા પણ વિધિએ કાંઈ અન્ય જ નિર્મ્યું હતું જે મનુષ્યજાતિ કળી શકવાને અસમર્થ હતી.

અરીન્તમા લગ્નની સઘળી તૈયારીઓ થવા લાગી આ સમયે અરીન્તેશના દરબારમા એક અતિથિ આવ્યો. આ મનુષ્ય એક પહાડી પ્રદેશનો સરદાર હતો. ત્હેનું નામ સદુ હતુ.

સદુ અસ્ખલિત ધૈર્યવાન અને સુવિક્રાન્ત યોદ્ધો હતો. દેશની અંદર ત્હેની હાક વાગતી હતી. અને પોતાની લૂંટ દેશના મ્હોટા વિસ્તારમાં ચલાવતો હતો. અરીન્ત સ્વામિએ સદુના પરાક્રમ વિષે ઘણું સાંભળ્યું હતું, પણ ત્હેનાં દર્શન કરવાને તે ભાગ્યશાલી થયો નહતો. તેથી કરીને એક સમયે જ્યારે તે પોતાની મહાન પ્રવૃત્તિથી ઉત્પન્ન થયેલા વિગ્રહમાથી નિવૃત્ત થઇને સ્વદેશ તરફ પ્રયાણ કરતો હતો તે સમયે અરીન્તાધિપે પોતાનું આતિથ્ય સ્વિકારવા આમંત્રણ કર્યું. આમન્ત્રણને સન્માન આપી સદુ અરીન્તમાં એક અઠવાડીયુ રહ્યો.

ભાગ્યવશાત્ આ યુવાન યોદ્ધો કરૂણની દષ્ટિગોચર થયો. અને પોતાના કદાવર બાંધાથી અને ક્ષાત્રિય કાર્તિથી ત્હેનું અંન્તઃકરણ હરી લીધું. કરૂણ આ વીર પુરૂષનાં અદ્દભૂત પરાક્રમોનો ઇતિહાસ સાંભળી ત્હેના ઉપર મોહિત થઈ ગઈ. આ ત્હેની ત્હેના ઉપરની અનિવૃત્ત પ્રીતિ ત્હેના કુટુમ્બની વિપત્તિ અને દુર્ભાગ્યનું કારણભૂત થઈ.

આ સમયે ત્હેનો વિવાહ થયેલો હતો અને તેથી કરીને સદુ ઉપરની ત્હેની પ્રીતિએ ત્હેને પરલોકવાસ કરાવ્યો.

કરૂણદેવીએ પોતાની સ્થીતિ પોતાની સહચરીઓને કહી એને તે દ્વારા પોતાની ઇચ્છા માતુશ્રીને જણાવી. આ વાત અરીન્તાધિપના જાણ્યામા આવી અરૂણ નરેશ ધર્મસંકટમાં આવી પડયો. મન્દોર મહારાજા સાથે થયેલું વાગ્દાન શી રિતિથી તોડવું તે એક મહાન વિચારની વાત થઈ પડી. જો તે ભાગવામાં આવે તો ત્હેનું અપમાન થાય અને અંતે ત્હેની સાથે વિગ્રહ થઈ હજારો મનુષ્યનો વધ થાય. ત્હેને એક સ્વચ્છન્દી છોકરીના મનસ્વી સ્વભાવની વેદી ઉપર પોતા સ્વદેશને હોમી રૂધિરાબ્ધિમાં નિમગ્ન કરવાનું યોગ્ય લાગ્યું નહીં. આખરે ત્હેણે એવો નિશ્ચય કર્યો કે કરૂણે કાં તો મંદોરમહારાણી થવું અથવા તો અવિવાહિતા રહેવું.

અરીન્તનરાધિપનો આ સંકલ્પ ત્હેની રાણી પાસે ટકી શકયો નહીં. આ જગતની અંદર એવો કયો પુરૂષ છે કે તે આવી બાબતમાં પોતાની પ્રિયતમાથી વિરૂદ્ધ આચરણ કરે ? આ વિષયમા સૃષ્ટિક્રમ પ્રમાણે સ્ત્રીમંડળ વિજયી થયું. અરીન્ત સરદાર ત્હેમની વૃત્તિને આધીન થયો. કારણ કે અરીન્તમહિષીનું કહેવું એવું હતું કે લગ્નની અંદર પુત્રીના સુખના વિચારને પ્રધાનપદ આપવાનુ છે. તદનુસાર સદુના વિવાહનું નક્કી કરવાને અરીન્તથી એક દૂત મોકલવામાં આવ્યો. વિવાહ કબુલ રાખવામાં આવ્યો અને અલ્પ સમય પછી અરીન્તકુમારીનું લગ્ન સદુ સાથે મ્હોટી ધામધુમથી થયાં.

અરીન્તાધિપના આ કૃત્યથી મંદોર મહારાજા અતિ માનભંગ થયો. લગ્ન અટકાવવાને તો તે અસમર્થજ હતો પણ તેથી કરીને ઉપસ્થિત થયેલા અપમાનનું વૈર લેવાનો ત્હેણે દઢ નિશ્ચય કર્યો. સત્વર ત્હેણે ચાર હજાર માણસ એકઠાં કર્યા અને જે રસ્તે થઇને સદુ ત્હેની નવવિવાહિતા સાથે જવાનો હતો ત્યાં જઈ ત્હેણે છાવણી નાંખી.

કેટલોક કાળ અરીન્તમાં રહ્યા પછી જાને વરવધુ સહિત કોઇપણ પ્રકારના ભય અથવા આપત્તિની શંકા રાખ્યા શિવાય આનન્દમાં નિમગ્ન થઈ પ્રયાણ કર્યું. પણ થોડેક દૂર ગયા કે તરત જ ત્હેમને માલમ પડયું કે ત્હેમનો રસ્તો ભગ્નાશ અને દુઃખિત થયેલા પ્રણયિથી રોકાયલો છે. અને તેથી કરીને જો દેશ જવાની ઇચ્છા હોય તો ત્હેમણે ત્હેની સાથે યુદ્ધ કરવું જ જોઇએ.

મન્દોરનરેશ કાંઈ બાયલો નહતો. ત્હેણે પોતાના મ્હોટા સૈન્યથી આ મુઠીભર મનુષ્યો પર હુમલો કરી પોતાનું કાર્ય સાધવા ઇચ્છિયું નહીં. ત્હેણે તેના પ્રતિસ્પર્દ્ધિને દ્વંદ્વયુદ્ધ કરવા આમંત્રણ કર્યું. દ્વંદ્વ યુદ્ધના નિયમ પ્રમાણે કેટલાંક દ્વંદ્વો વચ્ચે યુદ્ધ થયાં. બન્ને સરદારો પોતાના યોદ્ધાનાં દ્વંદ્વ નિહાળતા હતા અને ત્હેમના ચાતુર્ય અને શૂરતનનાં યોગ્ય વખાણ કરતા હતા.

આખરે બહાદુર સદુએ પોતે દ્વંદ્વમાં ઉતરવાની તૈયારી કરી. મન્દોરનરેશ પણ યુદ્ધ કરવાને અત્યુત્સુક હતો. સદુ ત્હેની પ્રિય પત્નિને મળ્યો અને છેવટનુ આલિંગન આપ્યું. ત્હેણે ત્હેની કમરે તરવાર બાંધી અને કહ્યું " વ્હાલા હું તમારૂં દ્વંદ્વ જોવાને ભાગ્યશાળી થઇશ. અને જો કદાપિ દૈવેચ્છાએ તમારૂં પરલોકગમન થશે તો હું સતિ થઇશ." જો કે ત્હેને વારંવાર દ્વંદ્વમાં ઉતરવાને ત્વરા કરવા વિનતિ કરવામાં આવતી હતી અને જો કે અરીન્ત પુત્રી ત્હેને શૌર્ય ભરેલાં વચનથી ઉત્તેજ્જીત કરતી હતી પણ હજી સુધી તે ત્હેના આલિંગનમાંથી વિરક્ત થઇ ન હતી. આખરે સદુ ત્હેના અતિ ગ્રક્ત આલિંગનમાંથી છૂટયો અને મંદોરના સરદારની સંહામો ગયો.

બન્ને સરદારો મળ્યા. આ સમયે બન્નેના મનમા પ્રથમ ઘા કરવાની ઉત્કટ ઇચ્છા હતી. અંતે સદુ પ્રથમ ઘા કરવામાં વિજયી થયો અને ત્હેમણે મન્દોરસ્વામિની ગરદન ઉપર ઘા કર્યો. મન્દોરનરેશે પણ તેજ સમયે તેના ઘાતનો પ્રત્યાઘાત કર્યો. કરણદેવીએ પોતાના સ્વામિના મસ્તક ઉપર પડતો ઘા જોયો. બન્ને યોદ્ધાઓ પૃથ્વી ઉપર પડયા. મંદોરાધિપ મુર્છિત થયો અને સદુ પોતાનાં કૃત્યોનો જવાબ આપવા આ ક્ષણભંગુર દુનિયાનો ત્યાગ કરી જગન્નિયન્તાની હજુરમાં હાજર થયો.

સદુના પરલોકગમનથી ત્હેના સૈન્યમાં ક્ષોભ પ્રવર્ત્યો. પણ કરણકુમારીની આંખમાંથી એક બિન્દુસ્રાવ પણ ન થયો. ત્હેણે ત્હેના પતિના સૈન્યની સરદારી લીધી અને ત્હેના સ્વામિની તરવારનુ ગ્રહણ કરી અન્ય કોઇ વચ્ચે પડી શકે તે પ્હેલાં પોતાનો વામ બાહુ ધડથી દૂર કર્યો. ત્યારબાદ ત્હેના સેવકોને તે અવયવ ત્હેના શ્વસુર પાસે લઇ જવાની આજ્ઞા કરી અને સંદેશો મોકલ્યો કે " આપની પુત્રી આવી હતી. તે આપના કુલદીપક પુત્રની વધુ થવાને અયોગ્ય ન હતી. " ત્યારબાદ ત્હેણે સૈનિકોને જમણો હાથ કાપી નાંખી ત્હેના પિતા પાસે લઇ જવા ફરમાવ્યું; અને કહેવડાવ્યુ કે આપની દુહિતા મિહિલવંશને યોગ્ય મૃત્યુને શરણ થઇ છે. સ્વસૈનિકોને પોતાની આજ્ઞાના પાલનમાં વિમુખ જોઇ ત્હેમના તરફ ફરી અનેએક *સિંહણની મારક નજર હતી. " શું ત્હમે ત્હમારા સરદારની અવજ્ઞા કરો છો?" સૈન્યમાંથી એક* મનુષ્ય આગળ આવ્યો અને બોલ્યો " દેવી, અદ્યપિઅમે અમારો વિનય ત્યજ્યો નથી. આપની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરવાનું કારણ એટલું જ છે કે આપ અમને અતિ પ્રિય અને માનનીય છો તેથી કરીને આપનુ મૃત્યુ જોવાની અમારી ઇચ્છા નથી. પણ ખેર જગતમાં એમ નજ કહેવાનું જોઇએ કે આપનો અમારા સરદાર તરીકેનો અમે અસ્વીકાર કર્યો અને આપની આજ્ઞાનુ પરિપાલન ન કર્યું. આપની આજ્ઞાથી અને આપની ઇચ્છાનુસાર હુ આપના બાહુને શરિરથી જૂદો કરૂં છું." કરણદેવી મૂર્તિવત્ ઉભી રહી અને તેના હાથ કાપી નાંખવામાં આવ્યા.

ત્યારબાદ અરીન્તકુમારીએ ચિતારોહણની તૈયારી કરી. રણભૂમિમાં જ્યાં ત્હેનો સ્વામિ માર્યો ગયો હતો ત્યાં એક ચિતા તૈયાર કરવામાં આવી અને પછી તે શાન્ત અને ગંભીર મુખમુદ્રાથી બન્ને સૈન્યોના જયઘોષ વચ્ચે ચિતારૂઢ થઇ.

સનાતન.

વિવિધ વિહાર.

પત્નીનું રાત્રીભાષણ.

(જુનના અંકના પાને ૨૩૨ થી આગળ ચાલુ.)

ભાષણ ૪.

રા. પોચાલાલના કનીષ્ઠ બંધુ રત્નપ્રસાદ પોતાને ગામથી આવી ત્હેમને ઘેર રહી નીશાળમાં અભ્યાસ કરવા વિચાર રાખે છે ત્હેની ત્હેમનાં પત્નીશ્રીને ખબર પડે છે.

" રત્ન અહીં આવનાર છે એ વાત ખરી? મ્હારાથી કેમ છાની રાખી હતી? ત્હમારે ' મ્હાંગે ભ્હાર બધાને બોલાવવા, ને મ્હારે વેઠ ભેગી વેઠ. આટલાં છોકરાં ઓછાં હતાં જે ' એને બોલાવ્યો? મ્હારાથી બધાની મરજી સચવાશે નહિ. મ્હારે તો પગ વાળીને બેસના ' જ વારો ન આવે.

' તે કેમ આવે છે, ભણવા? ત્હમારા બાપાજીના ગામમા નીશાળ છે ત્યાં કેમ નથી ' મૂકતા? શું કહો છો? નીશાળ ખરાબ છે? ત્યાં ત્હમે ભણ્યા ને અહીં નોકરીએ આવ્યા ' ને તે નહિ ભણી શકે કેમ?

' ત્હમે સમજતા નથી. ત્હેમના દાવપેચ જૂદા હશે. હું બધુ સમજી. ત્હમારી કમાઈ ' ત્હમારી આગવી થઇ ને બાપાજીની કમાઇ તો બધાની, તેથી ત્યાં રહે તો બીજાનુંએ જાય ને! ' આ તો ત્હમારામાથી નીકળતું કહાડવું. ત્હમારે ખર્ચ થવાનું છે? ને મ્હને શું? મ્હારો ' તો મરો. કામમા કામનો વધારો.

' ત્હમને તો કઇ કહેવાય જ નહિ. મારો દિવસ બહાર રહેવું એટલે થયું. ઘરમાં ' બીજાની શી વલે થાય છે ત્હેની ત્હમારે શી ફીકર? આ ભાઇ આવ્યા. ત્હેમને ફલાણુ ' જોઇએ ને ઢીંકણુ જોઇએ, એ મ્હારાથી નહિ પહોંચાય. હું બધાની બાંધેલી નથી. સૌ ' શેઠ થશે તો મ્હારાથી નહિ વેઠાય. ત્હમે ઠીક કર્યું, આ હમેશનું ઘરણ ઘાલ્યું. એવા સાલ ' ઘાલશો તો ત્હમને ભારે પડશે. એકમા શું ભારે પડશે કેમ? ના એક પણ નહિ ને અડધો ' પણ નહિ. મ્હારા ઘરમાં નહિ. હું વેઠ નહિ નહિ કરૂ.

' ત્હમે આમ કરશો તો આ શરીર ટકનાર નથી. હસવા માંડ્યું? હસો હસવુ હોય ' તો. કેમ ન હસો? ત્હમને શું? મ્હારી તબીયત લથડતી ચાલે છે, ને દહાડો આવી રહેશે. ' શું ત્હમારૂં પહેલાનું હેત ને શું આજનુ? ત્હમારે મ્હારી ક્યાં દરકાર છે? દરરોજનાં સાલ ' ઉભાં કરો. એ તો એ જ. વૈતરૂ કરવા સરજ્યાં છીએ તે કરીશું. ત્હમારા જેવા સારા ' કોઇ નહોતા એમ પણ હું જ કહેતી, ને હવે ત્હમારા જેવા.........હુ કહેતાં અચકાઉં ' છું, પણ ત્હમે મ્હોમાં આંગળી ઘાલો છો.

' ચૂપ રહું? હુ ત્હમને ઉંઘી જવા દઉં? ના તેમ નહિ બને. મુગી રહું તો માથે ' છાણાં થાપો. હવે મ્હારી આંખ ઉઘડી. શું કામ પરણી, એમ કે? પહેલેથી ખબર નહિ

' જો આમ થતું હશે ત્હેમાં તો શું કરત ? શું કરત શું ? થોડુંક કાંતી પીંજી આ મૃગજળ ' સમાન સુખ મેળવવા કરતાં પરણ્યા વગર જ ચલાવી લેત. ત્હમારે મન હું મુર્ખી છું. ' ત્હમે મ્હને ઉંધા પાટા બંધાવવા ઇચ્છો છો. પણ હું જમ પેધવા દઉં ત્યારે ને ?

' મુગી કેમ નહિ બેસતી હઉં ? કારણ, મ્હારે મુગા નથી રહેવું, ટપલા નથી ખાવા. ' સોરાતા કરતાં કહી જ ન દઉં. ત્હમે તો નવાં નવાં લફરાં ઘાલશો, ને હું કચરાઇશ કેમ ?

' ત્હમને ન કહીએ તો ઠીક. આ કહેવા માંડયું કે ધમણ ચલાવી. એમ નહિ ઉંઘાય. ' મ્હારૂં સાંભળો, પછી ઉંઘો. ત્હમારા ભાઇને અમે ત્યાં રાખો. હું ત્હમારૂં બહુ મન રાખતી, ' ને લોક કહેતા કે શેર થશે તે હવે ખરૂં પડયું. આજ મ્હારી આંખ ઉઘડી. મ્હારા મા- ' બાપની ભૂલ જે મ્હને પરણાવી, બીજી ભૂલ જે ત્હમારી સાથે પરણાવી.

' ત્હમારી આટલી ચાકરી કરી ત્હેના બદલામાં આ ઠીક કર્યું. બદલો તો ઠીક આલ્યો. ' મ્હારા સુખમાં ત્હમે ચોરીઓ રોપ્યો. શું મ્હારા સુખનો પ્રથમ બ્હાર ! ગૂલાબસમ કાયા ' તો કાંટાં-પણ છેવટે ગૂલાબ, પણ હવે ? ચોર. કાંટા જ કાંટા. હું કહી દઉં છું, ચોખ્ખે ' ચોખ્ખું, હુ ભઠીયારૂં કૂટવાની નથી. ત્હમારા પૈસા એમ ખર્ચાવી દેવાના નથી.

' પાછા હસ્યા ? ત્હમારે મન મશ્કરી હશે. હસો, એમાં શુ ? પણ ત્હમારો ભાઇ મ્હારે ' ઘેર નહિ. તે નહિ, ને ત્હેનો પડછાયો પણ નહિ, સમજ્યા. એજ છેલ્લો બોલ. ત્હેને ' ગમે ત્યાં રાખો. "

રા. પોચાલાલ સાંભળીને છક થઇ ગયા, ને પોતાની સ્ત્રીને બોલતી બંધ રાખવા ખાતર પોતે ઉંઘવાનો ઢોંગ કરી આંખ મીચી સુઇ રહ્યા. ત્હેમને ઉંઘતા ધારી થાકેલાં જીવ્હાકુંવર નિંદ્રાવશ થાય છે.

ભાષણ ૫.

અ. સૌ. જીવ્હાકુંવર પોતાની બ્હેન અ. સૌ. પ્રેમકોર તથા પોતાના ન્હાના ભાઈ ચી. મદનલાલને પોતાને ત્યાં બોલાવીને ચારેક મહિના રાખવા માટે રા. પોચાલાલને કહે છે.

" કેમ બોલતા નથી ? સાંભળો છો કે ? અરે ઉંઘાય છે, બળ્યું. આમ શું કરતા હશો ? ' હું અહીં દરરોજ ત્હમને ઉંઘવામાં હરકત કરૂં છું ? ત્હમારૂં માથુ દૂખતું મટયુ ? કાલનો ' મ્હારો જીવ તાલવે ચોટયો છે. ત્હમે જ્યારનું માથું દૂખવાનુ કહ્યું ત્યારથી ત્હમને તો કંઇ ' નહિ. ત્હમે શરીર સાચવતા નથી. મ્હારે રહ્યું ઘરનું કામ. છૈયાં છોકરાંની ત્રેવડમાં રાત ' પડી જાય એટલે વળી થાકી પાકી ઉંઘી જવાનું મન થાય, પણ તે કાલની તો ઉંઘી જ ' નથી. કહોને આજ ત્હમને કેમ છે ? લાવો જરાક માથે દીવેલ ઘસું ? જરાક નાક ચેવીશ ' તો સળેકમ મટશે, ને માથું હલકું થશે.

' મ્હારી બ્હેન આપણી સાથે રહેતી હતી ત્યારે ત્હેને ત્હમારા માથાના સણકા મટા- ' વવા કેવી સરસ દવા બનાવી ત્હમારે માથે ભરી હતી ? શું ત્હેનો સ્વભાવ ? કંઇક ચયું ' કે તે અડધા જ થઈ જતી. અને ત્હમારા તરફ શી ત્હેની મમતા ! અરે માની જણી ' બ્હેન પણ એવડાં ના રાખે. શું નહોતી રાખતી ? આ સાચું બોલ્યા ? ત્હમારે કાજે તે ' ઉજાગરો નહોતી કરતી ?

' ત્હમને પેલી કચોરી યાદ આવે છે ? તે દીવસના ત્હમારા મ્હોંમાં કડવાશ મારતી
' હતી, તેથી ત્હમે બ્હારથી આવો તો જરાક મ્હોં સવાદ થાય એવું ખાવાનું તૈયાર જો-
' ઇએ એમ વિચારી તે કોણે બનાવી હશે વારૂ ? એ તો મ્હારી બ્હેને. અને વળી પંડોલી ?
' ત્હમે નહોતી ચાખી ? મશ્કરી ઠીક કરતાં આવડી. અરે તે બાપડીને અંગૂઠે ફોલ્લો પડ્યો,
' પણ ત્હમારે માટે બનાવવી ધારી તે બનાવી જ. હું એ કરૂં, પણ આ બધાંની વેઠ કરૂં
' કે પંડોલાપંડોલી કરૂં ? ને કરૂં તો એ ત્હેની બરાબરી ના થાય. તે તો તે જ છે. અહા
' એટલામાં ત્હમને ઉંઘ આવી ? આમ ન કરો. પાંચ મીનીટ પછી ઉંઘજો.

' ત્હમારૂં માથું દૂખતું જાણીને મ્હારી બ્હેન યાદ આવી. જો તે હોય તો પણ ત્હમે
' બોલાવો તો આવેને ? અરરર આ ત્હમારી ઉદરસને આ માથું દૂખવું ? એ તો હોયને તો
' આમ મટાડી દે. શી ત્હેની માવજત કરવાની રીત ? ને મ્હને વળી મદદ. મ્હારાથી ત્હમારી
' પાસે બાર પહોર ને બત્રીસે ઘડી બેશી રહેવાય નહિ. શું કરીએ ? જીવ તો ઘણોએ બળે છે,
' પણ જો પ્રેમકોર આવે તો મ્હને મદદ કરે ને ત્હમારી માવજત થાય.

' ત્હેના ગૂણ જો યાદ કરવા બેસુંને તો મ્હોટું રામાયણ થાય. શું કહો છો ? ત્યારે
' મ્હારામાં તે ગૂણ કેમ નથી ? ત્હમારા જેવું દયા વગરનું કોઈ હશે ? આ મહેણું મારવા
' જેવું ? હું તો સ્વર્ગીય સૂખની ખાતર પણ ના મારૂં. દરેક જણ સર્વગૂણસંપન્ન હોય
' તો પછી શું ? બાનીમાં લખ્યા હોય એટલા ગૂણ આવે.

' કેટલી વખત ગુંથેલા રૂમાલ ત્હમે ટેબલ ને ખુરશીઓ ઉપર નાંખવા વિચાર કરેલો ?
' ને તે વિચારનો અમલ કેમ થયેલો વારૂ ? શું તે મ્હેં ભરેલા ? ને તે ત્હમારો ગલપટો
' ભર્યો, ત્હમારી કાનઢાંકી ટોપી ભરી ત્હેણે જ તે ભર્યાં. હું તે આ બાળગોપાળોની શેવા
' કરૂં, કે રૂમાલ ભરવા બેસું ? અહીં ત્હેને બોલાવો તો વળી બીજા મનપસંદ રૂમાલો
' ભરાવી લઇશું.

' અને વળી બીજું. ઘર કેવું શાન્ત રહે ? છોકરાં બધાં માશીની પાછળ ગાંડાતૂર. તે
' કહે એટલે હાલાંડમરાં થઈ બેશી રહે. ને વળી જો મદનને તેડતી આવે તો અધીકુ સારૂં.
' મદનને ત્હમે ક્યાં નથી ઓળખતા ? શું ગૂલાબ છોકરો ? પછી તો ઘરમાં આનંદ આનંદ

' કાલે બોલાવવાનો કાગળ લખશો ને વારૂ ? જાઓ બળ્યું, આંખ શું મીચી રાખી
' છે ? શું ઉંઘી ગયા ? જવાબ તો આલો. શું ના કહો છો ? મ્હારૂં આટલુંએ ના સાંભળ્યું ?
' ધીક્કાર છે મ્હારા કહેવાને. " (રૂવે છે)

રા. પોચાલાલ તો ક્યારનાએ ઉંઘી ગયા હતા.

બિહારી.

સુંદરીસુબોધ.

પદ.

સુણુ સાહેલી, બોધ વચન આ કહું જે ટૂંકા સારમાં,
દૂ:ખડાં મે'લી, સુખ પામીને રહીએ આ સંસારમાં; ટેક.
સખી, નીતિ થકી નિત જે વરતે, પ્રભુપ્રીત ધરી દૂ:ખ દૂર કરે,
આ જગમાં યશ મળેજ મળે. સુણુ૦
સખી સદ્‌ગુણ સાચા તે સજવા, દુર્ગુણ ઉરથી તે દૂર તજવા,
નિત્ય સ્વામીને (પ્રભુજી) પ્રેમે ભજવા. સુણુ૦
અનીતિમાં ના પગલું ભરવું, સઉ ઉપર હેત સદા ધરવું,
પતિ (પ્રભુ) ઇચ્છાએ જ અનુસરવું. સુણુ૦
રે! કામ, ક્રોધ, ને દંભ સદા, આ જગમાં જે રહે છે ફરતા,
તે ઉરમા વાસ કરે ન કદા. સુણુ૦
ઉઠીને હરિને, પતિને જ નમી, ગૃહકારજમાં સખી રાખો મતી,
નવ આળસ રાખો અંગ રતિ. સુણુ૦
ગૃહકાર્ય થકી પરવારો જદા, શુભ વાંચન ભરવું રાખો તદા,
ઉદ્યોગી થઈ રહેવુય સદા. સુણુ૦
સહવાસ કરો નવ કૂલટાનો, કદિ વેણુ મહિ નવ રોષ કરો,
પતિવ્રત તણો નીજ ભાર ધરો. સુણુ૦
ઘણું ના હસવુ, ઘણું ના વદવું, કદિ સત્ય થકી જરિ ના ડગવું,
પતિ (પ્રભુ) સેવામાં ચિત્તને ધરવું. સુણુ૦
પતિના હિતમાં પગલુ ભરવુ, સખી, શિયળને દૃઢ સાચવવું,
પતિપ્રેમ તણુ, સદ્‌પાત્ર થવું. સુણુ૦
સખી, ઉરે બોધ બધો ગ્રહશો, ગ્રહીને નીજ ધર્મ અદા કરશો,
તો ભવ-સાગર સદ્ય આ તરશો. સુણુ૦

દિલ્હી.

મંગળેશ્વર.

મ્હોટું મન.

(કંસરાયને કહેવા મો કૂહાના--એ રાગ.)

બ્હેની, રીતિ પ્રીતિની આદરજો, મ્હોટું મન રાખીને આચરજો,
સુખી સૌ જનને તમે કરજો; બ્હેની૦

દ્વેષી જન દ્વેષ ભલે ધરતાં, ક્લેશી પ્રાણી ક્લેશમાં છો મરતાં,
તમે દ્વેષ ક્લેશ નહીં કરતાં; વ્હેની૦

નથી કાંઈ લેઈ જાવું સાથે, જાવાનું છે સૌને ખાલી હાથે,
તો પછી કકાસ શા માટે ? વ્હેની૦

સ્નેહી સાથે ઘડીનુ રૂહેવાનું, તેમા શાને લઢવા ને વઢવાનુ ?
ભલાઇનુ લ્યોને કરી લ્હાણું; વ્હેની૦

મ્હોટુ મન રાખી જો ગમ ખાશો, સુખી સૌને કરીને સુખી થાશો,
મંત્ર છે સુખનો એ સાચો; વ્હેની૦

નાગરવાડા, નડિઆદ. ચન્દ્રશંકર મણિશંકર પંડયા.

બાલોદ્યાન.

કિન્ડરગાર્ટન (બાળકેળવણીની એક સુન્દર રીત.)

૧. તે શું શીખવે છે ?

સુન્દરીસુબોધના વાચકો કબુલ કરે છે કે દેશના ઉદયનો આધાર દેશની સુન્દરીઓ ઉપર જ છે. હિન્દુ સંસારને સંકુચિત કરનારી અનેકાનેક મુશ્કેલીઓ હોવાથી તેમાં નવા ફેરફાર એકદમ દાખલ થઈ શકતા નથી એ એક રીતે જોતા જેમ આપણું આપણાપણું સાચવી રાખવામાં લાભ કરનારી હકીકત છે તેમ બીજી રીતે જોતાં આપણાં આપણાપણાને કેળવવા, વિવૃદ્ધ કરવા, ઉદાર કરવા અને ઉન્નત કરવાના પ્રયાસમાં કેટલીક વાર અડચણ કરનાર પણ બની રહે છે. આવી અડચણો સલુકાઇથી અને શાન્તિથી નિવારવાનું કામ દેશની માતાઓ ઉપર જ રહે છે, કારણ બાળકપણથી છોકરાંઓ પર કેવા સસ્કાર પાડવા એ માતાઓના જ હાથમાં છે.

પણ કમભાગ્યે, આપણામાં બાળકપણની ખરી કિમ્મત હાલમાં સમજાતી નથી: પાંચ છ વરસનું છોકરૂં થાય ત્યાં સુધી તો કશું શીખવવાનુ કે કેળવવાનું હોતું નથી એવી જ માન્યતા સર્વવ્યાપી છે. સુન્દરીસુબોધના સુન્દરી–વાચકો જો આ માન્યતાથી પર થઇ, જીંદગીનાં પ્રારભના વર્ષ આખી જીદગી કરતાં પણ વધારે ઉપયોગી છે એટલું જ સમજતાં થાય, તો દેશોદ્ધારના કાર્યમાં પ્રગતિ ઘણી વેગવાળી થવાનો સંભવ છે.

માતાઓ જરા પણ વિચારશે તો માલમ પડશે કે છોકરાં બેસતાં, ઉઠતાં, ચાલતાં, બોલતાં એ પ્રારભનાં પાંચ છ વર્ષોમાં જ શીખે છે. માબાપ કે ભાઇબ્હેનના હસમુખા કે

ક્રોધભર્યા ચહેરાની અસર તે વર્ષોમાં પણ થયા વગર રહેતી નથી. પૃચ્છક વૃત્તિ અને સ્મરણ શક્તિ તે જ વર્ષોમા ઘણી ઉગ્ર અને તેજદાર હોય છે. જે સંસ્કાર તે વર્ષોમાં પડ્યા હોય છે તે વય વધતાં વધે છે અને કેળવણી મળતાં કેળવાય છે. ભવિષ્યનાં બીજો તેજ ભૂમિમાં રોપાય છે એમ ખાત્રીથી નક્કી થયું છે. 'આટલું ફાકલું તે શું સમજે' એવી સમજણ ઘણી માતાઓમાં હોય છે અને તેથી ઘણીવાર અજુગતું વર્તન બાળકોની હાજરીમાં કરતાં તેઓ ખંચાતાં નથી. આવી માતાઓને સમજુતી આપવી જોઇએ કે બાળક જ્યારથી શ્વાસ લેતાં શીખે છે ત્યારથી જ કેળવણી મેળવતું જાય છે. સુન્દર દેખાવો જોઈ હસે છે, જબરા, જંગી, અને અપરિચિત અવાજ સાંભળતાં રડે છે, જે કાંઈ નજીકમાં હોય તેને બાઝતાં પકડતાં શીખે છે અને એવી રીતે પ્રભુએ આપેલી સર્વ શક્તિનો હળવે હળવે ઉપયોગ કરવા મંડે છે. કેટલીક બાબતો એવી હોય છે કે તેની અસર છોકરાં પર થઈ કે કેમ એ તરત કળી શકાતું નથી, તોપણુ એ તો સિદ્ધ થયુ છે કે જે જે બાબતો છોકરાંની ઇન્દ્રિય સાથે અથડાય છે તે બધીની કંઇને કંઇ અસર થાય છે જ અને તેના સંસ્કાર ઉંડા અને ચિરકાળ સુધી ન ખસે તેવા પડી રહે છે.

ત્યારે દરેકે દરેક છોકરૂં જન્મે છે ત્યારથી જ શીખે છે, અને જે કાંઈ શીખે છે તેની સંભાળ રાખવી જરૂરની છે. પહેલાં અઢી ત્રણ વર્ષમાં છોકરાંને કેમ કેળવવાં એ બહુ ચર્ચી શકાયું નથી, અંગ્રેજીમાં પણ તેને માટે તો માત્ર એકજ ચોપડી આ લખનારના જાણવામાં આવી છે. પણ ત્રીજે વર્ષથી છોકરાંઓને કેમ કેળવવાં, છોકરાંઓની રમતપર કેમ અને શા માટે અને કેવું ધ્યાન આપવું, તે વખતની છોકરાંઓની પાંગરતી શક્તિઓને કેવો ખોરાક આપવો અને કેવું વલણ આપવું એ બધુ તો બહુ જ બહુ ચર્ચાયું છે. જે પદ્ધતિ આ વિષયનું જ્ઞાન આપે છે તેને કિન્ડરગાર્ટન પદ્ધતિ કહે છે. હાલમાં એ પદ્ધતિ લોક સમસ્તમાં કાંઇક અણગમો ઉત્પન્ન કરનાર અને ઢોંગ ધતુરામાં ખપનાર ગણાય છે. તેનું કારણ માત્ર એટલું જ છે કે તે પદ્ધતિના ખરા રહસ્યનું જ્ઞાન શિક્ષકવર્ગમાંથી પણ ઘણા થોડા ધરાવે છે. નવાં ધોરણોમાં ગીત અને વાર્તા દાખલ કરેલાં છે પણ તે શા માટે અને કેવી રીતે શીખવવાં એ શિક્ષકો તો શું, પણ પરીક્ષકોમાંથી પણ ઘણા થોડા જાણે છે એમ કહેવાની હિમ્મત ધરી શકાય તેવું છે. ત્યારે એ તે પદ્ધતિ કેવી હશે એ જાણવાની સહજ ઉત્કંઠા થાય તેવું છે. અને બીજા બધા કરતાં માતાઓએ તો તે જાણવી જ જોઇએ એમ લાગવાથી જ આ ઉપક્રમ શરૂ થયો છે.

કિન્ડરગાર્ટન પદ્ધતિ ત્રણથી છ કે સાત વરસ સુધીના છોકરાં માટે ખાસ છે એમ કહેવાયાથી સમજી શકાશે કે, આપણા દેશમાં કહેવાતી નિશાળોમાં છ કે સાતથી વહેલાં મૂકવાનો રિવાજ નથી માટે તે પદ્ધતિનું ખરૂં કામ શિક્ષકો પર રહી શકતું નથી, પણ ગૃહશિક્ષક માતા ઉપરજ રહે છે. જો કે શિક્ષકોને તે પદ્ધતિ કામની નથી એમ તો કોઇથી કહી શકાશે જ નહિં–માત્ર પ્રાથમિક શાળાના શિક્ષકોએ જ નહિ, પણ આગળની નિશાળો અને ઠેઠ કૉલેજના શિક્ષકોએ પણ તે પદ્ધતિનો ધ્યાનપુરઃસર અભ્યાસ કરવો એ શિક્ષકના ધંધાને બહુ લાભકારી છે,—તોપણ એટલું તો ખાસ ભાર દઇને કહેવું જોઇશે કે શિક્ષકોને તે જેટલી જરૂરની છે તેના કરતાં માતાઓને તો તે હજારગણી ઉપયોગી અને કિમ્મતી છે.

'કિન્ડરગાર્ટન' એ શબ્દનો શબ્દાર્થ તો માત્ર બાળ-બાગ એવો થાય છે. કિન્ડર=બાળક. ગાર્ટન=બગીચો. પણ જે અર્થસૂચક ગાંભીર્ય કિન્ડરગાર્ટનમાં રહેલું છે તે બાળ-બાગ શબ્દમાં રહેલું હોય એમ લાગતું નથી. શબ્દનો ભાવાર્થ, બાળકોને જેમાં છોડવા તરીકે લેખી ઉછેરવામાં આવે છે તેવો બગીચો એવો આપવામાં આવે છે. કેટલાક તેને બાળકોને રમવાનો બગીચો એવી રીતે પણ સમજાવે છે. આપણે તેના ભાવાર્થને સમજી, નામના ભાષાંતરની કડાકુટમાં પડવાનું મૂકી દઇ તેનું સર્વસામાન્ય કિન્ડરગાર્ટન નામ સ્વીકારીશું.

આપણી પ્રાચીન રહેણીના રીતરિવાજ પ્રમાણે બાળકોને ઉંચા જીવન વર્તનની અસર એટલી બધી લાભકારી અને સત્ પરિણામી હતી કે તદ્દન નાનાં બાળકોની કેળવણી સંબંધે વિચાર કરવાનો અવકાશ જ હતો નહિં. પરંતુ પશ્ચિમ તરફના દેશોની રહેણીકરણી જુદી તરેહની હોવાથી બાળકોનાં જીવન કાંઇ પણ ઢંગધડા વગરનાં અને લક્ષ રખાયા વગરનાં જ જતાં, એટલે ત્યાં બાળકેળવણીનો વિષય ઘણા વિચારકોનો વખત રોકતો. તેને પરિણામે ત્યાં બાળકોને ઉછેરવા અને કેળવવા અનેક પ્રયાસો થયા કર્યા છે, કેળવણી ઉપર અનેક પુસ્તકો લખાયાં છે, બાળજીવનના અનેક અભ્યાસી નીકળ્યા છે અને છોકરાંઓની કેળવણી કેવી હોવી જોઇએ અને તે કેમ આપાવી જોઇએ એ સંબંધે બહુ બહુ લખાયું ચર્ચાયું છે. કિન્ડરગાર્ટન તે બધાનો સાર-નિષ્કર્ષ-કહીએ તો ચાલે. બાળકોને કુદરતથી અમુક બક્ષીસો મળી છે. તે બક્ષીસોની સરખી રીતે, પ્રમાણમાં એક સાથે અને સુઘટીત રીતે કેળવણી થતી જાય એ દરેક શિક્ષણનો મુખ્ય હેતુ હોવો જોઇએ. આંખ, નાક, કાન, હાથ, પગ, આ બધાં મગજની સાથે જ કેળવાવાં જોઇએ અને તે બધાંનો ઉપયોગ નીતિની કેળવણીમાં થવો જોઇએ. નાનાં બાળકોને કઇ કંઇ કામ કર્યા કરવું બહુ જ ગમે છે, આળસુ પડી રહેવાનો તેમનો સ્વભાવ નથી; વળી, એક કામ થોડીવાર કર્યું કે તે છોડી બીજા તરફ તેમનુ ચિત્ત દોડે છે, જે સુન્દર અને સુશોભિત હોય તે તેમની નજરમાં એકદમ ગમી જાય છે, જે હલે ચલે છે તેને પણ પોતાની પેઠે જીવ છે અને ભાન છે એવી માન્યતાથી તેઓ ભરેલાં હોય છે તથા જેવું દેખીયે તેવું કરવું એવી પ્રભુદત્ત બુદ્ધિથી અનુકરણ કરવામાં ખબરદાર હોય છેઃ આવા આવા બાળહૃદયના ગુણોનું જ્ઞાન મેળવી, બાળકને સમગ્રપણે કેવી રીતે કેળવણી મળે એ કિન્ડરગાર્ટન પદ્ધતિ શીખવે છે.

બાળકના તરફ કેવું વર્તન રાખવાથી શું પરિણામ આવે છે, તેમની કેટલીકવારેં વાદ અને આગ્રહ તરીકે ગણાતી ટેવો ખરી રીતે કેવાં જુદાં સ્વરૂપની હોય છે, તેમનાં હૃદય પર સહજવારમાં કેવી ભારે અસર થાય છે અને બુદ્ધિશાળી બાઇઓ બાળકોને કેવાં ઝપટવારમાં પોતાના તરફ વાળી લે છે વગેરે બાબતો શીખવી અને શીખવવી એ કિન્ડરગાર્ટનનો વિષય બને છે.

મોટા થતાં બાળકો કયા ધંધાને લાયક છે એ જાણી શકાય તેટલા માટે, નાનપણથી જ તેમનાં હાથપાદાદિ યોગ્ય રીતે કેળવણી લઇ શકે અને દરેક ધંધાની શરૂવાત કરી જુવે એ બાબતની પણ કિન્ડરગાર્ટન પદ્ધતિ દરકાર કરે છે.

બાળકને જે જે શીખવવું છે તે બધું તેનાં કુદ્રતી વલણને સંતોષતાં સંતોષતાં જ શીખવવું; બાળકો સાથે તો રમત ગમત કરવી, તેમનો પોતાના પર ભાવ ઉત્પન્ન કરવો, તેમનુ માન ઉત્પન્ન કરવું; તેમને તેમની રમતમાં જે ભાગ લઇ કાંઇ કાંઇ શીખવતાં જવું;

બાળકો રમે છે તે અમથા નહિં, પણ કુદરતે તેને રમવાની વૃત્તિ આપેલી છે તે સંતોષવા જ. કુદરત આળસ અને કાર્ય વગરની સ્થિતિને પસંદ કરતી નથી એટલુ જ નહિ, પણ તે આગળ અને આગળ ખીલ્યા જ કરે છે એ સિદ્ધાંત બાળકોમા પણ લાગુ થતો હોવાથી બાળકો જે કરે છે તે કાંઇ શીખવાને માટે જ કરે છે અને તેથી બાળકોની દરેક રમતને અને તેમના દરેક કાર્યને એવી ગેને દોરવા અને વાળવા કે લાભકારક પરિણામ જ આવે અને તેવી રીતે દોરતા અને વાળતા આપણી ઉપયોગી મદદ તેમને મળતી જ રહે કે જેથી હાનિ દૂર રાખી દરેક લાભ આપી શકાય આવી સભાળ રાખવી એ કિન્ડરગાર્ટન પદ્ધતિનું કામ છે

દરેક માતા છોકરાને સારા કરવા ઇચ્છે છે, દરેક માતા છોકરા મોટા થઇ સારે ધધે વળગે એ ઇચ્છે છે દરેક માતા છોકરાને કુદરતી વલણે દોરી તેને વધારે લાભ કેમ થાય એ જોવા ઉત્સુક છે અને કિન્ડરગાર્ટન પદ્ધતિ આવુ બધુ શીખવે છે માટે તે પદ્ધતિનુ ખરૂં અને પૂરૂં જ્ઞાન દરેક માતાએ મેળવવુ જોઇએ એ જરૂરનું થઇ પડે છે એ પદ્ધતિ શુ શીખવે છે એ આજે કહ્યુ કેમ શીખવે છે એ વળી કોઇ બીજે પ્રસગે કહેવાશે.

હિમ્મતલાલ ગણેશજી અંજારિઆ.

બાલક પિતા

"Child is the father of man"

બાલક મનુષ્યનો પિતા છે.

"અદ્ભુત ઉદ્યાનના કલ્લોલિત છોડ, દેશહિતતા, કવિત્વતા, મૃદુતા, સાધુતા અને સાહિત્યતાના વિલસિત સસ્કારોને અતર્-ગર્ભ-પ્રદેશમા સમેટી, સમયોચિત અભિસિચનથી વૃદ્ધિ કરનાર જગતની અધ પતન સ્થિતિને પુનરૂજીવન આપી ચેતન લાવનાર, હેના ઉત્કર્ષ માટે સતત્ પ્રયત્ન કરનાર, દૃષ્ટિગોચર થતા કહેવાતા બાલક, અપિ ઉક્ત ગુણોને—સસ્કારોને *હૃદયમર્મમા ઝીલી શને શને અભિવૃદ્ધિ કરી સ્વાત્મ બધુઓને સ્વાશ્રયી સ્વાદિષ્ટ સુફલ ચ* ખાડનાર પિતા, હને અનેક વાર વદન છે " +++ યદુનદન.

* * *

પ્રિય સજ્જન ! નાના બિજકમા વૃક્ષના તમામ અશો રહેલા છે એ વાર્તા જ્ઞાની તેમજ અજ્ઞાની સ્વિકારે છે સૃષ્ટિમા દશ્ય થતી વસ્તુઓમાથી સુવર્ણ, ચાદી આદિ ધાતુઓ, હિરા માણુક્ય આદિ રત્નો અલ્પ સ્વરૂપમાથી અનુપમ સ્વરૂપને ધારણ કરે છે કોલસા મનુષ્યના બાળવામા સતત્ આવે છે પરતુ તેની કિમત હિરા બરાબર હોતી નથી, છતા પૃથ્વિના ગર્ભ પ્રદેશમા જ્યારે કોલસાને કુદરતિ ગરમી (Heat) આપવામાં આવેલી હોય છે ત્યારે તે અમૂલ્ય થઈ પડે છે પાડવોના સમયથી વર્તમાનકાલે નામદાર શહેનશાહ સાતમા એડવર્ડના તાજમા વિરાજતો હિરો શુ છે ? માત્ર કોલસાનું પરિણામ છે ત્યારે નાની વસ્તુઓમા જે મલ રહેલુ હોય છે તેને સુસસ્કારથી કેળવવામા આવે તો તે કેટલી કિમતી થઈ પડે છે !

ફોનોગ્રાફ જોયા શિવાય ભાગ્યે જ કોઈ મનુષ્ય રહ્યું હોય છે. ફોનોગ્રાફ બનાવનાર એડિસનને કયો સજ્જન ધન્યવાદ આપ્યા સિવાય રહેશે? મીણુ માંખ્યોની બનાવટ છે. મીણુ એ સામાન્ય વસ્તુ છે: અને દરેક માણસના અનુભવમાં તે આવેલુ હોય છે, પરંતુ એડિસને તેના પર સંસ્કાર નાંખી સ્વરને ઉતારવાની અગમ્ય કળાને સ્વાધિન કરી તેના પ્રભાવને સતેજ કર્યો છે. પ્રત્યેક વસ્તુઓને તેના મૂળ સ્વરૂપમાં લાવવા માટે સંસ્કારીત કરવી પડે છે; અને ત્યારેજ તેનામાં જે શક્તિ હોય છે તે ખિલી નીકળે છે. ઉપરના દ્દષ્ટાંત ઉપરથી આપણે એટલુ તો સ્વિકારવું પડશે કે અનુપમ શક્તિના પ્રભાવને ગર્ભપ્રદેશમાં ધારણ કરનાર નાની વસ્તુઓ પર સુસંસ્કાર પાડવામાં આવે છે ત્યારે તે અમૂલ્ય થઈ રહે છે.

બાલક દેખીતું ન્હાનુ છે, પરંતુ તેનામાં રહેલી શક્તિ મોટી છે. મનુષ્ય માત્ર પ્રથમ બાલક સ્વરૂપે હતાં, અને બાલકનું સ્વરૂપ પણ ભવિષ્યમાં તેમના જેવું જ થવાનુ હોય છે. આથી ઉભય અભેદરૂપ છે. રાજર્ષિ ભર્તૃહરિ, મહાત્મા રામ-કૃષ્ણ-ભગિરથ, ભક્તમણિ નરસિંહ-ઉદ્ધવ-પ્રલ્હાદ-વિભિષણ, સતિ સાધ્વીઓ સીતા-તારામતી-સાવિત્રી-સિમંતિની-શાન્તા, જન્મકાલે બાલક જ હતા. પરતુ તેમના પર નાંખવામાં આવેલા અદ્વિતિય સંસ્કારોજ તેમના પૂજનિય રૂપમાં પ્રધાનપદ ભોગવે છે.

વિદ્વન્શિરોમણિ ગોખલે-સુરેન્દ્રનાથ-લાલા લજપતરાય-દાદાભાઈ સાંપ્રતકાલે જે સ્વધર્મ-સ્વદેશભક્તિ-સ્વાત્મોદ્ધાર કરે છે તેનું કારણ પુક્ત વય થયા પછી નહિ, કિંતુ બાલ્યાવસ્થામાં રૂઢિત રૂપે નાંખેલા સંસ્કારોનુંજ પરિણામ છે. ગુપ્તશક્તિને તેમણે કેળવી છે. અંતરગર્ભમા રહેલાં બુદ્ધિ-બળનો તેમણે વિકાસ કર્યો છે.

મનુષ્યસમૂહમાથી મોટો ભાગ માત્ર વિષયલાલસાથી જ વૈભવાસક્ત બનેલો હોય છે: પરતુ આ આચરણ વાસ્તવિક રીતે પ્રશંસાપાત્ર ગણાતું નથી. બુદ્ધિને લોઢાની પેટીમાં રાખી મૂકવા માટે આપવામાં આવેલી નથી. માત્ર કાંકરાની માફકજ જેને પૈસા ગણવાના છે, અને જેનો કિંચિત્ પણ ઉપયોગ કરવામાં આવતો નથી, તો પૈસા હોય તેથી પણ શું? અને ના હોય તો તેથી શું અધિક? પ્રત્યેક પ્રયત્નોમાં બુદ્ધિ અને બલનું અદ્વિતિય રૂપ થાય છે ત્યારે જ અભિપ્સિત વસ્તુઓ પ્રત્યક્ષ થાય છે. એકલું ભુજા કે એકલી બુદ્ધિથી, વધારે મહેનત અને અપૂર્ણ કામ થાય છે. જ્યારે તેનો સયોગ થાય છે ત્યારે જ તે શ્રેયઃમાર્ગને દર્શાવે છે.

એકલા વિષયસુખોથી મનુષ્યની ઉન્નતિ થતી નથી, પરંતુ અધઃપતન સ્થિતિમા આવી જાય છે. વર્તમાનકાલની દેખાતી નિર્માલ્ય પ્રજા આનું મુખ્ય કારણ છે. જેનાં માતા પિતા અશક્ત તેનાં પુત્ર પુત્રીઓ ક્યાંથી સશક્ત હોય? અપક્વ-અયોગ્ય બિજકમાંથી સમર્થ અને સાધુ પુરૂષની પ્રાપ્તિ શી રીતે થવી સંભવે?

પ્રિય સજ્જન! આપણું ધર્મ શાસ્ત્રો કેવા કેવા ગહન અર્થના ગૂઢ સાંકેતિકોમાં રચાયેલાં છે તેનો તમે સ્વપ્ને પણ વિચાર કર્યો છે? ન્યાય નીતિ જ્ઞાનપૂર્વક મહાન સાધુ પુરૂષોથી લખાયેલાં આ શાસ્ત્રો અપ્રતિમ બોધદ્રવ્ય તેના મુમુક્ષુને આપે છે. પુત્ર-સંતાન પ્રગટાવવા

આરોગ્ય શરીર-પુક્ત ઉમર-પ્રફુલ્લિત મન, પ્રત્યેક સ્ત્રી પુરૂષમાં રહેવું જ જોઇએ. આમાંથી જો એકાદનો ભંગ થાય છે તો તેથી અધુરા નિર્માલ્ય વિચારદ્રવ્યવાળાં-અશક્ત, રોગિ, ઓજસ્ બલ વિનાના બાલકોનો જન્મ થાય છે અને પછી ભવિષ્યમાં તેની પ્રજા તેનાથી પણુ વિશેષ રોગગ્રસ્ત વારસાવાળી થાય છે. માટે તમારે જ તમારાં સંતાનોને મજબુત ને માનસિક શક્તિના વિકાસવાળાં થવા માટે પ્રથમ પ્રયત્ન કરવો જોઇયે.

શુ તમારાં સંતાનો તમારા જેવાં-અને તેથી પણુ અધિક-શારીરિક માનસિક અને આધ્યાત્મિક બલમાં શ્રેષ્ઠ બને એ જોતું નથી ગમતુ? ગમે છે તો શા માટે તમારા શુષ્ક આનંદના સ્વાર્થની ખાતર ભારત વર્ષની પવિત્ર પ્રજાને દેપવાળી બનાવો છો? ઉત્તરદિશાએ ચોર આવતા દક્ષિણુદિશાએ નાશી જનારી પ્રજા બનાવવાથી તમને અને તમારી પવિત્ર ભૂમિને શો લાભ થવાનો? જાગ્રત થઓ. તમારામાં સર્વ છે, અને તમે સર્વ કરવા શક્તિમાન છો. તમે પરમાત્માના પુત્ર છો અને પવિત્ર પિતા પોતાના બાલકમાં સતત અભિદ્રવ્ય પોષ્યા કરે છે. તો મિથ્યા ભય ક્લેશ સંતાપ ના કરતાં તેના પવિત્ર ધર્મોને સ્વીકારી તદનુસાર વર્તન કરો.

પ્રિયબંધુ! ભારત વર્ષનુ ગૌરવ પૂર્વે કેવુ હતુ? તેનો તમને સ્વપ્ને પણુ ખ્યાલ રહ્યો છે? ભગિરથ-રામ-કૃષ્ણુ-વિક્રમ આદિ રાજાઓ—પરમાત્મકૃપા પ્રસાદક ભક્તો, યોગ તત્વવિદ્ મહાત્મા પુરૂષો, આર્યના ગૌરવરૂપ પવિત્ર સતીઓ અન્ય દેશોમાં ક્યાં હતી? અને કદાપિ હશે તો ધર્મ અર્થ કામ અને મોક્ષમાં જેઓ પરિપૂર્ણુ સ્થિતિને પામિ જીવનસાફલ્ય કરી ગયા છે તેવા ને તેટલા પ્રમાણુમાં અન્ય દેશોમાં ક્યા પુરૂષો વિરાજે છે? આપણું ગૌરવ આપણાથી વર્ણાયા કરતાં આ મહાન પુરૂષના વાક્યને આપની સમક્ષ મૂકું છુ. અને તેમાં કેટલું સત્ય રહેલુ છે તે વાંચનારને જ સોંપું છું.

Soil of Ancient India, cradle of humanity, hail! hail! venerable and efficient nurse! whom centuries of brutal invasions have not yet buried under the dust of oblivion. Hail, fatherland of faith, of love, of poetry and of science! May we hail a revival of the past in our Western future!

M. Louis Iacolliot.

આ શું દર્શાવે છે. પવિત્ર ભૂમિ! પવિત્રભૂમિ! તને વંદન છે, વંદન છે—એમ શા માટે પૂકાર કરે છે. સત્ય-પ્રેમ-કવિતા-અને શાસ્ત્રની પિતૃભૂમિ કહીને વંદન કરવામાં તેના હૃદયમાં કેટલું ગૌરવ સમાયેલું હશે, એનો ખ્યાલ સહજ સમજી શકાય તેવો છે. ભારતવર્ષના ગૌરવ સંબંધિ ઘણું ઘણું આંગ્લ પ્રજા તરફથી કહેવામાં આવ્યું છે.

આ બધું થવાનું કારણુ શું? ભારતનાં સંતાનોએ હજુ સુધી તેમની વિજયપતાકાને વિદેશીય પ્રજાના આંતર ચક્ષુમાથી ગુરુના ગૌરવ પ્રતાપે શિથિલ કરી નથી. તેઓનું તત્વજ્ઞાન સાહિત્ય કલા શિક્ષણુ-સંગીતપર સત્તા, યુદ્ધાદિમાં પ્રવિણુતા-નુ જ્ઞાન અપૂર્વ હતું. અને તે સત્તાના પ્રભાવથીજ તેઓ અદ્યાપિ વિજય વાવટાને દૃઢ રોપી ગયા છે.

ઉપરનું દૃષ્ટાંત આપણુને મગરૂર કરે તેવું છે. આપણા પૂર્વજોનું અભિમાન આપણામાં

અદ્વિતીય બલભાન પ્રગટાવે છે. પરંતુ તેથી શિથિલ થઈ વાયસ્ જાનિ બનવાથી કાંઈ મળતું નથી. પુરૂષાર્થ શ્રદ્ધા ને નિશ્ચયથી કાર્ય માત્ર જીતી શકાય છે. કહેવાનો વખત ગયો છે. અને કરોડો કહેનારા મળશે તો પણ આપણું શ્રેયઃ થનાર નથી. આપણે જાતે જ પુરૂષાર્થ કરવો જોઈયે. ત્યારે જ ઉન્નતિભાનુને નિહાળી શકાશે. આર્ય પ્રજા હવે જાગૃત થઈ કર્ત્તવ્યમય જીવન ગાળે તો તેઓનો દેશકાલ પાછો પૂર્વવત્ થઈરહે.

બાલકમાંથી મનુષ્ય-પિતાનો પ્રાદુર્ભાવ સુસંસ્કારોથી થાય તો કેવા ગહન અર્થસૂચક આપણું જીવન થઇ રહે! મહાન પુરૂષો પણ બાલક પરિણામથી થયા હોય છે. અને વૃદ્ધાવસ્થામાં પણ તેઓ બાલક થવાના વિચારો સેવે છે. તો શા માટે પ્રથમથી જ બાલકને સુશિક્ષિત ન કરવું ?

પ્રિય સજ્જન! જે જે મહાન મનુષ્યો આપણે જોઇયે છીયે અને જે જે મહાન પુરૂષો વિષે આપણા સાંભળવામાં આવ્યું છે તે તે પુરૂષો પ્રથમ બાલક જ હતા. બાલકમાંથી જ તેમની એ સ્થિતિ થયેલી છે. તો બાલકોમાં પ્રથમથી જ સુસંસ્કારો સ્થાપિત કરવા કે ભવિષ્યમા તેમની માનસિક શક્તિનો વિકાસ થતા ઉત્તરોત્તર ભારતવર્ષમાં દિપક માફક ઝળકી નીકળે. પરમાત્મા પ્રત્યેક મનુષ્યના હૃદયમાં આ વિચારને સબળ દર્શાવી, કર્ત્તવ્યમય જીવનના ગહન અર્થને રહસ્યપૂર્વક સમજાવી-પૂર્વ જેવા મહાન પુરૂષો પ્રગટાવવા સમર્થ કરી-બાલકોને પ્રથમથી જ સુસંસ્કારી કરવા તેમનામાં અનુપમ શક્તિને દર્શાવી તેમની ઉત્તરોત્તર ચઢતી કરો. અસ્તુ.

ચિદ્વિલાસી—ધમીજ.
શ્રી દેશાઈ બન્ધુમંડલ.

પત્રપુષ્પાંજલિ.

(સ્રીલેખ.)

મે. સુંદરીસુબોધના તંત્રી સાહેબ? નિચેનો વિનતિ પત્ર આપના પત્રમાં પ્રસિદ્ધ કરી ઉપકૃત કરશો.

હું મ્હારા બન્ધુજનોને વિનંતિ કરૂં છું કે તમો પુરૂષો અમારે-સ્ત્રીઓ માટે શું કરો છો? માત્ર પેપરોમાં-ચોપાનીયામાં-સ્રીકેળવણી વિશે મ્હોટા નિબંધો લખો છો કે બીજું કાંઈ પણ? મ્હારી કેટલીક બ્હેનો વિદ્વાન્ પતિ પિતા કે ભાઇઓનું અનુકરણ કરી ફેશનમાં ને ફેશનમાં ફરે છે. કારણ એમાંની ઘણીખરી નથી પુરૂં વાંચી શકતી કે સમજી શકતી; નથી વ્યવહારમાં રહી ગૃહસંસાર ચલાવી શકતી. આ દોષ મ્હારી બ્હેનો કરતાં મ્હારા વિદ્વાન બન્ધુજનોનો છે; કેમકે તેઓ પુસ્તકશાળા, કલબ, મિત્રમંડળ, સમાજોને વિનોદસ્થાન ગણે

છે, નોકરી વ્યાપારમાથી નવરા થતા નથી, ગૃહ તરફ બેદરકાર. ઘરમાં તો માત્ર ક્ષુધા અને અને નિદ્રાજ તૃપ્ત કરવા આવે છે ઉચ્ચ જ્ઞાતિમા સ્ત્રીઓને બહુ કામ હોતું નથી છતા મ્હારા બન્ધુઓ સ્ત્રીઓ નવરાશની વેળા શુ કરે છે તે પૂછવાની પણ તસ્દી લેતા નથી સમસ્ત નાગર, ક્ષત્રી, શેઠીયાની સ્ત્રીઓને તો રસોઈ સિવાય કાંઈ કામ હોતુ જ નથી, સાત આઠ વાગ્યે ઉઠી ચાકરે તૈયાર કરેલો ચાહ પીયે રસોઈ કરવાની હોય તો જેવી આવડે એવી કરી પતિને જમાડી, સ્નેહ હોય તો વાતો કરી, નહિ તો મ્હોં કસાણુ કરી પાનસોપારી આપી માળપર મ્હકે છે. કામ કરનાર નોકર હોય એટલે બીજી શી પચાત ! જરાક આડા થઈ ન્યુસપેપર વાચવા, ફેન્સી કપડા પહેરી હાથમા પેટી, પોટકી લઈ સાસરેથી પીયર જવુ, બ્હેનપણી પાસે ટેલટપ્પા મારવા અને સાચી જૂઠી કરવી. સુધરેલા ભણેલા કુટુમ્બમા પણ આવું આજ, પણ સુધરેલી ઢબમાં. બ્હાર સુધારો અને અદર એવીને એવીજ નિદ્રાયુક્ત વાતો. હે બન્ધુઓ ? આ સર્વનો જુમ્મેદાર કોણ છે ? હું કહું છુ કે તમે પુરૂષો જ તો. તમે તમારૂં ઘર સુધારી શકતા નથી, ત્હમારે આધારે પડેલી સ્ત્રીઓને અજ્ઞાત રાખી સ્વાર્થેજ સાધો છો.

માટે હે બાપુઓ ! ત્હમારે એક સ્ત્રીસમાજ સ્થાપવી જોઇએ. જે સ્થળ સર્વને અનુકુળ પડે તે રાખવુ. આ સ્થળે કેળવાએલી બ્હેનોએ દર અઠવાડીયે મળવુ મળવાનો વખત બપોરના બેથી ચાર નાખવા, પોતપોતાના જ્ઞાનના પ્રમાણમા વ્યાખ્યાન આપવાં તથા બારથી પદર વરસની કન્યાઓને ગૃહકેળવણી પતિસેવા વડિલસેવાનો બોધ આ પવો. પુરૂષ વર્ગ તેમજ સ્ત્રીવર્ગ ફેનસી કપડામા જે ખરચ કરે છે ત્હેનો થોડો હીસ્સો સ્ત્રીઓને આપવો. મ્હારા વિદ્વાન્ બન્ધુઓએ પણ ત્હેમને પ્રેમપૂર્વક મદદ આપવી. નોકરી કરતા પૈસા કમાતા ડોકટરો વકીલો-ગ્રેજ્યુએટ માસ્તરોને બીજા રોજને પા કલાક કાઢી શકે એમ માનુછુ શુ દિવસમા પા કલાક પોતાની પત્ની, પુત્રી કે બ્હેનને અભ્યાસ કરાવવા શક્તિમાન્ નહી થાય ? હાલમા મ્હારી ઉછરતી બ્હેનોની દશા એવી થઇ છે કે ધોબીનો કુત્રો ઘરનો નહિ ને ઘાટનોએ નહિ. ત્હેમા જરા ઉપલીટીયો અભ્યાસ કર્યો કે ન પૂછો વાત એમ ફુલાઈ જાય છે અને એમા ગૃહવ્યવસ્થા સચવાતી નથી. મા બ્હેન કાંઈ ક્હેતાં નથી તેઓ પણ શુ કરે તેઓ કહે તો 'કચકચીયાં' થાય. સ્વતત્ર રહેવુ, છુટા ફરવુ, ફેનસી, વસ્ત્રઆભુષણ, તોરણ રૂમાલ ભરી ઉદ્યોગ દેખાડવો ને બાકી સુઇ રહેવુ માથું દુખે છે વિગેરે કહેવુ દાક્તર વૈદ સિવાય ચાલે નહિ સ્ત્રીકેળવવાની પૂર્ણ ઇચ્છા હોય તો ત્હમે ઘરમા જ્ઞાન આપો, દિવસે વખત ન કાઢો ન ગાળવા શિખામણ આપો.

તત્રી સાહેબ ! મ્હારામા જે જ્ઞાન અને અનુભવ છે ત્હેના પ્રમાણમા લખ્યું છે, તો વિચારમા ભાષામા કાંઇ ભૂલ હોય તો ઉદ્દેશ તરફ ધ્યાન રાખી તે ભૂલને માટે ક્ષમા આપશો

લી. એક જીજ્ઞાસુ

—અજ્ઞાત.

વર્તમાનરંગ.

બ્રહ્મક્ષત્રીય સન્નારીઓએ ભરેલું સ્તુત્ય પગલું:—એક પત્ની છતા અન્ય પત્ની કરવાથી લગ્નનો ઉચ્ચ હેતુ નષ્ટ થાય છે એટલુંજ નહિ પણ સંસારની શાન્તિનો ભંગ થવા ઉપરાંત અનેક આધિઉપાધિ ઉત્પન્ન થાય છે પુત્રેચ્છા એજ હિંદુ સંસારમાં એટલી બલવત્તર હોય છે કે એને માટેજ ફરીને લગ્ન કરવામા આવે છે આ ઇચ્છા ફલિભૂત થાય કે ન થાય, પુત્રપ્રાપ્તિથી સ્વર્ગપ્રાપ્તિ થાય કે ન થાય, પરંતુ એજ ઇચ્છાથી એક ઉપરાંત અન્ય લગ્ન કરવામાં આવે તો સ્વર્ગ સુખ તેમજ "નામ રહેશે" એ આશાએ જીવન પર્યન્ત કલેશ ઉત્પન્ન થવા સંભવ છે. બ્રહ્મક્ષત્રીય જેવી કેળવાયેલી જ્ઞાતિના પુરૂષવર્ગ તરફથી આ નિમિત્ત કાંઇ પણ પ્રયાસ ન થયો તે જેટલા ખેદની વાત છે તેથી અધિકતર આનંદ, તે જ્ઞાતિની સન્નારીઓએ લીધેલા પગલાંથી ઉદ્ભવ છે. બ્રહ્મક્ષત્રીય સન્નારીઓએ ઘેરેઘેર ફરી એક ઉપર બીજી સ્ત્રી ન કરવાની પ્રતિજ્ઞાપત્રમા સહીયો કરાવી છે અને એ નિયમના ભંગ કરનારને શિક્ષા કરવાનું નક્કિ કર્યુ છે દ્રવ્યવાન અને અપુત્રને આ નિયમ ભારે લાગશે છતા સામાન્ય રીતે આ નિયમમા નીતિનું ઉચ્ચ ધોરણ સમાયેલું છે એ નિર્વિવાદ છે અમે બ્રહ્મક્ષત્રીય સન્નારીઓને ત્હેમના પ્રયાસમા વિજય ઇચ્છી અન્યજ્ઞાતિની સન્નારીઓને આજ પ્રમાણે સામાજીક સુધારણા કરવા આગળ પડતો ભાગ લેવા વિનતિ કરીયે છીએ. જો સ્ત્રીઓ ધારે તો આપણા સાંસારિક પ્રશ્નોનો, પુરૂષો કરતા વધારે સરલતા અને વધારે ત્વરાથી, નિર્ણય કરી શકે

"સ્ત્રીબોધ"ની જ્યુબીલી—"સ્ત્રીબોધ" માસિકની જ્યુબીલી ચાલુ વર્ષને અંતે ઉજવવાની તૈયારી થાય છે. "ગુજરાત સાહિત્ય સભા" એ લેખકોની જયન્તી પાળવાનો પ્રથા પાડ્યો છે અને કેટલોક સમય થયા પત્રોની જયન્તી પાળવામાં આવે છે. જયન્તીનો મુખ્ય ઉદ્દેશ એજ હોય છે કે જેની જયન્તી હોય ત્હેના સદ્ગુણ ત્હેના અનુકરણીય વર્તન જાહેરમા મૂકી તે દ્વારા દાખલો બેસાડી અન્યને એને પગલે ચાલવા ઉત્તેજીત કરવા. "સ્ત્રી બોધ" માસિક આજ પચાસ વર્ષથી સ્ત્રીઓને કેળવવાનું કાર્ય કરતું આવ્યુ છે. જે સમયે સ્ત્રીકેલવણીની શરૂઆતજ હતી, જે સમયે વાચક વર્ગ, ને ત્હેમા પણ સ્ત્રીવાચક વર્ગ ગણ્યો ગાંઠ્યોજ હતો તે સમયે આ પત્રે પ્રથમ દર્શન આપી—પત્રો, ને ત્હેમા માસિકોને જે વિટંબના સહન કરવી પડે છે તે સહન કરી સ્ત્રીબોધે પોતાનું કાર્ય યથાશકિત કર્યું છે ત્હેને માટે આપણે જેટલો ધન્યવાદ આપીયે તેટલો ઓછો "સ્ત્રીબોધ" માસિકમા વાર્તાઓ, લેખો કદાપિ પારસી સંસારને રૂચતા આવતા હશે પરન્તુ શ્રીમતી શીરીન બ્હેનના હાથમા આવ્યા પછી હિંદુ સ્ત્રી પુરૂષના લેખોને, તેઓ પાસે ખાસ લખાવી, યોગ્ય સ્થળ મળે છે અને આથી હીંદુ મંડળમા પણ એનો પ્રચાર થયો છે અમારા સુંદરીસુબોધ

એકાંતવાસીને હસવાના પ્રસંગો ઓછા આવે છે આટલા જ માટે મિત્રમંડળ-સ્નેહી મંડળની જરૂર છે."

ગુજરાત શાળાપત્ર—જુલાઇ-આગસ્ટ. "મીઠું" પ્રત્યેક દિવસના ઉપયોગની વસ્તુ હોવા છતાં એ શાનું બનેલું છે, કયા કયા દેશમાં થાય છે જૂદા જૂદા દેશના મીઠામાં કાંઇ તફાવત છે કે કેમ! આપણા દેશમાં ક્યાં ક્યાં મીઠું થાય છે! કેમ બને છે, પરદેશમાંથી કેટલું આવે છે, એનો શો શો ઉપયોગ થાય છે વિગેરેથી આપણામાંના ઘણા અજ્ઞાત હશે તેઓને આ લેખ રસિક થઈ પડશે.

સુમતિ—જુલાઈ. **સમુદ્રયાત્રા**-ર. અનિલના લેખોથી સુંદરીસુબોધનો વાચક વર્ગ અજાણ્યુ નથી. ઇગ્લાન્ડની મુસાફરીનું બોધજનક વર્ણન આ લેખમાં છે.

વસન્ત—વૈશાક **સ્વદેશી હીલચાલની નિરાશી**—હિન્દ પ્રત્યેક વર્ષે લગભગ ૬' કરોડ રૂપીઆના પરદેશી માલનો ઉઠાવ કરે છે અને હિન્દના આળસુભિખારીઓ પર કરો રૂપીઆનો નિરર્થ વ્યય કરે છે. આ બંનેના સરવાળા જેટલી રકમથી હિંદના હિતને મા શું શું કરી શકાય તે રા. શંકરપ્રસાદ નવલશંકર ધોળકીયાએ એવી રીત્યે દર્શાવ્યું છે કે પ્રત્યે હિતચિંતકે વાંચી, મનન કરી હિંદના હિતને માટે વ્યાવહારિક પગલાં લેવાં જોઇએ.

સુદર્શન—એપ્રીલ મે. **કશું અકસ્માતથી નથી બનતું.**

બુદ્ધિપ્રકાશ—જુન. **સુરેખાર.**

વૈદ્યકલ્પતરૂ—જુન. **વિષ સમાન વિરૂદ્ધ ભોજન.**

કેળવણી—આષાઢ. **"આપણું ચોમાસું."**

ભોગીન્દ્રરાવ રતનલાલ દિવેટીયા.

લવાજમ તથા સર્વ બાબતના પત્રવ્યવહારનું શરનામું.

મન્ત્રી, બન્ધુસમાજ.

સુન્દરીસુબોધ ઓફીસ—અમદાવાદ.

વિધવા

(કાવ્ય)

લેખક—વસન્તવિનોદી

મૂલ્ય આના ચાર

સુન્દરીસુબોધના ગ્રાહકને ટપાલ સાથે અઢી આને મળશે

મળવાનુંઠેકાણું } પ્રજાબન્ધુ ઓફિસ ખાડીયા—અમદાવાદ
મેસર્સ. એન એમ ત્રિપાઠી અને કંપની કાલબાદેવી રોડ—મુંબઈ

વહુને શિખામણ.

(બીજી આવૃત્તિ, કિંમત રૂ ૧)

સ્ત્રીઓને ખાસ વાંચવા લાયક પહેલી આવૃત્તિની ૧૫૦૦ પ્રત ખપી જવાથી બીજી આવૃત્તિ બહાર પડી છે

મળવાનું ઠેકાણું—રવિશંકર ગણેશજી અંજારિયા, ચીફ મેડિકલ ઓફીસર, માણાવદર (કાઠીઆવાડ) તથા "સુન્દરીસુબોધ" ઓફીસ, અમદાવાદ.

'સુન્દરીસુબોધ' ના ગ્રાહકોને રૂ. ૦-૧૨-૦ ટપાલ ખર્ચ જુદું.

કાવ્યમાધુર્ય.

આધુનિક લેખકોનાં ઉત્તમ કાવ્યોનો સંગ્રહ.

સંગ્રહ કરનાર—હિમ્મતલાલ ગણેશજી અંજારિયા એમ. એ

કિમ્મત, કાચું પુઠું એક રૂપીઓ } ટપાલ ખર્ચ જુદું.
પાકું પુઠું દોઢ રૂપીઓ

સોલ એજન્ટસ એન. એમ. ત્રિપાઠીની કંપની મુંબાઈ.

મળવાના ઠેકાણા— } સુન્દરીસુબોધ ઓફિસ—અમદાવાદ.
બેચર મેઘજી બુકસેલર—રાજકોટ.

આ ઉપરાંત ગુજરાત કાઠિયાવાડના પ્રસિદ્ધ બુકસેલરોને ત્યાંથી પણ મળી શકે

ધી અમદાવાદ યુનીયન પ્રીન્ટીંગ પ્રેસ કંપની લીમીટેડ.

વાર્તાલહરી.

બે બ્હેનો.

(કમળાગૌરી સાસરેથી પીયર આવ્યે એક મહીનો વીતી ગયો છે.)

શાન્તાગૌરી—(કમળાને) બ્હેન ? પહેલાં તો ત્હારા કાગળો આવતા ને માતુશ્રીને પિતાશ્રી ખુશી ખબર આપતા; પણ છેલા મહીનામાં તો ત્હારો કાગળ બીલકુલ મળે નહીં; એટલે માતુશ્રીને ચિન્તા થઇ ને ત્હને મળવા (ખબર કાઢવા) મ્હાના ભાઇને મોકલ્યો. ભાઇ ત્યાં ન આવ્યો હોત કે કદાચ ત્હારા માત્ર સમાચાર અન્તરે અન્તરે મળતા રાખ્યા હોત તો અમને અહીં બેઠાં ત્હારી ત્યાંની અવસ્થાની શી ખબર પડત! ઠીક થયું ને ભાઇને સુઝયુ કે ત્હને અહીં સાથેજ લેતા અવાયુ. તું હજુ અમને જુદાં ગણે છે ને બધી વાત કહેતી નથી. કીધા વગર શી ખબર પડે ? ત્હને એવું તે શું દુઃખ પડયુ છે જે મનમાને મનમાંજ મુઝાયા કરે છે. કદાચ માને કહેતાં શરમ આવે પણ બ્હેનને કહેવામાં શુ હરકત છે ? હું કાઇ ત્હારાથી બહુ મોટી પણ નથી કે શરમ રાખવાની જરૂર પડે. તેમ છતાં હુંજ ત્હને ચાહીને પૂછુછું.—

શાન્તાએ જોયુ કે કમળાની આંખમાં ઝળઝળીયાં આવી ગયાં છે, તેથી કમળાનો હાથ સાહીને મેડે તેડી ગઇ. કમળાના પેટમાં પણ હવે ડુમો ચડી આવ્યો હતો.

શાન્તા—કમળા ? ત્હને શરમ આવે છે, કાં તો ત્હને મ્હારાપર અવિશ્વાસ આવે છે. હું ત્હારિ પાસેથી પરાણે વાત કઢાવવા માગતી નથી. તું મને ગમે તેવી ધારે તો પણ હું ત્હારે માટે કઇક લાગણી ધરાવુ છું એ તો તું મ્હજ જોઇ શકતી હોશે.—સાંભળ—ત્હારો ચ્હેરો કહી આપે છે કે ત્હારા જેટલું દુખ બીજાને નહીં હોય, ત્હને સર્વત્ર દુઃખ જ આવ્યુ છે. બ્હેન ? મને લાગે છે કે હું આજ આટલી બધી વાતોળ થઈ ગઇ છું તે મારા હમેશના નીયમથી ઉલટું જણાવાથી મ્હારા પર ત્હને શંકા આવેજ તેથી તું વમાસણમાં પડીછું. પણ ત્હને ખબર પડશે કે હુ ત્હારિ બ્હેન ત્હારી જેવીજ સ્થીતિની છુ. ત્હારૂં હું કંઈ જાણુતી નથી પણ કંઇક અનુમાનથી કહી શકું તેથી તે સંપૂર્ણ સત્ય માની લઇને તું મારાપર ગુસ્સે ના થતી. હાલ તું મ્હારા નામનો ઉલટો અર્થ કરજે. જો હું મ્હારિ કેટલીક ખાનગી વાત ત્હને કહુંછું. ત્હારિ મ્હારા પ્રત્યેની શરમ ટાળવા તથા ત્હારો મ્હારા તરફનો સંશય દૂર કરવા—ત્હારિ વિશ્વાસપાત્ર થવા મ્હારિ ત્હારા તરફની થતી લાગણીને લીધે આ ખાનગી વાત કહુંછું. સાંભળેલી વાતથી પણ ત્હને મ્હારા પ્રત્યે શરમ કે અવિશ્વાસ રહે તો તું ત્હારી વાત મ્હને ન કહેવાને સંપૂર્ણ મુખત્યાર છે.

મ્હારા બ્હેનપણાનો સંબધ હું ત્હારિ સાથે આ વાત કરીને સહીપણામાં ફેરવવા માગુંછું, એ ત્હને સાભળ્યા પછી ખાત્રી થશે.

બ્હેન, મ્હારિ એકદમ (સઘળી સાથે) પુષ્કળ વાતથી ત્હને કંઇ કઇ થશે પણ મ્હારૂં હૃદય ત્હારા કરતાં ઓર કઇક વધારે નબળું છે. ઉભરો કાઢયા શિવાય તો શાન્ત

આમ કરવામાં પિતાની ‘મુખ્ય નેમ સ્વપુત્રીને (ત્હને) સુખી કરવાની ’હતી, ને છે; હજુ જો કે તેમ છતાં પિતાજી જાણતા નથી કે ત્હારૂં સુખ દુખ શેમાં—શેને લીધે છે. ધારવામાં આવ્યું તેવું સુખ ત્હને પણ મળ્યું. આ પરથી યાદ રાખવાનું માત્ર એ કે સર્વેને સર્વત્ર સંપૂર્ણ સુખ કદી મળતું નથી. સ્વસુખ અપ્રાપ્ત થાય તેમાં જાત શિવાય બીજા કોઇને દોષ દેવાનો નથી. આપણાં માબાપ પણ પ્રથમ ગરિબ જ હતાં. વખત જતે સ્થીતિ ઉચ્ચત્તર થતી ગઈ. સ્થીતિફેરને લીધે મ્હારા શ્વસુરપક્ષને અહીં સમ્બન્ધે બીજભાવ રહ્યો. સ્વાભાવિક છે કે પીયરની શ્રીમન્તાઇ સાસરામાં નકામી છે. આ સ્થીતિફેરથી મ્હારા પતિ પણ મ્હારૂં સંપૂર્ણ સ્વરૂપ નીરખી શક્યા નહીં. તું તો જાણે છે કે હું કંઇ શ્રીમન્તાઇમાં ઉછરી નથી. કદાચ તું ઉછરી છો તેથી તારા પરથી તેઓ મારા વિષે અનુમાન બાંધે તો ના કહેવાય નહીં. એઓ મ્હારા સુખની, મ્હારી હાજતની, દરકાર રાખે છે તેનાથી ઓછી પોતાની રાખે છે. તેઓના વાક્યોચ્ચારથી આ જણાઇ આવે છે, જ્યારે મ્હારો ગરિબ શ્વસુરપક્ષ મ્હારા પીયરની મ્હારિ શ્રીમન્તાઇને લીધે મ્હારા • તરફ તિરસ્કારની દ્દષ્ટીએ જુએ છે. બ્હેન, આ દુખની અનુભવહીનને માલમ પડતી નથી. એઓ કહે છે કે હુ ત્હને ત્હારૂં ઇચ્છયું સુખ આ જન્મમાં તો આપી શકવાનો નથી. એમના આ વચન, હુ મ્હારા સ્વાર્થી સુખની અભિલાષી છુ એમ દર્શાવી આપે છે. વળી તેઓ કહે છે ‘મ્હારા ગરિબ ઘરમાં ત્હારૂં કુમળું શરિર ઘસાઈ જશે, હું મ્હારા પિતાની શરમ છાંડી શકતો નથી એટલે સ્વતંત્ર કમાઇના અભાવે પૈસા બે પૈસાની ખાવાની ચીજ કે માથુ હોળાવાની કાંસકી હું કઈ રીતે ત્હારે સારૂ લાવું ? ત્હારી આશાઓ હાલ તો બધી સ્વપ્નવત્ છે. મિષ્ટાન, સુંદર વસ્ત્ર ને કીમતિ અલંકારની ત્હને સહજ ઇચ્છા થાય; પણ અહીંની મ્હારિ ગરિબ સ્થીતિ તો ત્હારા પીયરના વસ્ત્રાલંકારનો ઉપયોગ કરવાની પણ ના કહે છે.’ એમના આ શબ્દો મ્હારૂં કાળજુ વીંધી નાંખે છે. હું એમને મ્હારા વિચાર ને મ્હારિ બુદ્ધિ જણાવવા જઉં છું પણ તેમ કરતાં તેઓ મ્હને સંપૂર્ણ સાચી માનતા નથી. વધારે બોલવા જતાં હું બીહું છું કે રખેને. તેઓ મ્હને બહુ માન આપે; હું તેમને કહુ છું કે ‘આપના ધારવામાં ભૂલ છે, શ્રીમન્ત પિતાની પુત્રી કદી શ્રીમન્ત કહેવાય જ નહીં; તેમ જ મ્હારા જન્મથી મ્હારા પિતા શ્રીમન્ત હતા પણ નહીં. પિતાની શ્રીમન્તાઇને લીધે હુ ગરિબાઇમાં રહેતાં શીખવાનુ ભૂલી નથી. માનો ન માનો પણ હું તો જન્મથી ગરિબ જ ને ઉદ્યોગી છું. કામ કરતાં ને આળસુ નહી રહેતાં મ્હને મ્હારી માયે શીખવ્યુ છે. મ્હારા પિતાની રહેણી કરણી પણ અન્તરથી તો ગરિબ જ છે; કારણ અમો મૂળે તો ગરિબ જ હતાં. ‘હું કામ કરી શકુ છું. કામ કામને શીખવે છે. જુઓ મ્હારૂ શરિર કસાયલુ છે. તમો મ્હારા પિતાના વિચારનો પડછાયો માત્ર તપાસીને મ્હારે વિષે અંદેશો લાવો છો એ મ્હને નુકસાન કર્ત્તા છે. મ્હેં ઝીણાં વસ્ત્ર કદી પહેર્યાં નથી, છતાં મ્હારા પિતાએ મ્હને તે આપ્યાં છે તે એટલા માટે કે મ્હને સાસરામાં ઉંચા વસ્ત્રોના અભાવે તેમના આ વસ્ત્રો મ્હારી ઇચ્છા–હોંશ તૃપ્ત કરે. તેમ ધારવામાં પિતાની ભૂલ છે’ એમ પણ હું હાલ તરત તો કહી શકતી નથી. દરેક પુત્રીના પિતા એમ ધારે જ, કે સાસરામાં ન મળે તેવાં સ્વશક્તિ પ્રમાણે ઉંચા સાધનો પણ પિતાએ આપવાં. કન્યા પણ આવી આશા શ્રીમન્ત (પિતા કે સસરા) તરફથી રાખે જ. પણ મ્હારો સ્વભાવ પિતાજી સંપૂર્ણ ક્યાંથી જાણે ? બાળજીવનની સહવાસી મ્હારિ માતા મ્હારા વિચારો જાણે છે. પણ તેથી મ્હારી માતા પોતે પણ મ્હારા પિતા વિરૂદ્ધ થતી નથી, એમ ધારીને

કે પોતાની (મ્હારિ માતાની) બુદ્ધિ સ્વપતિ (મ્હારા પિતા) કરતાં ઓછી જ હોય—છે. માતા, પિતાની મરજી અનુસારે ચાલી તો હુ પિતાના વચનનું કેમ ઉલ્લંઘન કરૂં? મને લાગ્યુ કે આ વસ્ત્રો હવે મ્હારા ગરિબ સાસરામાં લાયક નથી. શ્રીમન્ત પિતાની પુત્રીએ ગરિબ સાસરામાં ગરિબ જ દેખાવું જોઇએ; પણ વસ્ત્રઅલંકાર ના અંગીકાર કરવા જતાં પિતાનુ ને તેમ થવાથી માતાનું મન દુભાશે એમ ધારી મ્હે તે લીધા તો ખરા જ. પણ તેથી આપ એમ ન ધારતા કે હું તે અહીં વાપરવા જ લવી છું. હૂં જાણું છું કે આ વસ્ત્રો હું અહીં વાપરૂં તો મ્હારો તોલ અહીં કેવો થાય. મ્હોટી થઈ ત્યારથી જ હું સમજવા શીખી છું કે ગરિબ રહેતાં શીખવું બહુ જરૂરી તેમ જ ઘણું કષ્ટપ્રાયઃ છે. પણ હજુ પણ મ્હારિ સખીઓને પૂછવાથી જણાશે કે બાલ્યાવસ્થામાં માતાજી મ્હને કેવાં વસ્ત્રો પહેરાવતાં ને હુ તે કેવા હોંશથી પ્હેરતી ને તે પરથી મ્હારિ ગરિબાઇનુ મ્હને કેવુ અભિમાન હતું. શ્રીમન્ત લોકો દરરોજ મિષ્ટાન્ન જમતા હશે અને સાધારણ લોકો અઠવાડિયે પખવાડિયે ગળ્યું ખાતા હશે. તો પણ ગરિબ લોકો વાર તેહેવારે પણ આવુ મિષ્ટાન્ન ખાવા ચુકતાં નથી, એમ ગણીને કે ઇષ્ટમિષ્ટ ખાધાથી જીવ્યુ સફળ થાય. છતાં પણ મ્હારા પિયરમા તો આ સર્વથી એક ઘણોજ વિચિત્ર ધારો છે. તે એકે દર અઠવાડિયે એક વખત તો જરૂર ઘણો જ સાદો, ઓછો, ને હલકત ખોરાક અમો લઇએ છીયે, જેથી લોકો ધારે છે કે જાણે અમો શ્રીમન્તોની અદેખાઇ જ કરતા ન હોઇએ. અથવા કંજુસ તો છીએ જ. આ ધારો ખાસ મ્હારા પિતાનો માનીતો હુકમ છે, જો કે હું હવે જ સમજતી થઈ છુ કે તે મ્હારે ઘણો ઉપયોગી થઈ પડશે. તમો ધારો છો એવું મ્હારૂ પીયર શ્રીમન્ત છે જ નહીં, ને હોય તો પણ મ્હારે તે કશા કામનુ નથી. પીયરમા ઘણાં જ આછા ને ઓછા અલંકાર વપરાય છે. વસ્ત્રાલંકારથી શણગારેલાં જાંગલા જાંગલી કે ઢીંગલા ઢીંગલી જેવાં ઢંગધડા વગરનાં મનુષ્યો મ્હારાં માતા કદી પસંદ કરતા નથી. આ પરથી આપ સહજ જોઈ શકશો કે હું કેવા કુટુમ્બના સહવાસમાં ને કુળમાં ઉછરી છું. આપ મ્હારિ ચિન્તા કરો છો, પણ હું આપની કશી ચિન્તા કરતી નથી. હું કેવી બેવફા છું! હુ વિચારૂં છુ કે આપ મ્હારિ ફીકરથી ફીકરમંદ છો એ જાણી હું આપને માટે નફીકરી થઈ શકતી નથી. બીજા (આપ)ની ફીકર ચિન્તા ઓછી કરવાનું હું શીખી નથી તો પણ હું મ્હારિ ચિન્તા બીજા (મુખ્યપણે આપ) ન કરે એમ તો કરી શકીશ ખરૂ. મ્હારિ ફરજ પ્રમાણે મ્હને આપની ચિન્તામાં ભાગ આપો, મ્હારાં (આપનાં) કુટુમ્બીઓ ભલે મ્હારા (સ્વભાવ) વિષે શંકામાં રહે પણ આપ કદી તેમ કરશો નહિ. મ્હે મ્હારા ઘરમાં પીયરમા જોયુ છે ને તેથી હું શીખી છું કે પુરૂષને ઘણી ચિન્તા હોય છે તે ચિન્તા ઓછી કરવાનું મુખ્ય સાધન સદગુણી વહુ છે. પડોશના ઘણા કુટુંબોમાં સ્ત્રીઓ સ્વપતિને અતિશય બોજા રૂપ થઈ પડે છે. એકે દિવસ આજ્ઞા કર્યા શિવાય જતો નથી. દુધ શાક ઉપરાન્ત આજે ઘઉં કાલે દાળ તો પરમદિ ચોખા એમ અનાજ, વળી એક દી ધોબી તો બીજે સોની, તો ત્રીજે દી કાપડીઓ ને દરજી તો કાંઇક ઘી તેલ, ત્યારે વળતે દિ મસાલો, બળતણુ; એમ અનેક વસ્તુઓની આજ્ઞાના બોજાથી પતિને કદી ઉંચા આવવાનું થતું નથી. કમાણી થોડી ને ખર્ચ ઝાઝો એવી ચિન્તાથી આખરે પતિ દબાઈ જાય છે. સ્ત્રીનુ આ કર્તવ્ય નથી. પતિ તે કમાવા જાય કે ઘરની નોકરી કરે! કમાવાની, ઘરની, સંતાનની, સ્ત્રીની, તથા આબરૂની ફીકર પતિને, ત્યારે પત્નીને સોંપી આપવા

શીવાય બીજી કશી ફીકર નહીં! વ્હાલા આ મ્હારૂં શીક્ષણ નથી. હું ગરિબ પતિની પત્ની છુ, પણ સૌભાગ્યવતિ છું ત્યાં સુધી હું ગરિબ જ નથી નીતિને સ્ત્રને મ્હને ગરિબાઇ સમજાતી નથી. શ્રીમન્ત હોય તે કામ નહિ કરતા હોય; પણ હું તો તેવી શ્રીમન્તાઇ (આળસ) ને જ ગરિબાઈ ગણું છું—શ્રોકારૂં છું. આપ ધારતા હશો કે આ બધુ બોલવાનું છે, કરવાનું –થવાનુ નથી, અથવા તો હુ–આપણે શ્રીમન્ત હોત તો કામ ન કરત ને આળસુ રહેત.–આ ધારવું રહેલુ ને કેટલેક અંશે સત્ય પણ હોય પરન્તુ તેથી મ્હારા આ વખતના વિચાર તેવે વખતે જૂદા પડત નહી. આ વખત આવ્યો છે તો ભલે. મ્હારિ કસોટી તો થવા દો ? વ્હાલા! હું માન ખાટવા આ નથી બોલતી. મ્હને અભિમાન પણ નથી. શેનુ અભિમાન હોય! વિદ્યાનું, સદ્‌વિદ્યા વિચારનુ અભિમાન હોતું જ નથી, પણ મને એક અભિમાન છે. મ્હારા સુગુણશાળી પતિપ્રભુનુ અભિમાન, કે જેવુ સર્વ સ્ત્રીઓને હોવુ જોઇએ. મ્હારા પતિ પાસે છતાં મ્હને કદી બીજું અભિમાન ચડવુંજ ન જોઇએ. આપ મ્હારા ગુરૂપદે એટલે હું આપ પાસે અભિમાની શબ્દો બોલી નથી, ગમે તેમ પણ હું આપની શીષ્યા છુ. આપની મરજી–ઇચ્છાનુસાર હું વર્તવા બંધાયેલી છુ. જે નવુ શીક્ષણ આપશો તે ગ્રહણ કરવા મ્હારી ફરજ છે. વ્હાલા ? હું મ્હારા ધર્મ સમજુ છુ. શિવાય બીજો વધારે સ્પષ્ટ રીતે આપ મને સમજાવશો, સમજવા મદદ કરશો. સ્ત્રીને પતિ છતાં કદી કશું દુખ હોતું નથી.'

આવા આવા અર્થનાં વાક્યો ભીન્ન ભીન્ન રીતે મ્હેં ઘણીવાર કહ્યા હશે—છે. પણ ત્હારા બનેવી છૂપી રીતે કોઈ બાબતમાં મુંઝાય છે. તેમની ઉમ્મર કાંઈ બહુ મ્હોટી કહેવાય નહીં. પુજ્ય માતુશ્રી વગર તેઓની સ્થિતિ ઉત્તરોત્તર ખરાબ થતી જાય છે. મ્હારાં સાસુજીના અન્તકાળ પછી તેમનો ચ્હેરો શુષ્ક ને ખીન્ન થતો જતો દેખાય છે, જાણે કે દીર્ઘ કાળના ગમ્ભીર વિચારવમળમા પડયા હોયની, બ્હેન! આ ગમ્ભીર બીના છે. પતિની ગુપ્ત ચિન્તા હું ફક્ત જોઉં છુ પણ સમજી શકતી નથી. તેઓ આ વાત કહેવાને કોઈ લાયક માણસ (વૈદ્ય) ને શોધી શકતા નથી. ત્હારા બ્હનેવી માને છે કે જ્યાં સુધી લાયક ન મળે ત્યાં સુધી પોતાને કશી ચિન્તા હોય એવુ કોઇને જણાવવુંજ નહીં. ખરૂં છે, પણ હું આ વખતે તેમનો વિશ્વાસઘાત કરૂં છુ. જે ચિન્તાની દેખાવ તેઓ છુપો રાખવા માગે છે તે હું ત્હને આમ આજે દર્શાવી આપું છું. બ્હેન ? હું પણ તેમના આ દર્શનથી મુઝાઉં છુ. તેથીજ આજે ત્હારિ આગળ ફક્ત મ્હારૂં પેટ ખાલી કરૂં છું. આ વાત કહેવાને મ્હને બ્હેન જેવો સખી બીજી કયાંઈ શોધ્યા મળી નહીં. ત્હારિ ચાલાક બુદ્ધિથી તું મ્હને કંઈ સલાહ આપશે એમ હું માનું છું.

ગુપ્ત ચિન્તા વિષે જ્યારે હુ ત્હેમને પુછતી ત્યારે તેઓ મ્હને આટલો ફક્ત ખુલાસો કરતા—' સૌ થઈ રહેગે. તું સમજે નહીં. હજી તું નાની છુ, તું ત્હારૂં કામ કર. હમણાં ત્હારે બીજાની ફીકર કરવાની જરૂર નથી. મ્હારિ ફિકર એજ કે તું સમજું છે. મ્હારા કરતાં વડિલ, વૃદ્ધ, તથા બાળબચ્ચાં ને મેહેમાનની સગવડ વધારે સાચવજે. મ્હને ફીકર શી હોય ? આપણી ગરિબાઈ હજુ કાંઈ એટલી બધી નથી ને મ્હારે બહુ જ ચિન્તા કરવી પડે. મ્હારિ જાતફીકર રાખનાર મ્હારે તુ સદ્‌ગુણી વહુ છે એટલે બસ!' બ્હેન મ્હારા આ વખાણથી હું ભોળી પડી જતી ને વધારે પૂછવાનુ મોકુફ રાખતી.

મ્હોટી બ્હેનના આ શુભ હૃદયખુલ્લાસાથી તથા નિષ્કપટ હેતાળુ વચનામૃતથી, શરમનો પડદો રાખ્યા વગર કહેલા વૃત્તાંતથી, ન્હાની બ્હેનને સત્ય સખીભાવ પ્રકટ થયો. શરમાતી શરમાતી પણ શરમને તોડતી તોડતી કમળા પોતાનુ હૃદયપટ ખોલવા લાગી.

"મ્હોટી બ્હેન ! કંઇક મ્હને શરમ લાગે છે, કંઇક હું અભીમાની છું, કંઇક મદમાતી છું, તો પણ હું સખી આગળ ગરજાઉ છું. હું આપને સલાહ આપવાને યોગ્ય નથી પણ માગવાને લાયક છું. ત્હમે જ્યારે ખુલ્લા દિલથી વાત કરી તો હું પણ બીજે ક્યાં લાયક સખી શોધી શકીશ ? હું માનતી હતી કે બ્હેન કરતાં સખીનું હેત મ્હડું; બ્હેન પાસે આવી વાત થાય નહીં ને શરમ તો છોડાય જ નહીં.

"સખી સખીનું ને બ્હેન બ્હેનનું કામ કરે. પણ આજે મ્હારી એ ભૂલ ભાગી છે બ્હેન બ્હેનનું તથા સખીનું બન્ને કામ કરી શકે છે એ મ્હેં આજે પ્રત્યક્ષ અનુભવ્યું છે. આજથી આપ મ્હારાં સત્ય ગુરૂ તથા પુજ્ય માતા થયાં છો. માતા કરે તેટલુ આપે આજે ફક્ત થોડીક વાતના એક કલાકમાં મ્હારૂં દિલ હરી લીધુ છે. આજથી હું આપની શિષ્યાસખી—ન્હાનીસખી-તરિકે રહીશ. માતાના તોલ મ્હારિ મ્હોટી બ્હેન ? હું આપને આ રીતે ફુલાઇં ચડાવવા કે બહુ માન કરવા-અતિશયોક્તિ કરવા માગતી નથી. જે વ્યાજબી છે તે જ હું બોલી છું. આપના હૃદયકમળે મ્હને અલ્પ સમયમા જ અમૂલ્ય બોધ આપ્યો છે. હું મ્હારિ ભૂલ જોતી ગઈ છું, અહા ! હુ આજના જેટલી કેયે કદી પણ સુખી થઈ હોવું એમ યાદ આવતું નથી. બ્હેન ? મ્હારિ બેશરમ વાતથી મ્હને ઠપકો ના દેતાં કે જે ત્હમને કહેવાની હવે મ્હને જરૂર પડે છે; જો કે હું પ્રથમ પણ બેશરમ તો હતી જ; પણ અંધારૂપીછોડે ઢંકાયલી હતી. આજથી ઉઘાડી છું પણ મર્યાદાશીલ છું. મ્હારિ ભૂલોથી મ્હારાપર રોષે ન ભરાતાં પણ મ્હારા પર દયા કરજો. હું અલ્પજ્ઞ છું એ હુ આજે જોઈ શકી.

"મોટી બ્હેન ? મ્હારૂં શ્વસુર શ્રીમંત પદે છે એ ખરૂ, પણ મ્હને એ શ્રીમન્તાઇનુ સુખ કદી મળ્યું નથી. માતાપિતા તથા સાસુસસરાથી પુષ્કળ અન્નવસ્ત્રો અને કીમતી અલંકારો છૂટથી આપવામાં આવ્યા છે ને હજુ આપવામાં આવે છે, પણ મેં તે કદી પુરતા સંતોષથી વાપર્યા નથી. છતી શ્રીમન્તાઇએ મ્હારા પતિ મને તે વાપરવાની ના કહે છે. પોતે આપી શકતા નથી પણ બીજાનુ આપેલુ મને ભોગવવાએ દેતા નથી. મ્હારિ તેમને અરજ છે કે 'તો બીજાઓ આપે છે તેમને ના કહો કે મ્હને આપે નહિ.' આવું છતા પણ વળી તેઓ કહે છે કે હમેશાં ધોબીનાં ધોયેલાં કે સ્વચ્છ ને અખંડ (ઝીણું કે ફાટેલ નહીં પણ સાંધેલાં ખરાં એવાં) વસ્ત્રો પહેરવાં. આ કેમ બને ! ઘરમાં ને બ્હાર સાદાં સાધારણ લોકો પહેરે છે તેવાં જ વસ્ત્રો પહેરવાં. વાર–તહેવારે કોઈવાર રજા આપે, તો પણ પેલી મલમલીનની સાડી કે કસબી ગાજ અથવા તો જામદાનીનો જાળીદાર સાડલો પહેરવાની તો હમેશની મનાઈ. અરેરે ! વડિલોએ હોંશેથી અપાવ્યાં તે વસ્ત્રો જ્યારે આમ પટારામાં જ પડ્યાં રહેશે ત્યારે તે સડી જશે. બધા લોકો પહેરે તે નાગાં નહીં ને હું એક પહેરૂં તેમાં બેશરમ થઇ જવાની ! રૂપાની કુચીઓના ઝુમખા, પગમાં બેડી અને અંબોડામાં ચાક કે ચીપ.આ પહેરીએ ત્યારે કહેશે કે 'આ શો વેશ ધર્યો ?' આ અલંકારો પહેરીએ ત્યારે તે ઉપર વસ્ત્રો તો ઝીણાં જ પહેરવાં જોઇએ, નહી તો પહેર્યાનું માતમ શું ? અમસ્થા રેબીન મુકેલા રેશમી ઝમખા શું શોભા આપે ! ને બ્હેન (જાડા કપડાના) પરસેવાથી ભારે કપડાં ખરાબ ન થાય ?

"હવે એ તો રહ્યું. બહાર બે ઘડી પડોશીઓમાં બેસવા જવાની પણ બંધી. કહેશે કે ઘરમાં બેસી રહો. ઘર બ્હાર આથડવાનું બૈરાંને શું? પોતે મિત્રો સાથે ગામ બ્હાર બબે કલાક આથડે તે ગમે ત્યારે ઘેર આવે. વાતો કહે ત્યારે કહેશે કે અગાઉનો જમાનો ગયો; હવે તો સ્ત્રીઓને છૂટ મળવી જોઇએ. પણ જ્યારે મ્હારિ વાત આવે ત્યારે ખશી જાય. ઘેર આવીનેયેતે એ ઘડી મ્હારિ સાથે વાત કરવાની અવકાશ નહિ કે મરજી નહિ; સાથુ દુખસુખની વાત કરવા બહાર કે દેવમંદિરે પણ રજા શિવાય ન જવાય. ત્યારે શું એમ બાંધ્યે કણબીએ ગામ વસે ખરૂં કે? દર પળ વિપળ મ્હારા અવગુણો જ મ્હને ગાઈ સંભળાવે. પણ મ્હારૂં સાંભળે નહિ. જરાક નવરી દેખે કે કામચીંધે ને ચીડાય. કામમાં પણ મ્હારી ભૂલો જ કાઢે, ત્યારે શીખીને તે કોણ અવતર્યું હોય? અરે બ્હેન! પતિ તરફથી તો જરાએ આશા નહીં. રહેવાનુ તે જાણે નર્યા સાધુ જેવું. કંઈ જગાય મગાય નહીં. એ તે ઠીક છે કે હજુ માબાપ ને સાસુસસરા હીમખીમ બેઠા છે તે. નીકર આ સંઘ કાશીએ શી રીતે જશે? બ્હેન? તેમનામાં એક ગુણ સારો છે તે એ કે મ્હારું કહેવું-મ્હારિ દરેક ફર્યાદ પણ પ્રથમ સાંભળી તો લે છે, પણ જવબની આશા કદી નહીં. કોઈ દિ મ્હોં હસતું તો નહિજ. આમાં મ્હને શું સુખ હેય? જવાબ ન આપે તેમને હમેશાં ફોગટનું લવારો કરી કીધા કરવુ એમાં આપણું પ્રયોજન તે શું? એમનું એક ઠામ ન થાય કે જરાક ફેરફાર થાય તો દિવસના દિવસ સુધી બોલવુ જ બંધ. અરે બ્હેન? આવું મ્હારૂં સુખ ને આ મ્હારિ મનની મુઝવણ છે. લોકો કહેશે બાઈ શ્રીમન્ત છે, એને તે શુ દુખ ચિન્તા હશે? પણ તેમને ઘરના ભવાડાની કાંઈ ખબર છે? ઘેર ઘેર માંટીના ચુલા છે પણ અમારા જેવું તો ક્યાંય નહીં હોય!

"અરે બ્હેન! હજુ મ્હારો આટલેથી છૂટકો થતો નથી. સ્ત્રીઓના રોગની વાતનું દુખ ત્હારાથી ક્યાં અજાણ્યું હશે? મ્હને આ........અહીં થયું છે, આજ ચાર પાંચ મહીના થવા આવ્યા. મ્હે તો એમને કહ્યું નહીં, પણ પરમેશ્વર આપ્યે એમણે જ એક દી પૂછ્યું. પૂછ્યુ ઈ પૂછ્યુ પણ પછી ઠેકાણુ મળે નહિ. કહે, હવે આ વાત કહેને કહેવાય? પીયરમા કે સાસરામાં કોઇને કહેવાય એવી છે? કીધા વગર કોણ જાણે કે શું હશે? જાણે તે જ્યારે કાંઈ કરી શકે નહીં ત્યારે સ્ત્રીઓ શું કરે? મહીનાં અગાઉ તેમણે દવા લાવી આપવી શરૂ કરી, પણ પીટયા દાક્તરે માંય મોકાણ વાળી તે દવા દુધ વગર ના પીવાય. હવે દુધ ક્યાંથી લાવવું? ઘર તો શ્રીમન્ત પણ દુધ સ્ત્રીઓને તે હોય? બ્હેન દુધ તો પીયરમાં જ રહ્યુ. ભલે ઘીના ડબા ખુલ્લા હોય પણ દુધ તો હમેશાં જોઇએ, તે હમેશાં ક્યાંથી મળે? તે પણ પદરેક દિ તો તેમણે લાવી આપ્યુ, પણ પાછા હતા તેના તે દિ. દુધ લાવી આપતા જાય ને કહેતા જાય કે આ પાપ કરવું પડે છે, ચોરી કરવી ને છાનુ લાવવું. એ તે ક્યાં સુધી નભશે? પછી તો હુ અકળામણમાં આવી કહેતી કે 'ત્યારે શીદને પરણ્યા? નહોતી પ્રથમ ખબર કે બાયડી અમથી ન આવે? વેચાય સહુ ત્યારે આવે વહુ, ઘર શું અમથાં મંડાતાં હશે? એવી એવી ચોરીઓ ગણવા બેસશો તો પાર ક્યાં આવશે? અને આમ છુપાં કામ તે થતાં હશે? મરદ થવું રહેલ નથી. બાયડીની દવા કરવામાં શરમ આણો છો, તો જીવશો શે? હજી તો કાંઇ કરવું પડયું નથી.' આનો ઉત્તર શું આપે? બ્હેન! હવે હાલ જે તાજું દુખ છે તે તો આ દદનું છે, તે હવે તો નથી ખમાતું. વધી પડશે તો મ્હને કોઈ સંભરશે પણ નહીં!" બોલતાં બોલતાં કમળાની આંખમાં ઝળઝળીયાં આવી ગયાં. શાન્તાએ આ તકનો લાભ લીધો.

"બ્હેન કમળા ! આ સાંભળતાં તો મ્હને ઘણું લાગી આવે છે. આવી વાતો કરવાનું સ્થાન જે એક પતિ જ છે તે પણ જ્યારે વિરૂદ્ધ વર્તે ત્યારે પછી કોને દોષ દેવો ! આપણાં નશીબ જ એવાં. ગમે તેમ થયું; પણ હવે તે યાદ કરવામાં સાર નથી; તને ગમે તો હું કંઇક ઉપાયો દેખાડું. આપણા જ લાભ માટે, તે જરા આકરા હોય તો પણ નભાવી લેવા સિવાય રસ્તો નથી. મારા કરતાં ત્હને વિશેષ પડ્યું છે એ હું સમજું છું; પણ હવેથી આપણી રહેણીનો રસ્તો જ બદલવાની જરૂર છે. તેથી લાભ થશે. ત્હને ખબર છે? સ્વાર્થ માટે ઘણીવાર મ્હોટા મ્હોટા મહાત્માઓ પણ હાજી હા અને ખુશામત કરે છે; તો પછી આપણ સ્ત્રીજાત તે કોણ માત્ર ? આપણે હવે પતિના દોષ જોવા છોડી દેવા. આપણે પોતાના ગુણ ગાવાનું બંધ કરવું. પતિને ખુશ રાખવાનું કામ જોકે પ્રથમ મુશ્કેલ લાગશે તો પણ તેને વશ કરવા માટે તે કરવાની જરૂર છે. ઘણી ખરી બાબતોમાં પતિનું -તેમની ઇચ્છાઓનું અનુકરણ કરવાથી જ આપણું આ કાર્ય સરળ થઇ પડશે. પતિને ગુરૂ ગણીને માન આપવાથી આપણે તેને લાયક થઇ શકીશું. આપણો મહાન્ નીતિધર્મ ધરી રાખવાથી આપણું ચક્ર નિયમિત ફર્યે જશે. પ્રભુની પ્રાર્થના માટે દેવદેવીઓની માનતા બાધા ને તિર્થોની મોલાકાત કરતાં ઘેરના સાક્ષાત્ ગંગાસ્વરૂપ પતિ-પ્રભુની પ્રાર્થના સહજ ને સંપૂર્ણ રીતે આ લોકમાં જ ફળદાયિ થાય છે એમ લોકો કહે છે તે આપણે અનુભવી જોવું તો ખરૂં ? હું ધારૂં છું કે પ્રયાસથી શું નહીં થાય ? આપણે પતિફરજ કરતાં પત્નિફરજના અભ્યાસની આવશ્યકતા વિશેષ છે બીજાનો રસ્તો જોવા કરતાં આપણે આપણો રસ્તો સીધો ને સરળ તપાસીને આગળ ચાલવુ શ્રેષ્ટ છે.

"જ્યારે આપણે માફી માગતાં શીખીશું ને થતી ભૂલો યાદ રાખીને ચીવટથી દૂર કરવા યત્નશીલ થઇશું. ત્યારે આપણમ્ભવુના દોષ તરફ દૃષ્ટિ અને અજ્ઞાનીને શિક્ષા-ઠપકો આપવાનુ કાર્ય તેઓ સ્વમેળે જ બંધ કરી દેશે. સ્ત્રીજાત મૂળે જ અબળા કહેવાય છે તો આપણે ગરિબાઇમાં શાને શરમાવું જોઇએ. સંતોષી થવાની વિશેષ જરૂર છે તે એટલા માટે કે આપણે કુદરતથી જ પરવશ થવા-રહેવા સરજાયેલ છીયે. પતિને શિક્ષા વચન કહેવાનુ કામ આપણું નથી. હિંદુલગ્ન માબાપની ઇચ્છાને અધિન હોય છે. આપણાં કરતાં પુરૂષોને માથે વિશેષ ભાર છે એ સહજ દેખાઈ આવે છે; દરેક સમયે ને દરેક કાર્યક્રમમાં આપણી તરફ તેમની દૃષ્ટી હોય જ છે તેઓ પોતાની ફરજ આપણા કરતા વહેલા શીખે છે. આપણે તેમને અનુપયોગી થઈ પડવા છતાં તેઓ આપણને ચ્હાય છે, તેઓ આપણું શ્રેય ઇચ્છે છે ને રાત્ર દિવસ હરઘડી આપણી ચિન્તા રાખે છે, કારણ તેઓ સમજે છે કે તેમાં જ તેઓનુ સુખ છે. સ્ત્રીઓનું માન પુરૂષો અમુક હદમાં રાખેજ છે, છતાં સ્ત્રીઓ જ અસંતોષી છે તેથી જ તેઓ અધુરા ઘડાની પેઠે ગાજી ઉઠે છે. તેઓની ઘડીભરની નવરાશમાં પણ આપણે તેઓને શું સુખ આપીયે છીયે તે જ વિચારવાનું કામ આપણું છે, જે આપણે તદન બાજુએ મુક્યુ છે. આપણે પુરો બદલો પણ આપતા નથી, ઉલટા તેઓ વરાળ કાઢવાનું સ્થાન અન્યત્ર શોધતા જણાય છે. આ તેઓનું સુખ ? આપણે તેઓની સમાન ને સ્વતંત્ર થવા-ચાહીએ છીએ ને તે માટે ફાંફા મારીયે છીયે, પણ તેમાં જ આપણું અજ્ઞાન જણાઇ આવે છે. આપણા રોગ તો પતિને, કે વૈદ્યને પણ સાધ્ય હોય છે જ્યારે તેઓની માનસીક વ્યાધિઓ તો હમેશાં જ અસાધ્ય હોય છે. આપણે તે દૂર કરી શકીએ ખરાં પણ સ્વાર્થમાં

જ મચેલાં એટલે સુઝે જ કયાંથી ? તેઓ આપણા સુખાર્થે સ્વજીવન વેચે છે. આપણે માટે સ્વશક્ત્યાનુસાર અલંકારાભુષણ ઉપાર્જન કરે છે. બદલામાં આપણે તેમનો થાક પણ નથી ઉતારતા. આપણને સુવર્ણ મ્હોરો ગમે ને તે માટે તેઓ અયુક્ત કર્મ પણ અલબત્ત આપણને સંતોષવા અર્થે જ કરે છે. અહીં આ લોકમાં સુખ આપણે ભોગવીએ છીયે, પર લોકમાં દુઃખ–પરિણામ તેઓ ભોગવશે; છતાં આપણે સંતુષ્ટ નથી થતાં. સુલક્ષણા સ્ત્રીનાં આ કર્તવ્ય નથી. ગરિબ સ્ત્રીઓ શ્રીમન્ત કરતાં સહજ સંતોષી હોય છે. ત્હને ત્હારા પતિ કશી જુએ છે. તું નાપાસ થાય છે તેથી તેઓ ચિન્તાજ્વરમાં બળા ઉઠે છે. તેઓ ભવિષ્યના વિચારમાં તને જવાબ દેતા નથી. સ્ત્રીઓ સુખી નથી થઈ શકતી તેમાં ભૂલ સ્ત્રી ગ્નાન (અજ્ઞાન) ની જ છે. હવેથી પતિના અવગુણ તરફ નહીં જોતાં પતિના ગુણગાન જ કરજો. જે ભજશે તે મળશે–આવશે. વાવ્યું લણવાની આશા રાખવી. અવગુણ ભજવાથી દુર્જનની સોબત જેટલું જ, બલ્કે તેથી પણ વિશેષ નુકસાન જ છે. પ્રભુના કીર્તનમાં પ્રભુના દોષ નથી હોતા પણ ગુણનાં કીર્તિ-વર્ણન હોય છે. ત્હેં કોઈ દિ પતિના સમયપર્યંતનો તપાસ કીધો છે ? પતિ (ના કાર્ય) ની ફીકર કરી છે ? પતિનો વ્યાધિ તપાસ્યો છે ? પતિનું સુખ વિચાર્યું છે ? પતિનું કુશળ પૂછ્યું ? સ્ત્રીઓ પતિને શું આવકાર આપે છે ?—કાંઈ લાવ્યા ? અનાજ આણ્યું ? ઘી થઈ રહ્યું છે. આજે શાક જરા બગડી ગયું છે. હું દાઝી તેથી આજે મ્હારાથી થશે નહીં. તાવ આવ્યો તેથી મ્હેં રાંધ્યું નથી; સવારનું બધું એમનું એમ પડ્યું છે. આજે ચલવી લ્યો. મ્હારે ત્યાં ગયા વગર ચાલે એમ નથી. મ્હારી દવાનું તથા કલાનું શું કર્યું ? ના એમ નહીં ચાલે. વિ.—આ આપણા આવકારદાયક શબ્દો. તેઓ ગમે તેટલું ઓછું લાવે કે કમાય પણ આપણે કંઈ કોઈદિ પણ ઓછે ચલવી શક્યાં કે ચલાવવા યત્ન કર્યો યાદ આવે છે ? શેનો યાદ આવે ? પરદુખ સમજવાનું શિક્ષણ સ્વમેળે જ સેવાનું છે. પતિનો ભાર ધારે તો પત્નિ એક કોમળ વચનમાં જ અરધો ઓછો કરી નાંખે. ધાર્યું છે કે કર્યું છે કોઈદિ આવું ? આપણે હમેશાં બોલ્યા જ કરતાં શીખ્યાં છીયે કે પતિ અમને ચહાતા નથી, અમને સુખ આપતા નથી. વિ. પણ વિચાર જ કર્યો છે કે આપણને તૃપ્તિ–સંતોષ ધરવો જ ક્યાં છે ? આપણે એક રાજ્ય જોઇએ ને રાણીપદ જોઇયે, પણ તે નશીબ વિના, લાયકાત વિના, ક્યાંથી મળે ? વિચારો તો આપણું ઘર તે એક રાજ્ય જ છે. એક ગૃહયંત્રણા પણ આપણાથી સુખરૂપ નથી ચાલતી તો પછી મ્હોટા રાજ્યનું સુખ આપણને દુખ રૂપ થવાનું, અભિમાન ને અસંતોષજ કુટુમ્બમાં ફુંકવાનું, એ પણ ચોક્કસ છે. ફર્યાદ કરવાનો સમય જ ન આવવા દેવો, પછી આપણે ન્યાય અન્યાય પરત્વે બોલવાનું જ નહીં રહે. આપણે હમેશાં આપણી ભૂલો જ તપાસવી, પરગુણાનુવાદી થવું. સર્વગુણસંપન્ન માનવી કોઈ હોતું નથી એ મીથ્યાવાદ પોતાની બાબતમાં દલીલ તરિકે લાવવા, ને બીજામાં ગુણારોપણ કરતી સમયે તે ન્યાયને બાજુ મુકવો એ વ્યાજબી તેમ જ પોતાને કે પરને લાભકારક પણ નથી. ઔષધ હમેશાં કડવાં જ હોય છે પણ તે કડવાસ જ ગુણકારી નીવડે છે, ગુરૂ શીક્ષા પ્રથમ તેવી જ લાગે છે પણ સ્વહિત અર્થે તે સ્વિકારવામાં જ આવે છે. સ્ત્રીઓને વિશેષ વાચાળપણું નુકસાન જ કરે છે. દુખની વાતો કર્યા કરવાથી દુખ ઓછું થતું નથી પણ વધારે થવાનો સંભવ ખરો. તેમના સુખને પ્રસિદ્ધ કરવાથી તે પણ કાંઈ વધતું નથી, વખતે તેમાં વિક્ષેપ પડવાની બીક ખરી. મતલબ કે અજીરણ કે અપચો થાય તો જમવા કરતાં ભુખ્યા રહેવું બહેતર. તેમ

જ અણગમતું સંભળાય કે થાય ત્યારે મુંગા રહેવું તે ઉત્તમ ઔષધ રૂપ છે. પરને કહ્યાં કરવાથી શુ સાર? ઉલટી લોકો (દ્વીપક્ષી હોવાથી) હાંસી કરે. બ્હેન! ત્હારા પતિને તહરિ જ એક ચિન્તા નહીં હોય. આપણે જાણીએ કે સ્ત્રીજાત જ દુખી છે; નહીં, પુરૂષો, છતા પુરૂષ પેં, પરવશ રહ્યા હોય છે. તેમને તો માતાપિતા, લોક આબરૂ, પત્નિ, સંતાન, વિ. અનેક સત્તા અડચણરૂપ છે. આપણે તો એક પતિને આધિન દશામાં જ છીયે. હાલ આટલું બસ થશે. મારાથી કાંઈ યદ્વાતદ્વા બોલાયું હોય તો ક્ષમા કરજે."

ઉત્તરમાં કમળાએ આભાર માન્યો; કડવું ઔષધ પીવાનો અનુભવ તો કરી જોવો એમ નીશ્ચય કીધો.

પખવાડીઆ પછી કમળા સાસરે ગઈ. દર અઠવાડીયે એકાદ બે પત્ર નીયમીત રીતે લખે છે. માતાને કુશળ સમાચાર અને બ્હેનને સુખરૂપ સંસારની વધાઇઓ આવવા માંડી. શાન્તાએ પણ પતિની ફીકરચિન્તામાં ઘટાડો કર્યો છે. સંસારમાં સ્વર્ગ તે આ શિવાય બીજું શું હશે?

અમૃતલાલ ઓધવજી.

વર્તમાનરંગ.

ભોપાલનાં નામદાર બેગમ સાહેબનું કેળવણી તરફ લક્ષ:—હિંદુસ્થાનનાં દેશી રાજ્યોમાં ભોપાલનું મુસલમાની રાજ્ય એક એવી વિચિત્રતા ધરાવે છે કે તેના રાજ્યકર્તા સ્ત્રી જ હોય છે, અને રાજ્યગાદીનો વારસો માતાથી પુત્રીને ઉતરે છે. હાલનાં નામદાર બેગમ સાહેબે પોતાના રાજ્યની એક શાળામાંના વિદ્યાર્થીઓને ઇનામ આપવાના મેળાવડામાં પોતે જ હાજર રહી પ્રમુખપદેથી ભાષણ આપતાં જે વિચાર જણાવ્યા હતા તે પુરૂપ રાજ્યકર્તાઓને પણ મનન તથા અનુકરણ કરવા યોગ્ય હતા. તેમના પ્હેલાંનાં બેગમ સાહેબ-તેમનાં માતુશ્રી-પણ પોતાની પ્રજાની કેળવણી માટે ઘણાં આતુર હતાં અને તેમણે રાજ્યના સરદારો તથા જાગીરદારો પોતાનાં બાળકોને શિક્ષણ આપવા દોરાય એવી એક યોજના કરી હતી, પરંતુ તે પુરતી રીતે સફળ ન થઈ શકવાથી નિરાશ થઈ તેમને તે તજી દેવી પડી હતી. હાલનાં બેગમ સાહેબે તે સંબંધી વિશેષ દ્રઢતા આ ભાષણમાં દર્શાવી હતી: "તેમ છતાં મ્હારી પ્રજાની કેળવણીના કાર્યથી મ્હારૂં મન પાછું ખેંચી લેવાનું હું કાંઈ પણ કારણ જોતી નથી, કારણ કે હું માનું છે કે મ્હારી પ્રજાની સમૃદ્ધિનો આધાર માત્ર કેળવણી ઉપર જ છે." હિંદીઓનું કેળવણી તરફનું સામાન્ય રીતે સર્વસ્થળે જોવામા આવતું દુર્લક્ષ તેમણે યોગ્ય જ શબ્દોમાં વર્ણવ્યું હતું. "હિંદ હજી અજ્ઞાનની ગુફામાં જ પડયું છે, અને માતાપિતા કેળવણીની પુરતી અગત્યતા સમજતાં લાગતાં નથી. જે ધન બાળકોના શિક્ષણ પાછળ વધારે સારી રીતે ખર્ચાઈ શકાય તે અન્ય રીતે ગુમાવાય છે, અને નિરૂપયોગી ઇચ્છાઓ તૃપ્ત કરવા માટે અતિ ભારે દેવાં કરવામાં આવે છે......અજ્ઞાન માતાઓના અતિશય વ્હાલ અને લાડે કંઈક બાલકોને ખરાબ કર્યાં છે, અને અનેક મુલ્યવાન જીંદગીઓ વ્યર્થ કરી નાંખી છે...ગૃહસ્થો, તમે મ્હારા વિષે એટલું સમજી રાખો એમ હું ઇચ્છું છું, કે તેવી અચતુર-મૂર્ખ માતાઓની પેઠે હું મ્હારી પ્રજાની કેળવણી કદી પણ અટકી પડવા દઇશ નહીં, પરંતુ એક માયાળુ માતાની માફક તેમને ઉંચા પ્રકારનું જ્ઞાન આપવાનાં સર્વે બનતાં સાધનો પુરાં પાડવાને આવચેતી રહીશ, અને તેમ

છતા મ્હારી પ્રજા જો તે સાધનો અને સગવડોનો લાભ લેતી નથી એમ મ્હને જણાશે તો મ્હને, તે જ માયાળુ માતાની પેઠે જ, તેમને પાંશરા કરવાના સખત ઉપાયો લેવાની ફરજ પડશે. મ્હને ખાતરી છે કે મ્હારી પ્રજા રૂપ પુત્રો–બાલકોના પિતાઓ–પોતાની રાજમાતાને અનુસરશે, અને કેળવણીના કાર્યને આગળ વધારી તેને ઉત્તેજન આપવામાં પોતાનાથી બનતા બારેમાં ભારે પ્રયત્ન કરશે."

આ વાસ્તવિક, ગંભીર અને માતૃહૃદયનું દર્શન કરાવતા સ્નેહાલ તેમ જ આજ્ઞાકારી શબ્દો પ્રત્યેક માતપિતાએ અને વિશેષે કરી આપણા રાજ્યકર્તાઓએ ઘણા બોધદાયક લેખવા જોઇએ, અને જ્યારે આવા બોધરત્નો રાજ્ય કાર્યભાર ચલાવતા સ્વદેશી મહિષી–રાણી–સ્ત્રી જાતિ–ના મુખમાથી સાભળીએ છીએ ત્યારે ભારતની પૂર્વ દિશાને આચ્છાદિત કરી રહેલી અનેક કાળી વાદળીઓના એક બાકોરામાથી પ્રકાશની રેખા દોરતુ ઉદયસૂર્યનુ એક તેજસ્વી સુવર્ણમય કિરણ દેખી અમારા હૃદયને અત્યત આનન્દ થાય છે અને હિંદી રાજાઓની સર્વ રાણીઓ એવી જ વિદ્યાવિલાસી થાય એવી પ્રભુની કૃપાદૃષ્ટિની અભિલાષા રાખીએ છીએ.

પાન્થ, બન્ધુસમાજ.

સમયતરંગ.

અમદાવાદમા મળેલી પાચમી જૈન શ્વેતાબર કાન્ફરન્સ (મેળાવડા) મા સ્વાગત કમીટીના પ્રમુખ શેઠ ચીમનભાઈ લાલભાઇએ પોતાના ભાષણમા સ્ત્રીકેળવણીનો વિષય ચર્ચો હતો, અને મહિલાપરિષદ્ જેવા સમારભ ફતેહમદ થાય તેને માટે સ્ત્રીઓએ કેળવણીની યોગ્યતા મેળવવી આવશ્યક જણાવી હતી તે કોન્ફરન્સના પ્રમુખ રાય સિતાબચદ નાહર બાહદુરે પણ આ જ વિષય ઉપર પોતાના ઉદ્‌ગારો કહાડયા હતા તેમણે જણાવ્યુ હતું કે કોઇ પણ કોમની સસારસુધારણાનું કાર્ય સફળ કરવા માટે સભાઓ ભાષણો આદિ સર્વ ઉપાયો કરતા સ્ત્રીકેળવણી જ ઉત્તમ માર્ગ છે સ્ત્રીસસારસુધારણાના સબધમા તેમણે બાળલગ્ન, કુટવાનો રીવાજ, કન્યાવિક્રય, વૃદ્ધવિવાહ વધુસ્ત્રીલગ્ન ઇત્યાદિ હાનીકારક રીવાજો દૂર કરવા બલામણ કરી હતી. કોન્ફરન્સમા પણ તે સબધી ઠરાવો થયા હતા

બગાળામા અન્ય કોમોનું દૃષ્ટાન્ત લઇ ત્યાના મારવાડીઓ પણ સ્ત્રીકેળવણીનો પ્રચાર કરવા તૈયાર થયા છે ત્યા એક 'સાવિત્રી પાઠશાળા' સ્થપાઇ છે, અને તેમા કન્યાઓને સંસ્કૃતનું જ્ઞાન સારૂં અપાય છે

મુબાઇની જુદી જુદી કન્યાશાળાઓની બાળકીઓમાં અગબળની કસરતનો શોખ ખીલવનારી એક મડળી ઉભી થઇ છે, અને તેણે ૧૯૦૫–૦૬ ના વર્ષનો પોતાના કાર્યનો રીપોર્ટ હાલમા બ્હાર પાડયો છે તેમા જણાવવામા આવ્યું છે કે તે મડળીના કાર્યમાં મુબાઇની ૧૩ કન્યાશાળાઓ જોડાઈ છે તેને હસ્તક ટેનીસ, બેડમીંગટન દોરડી સાથે કુદવાની, મગદળની જોડી ફેરવવાની તથા તરવાની કસરતો કરાવવામા આવે છે, અને આ સર્વ રમતોમા હરીફાઇ કરી ઉત્તમ નીવડનાર કન્યાઓને તે મડળી તરફથી ઇનામો પણ અપાય છે.

થોડાક સમય ઉપર મુબાઇ શેહેરમા હિંદુ વિધવાશ્રમની સ્થાપના કરવા સબધી વિચાર કરવા ગ. વિશ્વનાથ પ્રભુરામ વૈદ્ય બારીસ્ટરના પ્રમુખપણા નીચે એક સભા ભરાઈ હતી.

લવાજમ તથા સર્વ બાબતના પત્રવ્યવહારનું શરનામું.

રા. ભોગીન્દ્રરાવ રતનલાલ દિવેટીયા બી. એ.

વ્યવસ્થાપક સુન્દરીસુબોધ—અમદાવાદ

ધી અમદાવાદ યુનીયન પ્રીન્ટીંગ પ્રેસ કંપની લીમીટેડ.

સુન્દરીસુબોધના ગ્રાહકોને મળતા ખાસ લાભ.

અપહૃતકુમુદ:—કર્તા પ્ર ક ઠુર—એક રસમય વાર્તા, કિંમત રૂ.૧) ગ્રાહકોને આના આઠ પોસ્ટેજ જૂદું.
વિધવા—લેખક વસન્તવિનોદી, મૂલ્ય આના ચાર. ગ્રાહકોને બે આને. પોસ્ટેજ જૂદું
શોકશમન—આ માસિકનો કોઈ ગ્રાહક જે નવા ગ્રાહકનું લવાજમ મોકલી આપશે તેને "શોકશમન" (કર્તા હરજીવન ત્રિભોવન) નું પુસ્તક વિના મૂલ્યે પોસ્ટેજ ૦—૧—૦ મોકલવાથી મળશે
યોગિની—સુન્દરીસુબોધની પહેલા વર્ષની ભેટ—કિંમત આના ૦—૧૨—૦. નવા ગ્રાહકોને ૦—૬—૦ ટપાલ ખર્ચ ૦—૧—૦
કપિંજલા—ત્રીજા વર્ષની ભેટ-કીંમત આના ૦—૬—૦ નવા ગ્રાહકને ૦—૪—૦ ટ. ખ ૦—૧—૦
વહુને શીખામણ—કર્તા રવિશંકર અંજારીયા, કિ રૂ ૧ ગ્રાહકોને ૦—૧૨—૦ ટ ખ. જુદું.

સુન્દરીસુબોધની પાછલી ફાઈલો.

પહેલા વર્ષની છુટક ફાઈલ ૦—૪—૦ ટ ખ ૦—૧—૦
બીજા વર્ષની આખી બાંધેલી પુસ્તકના રૂપમાં ફાઈલ ૦—૯—૦ ટ ખ. ૦—૩—૦
ત્રીજા વર્ષની છુટક ફાઈલ ૦—૮—૦ ટ. ખ ૦—૨—૦

દરેક અંકમાં ઘણું ખરૂં સંપૂર્ણ લેખો આવેલા હોવાથી ગમે તે અંક વાંચવાથી રસ ઓછો થતો નથી.

લવાજમની પ્હોંચ.

ચોથા વર્ષ પેટે

૩૪૨	નં ૭૫૧ ના ઇશ્વરલાલ ધારજરામ	ગોધરા	૧—૪—૦
૩૪૩	,, ૭૫૨ ના, ધમતલાલ ગંગારામ	દેહુ સિંધ	૧—૪—૦
૩૪૪	,, ૨૮૯ ના ટકર બાપુજીભાઇ પ્રાગજીભાઇ	કોલમ્બો	૧—૪—૦
૩૪૫	,, ૭૫૩ ના મણીશંકર ઇશ્વરલાલ	કોલમ્બો	૧—૪—૦
૩૪૬	,, ૭૫૪ સૌ ચતુરલક્ષ્મી બાલકૃષ્ણ	મુંબાઇ	૧—૪—૦
૩૪૭	,, ૭૫૫ ના દેવચંદ રામજી ગ્રામ્યશાળાના મુ૦	ધારી	૧—૪—૦
૩૪૮	,, ૭૫૬ સૌ મુક્તાગૌરી હરગોવન ચાગજી	ચનલા	૧—૪—૦
૩૪૯	,, ૭૫૭ ના અમૃતલાલ હરજીવનદાસ	મહુધા	૧—૪—૦
૩૫૦	,, ૭૫૮ ના વેદશાસ્ત્રી રત્નસિંહ	મુંબાઇ	૧—૪—૦
૩૫૧	,, ૭૫૯ ના કરીમ મહમદ માસ્તર	મુંબાઇ	૧—૪—૦
૩૫૨	,, ૭૬૦ ના ભગવાનદાસ નથોભાઇ	ડુંગામ	૧—૪—૦
૩૫૩	,, ૧૩૧ વડોદરા સ્ટેટ લાયબ્રેરીના મે	વાઘોદરા	૧—૪—૦
૩૫૪	,, ૭૬૧ ના અઘોરીદાસ જેઠાનંદ	ભીમા	૧—૪—૦
૩૫૫	,, ૭૬૨ ના જગજીવન ત્રિભુવનદાસ	ધોગાજી	૧—૪—૦
૩૫૬	,, ૭૬૩ ના ઉત્તમલાલ કનૈયાલાલજી મહેતા	ઝગડી	૧—૪—૦
૩૫૭	,, ૭૬૪ સૌ ધનબાઇ મેરવાન	ઘાટકુપર	૧—૪—૦
૩૫૮	,, ૩ એમ જે વાયડા	માંગરોલ	૧—૪—૦
	૭૬૫ થી ૮૧૦ મિત્ર મંડળ લાયબ્રેરીઓ ગામવાળાના		૩૨—૧૨—૦

સુન્દરી સુબોધ.

વર્ષ ૪ થું] ઈ. સ. ૧૯૦૭ એપ્રીલ—ચૈત્ર વિ. સં. ૧૯૬૩. [અંક ૮ મો.

ज्ञानसुगन्ध.

पतिपत्नीनो दिव्य रथ—

म्हालम ! रुपाळो रढियाळो रथ शो आपणो !
चंदा तारलियाना तेज समो चमकार !
अमी शो अजवाळा ठारे अन्तरनी आंखडी,
चौदे रत्नतणो शो मीठमंजन भंडार !
म्हालम ! रुपाळो रढियाळो रथ शो आपणो !

आवो प्रियतम ! ए रथमां अंतर पधरावीये;
मनहर महिमावान महा ए जगमोझार,
ऋषि, मुनि संत जनोनी निर्मळ ज्योति दीपे;
तेमां आवो, फरिये करता आत्मविहार !
म्हालम ! रुपाळो रढियाळो रथ शो आपणो !

× × × × ×

घू घूं घोर गरजता गंभीर जगसिंधुतटे
अमृत स्मित झरतां खीले कुसुमो सुकुमार,
तेनो नित्य वसन्त सुगंध रसे भरशुं उरे,
हृदयो गुंथी चालो जइए, प्राणाधार!'
व्हालम! रुपाळो रढियाळो रथ शो आपणो!
× × × × ×
कंटक मार्ग कठोर विकट छे एह प्रयाणनो,
अनिलो घूमे ने आकाश वहे अंधार;
तेमां साचवजो, प्राणेश्वर! पार उतारजो,
दिव्य, सुरम्य अमूलख रथ ए सर्व प्रकार!
व्हालम! रुपाळो रढियाळो रथ शो आपणो!

चालो, व्हाला! धीरा, धीरा, मुख मलकावता!
उंडा उंडा छे हृदयोना अमीउच्चार!
हैया हेत झरती आंखलडी आ आपणी
मधुरां अजवाळां करशे कंइ ठारोठार!
व्हालम! रुपाळो रढियाळो रथ शो आपणो!
× × × × ×
आवो, प्रियतम! मंगल घडी छे सुखसौभाग्यनी;
आकाशे छे शा नवरंग सज्या शणगार!
एवा रंग विशे शो विलसे छे रथ आपणो!
प्रभुना मंगल आशिष वरसे छे शतधार!
व्हालम! रुपाळो रढियाळो रथ शो आपणो!

हसतो, रडतो रुडलो रथ ए, प्राण! चलावशुं,
झग झग जगमां एनो झलकावी झळकार.—
धीरी, धीरी तम बांसलडी, प्राण! वगाडजो;
हुंय पण पूरीश साथे गान तणा ळळकार; !
व्हालम! रुपाळो रढियाळो रथ शो आपणो!

खबरदार

કાવ્યકુંજ.

નિમન્ત્રણ.

પધારો નિમન્ત્રણ પ્રેમે કરૂં; વધાવી નવલશ્રી હૃદય ભરૂં.
ઇચ્છું વાચક ઉર મહિં, નવલશ્રીઓ ઉભરાય;
સફલ થતાં આ યત્ન કૈં, નવલ જ્યોતિ પ્રકટાય.
લહેરો આનન્દ તણી રેલજો; કંઈ સુખ અદ્ભૂત મ્હાલવજો
ધૂન મચાવો આ શ્રીઓ, વાચકહૃદયની માંહ્ય;
"ઉચ્ચ જીવનને ઉચ્ચતા, સકલ સ્થલે ફેલાય."
બની મસ્ત એ ધૂનમાં સર્વકો, હૃદયભાવ અર્થે પ્રયત્નો કરો,
પછી દુઃખી સંસારને, કરી સ્વર્ગ-સુખ સ્થાન;
ઇચ્છા તૃપ્ત થતાં બધી, ગાઓ પ્રેમગીતગાન.
શુભેચ્છા સહુએ ફલીભૂત હો! નિમન્ત્રી ત્હમોને મ્હને હર્ષ હો!!

નૂતનશ્રી.

શાન્ત સુરમ્ય રાત્રિ.

૧

શાન્ત સુરમ્ય શોભી રહી રે બ્હેન
રાત્રિ સ્વપ્રીતમ સંગમાં,
સંગમાં રસીલી રૂડાં રંગમાં રે બ્હેન
રાત્રિ સ્વપ્રીતમ સંગમાં.
—શાન્ત—

૨

સ્નેહીત પેલી શ્યામા હર્ષથી રે બ્હેન
મન્દ મન્દ શ્યામા સરે શર્મમાં;
રૂપેરી એ સાળુ શુરા અંગમાં રે બ્હેન
રાત્રિ સ્વપ્રીતમ સંગમાં.

૩

તારલાના ફુલ કેશ ગુચ્છથી રે વ્હેન
સામસામાં વ્હાલ કેં કે હર્ષમાં;
મલકે મલકાવીને ઉમંગમાં રે વ્હેન
રાત્રિ સ્વપ્રીતમ સંગમાં.

—શાન્તિ—

૪

ઝબકે શી સાળુ પ્રતિબિમ્બથી રે વ્હેન
ફુલ કેરા એલથી એ હાસ્યમાં;
વ્હેતી સરિત ગાતી ગાનને રે વ્હેન
"રૂહેજો સૌભાગ્ય આ સદૈવ"

—શાન્તિ—

બાલશ્રી.

વાર્તાલહરી.

ગુણીયલ

૧.

વસંત પંચમીની એક રમણીય સાંજે મનમાં મલકાતી બે સખીઓ સાસરે જતાં રસ્તામાં ભેગી થઇ અને એકને ઝડપથી ચાલતી જોઇને બીજીએ પુછ્યું "અલી કૈલાસ! કૈલાસ! આજ કંઇ જાણે ખાસ ધામધુમ હોય તેમ દોડાદોડ કેમ કરી મુકી છે?" બીજી બોલી "કંઇ નહીં, ગુણીયલ બ્હેન! મ્હારે સાસરે જઇ પોંચવાનો સમય થઇ ગયો છે તેથી જરા ઉતાવળે પગલે ચાલું છઊં."

"પણ, કૈલાસ, હું પણ મ્હારે સાસરેજ જાઉં છઉં સ્તો! પણ છેક હાંફી જવાય અને થાકી જવાય એટલી બધી ઝડપ તે શું કરતી હશે!"

"ગુણીયલ બ્હેન, મને મ્હારા પતિના ઠપકાની બહુ બ્હીક રહે છે. અંધારૂં થાય તે પહેલાં તો મ્હારે પોચવું જોઇયે. તમારે તો ઠીક છે કે પ્રીતમલાલ સ્વામી પામ્યાં છો. તે ખરેખરા અને નહીંજ માફ થાય એવા અપરાધ વિના અમસ્થાં જ કંઇ તમને સતાવે એમ નથી; તેથી ધીમે ચાલવું તમને પાલવે એમ છે."

"નહીં, નહીં, કૈલાસ, રમણલાલ સ્વામી પામવામાં મ્હારાં કરતાં તું કંઇ ઓછી ભાગ્યશાળી નથી. મ્હારા અને મ્હારા પતિના વિચારો એવા છે કે એમના સર્વે મિત્રોમાં

લાલ કૈલાસના ગુણોથી બેકદર અને બેદરકાર હતો, સ્ત્રીને મૂર્ખ અને અધમ ગણતો અને ગુલામડી સમજીને વારંવાર હાલતાં ને ચાલતાં વગર વાંકે પણ દમ ભીડાવતો, સતાવતો અને કોઈ વખતે તો ગાળો દઇને મારવા પણ ચુકતો નહીં. પ્રેમની મધુરી શાંત નજરે કૈલાસને, કદી નીહાળતો નહીં. તેથી પ્રીતમ–ગુણીયલનો સંસાર ઘી–સાકરના કંસાર જેવો નીવડયો, ત્યારે કૈલાસ–રમણનો સંસાર દીવેલ અને એળીયાના કંસાર જેવો થયો. એકનો સંસાર મધુરો અને અનુકરણીય થયો ત્યારે બીજાનો આસુરી અને સંતાપજનક નીવડયો

વાર્તાની શરૂઆતમાં આપણે જોઇ તે સર્વ બીના ગુણીયલે તેજ રાત્રીએ પ્રીતમલાલને કહી. પછી બોલી. "મ્હારા પ્રીતમ ! આપ જેવા કદરદાન અને શાણા પતિ પામીને મ્હારા સુખનો તો પાર રહ્યોજ નથી. પરંતુ મ્હારી પ્રિય સખી કૈલાસના કથળેલા આસુરી સંસારને સુખી બનાવવામાં આપ મને જોઇતી મદદ કરો તો કેવું પુન્યનું કાર્ય થાય!"

પ્રીતમ૦–"મ્હારી વ્હાલી ગુણીયલ ! મારે કેવી મદદ કરવી તે મને જણાવીશ ?"

ગુણીયલ–"સાંભળો. આપે રમણલાલને વારવાર કહ્યાજ કરવું કે 'ત્હારે પાલવે પડીને કૈલાસ જરાયે સુખી થઈ નથી જોની ! મ્હારી ગુણીયલ કેટલી બધી સુખી છે !' એવુ એવું સાંભળી સાંભળીને એના મનમાં ખીજવાટ પેદા થશે. અને કઈ બાબતમાં કૈલાસ કરતા હું વળી વધારે સુખી થઇ એ જાણવાની એને ઇચ્છા થઇ આવશે. એટલે દરજ્જે વાત આવે ત્યારે એમને આપણે ત્યા મુલાકાતે બોલાવવા. આટલું આપ કરશો તો પછી બાકીનું કાર્ય ફતેહમંદ ઉતારવાની ઇશ્વરકૃપાએ હું હોંસ ધરાઉ છઉં."

ગુણીયલની યુક્તી સચોટ લાગવાથી પ્રીતમલાલે એ મુજબ કાર્ય શરૂ કર્યું. આખરે દોઢ બે મહીને રમણલાલે પ્રીતમલાલને ખીજવાઈ જઇને કહ્યું "જ્યારે કૈલાસને તું દુઃખી અને તારી ગુણીયલને સુખી માને છે તો મ્હારે જરા જાણવું તો જોઇએ કે ગુણીયલને તે વળી તારા તરફનું કેટલુંક સુખ વહી જાય છે!"

પ્રીતમ૦–"રમણ, તે તો મ્હારી સુખી ગુણીયલને તું પુછી જુએ ત્યારે જણાય કે એમ ને એમજ ? છે મગજી પુછવાની ?"

રમણલાલ શરમાળ હોવાથી જો કે કદી પણ ગુણીયલ સાથે વાતચીત કરતો નહોતો તોપણ પોતાને નિર્દોષ ઠેરવવાની એની વૃત્તિ થઈ આવી અને કૈલાસ કરતાં ગુણીયલ વધારે સુખી હોવાની બીના જુઠી પાડવાને ખાતર ગુણીયલની મુલાકાત લેવાની ઇચ્છા પ્રીતમલાલને જણાવી એટલે પ્રીતમલાલે બીજે દીવસે સાંજે પાંચ વાગે સ્ટેશન પાસેના પોતાના નવીન બંગલામાં એને જરૂર આવવા જણાવ્યુ.

પ્રીતમલાલે ગુણીયલને સર્વે સમાચાર જણાવ્યા. ને કોઈ મહાન રાજવંશી પરોણાને છાજે એવો આવકાર રમણલાલને આપવાને માટે સુશોભિત રચના પોતાને બંગલે કરી. ગાલીચા, આયના, ટેબલ, ખુરશી, કેબીનેટ, વીજળીની લાઇટ ફ્લાવરપોટ પોતાની ગુણીયલની તથા અન્ય મુખ્ય સતીઓની છબીયો ચિત્રો વગેરે અનેક રમણીક લાગે તેવી ચીજોની રચના કરી. સમય થયે દંપતી રમણલાલની રાહ જોવા મંડયાં.

આણી તરફ રમણલાલનો ગુસ્સો આખી રાત રહ્યો અને બીજે દીવસે પાંચ વાગવાનો વખત થવાથી બડબડતાં ને બડબડતાંજ પ્રીતમલાલને બંગલે જવાની તૈયારી કરવા

છે. પણ મુખ્યમાં મુખ્ય વસ્તુનો કેવળ અભાવજ છે. એ મુખ્ય ચીજ કઈ હશે વારૂ? પતિની નિર્મળ અગાધ–અખૂટ–પવિત્ર–વ્હાલસોઇ પ્રેમદૃષ્ટિ–અમીદૃષ્ટિ–કૃપાદૃષ્ટિ. કહો વારૂ જોઉં, કે આવું આવું તમારે ત્યાં છે કે? એ નહીં હોય તો બીજાં બધાં સાધનોરૂપી મુઆ મુડદાને શું કરે?

"તરૂણ, વિદ્યાવાન્, ધનવાન્, કુળવાન્, ગુણવાન્ પતિને પાલવે પડયા છતાંએ કૈલાસ જેટલી ઉન્નત કૈલાસના ભાગ્યમાં આવું દુઃખ! પોતાનું દુઃખ રડવાનું દ્વારજ બંધ! પતિના પ્રેમજળ વિના નિર્ભાગી ગણું સુકાતુંજ રહેવા સરજાયું છે શું? 'ઓ નળ, ઓ નળ' ઉચ્ચારતી દમયંતીની માફક પતિના પ્રેમદીપકની દિવ્ય જ્યોતિરનાંથી સદાએ શુ એ કમનસીબજ રહેશે? એવી દયાજનક સ્થિતિમાં સબડતી નિષ્કલંકી કૈલાસ તરફ એકવાર, ફક્ત એકવાર તો, પ્રેમદૃષ્ટિ વાળો! તમારા સુખને માટે અહોનિશ તત્પર રહેતી, પોતાની કાયા–સુખ–સ્વાર્થ સર્વેનું બળીદાન આપતી, અને આપના અનેક અપકાર ઉપર ઉપકારજ કરવામાં કર્તવ્ય કર્મ સમજનારી નિરાધાર કૈલાસને જશપર જુતીયાં તે ક્યા સુધી આપ્યા કરશો! એક પણ વખત તમે કૈલાસને 'મ્હારી વાહાલી કૈલાસ!" કહીને સંતોષી છે કે! અંતરના ઉમળકાથી ઉત્તેજીત થઇને હૃદયદાન જેવી અમુલ્ય બક્ષીસ આપી છે ખરી કે? તમારી પ્રીતિ, કૃપા, અને સન્માનનુ પાત્ર તેને ગણી છે કે? તે રડતીના અશ્રુપ્રવાહનો વેગ કદી અટકાવ્યો છે કે? તેને હૈયાસરસી ચાંપીને સ્નેહયુક્ત દીલાસો કદીએ આપ્યો છે કે? તેને ધીમે સાદે નમ્રતાથી વ્હાલથી કદીએ બોલાવી છે કે? તેનું અંતઃકરણ કેવા કેવા અમુલ્ય રત્નોથી ભરપુર છે અને કેટલા કેટલા કોહીનૂર હીરારૂપી સદ્ગુણો–સદ્વિચારો–સદ્વર્તનથી ઝળકી રહ્યું છે તેનો વિચાર–તેની પરીક્ષા કરવા જેટલો શ્રમ કદી લીધો છે કે? એની અંતર–ખાણમાંની રત્નો તમને, તમારા કુળને, તમારા દેશને પણ, દીપાવે અને તારે એવાં શક્તિવાન છે તેને પામવાની સદ્બુદ્ધિ તમને કદીએ સુઝી છે કે? એના દિવ્ય પવિત્ર પ્રેમના મધુર સુવાસથી તમારૂં મગજ તર કરવાનું સદ્ભાગ્ય તમને પ્રાપ્ત થયું છે કે? એનું દુઃખ નિવારણ કરવું એ તમારી ફરજ છે એમ ભાસ થયો છે કે? અરે! રમણભાઈ! હું તે શું શું કહું? કેટલું કેટલું કહું! ચતુરને તે કેમ કહીને ચેતાવું! બસ, બસ, રમણભાઇ, આવા એકડા ને ચંદ્રની ગેરહાજરી હોય ત્યાં તો સુખના તમારા તમામ સાધનો તો શું પણ ઇંદ્રના સ્વર્ગીય વૈભવો પણ પતિપ્રેમ વિના તૃણ સમાન છે; ખાઓચીથાના કીલ સમાન, પતિવ્રતાને તો તે લાગે છે. પતિના પ્રેમજળ વિના ટળવળતી કૈલાસની તૃષા ઝાંઝવાનાં ખોટાં જળ જેવા શુષ્ક વૈભવોથી છીપે ખરી કે? પતિપ્રેમને સ્થાને બીજા કશાંની નીમણુક કરવાથી ગાડુ ગબડે એમ હોય તો સ્ત્રીઓ કુંવારી કેમ ન રહે! રમણલાલ, બાળહત્યા, ગૌહત્યા, અને સ્ત્રીહત્યા કરતાં પણ અતિઘોર સ્નેહહત્યાના મહાન્ પાપથી પરમાત્મા કોપાયમાન થશે ત્યારે તમને પસ્તાવો થશે. પણ હજૂ પણ ચેતીને ન ચાલશો તો રાંડયા પછીનું ડાહાપણ નિરર્થક જશે. મહારા પતિના સત્સંગથી આપને અનેક શ્રેષ્ઠ પંક્તિના મનુષ્યજીવનનુ તથા સદ્ગ્રંથોના ગુહાર્થનું જ્ઞાન થયું છે, તેનો સદુપયોગ કરવાને બદલે તેનાપર પાણી ફેરવવાની વૃત્તિ તમારી કેમ થઇ ગઈ છે? ગુણીયલ પરત્વે અગાધ પ્રેમ કરનાર વિદ્યાચતુર શું બાવલો કે મૂર્ખ હતો?

દિવ્ય પ્રેમમૂર્તિ સતીશીરોમણી કુમુદસુંદરીના અમુલ્ય પ્રેમની હત્યા થવાથી કરેલું સરસ્વતીચંદ્રનું અતિ કઠોર પ્રાયશ્ચિત આપના ધ્યાનમાંથી કેમ ખસી ગયુ? શ્રીરામચંદ્રજીએ સતી સીતાજીની અને શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માએ સતી દ્રૌપદીની વ્હારે ધાવાને બદલે તમારી પેઠેમ બેદરકારી જણાવી હોતતો તેમનાં નામ સરખાંએ જનસમાજ આજ યાદ કરતે ખરો કે? તમારા જેવા એ નિરઅપરાધી રંક તારૂણીના હૃદયના ઘા હવે તો રૂઝાવો! ઇશ્વર આપને સદ્‌બુદ્ધિ આપે અને આવી પવિત્ર કૈલાસનાં આવાં દુઃખનો જલદી અંત લાવે!

"મ્હારી સર્વે કલ્પાંત અને આજીજી ઉપર આપ બારીકીથી ધ્યાન પોંચાડશો અને મારા કઠોર પણ સત્ય ઉદ્‌ગારોનું મનન કરશો, તેનો સત્વર સદ્‌ઉપયોગ કરવાનું કર્તવ્ય હાથ ધરશો તો તમારૂં અને કૈલાસનું જીવન એટલું તો તમો ઉન્નત કરી શકશો કે મનુષ્યો તો શુ પણ દેવતાઓ પણ તમારા અપૂર્વ સુખની અપેક્ષા કરશે, પ્રસંશા કરશે, ધન્યવાદ આપશે. ઐહીક તેમજ પારલૌકિક સર્વે સુખોના ભાગ્યશાળી ભોક્તા આપ થઇ શકશો. રમણભાઈ! અતિકઠોર વચન પ્રહારથી આપને કનડવામાં મર્યાદાની હદ ઓળંગી હું ઘણી દૂર ગઇ છુ તેથી આપની ગુન્હેગાર બની છઉં. આપ જે શિક્ષા ફરમાવશો તે મ્હારે માન્ય રાખવી એ મ્હારો ધર્મ છે!"

ઉપલા વચનઅમૃતના ફુવારામાંથી ઉડતાં ગુણીયલના અક્ષરે અક્ષરરૂપી જળબીંદુઓ રમણની હૃદયભૂમીમાં રેલમછેલ થઇ રહ્યા પછી રમણના સુતેલા સંસ્કારોનો કેવો દિવ્ય પ્રકાશ થયો અને કેવી ચમત્કારી રીતે જાગૃત થયાં તે તરફ હે વાંચનાર! જરા જરા નજર ફેરવીને જો તો ખરો! શુ જણાય છે? ગુણીયલ સમક્ષ પોતાની મસ્તકકળી નમાવીને રમણ દંડવત્ પ્રણામ કરતો જમીનપર પડયો છે. ધારવા કરતા પણ વધારે અસર થવાથી ગુણીયલના પગ રમણની અશ્રુધારાથી ભીંજાઇ ગયાં છે. ગુણીયલ એક તરફથી રમણને ઉઠવા વીનવે છે ત્યારે પ્રીતમલાલ તેને ઉંચકીને ઉભો કરવા પ્રયત્ન કરી રહ્યો છે. થોડીકવારે હૃદયભાર ઓછો થવા પછી રમણ ઉઠયો. પણ શું બોલવું તે સુઝયુ નહીં. કંઠ રૂંધાઇ ગયો. ઘણું ઘણું બોલવું હતુ પણ કશું એ બોલાયું નહીં. આખરે ફકત આટલાજ શબ્દો બોલી શકયો. "અહાહા! ગુણીયલ! તમે તો ખરેખરજ ગુણીયલ તે ગુણીયલજ છો! મારૂં પતિત જીવન તમેજ ઉન્નત કર્યું. તમારો એટલો બધો તો મહાન્ ઉપકાર થયો છે કે જેનો યત્કિંચિત પણ બદલો આપવાને હું મહા પ્રયત્ન કરૂં તોપણ તે નિર્માલ્યજ છે. પરમ કૃપાળુ પરમાત્મા તમો દંપતીને સર્વાંશે સુખી કરો–દીર્ઘાયુષી કરો–અને મ્હારા જેવા અનેક નિર્ભાગી પાપીઓને તારવાનું અગાધ સામર્થ્ય તમને બક્ષો. એ શીવાય વધુ હાલ હું કંઇ કહી શકતો નથી."

ગુણીયલ૦—"સુજ્ઞ રમણભાઇ! આટલે બધે દરજ્જે શરમાઇ જવા જેવું કશું કારણ નથી. મેં ફકત મ્હારા કર્તવ્ય ઉપરાંત વિશેષ કાંઇ કર્યું નથી. અને જે કાંઇ કર્યું છે તેનું સર્વાંશે સંપૂર્ણ માન આપના આ મિત્રનેજ ઘટે છે. કારણકે મારાં મન–બુદ્ધિ–હૃદય–વિચાર દિવ્ય આર્ય રીતિનીતિને અનુસરીને કેળવવામા જે અગાધ પરિશ્રમ એઓ લેતા આવ્યા છે તેનુંજ આ શુભ પરિણામ છે.

"આપને આ સમયે આરામની ખાસ જરૂર છે. આપ જરા પેલી અગાસીમાંની આરામ ખુરસીપર નીરાંતે આરામ લો" એટલું કહીને પોતાના પતિ પ્રત્યે કહ્યું "વ્હાલા નાથ! પાનસોપારી પાણી રમણભાઇને આપીએ તે અગાઉ અત્યુત્તમ મસાલાનું દૂધ એમના આગળ ધરવા મારી ઇચ્છા છે તેને સમ્મતી આપશો? શી આજ્ઞા છે તે દર્શાવશો?"

પ્રીતમલાલ—"રમણભાઇને સુખ થાય અને યોગ્ય સન્માન થાય એવું જે જે કંઈ જરૂરનું હોય તે તે સર્વ કરવાની તજવીજ કરો.

ગુણીયલ પ્રીતમલાલ અને રમણ ત્રણે જણાંઓએ આનંદમાં વાતો કરતા કરતા દૂધ ફળ મેવો પાનસોપારી વગેરે લીધાં અને "અહાહા! ગુણીયલ! ખરેખરજ તમે તો ગુણીયલ તે ગુણીયલજ છો!" એટલું કહીને રમણ કૈલાસ પાસે જવાને સત્વર ચાલી નીકળ્યો. ઘેર જઇ દરવાજાપરની ચાપ દાબી કે કૈલાસને કાને વીજળીનાદ સંભળાયો કે તુરત કૈલાસ અગાડી સમજી ગઇ કે પિયુજી પધાર્યા પણ રખેને ધમકાવશે કે વઢશે એવી બ્હીકથી હાલતી કાંપતી અને ધ્રુજતી ધ્રુજતી નીચે આવીને તુરત દ્વાર ખોલ્યું કે તુરત અંદરથી પાછું રમણે બંધ કર્યું. અને ઉમરા આગળ ત્યાંજ કૈલાસને દંડવત્ પ્રણામ કરતા કરતા બોલ્યો, "કૈલાસ! મ્હારી વાહાલી કૈલાસ! મારી પ્રેમની દેવી કૈલાસ! આજ સુધીના મ્હારા સર્વે અપરાધ ક્ષમા કરવા તને વિનતી કરૂં છું—" એમ કહીને વધુ બોલતા અગાઉ કૈલાસે તેને ઉઠાડયો અને પોતાના હાથ પોહોળા કર્યા કે તુરત તેમાં રમણે જીંદગીમાં પહેલીજ વખત કૈલાસને અતિ ઘણા ઊંડા અંતરના ઉભરાથી ગાઢ હ્રદયદાન દીધાં અને દીવાનખાનામાં જઇને પ્રીતમલાલને ત્યાં થયલી તમામ બીના જણાવી. પછી દંપતીએ પ્રેમપૂર્વક વાળુ કર્યું. ત્યાર પછી ઘણાજ ઉમંગભેર અને મલકાતા મને નવીન આનંદ અનુભવતા ભાગ્યશાળી દંપતી નિદ્રાવશ થયા. પરન્તુ નિદ્રામાં પણ રમણને તો એકજ ધુન લાગી રહી હોય તેમ બતોજ રહ્યો કે—

"અહાહા! ગુણીયલ! ખરખરજ તું ગુણીયલ તે ગુણીયલજ છે"

નિર્ભય-તનુ

સ્વીકાર.

સુધાહાસિની, સુઠાણુમિત્ર, તરૂણીતરંગ, વિશ્વવિલાસ.

વિવિધ વિહાર.

સતિનું હૃદયમંદિર.

"શુદ્ધ પ્રેમ-સ્વામીભક્તિ-દયા-સંતોષ-વિનય-વિવેક-સહનશીલતા એ સતીના ધર્મોછે."

નગીનદાસ. જી. મોદી.

* * * *

પતિની મતિ પ્રમાણે ગતિ કરનાર, સ્નિગ્ધા, પ્રિયવાદિની, સ્ત્રીને આ સંસારમાં અનહદ માન મળે છે. સ્ત્રી-ગૃહિણી એ ગૃહનું કિંમતી રત્ન છે. પ્રકૃતિથી દૃશ્યો આનંદપ્રદ પ્રતીત થાય છે, તેમ સંસારની શીતલ છાયા રૂપ સતી-સ્ત્રી છે, તેનાથીજ સંસાર સુખપ્રદ ભાસે છે. સ્ત્રી એ પ્રીતિનું પાત્ર છે. તેનામાં એક એવી અદ્ભુત શક્તિ છે કે તે વ્યક્તિમાત્રને પોતાના પ્રતિ આકર્ષે છે.

સીતા, તારામતી, અહલ્યા, દ્રૌપદી, સાવિત્રી, સીમન્તિની આદિ મહાન સતીઓ શાથી અદ્યાપિ પર્યંત તેમની ઉજ્વલ કીર્તિની અપ્રતિમ છાપ પ્રાણિ માત્રના હૃદયમાં નિશ્ચયાત્મક ભાવે બેસારી ગઈ છે? સાંપ્રતકાલના મહાન પુરૂષો, તેમજ મૂર્ખ મનુષ્યો તેમને શાથી માનની દૃષ્ટિથી નિહાળે છે? કેટલાક વિદ્યાત્મક પુરૂષો વારંવાર તેમનાં જીવનચરિત્રોને શાથી પ્રશસ્ય પ્રભામાં મૂકે છે? સંગીતરસાત્મકો શાથી તેમનાં જયમંગલ ગાનો પુનઃ પુનઃ ગાય છે? આટલું બધું માન તેમના મરણોત્તર કાલે જે આપવામાં આવે છે તેમાં કાંઈક ગૂઢ રહસ્ય હોવું જ જોઇએ. તેમના જીવનકાલથી અદ્યાપિ પર્યંત યશોગાનનું ભાન ત્યજવામાં આવ્યું જ નથી. જે પ્રકાશિત પ્રભાથી તેમનો ભાનુ પ્રકાશતો હતો. તેમાં અદ્યાપિ કાંઈ ન્યૂનતા દેખાતીજ નથી.

આર્યાવર્ત્તની પૂર્વ સ્થિતિ પર દૃષ્ટિ કરતાં આપણે ઘણાં પ્રશસ્ય જીવનચરિત્રો નિહાળીયે છીયે. તેમની અગાધ વિદ્યા, અનહદ જ્ઞાન, અનુપમ કલાશક્તિ, અકથ્ય અનુભવ આદિ તરફ વિચાર કરતાં તેમનામાં જે સામર્થ્ય હતું તે હાલ ક્યાં છે? પૂર્વકાલના આર્યો અધ્યાત્મ જ્ઞાનિઓ—સ્વાત્માનુભવિઓ હતા, દ્રવ્યવાન હતા, કલાવાન હતા, સર્વ પ્રકારે, સુખી હતા. હાલ તો જ્યાં ત્યાં સુખ માટે ફાંફાંજ મારવામાં આવે છે. સુખી થવાના અનેક ઉપાયો કરવા છતાં સુખ તેમનાથી કરોડો ગાઉ નાસતું દેખાય છે? પૂર્વકાલમાં આર્યાવર્ત્તને સુવર્ણભૂમિ નામની સંજ્ઞા આપવામાં આવી હતી, પરંતુ વર્તમાન કાલમાં તો અનેક આપત્તિઓથી તે પાયમાલ થઈ ગઈ છે...વારૂ!...ત્યારે તે સમયના પુરૂષોનો પ્રાદુર્ભાવ (જન્મ) કેવી સ્ત્રીઓથી થયો હતો? તમારે કહ્યા વગર ચાલશે નહિજ કે તે—સામર્થ્યા, સાધ્વી, શીલવતી, પતિપરાયણ—સતીઓના જ પુત્રો હતા. અને તેવી પ્રશસ્ય સ્ત્રીઓના પુત્રો ઉજવલ કીર્તિવંત થાય તેમા સંશય શો?

ગાર્ગીએ વ્યાકરણમાં કેવું જ્ઞાન સંપાદન કર્યું હતું?. તારામતીએ પતિના નિશ્ચયને દૃઢ રીતે કેવો પાર ઉતાર્યો હતો! પદ્માએ પતિની યુવાવસ્થા કેવિ રીતે પ્રાપ્ત કરી હતી! સાવિત્રી પતિને યમરાજા પાસેથી પ્રાપ્ત કરી કેવું માન જાળવી રહી! આવાં દૃષ્ટાંતોમાં સંશય વિપર્યય

બનવા જેવું કાંઈજ નથી. તેઓ પાસે પતિવ્રતપણાનું એવું અજય્ય શસ્ત્ર હતું કે સતીત્વને પાલવામાં તેમને કાંઈ આપત્તિ આવી પડે નહિ. દઢતા અને ઉમંગનો તેમણે દીર્ઘકાલથી અભ્યાસ કર્યો હતો. અને આ સર્વ કાર્યદક્ષતાનું જ પરિણામ હતું.

હવે આ અનુપમ કીર્તિવંત સ્ત્રીઓના હૃદય તરફ વળીયે, તો તેમનાં હૃદયો શુદ્ધ સંસ્કારયુક્ત જ હતાં. વાંચકબન્ધુ ! મારી સાથે તમે આવો, હું તમને આ પ્રખ્યાત સ્ત્રીઓનાં હૃદય બતલાવું, સક્ષિપ્તમાં આપણે ઉભય તેમની હૃદયગુહામાં ઉતરીયે.

પ્રથમ તો તેમનાં હૃદય તરફ વળતાં, પ્રકાશનો શાન્ત પ્રભાવ તેમની ક્ષિતિજ પર પ્રસરી રહેલો હતો. આ પ્રકાશ તે બીજો કોઈ નહિ પણ તેમના ઉચ્ચ ગુણોનું વાતાવરણ જ હતું. શુદ્ધ સંસ્કારો યુક્ત વાતાવરણ પણ તેવી જ સત્તાનું હોય છે. ત્યાંથી આગળ વધતાં બે યોદ્ધાઓ તેમની રક્ષકસત્તાઓ રૂપ હતા, તે બે દઢઆગ્રહ વા નિશ્ચયાત્મક ભાવ અને પુરૂષાર્થ. આ શક્તિઓ તેમના કાર્યમા કાંઈક પ્રમાદનો અંકુર ફૂટે તો તેને દાબી દેતી, અને ઉમંગથી કાર્યમાં આગળ વધવા પ્રબોધતી. ત્યાંથી આગળ વધતાં દૈવિ સત્તા વિભૂષિત અનેક પ્રાણિઓ દૃષ્ટિએ પડતાં હતાં. આ પ્રાણિઓ તે સત્ય-વિવેક-ક્ષમા-દયા-આર્જવ-નીતિ શીલધંતપણું, સ્નેહ, સહનશીલતા, દાન, ધર્મ, નિષ્કપટ મૃદુ વાણિ રૂપ હતા. આ પ્રાણિઓ હૃદયની આસપાસના પ્રકાશમાં જ ફરતાં હતાં, અને વારંવાર તેમના પ્રભાવને વિસ્તારતાં હતાં. આ બધાંને દૃષ્ટિગોચર કર્યા પછી પ્રયાણમાર્ગમાં આગળ વધીએ તો ઉચ્ચ સિંહાસન પર પુરૂષાર્થથી દેખાય એવી, દેખાતી પ્રતિમા પણ વાચાવાળી એક આકૃતિ હતી. આ આકૃતિ એજ તેમનુ જીવન હતું; તેમનું ઓજસ આ આકૃતિમાંથી જ મળતું. આ આકૃતિ તે બીજી કોઈ નહિ, પણ તેમના પરમપ્રિય, પૂજનીય પતિની પ્રતિમા જ હતી.

પતિ શિવાય અન્યને તેઓ હૃદયમાં પ્રવેશવા દેતા નહિ. પતિ એ જેમ તેમની ચાલાક પાલક સત્તા હોય એમ લાગતું હતું.

'પતિ તો ધનને ધામ છે, પતિપ્રાણ—વિશ્રામ.'

આ સૂત્ર જાણે તેમની રક્ષક ઢાલ રૂપ ન હોય એમ જણાતું હતું. અન્ય મનુષ્યોને તેઓ ભ્રાતૃસ્નેહથી વિલોકતાં. તેમનો સ્નેહ એવો નહોતો કે આ ભાઈ સંબંધિ છે અને આ દુશ્મન છે, પરંતુ પ્રાણિમાત્ર પ્રતિ તેમનો ઉચ્ચ ભાવ હતો. અને આ ભાવમાં તેઓ સમય વ્યતિત કરતાં, પતિને પરમેશ્વર રૂપ માનતાં, અને પતિમાં સર્વાર્પણી થતાં.

વ્હાલા વાંચનાર !

કહો ત્યારે આવા ગુણોવાળાં હૃદયમંદિરોનાં દર્શન કરવામાં શું પાપ છે? તે મંદિરો પૂજનીય છે, દેવનાં પવિત્ર ભુવનો છે, અને આર્ય ભાનુને પ્રબળ વેગે પ્રકાશાવનાર તેમની સત્તા છે. ઈષ્ટ! મારી આર્ય બ્હેનોનાં હૃદયમંદિરોને એવાં કરો, એમ અનન્ય ભાવે યાચના છે. પરમાત્મા આર્ય મહિલાઓને સન્માર્ગ પ્રતિ વાળી આર્યના ભાનુને પ્રકાશિત કરો....અસ્તુ.

ચિદ્વિલાસી—ધર્મીજ.

શ્રી દેશાઈ બન્ધુમંડલ

કન્યાશાળા.

"True culture ought to strengthen the faculty of Thinking and to provide the material upon which that noble faculty may operate."

P. G Hamerton's Intellectual Life

'સ્ત્રી એ પુરૂષનું અર્ધાંગ છે, જ્યાં સુધી સ્ત્રી કેળવાયેલી નથી ત્યાં સુધી સંસાર રસમય બનવાનો નથી" આ વિચારોનું ઉદ્‌ઘાટન સ્થળે સ્થળે થાય છે. સ્ત્રીકેળવણી જરૂરની નથી એવું કહેનારા અને માનનારાની સંખ્યા હવે ગણીગાંઠી જ રહી છે. સ્ત્રીકેળવણી માટે કોઇ સ્હામું નથી. જે ભેદ છે, જે તકરાર છે તે માત્ર કેળવણીની પદ્ધતિમાં છે. કઈ પદ્ધતિ ઉત્તમ છે તે વિચારવાનું આ સ્થળ નથી–આ સમય નથી. પુત્ર વા પુત્રીને કેળવણીના બે સ્થાન છે. એક ગૃહ અને બીજું નિશાળ. ગૃહકેળવણી સબંધે આપણા જેવી બીજી પ્રજા ભાગ્યે જ બેદરકાર હશે. પુત્ર વા પુત્રી નિશાળે બરાબર જાય છે એટલી જ તપાસ કરી એટલે આપણે કેળવણી માટે ઘણા ખંતી છીએ એમ મનાતું આવ્યું છે. પુત્રનો સવાલ બાજુપર રાખી કન્યા જે સ્થળે શિક્ષણ લે છે ત્હેનું જ દિગ્દર્શન અત્યારે કરીશું.

અંગ્રેજી રાજ્ય અને જ્ઞાનના પ્રભાવે આપણા વિચારો વિકાસ પામતા ગયા છે અને એને લીધે સ્થળે સ્થળે કન્યાશાળાઓ સ્થાપવી એ રાજ્યનું તેમ જ કેળવાયેલા વર્ગનું કર્તવ્ય મનાયું છે. જ્યારે શહેરોમાં એક કરતા અનેક કન્યાશાળાઓ નજરે પડે છે ત્યારે ગામડાઓમાં સવડ હોય ત્યાં એકેક કન્યાશાળા સ્થાપવામાં આવી છે. છોકરાઓ માટેની શાળાઓ માફક કન્યાશાળામાં કોઈ પણ તરેહની ફી (પૈસા) લેવામાં આવતી નથી એટલું જ નહિ પણ એથી ઉલટુ કન્યાશાળામાં નિયમિત રીતે હાજર રહેનાર કન્યાને સ્કોલરશીપ વિગેરે મળે છે. છોકરાઓને અભ્યાસમાં મફતાઈ વાપરવામાં આવે છે, ત્યારે કન્યાઓને જેટલી બને તેટલી સરળતા કરી આપવામાં આવે છે. આટલા ઉપોદ્‌ઘાત પછી ગામડાઓ તથા શહેરની કન્યાશાળાની આધુનિક સ્થિતિ તપાસીયે.

ગામડામાં કન્યાશાળામાં એક મહેતીજી અને એકાદ બે બીજા સ્ત્રી અગર પુરૂષ શિક્ષક હોય છે. અકેક શિક્ષકને ઓછામાં ઓછા બે વર્ગો સોંપવામાં આવ્યા હોય છે. શિક્ષકો જાતે બ્રાહ્મણ અગર બીજી કોઈક હલકી કોમના હોય છે. ટુંક પગારમાં કુટુમ્બનું ભરણપોષણ ન થાય તે સ્વાભાવિક છે અને આમ હોવાથી પુરૂષશિક્ષક કથાવાર્તા વાંચી કે બ્રહ્મભોજન લઈ, અને સ્ત્રીશિક્ષક બ્રાહ્મણ ન હોય તો અમલદાર અગર શેઠીયા વર્ગને ત્યાં પરચુરણ કામો કરી નિર્વાહ કરે છે. મ્યુનીસીપાલીટી હોય ત્યાં મ્યુનીસીપાલીટી તરફથી નિમાયેલી કમીટી, અને બીજી જગાએ અમલદાર વર્ગ કન્યાશાળાની દેખરેખ રાખે છે. અમલદાર વર્ગ મૂળ તો કેળવણી ઉત્તમ શી રીતે થાય એનો માત્ર પરમાર્થ વૃત્તિએ પણ વિચાર કરતો ન હોવાથી ઉત્સાહિત હોતો નથી, ત્હેમાં પોતાના કાર્યમાં રોકાયેલા હોવાથી ત્હેમને ફુરસદ પણ મળતી નથી. ગામના પ્રતિષ્ઠિત ગૃહસ્થો કમીટીમાં હોય તો ત્હેમાંના ઘણા ખરા કન્યાઓને કેળવણી આ

* અર્થ–વિચારશક્તિને મજબૂત કરી તે શક્તિનો ઉપયોગ થાય એવાં સાધનો પૂરાં પાડી આપે તો જ ખરી કેળવણી કહેવાય.

પવાથી લાભાલાભ સ્હમજતા જ નથી. દેખરેખ રાખનારી કમીટી માત્ર સરકારનું સોંપેલું કાર્ય પુરૂ કરવા મહિનામાં એક દિવસ કન્યાશાળાની મુલાકાત લે છે અને નિશાળ બરાબર ચાલે છે, સંખ્યા આટલી હાજર હતી, ડેડસ્ટોકની ચીજો બરાબર છે એવો શેરો કરી પોતાનું કાર્ય થયું માને છે. કેટલીક વખત મહેતીજીએ કમીટીના સભાસદોનાં પત્ની પાસે જતી આવતી હોય તો શેરા સારા થવાના જ. કન્યાશાળાનું મકાન ઘણું ખરૂં શોભાયમાન હોય છે. ગામડાઓમાં મુત્સદ્દી વર્ગ કરતાં ધંધાર્થી લોક વિશેષ રહેતા હોવાથી નિશાળનો વખત ગામડાને અનુકુલ રાખવામાં આવે છે. ઘણું ખરૂં એક તેડાગર હોય છે જે નિશાળમાં ભણતી છોકરીઓને દરરોજ બોલાવવા જાય છે. આવી રીતે દસ વાગ્યાનો વખત હોય તો અગીઆર સાડા અગીઆર વાગે વર્ગનુ કામ શરૂ થાય છે. શિક્ષકો અગર મહેતીજીને જમવાનુ અગર બીજું કાર્ય હોય તો આથી પણ મોડુ થાય. પછી ઉપર કહેવામાં આવ્યું છે તેમ એક શિક્ષકને બે વર્ગ સોંપવામાં આવ્યા હોય એટલે શિક્ષણ કેવુ અપાતું હશે ત્હેનો વિચાર કરવો. મૂળ તો સામાન્ય રીતે ટ્રેઇન્ડ (કેળવાયેલા) શિક્ષકો હોતા નથી અને પગાર ટુંકો એટલે નિશાળમાં બે ચાર કલાક ગાળવા એ જ ઉદ્દેશ હોય છે. સ્હેજ ભણેલા શિક્ષકો પેપરો, માસિકો, પુસ્તકો નિશાળમા જ વાંચે છે. કન્યાશાળાની ભીંત ઉપર જોશો તો કીન્ડરગાર્ટન પ્રમાણે રંગબેરંગી ચિત્રો, આકૃતિઓ, ટાઇમટેબલ વિગેરે નજરે પડશે પરન્તુ એ શા ઉદ્દેશને માટે છે—એ શું છે એમ કન્યાઓને પૂછશો તો ત્હેનો સંતોષકારક ઉત્તર ભાગ્યે જ મળશે. આ લેખકે ગામડાની કન્યાશાળા તપાસી છે અને એનો અનુભવ એવો છે. શિક્ષણ સંબંધી મન અગર બુદ્ધિ કેળવવાને બદલે વિદ્યાર્થીઓ માત્ર પરીક્ષા શીરીતે પસાર કરે અને વધારે સંખ્યા પસાર કરી પ્રમોશન શી રીતે મળે એ જ હેતુ શિક્ષકોનો હોય છે. ગુજરાતી વાચનમાળામાં કેટલાક એવા પાઠ છે કે જે કન્યાઓ બરાબર સ્હમજે તો ત્હેમને ભવિષ્યમા લાભદાયી થઈ પડે; પરન્તુ ઘેરથી અર્થ ગોખી લાવી બીજે દીવસે શિક્ષકને ઉત્તર આપવા એ સિવાય કન્યાઓ બીજું કાંઈ સ્હમજતી નથી. ગાવાની શક્તિ અને હુન્નર જે કન્યાઓમાં ખાસ ખિલાવવાની જરૂર છે તે તરફ તો બહુ જ દુર્લક્ષ આપવામાં આવે છે. શિક્ષકોને જ કવિતા શુ-રાગ શુ-કવિતામાં શું રહસ્ય છે તેનુ ભાન ન હોય તો પછી કન્યાઓ તો શું સ્હમજે ? જે કન્યાઓ ભવિષ્યની પ્રજાની માતા થવાની છે, જેના ઉપર દેશના ઉદયનો મુખ્ય આધાર છે તે કન્યાઓને નિયમિતતા, સ્વચ્છતા, ઇશ્વિરશ્રદ્ધા, દયા, નીતિ, અનુકંપા આદિ સદ્ગુણો ઠસાવવાને કાંઈ પણ પ્રયાસ થતો નથી. શાળાની ભીંતે 'ટાઇમટેબલ' ચ્હોડેલું હોય છે પણ તે માત્ર શોભાનુ જ. ગામડામાં સામાન્ય રીતે ગરીબ વર્ગ વિશેષ રહેતો હોવાથી સદ્ભાગ્યે શહેરના ફેશનબંધ લુગડાં ગામડામાં દાખલ થયાં નથી. કન્યાઓ ચણીયા, કબ્જા, ઓરણી અને ઓાચલા પહેરે છે. એ કપડાં એવાં મેલાં હોય છે કે કેટલીક વેળા આપણને સુગ ચ્હડે. બાલક કન્યાઓને આ કપડાં નિયમિત રીતે ધોઇને સ્વચ્છ રાખવા કહેવામાં આવતું હોય તો એ કન્યાઓના મનમાં સ્વચ્છતાના સંસ્કાર બેસે અને એને પરિણામે ભવિષ્યમાં પોતાનાં ગૃહ સ્વચ્છ રાખતાં શિખે. ધાર્મિક જ્ઞાન માટે તો શહેર અને ગામમાં બન્નેમાં દુર્લક્ષ રાખવામાં આવે છે. ગોરો અને એવી રજાઓમાં ગામડાની કન્યાઓ નદી, તળાવ કે એવે સ્થળે ફટાણાં ગાતી, કુટતી નજરે પડે છે. ગૌરીપુજન જેવા ઉત્તમ દિવસોમાં આ કરવું યોગ્ય નથી, એટલું જ નહિ પણ નીતિ વિરૂદ્ધ છે એમ કન્યાશાળામાં

ભાગ્યે જ કહેવામાં આવે છે. રોવા કુટવાની ઘેલછા સ્ત્રીશિક્ષકોમાં જ હોય પછી કન્યાઓમાં એ ભાવ ઉત્પન્ન થાય એમાં નવાઈ શી ! કન્યાશાળાનાં ધોરણમાં ભરત-શિવણ કામ છે પણ તેના ઉપર પુરતું લક્ષ અપાતું નથી. એકાદ સ્ત્રીશિક્ષક હોય અને બાકીના પુરૂષ શિક્ષક હોય, એટલે ભરત-શિવણ શિખવવાનું સ્ત્રીશિક્ષકને માથે પડે છે. એક સ્ત્રી આખી નિશાળમાં પહોંચી વળે એ મુશ્કેલ તો નહિ પણ કઠિન છે અને એની સાથે એટલી ખંત હોતી નથી. એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર, કલેક્ટર, કે મામલતદાર ગામમાં આવે તે સમયે શાળાઓમાં ઇનામનો સમારંભ કરવામાં આવે છે અને તે વખતે શાળાને ધજાપતાકાથી સુશોભિત કરી, ગમે તેના ભરત-શિવણ કામના નમૂના મૂકવામાં આવે છે. કન્યાઓ પાસે એકાદ બે તૈયાર કરાવેલાં ગીત ગવડાવવામાં આવે છે અને તે ગીતોમાં ઉત્તમ ભાવને બદલે "ભલે પધાર્યા આજ, સાહેબો ભલે પધાર્યા આજ" એવા અમલદારોનાં યશોગાન શિવાય કાંઇ હોતું નથી. અમલદાર વર્ગ પોતાના પ્રવાસના પ્રસંગે કન્યાશાળામાં કેવી રીતે કેળવણી આપવામાં આવે છે, ત્હેમાં શો ફેરફાર કરવાની આવશ્યકતા છે, કન્યાઓનાં મન અને બુદ્ધિ વિકાસ પામે છે કે કેમ તે તપાસતા હોય તો વધારે સારૂં પરિણામ આવે. આમાં હમેશાં મહેતીજીઓનોજ દોષ હોતો નથી, કારણ કેટલેક સ્થળે મહેતીજી કેળવાયેલી હોયને ખંતથી કામ કરતી હોય તો પણ ત્હેનું શિક્ષણ ઉત્તેજનના અભાવે **अरण्यरुदितसम** થાય છે.

જ્યારે ગામડાની કન્યાશાળામા "નરી સરળતા" કાંઇક "મલિનતા" અને અનિયમિતતા દૃષ્ટિગોચર થાય છે ત્યારે શહેરની કન્યાશાળામાં બહારનો આડંબર એવો હોય છે કે અજાણ્યો પ્રેક્ષક અંજાઈ જાય. શહેરમા ન્હાની તેમજ મ્હોટી વયની કન્યાઓ અભ્યાસ અર્થે આવે છે અને ત્હેમાં ગરીબ, તવગર તેમજ સામાન્ય વર્ગની પણ હોય છે. શહેરમા ઇંગ્રેજી કેળવણીનો પ્રચાર વિશેષ હોય, નવી નવી ફેશનોનાં મનુષ્યો દૃષ્ટિગોચર થાય એની અસર જનસમહુ ઉપર થવાની. આને લીધે ઉચ્ચ વર્ગની કન્યાઓ તરેહતરેહનાં ઘાટદાર કપડાં પહેરે છે. દેખાદેખીની અસર કન્યાઓ ઉપર થાય છે અને સામાન્ય સ્થિતિ અને નિચા દરજ્જાની કોમવાળી કન્યાઓ ફેશનબધ લુગડાં પહેરવા લલચાય છે અને આનું પરિણામ એ આવે છે કે એમના માબાપો ઉપર ખર્ચનો બોજો વધારે પડે છે. આ ઉપરાંત કેળવાયેલા વર્ગની પુત્રીઓ ઉતરતી કોમની પુત્રીઓના પરિચયમાં આવે છે અને કેટલાક હલકા આચાર વિચાર તેમના મગજમાં ઠસે છે. આ વિચાર કેટલાકને વિચિત્ર લાગશે પરન્તુ જેણે પૂર્વ અને પશ્ચિમના લોકોની રહેણી કરણીનો વિચાર કર્યો છે તેમને સત્ય લાગ્યા વિના નહિ રહે. પૂર્વ દેશોમાં જ્ઞાતિ નથી પણ વર્ગ છે એટલે એક વર્ગનો મનુષ્ય એથી ઊંચા વા નિચા વર્ગમાં જઇ શકે છે ત્યારે એથી ઉલટું આપણે ત્યાં વર્ગને બદલે કોમ છે. ઘાંચી, કણબી, મુસલમાનની કન્યાઓ ભણે તેમા લાભ છે પણ જ્યાં સુધી ઘાંચી, કણબી, મુસલમાન, નાગર એવો તફાવત રહેવાનો ત્યાં સુધી દરેક કોમના આચાર વિચાર જૂદા રહેવાના. અને જ્યાં સુધી એ ભિન્નતા છે ત્યાં સુધી ઘાંચીની કન્યા નાગર, ક્ષત્રીનું અનુકરણ કરે એ અયોગ્ય લેખાવાનુંજ અને નાગર કન્યા ઘાંચીનું અનુકરણ કરે તો તે હલકું લેખાવાનુંજ. શહેરોની કન્યાશાળામાં આ ભિન્નતા ન રહેવાથી કોઇક કોમને ખેંચાવું પડે છે તો કોઈ કોમને ઉતરવું પડે છે. જ્યારે ગામડાની શાળામાં નિયમિતતા, સ્વચ્છતા ઓછી હોય છે ત્યારે શહેરમાં નિયમિતતા, સ્વચ્છતા વિશેષ નજરે પડે છે. કેટલીક વખત જો કે બહારની સ્વચ્છતાસાથે-

અન્તરની સ્વચ્છતા ભાગ્યેજ નજરે પડે છે મ્હારા મિત્ર અને મુંબાઇની મ્યુનીસીપલ સ્કુલસના ઇન્સ્પેક્ટર રા. હિંમતલાલ અંજારીઆની સાથે મુંબાઇની એકાદ બે કન્યાશાળાની મુલાકાત લેવાનો પ્રસંગ મળ્યો હતો. ચર્નીરોડ ઉપર આવેલી એક પારસી કન્યાશાળા જોતાં મને બહુજ આનંદ થયો. ત્યાંની કન્યાઓમાં જે વિનીતતા, મર્યાદા, સ્વચ્છતા, નિયમિતતા જોઇ તેવી મેં બીજે નથી જોઇ. દરેક કન્યા ધીરેથી, શાન્તિથી, વિવેકથી ઉત્તર આપતી અને તેની સાથે પારસીઓ જેટલે દરજ્જે ગુજરાતી સમજી શકે તેટલે દરજ્જે સમજતી હોય એમ લાગ્યું હતું. આ શાળામાં શિક્ષણ, ભરતકામ, ગાયન વિગેરે ઉત્તમ હતું, તેનું કારણ એજ કે એજ કોમની કેળવાયેલી પારસણો ખંતથી શિક્ષણ આપે છે. શહેરોની અન્ય કન્યાશાળામાં, મુખ્યત્વે કરી હિંદુ શાળામાં, ઘોંઘાટ, અવિવેક, અનિયમિતતા હોય છે. આનું કારણ ગૃહશિક્ષણ તરફ અભાવ છે. પારસીઓમાં ગૃહકેળવણી કેટલીક રીતે અપાય છે, ત્યારે આપણામાં તે હોતું નથી. પારસીઓ દોષરહિત છે એમ નહિ, પણ તેમનામાં વિનીતતા, સુઘડતા વિગેરે જે સદ્‌ગુણો છે તેની સ્તુતિ કરવી અને અનુકરણ કરવું તે અયોગ્ય નથી. મુંબાઇની ઉપર કથિત પારસી કન્યાશાળામાં દરેક કોમની કન્યાને આવવાની છુટ છે, છતાં મ્હારે સખેદ કહેવું જોઇએ કે મુંબાઇનું હિંદુ મંડળ પોતાની કન્યાઓને ત્યાં મોકલતાં કોણ જાણે કેમ સંકોચાય છે.

શહેરની ઘણી કન્યાશાળામાં ગામડાની માફક પુરૂષ શિક્ષક હોય છે અને કન્યાઓની આન્તર્વૃત્તિ કેળવી તેમને ભવિષ્યની આર્ય માતાઓ બનાવવાને બદલે બહારનો દેખાવ સારો કરવાને બહુ પ્રયાસ થાય છે. ભરતકામ, સિવણકામ કરાવવામાં આવે છે પણ સિવણકામ તેમજ ભરતકામમાં ઈંગ્રેજી ફેશન દાખલ કરાવવાને બદલે પોતાના જીવનમાં સ્થિતિ, કોમ અનુસાર ઉપયોગી થઈ પડે એવું કામ શિખવવામા આવે તો વધારે લાભ થાય. દોરાના રૂમાલ ભરતાં આવડે, ઉનનાં ઉત્તમ મોજાં, ગળપટા આવડે પણ બાલકો તેમજ પોતાને માટે કબજા વિગેરે શીવતાં, સાંધતાં ન આવડે એ કેવું શિક્ષણ ! ઇતિહાસની મોટી લડાઇઓ, ગણિતના અઘરા દાખલા શિખવવામાં આવે છે પણ સીતા, દમયન્તી, અહલ્યા, ફ્લોરેન્સ નાઇટીંગેલ જેવી સન્નારીના અનુકરણીય જીવન વિશે અને ઘરખર્ચનો હિસાબ રાખવા વિશે કાંઈપણ જ્ઞાન આપવામાં નથી આવતું.

હાલની કન્યાશાળાઓમાં નીચે દર્શાવેલા તેમજ અન્ય થવા યોગ્ય સુધારા કરવામાં આવે તો સ્ત્રીકેળવણી માથે આવતો કેટલોક અપવાદ દૂર થાય ખરો.

૧ જેમ બને તેમ પુરૂષ શિક્ષક અને પુરૂષ ઇન્સ્પેક્ટરોને બદલે સ્ત્રીશિક્ષકો અને સ્ત્રીઈન્સ્પેક્ટરો રાખવા.

૨ બની શકે તો બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય, શુદ્ર એમ વર્ણવાર કન્યાશાળા સ્થાપવી, અને એજ વર્ણની ઉચ્ચ કેળવાયલી સ્ત્રીઓને શિક્ષક તરીકે રાખવી, જેથી આચારવિચારની ભિન્નતા ન થાય.

૩ ગમે તેવા શિક્ષકો રાખવાને બદલે " ઉચ્ચ વિચાર અને સરળજીવન " વાળા શિક્ષકોનેજ રાખવા.

૪ પગારની રકમ એટલી હોવી જોઇએ કે જીવનવ્યવહાર ચલાવવાની લોલુપતા ન રહે અને સોંપેલા કાર્યમાં મન પરોવવા સશક્ત રહે.

૫ છોકરા છોકરીઓને માટે એકજ વાંચનમાળાને બદલે કન્યાઓને માટે જુદી

વાંચનમાળા થવી જોઇએ. રા હરગોવીંદદાસ કાંટાવાળાએ કન્યાશાળા માટે જૂદી વાંચનમાળા તૈયાર કરી છે તે જોવાની ભલામણ કરીયે છીએ.

૬ સ્થિતિ અને કોમ અનુસાર જ ભરત, શિવણ આદિ કળાઓનું શિક્ષણ દાખલ કરવું.

૭ આરોગ્યવિદ્યા, ઘરગથુ રસાયણશાસ્ત્રનું જ્ઞાન આપવું.

૮ પાકશાસ્ત્રનું વ્યવહારી જ્ઞાન આપવું.

૯ ધોરણાનુસાર પુત્રી તરીકે, વધુ તરીકે, પત્ની તરીકે, માતા તરીકેની ફરજનું ભાન કરાવવું.

૧૦ મનુષ્ય અને ઇશ્વરનો સંબંધ—અને ઇશ્વર પ્રત્યેની ફરજોનું જ્ઞાન આપવું.

૧૧ દેશના ઉદયમાં સ્ત્રી કેટલું કરી શકે તે સમજાવવું,

૧૨ વિચાર કરવાની શક્તિ ખિલવી, તેમનું મનોબળ, નૈતિકબળ જાગૃત કરવું.

૧૩ કોમને યોગ્ય ધર્મપુસ્તકોનું શિક્ષણ આપવું.

૧૪ જગતના મહાન્ રાજકિય, ધાર્મીક, સામાજીક સ્ત્રીપુરૂષોનાં જીવનનો અભ્યાસ કરાવવો.

૧૫ જ્ઞાતિભેદના હલકા વિચારો દૂર કરાવી સર્વે એકજ માતૃભૂમીનાં છોકરાં છીએ એવી ભાવના ઉત્પન્ન કરાવી ભ્રાતૃભાવ ઉર્થ્વાવવો.

જેઓએ દેશના ઉદય અર્થે જ પોતાનું જીવન ગાળ્યું છે એવા મહાત્માઓની સૂચનાઓ અને ઉપર કથિત સૂચનામાં જે યોગ્ય લાગે તે લઇ કન્યાશાળામાં અપાતી કેળવણીમાં ફેરફાર કરવામા આવશે તો ખાત્રી છે કે આર્યાવર્ત પોતાની પૂર્ણ જાહોજલાલીએ પહોંચશે અને જાપાનની માફક ઉન્નતિ ઉત્પન્ન થતાં વિલંબ નહિ થાય. અટલું જ દિગ્દર્શન કરી હાલતો અત્રેજ વિરમીશું.

ભોગીન્દ્રરાવ ર. દીવેટીયા. (સુબન્ધુ.)

રમણીમણિમાલા.

*માતાજી તપસ્વિની.

ભારતવર્ષના સાધુઓને સુધારવાના સવાલ તરફ આજકાલ દેશહિતૈષીજનોનું ધ્યાન ઘણું ખેંચાયું છે. સંયુક્ત પ્રાન્તના લાલા વૈજનાથ તથા પંજાબના ઉત્સાહી યુવક મીસ્તર ટહલરામ તેમને ઉચ્ચ શિક્ષા અપાવવાના સંબંધમાં ભારે ચર્ચા ચલાવી રહ્યા છે. હરેક આદમી કબુલ કરશે કે ભારતવર્ષમાં સાધુઓની સંખ્યા એટલી વિશાળ છે કે જો તેઓ સારી રીતે કેળવાઇ ઉચ્ચ સંસ્કારવાળા થાય અને પોતાનો ધર્મ યથાર્થ સમજીને પરોપકાર કરવાનું કાર્ય કરે તો ભારતવર્ષની ઉન્નતિનો માર્ગ ઘણોજ સુલભ થઈ શકે. પરન્તુ તેમનો મ્હોટો ભાગ કેવી દુર્દશામાં છે! કેવા અધમ આચારોમાં તેઓ પોતાનો જીવનકાળ વ્યતીત કરે છે તે કોઇથી અજાણ્યું નથી. આવા સંયોગોમાં એ વર્ગની એક વ્યક્તિ સારા જનહિતના કાર્યમાં પોતાનું જીવન વ્યતીત કરે, તો તે નિઃસંદેહ પ્રશંસાને પાત્રજ છે. અને તેમાં એ એ વ્યક્તિ જો અબળા જાતિની—સ્ત્રી હોય તો પ-

---

* આ લેખ અમારા તરફ લખાઇને આવ્યો ત્યારે આ સાધ્વી હયાત હતાં, પરંતુ અમે સખેદ જણાવવા રજા લઇએ છીએ કે તે પછી એપ્રીલ માસની ૨૦ તારીખે તે દેવલોક પામ્યાં છે.

છી આપણું 'હેને મારેતું' માન સહસમર્ણું થયા વગર રહેતું નથી. આજ હમે હમારી વાચક ભગિનીઓ સન્મુખ એક એવી પરોપકારી સાધ્વી સ્ત્રીનું ટુંક વૃતાંત મુકવા માગીએ છીએ કે જેણે આર્ય મહીલાઓને કેળવણીના સુમાર્ગમાં લઈ જવાને કેટલાક વર્ષોથી ભગીરથ પ્રયત્નો આરંભ્યા છે. આ સ્ત્રી બંગાળમાં 'માતાજી તપસ્વિની'ના નામથી ઓળખાય છે. આપણા દેશના સંસારત્યાગી મનુષ્યોમાં સાધારણ રીતે પોતાની પૂર્વાવસ્થા હાલ પ્રગટ નહિ કરવાનો પ્રથા છે. તે મુજબ માતાજી તપસ્વિની પણ પોતાનું પૂર્વચરિત સ્પષ્ટ રીતે કોઇને કહેતાં નથી એટલે હેમનું વિસ્તૃત જીવનવૃતાંત લખવું દુઃસાધ્ય છે. હેમનાં ભક્તજન આગળ વાર્તાલાપમાં અથવા ઉપદેશ પ્રસંગોમાં અનાયાસે જે વાત નીકળી જાય તેજ વાચકોને હેમનો યત્કિંચિત પરિચય આપવાનાં સાધન છે.

બાબુ શ્રી હેમેન્દ્રનાથ દત્ત નામના એક બંગાળી ગૃહસ્થે હેમનાં દર્શનનો લાભ લેઈ મેળવેલા વૃતાંતને આધારે પ્રસ્તુત લેખ લખવામાં આવે છે.

માતાજીનો જન્મકાળ જાણવામાં આવ્યો નથી પણ હેમની છબીના દર્શન કરવાનું સદ્‌ભાગ્ય હમને પણ પ્રાપ્ત થયું છે જે જોતાં તે પ્રૌઢ ઉમરના સ્ત્રી જણાઇ આવે છે. હેમની મુખાકૃતિ અતિશય સુંદર અને પ્રભાવશાલી છે. હેમનો વર્ણ તથા ચહેરો સ્પષ્ટ કહી આપે છે કે પૂર્વાવસ્થામાં તેઓ કોઈ ઉચ્ચ જ્ઞાતિનાં હશે. સાંભળવા પ્રમાણે દક્ષિણાત્ય દ્રાવિડ દેશમાં મહારાષ્ટ્ર બ્રાહ્મણ કુળમા હેમનો જન્મ થયો હતો. હેમના પિતા અવસ્થાએ પહોંચેલા ગૃહસ્થ હતા. હેમનાં મોસાળપક્ષના સબંધીઓ ધનવાન જમીનદાર હતા. બાલ્યાવસ્થામાં ' માતાજી તપસ્વિની ' ને સંસ્કૃત તથા માતૃભાષાનું ઉચ્ચ શિક્ષણ આપવામાં આવ્યું હતું. થોડાજ સમયમાં હેમને સંસારપ્રતિ વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો અને તપશ્ચર્યા અર્થે પિતૃગૃહનો ત્યાગ કરીને નૈમિષારણ્ય તરફ ગમન કર્યું. ઇ. સ ૧૮૫૭ના સીપાઇઓના બળવા વખતે તેઓ નૈમિષારણ્યમાં વાસ કરતાં હતા. તે વખતમાં ઉત્તર હિંદુસ્તાનના અનેક મ્હોટા મ્હોટા અંગ્રેજ અમલદારો માતાજીના સંસર્ગમાં આવેલા છે. અને તેઓ હેમની અપૂર્વ પ્રતિભા અને શક્તિ જોઇને વિસ્મય પામ્યા છે. તેઓ હેમનું ઘણું સન્માન કરે છે. અને હેમની સ્ત્રીઓ પણ માતાજીના દર્શનાર્થે ઘણી વખત આવતી.

નૈમિષ્યારણ્યમાં થઇને ગંગાસ્નાન કરી માતાજી બંગ દેશમાં પધાર્યાં. પરલોકવાસી ' મહારાણી સ્વર્ણમયી 'ના સ્વામી જે સમયે કાસિમ બાજારની જમીનદારીના ઉત્તરાધિકારી થયા તે વખતે માતાજી હેમના આમંત્રણથી ત્યાંજ હતાં. વર્ધમાનનાં રાણી વસન્તકુમારી સાથે રાજા દક્ષિણારંજનનો વિવાહ થયો તે વખતે પણ તેઓ હાજર હતાં. આ ઉપરથી હેમની પ્રતિષ્ઠાનો કાંઇક ખ્યાલ આવી શકે છે. વળી હાઇકોર્ટના બંગાળી જજ સ્વર્ગસ્થ શંભુનાથ પંડત અને સ્વર્ગસ્થ દ્વારકાનાથ મિત્ર એ બન્ને માતાજીની અત્યંત ભક્તિ કરતા હતા.

બંગાળામાં થઇને માતાજી 'પશુપતિનાથ' ના દર્શને નેપાલ ગયાં. ત્હાં હેમણે ઘણા વર્ષો સુધી વાસ કર્યો. નેપાલના રાજા અને મુખ્ય અધિકારીઓ માતાજી ઉપર ગંભીર શ્રદ્ધા રાખતા હતા. નેપાલમાં હેમણે ગંગાદેવીનું એક મંદિર સ્થાપન કર્યું છે જે આજે વધીને નેપાલનું એક વિખ્યાત દેવમંદિર બની ગયું છે નેપાલમાં હજારો રૂપીઆ ખર્ચીને હેમણે ચારે વેદ સુવર્ણાક્ષરે લખાવી રાખ્યા છે.

લગભગ ૧૭ વર્ષ થયાં માતાજી તપસ્વિની બંગ દેશમાં બીજીવાર પધાર્યાં છે. હિંદુ ધર્મમાં હેમની ઘણીજ નિષ્ઠા છે. પણ બંગદેશમાં પ્રચલિત હિંદુ ધર્મ ઉપર હેમની શ્રદ્ધા નથી. આ દેશમાંથી ધર્મબંધન શિથિલ પડતા જાય છે એ વાત ઉપર તેઓ ઘણો શોક પ્રગટ કરે છે. આ દેશની સ્ત્રીજાતિની શોચનીય અવસ્થા જોઇને તો ખરેખર હેમનું કોમળ હૃદય ભેદાઈ જાય છે. અને તેથી હેમની સ્થિતિ સુધારવાને માટે હેમણે વ્યાવહારિક ઉપાય યોજ્યા છે. સ્ત્રીજાતિની અવસ્થા ઉન્નત બનાવવા માટે હેમણે તેર વર્ષ થયાં 'માહકાલી પાઠશાળા' સ્થાપન કરી છે. આજકાલ આ 'મહાકાલી પાઠશાળા' વિરાટ સ્વરૂપમાં પરિણત થઈ છે. કલકત્તા, હાવરા, બહરામપુર, કાશી, રાવલપીંડી, વિગેરે દસબાર સ્થાનમાં આ પાઠશાળાની શાખાઓ સ્થાપન કરવામાં આવી છે. હજારો બાલિકાઓ આ પાઠશાળામાં શિક્ષણ લેઈ પોતાના ભાવી જીવનને ઉન્નત બનાવે છે. કેવું પુણ્યનું કામ!! એક અબળાની આવી કાર્ય ચલાવવાની શક્તિ જોઈ કોણ વિસ્મય નહિ પામે?! સાધારણ જનસમાજની સહાયતાથીજ આ બધી પાઠશાળાઓનો વહીવટ ચાલે છે. પરંતુ આવક ખર્ચના સરવૈયા જોતાં માલુમ પડે છે કે ખુદ માતાજીએ આ વિદ્યાલયોને માટે પોતાની ગાંઠેથી હજારો રૂપીઆ આપ્યા છે. એક સન્યાસિની આટલું ધન ક્યાંથી લાવે છે એ કોઇને ખબર પડતી નથી. હેમનું માનવું છે કે તપસ્વિનીઓને સત્કાર્ય માટે અર્થનો અભાવ રહેતો નથી. વિચાર કરવાથી આ એમના કથનમાં કાંઇક સત્ય સમાયલું જણાશે. આપણા ભારતવાસી બંધુઓમાં દાનશીલતાનો ગુણ અદ્યાપિ પર્યંત મોજુદ છે. અને જો તે દાનનો સત્પાત્રે ઉપયોગ કરવાને અર્થે આપણા વિરક્ત સાધુજનો પરિશ્રમ કરે તો સાંસારિક ગૃહસ્થો કરતાં તેઓ વધારે સફળતા પ્રાપ્ત કરી શકે એ સંભવિત છે. આવી રીતની પાઠશાળાઓ સ્થાપી સ્ત્રીકેળવણીનો પ્રચાર કરવા માટે બંગાળીઓ હેમના ચિરકાળના ઋણી છે.

માતાજી બાળબ્રહ્મચારિણી છે, ચિરકૌમારવ્રતધારિણી છે એકવાર હેમણે આખા ભારતવર્ષની પ્રદક્ષિણા કરી છે. સાહસ, કર્મોત્સાહ, પરિશ્રમ, ચિંતાશીલતા, અને તપશ્ચર્યા એ બધા ગુણો ધરાવે એવા, આ મનસ્વી તપસ્વિની હિંદુ અબળાની બરોબરી કરી શકે એવા, પુરૂષો પણ વિરલાજ હશે. આદમીઓના મ્હોટા કોલાહલવાળા મેળાઓમાં તેમજ વિન્ધ્યા હિમાલયાદિ નિર્જન કન્દરોમાં તે એકલાંજ ભ્રમણ કરે છે. હમારી આજકાલની નાજુક અને નાજુકતામાં મ્હોટાઇ સમજનારી બ્હેનો સાંભળીને વિસ્મય પામશે કે આ સન્યાસિની ઘોડેસવાર થવામાં ઘણીજ કુશળ છે. ઉત્કૃષ્ટ અંગ્રેજ ઘોડેસ્વારોની સાથે ઘોડો દોડાવવાની સરતોમાં તેઓ જીત મેળવે છે. એક તરફ આ બધા પુરૂષોચિત ગુણ છે તો બીજી તરફ રમણીઓને છાજતી લલિત કળાઓમાં પણ તેઓ વિશેષ પારદર્શી છે. વેદવેદાન્ત અને વ્યાકરણાદિ શાસ્ત્રોમાં હેમનું અગાધ પાંડિત્ય કહેવાય છે. ચિત્રકળામાં હેમની ઘણી નિપુણતા છે. હેમના પોતાના હાથની આલેખેલી ચિત્રાવલી, અને તેમાં એ ખાસ કરીને પર્વતના દૃશ્યના ચિત્રો, જોનારને મુગ્ધ કરી નાંખે છે.

મુંબાઇનાં સાધ્વી જાનકીબાઈ અને આ તપસ્વિની જેવાં રમણીરત્નો ભારતવર્ષ ઘણાં ઉત્પન્ન કરે એજ પ્રભુપ્રાર્થના સહિત હમે આ ટુંક વૃત્તાંતને સમાપ્ત કરીએ છીએ.

અનિલ.

પ્રથમ તો બસેં વરસફળ બનાવતા, તો ઘરમાં બસેં રૂપીઆ ને બાર માસ ચાલે એટલો દાણો આવતો. પણ હવે આપણું ટટ્ટુ નભતું નથી. હું રોફ તો ઘણો મારવા જાઉં છું. સફેત લુગડાં, ઘંટીના પડ જેવી તેડી ધોળી પાઘડી, બગલાની પાંખ જેવું ધોતીયું પહેરૂં છું. આંખે ચશ્મા ઘાલું છું. પાઘડીમાં જ્યાં મારગ હોય છે ત્યાં ચૈત્રી પંચાંગ, અષાડી પંચાંગ, સુડી, સોપારી વિગેરે રાખું છું. પણ શુક્રવાર વળતો નથી. આનું કારણ ખોળતાં ખોળતાં એમ માલુમ પડયું કે જ્યાં સુધી બઇરીઓ અમે જે કહીએ તે માને એવી ભલી હતી ત્યાં સુધી જ્યોતિષ તથા કથાવાર્તાથી એમનાં મન પ્રસન્ન કરી, દાનની શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન કરી, મારા જેવા જોષી, પુરાણી, નિર્વાહ કરતા. હવે તો સ્ત્રીઓ ભણવા માંડી. ને તેની જોડે અમારી કમાણીને ગ્રહણ થયું. હજી અડધું ગ્રહણ થયું છે, ત્યાં સુધી વારુ ઠીક છે. પણ જ્યારે ખગ્રાસ ગ્રહણ થશે, ત્યારે મહામુશ્કિલીની વાત છે. ભલા ભગવન! કોણ જાણે શાએ આ જુની આંખે નવા તમામા નશીબમાં જોવાના લખ્યા હશે. ગમે એમ હોય, હું તો સત્ય કહું છું કે જ્યોતિષશાસ્ત્ર ખોટું નથી. વળી કેટલાક વિદ્વાનો કહે છે કે જ્યોતિષશાસ્ત્ર આપણા દેશમાં ગ્રીસમાંથી આવ્યું માટે જેમ હાલ તમામ પરદેશી ચીજનો "બાયકૉટ" કરવાનો પવન વાયો છે, તેમજ જો બધા લોકો જ્યોતિષશાસ્ત્રને 'બાયકૉટ' કરી દેશે તો તો જોઇ લ્યો બદાની મઝા. ભલાભગવાન! તું કરે તે ખરૂં. !!!

સુમિત્ર.

વર્તમાનરંગ.

સુરતમાં મળેલી સાંસારિક કૉન્ફરન્સ—ગયા માર્ચ માસની તા. ૩૧ મીએ સુરતમાં મુંબાઇ ઇલાકાની પ્રાંતિક સાંસારિક સમાજ રા. બા. હરગોવિન્દદાસ દ્વારકાદાસ કાંટાવાળાના પ્રમુખપદ નીચે મળી હતી. પ્રમુખ તરીકેના પોતાના આરંભક ભાષણમાં સ્ત્રીઓમારને લગતા વિષયોમાં સ્ત્રીકેળવણી—તે કેવા પ્રકારે અપાવી જોઇએ, તેનો ઉદ્દેશ શો હોવો જોઇએ—બાળલગ્ન, વિધવાવિવાહ, તથા જુદી જુદી ન્યાતો વચ્ચે લગ્નસંબંધ એ બાબતો પરત્વે કેટલુંક સારૂં વિવેચન કર્યું હતું. કેટલાક અનુકૂળ સંજોગો હોવા છતાં આપણા ઇલાકામાં સ્ત્રીકેળવણીનો પ્રચાર વસ્તીના પ્રમાણમાં ઘણો ઓછો હોવા સંબંધી રા. બા. હરગોવિંદદાસે યોગ્ય ખેદ દર્શાવ્યા છતાં તેનાં કારણોની શોધમાં તેઓ ઉતર્યા નહોતા. શિક્ષિત તેમજ અશિક્ષિત જનસમૂહમાં સ્ત્રીકેળવણી તરફનો અભાવ આટલે બધે અંશે દૂર થયા છતાં તેના વિસ્તાર તથા ઉચ્ચતામાં વૃદ્ધિ ન થવાનું કારણ અમે માનીએ છીએ કે આપણા સંસારપ્રયાણને અનુકૂળ થવાને માટે સ્ત્રીકેળવણી કેવા પ્રકારની હોવી જોઇએ એ વિષે માતપિતામાં-વિચારકોમાં પણ—ઘણો મતભેદ છેઃ અને કેળવણી આપવાનાં અદ્યાપિ પર્યંત જેજે સાધનો યોજાયેલાં છે તે ઉદ્દિષ્ટ માર્ગે લઈ જાય એવાં નથી, તથા હજી સુધી પ્રસિદ્ધ થયેલાં શિક્ષણનાં ફળ હિંદુ સંસારને ઘણાં ઉપયુક્ત હોવાને બદલે તેને અનિષ્ટ દિશા તરફ દોરી જાય એવા વલણવાળાં નીવડે છે એવી આશંકા ઘણાક લોકોમાં પ્રસરી રહેલી છે. આથી સુધારકોનું તથા વિદ્યાવિલાસી જનોનું હાલ પ્રથમ કર્તવ્ય એ છે કે તેમણે આ આશંકાની યોગ્યાયોગ્યતા તપાસી

તેમાં ઘટતો ફેરફાર કરવો તથા કરાવવો. વિધવાવિવાહ સંબંધી લોકમત ઘણો વિરૂદ્ધ છે એમ કબૂલ કરી પ્રમુખ સાહેબે શાસ્ત્ર તરીકે સ્વીકારાતા ગ્રંથોમાં પણ પુનર્વિવાહનાં દૃષ્ટાન્તોનો ઉલ્લેખ કર્યો હતો. હાલના જમાનાના અન્ય સુધારકોના મત સાથે મળતા થઇ રા. બા. હુરગોવિંદદાસે પણ, સંસારસુધારાનો બચાવ કરતાં, જણાવ્યું હતું કે પુનર્વિવાહ એ લગ્નસંસ્થાનું, ઉત્તમોત્તમ સ્વરૂપ છે એમ નહી, તેમ દરેક વિધવાએ પુનર્લગ્ન કરવું આવશ્યક છે એમ પણ નથી. જે વિધવા ઇશ્વરેચ્છાને આધિન વર્તી, મનુષ્યજીવનનો ધાર્મિક આશય સમજી, પોતાનું અવશેષ આયુષ્ય પતિસ્મરણમાં, કુટુમ્બના ઉપયોગમાં કે લોકોપકારમાં ધાર્મિક વૃત્તિથી ગાળવા ઇચ્છા રાખે. તે ભલે અલગ્નિત રહે. પુનર્વિવાહ સર્વેને માટે શ્રેષ્ટ માર્ગજ છે એમ નહિ; પરંતુ કષ્ટમય, પરાધિન કે અનીતિમાન જીવન કરતાં તે શ્રેયસ્કર છે એમ સુધારકો જણાવે છે, અને તેવા પ્રસંગોમાં તેવો શ્રેયસ્કર માર્ગ લેતાં અટકાવનાર સામાજીક બન્ધનો શિથિલ કરવા તેઓ લોકોને આગ્રહ કરે છે. વિરૂદ્ધ પક્ષે, શાસ્ત્રનિષેધનો વિચાર બાજુ ઉપર મુકતાં પણ, લોકોનો એક વર્ગ, જનસમાજનું દષ્ટિબિન્દુ શ્રેયસ્તરના કરતાં શ્રેષ્ટ માર્ગ તરફજ હોવું જોઇએ એમ ધારી, પુનર્લગ્નને વખોડે છે; અને બીજો કેટલોક ભાગ ફરજીયાત વૈધવ્યની દુષ્ટતા સમજે છે અને નિન્દે પણ છે, તથા સૂચવવામાં આવતા માર્ગના લાભની કદર પણ જાણે છે, છતાં તેને વ્યવહારમાં મૂકતાં જનસમાજના મૂળ સ્વરૂપને ફેરવી નાખનાર જે અનેક ગંભિર અને બારિક પરિણામો નીપજવાનો ભય રહે છે તેને તેઓ અનિષ્ટ માને છે અને તેથી તેઓ આ નવા ઉપદેશને સંમત થતા નથી. સુધારકો જ્યારે તેવાં કોઈ પરિણામોની ગણના ન કરતાં, સંપૂર્ણ અને સર્વત્ર લાભ જ માની લઇને, 'યાહોમ કરીને" તે માર્ગમાં પડે છે અને અન્યને પડવા બોધ કરે છે, ત્યારે આ વર્ગ તેવાં પરિણામો સરખામણીમાં નાપસંદ કરી ચાલતી સ્થિતિજ સ્વીકારી લેછે. રા. બા. હુરગોવિંદદાસે ત્રીજો વિષય જુદી જુદી ન્યાતો વચ્ચે લગ્નવ્યવહાર વિસ્તારવાનો ચર્ચ્યો હતો. એકજ ભોજનવ્યવહાર રાખનારી ન્યાતો જો લગ્નવ્યવહાર પણ રાખે તો તેથી બાળલગ્ન, કન્યાવિક્રય, વૃદ્ધવિવાહ, અનેક પુરૂષોનું અવિવાહિતપણું ઈ. અનાચારો પણ ઘણે અંશે ઘટી જવાનો સંભવ રહે છે.

સુરતમાં મળેલી મહિલાપરિષદ્—રાજકીય સમાજ જેમ પ્રદર્શન ઇત્યાદિરૂપે પોતાની શાખા વિસ્તારતી જાય છે, તેમ સંસારસુધારાસમાજની પણ મહિલાપરિષદ્ રૂપે એક શાખા સ્ફૂરી આવી છે, અને અન્ય સ્થળોની પેઠે સુરતમાં પણ તથા સમારંભોને પ્રસંગે તેવી એક મુંબાઈ ઇલાકાની સન્નારીઓની પરિષદ્ સુરતમાં મળી હતી. તેમાં આશરે ૨૫૦ સ્ત્રીઓએ હાજરી આપી હતી તેમાં પ્રમુખસ્થાન લેતાં સ્વર્ગસ્થ ન્યાયમૂર્તિ રાનડેનાં પત્ની શ્રીમતી રમાબાઇએ ઘણા ઉંચા પ્રકારના વિચારો દર્શાવ્યા હતા. પરિષદ્નો હેતુ જણાવતાં તેમણે કહ્યું હતું કે " ઘરમાં કુટુંમ્બ સબંધી જેમ આપણી-સ્ત્રીઓની-ફરજ હોય છે, તેમ દેશ સંબંધી પણ ફરજ હોય છે. તેથી ઘર તેમજ દેશ બન્ને સંબંધી આપણા મનમાં વિચાર જાગ્રત રહેવા અને લાગણી વધારવા સારૂ મુંબાઇમાં ૧૯૦૪ માં 'ભારતમહિલાપરિષદ'ની સ્થાપના કરવામાં આવી હતી. જુદા જુદા પ્રદેશની સ્ત્રીઓએ ભેગાં થવાથી પરસ્પરની પ્રેમભાવનામાં વૃદ્ધિ થાય, એટલુંજ નહી પણ

લવાજમ તથા સર્વ બાબતના પત્રવ્યવહારનું શરનામું.

રા. મોતીલાલ રતનલાલ દિવેટીયા બી એ.

વ્યવસ્થાપક સુન્દરીસુબોધ—અમદાવાદ

વિધવા

(કાવ્ય)

લેખક —વસન્તવિનોદી.

મૂલ્ય આના ચાર

સુન્દરીસુબોધના ગ્રાહકને ટપાલ સાથે અઢી આને મળશે

મળવાનું ઠેકાણું } પ્રજાબન્ધુ ઓફિસ ખાડીઆ—અમદાવાદ
મેસર્સ. એન એમ ત્રિપાઠી અને કંપની કાલબાદેવી રોડ—મુંબઈ

વહુને શિખામણ.

(બીજી આવૃત્તિ, કિંમત રૂ ૧)

સ્ત્રીઓને ખાસ વાંચવા લાયક, પહેલી આવૃત્તિની ૧૫૦૦ પ્રત ખપી જવાથી બીજી આવૃત્તિ બહાર પડી છે

મળવાનું ઠેકાણું—રવિશંકર ગણેશજી અંજારિયા, ચીફ મેડિકલ ઓફીસર, માંગરોળ (કાઠીઆવાડ)

તથા "સુન્દરીસુબોધ" ઓફીસ, અમદાવાદ

'સુન્દરીસુબોધ' ના ગ્રાહકોને રૂ ૦-૧૨-૦ ટ ખ જુદું.

કાવ્યમાધુર્ય.

આધુનિક લેખકોના ઉત્તમ કાવ્યોનો સંગ્રહ

સંગ્રહ કરનાર—હિમ્મતલાલ ગણેશજી અંજારિયા એમ એ

કિંમત કાચું પુઠું એક રૂપીઓ } ટપાલ ખર્ચ જુદું
પાકું પુઠું દોઢ રૂપીઓ }

સોલ એજન્ટસ એન એમ ત્રિપાઠીની કંપની મુંબાઈ.

સુન્દરીસુબોધ ઓફિસ—અમદાવાદ

મેસર મેઘજી બુકસેલર—રાજકોટ

આ ઉપરાંત ગુજરાત કાઠિયાવાડના પ્રસિદ્ધ બુકસેલરોને ત્યાંથી પણ મળી શકશે.

Registered No. B 436.

સુન્દરીસુબોધ.

यत्र नार्यस्तु पूज्यन्ते रमन्ते तत्र देवताः । मनु.

(પ્રથમ દેવતા રહે, જ્યાં પામે સન્માન સુન્દરી)

સર્વાંગે સ્ત્રીઓ માટે પ્રકટ થતું માસિક.

પુસ્તક ૪ | અંક ૫

પ્રકાશક, બન્ધુસમાજ.

ઈ. સ. ૧૯૦૭: મે. | વિ. સં. ૧૯૬૩: વૈશાખ.

વિષયસૂચન

વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૧-૪-૦ પોસ્ટેજ સહીત.

લવાજમની પ્હોંચ.

ચોથા વર્ષ પેટે.

૩૪૯ નં. ૮૧૧ શ્રી લાયબ્રેરીના મે. સેક્રેટરી.	ભરૂચ.	૧—૪—૦
૩૫૦ ,, ૮૧૨ રા. પરસોત્તમ કેશવજી	મુંબાઇ	૧—૪—૦
૩૬૧ ,, ૮૧૩ રા. માનજી ગોપાળજી	મુંબાઇ.	૧—૪—૦
૩૬૨ ,, ૮૧૪ સૌ. બેનકોર દેવીદાસ	મુંબાઇ	૧—૪—૦
૩૬૩ ,, ૮૧૪ રા. ગીરધરલાલ કેશવલાલ	અમદાવાદ.	૧—૪—૦
૩૬૪ ,, ૮૧૫ માસ્તર ગોરધનદાસ કે ભટ.	રંગુન.	૧—૪—૦
૩૬૫ ,, ૮૧૬ રા. હરિલાલ મથુરલાલ	વડોદરા.	૧—૪—૦
૩૬૬ ,, ૮૧૭ ઠક્કર ખીમજી લીલાધર	મુંબાઇ	૧—૪—૦
૩૬૭ ,, ૫૦૮ રા. મંગળેશ્વર વેણીરામ	ડીસી	૧—૪—૦

Registered No. B 436.

सुन्दरी सुबोध.

વર્ષ ૪ થું]   ઈ. સ. ૧૯૦૭ મે—વૈશાખ વિ. સ. ૧૯૬૩.   [અંક ૯ મો.

ज्ञानसुगन्ध.

यात्रा—दूरना प्रांतोमांथी आवता पुरुषो अने स्त्रीओ, रोगी अने अपंग मनुष्यो, भिक्षुको अने वैरागीओ तथा सन्यासीओ, ए सर्व आ चोतरफ विख्याति पामेला धामनी यात्रा करवा महीनाओथी निकळेला–थाकेला ए तरफ जाय छे मरता पहेला एकवार ए यात्रा करवी ए तेमना श्रद्धालु जीवनना अभिलाष होय छे. मध्यकाळनी श्रद्धा हजी हिंदुस्तानमां नष्ट थइ नथी. युरोपना मध्यकाळना साधुओ लखी गया छे ते क्रियाओ तथा रूढिओ हाले पण आ अद्भुत भूमिमां प्रचलित छे मुसाफरी, स्थानफेर, नवी जगाओ जोवी तथा नवा देखावो जोवा ए सर्व वर्त्तमान युरोपमां ऐहिक विषयो थई गया छे, अने हिंदुस्तानमां हजीए धार्मिकता तथा पुण्यकारी कर्तव्य तरीके मनाय छे पुरीनी जात्राए जनारा यात्राळु जेवाज आश्चर्य जनक तथा तेवीज रीतनी मुसाफरी करनार पहेलाना वखतमां युरोपना केन्टरबरीना यात्राळुओ हता. तेमज पूर्व तरफना यात्रा करनार, पश्चिमना लुर्डना श्रद्धावान् यात्राळु जेवाज भक्तिमान छे अने कदापि तेमना करता वधारे विश्वास राखनार अने उत्कंठित हशे.

सुधाहासिनी.

કાવ્યકુંજ.

લગ્નમંગલ.

૧

(શાર્દૂ૦) જન્મી આંખ ઉઘાડતાં લલિત આ લીલા નિહાળી રહ્યાં,
માતાના મૃદુ અંકમાં પડી રહી હાથે પગે ઉછળ્યાં;
રોવાને હસવાની એ રમતમા માબાપને રીઝવ્યાં,
સેવાના તમને સદા સુખ થજો કલ્યાણકારી બધાં. ૧

૨

(શીખરિણી.) પિતાની છાયામાં પ્રિય જનનીના પાલવ મહીં-
રમ્યા ને રાચ્યાં છો થનનગન નાચી ઝુલી રહી;
મજા, એવી માણી લહરીપર કુંજે સુઈ જતાં-
લહ્યાં જે છાજો તે, વરવધુ ! સદા સ્વપ્નસુખડાં. ૨

૬

(શીખરિણી.) અહોહો ! આજે તો ઘુઘવી ઘુઘવી હર્ષ ઉછળે–
અમારા હૈયામાં મધુર સુરનાં ગીત ગજવે;
વિભુની લીલાનાં પ્રિય જીવ સમાં બાળકઃ તમે–
પળો પંથે ભેળાં શુભ જુગલ ! આ મંગલ સમે. ૬

૭

(શાર્દૂલ) જ્યાં કલ્લોલ મચે મજા ઉડી રહે ચોપાસ આનન્દમાં,
લીલા લ્હેર ખીલી રહે અજબ જ્યાં કર્તવ્યની ધૂનમાં;
સેવા હેત ભરી કરે ઉમળકે સૌ એક બીજા જહીં,
તે સંસાર મહીં સિધાવઃ નવલાં ! થાજો સુખી દંપતી ! ૭

૮

(શાર્દૂલ) સંસારે સુખના વિહાર કરતા આનન્દને આ સમે,
દેવી જ્યોતિ સમાં તમે વરવધુ ! આવો વધાવું હવે;
ત્હારાં મંગલસૂત્ર કંકણ તથા સૌભાગ્યનો ચન્દ્રમા,
કન્યારત્ન ! વસંત એ ત્રિપુટીનો છાજો તમોને સદા ! ૮

લલિત

સ્વદેશદાઝ

'Breathes there a man with soul so dead'

(ભાષાન્તર.)

(સળાવત)

છે શું કોઈ માનવી, જીવનો અચેત એવો,
જેને નથી જાગિયા કદી યે મનમાં ભાવો,
જેણે કદી એહવું અન્તરે કહ્યું નથી કે,
આ મ્હારી ખુદ, મ્હારી, મ્હારી આ મ્હારી ભૂમિ છે?
ભમી ભમી પરભોમ કિનારે પ્રવાસી જ્યારે,
નિજ પગલાં નિજ ભોમ ભણી તે વળતી વાળે,
જરા, કદી એ ઘેર જવાને અમુલખ અવસર,
છે શું કોઈ એહવો દાઝયું નવ જેનું અન્તર ?
જો એવો કો હોય, જાવ ને નિરખો ત્હેને,
કદી ય એવા કાજ બિરદ કવિનાં નહિ ગાજે,

હો મ્હોટા ઇલિકાબ, નામ હો મહાન એનું,
પરિપૂરણ કામના, ભલે હો અઢળક નાણું;
એ ઇલિકાબો છતાં, છતાં સત્તા ને પૈસો,
એ પામર નીચ જન્તુ, જગત બધું નિજમાં જોતો.
આ જીવન માંહિ તો સુકીર્તિ સઘળી ખોશે,
પડી મૃત્યુમુખ નામનિશાન સમેતો જાશે;
જે માટીનો હતો તે જ હીણી માટીમાં,
વણકીર્તિ, વણશોક, ગવાયા વિના ગીતોમાં.

પ્રેમભક્તિ

સુન્દરીસુબોધ.

(ગરબો, રાગ—સુરતાની; તાલ—દીપચંદો.)

સર્વ શાસ્ત્રનું મથન આ, સુન્દરી હૃદયે રાખ;
પ્રેમ ધર્મ છે પતિપ્રભૂ, વેદ પુરે છે શાખ.
આવો પ્રિયતમ પ્રભૂજી પધરાવો, આવો ગોરી મંગલ ગાઓ;
હરિભજનની ધૂમ મચાવો, આવો ગોરી મંગલ ગાઓ.

પૂર્વ પુણ્યબળથી મળ્યા, સદેહ પતિ ભગવાન;
તો સખી શાને પૂજવા? જીવહીણ પાષાણ.
રહી ભોગમાં જોગ જગાવો, આવો ગોરી મંગલ ગાઓ;
હરિભજનની ધૂમ મચાવો, આવો ગોરી મંગલ ગાઓ.

દ્વૈત છોડી, અદ્વૈત બની, લગ્ને કરી કુળ એક;
આત્માર્પણ પતિ ચરણમાં કરી થા પતિમય છેક.
ભૂલી આપપણું પર થાઓ, આવો ગોરી મંગલ ગાઓ;
હરિ ભજનની ધૂમ મચાવો, આવો ગોરી મંગલ ગાઓ.

'આપ ગયું', પર ના રહ્યું; મુક્તિ લક્ષ્ય ફળ જેહ;
પતિમય થઈ પતિરૂપ બની, દેહી છતાં વિદેહ.
એવી દેહી વિદેહી કહાવો, અલખ લખમાં થાઓ;
સતી નારીતણા ગુણ ગાઓ, સાહેલી લ્યો વિજય લ્હાવો.

હરિહર પુરુષોત્તમ—માધવપુર.

રમણીમણિમાલા.

પ્રાચીન આર્ય સ્ત્રી સરસ્વતી ને ગાર્ગી, અને અર્વાચીન સ્ત્રી જયા.

(સ્ત્રી લેખ.)

સોનું ગમે તેટલું હોય તથાપિ તેને વિશુદ્ધ કરી સુંદર આભૂષણોમા લવાય છે, ત્યારે તેનું ખરૂં મૂલ્ય ગણાય છે. તેમજ મનુષ્યરૂપ રત્ન ગમે તેવું હોય તથાપિ તેના અંતરમાં રહેલા ગુણોને વિશુદ્ધ કરી આભરણોમાં લવાય છે ત્યારે તેની કિંમત એટલી વધે છે કે તે સૈકાના સૈકા ચાલ્યા જાય તોપણ લાખો લોકો મળીને તે આપી શકતા નથી.

જે સ્ત્રીરત્નોના ચરિત્રોનું આર્ય મહિલાઓ આજે હજારો વર્ષ થયાં પોતાના હૃદય-મંદિરમાં નિરંતર પ્રાત કાળે ધ્યાન ધરે છે, જેઓના પવિત્ર નામનો જાપ કરે છે, અને જેઓનાં સુંદર ચિત્રો મનની આંખ આગળ લાવી દર્શન કરે છે તે સ્ત્રીરત્નોમાંથી માત્ર અહીં ત્રણ સ્ત્રીઓનાં ચરિત્રો વિષે આપણે કંઇક વાત કરશું અને તેમાથી આપણે શું શીખી શકીએ તેનો વિચાર કરશું.

આ ઉપરથી એમ સમજવાનું નથી કે આર્ય ભૂમિને શોભાવનારી અનેક સ્ત્રીરત્નોના ચરિત્રોમાથી આપણે અનુકરણ કરવા જેવું કંઈ નથી. ઘણુ છે, તથાપિ એકજ દિવસમાં અને એકજ કલાકમાં આપણા વ્યવહારમા બધા વિષે કહી શકાય નહિ. માટે હાલ તો આટલેથીજ સંતોષ માનશો.

સદ્ગુણો વિષે શાસ્ત્રોની અંદર ઘણું લખ્યું છે અને તે આપણા વાંચવામા પણ આવે છે, વિદ્વાનોના ભાષણોમાં પણ આપણે સાંભળીએ છીએ, તથાપિ તે સદ્ગુણો જ્યાં સુધી કોઇના આચારમા આવ્યા નથી ત્યાં સુધી આપણને તે સદ્ગુણનો માર્ગ દુર્લભ થઇ પડે છે. તથાપિ આપણા સ્ત્રીવર્ગમાથી કોઈ પણ ધૈર્ય ધરી તેને આચારમા મુકે છે કે આપણને તેને માર્ગે વળવું સહેલ થઈ પડે છે

જયા.

કાશી નગરમાં નંદરાજ નામે એક યુવાન અને ધનવાન પુરૂષ રહેતો હતો. એમના સદ્ભાગ્યે એમને સ્ત્રી પણ પતિપરાયણ પ્રાપ્ત થઈ હતી. સ્ત્રીના સૌંદર્યને પણ શોભાવનાર સદ્ગુણની માળા, એ હમેશાં પોતાના તન મનમાં રાખતી હતી. અને તે પ્રસંગ આવ્યે તેના પતિને પણ તેનો પ્રભાવ જણાયો હતો.

પતિની આજ્ઞા એજ પ્રભુની આજ્ઞા હતી, પતિને સુખ એજ તેનુ સ્વર્ગ હતું, માટે વિશેષ અત્રે ન કહેતાં આપણે આગળ વાત ચલાવીએ.

આ જોડું સુખમાં મગ્ન હતું. દિવસો સુખને જોતાં જોતાં આગળ ચાલ્યા જતા હતા, તેની તેમને ખબર પણ પડતી નહિ. બાળ સુખની છાયા વ્યાપારમાં ખોટ જવાથી બદલાઈ. વ્યાપાર રૂપી વહાણને ખોટ રૂપી ગાબડું પડવાથી સંસારસપત્તિ ચાલી ગઈ, તે મુંગે મોહોડે નંદરાજે સહન કર્યું. ઘણાક કાળ સુધી પોતાના મનમાંજ આ કષ્ટ રહેવા દીધુ. ખોટ આવી હતી, અને સંપત્તિ જવાની હતી છતાં ઘણો વખત સુધી પોતાની વહાલી સ્ત્રીને તે કહી

મડનમિશ્ર એ હાલના કહેવાતા આચાર્યની પેઠે પોતાની ધર્મપત્નીની વિદ્યાની ઇર્ષ્યા કરનારા ન હતા, પણ પોતાની સ્ત્રીની વિદ્યાને અને તેના સદ્દગુણને ચાહતા અને ઉત્તેજન આપતા સરસ્વતી, પોતાના પતિને પરમાત્મરૂપ ગણી પતિપરાયણજ હતી એ વખત શ્રીમત્ શંકરાચાર્ય જેવા મહા સમર્થ બ્રહ્મજ્ઞાની સાથે વાદમા મડનમિશ્ર પરાજય પામ્યા તે વખતે સરસ્વતીએ કહ્યું કે સબર કરો, વિવાહિતા પુરૂષજ પુરૂષરૂપ ગણાય છે, અને તેઓ મારી સાથે વિવાહિત થઇ ધર્મથી એકરૂપ હોવાથી જ્યાં સુધી તમે મને વાદવિવાદમા જીતો નહિ ત્યાં સુધી મડનમિશ્ર હાર્યા ગણાય નહિ સ્ત્રીજાતે શાસ્ત્રાર્થ જેવા કઠિણ વિષયમાં મહાત્મન્ શંકરાચાર્યની સાથે વાદવિવાદમાં ઉતરવુ એ કાઇ ઓછી વાત છે।

જયા જેમ પતિના સુખે સુખી અને દુખે દુખી રહી, પતિને દુખની વેળાએ સુખી કરી પોતે સુખી થઇ, તેમ આ સરસ્વતી પતિના વિજયમા વિજયી અને પરાજયમાં દુખી એમ નહિ પણ પોતાના પતિને વિજયની સાગ્ગ સાથે જોડી રાખવા, શંકરાચાર્ય જેવા સાથે વિવાદમા—શાસ્ત્રાર્થમા ઉતર્યા એ કઇ થોડી વાત? ધન્ય છે એવાં વિદ્યાપતિનિને કે જે પતિ પરાયણ હોઇ પતિ સાથે એકરૂપતા પામે! મારા વિદુષી બ્હેનો પણ પોતાના વિદ્વાન્ પતિ સાથે સરસ્વતિની પેઠે વિદ્યામા પણ એકરૂપતા રાખતા હોય તો તેઓ કેવા સુખી હોય! પતિ સાથે કેવાં કલ્યાણ સાધી શકે! કેવા આનદે રહે! વિદ્યાનદ જેવો અપૂર્વ આનદ બીજો ક્યા છે? વિદ્યારૂપી વિજળીના પ્રકાશમા, ચદ્ર જેવો પ્રકાશ સર્વત્ર દૃશ્યમાન થઇ આનદરૂપતા આપે છે અને તે આ સસારને એક ઇંદ્રની પુરી જેવો લાગે છે

હવે આપણે ગાર્ગીમાતાના બોધક ચરિત્રપરથી શુ શીખીએ?

ગાર્ગી. ઉપર આપણે બે ચરિત્રો જોયા તેમાનુ પહેલુ ચરિત્ર જયાનુ જોયુ આ ચરિત્ર ગૃહસ સારને કલ્યાણકારી છે બીજુ સરસ્વતીનુ એ સદ્દવિદ્યામા રહેલું જે સુખ આનદ તેને આપનાર છે પરતુ આ લોક પરલોકમા ઉભયનું કલ્યાણ સાધનાર એવુ કાઈ પણ જો ચરિત્ર હોય તો તે માતા ગાર્ગીનું છે

વળી જયાના બોધક ચરિત્રમા આપણે જોયુ કે સસારમા પૈસા સબધી ગમે તેવા દુખના ડુગરોમા માણસ છુંદાઈ મરતું હોય તથાપિ જેને જયાના જેવી પતિપરાયણ એટલે પોતાના સ્વાર્થને બાજુ મૂકી પતિનું હિત તેજ પોતાનુ હિત સમજનાર સ્ત્રી હોય તે પુરૂષ એવા દુખના ડુગરોને પણ પોતાની પત્નીના ધૈર્યથી જાગ્રત થયેલી હિંમતરૂપી વજ્જવડ ચુરેચુરા કરી નાખી સુખને પ્રાપ્ત કરી શકે છે, અને તે પણ એટલે સુધી કે ગૃહસસારને સ્વર્ગના સરખુ તે સમજે. આ ગુણ આપણે જયામાં પૂર્ણપણે જોયો અને તેનાથી થતા લાભ પણ જોયા.

તેમજ વિદુષી સરસ્વતીના ચરિત્ર ઉપરથી આપણે સમજી શકશુ કે જે વિદ્વાન્ પતિને સરસ્વતી જેવી પડિતા સ્ત્રી પ્રાપ્ત થઈ હોય, તેને શાસ્ત્ર સબધી કે તેના વાદવિવાદ સબધી ગમે તેવા સકટો કદાચ આવી પડયા હોય તો પણ એવી પડિતા પત્નીની સહાયથી સકટો દૂર કરી શકે છે એટલુ જ નહિ પરતુ તે તેવાઓને વૈકુઠનુ ધામ હોય તેવુ લાગે છે

નિર્ધનતાનુ દુખ પૂર્ણ જ્ઞાનીના સમાગમમા આવતા, પોતાને જણાઈ આવતાં, પોતાના અપૂર્ણ જ્ઞાનનુ દુખ, એ ઉપરાત ત્રીજુ દુખ તે મનુષ્ય માત્રને મરણ સબધી છે સર્વ દુખોમા મરણદુખ એ મોટામા મોટુ ગણાય છે. એવા કઠણ દુખને પણ મટાડવાનો શો ઉપાય છે, તેની શોધમા માતા ગાર્ગી લાગે છે અને ઘણા યત્ન પછી તેમને જણાયલુ છે

છે કે શરીરના મરણને ભૂલથી પોતાનું મરણ સમજાઈ જવાય છે–શરીરના ફેરફારને પોતાનો ફેરફાર સમજાઈ જવાય છે. કપડાંનો ફેરફાર થતાં કંઈ શરીરનો ફેરફાર થતો નથી, તેમ શરીર બદલાતાં પોતામાં ફેરફાર થતો નથી. આમ મરણને શરીરનો ફેરફાર સમજ્યા પછી પોતે કોણ તેનું સ્વરૂપ સમજવા લાગે છે.

આત્મજ્ઞાન થતાં જ ચિત્તસરોવરમાં પોતાનુ પ્રતિબિંબ એવું પડે છે કે હું બ્રહ્મરૂપ છુ, હું અમર છું, હું જ્ઞાનરૂપ છું, ઇત્યાદિ અનંત અને અપાર શક્તિઓ એ પોતે જ છે એમ સ્પષ્ટ થાય છે, પ્રત્યક્ષ થાય છે, સાક્ષાત્કાર થાય છે.

સાડાત્રણ હાથના શરીરને જે ગાર્ગીમાતા આપણી પેઠે હું ગણતાં હતાં તે હવે આત્માને હું ગણવા લાગ્યાં, અને તેમ થતાં જ આ શરીરમાં પણ એટલું બળ દેખાયું કે આખા વિરાટ સ્વરૂપનો જય કરી શકે. (પરંતુ આ વાત એટલી ગંભીર પણ રમણિય તેમને જણાઈ છે કે જેનુ વર્ણન આવાં બીજા બે એક ભાષણોમાં પણ પૂર્ણ ન થાય, માટે તે સંબંધી કોઈ બીજી વખતે વાત કરશું.)

બ્રહ્મજ્ઞાન સંપાદન કરવાને આત્મજ્ઞાન એ દ્વાર છે. બ્રહ્મદર્શન કરવાને આત્મા એ ચક્ષુ છે. બ્રહ્મનો સાક્ષાત્કાર કરવાને આત્મસાક્ષાત્કાર થવો એ દર્પણ છે. કારણ કે બ્રહ્મજ્ઞાન બ્રહ્મદર્શન કે બ્રહ્મસાક્ષાત્કાર એ નિર્મળ આત્મામાં જ થાય છે. ગમે તેટલું શાસ્ત્ર સંબંધી જ્ઞાન હોય, ગમે તેટલી સંસાર સબંધી કે કળા સબંધી વિદ્યાઓ પ્રાપ્ત કરી હોય, ગમે તેવાં ચક્રવર્તિના રાજ્યોનાં સુખો આપણા હસ્તમાં જ ફરતાં હોય, તથાપિ ગાર્ગીમાતા એમ સમજવા લાગ્યાં કે જ્યાં સુધી હુ કોણ તેની મને ખબર ન હોય ત્યાં સુધી આ સુખો પણ દુઃખ રૂપ થઈ પડે છે. અને જે હુ કોણ એવું યથાર્થ જ્ઞાન થયુ હોય તે આત્મજ્ઞાન વડે સુખ તે પરમ સુખરૂપ થાય છે, અને દુઃખ તે પણ સુખરૂપે બની જાય છે. હું કોણ એવા આત્મજ્ઞાન વડે જનક વિદેહીની પેઠે આ જગતના રાજ્યો સાથે બ્રહ્મરાજ્ય પ્રાપ્ત થવાથી સર્વત્ર આનન્દ આનન્દ ને આનન્દ જ વ્યાપી રહે છે.

વળી ગાર્ગીના બોધક ચરિત્રપરથી માલમ પડે છે કે યાજ્ઞવલ્ક્યસંહિતા જેમાં યોગશાસ્ત્રનું બહુ જ સરળ રીતે જ્ઞાન આપ્યુ છે, તે આખી સંહિતા યાજ્ઞવલ્ક્યે ને ગાર્ગીમાતાએ કરેલા પ્રશ્નો અને તેના ઉત્તર રૂપે છે.

એક વેળાએ જનક વિદેહીએ દેશોદેશથી અધ્યાત્મ જ્ઞાનીઓને પોતાના રાજ્યમંદિરમાં બોલાવ્યા, તેમાં ગાર્ગીમાતાને પણ આમંત્રણ કરવામાં આવ્યું હતું.

સકળ જ્ઞાનના રાશિરૂપ વેદમાં પણ ગાર્ગીમાતા બ્રહ્મજ્ઞાનનો ઉપદેશ આપતાં જણાય છે. ગાર્ગીમાતાને બ્રહ્મજ્ઞાન થયા પછી, જે જે પ્રભુપ્રેરણાથી આત્માનુભવ થયા છે તેનું મનોવેધક વર્ણન વેદમાં મોજુદ છે. આજકાલ કેટલાએક બ્રહ્મદેવો સ્ત્રીને વેદનો અધિકાર નથી એમ કહે છે, તથાપિ આપણે એટલું તો હાલ પણ સમજીએ છીએ કે પરમ કૃપાળુ ઇશ્વરને પોતાના પુત્ર પુત્રીઓ પર સમાન પ્રેમ છે. આર્યાં જેવી સ્ત્રીને બ્રહ્મજ્ઞાનનો અધિકાર આપી, વેદમાં પણ ઇશ્વર પોતે જ તેમનુ નામ ઋષિઓની સાથે ગણાવે છે. વેદ એ ઇશ્વર પ્રેરીત છે, એમ આપણ સર્વ આર્ય પ્રજા માનીએ છીએ અને એ ઇશ્વરપ્રેરણા જેમ ઋષિઓના અંતઃકરણમાં થઈ તેમ ગાર્ગીમાતાના પવિત્ર અંતઃકરણમા પણ જ્યારે થઈ ત્યારે સ્ત્રીઓને

વેદાધિકાર નથી એમ કહેવું એ કેવું લાગે છે ! અને તો એમ લાગે છે કે ઇશ્વર પુરૂષ હો કે સ્ત્રી હો તેમાં ભેદ ગણતો નથી, તેમ જ ભૂતકાળ અને વર્ત્તમાન કાળમાં પણ ભેદ ગણતો નથી. અને જેમ ગાર્ગીમાતાને બ્રહ્મજ્ઞાન થયું અને વેદરૂપ પ્રાસાદમાં વિરાજ્યાં, તેમ આપણે પણ હું કોણ એ જાણવાની જિજ્ઞાસા રાખીએ અને અંતઃકરણ પવિત્ર રાખીએ તો આપણે પણ તેમની પેઠે હાલ પણ અધિકારી થઈ શકીએ એમ મને તો સ્પષ્ટ દેખાય છે.

ગાર્ગીમાતાએ જણાવ્યું છે કે ગમે તો ચાર વેદનું, ૭ શાસ્ત્રરૂપ અંગનું, વ્યાકરણ, કોશ વગેરે ઉપાંગનું, જ્ઞાન હોય, ગમે તો કાવ્યનું, અલંકારનું કે તર્કનું રહસ્ય સમજાતું હોય, તથાપિ તે બધાં જ્ઞાન એકડા વગરનાં મિંડાં છે. પરંતુ આ સંસારમાં જન્મી હું કોણ એવું આત્મ જ્ઞાન યથાર્થ પ્રાપ્ત કર્યું હોય તો તે બધાં આત્મજ્ઞાનરૂપી એકડાપર ચડેલાં મીંડાં છે.

ઉપસંહાર. જયાનુ ચરિત્ર સંસારને સ્વર્ગરૂપ દેખાડે છે, એમ આપણે જોયું. ગમે તેવી સ્થિતિ હોય તો પણ સ્ત્રી સસારને સ્વર્ગરૂપ બનાવી શકે છે. જયા જેવી સ્ત્રી હોય અને નદ જેવા પતિ હોય તો ખરેખર સંસાર એ સ્વર્ગજ છે.

સરસ્વતીનુ ચરિત્ર વિદ્વાન્ અને વિદુષી પતિપત્નીના આરિસા રૂપ છે, અને એ આરિસામાં જોતાં જો ઘરમાં ઉભય વિદ્યાપરાયણ હોય તો સ્વર્ગથી પણ વિશેષ એવો વૈકુંઠ ધામ જેવો સંસાર થઈ રહે છે. પરતુ ગાર્ગીમાતા જેવી આત્મવેત્તા કે બ્રહ્મવેત્તા સ્ત્રી હોય તો સંસાર એ એવા મહા આનન્દનુ સ્થાન જણાય છે કે જાણે આ તે સંસાર કે મોક્ષ નગરનું રાજ્ય.

બાઇઓ અને બ્હેનો, ભૂતકાળના મહાન્ આકાશમાં તારાની પેઠે ઝગઝગતાં એવાં બેહન જયા, ચંદ્રની પેઠે દીપતાં વડીલ બેહેન સરસ્વતી અને સૂર્યની પેઠે પ્રકાશતાં માતા ગાર્ગીનાં આપણે દર્શન જ કર્યા કરશું કે તેમના ચરિત્રદર્શનથી પાવન થઈ, જાગૃત થઈ હોશ રાખી ઉત્સાહ વધારી, તેમનાં બહેન તરીકે-નાની બહેન તરીકે અને પુત્રી તરીકે થઇ તેમના પગલે ચાલી તેઓના આનંદમાં વધારો કરીશું ?

પરમકૃપાળુ પરમેશ્વરે સર્વને સમાન આત્મા, સમાન બળ, સમાન બુદ્ધિ ને સમાન પ્રકાશ આપ્યાં છે, અને તે આવા સુચરિત્રો રૂપી દર્પણ આપણી પાસે ધરી આપણામાં તેવા જ ગુણો જે ગુપ્ત અને સુપ્ત રહ્યા છે તેને પ્રગટ અને જાગૃત કરે છે. છતાં પણ, દર્પણમાં જોયાં છતાં પણ, આપણો મનનો મેલ આપણે ન ટાળીએ તો તેમાં દર્પણનો વાંક નથી, પણ આપણો પોતાનો જ છે. માટે જયા જેવું ધૈર્ય રાખી, સરસ્વતી જેવી બુદ્ધિ રાખી, અને ગાર્ગી જેવું આત્મજ્ઞાન ધરી તન, મન અને અતઃકરણને તેમની પેઠે પવિત્ર કરીએ તો આપણે પણ તેઓના જેવા હાલ પણ થઇ શકીએ એવું મને તો લાગે છે. આ આર્યભૂમિમાં જન્મ્યાનું સાફલ્ય તો ત્યારે જ જણાય કે માત્ર પૂર્વે થઈ ગયેલાંના વખાણ નહિં પરતુ તેમના ઉપકાર પૂર્વક આપણે પણ તેઓના જેવા થવું એ છે, અને પરમકૃપાળુ ઇશ્વરના ચરણમા પણ એ પ્રાર્થના છે કે આ કાળે એવાં સ્ત્રીરત્નો જગતમા વિશેષ હો.

શાન્તિઃ શાન્તિઃ શાન્તિઃ

મણીબાઇ.

જે. પી. હ. મુબઈ.

રમાં રહીને પણ અનેક પરોપકારનાં કાર્ય કરી શકે. પો-
વિ દેવો, તેમને વિપત્તિ વખતે તન, મન અને બને તો
યાશ્રમ હોય તેને મુલાકાતો આપીને તેને સુધારવા પ્રયત્ન
સ્ત્રોકી, અનાથને બને તો દ્રવ્યદાન કરવું એ વગેરે અનેક
સુરત મહિલા રેક સ્થળે પોતાની હાજરીથી પુરૂષ વર્ગમાં પણ નીતિ અને
ને સુધારી શકે.

ર્યું ગૃહસ્થાશ્રમી સ્ત્રી કરે. વિધવા સ્ત્રીઓ હરેક રીતે દેશ-
સૃષ્ટિરચનામાં સ્ત્રીજાતી અને ગવણી લઇને પછી નર્સીંગ, સુવાવડનું કામ, સ્ત્રી-દાક્તરનું
પક્ષી અને મનુષ્યજાતી સર્વમાં લોકોનાં દુઃખ ટાળીને તેમના અનેક આશીર્વાદ લઈ શકે અને
નથી જ સૃષ્ટિક્રમ ચાલે છે. ત કરી શકે.
સૃષ્ટિચક્ર બરોબર ચાલી
યથાર્થ કરવાં આવશ્ય. એલી સ્ત્રી અનેક રીતે પોતાને પોતાના કુટુંબને તેમજ પોતાના દેશને

પ્રકૃતિની રૂ
હોય તો અવળે
સુકાન વિના
ગમે તેમ
પુ
સ્ત્રીઓ
દીલગી

સૌ. શારદા.

——:૦:——

વાર્તાલહરી.

જ્યાં સ્નેહ ત્યાંજ ઇશ્વર.

ધરાવ અમદાવાદમાં સ્ટેશન તરફ જતાં પાંચકુવા નજદીક એક એદા ઘાટના મકાનમાં મસજી શ્રીફ્રનો દરજી રહેતો હતો, એના ઘરનો એક ભાગ રસ્તા ઉપર પડવાથી સચો ચલાવતા હરીગવતાં રસ્તા ઉપર પસાર થતા લોકો જોઇ શકતો અને વખતો વખત કોઇ સારા માણુ-સ્રી ! " બાઇમાહેબ " " મહેરબાન " કહી સલામ કરતો. દુકાન ન્હાની હતી. એની શિવાય કેટલ્ને વખતસર આપવાની ટેવથી ખાડીયા, રાયપુરના પ્રતિષ્ટિત માણુસો ઉપરાત સાહેબ જે કો વિગેરે પણ એની પામેજ કપડાં શિવડાવવા આવતા. શેઠ શાહુકારને બગીમાં જતા પરુખી આહકોને " આ શેઠે પહેરેલો કોટ,-ખમીસ મ્હે શીવેલો " એમ કહેતો અને આનદ ઝ્માનતો. આ લત્તામાં ઘણા વર્ષથી રહેતો હોવાથી શહેરના ઘણા ભાગમાં તે જાણીતો થયો હતો. યુવાવસ્થામાં સારી કમાણી અને ધધાને લીધે ઇશ્વરનું નામ વિસરી ગયો હતો; પરન્તુ જેમ તેમ વૃદ્ધાવસ્થા આવતી ગઇ તેમ તેમ પરોઢમા ભજન સાંભળવાની ટેવથી-ઇશ્વર તરફ મન વળતું ગયું. એટલામાં દૈવવશાત્ ત્રણ વર્ષનો છોકરો મુકી હેની સ્ત્રી દેવલોક પામી. જેમ તેમ કરતાં છોકરો મ્હોટો થયો અને વૃદ્ધાવસ્થામાં પિતાને મદદ કરવા લાગ્યો. એટલામાં રાત્રે એક આહકને તૈયાર જોડા આપતાં હેઠળ પડેલા ગ્લાસલેટના દિવાને ધોતીયાનો છેડો લાગ્યો અને છોકરો દાઝયો. દાક્તરોની ઘણીએ મદદ લીધી પણ સખ્ત દાઝવાથી આરામ ન થયો અને પિતાને વૃદ્ધાવસ્થામાં રઝળતો મૂકી ચાલ્યો ગયો.

મસજી શાન્ત સ્વભાવનો, પ્રમાણિક અને ઇશ્વરથી ડરીને ચાલનાર હતો, છતાં વૃદ્ધા-વસ્થામાં પડેલા આ ઘાથી એનું હૃદય ખિન્ન થયુ, અને નિરાશાને પરિણામે ઇશ્વરને ઠપકો

આપવા લાગ્યો, મૃત્યુ માગવા લાગ્યો અને મૃત્યુને મોકલનાર પ્રભુને ગાળો દેવા માંડી. એ દિવસથી મલજીએ દેવદર્શને જવાનું બંધ કર્યું. એક દિવસ મલજીનો ઓળખીતો બ્રાહ્મણ લીંબડીથી મળવા આવ્યો અને એની સાથે વાતચિત કરતાં મલજીએ જણાવ્યું કે–

" કાકા–હું મૃત્યુ શિવાય બીજું માગતો નથી. મ્હને હવે કોઇ તરફની આશા નથી."

" એવું ગાંડુ ગાંડુ બોલીશ નહિ, ઇશ્વરની શી ઇચ્છા હશે તે આપણી ક્ષુદ્ર બુદ્ધિથી સ્હમજી શકાય એમ નથી. ત્હારા છોકરાએ મરવું જોઇએ અને ત્હારે જીવવું એવી ઇશ્વરની મરજી હશે. ત્હારા છોકરાને માટે દિલગીર થવાને બદલે ત્હારા પોતાના સુખના અભાવને માટે તું વિશેષ દિલગીર હોય એમ લાગે છે."

" મ્હારા પોતાના સુખ અર્થે ન જીવું તો કોને માટે જીવું?"

"ઇશ્વરે આપણને સજીવ કર્યા છે માટે ત્હેને માટેજ આપણે જીવવું–અને જ્યારે એમ સ્હમજીશ ત્યારેજ જીવનનાં દુઃખોની અસર નહિ થાય."

" ઇશ્વરને માટે કેવી રીતે જીવવું?"

" એ માટે કથાશાસ્ત્ર શ્રવણ કર. શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માએ અર્જુનને આપેલો બોધ યાદ લાવ અને તરતજ સ્હમજાશે."

આ દિવસથી સ્વામિનારાયણના મંદિરમાં થતી કથા સ્નેહપૂર્વક સાંભળવા લાગ્યો. શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન થઇ અને મનઃશાન્તિ થવા માંડી. જે મલજી પ્રત્યેક રાત્રીયે નિશ્વાસ નાંખતો, ઇશ્વરને ઠપકો આપતો અને પથારીમાં આળોટયા કરતો, તેજ મલજી સ્હવારે સ્નાન કરી એકાગ્ર ચિત્તથી માળા લઇ પ્રભુનું ધ્યાન ધરતો અને " ઇશ્વર જે કરે છે તે મારા માટે" એમ માની શાન્ત ચિત્તે નિદ્રા લેતો થયો.

મલજીના જીવન વ્યવહારમાં પણ ફેરફાર થયા; પ્રથમ કામથી પરવારી દુકાનની સ્હામે આવેલી દારૂની દુકાનમાં જઇ નિશો કરી–બોલાબોલી કરી ધાંધળ મચાવી ઘેર આવતો તે હાલ નિર્મળ પાણી અને દુધ સિવાય કાંઇ પીતો નહિ અને કાર્યથી પરવારી હરિકથામાં જતો.

મલજી કથામાંથી ઘેર આવ્યો; વાળુ કરી ઓટલા ઉપર બેઠો બેઠો માળા ફેરવ્યા કરતો હતો અને કથાનું મનન કરતો હતો.

" ક્ષમા એ ઉત્તમ ભૂષણ છે, દયા રાખવી એ ઇશ્વરી પ્રીતિનું સાધન છે અને દાન એ મહત્ પૂણ્ય છે" એ એ દિવસની કથાનો સાર હતો. માળાની ધૂનમાં અને વિચારની શ્રેણીમાં મલજી અર્ધ નિદ્રિત સ્થિતિમાં પડયો. " મલજી, મલજી, હું કાલ ત્હારા ઘર પાસે આવીશ, જાગ્રત રહેજે." આવા શબ્દના ભણકારા વાગ્યા. આંખ્યો ઉઘાડી જૂવે છે તો કાંઇ નહિ; પરન્તુ એ ભણકારા હજી વાગતાજ હતા.

બીજે દિવસે સ્હવારે ઉઠી નિત્યકર્મ કરી ચુલા ઉપર ગરમ પાણી મૂકી પોતાનું કામ કરવા લાગ્યો. કામ કરતાં કરતાં પણ મલજીનું મન પેલા શબ્દોમાંજ હતું અને સંચા ઉપર બેઠાં બેઠાં રોજના કરતાં દશ ગણી વધારે વખત રસ્તા ઉપર નજર નાંખતો હતો.

પોષ માસ ચાલતો હતો, કકડતી ઠંડી પડતી હતી, સ્હવારનો વખત હતો, વાધરીઓ ટાઢમાં ધ્રુજતા સડકો છાંટતા હતા. પાસે આવેલા દરવાજા પાસે પોલીસ અને મ્યુનીસીપા-

બીડીના સિપાઇઓ દેવતા સળગાવી આગળ પાછળ બેસી હોકા પીતા તડાકા મારતા હતા. મલજીએ પોતાનું કામ કરતાં બ્હાર જોયુ તો એક વૃદ્ધ માણસ ત્યાં ફરતો હતો. આ જોઇ શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્મા–વાર્તામાં સાંભળીયે છીએ તેમ–વૃદ્ધ બ્રાહ્મણનું રૂપ લઇ ગઇ રાત્રીનું અર્ધ નિદ્રિત અવસ્થાનું સ્વપ્ન ખરૂં પાડવા આવ્યો એમ ધાર્યું. ધારીને જોયું તો પાણી છાંટનાર વૃદ્ધ વાઘરી હતો. " અરે દૈવ-મ્હારી આંખ્યો પણ જવા આવી " એમ નિશ્વાસ નાંખી જાગૃત થઇ ફરીને ધંધે લાગ્યો.

મલજીએ થોડીવાર પછી જોયું તો તે વાઘરી એના ઘર પાસે બેભાનાવસ્થામાં પડયો હતો. ટાઢે શરીર જકડાઇ ગયુ હતું, પાણીની ડોળ એક બાજુ પડી હતી અને નળમાંથી પાણી વહ્યા જતું હતું.

आत्मवत् सर्वभूतेषु यः पश्यति स पण्डितः ।

'સર્વ પ્રાણીમાત્રને પોતાના જેવાંજ ગણે છે તેજ પણ્ડિત છે' એ વિચાર ઉત્પન્ન થયો અને " પાણી ઉકળે છે તો જરા મરી વિગેરે નાંખી ઉકાળો કરી આ માણસને પાઉં " એવો વિચાર થતાંજ નિચે ઉતરી સારવાર કરી વાઘરીને ઘરની અંદર બેસાડયો. સઘડી સળગાવી ગરમાવો કર્યો અને પ્રેમપૂર્વક ઉકાળો આપી ચેતનમય કર્યો. એક પ્યાલો બસ નથી એમ માની બીજો પ્યાલો આપ્યો અને પેલો વાઘરી થોડીવારે ટટાર થયો. વાતમાં ને વાતમાં મલજીએ રાત્રીએ આવેલા સ્વપ્નાની–શબ્દના ભણકારાની–ઇશ્વરની–વિદુરની ભાજી, સુદામાનાં તાંદુલ, શબરીના બોરની વાતો કહી. વૃદ્ધ વાઘરી જેણે આ કશુ કદાપિ સાંભળ્યું નહોતું તે તો પ્રભુકથાથી માત્ર ઇશ્વર પ્રીત્યર્થે દયા લાવનાર મલજીની વર્તણુકથી હ્રિમૂઢ થયો–ગળગળો થયો. અન્તે રજા માગી રસ્તે પડયો.

મલજી પાછો કામે લાગ્યો–વાઘરીને મદદ કરી માટે સતુષ્ટ થયો અને રાત્રીનુ સ્વપ્ન ફળિભૂત થશે કે કેમ એ વિચારે પ્રત્યેક પળે શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્મા અમુક રૂપે આવશે એમ આશા રાખતો વખતોવખત બ્હાર ડોકીયાં કરતો હતો.

× × × ×

બે સિપાઓ લશ્કરી પોશાકમાં સ્ટેશન તરફથી ગામમા ગયા; એક રબરટાઇરની ગાડીમાં પારસી બાનુ સ્ટેશન તરફ ગયાં; બે યુવાનો તડાકા મારતા પાસેની ચાની હોટેલમાં પેઠા. થોડીક વાર પછી ઝીણુ ફાટી ગયેલા લુગડાવાળી અને કેડમાં શેતું છોકરૂં છે એવી એક આધેડ સ્ત્રી ધીરે ધીરે ચાલતી ત્યાં આવી ઉભી. ન્હાના બાલકને ટાઢથી બચાવવા ફાટેલા લુગડાનો છેડો વખતો વખત ઓઢાડતી; ભૂખથી પીડિત બાલકને ધવરાવવા ફાંફા મારતી પરન્તુ ખોરાક વિના દુધ ક્યાંથી આવે ? ને દુધ ન આવે તો બાલકની ભૂખ ક્યાંથી મટે ! તેમ જ ભૂખ ન મટે ત્યાં સધી છાનું પણ શાનું રહે ? મલજીને દયા આવી. તે સ્ત્રીને બુમ પાડી ઘરમાં આવવા કહ્યું. બુમ સાંભળી ગરીબ બીચારી સ્ત્રી ગભરાઈ, પરન્તુ મલજીના વય શબ્દ અને કોમળ અંતઃકરણ જોઈ અંદર દાખલ થઈ.

" બ્હેન ! આ પાટ ઉપર બેસ, થાક ખા અને બાલકને ધવરાવ. "

" ભાઈ ! ત્રણ ત્રણ દિવસનો અપવાસ છે તો પછી શી રીતે ધવરાવું. "

મલજી તરત ઉઠયો. ઘરમાંથી બાજરીના બે રોટલા, અથાણું, મીઠું લાવ્યો અને પેલી

સ્ત્રીને સુખેથી ખાવા કહ્યું. બ્હાર જઈ અછેર દુધ લાવી તે બાલકને પીવરાવ્યું. પેલી સ્ત્રી પાસેથી બાલક લઈ લીધું અને "મ્હારે પણ છોકરો હતો" એટલું કહી બાલકને ચપટીથી, ઓડીને આંગળી અડકાડી, મ્હોમાં આંગળી આપી, રમાડવા લાગ્યો. નિર્દોષ બાલક આ રમતથી રોતો રહી ગયો અને સ્હેજ હસવા લાગ્યો. આ સ્થિતિ જોઈ ત્હેની માતાને શું થયું હશે તે કહેવા કરતાં તે સ્થિતિ અનુભવનારી વિશેષ સ્હમજી શકશે. બાલકને રમતમાં જોઈ માતા આનંદ પામી અને બે રોટલા ખાઈ પાણી પી સાન્ત થઈ. તે કોણ હતી તે પ્રશ્ન ઉત્તરમાં ત્હેને નીચે પ્રમાણે જણાવ્યું.

"હું જાતે બ્રાહ્મણ છું. મ્હારો ધણી મુમ્બાઈના એક શેઠીયાની સાથે રસોઈ કર આફ્રિકા ગયો છે અને બાર મહિના થવા આવ્યા કાંઇ ખબરઅબર આવ્યા નથી. આટ બાલક છે. ઘરનું સર્વસ્વ વેચી અત્યાર સુધી નભાવ્યું, હવે મ્હારી પાસે પાઈ નથી. દ તરીકે રહેવા બહુ ફાંફાં માર્યાં પરન્તુ સ્ત્રી જાતીને કેટલી મુશીબતો વેઠવી પડે છે એ ત જાણો છો. ધણી વિનાની સ્ત્રીને માથે હજાર આળ આવે. નોકરી મળે છે ત્યાં માણસો સા નથી હોતાં ને નહી તો મળતી નથી. મ્હારી એક સગીએ રસોઇની નોકરી ખોળી છે પ ત્હેને હજી મહિનાની વાર છે. ઇશ્વર મૃત્યુ આપે તો સારૂં. ફક્ત આ બાલકને માટે જી બળે છે."

"શુ ત્હારી પાસે કાંઈ કપડા નથી."

"ક્યાંથી હોય! ગઈ કાલે જ શુકરવારમાં ફાટલું ધોતીયું વેચી આના દુધના પૈસા પેદા કર્યાં."

મલજી ઉઠયો અને જુના લુગડાંની પેટીમાંથી એક ન્હાનો કબજો કાઢી આપ્યો.

"ભાઇ! ઇશ્વર ત્હમારૂં કલ્યાણ કરો! ઇશ્વરે જ ત્હમારા ઘર પાસે આવવા સુઝાડ્યું નહિ તો આ બાલક ટાઢથી ક્યારનુંએ મરી ગયુ હોત. પરમેશ્વર ત્હમારા દીલમાં વસ્યો હશે જ.

"હા, ઇશ્વરે મ્હારા દિલમા વાસ કર્યો છે. હું બ્હાર નકામાં ડોકીયા નહોતો કરતો." આટલું કહી સ્વપ્નની વાત કહી.

"ભાઇ! એમ બને એમાં નવાઈ નથી. ઇશ્વર ગમે તે રૂપમાં આવવા સમર્થ છે. બસ હવે હું જાઊં છું."

મલજીએ બે આનાના પૈસા આગ્રહ કરી પેલી સ્ત્રીને આપ્યા અને માતાપુત્ર રવાના થયાં.

+ + + +

તે સ્ત્રીના ગયા પછી મલજી જમ્યો અને પાછો કામે લાગ્યો. આમ છતાં ત્હેની નજર રસ્તા ઉપર હતી. એટલામાં "લ્યો રે જામફળ" કરતી એક સ્ત્રી આવી. માથા ઉપર જામફળનો ટોપલો હતો અને ખભા ઉપર લાકડાના ન્હાના પાંચ સાત કકડા હતા. એક ખભા ઉપર ભાર વધારે લાગવાથી ખભો બદલવાની ઇચ્છાએ ટોપલો હેઠળ મુક્યો અને કકડા એક ખભેથી બીજે ખભે નાંખ્યા. આ દરમિયાન એક અટકચાળા છોકરાએ એક જામફળ ઉપાડી દોડવા માંડ્યું. જેવો દોડવા જાય છે કે તરત જ લાકડાં હેઠળ નાંખી પેલી સ્ત્રી છોકરા પાછળ દોડી ને હાથ પકડી જામફળ લઈ ધમકાવવા લાગી. એ છોકરા અને તે સ્ત્રી વચ્ચે બોલાબોલી ગાળાગાળી ચાલી. લોક ભેગું થયું. મલજી નીચે આવી તે સ્ત્રીને કહેવા લાગ્યો.

"જવા દે! ત્હારૂં જામફળ આવ્યું છે. હોય નાનું બાલક છે."

"એમ શેના જવા દે! મશ્કરતું આવતું હશે? એમ તો ટેવ પડે. પોલીસને બોલાવવા દે'

"પોલીસને બોલાવી શુ કરીશ? હવે નહિ કરે." આટલું કહી છેકરાને સ્હેજ ધમકાવ્યો અને હવે નહિ લઉં એમ કહેવરાવ્યુ

"એટલુ કહે કેમ જવા દઊં? એમ માફ્ શેના કરે? એવાને તો પુરતી સજા થવી જોઇએ."

"તું એક બાળકને જવા દેતી નથી તો આપણે દરરોજ હજારો ગુના કરીયે છીએ તેને ઇશ્વર કેમ માફી આપશે?"

"હા એ બધુ ખરૂં. પણ એમ તો છોકરા બગડી જાય"

"એમ છોકરા ન બગડે તે જેવાનું આપણા જેવા મોટાનું કામ છે"

"તમે કહો છો તે બરાબર છે મ્હારે સાત છોકરા હતા ત્હેમાથી હાલ એક છોકરી જીવતી છે બધાં છોકરા સંભારૂં છુ ત્યારે છાતી ભરાઈ આવે છે. ખરેખર મ્હને છોકરા બહુ વ્હાલા લાગે છે"

"ત્યારે આ નાના છોકરાના ઉપર હાથ ઉગામતા એ વિચાર ક્યાં ગયો હતો?"

પેલી સ્રીથી કાંઈ જ બોલાયુ નહી અને ટોપલો માથે મૂકી ચાલતી થઈ

\+ + + +

મલજી ઘરમાં આવ્યો અને કામે લાગ્યો સંધ્યાકાળે ફાનસમા દીવા થયા તે વેળા ઉઠયો અને બત્તી સળગાવી. થોડુંક શિવવાનું બાકી હતું તે પુરૂ કરી રોટલા ખાઈ હોકો પી હાથમા માળા લઈ ચંદ્રમાના અજવાળામા પથારી પાથરી સુતો. સુતા સુતા મન શાન્ત થયુ. ગયા કાલનું સ્વપ્નું અને આજનો ઇતિહાસ સ્મરણપથમા આવ્યો અર્ધ નિદ્રિત સ્થિતિમા પડયો. સ્વપ્નમા "મલજી, મલજી, મ્હને ઓળખે છે?" એ શબ્દ કાને પડયા.

"કોણ છે'

"હું"

વૃદ્ધ વાઘરીની આકૃતિ દેખાઈ, થોડીકવાર ઉભી અને ચાલી ગઈ બીજી જ પળે બાલકની સાથે એક સ્રી દેખાઈ સ્રીનું મ્હો હસતું હતું, બાળકની શ્વેત દંતકળીયો દેખાતી હતી.

નીમકળવાળી સ્રી અને છોકરો દેખાયા. અદૃશ્ય થયા. આ ચિત્રથી મલજીનું હૃદય આનંદ અનુભવવા લાગ્યુ અને એક ચિત્રપટ ઉપર નીચેના અક્ષરો વાંચ્યા.

"ન્યાત જાતની તફાવત રાખ્યા વિના, કોઇ પણ તરેહના ઐહિક સુખની આશા રાખ્યા વિના કેવળ મ્હારે જ માટે મ્હારા ઉપરની પ્રીતિ ખાતર ક્ષુધિતને અન્ન આપી, પીડિતને આશ્રય આપી સંતોષ્યા છે તે મ્હને જ સતોષ્યા બરાબર છે મ્હને મેળવવાનો એજ ઉત્તમ રસ્તો છે"

"જ્યાં સ્નેહ છે ત્યાં જ હું છું."

યોજક

ભોગીન્દ્રરાવ રતનલાલ દિવેટીઆ.

(સુબન્ધુ)

બાલોદ્યાન.

માતાઓને ચેતવણી.

આપણી પ્રજા શૌર્ય તથા હિંમતથી હીન તથા નિસ્તેજ થતા જાય છે તેના ઘણ કારણો છે, જેવાં કે બાળલગ્ન, અયોગ્ય કેળવણી, લશ્કરી કેળવણી અને હથીયારોના ઉપયોગનો અભાવ વિગેરે. પરંતુ આ કારણોમાંથી કેટલાંક આપણી સત્તાથી બહાર છે અને તેથી બાળકની છેક બાલ્યાવસ્થામાં પડતા સંસ્કારો જેની અસર બાળકના કુમળા મગજપર ઘણી ઉંડી થાય છે અને જેનાથી બાળકને બહાદુર અથવા બાયલા, સ્વાશ્રયી અથવા પરાધિન સ્વભાવનું કરવું અતિ સુલભ છે, તે સંસ્કારો સુધારવાનું કામ જો માતાઓ મનપર લે તો ઘણો લાભ થાય. ઘણાં કુટુંબોમાં જોઇશું તો શરીરમાં માબાપો ન જાણે તેવી થયેલી અવ્યવસ્થાને લીધે કે કોઈ બીજા કારણને લીધે જ્યારે બાળક રડે છે ત્યારે અજ્ઞાન માતાઓ અને ચાકરો બાળકને ભય અથવા ધમકી આપી છાનું રાખવા પ્રયત્ન કરે છે. પરંતુ તેની બાળકના મગજપર કેવી ખરાબ અસર થાય છે તેની તેઓને થોડી જ ખબર હોય છે. કેટલીક વખત આનંદ ખાતર અને કેટલીક વખત ધમકી તરીકે "હાઉ", "ભૂત", "બાવો", "વાઘ" વિગેરેના બેદરકારીથી બાળકના મગજપર પાડેલાં ભયનાં ચિત્રો તેમને જીંદગીભર બાયલા, રોગી, અને નિસ્તેજ કરી મુકે છે. મોટી ઉમરે પણ તેમનામાં અંધારી જગામાં ભૂત અને ચોરના સંસ્કારો તરી આવે છે અને મરજી વિરૂદ્ધ ભય ઉપજાવે છે. ભયની અસર બાળકપર કેટલી થાય છે તે નીચેના દાખલાથી જણાશેઃ—

થોડાંક વર્ષપર એક શ્રીમંત ઘરના બાળકને આયાને સોંપી તેનાં માબાપ બ્હાર કાંઈ કામસર ગયાં. વર્ષ દોઢ વર્ષનું તે બાળક તેથી રડવા લાગ્યું અને ઘણું કરતાં છાનું રહે નહિ. તે આયા ઘણી વાતોડી હતી અને શેઠ શેઠાણી બહાર ગયાથી બીજા ઘરના ચાકરો વાતો કરતા હતા ત્યાં તે આયાને જવાનુ ઘણું મન થયું તેથી તેણે તે બાળકને ઘોડીયામાં સુવાડી તેની આંખો સામે એક કાગળમાં એક મ્હોટુ વિકાળ ચિત્ર કાઢી લટકાવ્યું. તેથી તે બાળક તરત જ રડતું બંધ રહી ગયુ અને તે આયા ખુશી થતી નીચે દોડી ગઈ. અડધોએક કલાક થયો એટલે શેઠ શેઠાણીને પાછાં આવતા જોઇ તે આયા બાળકને લેવા ઉપર દોડી પરંતુ ત્યાં જતાં તે આભીજ બની ગઈ. બાળકના મુખપરથી ગુલાબી ઉડી જઈ તે તદ્દન ફીક્કો પડી ગયો હતો, આનંદને બદલે તેનાપર અતિશય ભય જણાતો હતો, આંખો બંધ હોવાને બદલે ફટારેલી હતી. બુમ પાડી બાળકને બોલાવતાં પણ તેણે સાંભળ્યું નહિ, હલાવતાં શબવત્ લાગ્યું. આયાના ભયનો પાર રહ્યો નહિ અને તેનાથી ચીસ પાડી જવાઈ. બધાં દોડી આવ્યાં અને દાક્તરને બોલાવ્યો. તપાસતાં તે તદ્દન ત્રાસ અને ભયમાં મરણ પામેલું જણાયું. બીજાં ઘરનાં માણસો ઘભરાટમાં હતાં તે વખતે તે આયાએ તે ભયંકર ચિત્રને એક ખુણામાં કોઇ ન જાણે તેમ નાંખી દીધું હતું તેથી દાક્તર તથા પોલીસને મરણનું ખરૂં કારણ શોધતાં ઘણી મુશ્કેલી પડી. આખરે તે આયાને ખુબ ધમકાવતાં સત્ય વાત જણાઇ આવી. માટે માતાઓ ! બાળકોને અંધારા ઓરડામાં પુરતાં અને બ્હીવરાવતાં ચેતો!

પ્રસાદ.

———:o:———

સ્વાગત મંદિર.

વિધવાઃ *—આ નામનું ન્હાનકડું, કાવ્ય અમને અવલોકન અર્થે મળ્યું છે. આ કાવ્યના (૧) સમ્ભારણું, (૨) વ્હાલાનો વિયોગ, (૩) છેલ્લો નિશ્ચય એવા ત્રણ વિભાગ કર્યા છે. સમ્ભારણું વાંચતાં ભવભૂતિના ઉત્તરરામમાં રામે સીતાના વિયોગ સમયે કરેલા ઉદ્ગારનું કાંક ભાન થાય છે; ત્હેની સાથે ભાષા સંસ્કારી અને એટલી સરળ છે કે વાંચનારના હૃદયમાં અસર થયા વિના રહેતી નથી. પતિના જતાં હિંદુ કુટુમ્બમાં અને જનસમાજમાં વિધવાની શી સ્થિતિ છે તે નીચેની બે લીટીઓથી યથાસ્થિત સ્હમજાશે.

ઓપે ગયું; હા ! સૌ ગયું; બધુયે ગયું પતિના જતા.

* * * * *

બદલો હવે મ્હારે બધે હા ! જગતમાં સુણવી રહી.

પતિના ગુજરી ગયા પછી પતિની મૂર્તિ હૃદયમા રમી ર્હે છે ત્હેનું ચિત્ર અને રા. નરસિંહરાવની કુસુમમાળામાં "તારી છબી નથી" એ કાવ્યમા નાયક નાયિકાને સમ્બોધી બોલે છે તે ચિત્રમા કેટલું સરખાપણું છે તે જૂવો.

"જ્યહાં જ્યહાં ત્યાંહી મુજ નયન સ્હામે ઉભી હસે."—કુસુમમાળા.

"જ્યાં જ્યાં નયન મ્હારાં પળે ત્યાં ત્યા છબી મ્હામી હસે."—વિધવા.

"પ્રિયેરે તે તે ક્રમમ વિસનય"—વિગેરે રામ બોલે છે તેમ અત્રે નાયિકા પોતાના પતિના મહવાસમાં અનુભવેલા પ્રસંગોનુ સ્મરણ કરે છે. પતિ અથવા પત્નીમાથી એક શરીરે અગવસ્થ હોય ત્યારે એક બીજાની પાસે જઇ શકતા નથી અને અન્તર્વૃત્તિ દુભાયા કરે છે તેનું ચિત્ર,

"નાથ બહુ માંદા થતાં સૌયે સગાં વેરી બન્યા,
પ્રાણેશ દિધ નવ ભેટવા આવે સમય જૂદા કર્યા;
શો આપણો મંસાર છે આવે સમય પણુ પતિ હા,
નહિ સ્વજન પાસે જઇ શકે કદી અવર જનના દેખતાં."

આ લીટીઓથી સ્હમજાય છે. વિધવા થયા પછી કેવી રીતે જીવન ગાળવુ એ પ્રશ્ન લેખકે એવી ખૂબીથી ચર્ચ્યો છે કે સર્વ કોઇને મનનીય છે. ગતપતિને જે પ્રિય હતું ત્હેમાં જ જીવન વ્યતિત કરી.

"પ્રિય સ્વામિને શાન્તિ મળે એવું અનેરૂં આદરૂં,
સારૈય આ અવશેષ જીવન જગતમાં જીવ્યુ ભલું."

એમ માની "જે હૃદયને લાગ્યુ ખરૂં તે તે પ્રમાણે ચાલવું" એવો નિશ્ચય કરે છે.

"સહુ માનીએ તો સુખ છે."

"નહિ પારકી પીડા કહિયે કોઇથી પરખાય છે,
સૌ અવરનું દુઃખકથન બહુ સ્હેલાઇથી લેવાય છે,
નિજને જાતપર આવી પડે સારૈય તે સ્હમજાય છે."

* કર્તા—વસન્તવિનોદી. મૂલ્ય ૦-૪-૦.

"રડતા હૃદયને રીબવું એ જગતનો રીવાજ છે."
"કુચલીનું વક્ષણુ તેને અછત નહિ ભીખમાં મળે."
"શુભ કાર્યે કંયમ કંઇ નહિ જડે ઇચ્છા અચળ જો હૃદયમાં,
ધીર મનનશીલા મનુષ્યને શુભ કાર્યની નહિ ન્યૂનતા."

વિગેરે સર્વમાન્ય સત્રોથી કાવ્ય ભરપૂર છે. પુસ્તકનું રૂપ આકર્ષક છે. આ લેખકના અન્ય કાવ્યો આ માસિકમાં વખતોવખત આવવાથી એની શૈલીથી, એના ઉચ્ચ વિચારથી વાચકવર્ગ પરિચિત છે

પત્રપુષ્પાંજલિ.

મ્હને મળેલો પત્ર.

રા. રા. "સુંદરીસુબોધ" ના તંત્રી જોગ,

સાહેબ,

આજે રવીવારનો દીવસ હતો. "સુંદરીસુબોધ" ના આદર્શ રૂપ વાક્યો હું આનંદપ્રફુલ્લિત હૃદયે વાંચતો હતો. જ્ઞાનસુગંધના કાવ્ય તરફ દૃષ્ટિ વળી, ત્યાં તો કોણ જાણે કયા કારણે ઘરની સ્ત્રીઓમાં કલહ થયો.

કારણ તો કોણ જાણે કેવું હશે, પણ પરિણામનું રૂપ અતી ઉગ્ર હતું. અન્યોન્ય તરફ થતી ગાળોની વૃષ્ટી સાંભળી મ્હને તો કંઇ કઈ તર્કો થવા લાગ્યા. બોલવામાં એટલો જુસ્સો હતો કે તે સમયે કોન્ગ્રેસના જુસ્સાદાર બોલનાર બાબુ પાલ ત્યાં હાજર હોય તો તે પણ અચંબો પામ્યા વિના ન રહે. હીંમત અને શૌર્યની તો ન પુછો વાત. આ શબ્દકલહથી અંતે હું તો કંટાળી ગયો. "સુદરીસુબોધ" ને કોરે મુકી, ચાલતો થયો. દેશના પ્રાચીન ગૌરવ અને અર્વાચીન સ્થિતિના અંતરનો વિચાર કરતો, નિશ્વાસ નાખતો, દરિયા કિનારે એક બેંચપર આવી બેઠો.

હજારો પુસ્તકો વાંચવાથી, અનેક વર્ષો તો શું પણ જીવન પર્યંત નિશાળો અને વિશ્વ વિદ્યાલયોમાં અભ્યાસ કરવાથી પ્રાપ્ત ન થઇ શકે તે શિક્ષણ માતાના પ્રેમમય મૃદુ શબ્દોમાંથી મળી શકે. પણ તે માતાઓ શું આવી? શું આવી જ માતાઓ પુત્ર પુત્રીઓને પુરૂષ કે સ્ત્રી રત્નો કરી શકે? શું ભારતવર્ષ આવીજ માતાઓને પ્રતાપે હોમરૂલ કે સેલ્ફ ગર્વન્મેન્ટ,—સ્વરાજ્ય કરવા યોગ્ય પુરૂષો ઉત્પન્ન કરી શકશે? ઈગ્લાંડ, જાપાન, અમેરિકા આદિ દેશોની ઉન્નતિ તે દેશની સ્ત્રીઓનેજ પ્રતાપે છે અને આ દેશની અવનતિ દેશની સ્ત્રીઓને જ આભારી છે. પાશ્ચાત્ય દેશોની સ્ત્રીઓના સદ્‌ગુણો યદિ આ દેશની સ્ત્રીઓમાં આવે ત્યારે જ આ દેશની ઉન્નતિનો સંભવ રહે. અંગ્રેજી ભાષાના શિક્ષણથી તો સભાઓ ભરી ઠરાવો પસાર કરવાની, લાંબા લાંબા વ્યાખ્યાનો કરવાની, ફેશનમાં ફુલી અધીક ધન ખર્ચ કરવાની, સમાન હક માગવાની શક્તિ આવી. ઇગ્રેજોના સદ્‌ગુણોથી દુર્ગુણો અધિક અંશે પ્રવેશ્યા. તો ભાવિ શું?

આ વિચારના પ્રવાહમાં હું ખેંચાયો. મ્હારી આંખ જરા મીંચાઇ ગઇ. પુનઃ ઉઘડી ત્યારે પાસે એક પરબીડીયું જોયું. જીજ્ઞાસાથી તરત જ ઉપાડી લઇ ફોડયું. એક કાગળ સુંદર અક્ષરે લખેલો મ્હારી દૃષ્ટિએ પડયો. તે કાગળમાં આ પ્રમાણે લખ્યું હતું.

" ઓ ભારતપુત્ર ! તું ત્હારા દેશનું શ્રેય ઇચ્છતો હોય તો માતાઓને સુધાર. પુરૂષનું હૃદય વ્યવહારમાં પડવાથી, સ્વાભાવિક રીતે અધીક કઠણ હોય છે; જ્યારે સ્ત્રીનું હૃદય સ્વભાવે જ કોમળ, શીઘ્ર ગ્રાહક હોય છે. મુસલમાનોના સમયમાં અને સુધારાના કાળમાં તમારા ધર્મની રક્ષા કરનાર એ દેવીઓના હૃદયની શ્રદ્ધા જ હતી. એ શ્રદ્ધા જો શુદ્ધ-તર્ક સાથે-હોય તો સ્ત્રી જગત્ સમસ્તને નીતિ શીખવવા શક્તિવાન છે.

" શારીરવિદ્યાનું જ્ઞાન, વૈદકશાસ્ત્રનું (અંગ, ઉપાંગ, વિકાસક્રમ, શ્વાસોશ્વાસના નિયમ, ખોરાકના નિયમ, ગૃહસ્વચ્છતા અને આરોગ્યના નિયમનું) જ્ઞાન અવશ્ય પ્રાપ્ત કરવું જોઇએ. મનનો વિકાસ કરવા, મનને નૂતન વિષયોમાં ભ્રમણ કરાવવા, જ્ઞાનમાર્ગમાં આગળ વધી આત્માને નવા ભાવો સુઝાવવા તેણે સામાન્ય જ્ઞાનવિષયોનો અભ્યાસ કરવો. જીવ્હાની લાવણ્યતા માટે તેણે મૃદુ બોલવા અભ્યાસ કરવો. બાળકોને શરીરમાં બળવાન, બુદ્ધિવાન, નીતિવાન બનાવવામાં શિક્ષણના એટલા ઉંચા વિષયોનો સમાવેશ થાય છે, કે તેના અભ્યાસમા સ્ત્રી-શિક્ષણનો મ્હોટો ભાગ રોકાવો જોઇએ.

" ઉક્ત શિક્ષણ પદ્ધતિથી જ હિંદુ સ્ત્રીઓ પુન. આર્યત્વ ને પ્રાપ્ત કરશે.

" પાશ્ચાત્ય સ્ત્રીને " પર " કરતાં " સ્વ "નો વધારે વિચાર હોય છે. આર્યાને " સ્વ " કરતાં " પર "નો વધારે વિચાર હોય છે. સમસ્ત ઘરના મનુષ્યોને જમાડી તે જમે છે. અતિથિ આવે ને અન્ન ન હોય તો ભુખ્યા રહેવું પણ તે ધર્મ્ય સમજે છે. પાશ્ચાત્ય સ્ત્રી સ્વામીને માત્ર સ્વાર્થસંબંધી ગણે છે અને સ્વાર્થ ટળતાં કે અન્ય કઇ વાંધો આવતાં તે તલાક પણ આપી દે છે, જ્યારે લગ્નની ગ્રંથિને અભેદ્ય સમજનારી પતિને પરમેશ્વર માનનારી આર્યાને માટે " તલાક " શબ્દ પણ કેટલો કર્ણકટુ છે ! આટલાથી જ સમજ કે અર્વાચીન સ્ત્રીપુરૂષને અપાતી સમાન કેળવણી ભારત દેશના ઉદયમાં સાધનભુત• થવા ઘણી રીતે અયોગ્ય છે શુ તું ધારે છે કે આર્યત્વ પુન. પ્રાપ્ત કરવા એ શિક્ષણ ઉપયોગી થશે ?

" પ્રાચીન આર્યો વિદ્યાનુ ખરૂં રહસ્ય સમજતા અને તેથી જ તેમનામા સાવિત્રી, તારામતી, સીતા, દ્રૌપદિ, ગાર્ગી, સરસ્વતી સમાન નારીરત્નો અને હરીશ્ચન્દ્ર, રામ, કૃષ્ણ, અર્જુન, યુદ્ધિષ્ટિર, બુદ્ધ સમાન પુરૂષરત્નો ઉત્પન્ન થયા છે. આજે ત્હારા દેશમાં લખીબાઈ કુથલી કરનારી, કંકુબાઈ ભોળા-ગાંડુ બોલનારી, દુઃખીબાઈ દુ.ખ રડનારી, સુંદરબેન પોતાના સૌંદર્યમાં જ આનંદ માનનારી, મળશે. પુરૂષોમાં પણ આળસશંકરો, વ્યર્થશંકરો, સીસાદત્તો, કે મુર્ખદાસો જ હશે.

" આ સઘળું કારણ સ્પષ્ટ છે.

" તું કદાચ પ્રશ્ન કરે કે પ્રાચીન અર્વાચીન સ્ત્રીઓના આ સ્થિતિભેદનું કારણ શું ? એનો ઉત્તર પણ સહજ છે.

"મહાભારતના યુદ્ધ પછી કે બુદ્ધ ધર્મના ઉદય પછી કે પૃથુરાજના પતન પછી, આર્યો વિદ્યાનો પ્રકાશ ધીમે ધીમે ગુમાવવા લાગ્યા. સૂર્ય અસ્ત થતાં અંધકાર સર્વ પાસથી આ-

વવાં માંડે, તેમ અવિદ્યા, વ્હેમ, અધશ્રદ્ધા ત્હાગ દેશમાં આવ્યાં શ્રદ્ધાભક્ત સ્ત્રીઓએ તેમને સત્કાર કર્યો. સત્શાસ્ત્રો જુનાં થતા ડોશીશાસ્ત્રો '(વૈદિક શાસ્ત્રો)' ઉદય પામ્યાં. સ્ત્રીઓ તેની અભ્યાસિની થઈ. વિદ્યા ગઇ. વિદ્યા ભણવી સ્ત્રીઓ માટે અધર્મ ગણાવા લાગી. આળસુ બેસી રહી કુથલી કરવી એ તેમનો વિદ્યાવિલાસ, શબ્દકલહ એ તેમની વક્તૃત્વ શક્તિ, રોવુ, કુટવું એ સગીત, અને ઘરમાં ચોરીચારીમાં તેમના ધર્મકર્મનો સમાવેશ થયો સલાહકારોમાં વ્યંગરાકર વેદીઆ, જ્યારા કર જ્યોતિષી, અને તડાકશકર પુરાણી રહ્યા

"ઓ સેલ્ફ ગવર્નમેન્ટ અને હોમ રૂલ લેવાના સ્વપ્ના જોનારા ભારતપુત્ર! ત્હારૂ ઘર તો જો. શુ ત્હારા ઘરમાં તુ આવુ નથી જોતો? ભાવિ સ્વપ્ન ન જોતા વર્તમાન સંસાર પ્રત્યક્ષ કર

માતાને સુધારો, માતાને સુધારો.

"પ્રાચીન આર્ય પદ્ધતિ પર શિક્ષાનો પ્રસાર કરો બાળલગ્ન, કન્યાવિક્રય અટકાવો.

"પાશ્ચાત્ય દેશોમા અનેક સ્ત્રીઓ, દેશસેવા કે અન્ય કોઇ પરમાર્થાર્થે, પોતાનુ સમસ્ત જીવન અર્પે છે. ત્હારા દેશની સ્ત્રીઓના સજોગો જોતા એમ બનવુ તદ્દન અશક્ય છે, તથાપિ એ તો છે કે સ્ત્રીઓના બળવિકાસ માટે તેમના મનોવિચાર, આચાર, રૂચિ આદિ સમજવાની પ્રથમ આવશ્યકતા છે. અને એ પણ છે કે સ્ત્રીઓના હૃદયભાવો પુરૂષ કરતા સ્વજાતીય સ્ત્રી વધારે સારી રીતે સમજી શકે એમ છે. દરેક વિકાસ પામતા દેશના ઇતિહાસને જોતાં એ જ પ્રતીતિ થશે.

"ત્હારા દેશમા એમ બની શકે કે નહીં એમા શકાછે, તો પણ વિદ્વાન પ્રૌઢા વિધવાઓ અગર જો પોતાની દેશભગિનીઓને કેળવવા પોતાના જીવનનો ભોગ આપે તો ઉન્નતિ ક્રમ શીઘ્ર થાય. માત્ર વિધવાઓ નહિ પણ સધવાઓએ જો યથાશક્તિ યથાઅવકાશ, પાસે રહેનારી અશિક્ષિત બ્હેનોને મદદ કરે તો ભારત દેશને સારો લાભ થાય.

" ભારતવાસી! ત્યારે જ–ને ઉદય સમયે જ ભારતપુત્રી આર્યા પોતાના પતિ અને પુત્રોને કહેશે કે

*'સરસ્વતી તમે બહુ આરાધી ને આરાધ્યો બુદ્ધપતિ,

× × × × ×

બુદ્ધિઅભ્ર તમ મનમા ગાજે તો તેને વરસાવોને"–બસ, મ્હારે આટલું જ કહેવુ હતુ નામ જાણવાની કઇ જરૂર નથી."

તત્રી સહેબ!

પત્ર લખનાર ગમે તે હોય, તે સત્ય હોય કે અસત્ય, પણ પત્રના વિચારો મનનીય હોવાથી, ઉક્ત ઉતારો આપને મોકલ્યો છે. આશા છે કે આપના સુપ્રસિદ્ધ સ્ત્રીઉપયોગી માસિકમા આ ઉતારાને સ્થાન આપી સેવકને આભારી કરશો.

લિ સેવક,
વિનોદપ્રસાદ.

કરાંચી તા. ૫–૫–૦૭

વર્તમાનરંગ.

માતાજી તપસ્વિનીનો સ્વર્ગવાસ—અમારા એક મિત્ર તરફથી લખાઇ આવેલા, અને ગયા અંકમાં જ પ્રસિદ્ધ થયેલા એક લેખ ઉપરથી આ વિદુષી સાધ્વીના જીવનવૃત્તાન્તથી અમારા વાચકો જાણિતા થયા જ હશે. એ પ્રખ્યાત અને પરોપકારિણી તપસ્વિનીએ ગયા એપ્રીલમાં પવિત્ર કાશીક્ષેત્રમાં જ દેહત્યાગ કરી આ સંસાર સાથેનો સંબંધ પૂર્ણ કર્યાના દુઃખદ સમાચારની નોંધ પણ-અમારે તે જ અંકમાં ખિન્ન હૃદયે લેવી પડી હતી. આ પતિત આર્યાવર્તનો ઉદ્ધાર કરવાને જે સમયે અનેક મનુષ્યરત્નોની ખાસ આવશ્યકતા છે તે સમયે તેવાં ઉદ્ધારકો એક પછી એક ખરતા જ જાય છે, એ નિઃસંશય હિંદનું નિર્ભાગ્ય જ સૂચવે છે. આ માતાજી તપસ્વિનીએ યાવજ્જીવન કુમારીવ્રત પાળી બ્રહ્મચર્યનું જ સર્વદા સેવન કર્યું હતું, અને મૃત્યુ પર્યંત દેશોન્નતિમાં જ પોતાનું આયુષ્ય અર્પણ કરી, परोपकाराय सतां विभूतयः એ નીતિસૂત્રને પોતાના જીવનકાર્યથી તાદૃશ્ય કરી બતાવ્યું હતું. અનેક સ્થળે તેમણે દેશાટન કરી અન્તે બંગાળાને પોતાના નિવાસસ્થાનથી ભાગ્યશાળી બનાવ્યું હતું. દેશોન્નતિ, વિશેષે કરીને ધર્મોન્નતિ, માટે તેમણે પ્રથમ કેટલાક પ્રયાસો કર્યા પછી તે એવા નિર્ણય ઉપર આવ્યા હતાં કે હિંદના સર્વ પ્રકારના અનિષ્ટનું મૂળ કારણ સ્ત્રીઅવનતિનું છે, અને જ્યાં સુધી તેમનો ઉદ્ધાર થશે નહીં ત્યાં સુધી દેશનો સાર્વજનિક ઉદ્ધાર થવો ઘણો કઠિન છે. આવા ઉદ્દેશથી, તેમ જ પોતે ધર્મપરાયણ સ્ત્રી તરીકે તે કાર્ય યથેષ્ટ રીતે કરી શકશે એવા આત્મવિશ્વાસથી, સ્ત્રીસંસારસુધારણાનું મહત્ કાર્ય એમણે આરંભ્યું હતું, અને અનેક વિઘ્નોને ઉલંઘી દૃઢ આગ્રહથી, સતત ઉદ્યમથી તેને સફળ બનાવ્યું હતું. સર્વ ઉન્નતિનો પાયો વિદ્યાસંપાદનરૂપે જ રોપાય છે એ વાત લક્ષમાં રાખી તેમણે "મહાકાળી કન્યાશાળા"ની સ્થાપના કરી હતી. આ પાઠશાળામાં સ્વર્ગવાસી તપસ્વિની પોતે કન્યાઓને યોગ્ય શિક્ષણ આપતા, તેમના વર્તન ઉપર ઉદાત્તતાની છાપ પાડતાં, અને તેની સાથે આર્ય ધર્મના સંસ્કારો પણ તેમના હૃદયમાં રોપતાં. તેમના આ પ્રયાસને પ્રતાપે બંગાળાની હજારો હિંદુ બાલિકાઓ ગૃહધર્મ અને સંસારનાં કર્તવ્યો સમજી નમુનાદાર સન્નારીઓ નીવડવા ભાગ્યશાળી થઈ છે, અને આ ઉત્તમ ફળનાં દૃષ્ટાન્તથી તેમની પાઠશાળાની પ્રતિષ્ઠા એટલી બધી છે કે સેંકડો બાલિકાઓ હજી પણ ત્યાં તે સ્થળે ધર્મ તથા શાસ્ત્રનો અભ્યાસ પ્રાપ્ત કરે છે. સાધારણ રીતે બંગાળીઓના સંસ્કૃત ઉચ્ચાર ઘણા અશુદ્ધ હોય છે, પરંતુ આ તપસ્વિનીના હાથે શિક્ષણ પામનાર બાલાઓ સંસ્કૃત ઉચ્ચાર ઘણા જ શુદ્ધ અને સુન્દર કરતાં શીખી છે. સ્વર્ગવાસી સાધ્વી આ પાઠશાળાના કામમાં તન મન અને ધનનું અર્પણ કરી સંપૂર્ણ ઉત્સાહથી ભાગ લેતાં હતાં. વૃદ્ધાવસ્થા છતાં ધર્મના પ્રત્યેક નિયમ ઉત્સાહ તથા નિશ્ચયપૂર્વક પાળતાં હતાં. પ્રાતઃકાળે બ્રાહ્મમુહૂર્તમાં ઉઠી નવ વાગતા સુધી સંધ્યાવંદન કરી શાસ્ત્રાધ્યયન કરતાં, એટલું જ નહીં, પરંતુ પોતે શ્રીમંત કુલમાં ઉત્પન્ન થયા છતાં, હમેશ સાદું તથા સરળ જ જીવન ગાળતા. અભિમાન કે મ્હોટાઇનું તો તેમના સમાગમમાં આવનારને દર્શન જ થતું નહીં. કલકત્તામાં તેમણે સ્ત્રીશિક્ષાનો ઘણો જ વિશુદ્ધ અને ઉચ્ચ પ્રચાર કર્યો છે. અન્ય કન્યાશાળાઓમાં

એવાં ઉત્તમ તત્વો ભાગ્યે જ દૃષ્ટિએ પડે છે. આવાં એક પરોપકારિણી સ્ત્રીરત્નના વિદેહ થવાથી દેશને નિઃસંશય અતિશય હાનિ થઇ છે; છતાં અમે આશા રાખીએ છીએ, કે માતાજીનાં શિષ્યાઓ તથા ભક્તો આ વિદ્યાલયના કાર્યમાં ન્યૂનતા નહીં આવવા દે. તેમનું જીવન આપણા દેશના ઉદ્ધારકોને–ખાસ કરી સ્ત્રીઓને ઘણે ઘણે અંશે અનુકરણીય છે. પ્રભુ તેમના પુણ્યાત્માને અખંડ શાન્તિ આપો એવી પ્રાર્થના છે.

પાન્થ, બન્ધુસમાજ.

સમયતરંગ

મુંબાઇના જાણીતા વેપારી શેઠ વસનજી ત્રીકમજીનાં પુત્રી બ્હેન લીલબાઇએ મૃત્યુ વખતે પોતાની મીલકતમાંથી રૂ. ૧૦ હજારની રકમ એવી શરતે દાનમાં આપવા પોતાના પિતાને ઇચ્છા દર્શાવી હતી કે તેમાંથી કોઇ પણ કારણથી અનાથ સ્થિતિમાં આવી પડેલાં મનુષ્યો તથા કુટુમ્બોને આશ્રય આપવો.

ભરૂચમાં નવી સ્થપાયેલી "શ્રી મંગળાગૌરી ચુનીલાલ સેટલવાડ સ્ત્રી–લાયબ્રેરી"ની એક સભા મીસીસ ઇશ્વરી મોતીલાલના પ્રમુખપદે મળી હતી, તેમાં લગભગ ૧૦૦ સ્ત્રીઓની સમક્ષ મીસીસ મંગળાગૌરીએ "કેટલાક હીંદી સાંસારિક રીવાજો કહાડી નાંખવાની જરૂર" એ વિષય ઉપર સુન્દર ભાષણ આપ્યું હતું.

મુબાઇના પારસી લેખક મંડળની એક સભામા મીસ મેહેરબાઇ ધનજીભાઇ વાડીઆએ "ગુજરાતી વાંચનમાળા"ના વિષય ઉપર એક નિબંધ વાંચ્યો હતો.

મુબાઇના કચ્છી લોહાણા જ્ઞાતિના સ્વર્ગવાસી નથુભાઇ ગોવીંદજીની વિધવા બાઈ પ્રેમાબાઇએ પોતાના વસીયતનામાં નીચેનાં પુન્યનાં કામો કરવાનું ફરમાવ્યું છેઃ પોતાની જ્ઞાતિના કોલેજોમાં ભણતા વિદ્યાર્થીઓને સ્કોલરશીપ આપવી, સ્વજ્ઞાતિની કન્યાઓ તથા સ્ત્રીઓને વાસ્તે એક ધર્મોપદેશક પાઠશાળા સ્થાપવી, કાશીમાં ભણતા વિદ્યાર્થીઓ માટે એક અન્નક્ષેત્ર સ્થાપવું, ચારે વેદની ૧૦૮ પારાયણો કરાવવી, સ્વ૦ ગટુલાલજીની સંસ્કૃત પાઠશાળામાં, નાશીક પંચવટી પુસ્તકાલયમાં, પીપલ્સ ફ્રીરીડીંગરૂમ, ભુલેશ્વર લાયબ્રેરી, હિંદુ સ્મશાનભૂમિ પુસ્તકાલય ઇ૦ માં પુસ્તકો વગેરેની મદદ કરવી, મુંબાઇના અનાથાશ્રમમાં આશ્રય આપવો, તથા હરદ્વાર પાસે અને બદ્રીકાશ્રમમાં ધર્મશાળાઓ બંધાવવી.

મુંબાઇની દશા સોરઠીયા જ્ઞાતિએ જ્ઞાતિની રજા શિવાય એક સ્ત્રી હયાત છતાં બીજી ન કરવાનો ઠરાવ કર્યો છે.

સુરતમાં જૈન બાળાઓ તથા સાધ્વીજીઓ માટે ત્યાંના ઝવેરી રાવસાહેબ હીરાચંદ મોતીચંદે પોતાનાં પત્નીબાઇ જેકોરનાં નામથી એક જ્ઞાનઉદ્યોગશાળા સ્થાપવા માટે રૂ. ૨૦૦૦૦ આપ્યા છે.

ધી અમદાવાદ યુનિયન પ્રીન્ટીંગ પ્રેસ કંપની લીમીટેડ.

એવા ઉત્તમ તત્ત્વો ભાગ્યે જ દૃષ્ટિએ પડે છે. આવાં એક પરોપકારિણી સ્ત્રીરત્નના વિરહ થવાથી દેશને નિઃસંશય અતિશય હાનિ થઇ છે, છતા અમે આશા રાખીએ છીએ કે મા તાજીના શિષ્યાઓ તથા ભક્તો આ વિદ્યાલયના કાર્યમા ન્યૂનતા નહીં આવવા દે. તેમનું જીવન આપણા દેશના ઉદ્ધારકોને-ખાસ કરી સ્ત્રીઓને ઘણે ઘણે અંશે અનુકરણીય છે. પ્રભુ તેમના પુણ્યાત્માને અખંડ શાન્તિ આપો એવી પ્રાર્થના છે.

—પંથ, બન્ધુસમાજ.

સમયતરંગ

મુંબાઇના જાણીતા વેપારી શેઠ વસનજી ત્રીકમજીના પુત્રી બ્હેન લીલબાઇએ મૃત્યુ વખતે પોતાની મીલકતમાથી રૂ. ૧૦ હજારની રકમ એવી શરતે દાનમા આપવા પોતાના પિતાને ઇચ્છા દર્શાવી હતી કે તેમાથી કોઇ પણ કારણથી અનાથ સ્થિતિમા આવી પડેલા મનુષ્યો તથા કુટુમ્બોને આશ્રય આપવો.

ભરૂચમા નવી સ્થપાયેલી "શ્રી મંગળાગૌરી ચુનીલાલ સેટલવાડ સ્ત્રી-લાયબ્રેરી"ની એક સભા મીસીસ ઇશ્વરી મોતીલાલના પ્રમુખપદે મળી હતી, તેમાં લગભગ ૧૦૦ સ્ત્રીઓની સમક્ષ મીસીસ મંગળાગૌરીએ "કેટલાક હીંદી સાંસારિક રીવાજો કહાડી નાખવાની જરૂર" એ વિષય ઉપર સુન્દર ભાષણ આપ્યુ હતું.

સુન્દરીસુબોધ

यत्र नार्यस्तु पूज्यन्ते रमन्ते तत्र देवताः । मनु

(પ્રસન્ન દેવતા રહે, જ્યાં પામે સ માન સુન્દરી)

સર્વાંગ સ્ત્રીઓ માટે પ્રકટ થતું માસિક

પુસ્તક ૪	પ્રકાશક,	ઈ સ ૧૯૦૭ જુન.
અંક ૧૦	બન્ધુસમાજ.	વિ સ ૧૯૬૩ જ્યેષ્ઠ.

વિષયસૂચન

કાવ્યકુંજ.

માછીને.

(ઓધવજી સન્દેશો કહેજો શ્યામને—એ રાહ.)

માછીડા ક્યમ મારે કોમળ પ્રાણીને,
એ પણ શું ના જગતપતિપરિવાર જો;
એને પણ છે કોમળ કાયા તું સમી,
વળી મીઠો છે મોહભર્યો સંસાર જો;
માછીડા ક્યમ મારે પ્રભુના બાળને.

કૃપા કરી બળદાન દીધું પ્રભુએ ત્હને,
તે શું દેવા નિર્બળ જીવને માર જો;
મોંઘેરો શું માનવનો અવતાર તે,-
વિફ્રરી દેવો કરતાં કડવાં કાર્ય જો;
માછીડા ક્યમ મારે નિર્બળ પ્રાણને.

સ્નેહસખી ચન્દા જો ! ઉન્નત વ્યોમમાં,
હસતી વાદળીઓ શું રમતી રાસ જો;
પ્રભુગુણગાયક, ભડ અન્તર, જળ રાજવી,
શીખવે ઊંચે સૂરે પ્રેમી પાઠ જો.
માછીડા કંઇ શીખને પ્રેમી ગાનને.

દયા વિનાનું જીવતર તે શા કામનું,
નીરસૂકાં જ્યમ ઉંડાં વ્યર્થ તળાવ જો;
બળતા વાયુ શીતળતા નહીં જ્યાં ઝીલે,
તપતાં હૈયાં જ્યાં નવ લે રસલ્હાવ જો.
માછીડા ક્યમ મારે કોમળ પ્રાણને.

અર્થ—જગતપતિપરિવાર=પ્રભુનાં સંતાનો. તુંસમી=ત્હારા જેવી. વિફ્રરી દેવો=ગુમાવી દેવો. સ્નેહસખી=હાળ સખી. ઉન્નત વ્યોમમાં=ઉંચા આકાશમાં. વાદળીઓ શું=વાદળીઓ સાથે. પ્રભુગુણગાયક=પ્રભુનો મહિમા જણાવનાર (જળ) ભડ અન્તર=પોતાના ઉંડા અંતર્ભાગમાં, રાજવી=ચળકાવીને. નીરસૂકા=પાણી વિના સુકાઈ ગયેલાં. લ્હાવ=લ્હાવો

મરણુ પછાંથાં મળવા પ્રભુઘરમાહવા,
અમર કુસુમના ધરવા કણ્ઠે હાર જો;
ફેરા ફરી ફરી મર્ત્ય જગે નવ પામવા,
ધર્મદયામા શુ થવા સૌ વ્યવહાર જો.
માછીડા કયમ મારે પ્રભુના બાળને

વસન્તવિનોદી.

વાર્તાલહરી

સુશીલા.

(સ્રીલેખ.)

*" ત્હારા જેવાં રત્નો આ અધમ સ્થિતિમા આવી પડેલા આર્યાવર્તમાં સ્થળે સ્થળે ઘેરેઘેર ઉત્પન્ન થાય, અને એવા રત્નોની સંભાળ લે એવા વીર પુરૂષોથી આ ભૂમી પાછી ભરાઈ રહે " એ મહેચ્છા

સુશીલે! સુશીલે ! ! આ શુ આવ્યુ ? કેટલી ઉંઘ ? " ઓગસ્ટની ૧૪ મી તારીખે નાગાસાકીના સુન્દર બારામા "ડુમરક " સ્ટીમર આવી પહોંચી કેબીનમાં બારેક વર્ષની હિંદુ કુમારિકા નિદ્રામા સુતી હતી તેના છુટી ગયેલા લાબા વાળ મોરની કળાની માફક ગર્દનની આસપાસ છવાઈ ગયા હતા અને દરિયાની સપાટીપર થઈને આવતી ધીમી લ્હેરોને પોતાના સુગન્ધથી સુવાસિત કરતા હતા. નિદ્રામા તે મધુરૂ સ્વપ્નુ જોતી હતી. એટલામા બાવીશેક વર્ષનો યુવાન ધમધમાટ કરતો કેબીનમા આવ્યો અને સુતેલી કુમારિકાનો હાથ પકડી બોલી ઉઠયો " સુશીલે! સુશીલે ! ! આ શુ આવ્યુ ? કેટલી ઉંઘ ? " સુશીલા ઝબકીને જાગી પણ પરિચિત જનને જોઈ શાંત થઈ અને આંખ ચોળતી જ બોલી ઉઠી "શુ આવ્યુ ?" યુવાન તેનો હાથ પકડી તુતકપર લઈ ગયો સુશીલા જોઇને હર્ષ પામી. તેણે શુ જોયુ ? તેણે જોયુ કે સ્ટીમરે નાગાસાકીના સુન્દર બારામા લંગર કર્યું હતું, સંધ્યાનો સમય હતો, ખડકોની હારની હારથી બારૂ શોભતુ હતું ને લીલી વનસ્પતિથી છવાઈ ગયુ હતું. આજે નાગાસાકીના વતનીઓનો "બોનમસ્તુરી "—મરણુ પામેલાને મળવાનો તહેવાર—હોવાથી નજીક નજીકનાં કબરસ્તાનો રોશનીના પ્રકાશથી ઝાકઝમાળ થઈ ગયા હતા લાકડાંના ઘરોના જુદા જુદા મહોલ્લા અને મજલામાંથી ક્વચિત ક્વચિત દીવાઓનો પ્રકાશ નજર આવતો

મેળવવા. મર્ત્ય=નાશવત

* સુન્દર અને વિદ્વાન઼

કાવ્યકુંજ.

માછીને.

(ઓધવજી સંદેશો કહેજો શ્યામને—એ રાહ.)

માછીડા કયમ મારે કોમળ પ્રાણીને,
એ પણ શું ના જગતપતિપરિવાર જો;
એને પણ છે કોમળ કાયા તું સમી,
વળી મીઠો છે મોહભર્યો સંસાર જો;
 માછીડા કયમ મારે પ્રભુના બાળને.

કૃપા કરી બળદાન દીધું પ્રભુએ ત્હને,
તે શું દેવા નિર્બળ જીવને માર જો;
મોંઘેરો શું માનવનો અવતાર તે,-
વિફરી દેવો કરતાં કડવાં કાર્ય જો;
 માછીડા કયમ મારે નિર્બળ પ્રાણને.

સ્નેહસખી ચન્દા જો ! ઉન્નત વ્યોમમાં,
હસતી વાદળીઓ શું રમતી રાસ જો;
પ્રભુગુણગાયક, ખડ અન્તર, જળ રાજવી,
શીખવે ઊંચે સૂરે પ્રેમી પાઠ જો.
 માછીડા કંઇ શીખને પ્રેમી ગાનને.

જાણે શાથી આજે તેની તે જ; બાલ્યાવસ્થાનો તેને કંટાળો આવ્યો, અને મનમાંજ બોલી ઉઠયો કે " બસ હજી પાંચ વર્ષ સુધી આવી છબીઓ જ બતાવ્યા કરવી! " સુશીલા રોજ રમવા હઠ કરવા લાગી પણ ચંદ્રની મદીઆઇ બ્હેન આવવાથી સુશીલા અંદરના ભાગમાં ગઈ. ચંદ્ર એકલો પડયો અને વિચારે ચડયો—"સાજું વાંચીને મરી ગયા તો પણ ફેઈલ (નાપાસ)! ગુજરાતી કરતાં પ્રમાણમાં પારસી વધારે પસાર થાય છે, પણ થાય તેમાં શી નવાઇ? પરિક્ષક અધીકારી પારસી. પક્ષપાત થાય છે કે કેમ! એ તો કોણ જાણે. પણ ઘણાને શંકા થાય છે ખરી. હવે ઇંગ્લીશ ભાષા સારી આવડી. વધારે અભ્યાસની શી જરૂર છે? હવે તો દેશાટણ કરી વેપારી લાઇનિ જોઇનિ કરવી (ધંધામાં ભળવું). પણ પહેલું ક્યાં જવું? વિલાયત નહિ. ત્યાં ઘણા જઇ આવ્યા. રૂશીઆ? તેમાં શું જોવાનું જ છે? તુર્કસ્તાન? એતો જંગલી દેશ. હા! ટુંક મુદતમાં જ જાહોજલાલીમાં આવેલા જાપાનમાં જઇ વેપારમાં માહીતગાર થવું." તેણે પોતાનો વિચાર દ્રઢ કર્યો અને વિશેષમાં સુશીલાને સાથે લઇ જવાનું નક્કી કર્યું.

સુશીલાના પીયરપક્ષને સમજાવી સુશીલાને સાથે લઈ જાપાન જવા ઉપડયો, અને જેને આપણે નાગાસાકીના બારામાં ઉતરતા જોયાં તે ચંદ્ર અને સુશીલા જ હતા. મુંબઇથી સ્ટીમર રસ્તે જતાં પીનાંગબેટ આગળથી તેની સાથે એક યુરોપીઅન સ્ત્રી ચડી. તેનુ નામ મિસ ક્રો હતું. તેને પૂછતાં જાહેર કર્યું કે તે એક કુમારિકા છે, અને દેશ જોવા માટે નીકળી છે, તથા થોડા દીવસ જાપાનમાં રોકાનાર છે. તેની સોબતથી ગમ્મતમાં જ મુસાફરી પૂરી થઇ. તુરતને માટે મિસ ક્રો પણ ચંદ્રસુશીલાની સાથે જ રહી.

ચંદ્રને જાપાનમાં આવ્યાને બે વર્ષ થઈ ગયા હતા. હજી પણ મિસ ક્રો તેની સાથે જ રહેતી. ધીમે ધીમે મિસ ક્રો સાથે ચંદ્રને પરિચય વધતો ગયો. ફરવા જતી વખતે અવનવાં બ્હાનાથી ચંદ્ર સુશીલાને ઘણી વખત ઘેર રાખતો અને તે તથા મિસ ક્રો ફરવા જતાં. મિસ ક્રોની ઓરડીમાં ચંદ્ર કલાકોના કલાક પસાર કરતો, પણ સુશીલાએ વગર રજાએ ત્યાં જવું એ વિવેક વિરૂદ્ધ ગણાતું. હવે તો નોકર ચાકરોમાં વાત ચર્ચાવા માંડી. સુશીલાની ઉમર ચૌદ વર્ષની થઇ હતી. હવે તે બધું સમજતી. પતિની વાત કરનાર નોકરોને તેણે એકથી વધારે વાર તુચ્છકારી કાઢયા, પણ પછી તો સુશીલાને શંકા થવા લાગી, અને તે શંકા સાચી ઠરવાનાં મજબુત કારણો મળવા લાગ્યાં. સુશીલા ચેતી પણ વખત ચાલ્યો ગયો; એક મુગ્ધાથી બની શકે એટલા સર્વ ઉપાય તેણે પતિને સુધારવાના કર્યા, પણ તે સર્વ વ્યર્થ જ ગયા. સૌંદર્યમાં જો રંગનેજ પ્રધાનપણું ન આપવામાં આવે તો સુશીલા કરતાં મિસ ક્રો કોઈ રીતે ચડી શકે જ નહિ. સુશીલાનો સર્વ દેખાવ સાદો અને પવિત્ર હતો. તેના સૌંદર્યમાં તેનું સરલપણું વધારો કરતું હતું અને તેના ખુબસુરત ચહેરામાં મનોહર માર્દવ અને માધુર્ય વસી રહેલું હતું. મિસ ક્રોનું સૌંદર્ય કૃત્રિમતાથી દુષિત થયેલુ હતું; અને સહજ સાદાઇથી સ્ત્રીની મોહની મુગ્ધત્વે પ્રબલતા પ્રાપ્ત કરે છે, તેનો તેમાં તોટો હતો. ચંદ્ર બુધ્ધિવાન હતો, પણ હાલ સુશીલાની બાબતમાં સહૃદયતાના માર્દવ વિના તેની બુધ્ધિ શુષ્ક જણાતી હતી. સુશીલાની કોમળતાનો વિચાર તેને આવી શકતો નહિ. સુશીલા હવે બધું સમજતી અને એકાંતમાં પોતાનાં નયન નીચાં ઢાળી દઈ ઝુરતી. કેટલીક

વખત શોકમાં જ બોલી ઉઠતી કે "પતિ સાથેની નિર્દોષ રમતગમતની સોનાની પળ વહી ગઇ, ચાલી ગઇ, તેને જતાં વાર લાગી નહિ, અને મેં તેની કીમત જાણી નહિ." તેના મુગ્ધ ચહેરા પર ઉદાસીનતાનો પટ પડયો રહેતો. ચંદ્રને સુશીલા સાથે વાત કરવાનો સમય પણ હવે ન્હોતો મળતો. સુશીલાની તેને દરકાર ન હતી. જાપાનીસ મિત્રો પાસે તે સુશીલાને આયા તરીકે ઓળખાવતો. તેઓ આયાના સૌંદર્ય તરફ આશ્ચર્ય પુર્વક જોતા, અને ત્રીરાશીની રીતિએ હિંદુ અબળાઓનો ખુબસુરતી માટે તે હવાઈ કલ્પના બાંધતા. આયા સુશીલાપર પણ દીન પ્રતિદીન કામનો બોજો વધતો ચાલ્યો. ફરવા જતી વખત મિસ ક્રોનાં કપડાં હાજર કરવાં, હાથ પગ કે મોં ધોતી વખત સાબુની પેટી ને નેપકીન (ન્હાનો રૂમાલ) લઈ ઊભું રહેવું, અને મિસ ક્રો ના ઉંચી એડીના બુટ સાફ કરવા, એ સર્વ કામ આયા સુશીલાનુ જ હતું.

આ અજાણ્યા મુલકમાં સુશીલાની દયા જાણનાર તેની એક વિધવા પાડોશણ હતી. તે વખતોવખત હિંમત આપતી ને કહતી કે, "દેશમાં જશો એટલે આમાંથી છુટશો." પણ તેમાં એ નિરાશ થવાનો સમય આવી લાગ્યો. દેશમાં જવાની તૈયારી થવા લાગી અને ચંદ્રનાં કપડા સાથે મિસ ક્રોનાં કપડાં બંધાવા લાગ્યાં. વિદાય થતી વખતે તેની પાડોશણ બોલી "બ્હેન ધૈર્ય રાખજે, અને તેને પરિણામે તું સંપુર્ણ સુખી થઈશ જ. પણ તે સુખની મધ્યે ક્ષણભર સાત્વિક અનુકુળ વેદના રૂપે આપણા વિયોગને લઇને થયેલા ખેદને થવા દેજે અને તારા જેવી સાલસ પુત્રીના વિયોગથી મારૂં દુઃખ અને તારો સ્નેહ જણાઈ આવે એવા મિશ્ર નિશ્વાસ સાથે દુઃખી 'એનેટી' ને યાદ કરજે." 'એનેટી' અને સુશીલા માતા પુત્રીને સંબંધે રહ્યાં હતાં એટલે આ વિયોગ તે બન્નેને વધારે લાગ્યો.

જાપાન દેશની ઉચ્ચતર સ્થિતિ થવાનાં કારણો સુશીલાએ શોધ્યાં તો તેમાં શીલ્પકળા, આરોગ્ય, શક્તિ, હીંમત, કુટુંબનો જંપસંપ, પ્રજાની સ્વતંત્રતા, જરૂરીઆત ચીજોનો પુરતો જથ્થો અને તેનાં દેશમાં કારખાનાંઓ, ઉદ્યોગની ટેવ, આળસનો ધીક્કાર, કાયદાને તાબે રહેવું, મહ્‌ગુણની સ્પર્દ્ધા, માતાપિતાની પૂર્ણ ભક્તિ અને સ્વધર્મમાં દ્રઢ આસ્થા- એ જોયાં. અને તે સર્વ હીંદનો ઉદય થવામા મદદરૂપ થાય એમ ઇચ્છવા લાગી.

સર્વ સ્ટીમર પર ચડયાં. આયાને કેબીનમાં જગ્યા મલી નહિ. જાપાન દૂર જવા લાગ્યું. મિસ ક્રો પૂર્ણ વિજયાનંદમાં હતી. ચદ્રરાયમાં આવેશી અને લહેરી અવર્ણીય ભાવ મિશ્ર થયો હતો. તે સર્વ જોઈ સુશીલાએ ઉદાસીન ભાવથી પ્રેમભક્તિ સુચક નિશ્વાસપૂર્વક આકાશ સામું નિહાળ્યું અને તેના ચહેરા પર પવિત્રતાનો મધુર પ્રકાશ પ્રકાશી નીકળ્યો.

સર્વ વડોદરે આવ્યાં. "ચંદ્ર મડમ લાવ્યો" એ વાત પવનની માફક ગામમાં પ્રસરી રહી. સુશીલાના પીયરપક્ષને ખબર પડતાં મોટી ભાભી અને ન્હાનાલાલને મોકલ્યાં. ચંદ્ર અને મિસ ક્રો દીવાનખાનામાં હતાં. સુશીલા મિસ ક્રોનાં બુટ સાફ કરતી હતી. ન્હાનાલાલને જોઇ ચંદ્ર ઉઠયો ને બીજા હોલમાં ગયો. સાળાએ બનેવીને ઘણો સમજાવ્યો. સાળો બારીષ્ટર હતો ત્યારે સામો કરોડાધીપતિ હતો. તેને સર્વ ઉડાવનારા જવાબ દેવાથી બ્હેનને મલ્યાં વગર જ ભાઈ દીલગીરીથી ચાલ્યો ગયો. સુશીલાને પીયરથી એક વાગે ગાડી તેડવા આવી, પણ ચાર વાગે મિસ ક્રોને ફરવા જવાનું હઈ તેને રજા મલી શકી નહી, ગાડી પાછી ગઈ ને ફરીથી ચાર

વાગે આવી. રજા મળવાથી સુશીલા ગઈ. માદીકરીની નજર એક થતાં પણ પરાણે રોકી રાખેલાં આંસુનો પ્રવાહ ચાલ્યો. હમેશાં પોતાના કરતાં પોતાનાં બચ્ચાંઓનું દુઃખ વાત્સલ્યથી ભરપુર હૃદયનાં માવિત્રોને અતિ વધારે લાગે છે. નરસિંહ મહેતા જેવા વૈરાગ્યવાન અને સાધુપિતાને સ્વજ્ઞાતિ તરફથી કડવી મશ્કરી અને અપમાનથી કાંઈ ન લાગ્યું, પણ પુત્રીને ઓશીયાળી જોઈ ઘણું લાગ્યું અને—

"દુરથી આવી દીઠી દીકરી, મહેતાએ સમર્યા શ્રીહરી."

કુદરતી રીતે જ પુત્રીને જોઈ મામેરાંની ચીંતાનું દુઃખ જણાયું; ત્યારે સંસારીઓની શી વિસાત ? માતાના ખોળામાં સુશીલા પુષ્કળ રોઈ. બીજા દુઃખના પ્રમાણમાં સ્ત્રીજાતિમાં શોક્યનું દુઃખ મોટું ગણાય છે શામળભટ કહે છે કે—"સૌ દુઃખ સંસારમાં શોક્ય સમાન કશું નથી."

માતા અને ભાઈભોજાઇએ ઘણા પ્રશ્ન પૂછ્યા, પણ સુશીલાથી એક પ્રત્યુતર પણ આપી શકાયો નહિ. ઉત્તર આપવા તે યત્ન કરતી, પણ અશ્રુથી તેનો કંઠ રોકાઈ જતો. સમય પૂરો થવાથી સુશીલા ઘેર જવા તૈયાર થઈ. સર્વનો મત સુશીલાને ત્યાં ન જવા દેતાં અત્રે રાખવાનો થયો, પણ સુશીલા સર્વને સમજાવી પોતાને ઘેર ગઈ.

આમને આમ પંદરેક દીવસ પસાર થઈ ગયા. ભાઇબંધો અને સગાં સંબંધી ચંદ્રને સમજાવવા આવવા લાગ્યાં, પણ કોઈનું ન માનવાથી તેના તરફ સર્વ તીરસ્કારથી જોવા લાગ્યા. આ સર્વથી કંટાળીને મિસ કોને લઈ ચંદ્ર મુંબઈ જવા તૈયાર થયો. જવા અગાઉ એક દિવસે સુશીલા પીયર મળવા ગઈ. સર્વ સુશીલાની જ વાતમાં રોકાયાં હતાં; તેમાં દુઃખની મૂર્તિ સુશીલાને જોઈ તેની મા બોલી ઉઠ્યાં "અરે મેં શું પાપ કર્યું હશે કે મારી સતી ને ગાય જેવી દીકરીનું દુઃખ જોવા વારો આવ્યો ?" સુશીલા બોલી "બા, આખો દિવસ કલ્પાંત કરવાથી શું વળશે ?" સુશીલાના પીયરપક્ષે ચંદ્રનું મુંબઈનું પ્રયાણ સાંભળ્યું હતું. સુશીલાને ત્યાં ન જ મોકલવી એવું સર્વેએ નક્કી કર્યું હતું અને બ્હેનને સમજાવવાનું બન્ને ભાઇએ શીર લીધું હતું. પ્રસંગ નીકળતાં રમણે વાત છેડી–"બ્હેન, હશે, થયું તે થયું, પણ હવે મુંબઇ જવાનું તમે માંડી વાળો એટલે થયું.

ભાભી—"હા બાઈ, અમારા તરફ તમારી કૃપા માનીશું."

સુશીલા—"મારાથી તેમ બનવું અશક્ય છે. અહીં રહેવાથી મારૂં કર્તવ્ય પુરૂં થયેલું તમે માની શકો છો ! અહીં રહેવાથી મારો ધર્મ સચવાશે તેમ તમે કહી શકશો ?"

ન્હાનાલાલ—"ધર્મ ! ! કેવી સમજ ! સામા માણસે પોતાનું પ્રોમીસ (વચન) તોડ્યું છે, ધર્મ ડોહળ્યો છે, તો બીજું તે પાળવા બંધાયેલ નથી. તમને દુઃખી કરવાનો તેણે યત્ન, અરે ઇરાદાપૂર્વક યત્ન કર્યો છે તેથી કાયદો તમને તમારા ધર્મથી મુક્ત કરે છે." બારીસ્ટરે કાયદાને પકડ્યો.

સુશીલા—"પશ્ચિમ દેશમાંથી આવેલો સરકારી કાયદો મુક્ત કરતો હોય તો કોણ જાણે, પણ શાસ્ત્રનો, માતાની અમુલ્ય શીખામણોનો અને આર્ય અબળાની આબરૂનો કાયદો મને મુક્ત કરતો હોય એમ મારાથી માની શકાતું જ નથી."

ભાભી—"બ્હેન, ત્યાં ગયા પછી સુખી થવાની આશા રાખતાં હો તો ભૂલ થાય છે."

સુશીલા—"ત્યાં ગયા પછી સુખી થવાય કે દુઃખી? એ સવાલ જ નથી."

ન્હાનાલાલ—"ત્યારે શું તમે એમ માનો છો કે અહીં રહેવાથી તમને કોઇ જાતની અડચણ પડશે? તમે નક્કી માનજો કે મોટા ભાઈ અને મારી સાથે તમે અમારા ત્રીજો ભાઈ જ છો અને હું પ્રતિજ્ઞાપૂર્વક કહું છું કે આ ઘરમાંથી જે કાંઈ તમને જોઇએ તે અમારે ન જોઇએ. અરે તે અમારે શીવનિર્માલ્ય છે."

સુશીલા—"વ્હાલા બન્ધુ! તમારી ઉદારતાની મને ખાત્રી છે. અહીં રહેવાથી મને અડચણ પડશે કે કેમ? એ શંકાને મારા હૃદયમાં સ્થાન જ મળ્યું નથી. કારણ જવાનો મારો દૃઢ નિશ્ચય છે."

રમણ—"બ્હેન માણુસો કહેશે કે પીયરપક્ષ સબળ છતાં એકની એક પુત્રીને દુઃખમાંથી છોડાવી શકતા નથી. એ શબ્દ શું આબરૂવાન અને સંપત્તિવાન કુટુંબને હીણપત લગાડનારા નથી?"

સુશીલા—"ત્યારે સીધા રસ્તાને ભૂલી જઈ આડે રસ્તે ઉતરી ગયેલ પતિને તેની તે જ સ્થિતિમાં અથડાવા દઇ માવિત્રપક્ષના વૈભવમાં આનંદ ભોગવવો, તે આર્ય બાળાને હીનપત લગાડનારૂં નથી? પીયરપક્ષ નિર્બળ હોય અને શ્વસુર પક્ષનાં દુઃખો સહન કરે એ તો **વૃદ્ધા નારી પતિવ્રતા** જેવું, પણ પીયરપક્ષમાં સર્વ સગવડ છતાં શ્વસુરગૃહનાં દુઃખો સહન કરે એને જ હું તો ઉત્તમ માનું." જાણે એક જબરો વકતા વિદ્વાનોની સભામાં પોતાની કુદરતી વકતૃત્વશક્તિનો સઘળો ભંડાર ખોલી નાખતો હોય નહિ? એવી છટા તેના બોલવામા જણાવા લાગી. રમણ મનમાં જ બોલી ઉઠયો કે—"આપણા નિર્ધન ગણાતા ભારતમાં કાંઇ પણ બાકી રહ્યું હોય તો આર્ય બાલિકાઓની ઉદારતા, સ્નેહ, દયા, સહૃદયતા અને પતિભક્તિ શિવાય કાંઇ પણ નહિ."

ન્હાનાલાલે ફરીથી કોશીષ કરી—"પણ બ્હેન, તુ જાણતાં છતાં કેમ ભુલ ખાય છે કે ઇંગ્લાંડમાં આવા કિસ્સાને અંતે અમીર ઉમરાવના કુળની લેડીઓ (સ્ત્રીઓ) કોરટ મૂકી પગલું ભરતાં પણ અચકાતી નથી?"

સુશીલા—હું માનું છું કે તેમ બનતુ હશે પણ એ તો સ્વછન્દ્રછાએ અને સ્વતંત્રતાએ વર્તનારી, અનેક જનનાં મનહરણ કરનારી, પશ્ચીમ દેશની અપસરાઓને જ શોભે; નહિ કે પતિમંદીરને જ સર્વ સૂખનું ધામ માનનાર આર્ય દેવાંગનાઓને માટે તે હોય. સમગ્ર સમૃદ્ધિથી ભરપુર અને વૈભવવાળા પીયરપક્ષમાં રહેવા કરતાં દાસી તરીકે પણ પતિમંદીરે રહેવાનું હું વધારે પસંદ કરૂં છું. વળી તેઓમાં ગમે તેવી ખામી હોય તો પણ એક વફાદાર આર્ય પત્ની તરીકે મારે તેમને ચ્હાવા જ જોઇએ અને પુજ્ય ભાવથી વર્તવું જ જોઇએ એ મારી ફરજ છે. અને એ પવિત્ર ફરજ યથાયોગ્ય રીતે બજાવવાની મને હીમત આપો." દુઃખ અને ફરજની મિશ્ર લાગણીમાં વડીલોની હાજરી વિસરાઇ ગઇ અને અજાણતાં જ હૃદયાન્તર્ભાગની કોમળ લાગણીનું ઉચા આશયોથી ભરપુર અસરકર્તા ચિત્ર ખડું કરવા લાગી. તેના નિર્મળ પવિત્ર વિચારોનો મૃદુ પ્રકાશ તેના મુખપર ઝળકવા લાગ્યો. તેણે વાતચીતમાં જ જણાવી આપ્યુ કે તે ધાર્મિક માતાની પુત્રી અને આર્યાવર્તનાં એક રત્નને લાયક જ હતી. આ સર્વ વાતચીત તેની માતા અને પિતા એક ધ્યાનથી સાંભળતાં હતાં.

તેનો પિતા ગંભીર ને ધોડાબોલો હતો; પણ સુશીલાના વાક્યના છેલ્લા અક્ષર પછી તુરત જ બોલી ઉઠયો કે, " કમનશીબ પુત્રી!! પરમાત્માએ તને સુખની અનુકુળતા ઘણી ઓછી બક્ષી છે, તો પણ ડહાપણ અને સુનીતિના ભંડારથી તને નશીબવાન બનાવી છે. આટલું કહેવું પણ તારા મનમાં ન વસ્યું તે તારી ઉંચી પતિભક્તિ અને પતિપ્રેમ સાબીત કરે છે. બ્હેન, પરમાત્મા તારી કસોટી કરે છે, પણ સહનશક્તિ વધારી તારી પતિભક્તિમાં તું દ્રઢ રહેજે. જે માણસ દુઃખ સહન કરી શકતું નથી, તેના હૃદયમાં કાંઈ મહત્વ હોતું નથી. આ કસોટીમાં પણ તારાં શ્રેયને માટે જ જેનો ઉમદા હેતુ હશે, તે પરમાત્માને તારી પતિભક્તિ અને સદ્ગુણથી તું પ્રિતિપાત્ર થા એવી મારી અંતઃકરણની આશીષ છે." માતાએ કહ્યું "સુશીલા! સુશીલા!! તારાં દ્રષ્ટાંતથી શિક્ષા લઈ ક્ષુદ્ર અબળા પણ આ ભવસાગર તરી જશે. તને છેલ્લું કહેવાનું એ જ કે તારા પતિ તરફ અચળ પુજ્યભાવથી વર્તી તેનો પ્રેમ પાછો મેળવજે, અને કૃપાળુ ઇશ્વર તને સહાય કરશે જ એમ મારૂં અંતઃકરણ સાક્ષી પૂરે છે." છેલ્લે સર્વને સમજાવી સુશીલા ઘેર ગઈ. ઝરૂખામાં તેને ચંદ્ર મલ્યો. તે રસ્તાપર જોતાં જ બોલ્યો " પીયર ન રહેવું હોય તો અહીં રહેવું. સાથે આવવા જરૂર નથી." સુશીલા કોમળ ને મધુર તોપણ હૃદયભેદક ને સબળ અવાજે બોલી "સ્વામી!! મારા પર દયા કરો. ઘણા માણસો અને દેવોની સમક્ષ મારી જાત આપને અર્પણ થયેલી છે, તો તેને આપની સેવામાં જ રાખો. હું આપના ઘરમાં દાસી તરીકે રહીશ અને આપના ઘરમા હલકુ ગણાતુ કામ કરવામાં પણ વિલંબ કરીશ નહિ. આપનાં હૃદયને મારા તરફ વજ્ર થવા દેશો નહિ, અને મારાં જેવાં નિર્ભાગીને આપની દયાનો નકાર વાસશો નહિ. છતાં પણ સાથે આવવાની મને સખ્ત મનાઇ કરશો તો મારાં નવાણું ટુંકા ભાગ્યમાં સોભુ મળી જશે; અને છેલ્લો આશ્રય હું પીયર ન જતાં સ્મશાનમાં જ શોધીશ કે જ્યાં આગળ મારો અવસ્ય સ્વીકાર થશે." પોતાના આસ્તીક દેવની પાસે પોતાના એકના એક પુત્રના જીવની ખાતર અરજ કરનારી માતા જેવી દીનતા અને પૂજ્યભાવની છાપ સુશીલાના મુખપર સ્પષ્ટ જણાવા લાગી. બોલતી બોલતી શોક અને નિરાશાથી ફીકી પડી ગઇ. ચંદ્રનું મન કાંઇક શુભ સંસ્કારવાળું માલૂમ પડયું અને સુશીલાની અતિ દીન પ્રાર્થનાએ તેના હૃદયમાં સહેજ દયા પ્રકટ કરી, અને સાથે આવવા રજા મલી. તે દયા સાથે મિસ ક્રોની ખાસ રજા મળેલી હતી. કારણ અઠવાડીઆં પહેલાં સુશીલાને પીયર મોકલવા માટે સખ્ત્રાઇ કરવામાં આવી હતી, અને સુશીલા એક રાત્રી અને એક દીવસ પતિના જ બારણામાં ઉભી રહી; દરમ્યાન ત્રણ આયા બદલાંઇ ગઇ પણ સુશીલા જેવી ગરીબ અને કહ્યાગરી આયા તેને મળી ન્હોતી. આજ સુધી સુશીલાને કાંઇક આશા હતી, પણ આજથી તે સર્વ આશા નિરાશામાં જ લીન થઇ ગઇ. આજથી તેણે પોતાની સર્વ નૂતન આશાને પતિભક્તિના યજ્ઞમાં હોમી દીધી, બાળી દીધી, જલાવી દીધી, ધખધખવા દીધી અને ભસ્મભૂત થવા દીધી. યુવાનીની સર્વ ઇચ્છાઓનો-પ્રબળ ઇચ્છાઓનો તેણે એક તપસ્વીની માફક સંપૂર્ણ નિગ્રહ કર્યો.

મુબઇ ગયા પછી પંદરેક દીવસે રમણની વહુને નણંદનો પત્ર મલ્યો. તેમાં લખ્યું હતું કે "મારા પતિ મિસ ક્રોના "લવ" (પ્રેમ)માં વધારે વધારે ફસાતા જાય છે. તેના આગ્રહથી આવતે રવિવારે ખ્રીસ્તી થઇ ત્યાર પછીને રવિવારે જાહેર લગ્ન કરનાર છે. પતિની અર્ધાંગના

હવે મારે પણ એ જ ધર્મે અવલંબન કરવો જ પડશે. અરેરે! વ્હાલાં બાળુ! શું એક થાળી અને એક પંગતમાં છેલ્લાં જ જમ્યાં? બનતો પ્રયાસ ચાલુ રાખ્યો છે, પણ હવે સમય ઘણો થોડો રહ્યો વગેરે.” પણ કોણ જાણે શાથી ચંદ્ર અને મિસ ક્રો વચ્ચે કાંઇક ઉંચા મન થયાં જણાતાં હતાં. નોકરો માંહોમાંહે વાત કરતા કે—“બાબુ સાહેબે મેમ સાહેબની રજા વિના આકા માટે કપડાં લીધાં તેમાંથી થયું” ત્યારે કેટલાક કહેતા કે “પેલો લશ્કરી અમલદાર મેમ સાહેબ પાસે બહુ આવે છે તેમાંથી થયું.” એટલામાં એક અકસ્માત બન્યો. શનીવારને પરોડીએ મીસ ક્રો પગે ચાલીને ફરવા ગઇ, તે રાત્રીના અગીઆર થતાં પણ ઘેર આવી નહિ. ઘરમાં તપાસ કરતાં પાંચેક હજારનો માલ ગયેલો જણાયો. પેલો લશ્કરી અમલદાર પણ ગામમાં જણાયો નહિ. ઘણો તપાસ કર્યો પણ કાંઇ પતો લાગ્યો જ નહિ. ચંદ્ર ઘણું ખીજાયો ને પસ્તાયો. બે દિવસ બહાર પણ નીકળ્યો નહિ. ઘર અરે સુવાના હોલ બહાર પગ દેવાની પણ હીમત ચાલી નહિ. બીજા દિવસની રાત્રીના દસનો સમય હતો. છેટે છેટેથી ગરબાના અને હારમોનીઅમના સુર આવતા હતા. તે મિસ ક્રોના જ વિચાર કરતો હતો એટલામાં પાડોશના બંગલામાંથી સુર આવવા લાગ્યો—

“અલિ ભૂલી ભાન તું શાને ભમે છે,
“ચંપો તજી શુ ગુલાબ ગમે છે— ભૂલી ભાન.
“ગુલાબમાં કાંટા છે તે પાંખો તારી ફાટી જશે,
“પછી તું પૂરો પસ્તાશે રાચીશું રહે છે.” ભૂલી ભાન.

ભ્રમરને ઉદ્દેશીને ગવાયલું ગાયન ફરી ફરી ગવાવા લાગ્યું, અને ફરી ફરી સંભળાવા લાગ્યુ. ગાયનના અર્થ સાથે તેની સત્યતા સમજાઇ. બળતામાં ઘી હોમાયું. છાતી સુધી શાલ ઓઢી પલંગ પર સુતો, અને પસ્તાવો વધતો ગયો. વિચારમાં જ સુશીલા અને ક્રોનો મુકાબલો કરવા લાગ્યો. કલિના ગયા પછી જેમ નલરાજાના શુભ સંસ્કારો ફરીને જાગ્રત થયા હતા, તેમ મિસ ક્રો રૂપી કલિના ગયા પછી ચંદ્રના શુભ સંસ્કારો ફરીને જાગ્રત થયા. સુશીલા તરફ શુદ્ધ સ્નેહની લાગણી પેદા થઇ, પણ પોતાનું નિંદિત ને અન્યાય ભર્યું કૃત્ય અને સાથે સુશીલાનું ડહાપણ, પોતાના તરફથી તેને અપાયલો અન્યાય વગેરે યાદ આવવાથી દિગ્મુઢ બની ગયો. તેને શું કહેવું? કેમ બોલાવાય! વગેરે વિચારવા લાગ્યો. એટલામાં સુશીલાની ઝીણી અને ધીમી ઝાંઝરની ઘુઘરી વાગતી સંભળાઇ, ને ઝમકારો નજીક આવવા લાગ્યો. જગતાં જગતાં પણ સુશીલાએ અભિસારિકાપણું પ્રારંભ કર્યું, અને પતિને જમતા આવતી હતી. ચંદ્રે જાણી જોઇને ઓઢેલી શાલ માથા સુધી ખેંચી લીધી, અને જાગતી સ્થિતિમાં જ કુતૂહલથી સુઇ જ રહ્યો. સુશીલા આવી, બારણાનો પડદો ખસેડયો, પણ બારણામાં જ ઉભી રહી. બધું શાંત હતું. ક્વચિત ગરબાનો તુટક અવાજ સંભળાતો હતો. પાછી ફરી બારણા બહાર નજર ફેરવી. અંદર આવી કૉફીનો પ્યાલો ટેબલ પર રાખ્યો. બારણું બંધ કર્યું. ચંદ્રના પલંગ નજીક આવી ઉભી. શાલ ખેંચવા હાથ લંબાવ્યો, પાછો ખેંચી લીધો. આ એકથી વધારે વખત થયું. કુતૂહલ જોનારાએ જોયા જ કર્યું. છેવટે સઘળી હીમત એકઠી કરી સુશીલાએ શાલ ખેંચી. ચંદ્રે પૂછ્યું—“કેમ?” સુશીલા કંપવા લાગી, લજાવા લાગી, નીચું જોઇને જ બોલી “આપને માટે કૉફી લાવી છું.” ચંદ્ર ઉઠયો, હીંડોળે બેસી કૉફી પીધી. તે મિસ ક્રોને ભૂલી જ ગયો. સર્વ જગત્ સુશીલામય જ જણાવા લાગ્યું. સુશીલાના સૌંદર્યમાં તેના

અક્ષત યૌવનનો પ્રભાવ દીપવા ને પ્રકાશવા લાગ્યો. ચંદ્ર એકી નજરે તેનાં સામું જોયું, તેની એકી નજર સુશીલા ન સહન કરી શકતી હોય, તેમ ચમકી અને ભૂમી તરફ જ જોઇ રહી. તેના ગાલ પર શરમના શેરડા પડયા. ગરબાનો તૂટક સર આવવા લાગ્યો—

" ચાંદલીઆ ચાલીશ નહિ અતિશે ઉતાવળો,
" વાણું વાયાની કરજે ઝાઝી વાર જો,
" ઘણે દહાડે ગીરધારી ઘેર પધારીઆ."

ગરબાની સાથે ચંદ્રની રસિક મનોવૃત્તિ પણ પણ ખીલવા લાગી. ચંદ્ર અને સુશીલા સર્વ દુઃખ વિસરી ગયાં.

× × × ×

ચંદ્રે મુંબઇમાં જબરી ફરનીચરની દુકાન નાખી, મીલ લીધી અને જબરા વેપારી તરીકે પંકાવા લાગ્યો. ચંદ્ર જેમ જેમ સુશીલાના સદ્ગુણ ને પ્રેમ નિહાળતો ગયો તેમ તેમ તેને અપાયલા અન્યાયથી પસ્તાવા લાગ્યો. જ્યારે જ્યારે તે વાત ચંદ્રને યાદ આવતી ત્યારે ત્યારે તેના મોં પર લજ્જાના શેરડા પડતા, અને જીંદગીના પોતાના તે ભાગને પોતાના સદ્ગુણને કલંક લગાડનાર અને કીર્તિને ઝાંખી પાડનાર માનતો. વડોદરાના મિત્રો સાથે તે "આર્ય બાળાના પવિત્ર પ્રેમ" બાબત પત્રદ્વારા ચર્ચા ચલાવતો, અને તે સંબંધે માસિકો અને પેપરોમા લેખ આપતો. તેના મિત્રો કોઇ કોઇ વખત તેના પ્રેમ માટે મશ્કરી કરતા. ચંદ્ર તે માટે પસ્તાતો અને પોતાનો દોષ કબુલ કરતો. તે માનતા કે મિત્ર કે શત્રુ સર્વ કોઇ પાસે જે માણસ સાફ દીલથી પોતાનો ગુન્હો કબુલ કરે છે, તે માણસ ભવિષ્યમાં કદી પણ તેવો ગુન્હો કરશે નહિ તેની મજબુત સાબીતી આપે છે. સુશીલાનાં સીમંતનાં મુહૂર્ત લેવાયાં હતાં. જાપાનીસ પાડોશણને ઘણા આગ્રહથી તેડાવી હતી. તે કલકત્તાને રસ્તે આવનાર હતી સીમંત પર સુશીલા ને ચંદ્ર વડોદરે જવા નીકળ્યાં. ગાડી પૂર જોસમા ચાલી જતી. પતિ ઉત્સંગમાં (ખોળામાં) શીર મૂકી સુશીલા ગાડી બહિરથી પુનમનો ચંદ્ર નીહાળી પતિ સામુ જોયું; નેત્રપલ્લવીમાં જ વાત થઇ ગઇ. સુશીલાની આંખ નિદ્રાએ ઘેરાણી અને સ્હેજ નિદ્રા આવી ગઇ. પણ વડોદરા સ્ટેશન આવી જવાથી ચંદ્ર ધીમેથી બોલ્યો "સુશીલે સુશીલે ! ! આ શું આવ્યું ? કેટલી ઊંઘ?" પતિ સ્પર્શે સીમંતીની જાગી, અને વડોદરા સ્ટેશન પર સર્વ સ્નેહીઓ જોયાં.

લી. બ્હેન. A.

———:o:———

આનન્દાશ્રમ.

ભણેલો રસોઇઓ.

લોટનરામ નામના એક શખ્સે નિશ્ચય કર્યો કે આપણે આપણા ઇંગ્લિશ અભ્યાસ ઉપરાંત પાકશાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરવો. અને રસોઇમાં સ્ત્રીઓની ઉત્તમતાને હરાવી પાડવી. પોતે માંડ માંડ ઇંગ્રેજી સાતમા ધોરણ સુધી પહોચ્યા હતા એટલે કે ક્લાસમાં લગભગ છેલ્લો નંબર રાખતા. અને પરીક્ષા વખતે સીક પડી જતા. અને પછી વગસગ લગાડી ક્લાસ

સ્હડતા. ખાનગી નીશાળ રહી, એટલે હેડમાસ્તરને માત્ર ફીની દરકાર હતી, જો કે લોટનરામને કલાસ સ્હડાવતાં હેડમાસ્તરનુ મન પણ દુખાતુ. ટણમણ રગશિયુ ગાલ્લુ અંગ્રેજી સાતમા ધોરણ સુધી પહોચ્યું. અને એ ધોરણમાં કેમીસ્ટ્રી (રસાયણશાસ્ત્ર) માં જરા રસ પડયો હાઇડ્રોજનનો દીવો બાળી પાઇપ વગાડવા વાળો પ્રયોગ મોટા ભાઇને બહુ ગમ્યો. ને પોતાને ઘેર બધાં સગાં સબંધીને બોલાવી એ પ્રયોગ કરવા માડયો. પણ કંઈક ખામીને લીધે કાચની નળીમાંથી એવો ભડાકો થયો કે પદરેક જણ ઘાયેલ થયાં, ને દશેક જણના શરીરમાં કાચ પેસી ગયા તે છએ મહીને ખાટલેથી ઉઠયા ત્યારથી પ્રયોગને નામે લોટનરામભાઈ શેહે ખાઈ ગયા. છતાં એમનુ મગજ ફુનરીને ફુનરી રહ્યું. પરીક્ષા વખતે બેસવાને માસ્તરે ફારમ ન આપ્યુ, તે માસ્તર જોડે યુદ્ધ કરી લોટનરામ નીશાળમાંથી નીકળ્યા. લાગલુ રૂ. ૧૭ ભરી ખાનગી ફારમ ભર્યું. પરીક્ષામાં બેસી આવ્યા રજીસ્ટ્રારની છટા, ને પરીક્ષકો અને સુપરવાઈઝરો શી રીતે ફરે છે, વિગેરે જોઈ પરીક્ષામાથી ઘેર આવતા. લખ્યુ હોય તેને ફીકર ને! બધા જાણતા કે લોટનરામ પાસ થશે. પરીણામ જણાયો તો લોટનરામ ન પાસ પડ્યા!" "અડધા માર્ક માટે અંગ્રેજીમા નપાસ પડયા," તે પોતાના મિત્રના આગળ રોષ મારવા માંડયા મિત્ર બિચારો સ્હમજુ હતો તેણે ધીરજ આપી સાન્ત્વન કર્યા. આ પ્રમાણે બેએકવાર નપાસ પડયા એટલે ભણવાનો વિચાર માંડી વાળ્યો. જાતે આળસુ હોવાથી કામપર જરા પણ લક્ષ નહતું. નોકરી કોઈ દિશામાં મળવાની નક્કી નહતી છેવટે એમ ઠરાવ ઉપર આવ્યા કે રસોઇનો ધધો કરવો "ભલે બીજા લોકો રસોઇને વખોડે, આપણે તો એને વખાણીએ છીએ. કોઇક સારા શ્રીમાનને ઘેર રહીશું. એમના છોકરાને ભણાવીશું ને રસોઈ કરીશુ. આજકાલ ભલભલા બી એ. પાસ થયેલાને બાર કે પંદર રૂપીઆ મળતાં મુશ્કેલ પડે છે તો આપણે તો ભોજન ખરચ જતાં પાચ દશ કુટી પાડીશું" આમ નિશ્ચય કરી પોતે રસોઇના ધધાધારી તરીખે બ્હાર પડયા, અને મુબઇના કોઇક શ્રીમાન ગૃહસ્થને ત્યા રહ્યા —

"કેમ લોટનરામજી, રસોઈ તો સારી બનાવો છોને! અમારે જરા રસોઈ તમતમાટ જોઇએ છે. શેઠાણી જરા "ટનઝીવ" (ક્ષય રોગવાળા) છે એથી એમને હાથે મરચાં મશાલો બરાબર પડતો નથી. ને તમે તો પ્રવીણ છો, એટલે વાધો નહીં આવે." શ્રીમાન લોકોને રસોઇયાની પણ ખુશામત કરવી પડે છે કારણ સ્ત્રીઓ તો એમના ઠાઠમાઠ આડે ઉગી આવે નહીં બધો રસોઇનો તત્ર રસોઇઆ અને કોઠારીના હાથમાં–રસોઇઓ જેવી રસોઈ બનાવે તેવી ખાવી પડે. શ્રીમાન લોકને ઘેર જો રસોઇઓ ન હોય તો એમની લક્ષ્મીને લાછન લાગે. ભલેને રસોઇયા ગમે તેટલો પગાર લે ને ગમે તેટલું ઘી તેલ બગાડે, ને ધૂળ જેવી રસોઈ કરે પણ રસોઇયા વગર ચાલે? આવા સજોગ હોવાથી લોટનરામ રસોઈ કરવા રહ્યા. પહેલે દહાડે ગોળનો કસાર બનાવવાની વરધી મળી–" મહારાજ!" નોકર બોલ્યો, " શેઠજીએ હુકમ દીધેલો કે કંસાર કરી નાખજો–" "અલ્યા રામા, કંસાર ગોળનો કે ખાંડનો?" " એ ગોરનો બાપજી. " રામાએ જવાબ દીધો. મહારાજે તો કસાર એવો મજેનો કર્યો કે જાણે અળશીનુ પોટીસ બધાએ ભાણામાં એમનો કસાર રહેવા દીધો ને ભાત માગ્યો મહારાજ સ્હમજ્યા તો ખરા કે કાચું કપાયુ, ને પુછ્યુ. " કેમ સાહેબ! કસાર નાઇસ[1] નથી

1 સરસ.

થયો ? " શેઠ તો રસોઇયા સ્હામુ જોઇ રહ્યા ને બોલ્યા " ઇંગ્લીશ ભણ્યા લાગો છો ને શું" લોટનરામ હસ્યા–" જીહા મેટ્રીક્યુલેશન સુધી." " શુ કહો છો!" જમતે જમતે છીંકણીનો તડાકો મારતાં શેઠાણી બોલ્યાં. " ત્યારે તો અમારા ધનભાગ્યે, ભાઈ મેટ્રીક્યુલેશન સુધી ભણેલા તમે મળ્યા. બાગ કીકા કોઇને તમે ભણાવશો કે?" મેલું ધાબી જેવુ પચીયુ પહેરેલા અને કપાળમાથી ટપક ટપક પરસેવાનાં બિન્દુ ખેરવતા હાથમા દાળની ડોઈ લઇને લોટનરામ બહાર આવ્યા, ને ખુશીથી હા પાડી તે દહાડો તો પુરો થયો. બીજે દહાડે તો દાળ ભાત રોટલી ને શાક બનાવવા હુકમ થયો. દાળમાં પુષ્કળ મરચાં નાખ્યા ભાત ઘેંશ જેવો ઢીલો રાખ્યો. શાક દુધી બટાટાનુ ઉંધુ રાખ્યુ. ને રોટલી તાણી તુટે નહીં ને વ્હાળી વછુટે નહીં એવી ચવ્વડ બનાવી. કહો ભાઈ, હવે ખાવુ શુ ? શેઠે તો રોટલીના કકડા કરવા પ્રયત્ન કર્યો પણ કટકા થાય શેના? આખી રોટલી લઇને દાળમા બોળી ખાધી. રોટલીમાં કરગર આવવાથી કચડ કચડ થવા માંડ્યુ. લગાર આંખ રાતી કરી બોલ્યા " સાભળ્યુ! આ લોટ કેણુ દળે છે ?" શેઠાણી બોલ્યા—"એ તો આપણા રામાની મા." "એને જરા વરદી આપજો કે કરગર બહુ પડે છે. મહારાજ, જરા કણેક કેળવી હત તો આવી ચવ્વડ રોટલી ન થાત,' એમણે લોટનરામ ભણી નજર કરી. લોટનરામ બોલ્યા " નો સર! આ ઘઉંની જાત જુદી છે—એની અંદર જોઇએ એટલી 'સ્ટાર્ચ' (ઘઉંનો સત્વ) નથી." શેઠાણી તો સડગ થઈ ગયા કે લોટનરામ શુ બોલે છે. ને જોરથી પહેલીવાર દાળનો સબડકો માર્યો. માર્યા ભેગા ઉભાં થઇ ગયા. કારણ મરચાથી એમનું મ્હોં બળતુ હતુ. "હત તારૂ કાળુ થાય રામા!" નોકર ભણી નજર કરી બોલી. "આટલા બધા મરચા તે દાળમા હોય?" " તે હું શુ કરૂ બા સાબ," રામો ગભરાતો બોલ્યો. "મહારાજે માં આપ્યા તેનાથી બમણા મરચ્યા ઝોસ્યા." મહારાજ શાન્તિથી બોલ્યા! "શેઠાણી સાહેબ! મરચા એજ રસોઇનો સ્વાદ છે મરચામાથી જ જરા શરદી ઉડે છે. સાચુ પુછો તો આ અસાર સસારમા મરચાં વગર છેજ શુ બીજુ ?" શેઠ હસી પડયા. "ખરી વાત છે બટજી, તમારા તત્વજ્ઞાનથી અમને આનદ થાય છે કાલથી રસોઈ જરા ધ્યાન થી કરજો.' રસોઇઓ બોલ્યો ' થેંકયુ સર ' આપ જેવા કદરદાન સરદાર મળ્યા છે, તો માન ગુણની પુજ કરો છો હું કાંઇ સાધારણ રસોઇઆ જેવો નથી. હુ તો આપ જેવા ખાનદાનને ઘેરજ નોકરી કરૂ છુ કે જ્યા માન ગુણની પુજ થાય." ત્રીજે દિવસે પુરી કરવાનો હુકમ થયો પુરીની પણ એ દશા. કઢાઇમા પુષ્કળ ઘી મુકયુ ને પુરીઓ તળવા મુકી, પણ ફુલે કે ફાટે! જમવા વખત બધા બેઠા ને પુરી કોઇને પસદ ન પડી. રસોઇઆએ વાત ચલાવી.

" સાહેબ, મને સાયન્સનો શોખ છે. મી ગજ્જરની લેબોરેટરી જોવા જવાનો વિચાર છે." શેઠાણી ગભરાયા કે આને રસોઇ તો આવડતી નથી ને વાતો લાખ લાખ રૂપીઆની કરે છે શેઠ બોલ્યા "એ ખરૂ પણ મને મી. ગજ્જર જોડે ઓળખાણ નથી અને મારાથી શી રીતે બતાવાય!" "એમ કે, સાહેબ, નેવ્હર માઇન્ડ, હુ જાતે જ મળીશ એઓ સાહેબને પણ આપણા દેશમા સાયન્સ શીખવાની ખાસ જરૂર છે. સ્ત્રીઓ રસોઇ કરે છે ખરી પણ રસોઇ ક્રીયા પ્રીન્સીપલને આધારે થાય છે, તે સ્હમજી શકતી નથી. મારો વિચાર જો આપની ઇચ્છા હોય તો સ્ત્રીસમાજ એકઠી કરી, રસોઇ વિષે ભાષણ આપવાનો છે."

શેઠાણી મનમા બબડયાં " ભાઇને રોટલી તો આવડતી છે નહીં, દાળમાં મશાલાનું

ઠેકાણું નથી, ને રસોઇ ઉપર ભાષણ આપવાનો છો. ભાષણ તૈયાર કરશે, તે પહેલાં એને રૂખસત આપીશું. મેર્ય! આનાથી હાથ બાળ્યા સારા." શેઠ મુંગે મ્હોંએ દાળ ભાત ખાયે જતા હતા, ને કઢીના સબડકા ઘણે લાંબે સુધી સંભળાતા. લોટનરામ બોલ્યા:—"કેમ સાહેબ, આપ તો સ્ત્રીકેળવણીના હિમાયતી છો. અને એવાં ભાષણોની જરૂર છે એ આપને યોગ્ય નથી જણાતું? ડોન્ટ યુ થિંક ધટ પ્રોપર, સર?" શેઠની મુછનો વાળ દાળ ભાત ખાતાં કચરાઇ જવાથી, જરા તે ભાગ પંપાળતા હતા તે બોલ્યા—" ઓ યસ, પણ મારો વિચાર એમ છે કે કોઇ સ્ત્રી ભાષણ આપે તો સારૂં. રસોઇ એ સ્ત્રીનો વિષય છે ને એમાં આપણે ન સમજીએ." લોટનરામ બોલ્યા, "નો સર, મે મારો પ્રોફેશન (ધંધો) રસોઇનો લીધો છે ને આજકાલની સ્ત્રીઓને હું રસોઇ ઉપર લેક્ચરો આપી તેઓની રસોઇ સુધરાવીશ." શેઠની મોટી છોકરી કીકીનું પાણી આવ્યું. તે બોલી " મહારાજ પ્રથમ તમારી રસોઇ સુધારો, ને પછી બીજાને શીખામણ આપો." શેઠાણીએ પોતાની બાટકબોલી છોકરીને વારી, ને રસોઇઆને વાત આગળ ચલાવવા કહ્યું. લોટનરામ જરા ખશીઆણા તો પડી ગયા હતા. પણ ઉત્તેજીત થવાથી બોલ્યા. " આજ કાલ સ્ત્રીકેળવણી સ્ત્રીકેળવણી ગોગરદમ થઇ રહ્યું છે. પણ છોકરીઓ કે બાઇડીઓ રસોઇ બનાવી જાણતી નથી. સ્ત્રીઓનું જેટલું લક્ષ ઘરેણાં ગાંઠા અને લુગડાં ઘેલાઇમાં છે તેટલું રસોઇમાં નથી. તેમની રસોઇ નમાલી થાય છે, નથી મશાલાનું ઠેકાણું, કોઇક ફેરી કોઇક ચીજ ખારી થાય તો કોઇક ફેરી ખાટી થાય, આ બધાના નિવેડાને માટે બધા શિક્ષણ જોડે રસોઇના શિક્ષણની જરૂર છે, અને એવુ શિક્ષણ આપવા હું જો સન્નારીઓની મદદ હશે તો શાળા સ્થાપીશ." શેઠજી મ્હો ધોતે ધોતે બોલ્યા "શાબાશ, સાબાશ, લોટનરામજી, આજથી પાકશાસ્ત્રને ઘણો લાભ થશે. આપણે તો આપના જેવી સ્વાદિષ્ટ રસોઇ હમણાંની ખાધી જ નથી." આ પ્રમાણે વાત થયા બાદ લોટનરામ પંદરેક દિવસ શેઠને ત્યાં રહ્યા. ત્યાં રસોઈ તદ્દન નિર્માલ્ય જેવી બનાવતા. અને ઘી તેલનો ઘાણ કહાડતા. તે દરમીયાન સ્ત્રીઓની સમતિ લઇ પાકશાસ્ત્રના ભાષણનો વિષય પોતે લીધો, ને શેઠાણીએ પ્રમુખ થવાની હા પાડી. જે દિવસ ભાષણ થવાનુ હતું તે દિવસે મહારાજ જરા વ્હેલા ઉઠયા. તેવો જ રામો આવ્યો ને બોલ્યો—"મહારાજ! શેઠ ને શેઠાણી તો ડુમસ ગયા ને કહ્યુ ગીં કે મહારાજને કહેજે કે બીજે કાંઇક નોકરી ખોળી લેજો. અમે તો બીજો વગર ભણેલો રસોઇઓ રાખી લીધો સીં." મહારાજ તો ઝખવાણા થઈ ગયા. રામાએ મહારાજને પગાર ગણી આપ્યો. ભાષણ ભાષણને ઠેકાણે રહ્યું. પોતે જતા હતા ત્યાં રામાએ કહ્યું કે " શેઠે કીધેલું સેકે રસોઇ વના બીજો ધંધો કરશો તો સુખી થશો. રસોઈ શીખવાને માટીકુસન થવાની જરૂર નથી. એતો જેનાં કામ જે કરે." લોટનરામ માથું ખંજવાળતા રસ્તે પડયા.

સુમિત્ર-બન્ધુસમાજ.

વિવિધ વિહાર.

પત્નીનું રાત્રીભાષણ.

ભાષણ ૩ જું.

(પાને ૧૫૨ થી આગળ ચાલુ.)

દીવાળીના શુભ અવસરપર રા. પોચાલાલ પોતાના સર્વે મીત્રોને ત્યાં બજારમાંથી બ્હારોબ્હાર મીઠાઈના ખૂમચા મોકલી દે છે, પણ તે દહાડે જ ત્હેમના મિત્ર રા. જીભાઇનાં પત્ની અ. સૌ. હરીલક્ષ્મી ત્હેમને ઘેર આવે છે, તે વાતમાં ભૂલે ભૂલે તે વાત પણ કરી જાય છે; તેથી ગૂસ્સે થયેલા અ. સૌ. જીવ્હાકુંવરના નીકળેલા ઉદગારો.

'ખરેખર ત્હેમે તો મ્હોટા લક્ષાધીપતિ જ હોવા જોઇએ. વાહ! વાહ! શી બ્હારો—
'બ્હાર મઝા કીધી? કેવા જમણના પોટલા બાંધી લીધા! મીઠાઇના ખૂમચા જ મોકલે પત્યુ
'હશે? દીવાળીના દહાડા એટલે દારૂનો ધુમાડો પણ કરાવ્યો હશેજને! આ કંઈ પૈસા
'ખર્ચ થયા છે? મીઠાઇવાળો વર્ષી ગયો હશે કેમ? મ્હારામાં પૈસા ખૂબ ખર્ચ થતા હતા,
'તે દહાડે લુગડાં માગ્યાં તો ના, ઘરેણાંનીએ ના, ને છોકરાંઓનાં લુગડાંઓનીએ ના જ
'કહી, ને આજે કેમ પાચ પચાસને માથે છીણી મુકાઇ?

'પૈસા ખર્ચતાં વિચાર કરો છો? આ જૂઓને ત્હમારી મેડીનો દાદરો! ત્હેના ઢીલા
'થઇ ગયેલા પાટીઆપર પગ મૂકતાં બધા ધ્રૂજી ઉઠે છે, પણ ત્હેની ત્હમને ફીકર? પગ
'ભાગશે તો અમારા, ત્હેમાં ત્હમારે શું? ઘરમાં હળદર મીઠું લાવ્યા છો તે ખદખદાવીને
'ચોપડવાને માટે જ છે ને કેમ?

'આમ બધે નજર કરશો તો જોશો બધે ત્હમારા ઘરની દશા. બારીઓના કઠેરા તો
'જુઓ કેવા હાલી ગયા છે? મ્હેજમાં નીચે જવાય એમ છે. પણ ત્હમારે ત્હેની શી ફી-
'કર! ત્હમારે તો લોકમાં વાહ વાહ કહેવડાવવી કે ઘર ઠીક કરાવી છોકરાને બચાવવાં!
'દીવાળીમા ઘર ધોલાવ્યુ? ક્યાંથી ધોળાવાય! જુઓ આ ડાઘા, જૂઓ આ ઘરના વેશ.

'શું હસો છો! ત્હમે નથી હસ્યા! ત્હમારે મન બધી મશ્કરી છે. આ ફીકીની
'આંખો આવી છે ત્હેની દવા કરવી છે, પણ જ્યારે ત્હમે આમ પૈસા ખર્ચો, ત્યારે તે બા-
'પડીની આંખોની દવા ક્યાંથી કરવાના? છો બગડતી ત્હેની આંખો, ત્હેમાં ત્હમારે શું?
'મનહરને ઉદરસનો કંઇ પાર છે? ત્હેને જરાક હવાફેર કરાવવા લઇ જવાનું વદ કહેતા
'હતા, પણ હવે શું! પૈસા ક્યાંથી હશે? આમ મીઠાઇઓના ખૂમચા મોકલીએ કે દવા ક-
'રીએ ને હવાફેર કરાવવા છોકરાને બહાર લઇ જઇએ? ઉદરસ વધશે ને ક્ષયનું પાસું થશે
'તો તગદીર ત્હેના. ત્હમારે શું! પૈસા કંઇ વેરાયેલા છે જે જડે? કે ઝાડે ઉગેલા છે
'જે તોડી લઇએ? આ ચાલ્યા બ્હાર–ન પુછ્યુ ન ગાછ્યું ને કોથળીનુ મ્હોડું છોડી મેલ્યુ.
'પણ હું ભુલી. શેના પૂછો! અમને શો અધીકાર? અમે તો પેટીઆ નોકર! હવે ઘરમાં
'દીવાળી કરવા પૈસા ક્યાંથી લાવશો?'